

PIERRETTE1

Domnișoarei Anna de Hanska1

Draga mea, cum oare ți-aș dedica o poveste atât de triată, dumitale, bucuria întregii familii, dumitale, a cărei pelerină albă *sau* trandafirie flutură vara prin tufișurile din Wierzchownia. apărând și dispărând ca niște licurici urmărit! *cu* ochi înduioșați de mama sau tatăl dumitale? *Oare nu* trebuie să-ți vorbesc *despre* nenorocirile pe care o tată, iubită cum ești dumneata, *nu* le va cunoaște niciodată, tocmai fiindcă mâinile dumitale frumoase le-ar putea alina? E așa de greu, *Anna*, să găsești, în lumea noastră, cu *moravurile ei*, o întâmplare vrednică de a fi înfățișată ochilor dumitale, încât, oricum. autorul n-a avut prea mult de ales; dar poate îți vei da seama cât de fericită trebuie să te socoți, citind povestirea pe care ți-o trimite vechiul dumitale prieten. *De Balzac*

În octombrie 1827, în zori de zi, un tânăr de vreo șaisprezece ani, care după îmbrăcăminte părea a fi proletar⁹, așa cum se spune cu atâta insolență în frazeologia modernă, se opri într-o mică piață din orașul Provins de jos. La acea oră putu cerceta, fără a fi văzut de nimeni, diferitele case din această piață lunguiață. Morile înșirate de-a lungul apelor din Provins porniseră. Zgomotul lor, prelungit de ecourile din orașul de sus, îmbinându-se cu aerul tare, cu luminile cochete ale dimineții, întârea tăcerea adâncă, așa că se putea auzi zăngănitul ca de fier vechi al unei diligențe care trecea pe șosea, la depărtare de o leghe. Cele două șiruri mai lungi de case despărțite de un umbrar de tei sunt niște clădiri simple, expresie a unui trai pașnic și statornic de burghezi. Nici urmă de negoț prin partea locului. Ici-colo dacă vedeai pe vremea aceea vreo poartă mare, pentru trăsuri, ca la oamenii bogați. Și câte erau, se învârtteau numai când și când în tâțânile lor, în afară de acea a domnului Martener, medicul, care nu se putea să nu aibă cabrioleta sa și să nu se folosească de dânsa. Unele fațade erau împodobite cu viță

de vie. altele cu trandafiri cu tulpină înalți, care ajungeau până la primul etaj, împrăștiind în Jurul ferestrelor parfumul buchetelor răsfirate. Un capăt al pieței dă aproape de strada principală a orașului de jos i celălalt capăt e închis de o stradă paralelă cu această stradă principală, ale cărei grădini se înșirau de-a lungul unuia dintre cele două maluri ale râului ce udă valea din Provins.

În acest capăt, cel mai pașnic al pieței, tânărul muncitor recunoscuse ușor casa despre care se vorbea: o fațadă de piatră albă vărgată adânc de niște scobituri ce voiau să imite cărămizile așezate orizontal, și unde ferestrele cu mici balconașe de fier împodobite cu rozete vopsite în galben, sunt închise cu obloane cenușii. În partea de sus a acestei fațade cu parter și etaj. trei ochiuri de mansardă străpung un acoperiș de ardezie. pe creasta căruia se învâрте o sfidează nouă Această sfârlează modernă înfățișează un vânător ochind ud iepure. Trei trepte de piatră urcă spre poarta mică de la intrare într-o parte a porții, din capătul unei țevi de plumb se varsă lăturile gospodăriei într-un mic uluc semn că acolo e bucătăria; de cealaltă parte a porții două ferestre bine închise cu obloane cenușii, prin ale căror găuri în formă de inimă se putea strecura puțină lumină. îi păsură că ar fi ale sufrageriei. La înălțimea celor trei trepte și sub fiecare fereastră se vedeau răsuflătorile pivnițelor astupate cu porțițe de tinichea vopsită pretențios găurite. Totul era nou. Această casă renovată al cărei lux încă proaspăt contrasta cu fațadele vechi ale tuturor celorlalte clădiri, l-ar fi făcut pe oricare observator să ghicească numaidecât ideile meschine și deplina mulțumire de sine ale unui negustoraș retras din afaceri.

Tânărul privi aceste amănunte cu oarecare plăcere, dar și cu tristețe's ochii i se plimbau de la bucătărie la mansardă într-un fel care arăta că stă în cumpănă asupra vreunei hotărâri. Razele trandafirii ale soarelui băteau într-o fereastră a podului acoperita cu o perdea de stambă,

așa cum nu se vedea la celelalte ferestruici Fața tânărului se învioră deodată; se dădu cu câțiva pași îndărăt, se sprijini de un tei și începu să cânte, cu acel glas târăganat al oamenilor din vest, romanța bretonă a lui Bruguîare, un compozitor care ne-a dăruit melodii fermecătoare, în satele din Bretania tinerii cântă mirilor. În ziua nunții, acest cântec:

Multă fericire fie-n casa voastră pentru domnul mire,
pentru a lui nevastă.

Doamnă măritată fost-ai azi legată c-un inel, să ție
pentru veșnicie.

Vei lăsa deoparte baluri și serate și de veghe-o sta aoi
când vom juca.

Și-al să fi datoare soțului credință, să-l iubești mai
tare ca pe-a ta ființă.

Flori ți-or dărui minurile mele.

Val, s-o trece și faima ta ca ele...

Această muzică națională, tot atât de încântătoare ca și aceea adaptată de Chateaubriand⁴ la cântecul Surioară, *î/j mai aduci aminte* cântată într-un orășel din Brie. În partea dinspre Champagne. nu putea să nu stârnească în sufletul unei bretone puternice amintiri prin telul cum reda întocmai obiceiurile, simplitatea și meleagurile vechii și nobilei regiuni. În cântec s-a înstăpânit un fel de melancolie izvorâtă din însăși viața de zi cu zi. și care te mișcă până în adâncul sufletului. Minunata putere de a deștepta o lume de lucruri grave, blânde și triste, printr-un ritm obișnuit și adesea vesel, nu constituie, oare. trăsătura caracteristică a acelor cântece populare care sunt tradițiile muzicii, dacă ținem să dăm cuvântului tradiție înțelesul de tot ce rămâne în urma pieirii popoarelor și supraviețuiește revoluțiilor?

După ce cântă primul cuplet, muncitorul, care nu-și luase ochii de la perdeaua mansardei, nu zări nicio mișcare, în timp ce ciuta al doilea cuplet, stamba începu să se miște. Și când rosti cuvintele: *dori fi-or dărui*, se ivi

chipul unei fete. O mină albă deschise cu grijă oblonul, și tânăra salută cu un semn din cap pe călător în clipa când el încheia gândul trist redat prin aceste două versuri atât de simple:

Vai, s-o trece ți faima ta ca ele...

Muncitorul îi arată deodată o floare, pe care o scoase de sub haină, o floare de un galben-auriu, foarte obișnuită în Bretania, o floare de măcieș, pe care o găsisese de bună seamă pe vreun câmp din Brie, unde crește rar.

— Ești chiar tu, Brigaut? întrebă în șoaptă fata.

— Da, Pierrette, da, sunt la Paris, cutreier toată Franța⁶, cu meseria mea, dar aș fi în stare să rămân aici, fiindcă ești și tu aici.

În acea clipă la primul etaj scârțâi minerul ferestrei de la camera pe se afla sub aceea a Pierrettei. Tânăra bretonă se sperie foarte tare și-i spuse lui Brigaut: „Fugi!” Muncitorul sări ca o broască speriată spre moara după care strada cotește dând în strada mare, artera principală a orașului de jos; dar, cu toată sprinteneala săriturii, încălțările cu ținte, lovind caldarâmul mărunț din Provins, stârniră un zgomot care ușor se putea deosebi de muzica morii, și tot atât de ușor fu auzit de persoana ce deschidea tocmai atunci fereastra.

Era o femeie. Niciun bărbat nu se smulge din dulcele somn al dimineții ca să asculte un trubadur în haine obișnuite; numai o fată se trezește la auzul unui cântec de dragoste. Se trezise o fată, o fată bătrână. Desfăcu obloanele cu gestul unui liliac ce și-ar fi desfăcut aripile, privi de jur-împrejur, dar auzi doar foarte slab pașii lui Brigaut, care fugea. Ce poate fi mai îngrozitor decât apariția matinală la fereastră a unei fete bătrâne și urâte? Nu-i oare cel mai neplăcut dintre spectacolele caraghioase de care fac haz călătorii dânid colindă prin târgușoare? E prea trist, prea respingător ca să stârnească un râs adevărat. Fata cea bătrână cu ureche atât de ageră se arată la fereastră despuiată de toate dichisurile de care se

servea spre a se înfrumuseța: n-avea nici cununa de păr fals, nici guleraș la gât. Purta pe cap acel groaznic săculeț de mătase neagră cu care femeile bătrâne își înfășoară partea dinapoi a capului, săculeț ce ieșea de sub boneta de noapte, răvășită în timpul somnului, iar răvășeala îi dădea aerul amenințător cu care pictorii le înfățișează de obicei pe vrăjitoare. Tâmpilele, urechile și ceafa, fiindu-i foarte puțin acoperite, se putea ușor vedea cât erau de bătoase și uscate; o roșeață neplăcută la vedere îi acoperea zbârciturile adânci, scoase și mai mult în evidență de culoarea aproape albă a camizolei legate la gât cu panglicuțe răsucite. Din loc în loc camizola era desfăcută, arătând un piept ca al unei țărănci bătrâne care nu se prea sinchisește de urâtenia ei. Brațul descărnat părea un băț acoperit cu o bucată de stofă. Văzută în cadrul ferestrei, domnișoara părea înaltă din pricina obrazului mare și lat, care aducea cu figurile pline și lătărețe ale unor tipuri elvețiene. Chipul ei, cu trăsături ce păcătuiau prin lipsă de armonie, te izbea la prima vedere prin uscăciunea liniilor, printr-o asprime a nuanțelor și în genere printr-o insensibilitate care ar fi dezgustat pe un fizionomist. Aceste trăsături ale figurii ei, vizibile în acel moment, erau îndulcite de obicei printr-un zâmbet convențional, printr-o expresie de prostie burgheză în stare să simuleze atât de bine bunătatea, încât oamenii printre care își ducea traiul puteau s-o ia drept o făptură cumsecade. Casa o stăpânea în indiviziune cu fratele ei, care acum dormea atât de liniștit în camera sa, încât nici orchestra Operei nu l-ar fi putut trezi – iar diapazonul acestei orchestre e într-adevăr vestit! Bătrâna domnișoară își scoase capul pe fereastră, își ridică spre mansardă ochii ei mici, de un albastru șters și rece, cu gene scurte și înfipite în niște pleoape aproape întotdeauna umflate și încercă s-o vadă pe Pierrette; dar dându-și seama de zădărnicia efortului, se retrase în cameră făcând o mișcare asemănătoare cu a unei broaște testoase care-și ascunde capul după ce l-a scos din

carapace. Obloanele se închiseră, și tăcerea pieței nu mai fu tulburată decât de țărani atunci sosiți sau de localnicii matinali. Când o casă e locuită de o fată bătrână nu mai e nevoie de câini de pază nu există întâmplare oricât de mărunță pe care să n-o observe și să n-o comenteze, trăgând toate concluziile posibile. Așa încât cele petrecute acum aveau să deschidă calea unor grave bănuieli și să dea curs uneia dintre acele tainice drame familiale care rămânând secrete nu devin mai puțin groaznice – dacă ne este îngăduit să aplicăm cuvântul de dramă unei asemenea întâmplări de familie. Pierrette nu se mai culcă. Pentru ea sosirea lui Brigaut era un eveniment de o nespusă însemnătate. Noaptea, acest paradis al nenorociților, îi îngăduia bieteii fete să se sustragă neplăcerilor și hărțuielilor pe care trebuia să le îndure în timpul zilei. Asemenea eroului nu mai știu cărei balade germane sau ruse, somnul i se părea o viață fericită, și ziua un vis urât. După trei ani se trezise și ea pentru întâia oară bucuroasă Amintirile copilăriei își îngânaseră melodios poezia în sufletul ei Primul cuplet îl auzise ca în vis, al doilea o trezise, făcând-o ăă tresară, al treilea o puse pe gânduri. nedumerind-o; oamenii nefericiți fac parte din tagma sfântului Toma necredinciosul. La al patrulea cuplet, apropiindu-se de fereastră, în cămașă și desculță, îl recunoscu pe Brigaut, prietenul ei din copilărie.

Ah. da I era acea haină de croială pătrată, cu pulpane tăiate scurt, și ale cărei buzunare se bălăbăneau în dreptul soldurilor, acea obișnuită haină bretonă de postav albastru, cu jiletca dintr-o stofă grosolană de Rouen, cămașa de pânză închisă la gât cu o agrafă în formă de inimă, cu gulerul mare rășfrânt i cercei în urechi. Încălțări butucănoase, cu pantaloni de pânză albastră nefiartă. decolorată ici-colo de-a lungul cusăturilor, cu un cuvânt toate acele lucruri sărăcăcioase și grosolane care alcătuiesc portul unui breton sărac la vederea nasturilor mari, de lemn de corn alb. de la jiletcă și de la haină,

Pierrette simți cât de tare îi bate inima Zărind buchetul de măcieș, ochii i se umeziră, și deodată o spaimă înfiorătoare îi strivi florile amintirilor ce abia i se deschiseseră în inimă. Se gândi că s-ar putea ca vara ei s-o fi auzit când se sculase și se apropiase de fereastră, și simțind prezența fetei bătrâne îi făcu lui Brigaut semnul de alarmă căruia bietul breton se grăbi să-i dea ascultare, fără a înțelege nimic. O asemenea supunere instinctivă nu e oare mărturia unuiu dintre acele sentimente de afecțiune nevinovată și deplină care se ivește pe acest pământ la câte un secol și înfloreste ca floarea de aloes în insula Isola Bella de două sau de trei ori la o sută de ani? Cine l-ar fi văzut pe Brigaut fugind ar fi admirat cel mai naiv eroism al unui sentiment dintre cele mai naive. Jacques Brigaut era demn de Pierrette Lorrain, aflată la capătul celui de al paisprezecelea an al vieții: doi copii I Pierrette nu-și putu stăpâni plânsul văzându-l cum o luase la picior, înspăimântat de semnul pe care ea i-l făcuse. Se întoarce și se așază într-un fotoliu vechi, în fața unei mese deasupra căreia atârna o oglindă. Se sprijini în coate, cu capul între mâini și stătu așa gânditoare un ceas întreg, străduindu-se să-și reamintească de Marais. de târgușorul Pen-Hoel de plimbările primejdioase pe iaz în luntrea pe care micul Jacques o dezlega pentru ea de la trunchiul unei sălcii scorburoase. de chipurile bătrâne ale bunicii și ale bunicului, de fața suferindă a mamei ei și de chipeșul maior Brigaut, pe scurt - o copilărie fără griji I Tot vis era: bucurii luminoase pe un fundal întunecat. Frumosul ei păr cu ușoare reflexe cenușii se răvășise în timpul nopții sub bonețica boțită, o bonețică de stambă cu volănașe. pe care și-o lucrase singură. De o parte și de alta a capului i se revărsau pe tâmpile bucle ieșite din papiotele de hârtie cenușie. Pe ceafă îi atârna desfăcută o coadă deasă, turtită. Fata prea albă vădea una dintre acele groaznice boli ale fetelor căreia medicina i-a dat numele grațios de *cloioză*, boală ce alungă culorile naturale ale pielii, taie

pofta de mâncare și prevestește mari tulburări în organism. Această nuanță de ceară îi acoperea toată carnația. Culoarea palidă ca de iarbă gălbejită a gâtului și a umerilor te făcea să înțelegi de ce-l erau atât de slabe brațele pe care le ținea încrucișate în față.

Picioarele Pierrettei erau moi, subțiate de boală. Cămașa abia îi acoperea genunchii și dădea la iveală vine și vinișoare albastrii, obosite, o carnație împuținată. De frig, buzele i se învinetiseră, căpătând o culoare de un violet deschis. Sub zâmbetul trist ce-i întindea colțurile gurii destul de delicate, se întrezăreau dinții mărunți de fildes fin, dinți frumoși, străvezii, care se armonizau cu urechile gingașe, cu nasul ușor ascuțit, dar elegant, cu tăietura prea rotundă a feței totuși drăgălașe. Vioiciunea acestui obraz încântător se răsfrângea din ochii al căror iris, de culoarea tutunului de Spania, presărat cu puncte negre, strălucea prin reflexe aurii în jurul unor pupile adânci și vii. Pierrette ar fi trebuit să fie veselă, dar era tristă. Numai vioiciunea din jurul ochilor, gingășia naivă a frunții și liniile micuței ei bărbii mai trădau o urmă de voioșie. Genele lungi umbreau ca niște pensule pomeții obrazilor chinuți de suferință. Din pricina albeții excesive liniile și amănuntele feței păreau foarte pure. Urechile erau o mică capodoperă de sculptură: ai fi zis că sunt de marmură. Pierrette suferea din multe pricini. Doriți să-i cunoașteți viața? Iat-o:

Mama Pierrettei, născută Auffray, din Provins, era soră după tată cu doamna Rogron, mama actualilor proprietari ai casei.

Insurându-se întâia oară la optsprezece ani, domnul Auffray făcu o a doua căsătorie la vârsta de șaiszeci și nouă. Din prima căsnicie avusese o singură fată destul de urâtă pe care o măritase la șaisprezece ani cu un hangiu din Provins, pe nume Rogron.

Din a doua căsătorie moșneguțul Auffray avu încă o fiică, dar încântătoare. Așa că, dintr-o pricină destul de

ciudată, exista o foarte mare diferență de vârstă între cele două fiice ale domnului Auffray: fiica din prima căsătorie avea cincizeci de ani la nașterea celeilalte. Când bătrânul ei tată îi dăruie o soră, doamna Rogron avea doi copii majori.

La optsprezece ani, fata bătrânului amorez se mărită din dragoste cu un ofițer breton pe nume Lorrain, căpitan în garda imperială. Dragostea trezește adesea ambiții. Căpitanul, viind să ajungă cât mai repede, coloie

el, se mută într-un regiment de linie. În timp ce comandantul de batalion și soția sa, destul de mulțumiți de renta pe care le-o servea domnul și doamna Auffray, duceau o viață luxuoasă la Paris, sau cutreierau Germania, fie în timpul luptelor din vremea imperiului, fie în răstimpurile de pace, bătrânul Auffray, fost băcan în Provins, muri la optzeci și opt de ani fără a mai apuca să lase vreun testament. Moștenirea bătrânului fu atât de bine administrată de fostul hangiu și de nevastă-sa, încât cei doi înghițiră cea mai mare parte și nu lăsară văduvei bătrânului Auffray decât casa răposatului, din mica piață; și câteva pogoane de pământ. Văduva, mama doamnei Lorrain, n-avea la moartea soțului ei decât treizeci și opt de ani. Ca atâtea alte văduve, avu proasta idee de a se remărita. Vându fiicei sale vitrege, bătrânei doamne Rogron, pământul și casa căpătate ca zestre la căsătorie, ca să se poată mărita cu un tânăr medic pe nume Neraud, care-i tocă toată averea. După doi ani se prăpădi de durere, în cea mai neagră sărăcie.

Partea care urma să-i revină doamnei Lorrain din moștenirea Auffray se topi deci aproape cu totul, reducându-se doar la vreo opt mii de franci. Maiorul Lorrain căzu pe câmpul de onoare la Montereau, lăsându-și văduva în vârstă de douăzeci și unu de ani cu o fetiță de paisprezece luni, fără altă avere decât pensia legală și moștenirea viitoare a domnului și doamnei Lorrain, mici negustori la Pen-Hoel, târg din Vandeea, în regiunea

Marais. Acești Lorraini, tatăl și mama ofițerului mort, bunic și bunică după tată ai Pierrettei Lorrain, vindeau lemne de construcție, ardezie, țiglă, olane, țevi etc. Negoțul însă, fie din nepriceperea lor, fie din nenoroc, mergea prost, încât abia își puteau încropi cele trebuincioase traiului. Falimentul vestitei case Collinet din Nantes, pricinuit de evenimentele din 18147 urmate de o scădere bruscă a prețului articolelor coloniale, înghiți și cei douăzeci și patru de mii de franci depuși de Lorrain la acea firmă. Așa că nora lor fu bine primită, întrucât văduva maiorului avea o pensie de opt sute de franci, sumă enormă la Pen-Hoel. Cei opt mii de franci pe care cumnatul și sora sa Rogron îl trimiseră după mii și mii de formalități, datorite depărtării, fură și ei încredințați Lorrainilor, în schimbul unei ipoteci asupra unei căsuțe pe care o aveau la Nantes, închiriată cu trei sute de franci și care nu valora nici zece mii.

Tânăra doamnă Lorrain muri la trei ani după a doua și nenorocita căsătorie a mamei ei, în 1819, aproape în același timp cu aceasta. Fata bătrânului Auffray și a tinerei sale soții era plâpândă, micuță și cam șubredă; nu-i pria aerul umed din Marais. Pentru a o ține pe lângă ei, cei din familia soțului o convinseseră că nicăieri pe lume n-ar găsi o regiune mai sănătoasă și mai plăcută decât cea din Marais, martoră a vestitelor isprăvi ale lui Charette. Fu într-atât de răsfățată îngrijită, răzgâiată incit moartea el fu prilej de mari cinstiri pentru Lorraini din partea localnicilor. Unele persoane susțin că Brigaut, un fost vandeean, unul dintre oamenii de fier care serviseră sub Charette⁸, Mercier, marchizul de Montauran și sub baronul de Gubric, în timpul luptelor purtate împotriva Republicii, ar fi contribuit în bună măsură la consolarea tinerei doamne Lorrain. Dacă a fost într-adevăr așa, n-ar fi decât fapta unui suflet plin de dragoste și devotament. Oamenii din Pen-Hoel îl văzuseră de altfel pe Brigaut, pe care-l numeau respectuos *maiorul*, grad ce-l avusese în

armatele catolicilor, petrecându-și zilele și serile în camera văduvei maiorului din armata imperială. În ultimul timp preotul din Pen-Hoel își îngăduise unele intervențiuni pe lângă bătrâna doamnă Lorrain: o rugase s-o îndemne pe nora sa să se mărite cu Brigaut, făgăduindu-l că maiorul va fi numit judecător de pace în cantonul Pen-Hoel, prin protecția vicontelui de Kergarouet. Moartea tinerei femei zădărnici aceste proiecte. Pierrette rămase la bunicii ei, care trebuiau să-i plătească patru sute de franci pe an procente la ipotecă, destinați bineînțeles întreținerii ei. Pe capul bătrânilor din ce în ce mai puțin pricepuți în negustoria lor, mai venise și un concurent harnic și dibaci pe care-l înjurau de zor, dar fără a încerca să se apere împotriva lui. Maiorul, sfetnicul și prietenul lor, muri la șase luni după prietena sa, poate de durere, poate din pricina rănilor, vreo douăzeci și șapte la număr. Ca un faun negustor, vecinul răutăcios ținu să-și ruineze adversarii, ca să scape de orice concurență, ti îndemnă deci pe Lorraini să împrumute bani pe poliță, prevăzând că nu vor putea plăti, și silindu-i astfel la bătrânețe să dea faliment. Ipoteca Pierrettei fu înlăturată de ipoteca legală a bunicii ei, care își susținu drepturile ca să asigure un codru de pâine soțului. Casa din Nantes fu vândută cu nouă mii cinci sute de franci, cheltuielile aferente ridicându-se la o mie cinci sute de franci. Cei opt mii de franci rămași îi reveniră doamnei Lorrain, care îi plasă într-o ipotecă pentru a putea trăi la Nantes într-un fel de mănăstire de maici numită Saint-Jacques, asemănătoare mănăstirii Sainte-Perine din Paris*; acolo cei doi bătrâni căpătau masă și casă în schimbul unei sume mici. Ne fiind în stare să-și întrețină nepoata rămasă fără mijloace, bătrânii Lorrain își amintiră de unchiul și de mătușa ei Rogron, cărora le scriseră. Rogronii din Provins muriseră. Scrisoarea Lorrainilor către Rogroni putea fi socotită ca pierdută. Dar dacă este ceva pe pământ care poate înlocui providența, nu-i oare poșta? Inventivitatea poștei, nespuse de superioară inventivități

spiritului public, care de altfel nici nu aduce atâta câștig, întrece prin tot felul de născociri imaginația celor mai iscușiți romancieri. Când poșta ajunge în stăpânirea unei scrisori, valorind pentru ea între treizeci și cincizeci de centime, negăsind imediat destinatarul sau destinatară, desfășoară deodată un zel financiar asemănător doar cu al celor mai îndârjiți creditori. Poșta se pune pe un du-te-vino, scotocind cele optzeci și șase de departamente. Greutățile întâmpinate atâta geniul inventiv al funcționarilor, printre care se nimeresc adesea și oameni de litere și să-i vezi atunci cum pornesc în căutarea necunoscutului, cu pasiunea matematicienilor de la observatorul astronomic; scormonesc tot regatul. La cea mai mică rază de Speranță, oficiile din Paris se pun din nou în mișcare. Rămâi adesea uluit văzând mângăliturile ce acoperă fața și dosul scrisorii – falnice mărturii ale perseverenței administrative¹⁰ cu care poșta s-a agitat. Dacă un om oarecare s-ar încumeta să facă o treabă ca a poștei, ar fi silit să pună la bătaie zece mii de franci cu drumurile, pierzând timp și bani spre a recupera șaiszeci de centime. Poșta are fără doar și poate mult mai multă înțelepciune decât toate scrisorile pe care le transportă. Scrisoarea Lorrainilor, adresată domnului Rogron din Provins, decedat de un an, fu retrimisă de oficiul poștal domnului Rogron, fiul acestuia, marchitan din Paris, în strada Saint-Denis. Și aici apare în toată măreția sa inteligența poștei. Orice moștenitor e mai mult sau mai puțin frământat de gândul dacă a cules totul de pe urma unei moșteniri, dacă n-a uitat cumva o creanță sau vreo zdreanță. Fiscul ghicește totul, chiar și firea oamenilor. O scrisoare adresată bătrânului Rogron din Provins, decedat, nu putea să nu provoace curiozitatea lui Rogron-fiul din Paris, sau a domnișoarei Rogron, sora acestuia, moștenitorii celui răposat. Așa că fiscul intră în posesiunea celor șaiszeci de centime I

Rogronii, către care bătfânii Lorrâini, duși la

disperare de necesitatea de a se despărți de nepoata lor, își întindeau mâinile cerând ajutor, erau deci chemați să dispună de soarta Pierrettei Lorrain. Iată de ce e mai mult decât necesar să înfățișăm antecedentele și caracterul acestor oameni.

Bătrânul Rogron, hangiul din Provins, căruia tatucul Auffray îi dăduse de soată fata sa din prima căsătorie, avea fața roșie, nasul brăzdat de vinișoare; pe obrajii lui, Baccus desenase o întreagă rețea roșiatică de cărcei de viță de vie. Deși bondoc, scurt și pântecos, cu picioarele groase și cu mâinile cărnoase, dovedea agerimea hangiilor elvețieni cu care semăna. Fața sa amintea oarecum de o vie întinsă, bătută de grindină. De bună seamă că nu era om frumos, dar și nevasta îi semăna. Rar pereche mai potrivită I Lui Rogron îi plăcea să mănânce bine și să fie servit de fetișcane drăguțe. Făcea parte din tagma acelor egoiști cu apucături brutale, dedați viciilor și care-și fac mendrele fără să le pese de bunul dumnezeu. Hrăpăreț, interesat, nu prea delicat din fire, pornit să-și facă toate chefurile, păpa tot ce câștiga, dar asta numai până când nu mai avu dinți cu ce să mestece, ti rămăsese însă zgârcenia.

În anii bătrâneții vându hanul, puse mina, după cum s-a văzut mai sus, pe mai toată moștenirea rămasă de la socrul său și se retrase în căsuța din piața mică, luată pe mai nimic de la văduva bătrânului Auffray, bunica Pierrettei.

Rogron și soția sa aveau un venit de aproape două mii de franci, de pe urma arendării celor douăzeci și șapte de terenuri din jurul orașului Provins și a procentelor de la cei douăzeci de mii da franci, prețul cu care vânduseră hanul. Foștii hangii ocupară casa bătrânului Auffray și cu toate că era foarte dărăpănată, se feriră ca de ciumă s-o dreagă cât de cât: șobolanii bătrâni se simt bine printre pereți crăpați și ruine. Fostul hangiu, prinzând gustul grădinăritului, își folosi economiile pentru a-și mări grădina; o întinse până la marginea apei, o împrejmui între

două ziduri ca un dreptunghi și o înfundă la capăt cu o stivă de pietre unde terenul acvatic, lăsat în voie, își desfășura toată bogăția vegetației. La începutul căsătoriei lor, Rogronii avură, în răstimp de patru ani, o fată și un băiat; totul degenerează: copiii lor erau înspăimântători. Dați la alăptat unei doici de la țară, pe o plată de nimic, cei doi copii nenorociți se întoarseră acasă cu proasta creștere de la țară, căci mai tot timpul scheunaseră, flămânzi după sânul doicii, care lucra la câmp și-i lăsa acasă, închizându-i într-una din acele încăperi întunecate, umede și scunde în care locuiește de obicei țăranul francez. De atâta țipăt, trăsăturile copiilor se îngroșaseră, vocea li se schimbaseră, și nu prea puteau măguli amorul propriu al mamei lor, care încerca să-i descotorosească de proastele lor obiceiuri cu o asprime pe care tatăl lor căuta s-o îndulcească prin oarecare dragoste. Erau lăsați să alerge de colo-colo prin curte, prin grajduri și prin dependențele hanului, sau să bată ulițele orașului; părinții îi mai ciocăneau câteodată; din când în când îi trimiteau la bunicul Auffray, care nu-i prea iubea. Această nedreptate a fost una dintre pricinile care îi îndemnă pe Rogroni să pună mâna pe cea mai mare parte din moștenirea „ticălosului de bătrân”. Mai târziu, Rogron dădu băiatul să u la școală și tocmi un om, pe unul din căruțașii lui, ca să-l scape de armată¹¹. De îndată ce Sylvie, fiica, împlini treisprezece ani, tatăl o trimise La Paris ca ucenică într-o prăvălie. După doi ani îl extiedie și pe fiul său, Jerdme-Denis. Când prietenii, cumetrii și cunoscuții săi, căruțași și mușterii, îl întrebau ce gând are cu copiii, Rogron îi lămurea asupra sistemului său într-un fel foarte concis, care față de cel al majorității părinților avea meritul de a fi sincer.

— La vârsta când vor putea înțelege, am să le dau un picior - știți voi unde - și-am să le spun: „Vezi de te procopsește!” răspundea el în timp ce trăgea o dușcă, sau își ștergea buzele cu dosul palmei. Își privea apoi interlocutorul clipind șiret din ochi și adăuga: Ehei, ehei,

n-or fi mai proști decât mine. Taică-meu nu mi-a dat un picior, ci trei, iar eu n-am să le dau decât unul; mi-a pus în mină un ludovic de aur, eu am să le dau zece; iată, deci, că vor fi mai fericiți decât mine. Uite, așa se cuvine să te porți I și pe urmă, după mine o să mai rămână câte ceva; notarii se pricep să dea de urma moștenirii. Ar fi și caraghios să te strâmtorezi de dragul copiilor I... Ai mei îmi datorează viața, i-am hrănit, nu le cer nimic; ei, ce zici, vecine, nu suntem chit? La început ce-am fost? Doar un căruțaș, dar asta nu m-a împiedicat să iau de nevastă pe fata ticălosului de Auffray.

Sylvie Rogron fu trimisă să facă ucenicie în strada Saint-Denis", la niște negustori originari din Provins, cărora li se dădea trei sute de franci pentru întreținere. După doi ani primea casă și masă: chiar dacă nu căpăta niciun salariu, părinții nu mai trebuiau să-i plătească întreținerea. În strada Saint-Denis asta se chema a fi „au pair”, adică a primi casă și masă. După alți doi ani, răstimp în care maică-sa îi trimisese o sută de franci pentru cheltuielile ei, Sylvie obținu un salariu de trei sute de franci. Așa că, de la vârsta de nouăsprezece ani, domnișoara Sylvie Rogron fu de sine stătătoare. La douăzeci de ani ajunsese a doua vânzătoare la Julliard, angrosist de mătăsuri, cu firma la „Viermele de mătase chinezească”, din strada Saint-Denis. Cariera fratelui nu se deosebi de cea a surorii. Micul Jărome-Denis Rogron intră la unul dintre cei mai mari negustori de galanterie din strada Saint-Denis, la Guâpm, proprietarul firmei „La trei fuioare”. Și dacă la douăzeci și unu de ani Sylvie ajunsese primă-vânzătoare, cu un salariu de o mie de franci, J6 rbme-Dems, mai favorizat de împrejurări, era la optsprezece ani prim-vinzător, cu un salariu de o mie două sute de franci, la Guepin, și acesta băștinaș din Provins. Fratele și sora se întâlneau în fiecare duminică sau zi de sărbătoare; își petreceau aceste zile cu distracții nu prea costisitoare, cinau în afara Parisului, se duceau la Saint-

Cloud, Meudon, Belleville, Vincennes. Spre sfârșitul anului 1815, puseră la un loc tot ce strânseseră cu sudoarea frunții, vreo douăzeci de mii de franci, și cumpărară de la doamna Guenee fondul de comerț al vestitei firme „*Soeur de Famille*, una dintre cele mai mari prăvălii de marchitanerie cu bucata. Sora stătea la casă și la tejghea și ducea corespondența. Fratele era stăpân și prim-vinzător ca și Sylvie, care făcu un timp și pe propria ei primăvănzătoare. În 1821, după cinci ani de negustorie, concurența în marchitanerie se înteei crescând tot mai mult, așa că fratele și sora abia de-și putură vinde stocul de mărfuri și menține reputația prăvăliei. Deși n-avea pe atunci decât patruzeci de ani, urâtenia ei, munca de zi cu zi, ca și expresia posacă datorată trăsăturilor ingrate ale feței, și nu mai puțin grijilor, o făceau pe Sylvie Rogron să pară de cincizeci. La treizeci și opt de ani J6 rbme-Denis Rogron avea înfățișarea cea mai neghioabă ce se arătase vreodată clienților pe deasupra, tejghelei. Fruntea teșită, veștedă de oboseală, era brăzdată de trei zbârcituri adânci. Părul zbârlit, cenușiu, tuns scurt vădea ceva din placiditatea viețuitoarelor cu sânge rece. Privirea ochilor săi albaștri spălăciți nu răsfârțea nici căldură, nici inteligență. Fața-i rotundă și lătită era departe de a stârni vreo simpatie și nu-i îmbia să zâmbească nici pe cei obișnuiți să cerceteze ciudățeniile parizienilor: te întrista. Și dacă era gros și scund, ca și taică-său, formele trupuluilipsite de sfidătoare masivitate a hangiuului, trădau în cele mai mici amănunte o pipemicire caraghioasă. Fața din cale afară de colorată a tatălui era la fecior de paloarea vlăguită a oamenilor care trăiesc în umbra dughenilor, fără aer, în niște ghișee cu gratii numite casă, tot înfășurând și desfășurând la fire, plătind sau încasind, hărțuind vânzătorii sau repetând mușteriiilor mereu aceleași și aceleași fraze. Redusa inteligență a fratelui și a surorii fusese total absorbită de deprinderea negoțului, de debit și credit, de cunoașterea legilor

speciale și de obiceiurile pieței Parisului. Așa, acele, panglicile, acele cu gămălie, nasturii, fundăturile de croitorie, pe scurt tot acel nemăsurat de mare număr al articolelor ce alcătuiesc maxchitaneria pariziană le absorbise toată memoria. Scrisorile pe care urmau să le expedieze și altele la care trebuiau să răspundă, facturile, inventarele le acaparaseră întreaga pricepere. În afară de negoțul lor, nu știau absolut nimic, nu cunoșteau nici Parisul. Pentru dânsăi, Parisul era ceva care se întindea în jurul străzii Saint-Denis. Mintea lor meschină nu putea depăși câmpul vizual al dughenii. Se pricepeau de minune să-și hărțuiască vânzătorii, vânzătoarele și să le găsească mereu alte cusururi. Fericirea lor era să vadă mâini mișcându-se într-una ca niște labe de șoareci, trebăluind pe tejghele, mânuind marfa sau orânduind-o în rafturi. Când auzeau cele șapte sau opt voci ale fetelor și băieților măcinând fraze stereotipe prin care vânzătorii răspund de obicei la observațiile cumpărătorilor, ziua li se părea frumoasă, vremea minunată. Când azurul înviora Parisul, când parizienii se plimbau preocupându-se doar de marchitaneria ce o purtau pe ei, neghiobul de patron exclamă: „Prost timp pentru vânzare 1” Marea știință cu care Rogron stârnea admirația ucenicilor săi erau arta de a lega, de a dezlega, de a lega din nou și de a face un pachet. În timp ce făcea un pachet, Rogron putea să vadă ce se întâmplă în stradă și să cuprindă totul cu privirea, supraveghind prăvălia până în fund, iar în momentul când prezenta pachetul clienței, nu uita niciodată să repete: „Poftiți, doamnă I Cu ce vă mai putem servi?” Fără sora sa, acest cretin s-ar fi ruinat. Sylvie avea bun-simț și un geniu al vânzărilor. Îl îndruma pe fratele său cum să facă cumpărăturile la fabrici și-l trimitea fără milă până în fundul Franței să capete un articol mai ieftin cu o centimă. Finețea pe care o are mai mult sau mai puțin orice femeie, ea nepunând-o în serviciul inimii, o pusese toată în negustorie. Marfă cu câștig I Iată ideea care, ca un piston,

punea în mișcare această mașină, făcând-o să desfășoare o activitate aprigă. Rogron rămăsese tot un prim-vinzător, el nu putea cuprinde afacerile în totalitatea lor; nici interesul personal, cel mai important vehicul al inteligenței, nu-l putu duce măcar cu un pas înainte. Rămânea adesea uluit auzind-o pe sora sa cum porunea să se vândă un articol cu pierdere, prevăzând că s-ar demoda: cu vremea începuse s-o admire ca un nerod. Nu judeca nici bine, nici rău; nu era în stare să judece; dar avea destulă minte pentru a înțelege că e bine să se supună surorii, și i se supunea din considerente străine comerțului: - „E mai în vârstă decât mine”, își zicea. Poate că viața de neîntreruptă singurătate, redusă doar la împlinirea nevoilor de toate zilele, tinerețea trăită fără bani și fără nicio plăcere, ar putea să explice fiziologiștilor și psihologilor expresia grosolană a chipului, slăbiciunea minții și purtarea neghioabă a acestui marchitan. Sora sa îl oprise cu strășnicie să se însoare, temându-se că și-ar putea pierde autoritatea în casă și gândindu-se că prezența unei femei desigur mai tinere și fără îndoială mai puțin urâte ca dânsa ar fi o pricină de cheltuială, poate chiar de ruină.

Prostia poate fi de două feluri: vorbăreață sau tăcută. Prostia mută mai poate fi suportată, dar prostia lui Rogron era din cale afară de limbută. Acest negustor de mărunțișuri prinsese năravul de a-și muștra vânzătorii împuindu-le capul cu fleacurile comerțului marchitaneriei cu ridicata și cu bucata, chinuindu-i cu acele glume proaste obișnuite în „flecăreala” din prăvălii. Acest cuvânt, care altă dată însemna un răspuns timp și stereotip, a fost detronat de cuvântul cazon „treanca-fleanca”. Nevorbind decât celor câțiva oameni aflați în slujba lui, deci siliți să-l asculte, și încântat de sine. Rogron ajunsese în cele din urmă să-și compună o frazeologie proprie. Guralivul se socotea orator. Din nevoia de a-i influența pe clienți în hotărârea loi

Pescuitorii lb ape tulburi de a cumpăra, de a le sonda dorințele, îndemnându-i să cumpere ceea ce nu doresc, limba negustorului se dezleagă. Acest negustoraș căpătă, în cele din urmă ușurința de a înșira la fraze ale căror cuvinte nu îmbracă nicio idee, dar impresionează. În fine, ajunse să explice clienților și amănunte mai puțin cunoscute, ceea ce îi crea un fel de superioritate momentană asupra lor; dar de îndată ce părăsea domeniul celor o mie și una de explicații legate de cele o mie și unul de articole pe care le vindea, rămânea în ceea ce privește judecata, întocmai ca un pește întins pe paie în bătaia soarelui.

Cele două mecanisme pe nedrept botezate cu numele de oameni, Rogron și Sylvie, n-aveau nici în cuget, nici în fapte sentimentele pe care numai o inimă ce-și trăiește propria viață le poate avea. Așa că ajunseseră două firi din cale-afară de îndărătnice și de seci, înrăite de munca, de lipsurile și de amintirea suferințelor îndurate încă de pe vremea lungii și grelei lor ucenicii. Niciunul dintre ei nu deplângea durerea altora. Nu erau numai neîndurători, ci neînduplecați față de oamenii ajunși la strâmtoare. Pentru dânsii virtutea, onoarea, lealitatea, toate sentimentele omenеști se reduceau la plata regulată a polițelor. Cicălituri, fără suflet și hapsâni, fratele și sora aveau o foarte proastă reputație printre neguțătorii din strada Saint-Denis. Dacă n-ar fi avut legături cu Provinsul, unde se duceau de trei ori pe an, în răstimpurile când își îngăduiau să închidă pe două-trei zile prăvălia, n-ar fi avut nici vânzători, nici vânzătoare. Dar bătrânul Rogron avea grijă să expedieze odraslelor sale toți nenorociții destinați de părinți negustoriei, și astfel făcea pentru ei la Provins comerț de ucenici și ucenice, în care scop lăuda din vanitate bogăția copiilor. Fiecare localnic ispitit de perspectiva ca flica sau fiul lui să fie și bine instruit, și bine supravegheat, ca și de norocul de a-l vedea urmaș al lui *Rogron-iiul*, își trimitea copilul care-l stingherea acasă la

el, în casa celor doi celibatari. Dar de îndată ce ucenicul sau ucenica, pentru a căror întreținere se plătea câte trei sute de franci, putea să scape din acest iad, fugea cu o bucurie ce contribuia și mai mult la proasta reputație a Rogronilor. Neobositul hangiu le găsea mereu alte victime. Sylvie Rogron, obișnuită de la vârsta de cincisprezece ani să-și impună ca vânzătoare o expresie amabilă, purta două măști: fizionomia amabilă a vânzătoarei și cea firească a bătrânelor fete zbârcite. Fizionomia ei de circumstanță vădea o mimică minunată: era numai surâs, glasul ei devenea deodată dulce, măgulitor, îi vrăjea pe clienți. Chipul adevărat și-l arătase între cele două obloane întredeschise; ar fi putut pune pe fugă, în 1815, pe cei mai vajnici cazaci¹⁸ cărora le plăcea orice franțuzoaică.

Când sosi scrisoarea Lorrainilor, Rogronii, aflați în doliu după tatăl lor, moșteniseră casa pe care aproape o furaseră de la bunica Pierrettei și terenurile cumpărate de fostul hangiu; la toate astea se mai adăugau și unele sume provenite din împrumuturi cămătărești garantate prin ipotecă asupra pământurilor cumpărate de unii țărani pe care bătrânul bețivan nădăjduia să-i deposeze. Făcuseră inventarul de sfârșit de an. Achitaseră și fondul de comerț de la „*Soeui de Famille*”. Aveau în prăvălie marfă de vreo șaizeci de mii de franci, vreo patruzeci de mii de franci în numerar și în polițe, la care se adăuga valoarea vadului. Șezând pe bancheta de catifea verde de Utrecht, vărgată cu benzi netede, lipită de perete într-o firidă pătrată din dosul tejghelei, în șața căreia se afla o altă tejghea pentru prima-vânzătoare. fratele și sora se sfătuiau cu privire la ce ar mai putea întreprinde. Orice negustor năzuiește spre burghezie. Dacă ar vinde fondul de comerț, fratele și sora ar avea vreo sută cincizeci de mii de franci, fără a mai socoti moștenirea de la tatăl lor. Plasând pe Cartea mare 14 numerarul disponibil, fiecare din ei ar avea un venit de trei sau patru mii de franci, provenit din rente, chiar dacă, pentru renovarea casei părintești, s-ar gândi să folosească

suma creanțelor ce aveau să le fie fără greș achitate la scadență. Prima lor vânzătoare era fiica unui bogat fermier din Donnemarie, împovărat cu nouă copii; acesta se văzuse silit să facă un rost fiecăruia, căci averea sa împărțită în nouă ar fi însemnat prea puțin pentru fiecare copil. În cinci ani fermierul pierduse șapte copii, și astfel această primă-vânzătoare ajunsese o persoană atât de interesantă, încât Rogron încercase, dar zadarnic, s-o ia în căsătorie. Domnișoara aceasta manifestase față de patron un dezgust care punea stavilă oricăror alte încercări. De altfel nici domnișoara Sylvie nu se arătă prea bucuroasă, și chiar se împotrivi căsătoriei fratelui ei, dar dorea să facă din această fată șireată succesoarea lor la prăvălie. După opinia ei căsătoria lui Rogron trebuia amânată până după mutarea la Provins.

Niciun trecător nu-și poate închipui la ce ar putea să năzuiască unii neguțători în existența lor criptogamică; te uiți la ei și te întrebi: De ce și pentru ce trăiesc? ce-o să se întâmple cu ei? de unde au apărut? Și căutând să te lămurești te pierzi în detalii. Pentru a descoperi puținică poezie ce o fi încolțind în capetele lor înviorându-le ușor existența, ar trebui să scormonești mai adânc; dar ai da numaidecât de piatra poroasă care susține tot eșafodajul. Prăvăliașul parizian se hrănește cu câte o speranță mai mult sau mai puțin realizabilă, fără de care neîndoios s-ar prăpădi: câte unul visează să clădească sau să administreze un teatru; altul aspiră la onoarea de a fi primar; se mai găsesc și unii care țin să aibă o casă la țară, la trei poște de Paris, un așa-zis parc unde să înfigă statui de ipsos colorat, să instaleze jedouri cât un fir de ață, și să facă cheltuieli nesăbuite i altul visează să pătrundă în comandamentele superioare ale gărzii naționale. Provins, acest rai pământesc, le stârnea celor doi neguțători de mărunțișuri dragostea fanatică pe care toate orașele frumoase ale Franței o inspiră locuitorilor ei. Și, să recunoaștem, spre gloria Champagne-ei: e o dragoste pe

deplin îndreptătită. Provins, unul dintre cele mai încântătoare orașe din Franța, rivalizează cu Frangistan¹⁵ și valea Cașmirului¹⁶; nu cuprinde numai poezia lui Saadi¹⁷, acest Homer al Persiei, dar mai e și bogată în plante farmaceutice, prețioase pentru știința medicală. Trandafirii din Ierihon¹⁸ au fost aduși de cruciați în această încântătoare vale, unde s-a nimerit ca florile să capete calități noi, fără să piardă nimic din cele vechi. Provins nu e numai Persia franceză, ar putea tot așa de bine să fie Baden. Aix, Bath: are ape tămăduitoare Iată peisajul pe care-l revedeau în fiecare an, și care din când în când răsărea în mintea celor doi prăvăliași pe caldarâmul noroios al străzii Saint-Dénis.

După ce străbați câmpurile cenușii întinse între Fierte-Gaucher și Provins - adevărat pustiu, dar un pustiu rodnic, cu lanuri de grâu - dai de o colină. Deodată îți răsare în cale un oraș udat de două râuri: la picioarele stâncii se întinde o vale verde, plină de contururi frumoase și de zări estompate. Dacă vii de la Paris, treci de-a lungul orașului, străbătând obișnuita șosea națională a Franței. Întinsă pe sub poalele colinei pe care apoi o urcă. șosea unde nu lipsește obișnuitul orb și mulțimea de cerșetori care, văzându-te dispus a cerceta pitorescul acestui loc surprinzător. nu te mai slăbesc cu glasurile lor rugătoare. Dacă vii din Troyes, intri în oraș printr-o câmpie netedă. Castelul, orașul vechi și întăriturile de pe vremuri se înalță rânduri-rânduri pe colină Orașul nou se află jos. Există un Provins-de-sus și un Provins-de-jos; cel dintâi, un oraș aerisit, cu străzi povârnite, cu priveliști atrăgătoare, având de jur-împrejur drumuri adâncite, râpoase. plantate cu nuci, cu șanțurile late care ciuruiesc coasta înclinată a colinei; oraș liniștit, curățel, solemn, dominat de ruinele impunătoare ale castelului; celălalt, un oraș cu mori, udat de apele Voulzie și Durtain, două râuri care vin din Brie, înguste, domoale și adânci; un oraș cu hanuri, cu prăvălii, cu burghezi retrași din afaceri, străbătut de diligente, de

călești și de tot felul de căruțe. Cele două orașe, sau mai exact acest oraș, cu amintirile sale istorice, cu melancolia ruinelor, cu veselia văii, cu încântătoarele sale râpe, pline de flori și de arbuști, cu coamele lor despletite, cu țărmurile crestate de grădini stârnește într-atât dragostea copiilor lui, încât toți se comportă față de el ca și oamenii din Auvergne, din Savoia și de altminteri ca toți francezii: dacă pleacă să-și încerce norocul în altă parte, se întorc întotdeauna la Provins. Vorba: „Să mori în bârlogul tău”, potrivită iepurilor și oamenilor credincioși, pare a fi deviza băștinașilor din Provins.

Așa că cei doi Rogroni nu se gândeau decât la dragul lor Provins 1 Vânzând ață, fratele vedea orașul de sus. Strângând cartoanele cu nasturi, privea valea în toată întinderea ei. Înfășurând și desfășurând panglici, urmărea apele în curgerea lor luminoasă. Cercetând rafturile, se revedea parcă urcând pe drumurile râpoase unde fugea să scape de mânia tatălui și venea să mănânce nuci și să se îndoape cu mure. Mica piață din Provins îl preocupa îndeosebi; se gândea să-și înfrumusețeze casă, visa la fațada pe care ar fi vrut s-o renoveze, la diversele încăperi, la salon, la camera de biliard, la sufragerie, la grădina de zarzavat din care ținea să facă o grădină englezească plină de pajiști, de grote cu jedouri, cu statui etc. Camerele unde dormeau fratele și sora aveau trei ferestre și se aflau la etajul al doilea al unei clădiri cu șase etaje, înaltă și galbenă cum sunt multe pe strada Saint-Denis; erau mobilate doar cu strictul necesar; dar nimeni în Paris nu dispunea de o mobilă mai bogată ca acest negustor de mărunțișuri. Când avea treabă în oraș, rămânea cu gura căscată ca un fumător de opiu privind frumoasele mobile expuse, admirând draperiile cu care-și umplea casa. La întoarcere, îi spunea surorii: „Am văzut într-o prăvălie o mobilă de salon care s-ar potrivi bine la noi 1” A doua zi cumpăra altă mobilă și tot așa mereu! Lună de lună cumpăra tot mai multe mobile. Nici cu bugetul statului n-

ar fi putut face față renovărilor arhitecturale pe care le proiecta: ar fi vrut de toate și prefera bineînțeles întotdeauna ultimele inovații. Când privea balcoanele caselor de curând construite, când cerceta sfioasele încercări de ornamentație exterioară, găsea nelalocul lor reliefurile, sculpturile ca și zugrăvelile. „Ah - își zicea - toate aceste frumuseți s-ar potrivi mult mai bine la Provins decât aici!” Când își digera prânzul în pragul dughenii, sprijinit de galantarul său, cu privirea îndobitocită, marchitanul vedea înaintea ochilor o casă ca de basm aurită de soarele visului său și se plimba prin grădină ascultând cum își picura jedoul mărgăritarele strălucitoare pe o masă rotundă de piatră calcaroasă. Juca la biliardul său, sădea flori. Dacă rămânea cu pana în mână, furată de gânduri, uitând să-și dojenească vânzătorii, soră-sa se și vedea primind în vizită burghezii din Provins și se admira privindu-se în oglinzile din salon, purtând în cap cele mai minunate bonete. Fratele și sora începură să găsească nesănătoasă atmosfera străzii Saint-Denis; mirosul noroaielelor din hale le trezea dorul de parfumul trandafirilor din Provins. Nostalgia asta, ca și ideea lor fixă, se ciocneau însă de nevoia de a vinde și ultimul capăt de ață, mosoarele de mătase și nasturii. Țara Făgăduinței din valea Provins îi atrăgea pe acești ebrei, cu atât mai mult cu cât suferiseră într-adevăr mult de tot străbătând lacomi prin deșertul nisipos al marchitaneriei.

Scrisoarea Lorrainilor îi găsisese tocmai în toiul unor astfel de preocupări legate de frumosul viitor ce și-l făureau. Marchitanii o cunoșteau prea puțin pe vara lor Pierrette. Afacerea, în legătură cu moștenirea Auffray, de care se ocupase mai demult bătrânul hangiu, fusese tratată pe vremea când ei își făceau un rost, și de altminteri Rogron nu prea vorbea despre banii săi. Trimși de timpuriu la Paris, fratele și sora abia își mai aminteau de mătușa lor Lorrain. După mai bine de un ceas de discuții asupra genealogiei, ajunseră în cele din urmă să și-

o amintească pe mătușă, fiica din a doua căsătorie a bunicului Auffray, soră de tată cu mama lor. O cunoscuseră pe mama doamnei Lorrain când purta numele de Neraud, și știau că murise de chin și amar. Încă de pe atunci socotiseră că cea de a doua căsătorie a bunicului lor fusese pentru ei o nenorocire, căci din această pricină moștenirea lăsată de Auffray trebuia să fie împărțită între moștenitorii rămași din amândouă căsătoriile. De altfel, îl auziseră și pe tatăl lor plângându-se de acest fapt, cu vorba lui batjocoritoare, de hangiu. Cei doi marchitani căutară să talmăcească scrisoarea Lorrainilor în lumina acestor amintiri care lămureau prea puțin favorabil situația Pierrettei. Să te împovărezi cu o orfană, cu o fată, cu o verișoară, care, peste toate, ar mai putea fi și moștenitoarea lor în gazul când niciunul dintre ei nu s-ar căsători, nu era lucru chiar atât de simplu și se cerea bine cumpănit. Așa că chibzuiră în chip și lei. Mai întâi îi încurca faptul că n-o văzuseră niciodată pe Pierrette. Și apoi, unde mai pui ce greu e să păzești o fată tânără. Primind-o la ei nu-și luau oare obligații față de dânsa? Și de bună seamă că n-o vor mai putea trimite îndărăt la bunici, chiar dacă nu le va fi pe plac; și, în cele din urmă, nu vor fi nevoiți oare s-o mărite? Iar dacă Rogron ar găsi pe cineva pe placul lui printre moștenitoarele din Provins, n-ar fi fost oare mai nimerit să păstreze toată averea lor pentru copiii lui? Sylvie găsea că o soție potrivită pentru fratele ei ar trebui să fie o fată proastă, bogată și urâtă, care să se lase condusă de ea. Cei doi neguțatori se hotărâra să refuze propunerea. Sylvie urma să dea răspunsul. Prea erau însă prinși în mersul afacerilor ca să nu uite de acea scrisoare care nu le părea prea urgentă și la care fata bătrână nu se mai gândise din clipa când prima lor vânzătoare se învoise să negocieze asupra fondului de comerț „*Soeui de Familie*”. Sylvie Rogron și fratele ei se stabiliseră la Provins cu patru ani înainte de ziua când sosirea lui Brigaut avea să stârnească atâta tulburare în

viața Pierrettei. Dar treburile acestor două persoane mutate în provincie cer a fi și ele lămurite la fel cum a fost viața lor de la Paris, căci Provins n-avea să-i aducă Pierrettei mirii puține nenorociri decât antecedentele negustorești ale verilor ei.

Când negustorașul ajuns din provincie la Paris se întoarce de la Paris în provincie, aduce cu dânsul întotdeauna idei; le pierde apoi în viața de toate zilele a provinciei în care se afundă și unde își îngroapă năzuințele de înnoire. Și așa survin, la intervale mari, acele schimbări lente cu care Parisul izbutește să zgârie doar la suprafață viața orașelor din departamente, schimbări care poartă puternica pecete a trecerii de la starea de fost prăvăliaș la aceea de provincial sadea. Această trecere de la o viață la alta e ca o adevărată boală. Oricare prăvăliaș se deprinde cu greu, ba chiar suferă când se vede redus la tăcere după ce a trăncănit atât de mult și e nevoit să schimbe activitatea pariziană cu toropeala din provincie. Când acești oameni de treabă s-au chivernisit intmncă tva, cheltuiesc o parte din banii adunați spre a-și satisface pasiunile multă vreme tănuite și dau frâu liber ultimelor porniri ale unui imbold de nestăpănit. Aceia care n-au cochetat cu vreo idee fixă călătoresc sau se aruncă în viitoarea activității politice din jurul municipiilor. Unii vânează sau pescuiesc, îi hărțuiesc pe arendașii sau pe chiriașii lor, alții devin cămătari, ca bătrânul Rogron, sau cumpără acțiuni, ca atâția necunoscuți. Gândul preferat al fratelui și al surorii îl cunoașteți: țineau să realizeze fantezia lor cu adevărat regească de a da de lucru mistriei și de a-și clădi o casă încântătoare. Datorită acestei idei fixe, piața Provinsului-de-j. os se alesese cu fațada casei pe care tocmai o cercetase Brigaut, cu împărțirea interioară a încăperilor și cu mobila ei luxu. Asă. Antreprenorul nu bătea un cui fără să-i întrebe pe Rogroni și fără să le supună spre semnare planurile și devizele, fără să-i lămurească îndelung și în amănunt asupra fiecărui obiect

în parte, asupra locului de fabricație și asupra diferitelor prețuri. Cât privește lucrurile ieșite din comun, invoca argumentul că la fel erau și la casa domnului Tipii aine, la tânăra doamnă JuHiard, sau la domnul Garceland, primarul. Antreprenorul izbutea, în cele din urmă, să câștige băta Tia ori de câte ori se referea la o asemănare cu vreuna din casel e unul burghez bogat din Provins.

— Dacă domnul Garceland are așa ceva în casa lui, fă și la rroi, zicea domnișoara Rogron. Trebuie să fie ceva frumos, el are mult gust.

— Sylvie, antreprenorul propune ove în cornișă coridorului.

— Dumneata le numești ove?

— Da, domnișoară.

— De ce? Ciudat cuvânt I Nu l-am auzit niciodată.

— Doar ați văzut așa ceva

— Da.

3 - Balzac, *Opeie*, Voi-VIU

— Stili latinește?

— Nu.

— Ei bine, asta înseamnă ouă, ovele sunt ouă.

— Nostimi mai sunteți, voi, arhitecții I exclama Rogron. De asta nu ne lăsați să pătrundem în tainele meseriei voastre, ca să ne puteți duce de nas.

— Zugrăvim și coridorul? întreba antreprenorul.

— Nu, nu, se împotriva Sylvie. Ce, să mai dăm alți cinci sule de franci?!

— Vai, dar salonul și scara sunt mult prea frumoase ca să nu zugrăviți și coridorul, replica antreprenorul. Tânăra doamnă Lesourd l-a zugrăvit anul trecut.

— Bine; dar bărbatul eu care e procuror regal, ar putea să nu mai rămână la Provins.

— Ah, o să ajungă în curând președintele tribunalului, zicea antreprenorul.

— Dar atunci domnul Tiphaine ce-o să facă?

— Domnul Tiphaine are nevastă frumoasă, nu duc eu

grija lui. O să se mute la Paris. Zugrăvim coridorul?

— Da, să vadă domnii Lesourd că nu sunt mai grozavi decât noi I spunea Rogron.

Primul an după ce s-au stabilit în Provins, Rogronii și-l petrecură în întregime cu asemenea discuții, cu plăcerea de a urmări strădaniile muncitorilor, minunându-se de tot ce vedeau și învățau, și încercând să intre în relații cu familiile cele mai de vază din Provins.

Rogronii nu frecventaseră oameni de lume, nu ieșiseră din dugheana lor, nu cunoscuseră pe nimeni la Paris și tânjeau după plăcerile pe care le poate oieri un cerc monden. Înapoindu-se în orașul lor, frații emigranți îi regăsiră mai întâi pe domnul și doamna Julliard de la „Viermele de mătase chinezească”, împreună cu copiii și nepoții, apoi pe cei din familia Guepin, mai bine zis pe cei din clanul Guepin, al căror nepot conducea mai departe magazinul „Trei fuioare”, și pe doamna Guenee, care le vânduse prăvălia „Soeur *r/e Famille*” și ale cărei trei fiice erau căsătorite în Provins. Aceste trei neamuri cu numeroase rubedenii, Julliard. Guepin și Guenee, se întindeau în oraș ca pirul pe o pajiște. Primarul, domnul Garceland, era ginerele domnului Guepin. Preotul, domnul abate Peroux, era fratele doamnei Julliard, născută Peroux. Președintele tribunalului, domnul Tiphaine, era fratele doamnei Guenee, care se iscălea „născută Tiphaine”.

Regina orașului era frumoasa doamnă Tiphaine cea tânără, unica fiică a doamnei Roguin, bogata soție a unui fost notar public din Paris^{1B}, despre care nu se vorbea niciodată. Gîngășă, frumoasă și spirituală, măritată anume. În provincie de mama ei care voia s-o știe cât mai departe de dânsa și o scosese din pension numai cu câteva zile înainte de a o căsători, Melanie Roguin se socotea ca exilată la Provins, unde se comporta minunat. Având o zestre foarte bogată, putea să-și păstreze cele mai frumoase nădejdi de viitor. În ceea ce-l privește pe domnul Tiphaine, tatăl acestuia făcuse fiicei sale mai mari,

doamnei Guenee, atâtea avansuri asupra drepturilor de moștenire ce urmau să revină la masa succesorală, încât președintele tribunalului avea să mai primească și o moșie situată la cinci leghe de Provins și cu un venit anual de opt mii de franci. Așa că Tiphainii, dispunând la căsătoria lor de un venit de douăzeci de mii de franci – fără a socoti slujba și nici casa președintelui – aveau să dăvină la un moment dat beneficiarii unui nou venit de douăzeci de mii de franci. „Nu sunt prea nevoiași!” se spunea despre ei. Marea și singura preocupare a doamnei Tiphaine era să-l vadă pe domnul Tiphaine deputat. O dată deputat, ar ajunge judecător la Paris și de la tribunal spera să-l vadă cât mai repede avansat la Curtea Supremă. Căută deci să măgulească amorul propriu al unora și al altora, încercând să placă tuturor. Și ce-i mai grav: izbutea! De două ori pe săptămână primea în frumoasa ei casă din partea de sus a orașului toată burghezia din Provins. Această femeie de douăzeci și doi de ani nu făcuse încă vreun pas greșit pe terenul lunecos pe care evolua. Măgulea amorul propriu, până și toanele fiecăruia: serioasă cu oamenii gravi, tânără în societatea fetelor, pricepându-se de minune a fi mamă în cercul mamelor, veselă cu femeile tinere și oricând gata de a le fi pe plar, drăguță cu toți; într-un cuvânt o perlă, o comoară, mândria Provinsului. Nici n-apucase să-și manifeste vreo dorință în privința alegerii ca deputat a soțului ei, și toții electorii din Provins abia așteptau ca iubitul lor președinte să atingă vârsta legală pentru a-l putea vota. Încrezători în priceperea președintelui, fiecare căuta să-l facă omifl lud, protectorul lui. „Ah, domnul Tiphaine o să ajungă, va fi ministru de justiție; va avea grijă de Provins T”.

Prin toate aceste mijloace fericita doamnă Tiphaine izbutise să domnească peste orașelul Provins. Doamna Guenee, sora domnului Tiphaine, după ce-și măritase fiica cea mai mare cu domnul Lesourd, procuror regal, pe a doua cu domnul Martener, medicul, și pe mezina cu

domnul Autfray, notarul, se căsătorise a - două oară cu domnul! Galardon, perceptorul. Doamnele Lesourd. Martener, Airffray și mama lor, doamna Galardon, îl socoteau pe președintele Tiphaine drejă cel mai bogat și mai capabil membru al familiei. Procurorul regal, nepot prin alianță al domnului Tiphaine, avea tot interesul să-l împingă pe unchiul său la Paris pentru a-i lua locul de președinte în Provins. Așa încât cele patru doamne (doamna Galardon își adora fratele) alcătuiră un fel de curte în jurul doamnei Tiphaine, pe care o consultau și-i cereau sfaturi în orice chestiune. Domnul Julliard-fiul, întâiul născut, care se căsătorise cu singura fată a unui bogat fermier, simți. deodată o pasiune arzătoare, tainică și dezinteresată pentru președintă, acest înger pagorât din cerul parizian. Videana Melanie, căreia nici prin gând nu-i trecea să se încurce cu un Julliard, dar era hotărâtă să și-l păstreze ca pe un Amadis⁸⁰; pentru a se folosi de prostia lui, îl îndemnase să scoată un ziar în care ea avu rolul unei Egenia. De doi ani Julliard, stăpânit de pasiunea lui romantică, scotea așadar un ziar, desfășurând astfel o activitate publică în folosul orașului Provins. Ziarul, intitulat *STUPUL, ziar din Provins*, publica articole literare, de arheologie și de medicină scrise de membrii familiei. Cu anunțurile din regiune se scoteau cheltuielile. Beneficiul ziarului îl dădeau cei două sute de abonați. Apăreau versuri pline de melancolie, neînțelese de cititorii din Brie, și dedicate *Ei!!!* (cu trei semne de exclamație). În felul acesta tânărul menaj Julliard, care ridica în slăvi calitățile doamnei Tiphaine, apropiase clamil familiei Julliard de cri familiei Guenee. Astfel salonul președintelui ajunsese în mod firesc cel mai de seamă salon din oraș. Puținii aristocrați. din Provins se întâlneau în singurul să Ion din orașul de sus, al bătrânei contesa de Breautey.

În primele șase luni după strămutarea în orașul natal, cei doi Rogroni, folosind vechile relații cu familiile Julliard, Guepin. și Guenee și Bazându-se pe înrudirea cil domnul

Auffray, notarul, strănepot al bunicului lor, fură primiți la început de doamna Jvlllâardmama și de doamna Galanton, iar după multe greutatea izbutiră să pătrundă în salonul "frumoasei doamne Tiphaine. Fiecare ținea să-i cunoască mai bine înainte de a-i primi. Era și greu să nu accepți în casa ta niște neguțatori din strada Saint-Denis, născuți în Provins, reîntorși acasă pentru a-și cheltui veniturile. Totuși, ținta oricărui cerc e întotdeauna să reunească oameni asemănători în privința averii, a educației, a moravurilor, a cunoștințelor și a caracterelor.

— Ce-i drept, familiile Guepin, Guenee și Julliard erau mai de vază și de origine burgheză mai veche decât Rogronii, copii de hangiu cămătar, care avusese să-și facă anumite reproșuri pp vremuri, atât în ceea ce privește viața particulară cât și în legătură cu moștenirea Auffray. Notarul Auffray, ginerele doamnei Galardân născută Tiphaine, cunoștea toate aceste amănunte: afacerile fuseseră doar aranjate lapredecesorul sau. Cet doi foști neguțatori, înapoiți acasă după doisprezece ani, își însușiseră cunoștințele, felul de comportare și manierele acestei societăți, căreia doamna Tiphaine! imprima un oarecare caracter de eleganță, o spoială pariziană; toți erau la același nivel: oamenii se înțelegeau între ei, fiecare știa cum să se poarte și să vorbească în așa fel încât să placă tuturor. Cunoșteau firea celorlalți și se obișnuiseră - unii cu alții. De cum fură, primiți la domnul-Garceland, primarul, Rogronii își închipuităcă vor putea fi înscurt timp în cele mai bune relații cu cea mai aleasă societate din oraș. Sylvie învăță prin urmare să joace Boston, un joc de cărți. Nepricepându-se la niciun joc. Rogron își frământa degetele și-și înghițea cuvintele de îndată ce isprăvea de vorbit despre casa. lui; dar frazele rostite de el erau ca niște medicamente și păreau că-l chinuie nespuse: se ridica de pe scaun, avea aerul că vrea să spună ceva, se intimida, se așeza din nou și-și mișca într-una buzele în mod caraghios. Sylvie își dădea arama pe față, fără voie, la joc.

Cicălitoare, văicărindu-se ori de câte ori pierdea, bucurându-se din cale afară când câștiga, cârcotașă, îi zădărea și-i scotea din răbdări pe adversari, pe toți partenerii ei de joc, devenind nespus de supărătoare. Roși de o pizmă neghioabă și de loc ascunsă, Rogron și sora lui aveau pretenția să joace un rol într-un oraș peste care douăsprezece familii întindeau o plasă foarte deasă și unde toate interesele, toate orgoliile se îmbinau, formând un fel de parchet pe care, cei nou-veniți trebuiau să se țin bine ca să nu se ciocnească de careva și să nu cumva să alunece. Presupunând că renovarea casei i-ar fi costat treizeci de mii de franci, fratele și sora dispuneau de un venit de zece mii de franci în rentă. Se crezură foarte bogați și amestecă toată societatea cu planurile lor de lux, dându-și pe față toată meschinăria, o ignoranță grosolană și o invidie prostească, în seara când fuseseră prezentați frumoasei doamne Tiphaine, care îi văzuse rând pe rând la doamna Garceland, la cumnata ei Galardon și la doamna Julliardmama, regina orașului îi spuse în mod confidențial lui Julliard-fiul, rămas câteva minute cu doamna și domnul președinte, după ce se retrase toată lumea:

— Prin urmare ați înnebunit cu toții după acești Rogroni?

— Ei, răspunse Amadis-ul din Provins, amândoi o plictisesc pe mama, o scot din sărite pe nevastă-mea, iar tata n-o poate suferi pe domnișoara Sylvie încă de acum treizeci de ani, când a intrat ucenică la el.

— Tare aș vrea însă să se știe, rosti frumoasa președintă, sprijinindu-și piciorușul pe bara cenușarului, că salonul meu nu e han.

Ridicând ochii spre plafon, Julliard părea c-ar vrea să spună: „Doamne! cită inteligentă, ce finețe 1”.

— Vreau ca micul meu cerc să fie un cerc ales, și, acceptându-i pe Rogroni, cu siguranță că n-ar mai fi.

— N-au inimă, nici minte, nici maniere, observă președintele. Uite, de pildă, sora mea, după ce a vândut

timp de douăzeci de ani ată...

— Amice, sora dumitale ar fi la locul ei în orice salon, îl întrerupse doamna Tiphaine.

— Dacă din prostie rămâi tot marchitan - urmă președintele - dacă nu te mai lustruiești și confunzi pe conții din Champagne cu conturile de vin vândut, cum au făcut Rogronii astă-seară, atunci mai bine stai la tine acasă.

— Sunt respingători, zise Julliard. După ei, s-ar părea că n-ar exista decât o singură casă în Provins, casa lor. Vor să ne umilească pe toți. Și la urma urmei, abia au cu ce trăi.

— Dacă ar fi numai fratele, reluă doamna Tiphaine, i-am mai suporta, el nu ne supără prea mult. Dă-i un joc chinezesc și stă liniștit în colțul lui I I-ar trebui o iarnă întreagă să găsească o combinație. Domnișoara Sylvie însă... ce voce de hienă răgușită, ce labe roșii de slujnică! Asta rămâne între noi, Julliard.

După ce plecă Julliard, frumoasa doamnă îi spuse soțului său:

— Dragul meu, și așa m-am săturat până peste cap de toți localnicii pe care sunt silită să-i primesc, iar dacă ar mai veni șiăștia doi, m-ar omorî cu zile; dacă n-ai nimic împotriva, să ne lipsim de ei.

— Tu ești stăpâna casei, răspunse președintele, dar ițe vom crea dușmani. Rogronii vor trece de partea opoziției, care până acum n-a prins cheag în Provins. Rogron se și duce pe la baronul Gouraud și pe la avocatul Vinet.

— Ei! zâmbi Melanie, îți vor face un serviciu. Unde nu sunt adversari, nu poate fi nici triumf. O conspirație liberală, o asociație ilegală „o luptă oarecare te va scoate în evidență.

Președintele își privi tânăra soție cu un fel de admirație amestecată cu teamă.

A doua zi, lo doamna Garceland, fiecare șoptea că

Rogronii nu avuseseră succes la doamna Tiphaine, a cărei reterire la cuvântul „han” recoltase unimens succes. Trecu o lună până ce doamna Tiphaine întoarse domnișoarei Sylvie vizita. O asemenea necuviință nu trece neobservată în provincie. JLĂ o partidă de Boston, în casa doamnei Tiphaine. Sylvie provocă o scenă neplăcută veneratei doamne. Julliard-mama, fosta ei patroană, fiindcă, după cum pretindea; ea, o făcuse să piardă, din răutate și cu intenție, o carte minunată-Sylvie, căreia îi plăcea să joace feste altora, nu admitea niciodată să i se facă și fii la fel. Doamna Tiphaine luă atunci inițiativa de a aranja partidele de joc înainte de venirea Rogronilor, așa că Sylvie n-avea altceva de făcut decât *pă* se plimbe de a o masă la alta, să să-i privească jucând pe ceilalți, care se uitau la ea într-ascuns, cu un aer batjocoritor. La bătrâna doamnă Julliard se juca *whist*, joc pe care Sylvie nu-l cunoștea. Fata bătrână înțelese în cele din urmă că era ostracizată, fără a-și da seama de ce. Crezu că toată lumea aceea o pizmuiește. Nu trecu mult și Rogronii nu mai fură poftiți de nimeni, dar nu se lăsară de obiceiul de a-și petrece serile în oraș. Oamenii spirituali își băteau joc de ei, fără răutate, ușurel, provocându-i să spună tot soiul de ineptii în legături cu ovele casei lor, și cu un dulăpior.de lichioruri fără pereche în Provias. intoațițanpeasa Rogronilor fu terminată. Dădură bina înșelas.: câteva mese bogate, atât spre a se revanșa pentru politețile care li se făcuseră, cât și spre a se mândri cu lqjnîl. lor. Din curiozitate, oame/in răspunseră la invitație. La primul dineu invitară persoanele cele mai de vază: domnul și doamna Tiphaine care, bineînțeles, lutri poftiseră niciodată la masă pe Rogroni; domnul, și doamna Julliard-senior și fiul, mama și nora; domnul Lesourd, domnul abate, domnul și doamna Gaiardon. Fu unul dintre acele dineuri de provincie la care masa durează de la ceasurile 5 până la 9 seara. Doamna Tiphaine ținea să introducă în Provins eticheta-An Paris, unde oamenii de lume se retrag din salon după ce se

servește cafeaua. Avea invitați în acea seară și voia să scape cât mai repede; dar Rogronii petrecură pe doamna și domnul Tiphaine până în stradă și când se întoarseră în casă, arătându-se uluiți că nu putuseră reține pe domnul președinte și pe doamna președintă, ceilalți comeseni îi lămuriră asupra bunelor maniere ale doamnei Tiphaine, imitând-o cu o grabă ce nu putea fi socotită în provincie decât drept foarte crudă.

— Nu vor vedea salonul nostru luminat, zise Sylvie, și lumina este tot farmecul lui.

Rogronii peegătiseră musafirilor o surpriză. Nimeni nu avusese până atunci prilejul să vadă interiorul acestei case căreia i se dusele faima. Așa că toți obișnuiții salonului doamnei Tiphaine așteptau cu nerăbdare părerea ei hotărâtoare asupra minunilor din palatul Rogron.

— Ei bine, îi spuse tânăra doamnă Martener, așadar ați văzut Louvre 22-ul. Povestiți-ne, vă rog, totul.

— Dar totul va fi ca și cina: nu prea mare lucru.

— Cum se prezintă?

— Ușa de la intrare, căreia, vrând nevrând, a trebuit să-i admirăm stinghiile de fontă aurită bine cunoscute, răspunse doamna Tiphaine, se deschide spre un coridor lung care desparte casa în mod nu prea egal, deoarece pe dreapta este numai o singură fereastră ce dă în stradă, pe când pe stânga sunt două. Înspre grădină coridorul este închis de ușa cu geamuri a terasei, ce coboară spre o pajiște, omamen-9 tată cu un soclu pe care se înalță statueta în ipsos a lui Spartacus, vopsită în culoarea bronzului. În dosul bucătăriei, sub casa scării, antreprenorul a înjghebat o cămăruță pentru alimente, dar pe asta am fost scutiți. s-o mai vedem. Scaâa, vopsită în întregime în culoarea marmurei negre, cu vine galbene, cuprinde un parmaclic în spirală, ca acelea din cafenele, care duce de la parter spre toaletele de la subsol. Fleacul acesta din lemn de nuc, de o fragilitate primejdioasă, cu o balustradă ornamentată cu aramă, ne-a fost prezentat

drept una dintre cele șapte minuni ale lumii. Ușa pivnițelor e chiar dedesubt. De cealaltă parte a coridorului, spre stradă, e sufrageria, comunicând printr-o ușă dublă cu un salon de aceeași mărime și cu ferestrele spre grădină.

— Va să zică nicio anticameră? întrebă doamna Auffray.

— Anticamera este, desigur, coridorul acela lung bântuit de curenți, răspunse doamna Tiphaine. Și după cum știți și dumneavoastră că suntem naționaliști, liberali, constituționali și patrioți, nu folosim decât lemn francez, urmă ea. Așa că în sufragerie parchetul e de lemn de nuc lucrat cu motive ungurești. Bufetele, masa și scaunele sunt tot de lemn de nuc, perdelele de stambă» albă au pe margini benzi roșii și sunt legate cu șireturi stacojii grosolane de niște agățătoare prea mari, cu rozete decupate, vopsite în aur mat, a căror ciupercă se desprinde pe un fond roșietic. Aceste perdele grozave lunecă pe niște galerii, ornamentate la capete cu câteva frunze de palmier exagerat de mari, și sunt prinse cu gheare de leu de aramă ștanțată, potrivite în dreptul fiecărei cute. Deasupra unuia dintre bufete se află un ornic de cafea prins de un fel de șervet de bronz aurii, o idee năstrușnică, pe gustul Rogronilor. Țineau să-mi stârnească admirația pentru această născocire; le-am răspuns că dacă e vorba să înfășori un cadran cu un șervet, locul cel mai potrivit e în sufragerie. Pe același bufet; sunt două lămpi mari, identice cu cele care împodobesc de obicei tejghelele marilor restaurante. Deasupra celui alt bufet se află un barometru din cale-afară de împopoțonal, care pare să joace un rol de seamă în viața lor: Rogron îl privește de parcă și-ar privi aleasa inimii. Între cele două ferestre arhitectul a fixat, într-o firdă înfiorător d: încărcată, o sobă de faianță albă. Pe pereți strălucește un tapet grozav, roșu cu aur, așa cum se vede în marile restaurante de unde Rogron și-a ales desigur modelul. Dineul ne-a fost servit în farfurii de porțelan alb cu margine de aur, iar desertul într-

un serviciu albastru aprins cu flori verzi; bineînțeles că ne-au deschis și un bufet, spre a ne arăta un serviciu de faianță albă de Colonia (numită și de pipă) pentru uzul zilnic; în dreptul fiecărui bufet se află câte un dulap mare conținând lenjeria de masă. Totul e foarte lustruit, nou, curat, în tonuri țipătoare. M-a; împăca, în cele din urmă, și cu această sufragerie: are ceva specific și, pricit de neplăcut ar fi, acest specific redă foarte bine caracterul stăpânilor casei? dar ceea ce te scoate din sărite sunt cele cinci gravuri negre, împotriva cărora ministru] de interne ar trebui să ia măsuri de interdicție, gravuri dintre care una îl reprezintă pe Poniatowski sărind în Elster2: 1, alta - " Apărarea barierei Clichy" Z4, a treia pe „Napoleon țintind cu tunul” și alte două înfățișându-l pe Mazepa”, toate fixate în cadre aurite, a căror vulgaritate corespunde gravurilor în stare să stârneasă urar împotriva izbânzilor pe care încearcă să le redea. Oh, cu cât mi-s mai dragi pastelurile doamnei Julliard, cu fructele lor, minunate pasteluri, pictate sub Ludovic al XV-lea, care se armonizează atât de bine cu vechea și plăcuta ei sufragerie, îmbrăcată toată în lemn cenușiu, pe alocuri mâncat de carii, pasteluri care redau caracterul provinciei și se potrivesc atât de bine cu argintăria masivă de familie, cu vechile porțelanuri și cu obiceiurile noastre. Provincia trebuie să rămână provincie: e caraghioasă când vrea să maimuțărească Parisul. Îmi veți răspunde poate: Iraqi spuza pe turta dumată, dar prefer salonul vechi al domnului Tiphaine-senior, cu draperiile sale grele, de mătase verde și albă, cu căminul Louis XV, cu tăbliile dintre ferestre de o formă complicată, cu vechile lor oglinzi cu rame bătute în mărgăritare și cu respectabilele lor mese de joc; vasele mele de Sèvres, vechi, de un albastru vetust, cu aplicații de aramă veche, pendula mea cu florile ei caraghioase, lustrul meu rococo20 și mobila mea tapisată le prefăc tuturor minunățiilor din salonul lor.

— Și cum arată salonul? întrebă domnul Martener,

încântat de laudele pe care frumoasa pariziană le adresase cu atâta iscusință provinciei.

— Salonul e de un roșu-aprins, roșul domnișoarei Sylvie când se supără că a pierdut la Boston.

— „Roșu-Sylvie”, exclamă președintele și din acel moment cuvântul s-a încetățenit în vocabularul din Provins.

— Draperiile de la ferestre?... roșii I Mobilele?... roșii! Căminul?... de marmură roșie cu vine galbene! Candelabrele și pendula?”. de marmură roșie cu vine galbene și aplicații de bronz cu un desen vulgar, greoi; ornamente de tavan în stil roman, susținute de brațe cu frunze în stil grec. De la înălțimea pendulei te privește, leit ca Rogron, cu o expresie prostească, un coșcogeamite leu blajin, intitulat leu de ornament și care multă vreme de acum înainte îi va compromite pe leii adevărați! Leul acesta împinge cu laba o bilă mare, fiind. fără doar și poate vorba de vreun obicei al - leilor-ornament; toată viața nu va face. altceva decât să țină o bilă mare și neagră, înlocmai ca un deputat de stânga *7. Poate că e un mit constituțional. Cadranul pendulei e foarte ciudat lucrat. Oglinda căminului are o ramă prinsă cu niște aplice de ceramică de un efect meschin, vulgar, deși modern. Dar adevărata dibăcie a tapițerului țâșnește dintre cutele strălucitoare ale unei stofe roșii, cute ce pornesc de la un cârlig fixat în mijlocul apărătorii căminului, un adevărat poem romantic, compus anume pentru Rogroni, care se extaziază ori de câte ori îl arată cuiva. În mijlocul plafonului atârnă, o lustră înfășurată, cu foarte multă grijă, în ațică verde ca într-un giulgiu și are și de ce: e de cel mai prost gust; bronzul de culoare stridentă e ornamentat cu briie înguste de aur lustruit, încă și mai îngrozitoare. Dedesubtul lustrului, o masă de ceai, ror tundă, iar marmura ei neagră cu și mai multe vine galbene îți înfățișează o tavă de metal cu ape și pe ea hicesc cești de porțelan pictat - dar ce picturi!

— Toate îngrămădite în jurul unei zaharnițe de cristal tăiat atât de anapoda, încât nepoatele noastre vor căsca ochii mari admirându-i atât inelele, de cupru aurit de pe margini, cât și pereții crestați ca o tunică medievală și cleștele de apucat zahăr de care desigur nimeni nu se va servi vreodată. Salonul are un tapet de hârtie roșie, vrând să aducă a catifea, încadrat bucăți-bucăți în stinghii de aramă prinse în cele patru colțuri cu niște frunze enorme de palmier. Fiecare panou mai are și câte o lithocromie înrămată în ghirlande reliefate, imitând frumoasele noastre sculpturi în lemn. Mobila, de rădăcină de ulm, tapisată cu cașmir, alcătuiește garnitura obișnuită: două canapele, două fotolii cu perne, șase jeturi și șase scaune. Consola este împodobită cu o vază de marmură albă străvezie, așa-zisă Medicis, acoperită cu un clopot de sticlă, altă podoabă fiind acel grozav și atât de faimos dulăpior cu lichioruri. Am fost doar îndeajuns preveniți că nu se mai găsește unul la lei în Provins! În dreptul fiecărei ferestre, drapate cu imense perdele de mătase roșie dublate de alte perdele de rețea subțire, se află câte o masă de joc. Covorul e un Aubusson²⁸. Rogronii au ținut, bineînțeles, să nu le scape din mină modelul roșu cutrandafiri înfloriți, cel mai vulgar dintre modelele obișnuite. Salonul nu arată prin nimic că ar fi locuit: nu vezi în el nici cărți, nici gravuri, nici acele mici obiecte care decorează măsuțele, adăugă doamna Tiphaine, privind masa ei încărcată cu bibelouri la modă, cu albume și cu toate atențiile pe care le primise.

— Nu vezi nici flori și nimic din acele lucruri mărunte care se cuvin a fi mereu împrăspătate. E rece și sec, ca și domnișoara Sylvie. Buffon²⁴ are dreptate: stilul e omul, și fără îndoială că saloanele au un stil.

Frumoasa doamnă Tiphaine urmă descrierea ei batjocoritoare. Pornind de la această mostră, fiecare își va putea ușor închipui apartamentul de la primul etaj ocupat de soră și frate și pe care îl arătaseră musafirilor dar

nimeni nu și-ar putea face o idee despre toate acele încărcături prostesti la care istețul arhitect îi antrenase pe Rogroni: ciubucele de pe uși, jaluzelele, interioarele încărcate cu desene, aplicele de ornament din firide, zugrăvelile frumoase, balustrada scării din aramă aurită, soneriile, interioarele căminelor, cu sistemele lor de captare a fumului, toate inovațiile pentru evitarea igrasiei, zugrăveala scării, care ținea locul tăbliilor de diferite culori, mulțimea geamurilor. Încuietorele de o finețe exagerată: cu un cuvânt, toate fleacurile care scumpesc construcția unei case și plac burghezilor fuseseră risipite fără nicio noimă.

Nimeni nu voia să se ducă la seratele Rogronilor, așa că toate încercările lor fură zadarnice. Bineînțeles că se găsiră metode de refuz: toate zilele de vizită erau date: una la doamna Garceland, alta la doamna Galardon și celelalte la doamnele Julliard și Tiphaine, la subprefect etc. Rogronii crezură că pentru a pătrunde în societate e de ajuns să dea dineuri; găsiră câțiva tineri care veniră numai ca să-și bată joc de ei și obișnuirii mâncăi ușor de aflat pretutindeni, dar niciuna dintre persoanele serioase nu mai vru să-i vadă. Speriată de pierderea sigură a patruzeci de mii de franci înghițiți fără vreun profit de casa pe care din această pricină o numea scumpa ei casă, Sylvie își puse în gând să refacă suma prin economii. Renunță deci foarte repede să mai dea mese, care costau treizeci până la patruzeci de franci, fără a mai socoti și vinul, și care nu împlineau nădejdea ei de a-și forma un cerc, lucru tot atât de greu în provincie ca și la Paris. Sylvie dădu drumul bucătăresei și tocmi o fată de la (ară pentru treburile mai grele. Gătea singură - de *plăcere*, zicea ea.

La paisprezece luni după sosire, fratele și sora se văzură reduși la o viață singuratică și lipsiți de orice ocupație. Ostracizarea stârni în inima Sylviei o ură cumplită împotriva familiilor Tiphaine, Julliard, Auffray, Garceland, într-un cuvânt împotriva lumii bune din

Provins, pe care o numea *clica* și cu care raporturile ajunseseră nespuse de reci. Ar fi dorit să le opună alt cerc, dar burghezia de rangul al doilea era alcătuită exclusiv din mici comercianți, liberi doar duminicile și sărbătorile, sau din oameni pătați, ca avocatul Vinet și doctorul Neraud ori bonapartiști deocheați, ca baronul-colonel Gouraud – și tocmai cu ei Rogron se legase mai mult decât prosteste, deși marea burghezie căutase în zadar să-l prevină împotriva lor. Fratele și sora se văzură deci siliți să stea la gura sobei din sufragerie, amintindu-și de afacerile lor, de clienți, de felul cum arătau și cum se comportau, ca și de alte lucruri la fel de plăcuțe. Nici nu se sfârșise a doua iarnă și plictiseala ajunsesese să-i apese cumplit. Se străduiau în fel și chip să-și umple ziua. Seara, când se duceau la culcare, spuneau: „A mai trecut o zi!” Le venea greu să se scoale dimineața, stăteau târziu în pat, se îmbrăcau încet. Rogron își aranja singur barba în fiecare zi, își cerceta cu de-amănuntul obrazul și-i împărțasea surorii schimbările pe care avea impresia că le observă; o certa mereu pe servitoare că nu-i aduce apă destul de caldă, intra în grădină, se uita la flori să vadă dacă au răsărit; se ducea chiar până la marginea apei unde construise un chioșc; cerceta lemnăria casei: nu începuse oare să se descleiască? Din pricina vreunui perete care se lăsase, n-o fi crăpat vreo tăblie? Zugrăvelile se mențineau? Intra apoi în casă și-i raporta surorii, care se lua cu treaba, punând masa sau hărțuind servitoarea, că s-a îmbolnăvit o găină, sau că, din pricina umezelii, s-a pătat un zid. Din toată mobila casei, barometrul era obiectul de care Rogron se folosea cel mai mult: îl cerceta cu și fără rost, îl lovea prietenește și exclamă: „O să fie timp urât”. Sora sa îi răspundea: „Ce vrei, e după anotimp. Dacă venea cineva la el, Rogron lăuda minunăția acestui instrument. Mai pierdeau puțin timp ai plânzului. Cât de încet mestecau cele două ființe fiecare îmbucătură! Asigurându-și astfel o digestie perfectă, n-aveau de ce să se teamă de vreun

cancer la stomac. O întindeau până la amiază citind *Stupul* și Constituționalul se. Abonamentul la ziarul parizian îl plăteau în trei, cu avocatul Vinet și cu colonelul Gouraud. Rogron ducea chiar el ziarele colonelului, care locuia în piață, în casa domnului Martener și se desfăta ascultând lungile lui povestiri. Rogron nu se putea dumiri de ce colonelul era socotit periculos. Făcu prostia să-i vorbească despre ostracizare și să-i raporteze ce spunea clica pe socoteala lui. Și să fi văzut atunci cum îi mai dădea în târbacă colonelul – tot atât de temut mănuior al pistolului ca și al spadei și care nu știa de frica nimănui – pe alde coana Tiphaine od Julliard-ul ei, pe guvernamentalii din orașul de us, niște vânduți străinilor, în stare să facă orice pentru a se căpătui și care la alegeri cteau nomele de pe buletine după bunul lor plac etc. Pe la ceasurile două Rogron făcea o mică plimbare. Și era foarte fericit când vreun prăvăliaș care stătea în pragul ușii îl oprea, întrebându-l: „Ce mai faceți, tătucule Rogron?” Vorbea cu el, ținea să afle noutățile din oraș, asculta și-i spunea și lui bârfelile pe care le auzise și tot ce se șoptea în Provins. Urca până își orașul de sus și străbătea drumurile desfundate, după cum era vremea. Uneori se întâlnea cu bătrâni care se plimbau ca și dânsul. Asemenea întâlniri erau întâmplări fericite. Locuiau în Provins oameni dezamăgiți de viața pariziană, învățați modești, veșnic aplecați deasupra cărților lor. Închipuți-vă ce mutră făcea Rogron când îl auzea pe judecătorul supleant „pe nume Desfondrilles. mai mult arheolog decât magistrat, adresându-se bătrânului domn Martener-tatăl, om cult, și-i arăta valea spunându-i:

— Lămuți-mă și pe mine de ce se duc trântorii din Europa mai degrabă la Spas* decât la Provins, când știut e că apele tain Provins au o superioritate recunoscută de medicina franceză, o eficacitate și proprietăți feroase care echivalează cu calitățile medicale ale trandafirilor noștri?

— Nu trebuie să vă mirați! răspundea omul cultivat.

E unul dintre capriciile Capriciului însuși, la fel de neînțeles ca și acesta I Vinul de Bordeaux, era necunoscut acum o sută de ani: mareșalul de Richelieuil:!, una dintre cele mai mari figuri ale secolului trecut, un adevărat Alcibiade francez, e numit guvernatorul Guyennei; avea plămânii tare șubreziți și toată lumea știe de ce I Vinul din regiune îl întreamează, îl însănătoșește. Bordeaux, ajunge astfel să-și asigure un venit de o sută de milioane și mareșalul împinge aria Bordeaux-ului până la Angoulême, până la Cahors, într-un cuvânt patruzeci de leghe de jur-împrejur. Cine știe până unde se întind viile din

Bordeaux? Și când te gândești că mareșalul n-are o statuie ecvestră la Bordeaux!

— Ah, dacă se va petrece un asemenea eveniment și în Provins, peste un veac sau peste două, are să se așeze, sper - reluă domnul Desfondrilles - fie în piața cea mică a orașului de jos, fie la castel, în orașul de sus, un basorelief de marmură albă înfățișând capul domnului Opoix, care a pus în valoare prin lucrările sale apele minerale din Provins!

— Stimate domn, se prea poate ca reabilitarea orașului Provins să nu se mai poată înfăptui, interveni bătrânul domn Martener. Orașul ăsta a dat faliment.

Auzind, Rogron holbă ochii și exclamă:

— Cum așa?

— Pe vremuri, în secolul al XII-lea, Provins era o capitală care se putea lua la întrecere cu Parisul „când conții de Champagne își aveau aici curtea, după cum regele René** o avea pe a sa în Provence, răspunse eruditul domn Martener. Pe atunci civilizația, veselia, poezia, eleganța, femeile, într-un cuvânt toate minunățiile societății nu erau concentrate numai la Paris. Orașele se refac de pe urma minării lor tot atât de greu ca și întreprinderile comerciale: din fostul Provins ne-a rămas doar parfumul gloriei sale istorice, al trandafirilor noștri... și o subprefecturi.

— Ah, ce-ar fi ajuns Franța dacă și-ar fi putut păstra toate capitalele feudale. I observă Desfondrilles. Subprefecții pot înlocui oare ginta de poeți, cavaleri și războinici a vestiților Thibaut 3 lr care au făcut din Provins ceea ce a fost Ferrara în Italia, Weimarul în Germania și ceea ce ar dori să fie azi Münchenul?

— Cum, Provins a fost capitală? strigă Rogron.

— Dar de unde-uri ești dumneata, domnule? răspunse arheologul Desfondrilles.

Judecătorul-supleant lovi cu bastonul în pământul orașului de sus și exclamă:

— Dar dumneata nu știi că toată această parte a orașului e ridicată pe cripte?

— Cripte?

— Da, da, de o înălțime și de o mărime surprinzătoare; ca niște catedrale, au și stâlpi de susținere.

— Domnia sa lucrează la o mare operă arheologică în care va căuta să explice aceste ciudate construcții. interveni domnul Martener, văzând că judecătorul atacă din nou subiectul său preferat.

Rogron se întoarse acasă încântat că locuința lor fusese construită în partea de jos a orașului. Criptele din Provins fură explorate vreo cinci-șase zile și oferiră subiect de conversație celor doi celibatari câteva seri la rând. Așa afla Rogron zi de jzi câte ceva nou despre vechiul Provins, despre legăturile de familie, sau căpăta știri politice învechite pe care la rândul său le povestea surorii, lătă de ce repeta de sute de ori în timp ce se plimba și adesea adresându-se aceleiași persoane: „Ei, ce se mai aude? Ei, ce mai e nou?” De cum se întorcea acasă se trântea pe o canapea din salon, ca un om frânt de oboseală, dai de fapt frânt doar de greutatea propriului trup. Se întorcea pe la ceasurile cinci, trecea de câte douăzeci de ori din salon în bucătărie, uitându-se mereu la pendulă, tot deschizând și închizând ușile. Cât timp fratele și sora își petrecuseră serile în oraș, aveau cu ce să se ocupe până la ora de

culcare; dar când fură siliți să rămână între ei, fiecare seară deveni un deșert pe care trebuiau să-l străbată. Uneori, oamenii care locuiau în piața cea mică și se întorceau acasă după ce petrecuseră seara în oraș, auzeau venind din casa Rogronilor niște strigăte ce te-ar fi făcut să crezi că fratele își ucidea sora; dar se lămureau că nu era decât căscatul spăimântător al unui negustoraș încolțit de plictiseală. Cele două automate n-aveau ce măcina în mașinăria lor ruginită și de acesta țipau. Fratele vorbea despre însurătoare, dar mai mult din pricina disperării. Se simțea îmbătrânit. obosit: gândul la o soție îi producea spaimă. Sylvie, rjindindu-se că nu le-ar strica să mai aibă pe cineva ps lângă dânșii, își aminti într-o zi de sărmana lor verișoară, despre care nimeni nu le mai ceruse vești, fiindcă cei din Provins le credeau moarte a lât pe mititica doamnă Lorrain, cât și pe fiica ei. Sylvie Rogron nu pierdea nici cel mai mic obiect; prea era fată bătrână, ca să i se întâmple să rățăcească ceva! se prefăcu a fi dat din întâmplare peste scrisoarea Lorrainilor și aduse vorba, în chipul cel mai firesc, despre Pierrette; fratele se arătă aproape fericit la gândul că ar putea să aibă în preajma lor o fetiță. Sylvie ticlui o scrisoare pe jumătate comercială, pe jumătate prietenoasă, ca răspuns bătrânilor Lorrain, aruncând vina întârzierii asupra lichidării afacerilor, asupra mutării și asupra treburilor legate de stabilirea lor în Provins. Se arătă dornică s-o ia pe verișoară la dansa, dând a înțelege că Pierrette ar putea ajunge cândva moștenitoarea unui venit de douăsprezece mii de franci, dacă domnul Rogron nu se va căsători. Trebuie să fii un Nabucodoriosor³¹, sălbăticit ca o fiară și închis într-o cușcă din grădina zoologică, fără vreo altă posibilitate de pradă în afara cărnii de măcelărie adusă de gardian, sau un negustor retras din afaceri, fără vânzători pe care să-i cicălești, ca să poți înțelege cu câtă nerăbdare o așteptau fratele și sora pe verișoara lor Lorrain. Așa că nici nu trecură trei zile de la expedierea răspunsului lor, iar fratele

și sora se și întrebau când le-ar putea sosi verișoara. Sylviei îi plăcea să creadă că așa-zisă binefacere față de ruda ei săracă va putea determina lumea bună din Provins să-și schimbe părerea despre dânsa. Se duse la doamna Tiphaine, care îi ținea la distanță și care voia să fondeze o societate de asistență asemănătoare celei de la Geneva, și încercă să facă vâlvă în jurul sosirii verișoarei lor Pierrette, fiica colonelului Lorrain, deplângând nenorocirile ce se abătuseră asupra sărmanului copil și străduindu-se să pară fericită că va putea scoate curând în lume o frumoasă și tânără moștenitoare.

— Ați aflat de dânsa cam târziu, răspunse pe un ton ironic doamna Tiphaine, tronând maiestuoasă pe o canapea în fața căminului.

Prin câteva cuvinte șoptite în timp ce împărțea cărțile, doamna Garceland reaminti povestea moștenirii bătrânului Auffray, Notarul dădu amănunte despre nelegiuirile la care se pretase hangiu.

— Și unde e acum sărmana fetiță? întrebă politicqs președintele Tiphaine.

— În Bretania. răspunse Rogron.

— Dar Bretania e mare, observă domnul Lesourd. procurorul regal.

— Bunicul și bunica ei Lorrain ne-au scris. Îți amintești când, draga mea? zise Rogron.

Sylvie, preocupată să afle de la doamna Garceland de unde cumpărase stofa rochiei pe care o purta, răspunse fără a bănui ce efect va produce:

— Înainte de vânzarea fondului nostru de comerț

— Și ați răspuns abia acum trei zile, domnișoară? exclamă notarul.

Sylvie se făcu roșie ca jarul cel mai aprins.

— Am scris la Căminul Saint-Jacques - reluă Rogron.

— Acolo e într-adevăr un fel de azil pentru bătrâni, zise un judecător, care fusese supleant la Nantes; dar copilul nu putea sta acolo, fiindcă nu se primesc decât

oameni trecuți de șaizeci de ani.

— Fata e acolo cu bunica sa Lorrain, zise Rogron.

— Avea ceva avere, cei opt mii de franci pe care tatăl dumneavoastră... nu, nu, voiam să spun bunicul dumneavoastră îi lăsase, preciză notarul greșind într-adins.

— Ah I exclamă Rogron, cu un aer prostesc și fără să înțeleagă ironia.

— Așadar nu cunoașteți nici averea nici situația verișoarei dumneavoastră primare? Întrebă președintele.

— Dacă domnul le-ar fi cunoscut, n-ar fi lăsat-o într-o casă care e doar un modest spital, zise cu asprime judecătorul. Îmi amintesc că am asistat, la Nantes, la vânzarea prin licitație publică a casei, proprietatea domnului și doamnei Lorrain; și domnișoara Lorrain și-a pierdut astfel creanța eram pe atunci judecător supleant.

Vorbind despre colonelul Lorrain, notarul spuse că dacă ar apărea pe pământ, ar fi foarte mirat aflând că fata lui e într-un așezământ ca „Saint-Jacques”. Rogronilor nu le rămăsese altceva de făcut decât să se retragă, căutând să se mângâie cu gândul că lumea e rea, tare rea. Sylvie își dădu seama că nu obținuse niciun succes cu știrea ei, că se făcuse de râs în ochii tuturor și că de acum înainte nu va n-ai putea să frecventeze lumea bună din Provins. Din ziua aceea Rogronii nu-și ascundeau ura împotriva celor mai de seamă familii burgheze din Provins, ca și împotriva celor care le țineau isonul. Fratele găsi atunci cu cale să-i înșire surorii țoale predicile liberale pe care i le băgaseră în cap colonelul Gouraud și avocatul Vinet și care nu cruțau de loc pe cei din clanurile Tiphaine, Guenie, Garceland, Guepin și Julliard.

— Ia spune-mi, te rog, Sylvie, de ce s-o fi lepădând doamna Tiphaine de negustorimea din Saint-Denis? Doar dte acolo a început să-și ia la purtare nasul ei frumos... Doamna Roguin, mama ei, e vara Guillaume-rlor de la „Motailul cu mingea”, cei care și-au vândut fondul de

comerț ginerelui lor, Joseph Lebas. Tatăl era fost notar, acel Roguin care a încetat plățile în 1819 și a ruinat firma „Birotteau”. Așa că averea doamnei Tiphaine piovine din furt, căcicum altfel ar putea îi calificată fapta soției unui notar care își salvează avutul, lăsându-l pe soțul său să dea un faliment fraudulos? Frumoasă treabă, nu? Da I Știu: și-a măritat fata la Provins mulțumită legăturilor ei cu bancherul du Tillet. Și oamenii aceștia se țin în mândri, dar... Ei, asta-i lumea bună F

Din siua când. Denis Rogron și sora sa Sylvie începură să clevească pe seama „clicii”, ajunseră fără să bănuiască niște personaje pe cale de a-și creao societate: salonul lor avea să fie centrul intereselor ce-și căutau o scenă pe care să se poată desfășura. Și astfel fostul marchitan căpătă proporții istorice și politice, căci, tot fără să bănuiască, dădu putere și unitate elementelor până atunci șovăielnice ale partidului liberal din Provins. Și iată corn. Începuturile Rogronilor nu scâpară - atenției pline de interes a colonelului Gouraud și a avocatului Vinet, pe care izolarea și ideile „comune amândurora, îi apropiaseră. Acești doi oameni făceau mare. caz de același soi de patriotism și din aceleași motive: țineau să devină personaje importante. Dar dispuți. fiind - să ajungă comandanți, își dădeau seama că le lipsesc soldații. Liberalii din Provins erau un pumn de oameni: un fost soldat care vindea acum limonadă, un hangiu, domnul Cournant. notarul, concurentul domnului Auffray, doctorul Neraud, adversarul domnului Martener, ci (n-a liber-profesioniști, câțiva fermieri împrăștiați prin județ și niște cumpărători de bunuri naționale³ e. Colonelul și avocatul, fericiți să poată atrage un prostănac, de a cărui avere s-ar fi putut folosi în acțiunile și care ar fi contribuit la fondurile lor, luând în anumite împrejurări chiar și unele inițiative, ba mai mult, a cărui casă ar fi putut servi ca sediu al partidului, folosiră dușmănia Rogronilor împotriva aristocrației orașului. Între colonel, avocat și Rogron se

stabilise o oarecare legătură prin faptul că avuseseră un abonament comun la *Constituționalul*, așa că nu-i fu prea greu colonelului Gouraud să facă din fostul marchitan un liberal, deși Rogron era atât de ageamiu în politică, încât nici nu cunoștea isprăvile sergentului Mercier³⁷ și credea că e vreun marchitan de-al lui.

Apropiata sosire a Pierrettei desăvârși în mintea colonelului și avocatului proiectele lacome trezite de prostia și ignoranța celor doi celibatari. De cum văzu că Sylvie pierduse orice sorti de a intra în cercul Tiphaine, colonelul își alcătui un plan ascuns. Fostii militari au avut prilejul să vadă atâtea grozăvii în atâtea țări, atâtea cadavre schimonosite pe atâtea câmpuri de bătălie, încât nu mai pot fi impresionați de vreun chip de om slut, așa că Gouraud puse ochii pe averea fetei bătrâne. Om scund și îndesat, colonelul purta niște cercei enormi la urechile garnisite de altfel din belșug cu smocuri de păr. Favoriți că ai săi, rari și suri, se numeau în 1799 „cotlete”. Obrazul plin și roșcat avea pe alocuri pielea tăbăcită ca a ostașilor care scăpaseră de la Berezina³. Pântecele său, mare și ascuțit, forma dedesubt acel unghi drept caracteristic tuturor foștilor ofițeri de cavalerie. Gouraud fusese comandantul Regimentului 2 husari. Mustăile sale sure ascundeau o gură cât o șură, dacă ne este îngăduit să folosim această expresie cazonă, singura în stare să sugereze o asemenea văgăună: Gouraud nu mânca, înfuleca! O lovitură de sabie îi ciuntise nasul, nenorocire de pe urma căreia se alesese cu o voce stinsă și fârniită ca a călugărilor capucini”. Mâinile mici, scurte și late erau dintre acele despre care unele femei spun: „Aveți mâini de om afurisit!” Picioarele păreau firave față de bust. Trupul masiv era însuflețit de un spirit viu, de o desăvârșită experiență a vieții, ascunsă de acea aparentă nepăsarea militarilor, precum și ide un dispreț total față de conveniențele sociale. Colonelul Gouraud fusese decorat cu Crucea de ofițer al Legiunii de onoare și primea două

mii patru sute de franci ca ofițer în retragere; în total avea o pensie de trei mii de franci, care constituia averea sa.

Avocatul, lung și slab, avea drept unic talent ideile literale și drept singur venit câștigurile mărunte ale biroului său. La Provins avocații își susțin totdeauna pricinile direct în fața instanței. De altfel din cauza părerilor sale politice, tribunalul nu acorda prea multă atenție pledoariilor maistrului Vinet. Așa încât chiar și fermierii cei mai liberali, când aveau vreun proces, angajau mai degrabă în locul avocatului Vinet pe un simplu apărător care se bucura de încrederea tribunalului. Se spunea că omul acesta ademenise prin părțile Coulommiers-ului o fată bogată și-i silise pe părinții ei să i-o dea în căsătorie. Soția sa era din neamul Chargeboeuf, o veche familie nobilă din Brie, al cărui nume se trage de pe urma isprăvii unui gentilom care a făcut parte din expediția în Egipt a regelui Ludovic cel Sfânt⁵. Își atrăsese adâncă nemulțumire a părinților ei, care luaseră măsuri, cu știința lui Vinet, ca toată averea lor să rămână fiului mai mare, desigur cu obligația ca acesta să dea o parte copiilor surorii sale. Așa că prima încercare de parvenire a acestui om dăduse greș. Nu trecu mult, și, zbatându-se în sărăcie, rușinat că nu poate oferi soției un trai convenabil, avocatul se căzni în zadar să intre în cadrele Parchetului. Rudele bogate ale familiei Chargeboeuf refuzară să-i dea vreun sprijin. Ca oameni cu principii morile, acești regaliști dezaprobau o căsătorie forțată; de altminteri pretinsa lor rudă purta numele de Vinet cum să protejezi un om de rân.

d? Când încercă să se folosească de nevastă-sa pe lângă familie, avocatul fu trimis de la o rudă la alta. Doamna Vinet nu găsi înțelegere decât la un singur membru al familiei Chargeboeuf, la o văduvă săracă: din Troyes, care locuia împreună cu fiica ei. Așa că Vinet îți aminti într-o bună zi de binevoitoarea primire pe care o făcuse soliei sale această Chargeboeuf. Respins de toată lumea, plin de «ură împotriva familiei Sofiei, împotriva guvernului, care

nu voia să-i dea un serviciu, împotriva societății din Provins, care se opunea să-l admită în rândurile ei, Vinet se resenină în sărăcie. Se învenină tot mai tare, ceea ce îi dădu putere să reziste. Trecu în rândurile liberalilor, prevăzând că norocul său depinde de succesul opoziției și trăia ca vai de lume într-o căsuță dărăpănată din orașul de sus, de unde soția sa ieșea foarte rar. Această femeie tânără, care ar fi putut avea o soartă mult mai bună, îngrijea singură, fără niciun ajutor, de treburile casei și de copil. Există oameni, care acceptă sărăcia cu noblete și o suportă foarte voioși. Vinet însă, ros de ambiție, simțindu-se vinovat față de tânăra ființă pe care o ademenise, abia își putea reține furia cumplită: deveni mai puțin scrupulos și nu mai alegea mijloacele de parvenire. Chipul tânăr i se schimonosi. Unii oameni se speriau câteodată zăbind la tribunal chipul lui de viperă cu cap turtit, cu gura mare, cu ochii strălucind prin ochelari, cu glas slab, acru, monoton și enervant din cale-afară. Tenul său stricat, plin de pete de om bolnăvicios, galbene și verzi pe alocuri, trăda ambiția ascunsă, necurmatele eșecuri și necazurile pe care căuta să le tăinuiască. Știa să argumenteze, să vorbească; știa să împungă și nu era lipsit de fantezie; era cultivat, șiret. Concepând totul numai prin prisma dorinței de a parveni, avea stofă de politician; un om care nu se dă îndărăt de la nimic, păstrând doar un lustru de legalitate, este un om foarte tare: de aici își trăgea Vinet puterea. Acest viitor atlet al dezbaterilor parlamentare, un om care avea să susțină! mai târziu regalitatea casei de Orléans avu o înrâurire... groaznică asupra sorții sărmaneii Pierrette. Pentru început voia să-și făurească **d** armă scoțând un ziar în Provins. Studiindu-i de departe și cu ajutorul colonelului pe cei doi celibatari, avocatul ajunse la convingerea că se poate bizui pe Rogron. De data aceasta credea că a nimerit-o și că va scăpa în sfârșit de mizerie, după șapte ani dureroși în cursul cărora nu o dată încheia ziua fără să aibă pline pentru cei, de acasă. În ziua când

Gouraud îi vesti pe Vinet, în piațetă, că Rogronii au rupt-o cu aristocrația burgheză și guvernamentală din orașul de sus, avocatul îi dădu cu cotul într-un fel plin de tâlc.

— Nu ești dumneata prea pretențios la temei. Frumoasă sau urâtă, ți-e totuna, zise el. Ar trebui să te căsătorești cu domnișoara Rogron și atunci am putea pune ceva la cale aici...

— Mă gindean și eu la asta, dar uite că vor s-o aducă pe fata bietului colonel Lorrain, moștenitoarea lor, răspunse colonelul.

— O să faci dumneata ce-o să faci ca să poți lase averea prin testament. Ah, și ce casă bogată o să ai!

— De altfel o să vedem noi ce-i cu fetița, zise colonelul cu un aer zeflemitor, asennzind un suflet ticăloșit care arăta unui om de teapa lui Vinet cât de puțin înseamnă soarta unei fetițe în ochii acestui soldățoi.

Din ziua când bunicii ei intraseră în acel soi de azil unde își încheiau a. În de trist zilele. Pierrette - trnără și mândră, suferea atât de cumplit că era întreținută de milă, încât fu fericită aflând că se poate bizui pe rude bogate. Auzind de plecarea ei, Brigaut, fiul maiorului, prietenul ei din copilărie ajuns între timp calfă de tâmplar la Nantes, îi aduse, ca să poată face drumul cu trăsura, banii necesari.: șaizeci de franci, toată averea lui strânsă cu multă caznă din bacșișuri, ca ucenic; Pierrette îi primi drept dar de la un adevărat prieten, cu acea minunată nepăsare în stare să arate că, într-un caz asemănător ar fi jignit-o și pe ea mulțumirile. Brigaut venise în fiecare duminică la azilul „Saint-Jacques” să se joase cu Pierrette și să-i aline necazurile. Vigurosul lucrător trecuse mai demult prin plăcuta ucenicie în care înveți cum să protegiești din plin și cu devotament o ființă ce ți s-a strecurat pe nesimțite în inimă. Nu o dată Pierrette și Brigaut, stând duminica într-un colț al grădinii, brodaseră pe ghergheful viitorului planurile lor copilărești; călare pe rindea, calfa de tâmplar străbătea lumea largă, strângând avere pentru Pierrette,

care-l aștepta. Cam pe la începutul lunii octombrie 1824, când mergea pe doisprezece ani, Pierrette fu așadar încredințată de cei doi bătrâni și de tânărul lucrător, toți trei nespun de îndurerați, conductorului diligentei care făcea cursa Nantes-Paris, cu rugămintea de a avea grijă de fetiță și de a o urca apoi în diligenta de Provins.

Bietul Brigaut! Alergă ca un câine după diligentă, s-o mai vadă cât s-o putea pe draga lui Pierrette. Neluând în seamă semnele micuței bretone, fugi cale de o leghe în afara orașului; iar când se opri, sleit de puteri, aruncă Pierrettei o ultimă privire înecată în lacrimi; după ce nu-l mai putu vedea, fata începu să plângă. scoase capul pe ușa diligentei și-și zări prietenul, proptit pe amândouă picioarele și urmărind cu ochii trăsura greoaie care se îndepărta în goană. Bătrânii Lorrain și Brigaut cunoșteau atât de puțin viața, încât micuța bretonă ajunsese la Paris fără un ban în buzunar. Fiindcă fetița îi vorbise despre rudele ei bogate, conductorul plăti pentru dânsa cheltuielile de hotel la Paris, și-și luă îndărăt banii de la conductorul diligentei de Troyes, rugându-l s-o predea pe Pierrette amiliei și să ceară rambursarea sumei avansate, întocmai ca la transportul unei lăzi. La patru zile după plecarea din Nantes, într-o luni, pe la ceasurile 9, un bătrân bine legat, conductor al Mesageriilor Regale, o luă de mină pe Pierrette, și în timp ce, în strada mare, mărfurile erau descărcate iar călătorii cu destinația Provins coborau, o condusefără alt bagaj decât două rochițe, două perechi de ciorapi și două cămăși, la domnișoara Rogron, a cărei adresă o căpătase de la directorul agenției:

— Bună ziua, domnișoară și domnule, zise conductorul. Vă aduc pe verișoara dumneavoastră! Iat-o, e într-adevăr tare drăguță. Aveți de plată patruzeci și șapte de franci. Deși mititica n-a avut bagaj prea mare, semnați-mi, vă rog, de primire.

Domnișoara Sylvie și fratele ei se arătară bucuroși,

dar nu mai puțin mirați.

— Vă rog, vă rog, repetă conductorul. Trăsura așteaptă, semnați-mi foaia și plătiți-mi patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime... și ce veți crede de cuviință pentru conductorul din Nantes și pentru mine, care am avut grijă de fetiță ca de copilul nostru. Am plătit pentru ea dormitul, mâncarea, locul în diligența de Provins și alte mărunțișuri.

— Patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime!... se miră Sylvie.

— Nu cumva aveți de gând să vă tocmiți? exclamă conductorul.

— Dar unde-i nota de plată? întrebă Rogron.

— Nota de plată? Uite foaia.

— Mai lasă poveștile și plătește I îi zise Sylvie fratelui. Vezi doar că n-ai încotro.

Rogron aduse cei patruzeci și șapte de franci și șizeci de centime.

— Și pentru noi nimic, pentru tovarășul meu și pentru mine? întrebă conductorul.

Sylvie scotoci în poșeta ei veche de catifea plină cu chei și scoase doi franci.

— Mulțumesc! Păstrați-vă gologanii, zise conductorul. Suntem mai bucuroși să spunem că am avut grijă de fetiță numai de dragul ei. Luă foaia și ieși spunând slujnicei grășane: Aici e-o adevărată menajerie. Va să zică sunt hiene și prin alte părți, nu numai în Egipt.

— Grozav de grosolani sunt oamenii ăștia, exclamă Sylvie, auzind vorbele conductorului".

— Ce vreți?! Doar au avut grijă de fetiță, răspunse Adele punându-și mâinile în șolduri.

— Parcă mai dau ochii cu el vreodată?! zise Rogron.

— Și unde o s-o culcați? întrebă slujnica.

Așa se petrecură lucrurile la sosire și așa fu primită Pierrette Lorrain la vărul și vara sa, care se uitau năucți la ea, ca la un pachet ce le fusese aruncat în brațe; fetița se

pomeni brusc din camera sărăcăcioasă de la „Saint-Jacques”, unde locuia împreună cu bunicii, în sufrageria verilor ei, care îi păru o încăpere regească. Se simțea buimăcită și rușinată! Oricine în afară de acest fost marchitan ac și găsit-o încântătoare pe micuța bretonă cu fusta ei de dimie albastră, grosolană, cu șorțul de pânză trandafirie, cu încălțărilor butucănoase, ciorapii albaștri, broboada albă, mâinile roșii vârâte în mitenele de lână tot roșie, tivite cu alb, cumpărate de conductor. Boneta bretonă pe care și-o dăduse la curățat la Paris (fiindcă se mototolise pe drumul de la Nantes) îi încadrafața vioaie, ca o aureolă. Boneta națională de pânză fină; garnisită cu o dantelă scrobită în cute ca niște mici burlane turtite, ar merita o descriere amănunțită, într-atât era de drăgălașă în simplitatea ei. Lumina cernută prin pânză și prin dantelă e ca o penumbră ușoară, Ce colorează dulce pielea obrazului, dându-i acel farmec feciorelnic pe cae se străduiesc să-l redeapictorii, și pe care Leopold Robert⁴¹ a știut să-l imprime chipului rafaelic al femeii cu un copil în brațe în tabloul „Secerătorii”. Sub această cunună tivită de lumină, strălucea un obraz alb-trandafiriu, nevinovat, plinde sănătate. Căldura camerei o învioră și sângele îi coloră urechile micuțe, buzele, vârful nasului atât de gingași, încât, prin contrast „tenul ei sănă. – Țes părea și mai alb. – Ei, n-ai. nimic să ne spui? o întreabă Sylvie. Eu sunt vara ta Rogron și el vărul tău.

— Ți-e foame? se amestecă Rogron.
— Când ai plecat din Nantes? o întreabă iar Sylvie.
— Parcă ar fi muta, observă Rogron.
— Biata fetiță, nu-i prea înțolită, rosti grășana Adele, desfăcând, pachetul legat cu o batistă de-a bătrânului Lorrain.

— Sărută-l pe vărul tău, zise Sylvie.
Pierrette îl sărută pe Rogron.
— Sărut-o pe vara ta, o îndemnă Rogron.
Pierrette o sărută pe Sylvie.

— E încă zăpăcită de drum, mititica; i-o fi poate somn, se amestecă Adele.

Pierrette simți deodată un dezgust nestăvilit față de cele două rude, simțământ pe care nu i-l trezise încă nimeni până atunci. Sylvie și slujnica o duseră la culcare pe mica bretonă, într-una din camerele de la catul al doilea, unde Brigaut văzuse perdeaua de stambă, în odaie era un pat de școlăriță, cu o bară albastră, de care atârna o perdea de stambă, un scrin de nuc fără-placă de marmură, o măsuță tot de nuc, o oglindă, o noptieră urâtă, fără ușiță, și trei scaune ca vai de ele. Pereții, mansardați într-o parte, erau tapetați cu hârtie albastră grosolană, presărată cu flori negre. Pardoseala de cărămizi vopsite și lustruite îți înghețapicioarele. În fața patului nu se afla decât o carpetă, împletită din cârpe. Căminul, dintr-o marmură de proastă calitate, avea ca ornament o oglindă, două sfeșnice de alamă aurită, o cupă de prost gust, de alabastru, din care beau doi porumbei așezați în chip de toarte și pe care Sylvie o ținuse la Paris în odaia ei.

— O să te simți bine aici, fetițo? o întrebă vara ei.

— Vai E tare frumos I răspunse copila cu vocea ei argintie.

— Nu-i prea mofturoasă, zise printre dinți grăšana din Brie. N-ar trebui să-i încălzim puțin patul? întrebă ea.

— Da, încuviință Sylvie. S-ar putea ca cearșafurile să fie jilave

Adele aduse un tulpan de-al ei, împreună cu încălzitoarea de pat, și Pierrette, care până atunci dormise într-un așternut de pânză groasă bretonă, nu mai știa cum să admire finețea și moliciunea cearșafurilor de bumbac. După ce o instalară și o culcară pe fetiță. Adele, coborând, nu se putu stăpâni să nu exclame:

— Toată zestrea ei nu face nici trei franci, domnișoară!

Conform hotărârii de a se pune pe economii, Sylvie o ținea pe slujnică în sufragerie, ca să nu se facă decât un

singur foc și să lumineze o singură încăpere. Dar ori de câte ori veneau colonelul Gouraud și Vinet.

Adele se ducea în bucătărie. Sosirea Pierretlei îi mai însufleți în seara aceea.

— Chiar de mâine va trebui să-i facem un trusou, zise Sylvie. N-are nimic, nimic.

— N-are decât încălțările cele butucănoase care trag o ocă, se amestecă Adele.

— Așa poartă oamenii de prin părțile acelea, răspunse Rogron.

— Și cum se mai zgâia la cameră I Și, la drept vor-
T>ind, nu-i chiar atll de arătoasă cum s-ar cuveni pentru o verișoară de a dumneavoastră, domnișoară!

— Bine, bine, ia mai taci, i-o tăie Sylvie. Ai auzit doar singură cât e de încântată de cameră.

Doamne, și ce cămăși I Rău trebuie să-i mai zgârie pielea I Toate-s bune de aruncat, reluă Adele desicând legăturica Pierrettei.

Stăpânul, stăpâna și slujnica chibzuiră până la ora zece noaptea ce pânză să-i cumpere și la ce preț, ca să-i lucreze niște cămăși, câte perechi de ciorapi și din ce material, câte jupoane, și socotiră cam la ce preț avea să se ridice garderoba Pierrettei.

— N-ai să scapi cu mai puțin de trei sute de franci, îi spuse Rogron surorii sale. Ținând socoteală de prețul fiecărui obiect, după vechiul său obicei, făcuse în gând adunarea.

— Trei sute de franci? se miră Sylvie.

— Da, trei sute de franci, socotește și tu.

Fratele și sora începură din nou să adune și le ieși chiar atât, socotind numai costul materialelor, fără lucru.

— Trei sute de franci dintr-un condei, zise Sylvie și se culcă cu gândul atât de simplu redat de această expresie.

Pierrette era unul dintre acei copii născuți din dragoste, cărora dragostea le-a dăruit din plin duiosia, vioiciune, veselie, noblețe și devotament; inima ei, de o

gingășie aproape sălbatică, nu cunoscuse nicio suferință, nicio jignire, așa că felul cum o primiseră rudele ei o impresionă dureros. Dacă în Bretania suferise de sărăcie, în schimb se bucurase «i de multă dragoste. Bătrânii Lorrain, pe cât fuseseră de neiscusili ca negustori, pe atât erau de drăgăstoși, de sinceri și blajini, ca de altfel toți oamenii dezinteresați. La Pen-Hoel nepoata lor crescuse în plină natură; natura îi fusese și singura educatoare. Pierrette făcea ce-i trăsnea prin cap; se plimba cu luntrea pe iazuri, hoinărea pe drumurile târgușorului și de-a lungul câmpiile r însoțită de Jacques Brigaut, prietenul ei, întocmai ca Paul și Virginie⁴². Primiți foarte bine de fiecare, răsfățați de toată lumea, liberi ca păsările cerului, n-aveau altă grijă decât să se joace în chip și fel, ca orice copil: vara, priveau la oamenii care pescuiau, prindeau fluturi, culegeau flori și-și găseau de lucru în grădină; iarna își făceau ghețușuri pe zăpadă, înălțau palate mândre, oameni de zăpadă, sau se băteau cu bulgări de omăt. Bineveniți oriunde, oamenii îi primeau cu zâmbete. Dar când sosi vremea învățăturii, începură nenorocirile. Rămas fără mijloace după moartea tatălui său, Jacques fu dat de rude ca ucenic la un tâmplar, și fu hrănit de milă, așa cum ajunsese mai târziu și Pierrette la „Saint-Jacques”. Dar chiar în acest azil particular, drăgălașa Pierrette fusese îndrăgită, alintată și toți aveau grijă de dânsa. Iar acum biata fetiță, deprinsă să fie atât de iubită, nu găsea la rudele ei așa de mult dorite, la rudele ei așa de bogate, acea atmosferă, acele vorbe, acele priviri, acel fel de a se purta cu care o obișnuise toată lumea, chiar străinii; până și conductorii difigenței. Astfel că la tot ceea ce îi pricinuisse mirare încă din primul moment, se mai adăugase și schimbarea atmosferei morale a casei în care intrase. Inima, ca și corpul, reacționează repede la frig sau la căldură. Fără să-și dea seama de ce, biata fetiță simțea nevoia să plângă; dar, obosită cum era, adormi. Obişnuită să se scoale devreme, ca toți copiii de la țară, Pierrette se

trezi dimineța cu vreo două ceasuri înaintea bucătăresei. Se îmbracă, umblă prin odaia ce se afla chiar deasupra camerei verișoarei sale. Căta spre mica piață, vru să coboare și rămase uluită de frumusețea scării: cercetă cu multă atenție agățătoarele de perdele, alămurile, ornamentele, zugrăvelile etc. Apoi coborî și, neputând deschide porțița grădinii, urcă din nou. După ce se sculă Adele, coborî iar și alergă în grădină, unde, se simți la largul ei. Se duse până la gârlă, rămase înmărmurită în fața chioșcului și intră în el; și lasă dacă n-a avut ce vedea și de ce se mira până ce se sculă vară: ei Sylvie! La micul dejun, vara îi spuse

— Va să zică, puicuțo, tu tropăiai în zori pe scară și făceai atâta gălăgie? M-ai trezit de-a binelea și n-am mai putut adormi. Caută să fii cuminte, așa cum se cuvine, și joacă-te fără să faci zgomot. Vărul tău nu poate suferi zgomotul.

— Bagă de seamă și la picioare, interveni Rogron. Ai intrat cu încălțările murdare în chioșc și ai lăsat urme pe dușumea. Să știi că verișoarei tale îi place să fie curat peste tot. O fată ca tine, mare, trebuie să fie curată. Ce, în Bretania n-ai învățat ce-i curățenia? E drept că sălbaticii de acolo îți fac rău când îi vezi; i-am cunoscut pe vremea când mă duceam să cumpăr ață prin partea locului! Oricum, are poftă de mâncare nu glumă, făcu Rogron privind spre sora lui. Ai zice că D-a mâncat de trei zile.

Și astfel, Pierrette fu jignită chiar din prima zi de observațiile verilor ei, fără să înțeleagă de ce. Dreaptă și sîrferă prin firea ei, căreia. până atunci îi dăduse frâu liber, mititica, nu prea știa să judece lucrurile și oamenii. Nefiind în stare să-și dea seama prin ce anume păcătuiau /ață de dânsa verii ei, avea să se lumineze cu încetul prin suferință. După dejun vărul și vara, fericiți că Pierrette rămăsese uluită de cele ce văzuse și. grăbiți să se bucure cât mai mult, o duseră să-i arate frumosul lor salon, pentru a o învăța să respecte mobila lor luxoasă. Din pricina

izolării, dar împinși de-îmboldul moral de a se interesa de ceva și neavând asupra cui să ai reverse fireștile sentimente de dragoste, celibatarii caută să-și creeze motive de afecțiune, factice, îndrăgind un ci ine, o pisică, un canar, servitoarea, sau duhovnicul. Rogron și Sylvie ajunseseră cu timpul să-și îndrăgească nespus de mult mobila și casă, care îi costase atât de mult. Până la urmă, Sylvie începu s-o ajute pe Adele dimineța, la dereticat, găsind că nu se pricepea să curețe cum trebuie mobilele, să le perie și s-a le mențină noi. În curând dereticatul ajunsese pentru dânsa o ocupație. Astfel că mobilele, în loc să piardă din valoare, prețuiau din ce în ce mai mult. Singura ei preocupare era să se servească de lucrui fără să le uzeze, fără să le păteze, fără să zgârie lemnul, fără să le întunece lustrul și această ocupație deveni cu vremea manie de fată bătrână. Sylvie ținea într-un dulap cârpe de lină, ceară, lac, perii, și se învățase să le mânuiască întocmai ca un meșter de tâmplărie fină: avea mături te de pene, cârpe de șters, freca mobila fără să facă bășici la mâini... doar era atât de zdravănă 1 Privirea ochiului ei albastru, rece și dur ca oțelul, se strecura în fiecă clipă pe sub mobile, așa că mai curiad ai îi găsit o coardă sensibilă în inima ei decât un fir de praf sub un fotoliu.

După cele spuse la doamna Tiphaine, Sylvie nu mai putea sub niciun chip da îndărăt în fața sumei de trei sute de franci. Așadar, în prima săptămână, Sylvie fu tot timpul ocupată, iar Pierrette mereu distrată de comenzile pentru rochii, de probe, de croitul cămășilor și al jupoanelor care trebuiau cusute de o lucrătoare cu ziua. Pierrette nu știa să coasă.

— Bine-ai mai fost crescută, zise Rogron. Nu te pricepi chiar la nimic, puicuța?

Pierrette, care nu știa decât să iubească, răspunse doar printr-un drăgălaș gest de fetiță.

— Dar cu ce-ți petreceai tu timpul în Bretania? o întreabă Rogron.

— Mă jucam, răspunse ea copilărește. Toți se jucau cu mine... Bunica și bunicul îmi spuneau povești. Ah, mn.lt mă mai iubeau!

— O! exclamă Rogron. Așadar, făceai vânzare ușoară!

Pierrette nu înțelese gluma cu iz de Saint-Dénis și căscă ochii mari.

— E proastă ca lemnul, o recomandă Sylvie domnișoarei Borain, cea mai îndemânică lenjerească din Provins.

— E așa de tânără! o apără lucrătoarea pe Pierrette, care-și întinsese spre ea mutrișoara isteată.

5 - Balzac, Opere, vol. VÂrf

Pierrette ținea mai mult la lenjerele decât la rudele ei, căuta să le placă, le privea lucrând, le spunea lucruri drăguțe, acele flori ale copilăriei care, de frica lui Rogron și a Sylviei, începuseră să se ofilească, fur. dacă cei doi celibatari țineau să exercite asupra subalternilor o adevărată teroare ce se dovedea totdeauna foarte spre folosul stăpânilor. Cusătoresele erau încântate de Pierrette. Dar pregătirea trusoului nu mergea chiar ușor. Ia fiecare lucru nou interveneau exclamații și văicăreli.

— Copilul ăsta o să ne coste și ochii din cap! se plângea Sylvie fratelui său. - Stai cum trebuie, fetițo I Ce dracu'. e doar pentru tine nu pentru mine, o repezea ea pe Pierrette când încerca vreo rochie.

— Las-o pe domnișoara Borain să lucreze liniștită, că doar nu-i plătești tu ziua de lucru, o muștra ori de câte ori vedea că cere ceva.

— Domnișoară. Întreba domnișoara Borain, trebuie să tighelim asta?

— Da. ca să fie durabilă; n-am poftă să fac în fiecare zi un asemenea trusou.

Procedară cu fetița întocmai ca atunci când își făcuseră casa. Pierrette trebuia neapărat să fie la fel de

bine îmbrăcată ca și fetița doamnei Garceland. Purta ghetе la modă, din piele de culoarea bronzului, aidoma celor ale fetiței doamnei Tiphaine. Îi cumpărara ciorapi foarte fini de bumbac, un corset de ia cea mai bună corsetieră, o rochie de ribs albastru, o pelerină frumoasă, căptușită cu tafta albă, ca să nu ție cumva mai prejos decât fetița tinerei doamne Julliard. Sylvie avu grijă ca lenjeria și jupoanele să fie de aceeași calitate cu rochițele, într-atât se temea de ochiul iscoditor al mamelor din familiile bune. I se făcură Pierrettei cămăși frumoase de madipolon. Domnișoara Borain spuse că fetițele doamnei subprefect poartă pantalonași de pânză. brodați și garnisiți, după ultima modă. I se croiră Pierrettei pantalonași cu manșete.

I se comandă o minunată pălăriuță de catifea albastră. căptușită cu atlas alb. la fel cu a micuței domnișoare Martener. îmbrăcată astfel, Pierrette era cea mai încântătoare fetiță din Provins. Duminica, la biserică, după liturghie, toate cucoanele o sărutau. Doamne, e Tiphaine, Garceland, Galardon, Auffray, Lesourd, Martener. Guepin, Julliard nu mai puteau de dragul fermecătoarei bretone. Această dezlănțuire de dragoste măguli orgoliul bătrânei Sylvie, care nu urmărea atât binele Pierrettei, cât satisfacerea propriilor sale vanități. Dar nu trecu mult și Sylvie începu să se simtă jignită de succesele verișoarei, și iată cum se petrecură lucrurile: Pierrette era mereu invitată și Sylvie, din dorința de a le întrece pe celelalte cucoane, îi dădea voie să se ducă. Veneau s-o ia pe Pierrette la tot felul de jocuri și ca să mănânce dulciuri împreună cu fetițele acestor doamne. Pierrette izbuti mult mai bine decât Rogronii să-și atragă simpatiile după care ei jinduiseră atât. Domnișoara Sylvie se simți oarecum jignită de faptul că Pierrette era invitată la alții, fără. să i se întoarcă vizitele. Copilăroasă cum era, fetița nu ascunse de loc, ci spunea mereu cât de mult îi plăcea să-și petreacă vremea la doamnele Tiphaine, Martener, Galardon, Julliard, Lesourd, Auffray, Garceland, care îi arătau multă

bunăvoință și atenție, în vădit contrast cu hărțuielile de care verii ei n-o cruțau niciodată. Orice mamă ar fi fost foarte bucuroasă văzându-și copilul fericit; dar Rogronii, fiind-o pe Pierrette, se gândiseră la dâșii și nu la ea; sentimentele lor, departe de a fi părintești, erau pătate de egoism și aveau un iz de exploatare negustorească.

Trusoul bogat, frumoasele rochii de sărbătoare și rochiile de fiecare zi ajunseră pricină de nenorocire pentru Pierrette. Ca toți copiii care-și dau frâu liber în jocurile lor, obișnuiți să se lase în voia fanteziei, **t**? i strica îngrozitor de repede încălțăminte, ghetete elegante, rochiile, și mai cu seamă pantalonașii cu manșete. O mamă, când își dojenește copilul, nu se gândește decât la el; îi vorbește blajin și nu-și înăsprește glasul decât atunci când copilul, greșind prea de tot, o scoale din răbdări; dar în grava chestiune a hainelor, Rogronii erau supărați în primul rând din pricina bănișorilor pe care urmau să-i cheltuiască; deci nu la

Pierrette se gândeau, ci la punga lor. Copiii, ca și câinii, simt când și unde greșesc cei care îi conduc: simt extraordinar de bine dacă sunt iubiți, sau numai tolerați. Cu inima lor candidă, copiii sunt mai impresionați de nuanțe, decât de contraste: nu copil poate să nu-și dea seama ce-i răul, dar simte îndată că un anumit lucru jignește sentimentul frumosului, cu care l-a înzestrat firea. Îndrumările ce. i se dădeau'mereu Pierrettei în privința purtării fetițelor bine crescute, a destiei și a economiei, nu porneau decât de la principala lor preocupare: *Pierrette îi ducea la mină!* Aceste muștrări, cu rezultate atât de triste pentru Pierrette, treziră în cei doi celibatari năravurile negustorești de care se iepădaseră în mare măsură după stabilirea în Provins, dar care acum aveau să devină și mai accentuate, aveau să înflorească. Obișnuiți să stăpânească să cicălească, să poruncească și să-și dojenească plini de asprime vânzătorii, Rogron și sora lui. mureau de urât din lipsă de victime. Sufletele mărunte simt nevoia să se

poarte despotice, pentru a-și potoli nevririle; sufletele mari sfite, dimpotrivă, însetate după egalitate, pentru a da curs liber imboldului inimii lor. Oamenii strâmți la suflet își pot întinde dominația atât prin persecuție, cât și prin filantropie; ei își pot realiza dorința de putere exercitându-și stăpânirea asupra cuiva fie prin cruzime, fie prin caritate t dar îndeobște prot? edează după temperamentul lor. Adăugați la toate acestea goana după câștig, și veți dezlega enigma celor mai multe fapte de care ne lovim în viața socială. Din acea clipă Pierrette ajunse cum nu se poate mai necesara vieții verilor săi.

După sosirea ei, Rogăonii fuseseră tare ocupați cu pregătirea trusoului, apoi! interesase noutatea întrupată în noua lor comeseană. Orice lucru nou, un sentiment, și chiar o stare de dominație intră încet-încet pe făgașul obișnuitului. La început Sylvie îi spunea Pierrettei *ptucufu*, dar schimbă pe *puicuța* cu simplul: *Pierrette*. Dojenile nici prea sevele, nici prea blânde din primele zile se înăspriră repede-repede. Și de cum o porniră pe acest drum, fratele și sora nu întârziară să facă progrese și nu se mai plictiseau! Nu se poate spune că-și puseseră ui gând să fie răi și cruzi; erau pur și simplu împinși de o tiranie tâmpă. Fratele și sora se socoteau grozav de folositoii Pierrettei, cum se crezuseră a fi de mare folos și pentru ucenicii lor. Cu sensibilitatea ei neprefăcută, nobilă, exagerată, fiind, astfel antipodul Rogronilor celor cu inima seacă, Pierrette nu putea îndura muștrările. Atât de mult o impresionau, încât de fiecă dată două lacrimi scaldau frumoșii ei ochi limpezi. Avu mult de luptat cu ea însăși, până să ai înfrângă minuna ta-i vioiciune, atât de plăcută celor din afară; își dădea frâu liber numai când se afla la mamele micilor ei prietene; dar acasă, după

O lună de la sosire, începu să pară abătută, iar Rogron chiar o întrebă o dată dacă nu-i cumva bolnavă. Mirată de asemenea întrebare, fetița o zbughi în fundul grădinii și plânse pe malul girlei cu lacrimi ce cădeau în

apă așa cum avea să cadă și ea mai târziu în volbura vieții. Odată, deși era totdeauna foarte grijulie, își agăță frumoasa ei rochiță de rips; se afla în casa doamnei Tiphaine, unde se dusesese să se joace pe o zi frumoasă, izbucni în plâns, știind ce o așteaptă acasă. Întrebată de ce plânge, scăpă printre lacrimi câteva cuvinte despre cumplita ei vară. Frumoasa doamnă Tiphaine, având un rips asemănător, înlocui partea slișiată din rochiță. Domnișoara Rogron află festa, după cum se exprimă ea, pe care i-o jucase îndrăcită de fetiță. De atunci n-o lăsa pe Pierrette să se mai ducă la „coconeturile alea”.

Viața nouă ce avea s-o trăiască Pierrette în Provins urma să treacă prin trei faze cu totul deosebite. În cea dintâi, cunoscă un fel de fericire în care mângâierile celor doi celibatari îndeobște reci se amestecau laolaltă cu muștrările lor totdeauna aspre pentru sufletul copilului. Această fază ținu trei luni. Interdicția de a se mai duce la micile ei prietene, dimpreună cu obligația de a începe să învețe ceea ce trebuie să știe o fată bine crescută puseră capăt primei faze a vieții petrecute de Pierrette în Provins, singurul răstimp în care existența

I se păru oarecum suportabilă.

Schimbările ivite în casa Rogronilor odată cu instalarea Pierrettei fură urmărite de către Vinet și colonelul Gouraud cu aceea grijă a vulpii care, pândind clipa prielnică pentru a da buzna într-un coteț de păsări, zărește deodată acolo o ființă străină. Amândoi îi vizitau destul de rar, ca să n-o pună pe gânduri pe domnișoara Sylvie, dar căutară diferite pretexte să stea de Vorbă cu Rogron, își pregătiră înstăpânirea în casă cu o rezervă și cu mijloace pe care faimosul Tartuffe” le-ar fi admirat. Colonelul și avocatul se nimeriră în vizită la Rogroni tocmai în seara zilei în care Sylvie, prin cuvinte aspre ce-i trădau supărarea, nu-i mai dădu voie Pierrettei să se ducă la doamna Tiphaine. Auzindu-i vorbele, colonelul și avocatul se priviră cu înțelese, ca oameni care cunoșteau

bine Provinsul.

— Nu încape îndoială că a vrut să vă jignească, zise avocatul. Noi l-am prevenit de mult pe Rogron că așa are să se întâmple. De la oamenii ăștia nu te poți aștepta la nimic bun.

— La ce să te așteți de la partidul antinațional? Îl întrerupse colonelul pe avocat, răsucindu-și mustața. Dacă am fi încercat să vă sfătuim să-i ocoliți, ați fi putut crede că o facem din ură împotriva lor. Dar nu înțeleg, domnișoară, dacă vă place o mică partidă de cărți, de ce n-ați aranja câte un Boston, seara, la dumneavoastră? Credeți că nu s-ar mai putea găsi alți parteneri decât cretinii ăștia de Julliard? Vinet și cu mine știm să jucăm Boston, și o să găsim și un al patrulea. Vinet ar putea să v-o prezinte pe soția sa, e drăguță și unde mai puneți că e o Chargeboeuf I Cred că dumneavoastră nu sunteți ca maimuțele acelea din oralul de sus, și n-o să pretindeți toalete de ducesă unei bune gospodine, care din nemernicia propriei sale familii este silită să facă singură toată treaba din casă și în ființa căreia se îmbină un curaj de leu cu o blândețe de miel.

Sylvie Rogron își arată dinții lungi și galbeni, surâzând colonelului, care suportă foarte bine groaznica priveliște, cu un aer aproape admirativ.

— Dacă suntem numai patru, n-o să putem avea partidă de Boston în fiecare seară, răspunse ea.

— Dar cu ce se poate ocupa un bătrân soldat ca mine, care n-are altceva de făcut decât să-și mănânce pensioara? Avocatul e liber în fiecare seară. Dar, fiți fără grijă, veți avea lume destulă, asta v-o făgăduiesc eu, adăugă colonelul cu un aer misterios.

— Ar fi de ajuns, interveni Vinet, să luați pe față. atitudine împotriva taberei guvernamentale din Provins și s-o înfrunțați; ați vedea atunci cită lume v-ar iubi în orașul ăsta și s-ar strânge în jurul dumneavoastră. Au să turbeze Tiphainii când le veți opune salonul dumneavoastră. Ei bine, dacă vor să râdă de noi o să râdem noi de ei. Clica nu

vă cruță de altfel în nicio împrejurare.

— Nu înțeleg! se miră Sylvie.

În provincie, birfelile trec de la un cete la altul prin mai multe supape. Vinet aflase mai de mult tot ce se spunea pe socoteala Rogronilor în saloanele de unde cei doi marchitani fuseseră pentru totdeauna ostracizați. Judecătorul supleant și arheologul amator Desfondrilles nu făcea parte din niciun partid. El, ca și alți câțiva care nu se interesau de politică, povesteau tot ce auzeau, așa cum se obișnuiește în provinciile și Vinet se folosisese de pălăvrăgelile lor. Repetând glumele doamnei Tiphaine, răutăciosul avocat le mai și învenină. Pomenind de mistificările la care se pretaseră Rogron și Sylvie, Vinet aprinse mânia și dorul de răzbunare în sufletul celor două ființe seci care jinduiau după o hrană pentru micile lor pasiuni.

După câteva zile Vinet o aduse pe soția sa, o persoană bine crescută, sfioasă, nici urâtă, nici frumoasă, blindă și vădit conștientă de starea ei nenorocită. Doamna Vinet era blondă, puțin obosită de treburile sărăcăcioasei sale gospodării și foarte modest îmbrăcată. Nicio altă persoană n-ar fi putut fi mai mult pe placul Sylviei. Doamna Vinet îi stăpânea ifosele și i se supuse ca o femeie obișnuită să se supună. Fruntea sa bombată, obrajii de un roz bengal, privirea calmă și duioasă vedeau urmele acelor adânci meditații, ale acelei pătrunzătoare inteligențe, pe care femeile obișnuite să sufere le îngroapă sub o desăvârșită tăcere.

Colonelul, care desfășura în fața Sylviei fardoselile sale de curtezan, lăsând totodată să se înțeleagă că pentru asta este nevoit să-și înfrângă rigiditatea soldățească, la fel ca și iscusitul Vinet ajunseră cu timpul să influențeze direct soarta Pierrettei. Închisă în casă ori ieșind numai cu bătrâna ei vară, Pierrette, veveriță drăgălașă, auzea tot timpul numai r „Pieirette, nu pune mina pe asta” și dojeni neconținute pentru felul cum se purta. Mergea puțin

încovoiată, iar vara ei ar fi vrut s-o vadă 9 tind țeapănă ca dânsa, adică așa cum stă un soldat când dă onorul colonelului din când în când o mai lovea ușor peste spate, ca să se îndrepte. Fetița veselă din Marais, deprinsă cu libertatea, se obișnuie să-și supravegheze mișcările, să devină un fel de aii Mmat.

În seara când putem socoti că a început cea de a doua fază a existenței sale, Pierrette, pe care cei trei obișnuieți ai casei n-o văzuseră până atunci în salon, intră să-și sărute rudele și să salute musafirii înainte de a se duce la culcare. Sylvie își întinse cu răceală obrazul către acest copil încântător, de parcă ar fi vrut să scape de sărutul lui. Gestul acesta crud fu atât de vădit, încât pe Pierrette o podidură lacrimile.

— Da' de ce te-ai supărat, micuța mea Pierrette? o întreabă neîndurătorul Vinet.

— Ce-i cu tine și se răsti Sylvie.

— Nimic, răspunse biata fetiță, îndreptându-se spre vărul ei, să-l sărute.

— Cum nimic? repetă Sylvie. Nimeni nu plânge fără pricină.

— Ce-i cu dumneata, frumușica mea? o întreabă doamna Vinet.

— Vara mea cea bogată nu se poartă cu mine așa de bine cum se purta bunica săracă.

— Bunica ți-a luat averea, zise Sylvie, pe când vara o să ți-o lase și pe a ei.

Colonelul și avocatul își aruncară privi - furișe.

— Îmi place mai mult să fiu furată, daț-liibită, răspunse Pierrette.

— Bine. atunci o să te trimitem înapoi de unde ai venit

— Dar ce a făcut copilul ăsta dulce? întreabă doamna Vinet.

Avocatul îi aruncă soției acea cumplită privire, fixă și rece, a oamenilor deprinși să impună o stăpânire absolută.

Biata roabă, continuu pedepsită fiindcă nu avusese singurul lucru care i se cerea - avere

— Luă din nou în mină cărțile de joc.

— Ce a făcut? strigă Sylvie furioasă, ridicându-și capul cu o mișcare atât de bruscă încât mixandrele galbene de pe bonetă începură să-i tremure. Nu știe ce să mai născocească, numai să ne supere: mi-a deschis capacul ceasornicului, să-i vadă mecanismul a atins roțița și a rupt arcul. Domnișoara nu ascultă ce-i spui. Toată ziua îi spun să bage de seamă ce face, și parcă aş vorbi la pereți.

Pierrette, rușinată de dojana primită față de oameni străini, se strecură pe nesimțite din salon.

— Mă întreb cum am putea domoli copilul ăsta, interveni Rogron.

— Dar e destul de mare ca să o dați la un pension, zise doamna Vinet.

Aruncându-i din nou o privire, Vinet curmă vorba soției, căreia se ferise să-i destăinuiască planurile sale și ale colonelului cu privire la cei doi celibatari.

— Așa se întâmplă când te împovărezi cu copii de-ai altora I exclamă colonelul. Doar ați putea să aveți copii, și dumneavoastră, ori fratele dumneavoastră; de ce nu vă căsătoriți, unul sau celălalt?

Sylvie îl privi foarte amabil pe colonel: pentru prima oară în viață întâlnea un bărbat căruia ideea că ea s-ar putea căsători nu-i părea absurdă.

— Doamna Vinet are, totuși, dreptate, zise Rogron. Asta ar mai astâmpăra-o pe Pierrette. Un profesor nu poate să coste cine știe cât.

Vorbele colonelului o preocupau însă într-atât pe Sylvie, încât nici cu-i răspunse lui Rogron

— Dacă ați vrea să depuneți getanțialegală pentru gazeta de opoziție despre caje v-am vorbit, ați găsi profesor pentru verișoara dumneavoastră chiar în persoanaredactorului responsabil; l-am angaja pe acel biet

învățător, victimă a clerului care s-a întins pretutindeni. Soția mea are dreptate: Pierrette e un dialliant brut care trebuie șlefuit, se adresează Vinet lui] cogron.

— Credeam că aveți titlul de baron, îi spuse Sylvie colonelului în timp ce se împărțeau cărțile și după o lungă tăcere, în răstimpul căreia jucătorii rămăseseră pe gânduri.

— Da: dar investit în 1814, după bătălia de la Nangis, unde regimentul meu a făcut minuni, am avut eu oare banii și protectorii necesari spre a face lată formalităților cerute de cancelarie? Numai o revoluție îmi va putea reda baronia și gradul de general obținut în 1815!

— Dacă mi-ați putea garanta cautiunea printr-o ipotecă – răspunse Rogron după oarecare chibzuință

— V-aș putea-o avansa.

— Dar asta se poate aranja cu Cournant, replică Vinet. Gazeta va asigura succesul colonelului și ar face salonul dumneavoastră și mai puternic decât acel al Tiphainilor și a clicii lor.

— Cum adică? întrebă Sylvie.

În timp ce soția avocatului împărțea cărțile și Vinet lămurea ce rol important vor juca în arondismentul Provins toți trei, Rogron, colonelul și Vinet însuși, prin apariția acestei foi independente, Pierrette plângea; și mintea și inima îi spuneau același lucru: vara ei era mult mai vinovată decât dânsa. Instinctiv, copilul din Marais înțelegea că atât caritatea, cât și binefacerea trebuie să fie absolute. Îi era silă de rochiile ei frumoase ca și de tot ce făceau Rogronii pentru dânsa. Plătea prea scump binefacerile lor. Plângea de ciudă că se lăsase subjugată și se hotărî să se poarte într-așa fel încât să le închidă gura rudelor ei – sărmana fetiță! „Se gândi cât de mărinimos fusese Brigaut când îi dăduse toate economiile lui. Se credea cea mai nefericită ființă, dar nu bănuia că în acea clipă se puna la cale o altă nenorocire din viața sa.

Într-adevăr, după câteva zile, Pierrette fu

încredințată unui profesor. O puseră să învețe să citească, să scrie și să socotească. Învățătura Pierrettei pricinui mari neorânduiri, chiar stricăciuni în casa Rogronilor. Cerneală pe mese, pe mobile, pe haine, apoi povestea caietelor, a condeielor împrăștiate peste tot, nisip de uscat cerneala pe stofa mobilelor și în timp ce-și făcea lecțiile fetița rupea cărțile, îndoia colțurile foilor, începură să-i și spună – și în ce fel I – că va trebui să-și câștige singură pâinea, ca să nu mai fie povară pe capul altora. Auzind aceste povești care o îngrozeau, Pierrette simțea în piept o durere, un circel puternic și inima îi zvâcnea, tare și repede. Nici de plâns nu putea plânge, fiindcă Rogronii îi luau în nume de rău lacrimile, socolindu-le o jignire adusă bunătății rudelor ei mărinimoase. Rogron se simți din nou la largul lui; o ocăra pe Pierrette cum își ocăra altă dată vânzătorii; o smulgea de la jocurile ei ca s-o silească să învețe, o pune să-și prepare lecțiile, era cel mai crud supraveghetor al sărmanului copil. Pe de altă parte, Sylvie găsea de datoria ei s-o învețe pe Pierrette puținul pe care îl știa despre lucrul de mină. Nici Rogron, nici sora sa n-aveau pic de blândețe. Aceste spirite înguste, care simțeau de altminteri o adevărată plăcere s-o sâcâie pe biata fetiță, trecură pe nesimțite de la blândețe la severitatea cea mai aprigă. Severitatea lor o puneau pe socoteala așa-zisei rele-voințe a copilului, care, începând să învețe prea târziu, înțelegea greu. Profesorii ei nu dispuneau de acea artă de a preda lecțiile într-o formă potrivită cu inteligenta elevei, artă ce deosebește învățământul particular de cel public. Așa că mai vinovate erau rudele, decât Pierrette. Cât de greu își însuși en primele noțiuni I La cea mai mică greșală o făceau neghioabă, dobitoacă, proastă, nepricepută. Mereu ocărită, Pierrette nu găsea în ochii rudelor decât priviri reci. Ajunse să se lase minată în neștire, ca o oaie: nu îndrăznea să mai facă nimic, fiindcă vedea că tot ce face e judecat cu asprime, întâmpinat cu răutate și tălmăcit pe dos. Nu ieșea din cuvântul

verăsoarei sale, căreia îi făcea întotdeauna pe plac, nu spunea nimănui ce gândește și își reduse viața la o supunere oarbă. Culoarele vii din obrajii fetei începură să pălească.

Se plângea uneori că o doare ceva. Și când, o dată, vara ei o întrebă unde, mititica, simțind că o doare în tot trupul, răspunse:

— Peste tot.

— S-a mai auzit vreodată să-l doară pe cineva peste tot? Dacă te-ar durea peste tot, ai fi moartă de mult! Iți tipă Sylvie furioasă.

— Poate să te doară pieptul, interveni Rogron, care găsea întotdeauna prilej de a face morală, poți avea dureri de dinți, de cap, de picioare, se poate să te doară burta, dar cine a mai auzit să le doară peste tot? Ce înseamnă asta peste tot? Dacă te doare peste tot, înseamnă că nu te doare nicăieri. Știi ce faci tu? Vorbești ca să nu taci.

Văzând că nevinovatele ei vorbe de copil, flori ale unui cuget ce se-nfiripa, erau primite cu răspunsuri banale, despre care bunul ei simț îi spunea că sunt ridicole, Pierrette socoti că e mai cuminte să tacă.

— Te plângi că ești bolnavă și ai o foame de călugăr, îi spunea Rogron.

Singurul om din casă care nu făcea niciun rău acestei drăgălașe și gingașe flori era Adele, slujnica cea grăsană. Ea îi încălzea patul, dar numai pe ascuns, din pricină că într-o seară fusese certată de Sylvie. care o surprinsese făcând această plăcere tinerei moștenitoare a stăpânilor ei.

— Copilul trebuie obișnuit cu greul, numai așa îl călești. Ce, noi n-am fost sănătoși, fratele meu și cu mine? îi spuse Sylvie. Ai să faci din Pierrette o *miorlăită* – cuvânt din vocabularul lui Rogron menit să caracterizeze pe oamenii bolnăvicioși și plângăreți.

Vorbele de alint ale acestui inger erau socotite strâmbături. Trandafirii iubirii îmboboceau atât de fragezi,

atât de gingași, în acest suflet tânăr, se zbăteau să se deschidă, dar erau striviți fără milă. Simțămintele duioase ale Pierrettei primeau cele mai neîndurătoare lovituri. Dacă încerca să mai îmblânzească cele două fapte crude prin cine știe ce drăgălășenie, îndată o învinovăteau că dragostea ei pornește numai din interes.

— Spune-mi repede, ce vrei? striga Rogron cu brutalitate. Știu că nu mă giurgiulești pe degeaba.

Nici fratele, nici sora du îngăduiau manifestările de dragoste și Pierrette era toată numai dragoste. Colonelul Gouraud, dorind să fie cât mai pe placul domnișoarei Rogron, îi dădea totdeauna dreptate în privința Pierrettei. Vinet le susținea și el pe cele două rude, ori de câte ori o o cărau pe fetiță. Toate așa-zisele greșeli ale acestui înger de copil le punea pe socoteala tirii îndărătnice a bretonilor și era de părere că, orice ai face, n-o poți scoate la capăt cu acest soi de oameni. Cei doi curtezani se întreceau care mai de care să-i lingusească în fel și chip pe Rogron și pe sora sa, și izbutiră astfel să obțină de la Rogron cautiunea pentru» gazeta *Curierul din Provins*, iar de la Sylvie cinci din de franci în acțiuni.

Colonelul și avocatul se puseră pe lucru. Plasară o sută de acțiuni a câte. cinci sute de franci printre alegătorii proprietari de bunuri naționale, proprietari pe care ziarele liberale căutau să-i convingă că sunt amenințați în avutul lor; mai vândură acțiuni unor fermieri și unor persoane așa-zise independente. Izbutiră să-și tacă legături în tot arondismentul și chiar în afara lui, prin câteva comune învecinate. Bineînțeles că fiecare acționar devenea abonat. Anunțurile judiciare și toate celelalte piese de publicitate se împărțiră între *Stupul* și *Curierul*. În primul număr al gazetei apăzu un elogiu pompos la adresa lui Rogron, care era înfățișat ca un Laffite al Provinsului⁴⁴. Opinia publică primea astfel o îndrumare, și era ușor de prevăzut că apropiatele alegeri vor stârai lupte îndârjite. Frumoasa doamnă Tiphaine ajunse la disperare.

Citind un articol îndreptat împotriva ei și a lui Julliard, doamna Tiphaine exclamă:

— Din nefericire am uitat că în preajma unui păcălit dai totdeauna de-un pungaș, și de când lumea prostia atrage câte un isteț din șleahta vulpoilor.

De îndată ce gazeta începu să-și arunce fulgerele pe o rază de douăzeci de leghe - Vinet își putu cumpăra o haină nouă, cizme, o vestă și pantaloni frumoși. Arboră faimoasa pălărie cenușie a liberalilor și căuta să lase cil mai la vedere manșetele și piept» cămășii. Doamna Vinet își angajă o slujnică și începu să se îmbrace așa cum se cuvine soției unui om influent; își cumpără și pălării frumoase.

Vinet știi să-și arate recunoștința, bineînțeles din calcul... El, și prietenul său Cournant, notarul liberalilor și concurentul lui Auffray, ajunseră amândoi sfetnicii Rogronilor, cărora le aduseră două mari servicii. Contractele de închiriere și arendă încheiate de Rogron-tatăl în împrejurările grele din 18? 5 erau pe cale să expire. Horticultura și grădinile de zarzavat începuseră să ia o mare dezvoltare în jurul Provinsului. Avocatul și notarul făcură ce făcură, și, încheind contracte noi obținură pentru veniturile Rogronilor un spor anual de o mie patru sute de franci. Vinet câștigă împotriva a doua comune două procese privitoare la niște plantații ce cuprindeau cinci sule de ploi. Cu banii câștigați de pe urma plopilor, și cu șconomiile adunate timp de trei ani din dobânzile mari realizate de pe urma unor împrumuturi - șase mii de franci plasați anual cu dobândă mare - cumpărare în condiții foarte avantajoase câteva terenuri. În sfârșit, Vinet se puse pe lucru și izbuti să scoată în vânzare bunurile câtorva țărani cărora Rogron-tatăl le împrumutase niște bani și care se spetiseră muncind să cultive și să-și îmbunătățească pământurile spre a-și plăti datoriile, dar truda le fusese zadarnică. În felul acesta, Rogronii izbutiră să-și acopere cu vârf și îndesat

importantele cheltuieli făcute cu renovarea casei, cheltuieli care le redusese ră mult din avere. Proprietățile lor din jurul Provinsului, alese de bătrânul Rogron așa cum se pricep să aleagă hangiii, erau împărțite în Ioturi de cultură, dintre care cel mai mare nu măsoara mai mult de cinci pogoane. Arendate unor mici proprietari foarte buni platnici, și cu arenzile garantate prin ipoteți, aceste loturi le aduseră în noiembrie 1825, de Sfântul Martin, un venit de cinci mii de franci. Impozitele cădeau în sarcina fermierilor, iar proprietarii n-aveau nici măcar obligația de a repara vreo clădire sau de a le asigura împotriva incendiilor. Fratele și sora aveau fiecare obigațilmi de 5% în valoare de câte patru mii șase sute de franci, și, cum aceste obigațiuni ajunseseră la un curs ce depășea paritatea, avocatul căuta să-i convingă să le vândă și să cumpere terenuri, asigurându-i împreună cu notarul că, făcând acest schimb, nu vor pierde niciun gologan.

Spre sfârșitul celei de a doua perioade a existenței sale, viața Pierrettei ajunse nespūs de aspră; nepăsarea obișnuiților casei, prostia cicălitoare, lipsa de duioșie a rudelor o rodeau adânc; simțea asupra-i o suflare rece și jilavă, ca de mormânt, așa că începu să se gândească la îndrăznețul plan de d porni pe jos, fără bani, spre Bretania, la bunica și bunicul ei Lorrain. Dar două întâmplări o împiedicară. Unchiașul Lorrain se prăpădi, și consiliul de familie întrunit la Provins îl numi pe Rogron tutore al verișoarei sale. Dacă bunica ar fi murit întâi, poate că Rogron, sfătuit de Vinet, ar fi reclamat cei opt mii de franci ai Pierrettei și l-ar fi lăsat pe bătrân în cea mai neagră sărăcie.

— Dar ați putea s-o moșteniți pe Pierrette, spuse Vinet cu un rânjet îngrozitor. Cine poate cunoaște zilele omului?!

Lămurit prin vorba asta, Rogron se puse pe capul văduvei Lorrain. datornica nepoatei sale, și nu-i dădu pace până ce bunica nu trecu asupra Pierrettei nuda proprietate

a celor opt mii de franci, printre donație între vii, cheltuielile aferente suportându-le el.

Pierrette fu nespus de impresionată de moartea bunicului. Când primi cumplita lovitură, Rogronii tocmai o pregăteau pentru prima corpuniune: alt eveniment din a cărui pricină Pierrette trebui să rămână în Provins. Foarte obișnuită și atât de simplă, ceremonia avea totuși să aducă mari schimbări în casa Rogronilor. Sylvie află că abatele Peroux le învăța catehismul pe fetițele Julliard, Lesourd, Garceland și altele. Din mândrie, ținu să-l aibă ca îndrumător al Pierrettei chiar pe vicarul abatelui Peroux, pe cuviosul Habert, socotit ca membru al Congregației⁴⁵, ze. os din cale-afară în apărarea intereselor bisericii, tare temut în Provins și care, sub masca unei severități dogmatice, ascundea o arzătoare dorință de parvenire. Sora acestui preot, o fată de vreo treizeci de ani, ținea în oraș un pension de domnișoare. Fratele și soăa se asemanau între ei: axniodoi erau slabi, palizi, cu păr negna, ursuzi.

Ca bretonă crescută din leagăn în rugăciuni și în atmosferă catolică, Pierrette își deschise inima și-urechile să soarbă cuvintele acestui preot impunător. Suferința îl împinge pe om spre cucernicie și mai toate fetele, mânate fiind de un sentimentalism instinctiv, se simt atrase de misticism, partea profundă a religiei. Prebtul găsi, așadar, cel mai prielnic teren pentru a sădi cuvântul evangheliei și dogmele bisericii. Ca urmare, Pierrette se simțea într-o stare sufletească profund schimbată. îl iubea pe Iisus Hristos, care era prezentat fetițelor la prima lor comuniune drept un mire ceresc; crezu că înțelege de ce omul trebuie să îndure suferințe trupesti și morale; se deprinse să vadă în tot ce se întâmplă mâna lui Dumnezeu. Atât de nemilos lovit în casa unde își ducea traiul, și neputând arunca vina asupra rudelor, sufletul ei căuta să-și găsească adăpost în acele sfere către care se refugiază toți nefericiții de pe pământ, plutind pe aripile virtuților

teologale. Nu se mai gândea să fugă. Schimbarea felului de a fi al Pierrettei, sub îndrumarea cuviosului Habert, nu numai că o surprinse pe Sylvie, dar îi trezi și dorința de a afla cum se săvârșise această metamorfoză. Din acea clipă, continuând a o pregăti pe Pierrette pentru prima comuniune, domnul Habert cuceri de partea Domnului sufletul până atunci rătăcit al domnișoarei Sylvie. Și astfel Sylvie ajunse o credincioasă ferventă. Cum însă bănuitul iezuit nu găsi momeală să-l prindă în laț și pe Denis Rogron, căci pe atunci spiritul majestății sale liberale defunctul Constituțional 148 era mai stăpân pe unii prostănaci decât spiritul bisericii, Denis rămase mai departe credincios colonelului Gouraud, lui Vinet și liberalismului.

Domnișoara Rogron făcu bineînțelese cunoștință cu domnișoara Habert, cu care se înțelese de minune. Cele două fete se iubiră ca două surori adevărate. Domnișoara Habert propuse s-o ia pe Pierrette la dânsa și s-o scape astfel pe Sylvie de acele greutăți inerente educației; dar fratele și sora nu se învoiră, sub cuvânt că lipsa Pierrettei le-ar pricinui un prea mare gol în casă. Rogronii se arătau nespuse de legați de verișoara lor. Văzând că domnișoara Habert își făcuse vad în casa Rogronilor, colonelul Gouraud și avocatul Vinet intrară la bănuială, socotind că ambițiosul vicar, urmărea la favoarea surorii sale un plan matrimonial asemănător cu al colonelului.

— Sora dumitale vrea să te însoare, îi spuse Vinet fostului marchitan.

— Împotriva cui? glumi Rogron.

— Cu babornița de învățătoare, exclamă bătrânul colonel, mângâindu-și mustățile sure.

— Nu mi-a spus nimic, răspunse Rogron cu un aer de om naiv.

Ca orice fată bătrână și neîngăduitoare, Sylvie nu putea să nu caute izbăvire pe calea credinței. Susținut de Sylvie, care făcea cu fratele ei tot ce poftea, preotul avea

să capete un ascendent din ce în ce mai mare în această familie. Cei doi liberali se speriară, și pe drept cuvânt, dându-și seama că dacă preotul plănuia să-și mărite sora cu Rogron - căsătorie mult mai potrivită decât a Sylvie cu colonelul - va căuta să facă din Sylvie o bisericoasă dintre cele mai aprige și o va determina s-o dea pe Pierrette la călugărițe. Erau deci amenințați să piardă rodul celor optsprezece luni de stăruințe, de lașități și de lingușeli. Prinseră o ură tănuită, înspăimântătoare împotriva pteotului și a surorii lui, simțind totuși că, pentru a-i putea urmări pas cu pas, trebuiau să se pună bine cu dânșii. Preotul și domnișoara Habert, care știau să joace whist și Boston, veneau în fiecare seară la joc de cărți. Desele lor vizite îi făceau și pe ceilalți. să fie la fel de stăruitori. Avocatul și colonelul simțiră că trebuie să se măsoare cu adversari la fel de tari ca și. ei, sentiment pe care-l încercau și preotul și soră-sa. Această situație a celor două tabere una față de alta însemnai prin ea însăși o luptă. Pe măsură ce colo - nelul îi dădea Sylviei prilejul desfătării nevisate de a avea un pretendent, căci în cele din urmă Sylvie ajunsese să vadă în Gouraud un om demn de dânsa, domnișoara Habert căută să-l momească pe fostul marchitan prin atențiile, vorbele și privirile ei. Niciuna dintre cele două tabere nu se putea hotărî să rostească acel suprem cuvânt al politicii înalte: „Împărlim?” Fiecare voia prada întreagă. De altminteri, cei doi vulpoi ai opoziției din Provins, opozilie care se întărea, comiseră greșeala de a se crede mai tari decât clerul: deschiseră primii focul. Vinet își aminti deodată de domnișoara Chargeboeuf și de mama acesteia, și, recunoștința fiindu-i răscolită de gheara interesului personal, plecă să le aducă. Cele două femei aveau un venit de vreo două mii de franci și o duceau destul de greu la Troyes. Domnișoara Bathilde de Chargeboeuf era una dintre acele minunate făpturi care visează o căsătorie din dragoste, dar trezindu-se nemăritate la vârsta de douăzeci și cinci de ani, își

schimbă părerea. Vinet izbuti s-ctconvingă pe doamna de Chargeboeuf să vină la Provins, unde urma să locuiască la el, lucru posibil dacă la ceea ce câștiga dânsul de pe urma gazetei, adică trei mii de franci, s-ar mai fi adăugat și venitul ei de două mii; domnișoara Bathilde, zicea el, s-ar putea căsători cu un imbecil pe nume Rogron, și, inteligentă cum era, ar putea să rivalizeze cu frumoasa doamnă Tiphaine. Faptul că doamna și domnișoara Chargeboeuf primiră propunerea de a conviețui cu soții Vinet și de a împărtăși ideile avocatului spori nespuse de mult prestigiul partidului liberal. Această alianță sperie aristocrația din Provins și partidul Tiphainilor. Doamna de Bresmeyer, dezolată că două doamne nobile pot cădea într-o asemenea rătăcire, le rugă să vină la dânsa. Se plânse de greșelile regaliștilor, și, aflând situația în care se găseau mama și fiica, fu cuprinsă de indignare împotriva celor din Troyes.

— Cum, nu s-a găsit vreun nobil bătrân, de viță veche, vreun moșier care s-o ia în căsătorie pe această fată drăguță, sortită să fie o castelană? se revoltă dânsa. Au lăsat-o să treacă de prima tinerețe ca să se agațe de un Rogron?

Răscoli tot arondismentul fără să» poată găsi un singur nobil dispus să se însoare cu o fată a cărei mamă n-avea decât un venit de două mii de franci. Tiphainii și subprefectul se puseră și ei pe lucru, dar prea târziu ca să-l mai poată găsi pe acel necunoscut. Doamna de Breautey rosti un aspru rechizitoriu împotriva egoismului care măcina Franța, rod al materialismului și al puterii ce s-a dat prin lege banului I Nobilimea nu mai înseamnă nimic! Nici frumusețea! Oameni de teapa Rogronilor și a lui Vinet luptă împotriva regelui Franței!

Bathilde de Chargeboeuf nu-și întrece rivala numai prin frumusețe, ci și prin felul cum se îmbrăca. Avea carnația de o albeață strălucitoare. La douăzeci și cinci de ani umerii pe deplin dezvoltăți și formele frumoase îi

împlineau minunat linia trupului. Rotunjimea gâtului, finețea încheieturilor, părul bogat, de un blond deosebit, zâmbetul plin de farmec, forma distinsă a capului, tăietura feței și felul cum își ținea capul, frumoșii ei ochi care străjuiau o frunte bine modelată, gesturile elegante și de o distincție atrăgătoare, talia încă subțire, toate se armonizau minunat în întreaga-i înfățișare. Avea mâini frumoase și un picior mic. Sănătatea deplină poate că îi dădea într-adevăr aerul unei hangițe frumoase – „ceea ce nu poate constitui un defect în ochii unui Rogron”, observă frumoasa doamnă Tiphaine. Când apăru întâia oară în casa Rogronilor, domnișoara de Chargeboeuf era destul de simplu îmbrăcată. Purta o rochie cafenie de lână brodată cu verde, decoltată; dar un voal de mătase bine întins cu ajutorul unor panglici ascunse îi acoperea umerii și spatele, dând la iveală o parte din bust, deși voalul era prins în față cu o agrafă Sévigné. Sub această rețea fină frumusețea Bathildei apărea și mai cochetă, și mai încântătoare. Când intră în casă, își scoase șalul și pălăria de catifea, descoperindu-și frumoasele urechi împodobite cu cercei de aur. O cruciuliță prinsă cu o panglică de catifea îi strălucea pe gât ca inelul negru pe care natura, în fantezia ei, îl aplică pe coada unei pisici albe de angora. Cunoștea toate șiretlicurile fetelor care vor să se mărite; își mișcă brațele pentru a-și potrivi buclele de altfel perfect aranjate; își arată încheieturile mâinilor, cerând lui Rogron să-i prindă o manșetă, lucru de care nefericitul fu cu totul uluit și se feri cu brutalitate, ascunzându-și emoția sub o prefăcută nepăsare. Sfiala singurei iirtriri pe care uninâfcitâbul avea s-o încerce în viața lui luă la început formele urii. Sylvie, ca și Celeste Habert, nu pricepură ce se întâmplă, dar nu la fel se petrecură lucrurile cu avocatul, singurul om superior în această societate de proști, căruia numai preotul îi putea ține piept, deoarece colonelul îi fu încă multă vreme aliat.

La rândul său, colonelul începu și el să se poarte față

de Sylvie cum se purta Bathilde față de Rogron. Își puneă în fiecare seară o cămașă albă, își făcu gulere de catifea din care se desprindea bine fața sa marțială scoasă și mai mult în relief de cele-două colțuri ale gulerului alb al cămășii; începu să poarte veste de pichet alb și-și comandă o redingotă nouă de postav albastru, pe care strălucea rozeta roșie, sub cuvânt că face totul în cinstea frumoasei Bathilde. Nu mai fuma după ceasurile detuă. Părul ușor încăruntit și-l pieptăna pe spate, ca să-și acopere tidva de culoare gălbuie. Luă înfățișarea și atitudinea unui șef de partid, gata să-i ia la rost cum se cuvine și cu mare zarvă pe Bourboni, dușmanii Franței.

Șiretul colonel și diabolicul avocat jucară domnului și domnișoarei Habert o festă și mai crudă decât cea a prezentării frumoasei domnișoare Chargeboeuf, socotită de partidul liberal și de către cei din jurul doamnei de Breautey ca fiind de zece ori mai frumoasă decât frumoasa doamnă Tiphaine. Cei doi mari politicieni de oraș. mic ținură să răspândească zvonul că domnul Habert împărtășește ideile lor. Nu trecu mult și în Provins se vorbea despre el ca despre un preot liberal. Chemat repede la ordine la reședința episcopului, domnul Habert fu silit bă renunțe la vizitele sale serele de la Rogroni, dar soră-sa continua să se ducă la ei. De atunci luă cu adevărat ființă salonul Rogron, impunându-se ea o forță în partea locului.

Așa că, spre mijlocul anului, intrigile politice erau tot atât de vii în salonul Rogroir ca și cele matrimoniale. Oacă interesele ascunse în adâncul inimilor se înfruntau prin atacuri aprige, lupta politică luă o întorsătură nenorocită. Se știe că guvernul Vill & le-a căzut în urma alegerilor din 1826 4\ La colegiul din Provins, Vinet, candidatul liberal, căruia domnul Cournant îi dăduse posibilitatea să aibă censul lega148 prin achiziționarea unui domeniu cu al cărui pre (rămăsese dator, fu cât pe Ce să-l bată pe domnul Tiphaine. Președintele obțină doar o majoritate de două

voturi. În afară de doamnele Vinet și de Chargeboeuf, de Vinet și de colonel îi mai vizitau din când în când pe Rogroni domnul Cournant cu soția; apoi doctorul Neraud, care, deși avusese o tinerețe aventuroasă, lua acum viața în serios; se dedicase, se spunea, studiilor, și, după părerile liberalilor, era – mult mai înzestrat decât domnul Martener. Rogronii nu-și dădeau seama de ce au un asemenea succes, după cura nu înțeleseseră din ce pricină fuseseră ostracizați.

Frumoasa Bathilde de Chargeboeuf, căreia Vinet i-o înfățișase pe Pierrette ca dușmană a ei, îi arată fetei un dispreț cumplit. Toți aveau interes s-o umilească pe nenorocita victimă. Doamna Vinet nu putea s-o ajute cu nimic pe biata fetiță, strivită în jocul unor interese necruțătoare, asupra cărora se lămurise în cele din urmă. Dacă n-ar fi trebuit să dea ascultare voinței neînduplecate a soțului, n-ar mai fi călcat pe la Rogroni; prea suferea văzând cât e de chinuită micuța ființă, care se lipea de ea simțind din parte-i o ocrotire tănuită și care o ruga s-o învețe o anumită cusătură, o anumită broderie. Tratată cu blândețe. Pierrette înțelegea și făcea totul de minune. Doamna Vinet, socotind că nu mai e utilă, nu mai dădu pe la Rogroni. Sylvie, care încă mai nutrea gândul căsătoriei, găsi în Pierrette o piedică. Fetița avea aproape paisprezece ani; paloarea ei bolnăvicioasă, ale cărei simptome nu erau luate în seamă de această fată bătrână și ignorantă, îi dădea un aer încântător. Ca să-și mai scoată cheltuielile pe care i le pricinuia Pierrette, Sylvie avu năstrușnica idee s-o facă slujnică. Vinet, ca mijlocitor al familiei Chargeboeuf, domnișoara Habert, Gouraud, și toți obișnuiții casei, al căror cuvânt

«„ra ascultat, o sfătuită pe Sylvie să-i dea drumul grășanei Adâle.

— Ce, Pierrette n-ar putea foarte bine să gătească și să deretice prin casă? Când va fi mai mult de lucru, am putea-o lua pe femeia care duce gospodăria colonelului, o

ființă foarte destoinică și una dintre cele mai pricepute bucătărese din Provins. Pierrette o să învețe să gătească, să frece parchetul – zicea sinistrul avocat – să măture, să țină curat în casă, să se ducă în piață, să cunoască prețul fiecărui lucru.

Biata fetiță, pe cât de devotată pe atât de generoasă, se oferi cu drag, fericită să-și poată plăti în felul acesta plinea amară pe care o mânca în casa Rogronilor. Îi dădură drumul Adelei. Pierrette pierdu așadar pe singura ființă care ar fi putut-o ocroti. Deși era voinică, din acea clipă fu copleșită fizicește și sufletește. Cei doi celibatari o cruțau mult mai puțin decât pe o slujnică: era doar în stăpânirea lor I O ocărau pentru orice fleac, pentru un fir de praf de pe marmura căminului, sau de pe un glob de sticlă. Ajunsesse să nu mai poată suferi aceste obiecte de lux pe care le admirase atât de mult. Deși se străduia să facă totul cât mai bine, neînduplecata ei vară găsea totdeauna motiv de cărteală. În răstimp de doi ani Pierrette nu auzi un singur cuvânt de mulțumire, un singur cuvânt blajin. Fericirea, pentru ea, era să nu fie ocărită. Îndura cu o răbdare de înger nesuferitele toane ale celor doi celibatari, care nu știau ce înseamnă a fi blând cu cineva și îi scoteau ochii în trece zi. arătându-i că depinde de dânsii. Vista dusă de această fetiță, strânsă între cei doi marchitani ca într-o menghină, o îmbolnăvi și mai rău. Simțea puternice tulburări interne, dureri tănuite care izbucneau pe neașteptate, frânându-i fără leac posibilitățile de dezvoltare. Pierrette ajunse deci, încet-încet, trecând prin dureri sfâșietoare, ascunse, în starea în care o găsi prietenul ei din copilărie când o salută în mica piață, cântându-i acea romanță bretonă.

Dar înainte de a intra în drama familială pe care sosirea lui Brigaut o dezlanțui în casa Rogronilor și spre a nu întrerupe istorisirea, trebuie să lămurim cum de-a ajuns bretonul să se stabilească în Provins, el fiind oarecum personajul mut al acestei drame. Când o luase la fugă,

Brigaut nu se speriasa numai de semnul pe care i-l făcuse Pierrette, dar și de toată schimbarea zugrăvită pe fata tinerei sale prietene? dacă nu i-ar fi auzit glasul, aproape că n-ar fi recunoscut-o; doar glasul, ochii și mișcările îi amintiră de drăgălașa sa tovarășă de joacă, altă dată atât de vioaie, de veselă și de duioasă. Ajunsesse departe de casă și încă îi mai tremurau picioarele; simțea că-l trec caidurile prin tot trupul. Nu, nu fusese Pierrette, poate numai umbra ei. Îngândurat și chinuit, urcase anevoie strada care ducea până în orașul de sus, și găsi un loc de unde putea să vadă piațeta și casa Pierrettei; privise într-acolo lung și cu durere, copleșit de tot felul de gânduri, ca în urma unei nenorociri pe care o simți că se abate asupra ta, fără să știi cât poate fi de mare. Pierrette suferea, nu era fericită, îi era dor de Bretania! Dar ce o chinuia? Toate aceste gânduri care îl frământiră fără încetare pe Brigaut, sfâșiindu-i durejos inima. îl făcură să-și dea seama cât de mult o iubea pe surioara lui adoptivă.

Pasiunile care se nasc în copilărie între băieți și fetițe țin numai arareori piept timpului. Nici încântătorul roman *Paul și Virginie*, nici cel al Pierrettei și al lui Brigaut nu ne dau răspuns la problema pe care o ridică acest fenomen sufletesc atât de ciudat. Istoria modernă nu oferă decât celebra excepție a neasemnitei marchize de Pescaire și a soțului ei: uniți de către părinți la vârsta de paisprezece ani, se iubiră și se căsătoriră; căsnicia lor fusese pildă în secolul al XVI-lea, pildă de dragoste nețărnută între soț și soție, neîntunecată nici de cel mai mic noraș. Rămânând văduvă la treizeci și patru de ani, marchiza, frumoasă, inteligentă, adorată de toți, nu vru să știe nici chiar de regi, și, îngropându-se într-o mănăstire nu văzu și nu auzi din acea clipă decât chipurile și glasurile călugărițelor. O astfel de dragoste izbucnise deodată în inima bietului lucrător breton. Pierrette și el se ajutaseră adeseori; fusese tare bucuros când îi adusesse banii de drum și era aproape să moară alerta gând după diligență,

ceea ce Pierrette n-avusese de unde să știe! Amintirea asta îi încălzise nu o dată ceasurile reci ale vieții sale grele din ultimii trei ani. De dragul Pierrettei, căutase să se șlefuiască, să învețe bine meseria; tot de dragul ei se dusesse la Paris, unde își pusese în gând să-și facă o situație, numai și numai de dragul ei. După ce petrecuse cincisprezece zile la Paris, nemaiputând de dorul ei, umblase pe jos de sâmbătă seara până în acea luni de dimineață; avea de gând să se înapoieze la Paris; dar apariția atât de înduioșătoare a micuței sate prietene îl ținui în Provins. îl atrăgea, fără să-și dea seama, acel minunat magnetism contestat încă, deși atâtea dovezi îl întăresc: lacrimi îi curgeau din ochi, și tot lacrimi îi întunecau Pierrettei privirea. Dacă pentru dânsa Brigaut însemna Bretania și cea mai fericită copilărie, pentru el Pierrette era. vâfifa toată T La șaisprezece ani Brigaut nu știa încă să deseneze, nici să facă măcar schița unui ciubuc de zid; de altfel, nu știa multe altele dar lucrând cu bucata, câștiga patru până la cinci franci pe zi. Putea, deci, trăi la Provins, unde avea să fie aproape de Pierrette și avea să învețe mai departe meseria, căutând să-și găsească drept meșter pe cel mai bun tâmplar din oraș - și în același timp urma să vegheze asupra Pierrettei. Zis și făcut. Lucrătorul plecase repede la Paris, încheiase socotelile, își luase carnetul de lucrător, bagajul și sculele. După trei zile era calfă la domnul Frappier, cel mai bun tâmplar din Provins. Se găsesc preapuțini lucrători harnici, ordonați, nepuși pe ceartă și pe băutură, pentru ca meșterii să nu țină la un băiat cum era Brigaut.

Pentru a încheia povestea bretonului, trebuie să mai adăugăm că, după vreo cincisprezece zile, ajunse calfă principală, cu casă și masă la Frappier, de la care învăță calculele speciale de tâmplărie și desenul liniar. Meșterul locuia pe Strada Mare, cam la o sută de pași de piața lunguiată la capătul căreia se înălța casa Rogron. Brigaut își îngropase dragostea adânc în suflet, fără să dea ceva de

bănuir. Soția meșterului Frappier îi istorisise toată povestea Rogronilor; îi spusese în ce chip izbutise bătrânul hangiu să pună mina pe moștenirea bătrânului Auffray. Brigaut aflate și amănunte cu privire la caracterul marchitanului Rogron și al surorii sale. O zărise pe Pierrette într-o dimineață în piață, unde venise cu vara ei, și se cutremură văzând ce coș greu de merinde căra. O mai văzu duminică la biserică, unde tânăra bretonă venise inimos gătită. Acolo, Pierrette îi apăru pentru prima oară drept domnișoara Lorrain. Pierrette își zări și ea prietenul, dar îi făcu semn pe ascuns să nu se arate. Câte nu-i dezvălui acest gest? O lume întreagă! Era la fel cu acela de acum cincisprezece zile, care-l făcuse s-o ia la fugă, ca să scape teafăr Cât de multă avere ar trebui să adune ca peste zece ani s-o poată lua de soție pe micuța lui prietenă din copilărie, căreia Rogronii urmau să-i lase o casă, o sută de pogoane de pământ și douăsprezece mii de franci rentă, fără a mai socoti banii lor strânși din economii I Stăruitorul breton se gândi că ar fi nimerit să încerce a face avere abia după ce va căpăta cunoștințele care îi lipseau. A învăța la Paris sau a învăța la Provins, dacă nu-i vorba decât de teorie, e totuna, așa că preferă să rămână lângă Pierrette, căreia ținea să-i împărtășească planurile sale, cât și felul cum înțelegea să-i asigure o ocrotire pe care ea să se poată bizui. În sfârșit, nu voia. s-o părăsească fără să afle de unde venea paloarea aceea, o paloare care-i stingea și viața din ochi, locul unde viața pierde obicei la urmă de tot; nu știa de unde i se trag suferințele care o făceau să arate ca o fată încovoiată sub coasa morții, gata-gata să-și cea sufletul I Aceste două semne înduioșătoare, care nu dezmințeau prietenia lor, dar arătau că e nevoie de cea mai mare prudență, îl îngroziră pe breton. Pierrette îi dăduse de bună seamă a înțelege că trebuie să aștepte și să nu caute s-o vadă, căci altfel o pândește o mare primejdie. Ieșind din biserică, ea îi putu arunca pe furiș o privire, și Brigaut îi văzu ochii înecați în lacrimi. Mai degrabă ar fi

izbutit bretonul să dezlege quadratura cercului, decât să bănuiască ce s-a petrecut în casa Rogronilo. **r** după sosirea lui.

Nu fără teamă – și cu ce teamă! – cobori Pierrelte din camera ei în dimineața când Brigaut răsărise ca un vis în visul ei din zori de zi. Dacă se trezise și deschisese fereastra, însemna că domnișoara Rogron auzise acel cântec și acele cuvinte, atât de jignitoare pentru urechea unei fete bătrâne; dar Pierrette n-avea de unde să știe de ce se arăta vara ei atât de sprintenă. Motive puternice o făceau pe Sylvie să se scoale și să se repeadă la fereastră. De aproape opt zile, principalele personaje ale salonului Rogron erau frământate de ciudate evenimente tănuite, de simțăminte aproape crude. Aceste evenimente necunoscute, ascunse cu multă grijă de unii și de alții, aveau să se prăvălească ca un munte de gheață asupra Pierrettei. O lume de lucruri misterioase, care ar putea (i denumită drojdia sufletului omenesc, zace la obârșia celor mai multe tragedii familiale; dar pomenind de aceste lucruri misterioase, ar fi extrem de util să arătăm mai întâi că exprimarea lor algebrică, deși exactă, devine înșelătoare în ceea ce privește forma. Asemenea calcule adânci nu le exprimă tot atât de brutal cum o face înfățișarea Jor prin cuvinte. Dacă te-ai încumeta să redai vorbele ocolite, discursurile meșteșugite, conversațiile prelungi în care mintea întunecă înapoi lumina ce vrea să irumpă, iar glasul mieros împrăstie veninul unor numite intenții, ar însemna că încerci a scrie o carte tot atât de groasă ca și minunatul poem intitulat *Claiisse Harlow*, 9.

Domnișoara Habert, ca și domnișoara Sylvie erau la fel de dornice să se mărite; dar cum prima era cu zece ani mai tânără decât cealaltă avea mai multe șanse ca, măritându-se, copiii ei să moștenească toată averea Rogronilor. Sylvie se apropia de patruzeci și doi de ani, vârstă la care căsătoria nu-i lipsită de primejdii. Încredințându-și una alteia gândurile cu scopul de a cere

sfaturi, Celeste Habert, pusă la cale de preotul răzbunător, o făcu pe Sylvie să creadă că ar pând-o anumite primejdii legate de viața ei. Colonelul, om violent, sănătos ca orice militar, un bărbat robust, de patruzeci și cinci de ani, nu se putea să nu creadă în morala basmelor cu zâne: „Au fost fericiți și au avut mulți copii”. Această fericire o cutremura pe Sylvie, care se temea c-ar putea să moară, gând ce-l răscolește adânc pe orice celibatar.

Dar veni constituirea guvernului Martignacso, acest al doilea succes al Camerei care răsturnase guvernul Villèle. Partida lui Vinet pășea cu capul sus în Provins. Lui Vinet. acum cel mai de vază avocat din Brie, toate îi mergeau în plin, după o vorbă populară. Devenise o personalitate. Liberalii îi prevedeau ascensiunea, socotind că va ajunge fără îndoială deputat, procuror-general. La rândul său, colonelul avea să fie primar al orașului Provins. Ah, să domnești așa cum domnea doamna Garceland, să fii soția primarului 1 Sylvie nu putea să reziste acestei ispite și Unu să consulte un medic, deși un asemenea consult ar fi putut-o umple de ridicol. Cele două fete, una victorioasă asupra celeilalte și sigură c-o poate duce cu lăntșorul, înscenară un fel de comedie la care femeile sfătuite de un preot iscusit se pretează cu ușurință. A-l consulta pe domnul Neraud, medicul liberalilor și concurentul domnului Martener, ar fi fost o greșeală. Sora preotului îi propuse deci Sylviei s-o ascundă în camera ei de toaletă și să-i ceară domnului Martener, medicul pensionului său, o consultație în această chestiune, dar privitoare chiar la ea însăși, la Celeste Habert. Înțeles sau nu cu Celeste, Martener îi explică pacientei că și o fată măritată la treizeci de ani se expune unui oarecare pericol.

— Dar sănătatea dumneavoastră, își încheie el consultația, vă ferește de orice primejdie.

— Dar o femeie trecută de patruzeci de ani? întrebă domnișoara Celeste Habert.

— O femeie de patruzeci de ani, măritată și care a

mai avut copii, n-are de ce să se teamă.

— Dar o fată cuminte, foarte cuminte, ca domnișoara Rogron de pildă?

— Cuminte? Atunci nu mai încape nicio îndoială, răspunse domnul Martener. Într-un asemenea caz, o naștere fericită e una dintre acele minuni pe care dumnezeu numai arareori le îngăduie.

— Și de ce? se miră... Celeste Habert.

Medicul îi făcu o expunere care o înspăimlată; o lămuri că la tinerețe mușchii și oasele au o elasticitate firească ce se pierde la o anumită vârstă, îndeosebi la femeile silite prin ocupațiile lor să ducă multă vreme o viață sedentară, cum se întâmplase, de pildă, cu domnișoara Rogron.

— Așadar, dacă trefce de patruzeci de ani, o fată virtuoasă nu trebuie se mărite?

— Sau să mai aștepte - răspunse medicul - și în acest caz nu mai e 6 căsătorie, ci o asociație de interese: ce altceva ar putea fi?

Din această convorbire reieșea în mod limpede, serios, științific și rațional, că, dacă trece de patruzeci de ani, o fată cinstită n-ar prea trebui să se mărite.

După plecarea domnului Martener, domnișoara Celeste Habert o găsi pe domnișoara Rogron verde la față, cu pupilele duatate, într-o stare înspăimântătoare.

— Îl iubești așadefexăult pe colonel? o în Rebă ea.

— Mai trăgeam nățâejde, răspunse fata bătrână.

— Ei bine, așteaptă! exclamă cu un aer prefăcut domnișoara Habert, care știa prea bine că timpul nu-l va cruța pe colonel.

Însăși moralitatea acestei căsătorii îi apărea îndoielnică. Sylvie își descarcă sufletul până în adâncul lui în fața duhovnicului. Severul preot o lămuri asupra dogmelor bisericii, care nu vede în căsătorie decât înmulțirea oamenilor, dezaproabă recăsătoririle și înfierează pasiunile tip & de de scop social. Sylvie Rogron rămase

nedumerită, uluită. Frământările ei intime îi întetiră ciudat pasiunea, îmbiind-o spre lucrurile oprite cu acea atracție de neînțeles pe care de la Eva încoace o încearcă toate femeile.

Tulburarea domnișoarei Rogron nu scăpă ochiului pătrunzător al avocatului. Într-o seară, după partida de joc, Vinet se apropie de scumpa sa prietenă Sylvie.

O luă de mină și se așeză alături de ea pe o canapea.

— Ai ceva pe suflet? îi șopti el la ureche. — as. **»

Sylvie își plecă tristă capul... Avocatulașteptă să plete Rogron și, rămânând siâi & tir ca fata bafrtiu», 4 n - cepu s-o iscodească.

„Bine ai mai jucat-o, părinte! Dar ai jucat în favoarea mea”, își spuse el, după ce ascultă relatarea consultărilor secrete ale Sylviei, dintre care ultimă era cea mai cumplită.

Avocatul, vulpoi bătrân, se anătă și mai îngrozitor decât medicul; o sfătui să se mărite, dar abia peste vreo zece ani, pentru mai multă siguranță. Spunându-i acestea, își jură că toată averea Roțifonilor va aparține Bathildei. Își frecă mâinile de satisfacție și botul i se lungi în timp ce fugea să le ajungă din urmă pe doamna și domnișoara de Chargeboeuf, pe care le lăsase să plece cu servitoarea însărcinată să le lumineze calea cu un felinar. Vinet. doctorul pungii de bani, se pricepu bine să egalezeși chiar să întreacă ascendentul pe care domnul Habert, doctorul sufletesc, izbutise să-l câștige. Rogron era foarte puțin bigot: așa că omul bisericii și omul. legii, amânfloi oameni ai robei negre, repurtaseră succese egale. Aflând că domnișoara Habert, care credea că va lua de soț pe Rogron, repurtase o victorie asupra Sylviei. care șovăia între frica de a muri și bucuria de a deveni baroană, avocatul întrezări posibilitatea de a-l îndepărta pe colonel de pe câmpul de luptă. Prea îl cunoștea bare pe Rogron ca să nu. găsească mijlocul, potrivit pentru a-l însura cu frumoasa Bathilde! Rogron nu putuse rezista asalturilor

domnișoarei de Chargeboeuf. Vinet era încredințat că, de îndată ce Rogron va fi singur cu Bathilde și cu dânsul, căsătoria va fi ca și hotărâtă. Dar Rogron se temea atât de mult s-o privească pe Bathilde, încât începuse să se uite la domnișoara Habert. Vinet știa acum bine cât îl iubea Sylvie pe colonel. Își dădea seama cât de puternică putea fi pasiunea unei fete băt Tțne, care mai era și roasă de bigotism; și nu-i trebui mult timp ca să găsească mijlocul de a-i înlătura dintr-o singură lovitură pe Pierrette și pe colonel, stțeTÂnd să se scape de unul cu ajutorul cehiilalt.

A doua zi dimineață, după ce-și puse la punct treburile de la tribunal, Vinet se întâlnește ca de obicei cu colonelul și cu Rogron, care-și făcea plimbarea obișnuită.

Ori de câte ori se plimbau împreună, ceilieii oameni dădeau oralului prilej de vorbă. Acest triumvirat urât de subprefect, de magistrați și de partidul Tiphainilor, forma un fel de tribunat cu care se mândreau liberalii din Provins. Vinet redacta de unul singur *Curierul*, fiind, cum s-ar spune, capul partidului; colonelul, administratorul girant al ziarului, era brațul; Rogron, cu banii săi, era nervul, fiind socotit omul de legătură dintre comitetul diriguitor din Provins și comitetul de conducere din Paris. După apusele celor din partidul Tiphaine, acești trei oameni aveau oricând ceva de pus la cale împotriva guvernului; în schimb, liberalii îi admirau ca pe niște apărători ai poporului. Când îl văzu pe Rogron îndreptându-se spre piață, ca să ajungă acasă la ora dejunului, avocatul îl apucă de braț pe colonel și nu-l mai lăsă să-l conducă pe fostul marchitan.

— Ure, colonele, am să te ajut să scapi de greaua povară ce-ți stă pe umeri; ai să te căsătorești cu cineva mai bine decât Sylvie: dacă știi cum să te porți, te vei putea căsători peste doi ani cu tinerica Pierrette Lorraiji.

Și îl puse la curent cu efectul manevrelor iezeitului.

— Ce iscusită lovitură de spadă și cât de bine și din vreme chibzuită I zise colonelul.

— Colonele, continuă cu ton grav Vinet, Pierrette e o ființă fermecătoare. Alături de ea ai fi fericit până la sfârșitul zilelor, și unde mai pui că, sănătos cum ești, n-ai avea obișnuitele necazuri din căsătoriile nepotrivite ca vârstă; dar să nu-ți închipui cumva că acest schimb al unei sorți aprige cu una plăcută» se poate face cu una, cu două. A căuta să o schimbi pe Sylvie din iubită în confidentă e o operație la fel de primejdioasă ca trecerea, unui râu sub focul inamicului, vorbind în termeni militarești. Subtil cum ești, ca orice colonel de cavalerie cercetând bine poziția, vei manevra cu superioritatea noastră de până acum, datorită căreia ne-am asigurat situația actuală. Dacă eu voi fi într-o zi procuror general, dumneata vei putea comanda arondismentul. Ah I dacă aveai drept de vot, astăzi am fi într-o situație mult mai fericită. Nu era mare lucru să fi cumpărat cele două voturi ale funcționarilor, despăgubindu-i pentru serviciile ce le-ar fi pierdut, dar în schimb am fi obținut majoritatea. Aș fi avut locul meu în Cameră alături de alde Dupin, Casimir Perier etc. S1...

De mult pusese colonelul ochii pe Pierrette, dar tănuia acest gând, căutând să-l ascundă cât mai bine; dacă se arăta brutal față de Pierrette, o făcea numai de ochii lumii. Fetița nu putea înțelege de ce pretinsul camarad al tatălui ei se purta - atât de rău cu ea, pe câtă vreme ori de câte ori o întâlnea singură, o apuca ușor de bărbie și o mângâia părintește. De când aflate de la Vinet cum o teroriza pe domnișoara Sylvie gândul căsătoriei, Gouraud căuta prilejurile de a o găsi singură pe Pierrelle și în asemenea momente aspru colonel devenea blând ca o pisică; nu uita să-i repete mereu cât de brav fusese Lorrain și ce nenorocire e pentru dânsa că tatăl ei se prăpădise!

Cu câteva zile înainte de venirea lui Brigaut, Sylvie îi surprinsese pe Gouraud și pe Pierrette stând de vorbă. În suflet îi izbucni o gelozie de-o violență ce nu poate, îl întâlnită decât prin mănăstiri. Gelozia, pasiune care îl face pe om să creadă orice și să cadă ușor la bănuială, deschide

fanteziei cel mai larg câmp de acțiune; dar în asemenea cazuri fantezia nu numai că nu întetește inteligența celui atins de gelozie, dar îi ia și din ceea ce mai are; această pasiune avea să trezească în mintea Sylviei idei ciudate, îi intră în cap că omul pe care-l auzise rostind Pierrettei cuvintele „doamna mireasă” era colonelul. Bănuind că cel venit la întâlnirea matinală era colonelul, Sylvie se întărea în credința că Gouraud își schimbase de o săptămână atitudinea față de dânsa. Colonelul era unicul om care, în desăvârșita ei singurătate, se ocupase de dânsa. Sylvie rămăsese deci cu ochii și cu mintea ațintite asupra lui; și pe măsură ce se lăsa în voia nădejdlor când înfloritoare, când năruite, ajunse să facă din această preocupare un lucru de atâta însemnătate, încât se găsea parcă sub puterea unui miraj mora? După o frumoasă zicală populară: fiindcă voia să vadă prea mult, nu mai vedea nimic. Uneori respingea totuși bănuielile, și i se părea că poate lupta cu succes împotriva acestei rivalități himerice. Căuta să se companie cu Pierrette, și ce vedea? Ea, femeie de patruzeci de ani, cu păr cărunt; Pierrette, o fetiță cu pielea albă, încântătoare, cu ochi atât de mângâietori, încât ar putea încălzi și o inimă de gheață. I se spusese că bărbaților de cincizeci de ani le-ar plăcea fetițe ca Pierrette. După câte auzise Sylvie în salonul familiei Tiphaine, până nu-și rânduise un trai ca oamenii și înainte de a fi intrat în societatea Rogronilor, Gouraud ar fi avut apucături ciudate și moravuri de același soi. Fetele bătrâne au în dragoste Ideile platonice exagerate ale fetelor de douăzeci de ani și nu se abat pentru nimic în lume de la concepțiile lor rigide, la fel ca toți cei care ji-au experiență de viață și n-au simțit pe pielea lor în ce măsură Torțele sociale, cu mult mai puternice, schimbă, ciuntesc și dau peste cap toate aceste frumoase și nobile idei. Gândul că ar putea fi înșelată de colonel n-o slăbea pe Sylvie; simțea cum îi sfredelește creierul. Și așa se întâmplă că atunci, în răstimpul dintre trezire și trecerea la activitate, pe care

orice celibatar fără ocupație îl petrece în pat, fata băturmă se gândea la ea; la „Sieârette, și la romanța ce o trezise prin cuvântul „nuntă” 1 De proastă ce era, în loc să se uite la îndrăgostit printre storiuri, deschisese fereastra, fără a se gândi că Pierrette putea s-a adă zgomotul. Dacă ar fi avut cât de cât mintea de rând a spionului, l-ar fi văzut pe Brigaut, și drama ucigătoare dezlănțuită în clipa aceea nu' s-ar mai fi petrecut.

Deși foarte slăbită, Pierrette scoase, ca în fiecare zi, drugii care fixau peste noapte obloanele bucătăriei; apoi, după ce le dădu în lături și le fixă de perete, se duse să deschidă și așa coridorului ce da în grădină. Luă măturile de toate mărimile ca să măture covoarele, sufrageria, coridorul, scările, într-un cuvânt să curețe peste tot, cu grija și sânguinta cu care nicio slujnică, fie ea chiar olandeză, nu și-ar fi făcut datoria: nu putea suferi să fie dofenită I se simțea fericită când vedea ochii mici, albaștri, spălăciți și reci ai verișoarei Sale, nu strălucind de mulțumire – așa nu puteau arăta niciodată – dar cel puțin liniștiți după ce-și arunca peste tot privirea de stăpână, acea privire, de nedescris care descoperă tot ce scapă celor mai atenți observatori. Asudase de-a binelea când se întoarse în bucătărie să orânduiască totul, să aprindă focul și să ducă apoi în camerele verișoarei și vărului ei jeratic și apă caldă pentru spălat, ea care nu-și putea îngădui așa ceva! Puse masa pentru micul dejun și aprinse focul în sufragerie. Pentru a aprinde toate aceste locuri coborâse de câteva ori în pivniță să aducă surcele trecea mereu, dintr-o încăpere răcoroasă. Într-alta caldă, dintr-un loc încălzit într-unu-j rece și jilav. Aceste treceri bruște de la frig la cald le făcea cu elanul tinereții, adesea ca să nu dea prilej de ocară, sau ca să asculte de vreo poruncă – dar ele îi primejduiau fără leac sănătatea. Pierrette nici nu-și dădea seama că-i bolnavă. Totuși, începuse să sufere; avea poffă de mâncăruri ciudate, dar nu spunea nimic; îi plăceau salatele crude, pe care le mânca pe ascuns.

Copilul acesta nevinovat habar n-avea cât de gravă era boala ce se cuibărise într-însa și care cerea, atente, foarte atente îngrijiri. Dacă înainte de venirea lui Brigaut, Neraud, care o avea pe conștiință pe bunica ei, i-ar fi atras atenția asupra pericolului mortal ce o pândea, Pierrette ar fi zâmbit; prea amară îi era viața casă nu surădă în fața morții. Dar iată că ea, care pe lângă durerile trupești suferea nu mai puțin de acel dor breton, boală sufletească bine cunoscută de colonei și de care aceștia țin seama când. În regimentele lor se nimeresc soldați bretoni, se simțea de câteva clipe legată de Provins, iubea, acest oraș. Floarea aurie, cântecul acela; revederea prietenului din copilărie o învioraseră, așa cum se înviorează după o ploaie bună o plantă lăsată multă vreme fără apă. Voia să trăiască, parcă nici nu mai suferise I se strecură încet în camera verișoarei sale, aprinse focul, lăsă acolo ceainicul, îi spuse ceva Sylviei, se duse să-și trezească tutorele și coborî apoi să ia laptele, pâinea și toate proviziile aduse de furnizori. Mai rămase câțva timp în pragul ușii, tot sperând că lui Brigaut îi va veni în minte să se întoarcă; dar el luase de mult calea Parisului. Pierrette. dereticase în sufragerie și trecuse la bucătărie, unde se apucase de lucru când o auzi deodată pe vara ei coborând scara. Domnișoara Sylvie Rogron apărură în capotul ei de tafta cafeniu-închis, purtând pe cap o bonetă de tul cu funde, peste peruca nearanjată, cu un camizol deasupra capotului și cu ciupici în picioare. Cercetă cu privirea în jur, să vadă dacă toiul e în bună orânduială și se apropie de verișoara ei, care o aștepta să-i spună ce să gătească pentru prânz.

— Oh, va să zică aici îmi erai, domnișoară îndrăgostită I i se adresa Sylvie pe un ton jumătate vesel, jumătate batjocoritor.

— Ce spui, dragă vară?

— Te-ai strecurat în camera mea ca o vicleană și tot așa de repede ai plecat; totuși, ar fi trebuit să bănuiești că aveam să-ți spun ceva.

— Eu...

— Ți s-a cântat azi-dimineață o serenadă ca unei adevărate prințese.

— O serenadă? se miră Pierrette.

— O se-re-na-dă? o îngână Sylvie. Așadar mătlăuță ai un amorez!

— Vară dragă, ce-i aceea amorez?

Ocolind răspunsul, Sylvie continuă:

— Îndrăznește, domnișoară, să spui că n-a venit sub ferestrele noastre un bărbat care ți-a vorbit despre măritiș
I

Pierrette, persecutată. cum era. Învățase câte ceva din șiretlicurile atât de folositoare sclavilor, așa că răspunse curajoasă:

— Nu înțeleg ce vreți să-mi spuneți.

— Așa?! se răsti înăcrita fată bătrână.

— Vară dragă... răspunse Pierrette supusă.

— Va să zică nici nu te-ai sculat și nici nu te-ai dus desculță la fereastră; mare lucru să nu te alegi cu vreo boală grea, dar n-ai să pățești decât ce meriți. Și poate că nici n-ai vorbit cu amorezul tău?

— Nu, vară dragă.

— Îți cunoșteam multe defecte, dar nu te știam mincinoasă. Gândește-te bine, domnișoară: trebuie să ne spui și să ne lămurești deplin pe vărul tău și pe mine ce-i cu scena de azi-dimineață; de nu, tutorele tău va fi silit să ia măsuri aspre.

Roasă de gelozie și de curiozitate, bătrâna domnișoară credea nimerit să procedeze așa fel încât să bage fetița în sperieți. Pierrette, ca toți oamenii care suferă peste puterile lor, tăcu. Oamenii care se văd atacați pe nedrept se pot întrucâtva apăra numai prin tăcere: tăcând, slăbesc atacurile nesăbuite ale pizmașilor, sălbaticile hărțuiri ale dușmanilor, asigurându-și astfel o izbândă zdrobitoare, desăvârșită. Ce poate fi mai desăvârșii decât tăcerea? Ea e absolută, și prin aceasta nu

este oare o formă de existență a infinitului? Sylvie căta spre Pierrette pe furiș. Fata roși, dar roșeața nu i se întindea la fel pe toată fața; acoperea pomeții cu pete inegale, fierbinți, de o nuanță ce putea da de gândit. Văzând aceste semne de boală, o mamă ar fi schimbat pe loc tonul, și-ar fi luat copilul pe genunchi, l-ar și iscodit, și nu i-ar fi trebuit mult timp să-și dea seama de completa, sublima nevinovăție a Pierrettei și, în același timp, s-ar fi dumerit asupra gravității bolii și ar fi înțeles că sucurile interne și sângele, abătute de la funcțiile lor firești, năvăliseră asupra plămânilor, după ce tulburaseră aparatul digestiv. Aceste pete atât de simptomatice i-ar fi atras atenția asupra apropiatului pericol mortal ce-l pândea pe copil. Dar o fată bătrână în care nu se treziseră acele sentimente cărora numai o viață de familie le poate da naștere, care nu cunoștea nevoile copilului și nici cum trebuie să se poarte cu un adolescent, nu putea să aibă nici înțelegerea, nici compătimirea ce nu pot fi dăruite decât de nenumăratele întâmplări ale unei vieți de familie. Suferințele sărăciei în loc să-i înmoaie inima, dimpotrivă, i-o împietriseră.

„A roșit, se simte vinovată!” își zise Sylvie, tălmăcind tăcerea Pierrettei cum nu se putea mai rău.

— Pierrette, i se adresă ea. Până ce va coborî vărul tău, avem ceva de vorbit. Hai încoace, o chemă ea pe un Ion oarecum mai blând. Închide ușa spre stradă. Dacă vine cineva, are să sune și o să auzim.

Deși o ceață umedă se ridica deasupra râului, Sylvie o purtă pe Pierrette pe alea nisipoasă care serpuia peste pajiștea grădinii până la marginea unei terase de pietre colțuroase, țărni pitoresc, înveșmântat cu iriși și plante acvatice. Fata bătrână schimbă tactica; încercă s-o ia pe Pierrette cu binișorul. Hiena căuta să ție pisică.

— Pierrette, îi zise ea, nu mai ești un copil, curândeurănd împlinești cincisprezece ani, și n-ar fi nimic uimitor să ai un amarez.

— Dar, vară dragă, răspunse Pierrette ridicându-și ochii de o blândețe îngerească spre fața acră și rece a verișoarei, care își recăpătase înfățișarea de marchitaneeasă - ce-i aia un amorez?

Îi fu peste putință Sylviei s-o lămurească bine și cuviincios ce înseamnă un amorez. În loc să vadă în această întrebare un semn de nevinovăție fermecătoare, ea nu văzu decât prefăcătorie.

— Un amorez, Pierrette, e un bărbat care ne iubește și vrea să ne ia în căsătorie.

— Ah, exclamă Pierrette. La noi, în Bretania, când un băiat e în vorbă cu o fată i se zice pretendent.

— Ei bine, dă-ți seama, copila mea, că dacă mărturisești sentimentele ce le ai față de un bărbat, nu faci niciun păcat. E păcat când ascunzi lucrul acesta. Ai plăcut poate așa din întâmplare vreunuia dintre bărbații care vin la noi?

— Nu cred.

— Și nu-l iubești pe niciunul?

— Pe niciunul.

— Sigur, sigur?

— Sigur.

— Ia uită-te drept în ochii mei, Pierrette I

Pierrette o privi.

— Atunci cum de te-a chemat un bărbat azi-dimineață în piață?

Pierrette își lăsă privirea în pământ.

— Te-ai dus la fereastră, ai deschis-o și ai vorbit.

— Nu, dragă vară, voiam să știu cum e vremea afară și am văzut în piață un țaran.

— Pierrette, de la prima ta comuniune te-ai îndreptat mult, ești ascultătoare și pioasă, îți iubești rudele și pe Dumnezeu; sunt mulțumită de tine, nu ți-am spus-o până acum, ca să nu-ți iei nasul la purtare...

Apriga fată bătrână lua drept virtuți ceea ce la Pierrette nu era decât descurajare, supunere și tăcere,

legate de viața ei plină de necazuri. Una dintre cele mai mari mângâieri pentru suferinzii, martirii și artiștii, chinuiți ca niște mucenici, ce cad victime pizmei și urii, este să se vadă lăudați tocmai de către cei de la care nu aud decât vorbe de dojană pornite din rea-credință. Pierrette ridică spre vara sa doi ochi plini de duiosie, și era gata chiar să-i ierte toate durerile pe care i le pricinuise.

— Dar dacă toate acestea nu sunt decât fățarnicie, dacă trebuie să te privesc ca pe un șarpe pe care l-am încălzit la sânul meu, atunci n-ai fi decât o ființă nelegiuită, îngrozitoare!

— Nu cred să mă fi făcut vinovată de ceva, răspunse Pierrette, și simți cum inima i se face ghem de durere auzind-o pe vara ei urlând ca o hienă, după ce, cu câteva clipe înainte, o acoperise de laude.

— Știi tu că a minți înseamnă a face un păcat de moarte?

— Da, vară dragă.

— Ei bine, ești în fața lui Dumnezeu, zise fata bătrână arătându-i cu un gest solemn grădinile și cerul, jură-mi că nu-l cunoști pe țăranul acela.

— Nu pot să jur, răspunse Pierrette.

— Aha, nu era țăran, viperă ce ești!

Pierrette o zbughi prin grădină ca o căprioară speriată, înspăimântată de această tortură morală. Vara ei o strigă cu o voce îngrozitoare.

— Sună cineva, răspunse Pierrette.

„Ah, ce mai prefăcută, își zise Sylvie, ce șarlatancă. Sunt sigură acum că această mică năpârcă i-a sucit capul colonelului. Ne-a auzit că-i spunem baron I și ce și-a zis: Să fie baroană I Proastă mai e I Oho, scap eu de ea, o dau ucenică, și încă repede de tot”.

Sylvie era atât de cufundată în gânduri, încât nici nu-l zări pe fratele ei care coborâse aleea și privea la dăliile sale atât de rău atinse de brumă.

— Ei, Sylvie! La ce te gândești? Parcă te uitai la pești
I Câteodată mai sar deasupra apei.

— Nu, răspunse ea.

— Ei, cum ai dormit? Și începu să-i povestească ce visase noaptea. Nu ți se pare că fata mea e cam boțită? Alt cuvânt din vocabularul Rogron.

De când iubea - dar să nu pângărim acest cuvânt

— Așadar de când o dorea pe domnișoara de Chargeboeuf, Rogron era preocupat de felul cum arată și avea mare grijă de persoana sa. În clipa aceea Pierrette cobori de pe teirasă și strigă de departe că micul dejun era gata. Dând ochii cu verișoara ei, Sylvie se făcu verde la față; i se răscoli fierea dintr-însa. Cercetă coridorul și găsi că Pierrette ar fi trebuit să frece podeaua.

— Am s-o frec. dacă doriți, răspunse acest înger, care nu-și dădea seama cât de primejdioasă e o asemenea muncă - pentru o fată tânără.

Sufrageria era aranjată fără cusur. Sylvie se așeză și în tot timpul dejunului ceru mereu câte ceva - ceea ce n-ar fi făcut dacă ar fi fost liniștită - numai și numai ca s-o scoale de la masă pe Pierrette ori de câte ori biata fată se așeza ca să reînceapă să mănânce. îi părea prea puțin s-o hărțuiască întruna. căuta pricină s-o poată muștra și fierbea în sine ea că nu găsește niciuna. Dacă ar fi servit ouă, de bună seamă ar fi dojenit-o că oul ei nu e fiert cum trebuie. Abia răspundea la întrebările prostești ale fratelui, deși se uita țintă la dânsul. Ochii ei o ocoleau pe Pierrette. Fetița suferea nespus urmărind aceste tertipuri. Aduse pentru vară și pentru vărul ei cafeaua într-un vas de argint în care încălzea în apă fierbinte laptele amestecat cu frișca. Fratele și sora își turnau singuri cafeaua pregătită de Sylvie, după plac. În timp ce-și amestecau încet-încet delicioasa băutură, Sylvie zări o fărâmiță mărunță de cafea; cu un gest afectat o scoase din fiertura galbenă, o privi și se aplecă s-o vadă mai bine. Și furtuna izbucni.

— Ce-i cu tine? o întrebă Rogron.

— Uite... domnișoara mi-a turnat cenușă în cafea. Și e tare plăcut să bei cafea cu cenușă - nu-i așa!... Dar de ce m-aș mira I? Nu poți face bine două lucruri deodată. Numai de cafeaua mea nu-i arde dumneaei! Dacă se nimerea ca un mierloi să zboare prin bucătărie, nici nu l-ar fi zărit azi-dimineață! Și cum să fi băgat de seamă cenușa I Cafeaua pentru vara ei?! Puțin îi pasă de asta.

Și continuă pe același ton, în timp ce puse pe marginea farfurioarei firul de cafea strscurat prin filtru „împreună cu câteva fărâmituri de zahăr care nu se topiseră.

— Dragă vară, e cafea, zise Pierrette.

— Ah, va să zică eu mint? strigă Sylvie săgelind-o pe Pierrette cu luciraa înspăimântătoare a ochilor ei mânioși. Ființele care n-au fost mistuite de pasiuni dispun de un bogat florid vital. Această putere de a da ochilor o lucire orbitoare atunci când se înfură se întetise la domnișoara Rogron, care odinioară, în dugheana ei, avea adeseori prilejul să-și folosească privirea, holbind ochii din cale afară, ca să-și bage vânzătorii în sperieți.

— Nu cumva mă contrazici? reluă ea. Tocmai dumneata, care ai merita să pleci de la masă și să mănânci singură în bucătărie.

— Ce v-a pălit așa de dimineață? strigă Rogron. Parcați căpiat amândouă.

— Domnișoara știe despre ce e vorba. O mai las să se gândească înainte de a-ți spune și ție ce s-a întâmplat, căci vreau să mă port cu dânsa mai bine decât merită.

Ca să ocolească privirile înfricoșătoare ale verișoarei, Pierrette se uită \pe fereastră, spre piață.

— Nici nu-i pasă de ce s-pun, parcă aș vorbi cu zaharnița I Dar, când trebuie, domnișoara are urechi foarte bune; știe să stea de vorbă de sus din casă cu cineva care așteaptă în stradă... Află că pupila ta e de o perversitate... de o perversitate fără seamăn și nu trebuie să te aștepți la nimic bun din partea ei, ascultă ce-ți spun eu, Rogron.

— Dar ce pozna așa de gogonată a mai făcut? întrebă fratele.

— La vârsta ei! A început cam devreme I strigă fata bătrână, ca turbată.

Pierrette se ridică să strângă masa, ca să se poată stăpâni, neștiind ce să facă. Deși felul acesta de a i se vorbi nu era nou pentru ea, totuși nu se putuse niciodată obișnui cu el. Parcă făcuse o crimă, atât de iurioasă era vară-sa. Se întreba cu cât s-ar fi înfuriat mai rău, dacă ar fi aflat de pozna lui Brigaut. Te pomenești că i-l vor lua pe Brigaut. îi trecură prin minte mii și mii de gânduri pe cât de fulgerătoare, pe atât de profunde, gândurile unei ființe înrobite, și se hotărî să nu scoată o vorbă despre fapta pe care în conștiința ei n-o socotea întru nimic vinovată. I se aruncară cuvinte atât de grele, atât de aspre, bănuieli atât de jignitoare, încât intrând în bucătărie simți că i se strânge stomacul și începu să verse îngrozitor. Nu îndrăzni să se vaiete, căci nu știa dacă rudele vor căuta să-i dea vreun ajutor. Se întoarse în sufragerie, palidă, lividă, spuse că nu se simte bine și urcă în camera ei, ținându-se la fiecare treaptă de balustrada scării; credea că i se apropie ceasul morții. „Bietul Brigaut”, se gândea Pierrette.

— E bolnavă I zise Rogron.

— Dânsa, bolnavă I Mofturi I răspunse cu glas tare Sylvie, așa fel ca s-o audă și Pierrette. Dar azi-dimineață nu era bolnavă, haida de I

Noua lovitură o doborî pe Pierrette. Se culcă plângând și se rugă lui Dumnezeu s-o strângă de pe lume.

De vreo lună, Rogron nu-i mai ducea lui Gouraud *Constituționalul*; colonelul venea umil să ia ziaxul. stătea de vorbă și, când vremea era frumoasă, îl conducea pe Rogron la plimbare. Sigură că-i va vedea pe colonel și că va putea să-i vorbească, Sylvie se îmbracă atunci cu deosebită grijă. Fata bătrână se credea leaantă în rochia ei verde cu un mic șal de cașmir galben, cu marginea roșie, cu o pălărie albă garnisită cu câteva pene subțiri și cenușii.

Pe la ora când obișnuia să vină colonelul, Sylvie se instalează în salon, împreună cu fratele ei, pe care-l silise să rămână în halat și papuci.

— E fumeos afară, colonele I îl întâmpină Rogron auzind pașii grei ai lui Gouraud. Nu sunt însă îmbrăcat, sora mea voia să iasă și trebuia să rămân să păzesc casa. Așteaptă-mă.

Rogron o lasă pe Sylvie singură cu colonelul.

— Și unde voiati să vă duceți? Sunteți îmbrăcată ca o zeiță, spuse Gouraud surprins de expresia oarecum solemnă a obrazului mare și zbârcit al fetei bătrâne.

— Voiam să ies, dar pentru că fetița nu se simte bine, rămân acasă.

— Dar ce are?

— Nu știu, a spus că vrea să se culce.

Prudența, ca să nu spunem neîncrederea lui Gouraud, era mereu trează, ca urmare a rezultatelor alianței sale cu Vinet. Devenise evident că avocatul se înfrupta din bucata cea mai grasă. El redacta gazeta, unde se purta ca un stăpân și tot el fixa partea ce se cuvenea redacției; colonelul însă, deși administrator girant, nu câștiga mare lucru. Vinet și Cournant aduseseră Rogronilor servicii foarte mari, pe când colonelul în retragere nu putea face nimic pentru ei. Cine avea să fie deputat? Vinet. Cine era mare elector? Vinet. Cui i se cereau sfaturi? Lui Vinet. În sfârșit, colonelul cunoștea cel puțin în aceeași măsură ca și Vinet pasiunea mare și adâncă pe care o aprinsese frumoasa Bathilde de Chargeboeuf în inima lui Rogron. O pasiune ce se arăta nesăbuită, așa cum este totdeauna ultima pasiune a unui bărbat. Glasul Bathildei îl cutremura pe celibatar. Copleșit de aceste dorinți, Rogron le ascundea, nu îndrăznea să nădăjduiască o asemenea căsătorie. Ca să-l încerce pe marchitan, colonelul se gândise să-i spună că vrea să ceară mina Bathildei. Rogron, văzându-se în fața unui rival atât de temut, pălise. Începu să se poarte rece cu Gouraud,

aproape dușmănos. Așa că Vinet era mare și tare în casa Rogronilor, în timp ce el, colonelul, n-avea alte legături decât cele ipotetice ale unei dragoste prefăcute din partea sa, la care Sylvie încă nu răspunsese. Când îl încunostințase ce anume pusese la cale preotul, sfătuindu-l s-o rupă cu Sylvie și să-și întoarcă privirile spre Pierrette, Vinet îl atinsese la coarda sensibilă; dar analizând tâlcul acestei confidențe și dându-și seama în același timp de situația din jurul lui, colonelul bănuia că aliatul său urmărește să strice relațiile dintre el și Sylvie pentru ca exploatând? frica fetei bătrâne, să izbutească în cele din urmă a face ca toată averea Rogronilor să cadă în mâinile domnișoarei de Chargeboeuf. Când Rogron îl lăsase singur cu sora sa, colonelul înțelese numai din câteva slabe indicii că Sylvie era frământată de un gând neliniștitor. Ghici că plănuise într-adins să fie gătită și să rămână câteva clipe singură cu el. Furios pe Vinet, pe care-l bănuia că pune ceva la cale împotriva sa, colonelul credea că discuția se datora vreunei insinuări secrete a acestui maimuțoi în robă; de aceea își luă toate măsurile, la fel ca atunci când făcea o recunoaștere în țara inamică, cu ochii în patru asupra câmpului de luptă, atent la cel mai slab zgomot, cu mintea încordată și cu mina pe armă. Colonelul avea cusiurul de a nu crede un singur cuvânt din ce spuneau femeile; și când fata bătrână aduse vorba despre Pierrette, spunând că se culcase la amiază, colonelul se gândi că Sylvie o pedepsise să stea în camera ei, din gelozie.

— Se face tare drăguță, mititica, rosti el ca într-o doară.

— O să fie fată frumoasă, răspunse domnișoara Rogron.

— Ar trebui s-o trimiteți la Paris, la vreun magazin, adăugă colonelul. Și-ar face o situație. Acum se v: aută fete frumoase la magazinele de mode.

— Credeți într-adevăr că ar fi bine? îl întrebă Sylvie tulburată.

„Asta-i! Am înțeles, se gândi colonelul. Prin urmare aici țintea sfatul lui Vinet privitor la căsătoria mea cu Pierrette, voia să mă alunge din sufletul bătrânei vrăjitoare”.

— Dar altminteri, reluă el cu voce tare, ce-o să faceți cu ea? Priviți-o, vă rog, pe Bathilde de Chargeboeuf, o fată de o frumusețe fără pereche, nobilă și cu rude de seamă și ce se alege de ea? O să rămână toată viața fată bătrână, nu găsește bărbat. Pierrette, care n-are nimic, n-o să se căsătorească niciodată. Vă închipuiți poate că eu, de pildă „pun vreun preț petinerețe și frumusețe! eu, fost căpitan de cavalerie în garda imperială, care, din ziua când și-a constituit împărat garda, am bătut cu cizmele mele toate capitalele și am cunoscut cele mai frumoase femei, din aceste capitale? Tinerele, chiar când sunt frumoase

— Ce-i de capul lor? Nimic: sunt proaste și vulgare!... Să nu mai vorbim de ele. La patruzeci și opt de ani

— Urmă el exagerându-și înadins vârsta - după ce a suferit ce am suferit eu în retragerea de la Moscova, după pe a făcut îngrozitoarea campanie din Franța, nimeni nu mai poate fi chiar atât de sănătos; sunt om bătrân. O soție ca dumneata m-ar îngriji, m-ar răsfăța și averea ei, adăugată la biata mea pensie de trei mii de franci, mi-ar da la bătrânețe posibilitatea unui trai plăcut, aș prefera-o de o mie de ori unei năzuroase de la care m-aș putea aștepta numai la neplăceri și care ar avea treizeci de ani și pasiuni, când eu aș avea șazeci de ani și reumatisme. La vârsta mea, cumpănești l'lu crurile, le cumpănești bine. Uite, fie vorba între noi, dacă ar fi să mă însor, n-aș dori să am copii.

Cât timp dură această tiradă, colonelul citi limpede pe fața Sylviei și exclamația ei îi dovedi deplin perfidia lui Vinet.

— Va să zică, spuse ea, n-o iubiți pe Pierrette?

— Vai I Dar ce, ați înnebunit, draga mea Sylvie? se indignă colonelul. Cum vă închipuiți că ar putea cineva să

încerce să sfărâme alune când nu mai are un dinte în gură? Mulțumesc lui Dumnezeu, sunt în țeale mințile și mă cunosc.

Nevrând să se angajeze direct, Sylvie crezu că-i foarte nimerit să vorbească în numele fratelui ei:

— Fratele meu, spuse ea, își pusese în gând să vă însoare.

— Dar fratele dumitale nu putea să aibă o idee atât de nesăbuită. Acum câteva zile, căutând să-l descos, i-am spus că co iubesc pe Bathilde, și se făcuse alb ca gulerașul dumitale.

— O iubește pe Bathilde? îl întrebă Sylvie.

— Ca un neb>un I și bineînțeles că Bathilde trage numai la banii lui. („Ți-am plătit-o, Vinet!” se gândi colonelul.) Atunci cum ar fi ajuns să vorbească despre Pierrette? Nu, Sylvie – exclamă el apucându-i mâna și strângându-i-o cu înțeles – fiindcă m-ați silit să ating acest capitol... Se apropie de dânsa. Ei bine... (îi sărută mâna, căci doar era colonel de cavalerie și dăduse de-atâtea ori dovadă de curaj) vă rog să mă credeți că dacă e vorba să mă însor, nu vă doresc decât pe dumneavoastră ca soție. Deși această căsătorie ar. putea părea convențională, în ce mă privește mi-e dictată numai de sentimentele de afecțiune ce vi le port.

— Dar tocmai eu voiam să vă însor cu Pierrette. Și dacă îi trec averea mea... Ce ziceți, colonele?

— Nu „țin de loc să fiu nenorocit în casa mea și să văd peste zece ani vreun flușturatic de teapa lui Jul-Kard dând târcoale nevesti-mii și dedicându-i versuri prin ziare. În privința asta, sunt mult prea mândru. Niciodată n-aș accepta o căsătorie nepotrivită ca vârstă.

— Ei bine, colonele, vom discuta lucrurile acestea serios, răspunse Sylvie aruncându-i o privire, după a sa părere, plină de dragoste, dar care te putea băga în sperieți ca muma pădurii. Își întinse buzele reci și vinete și, arătându-și dinții galbeni, fu încredințată că zâmbește.

— Iată-mă, zise Rogron, luându-l de braț pe colonel, care o salută foarte curtenitor pe fata bătrână.

Gouraud se hotărî să urgenteze căsătoria cu Sylvie și, odată instalat ca stăpân în casă, vă vedea el ce are de făcut, în luna de miere, când avea să capete influență asupra Sylviei, ca să scape deodată și de Bathilde și de Celeste Habert. Așa că, folosindu-se de plimbarea cu Rogron, îl liniști, spunându-i că glumise cu câteva zile în urmă, că nici prin minte nu-i trece să câștige inima Bathildei; că nefiind prea bogat nu se poate căsători cu o fată fără zestre i îi mărturisi apoi planul său: de mult o alesese pe sora lui, datorită calităților ei alese și ținea foarte mult, ca o onoare pentru dânsul, să-i devină cumnat.

— Ah, colonele, ah, baroane, dacă nu-ți lipsește decât consimțământul me? u, atunci căsătoria se poate face în termenul legal, exclamă Rogâon fericit că scăpase de un rival atât de temut.

Sylvie își petrecu toată dimineața cercetându-și apartamentul, ca să-și dea seama dacă e potrivit pentru un menaj. În cele din urmă ajunse la hotărârea că ar trebui să zidească un al doilea etaj pentru fratele ei, urmând ca primul să-l orânduiască frumos pentru dânsa și soțul său; dar, fată bătrână cum era, îi trecu prin minte și Fantezia ca înainte de a se hotărî să-l mai pună la încercare pe colonel, ca să fie sigură de sentimentele lui și să-i cunoască mai bine obiceiurile. Tot mai bănuita ceva, și doilea să fie sigură că nu există niciun fel de legătură între Pierrette și colonel.

La ora cinci Pierrette coborî să pună masa. Sylvie n-avusese încotro, și trebuise să gătească. Își pălă rochia și strigă:

— Afurisita de Pierrette! gândindu-se că dacă Pierrette ar fi gătit, ea nu și-ar fi pătat cu untură rochia de mătase. Poftim, ai apărut, miorlăito I-Ești ca și cimele potcovarului, care se trezește numai când aude zgomotul cralițelor și doarme tot timpul sub cuptor. Aha, vrei să

creadă lumea că ești bolnavă, mincinoaso!

Ideea fixă că fata nu i-a mărturisit adevărul despre cele petrecute dimineța în piață și că prin urmare tot ce spune e minciună deveni un ciocan cu care Sylvie avea să lovească necurmat în inima și capul Pierrettei.

Spre marea surprindere a bieteii fete, Sylvie o trimise după cină să se îmbrace ca pentru seară. Nici cea mai aprinsă imaginație nu poate prevedea ce-i în stare să facă o fată bătrână când intră la bănuială. În această privință o fată bătrână îi întrece pe politicieni, pe avocați, pe notarii publici, pe bancheri ca și pe avari. După ce trecu totul în revistă, Sylvie se gândi să se sfătuiască și cu Vinet. Ținu ca Pierrette să fie în preajma ei, spre a-și da seama, din atitudinea fetei, dacă tot ce spusese colonelul era adevărat. Doamnele de Chargeboeuf sosiră primele în acea seară. După sfatul vărului ei, Bathilde se îmbrăcase mai elegant ca oricând. Purta o minunată rochie de catifea fină albastră, cu nelipsitul ei șal de culoare deschisă; în urechi avea cercei ca ciorchinele de singuri roșii și aurii părul în inelușe, o cruciuliță purtată ostentativ, pantoli de atlas negru, ciorapi gri de mătase și mănuși de piele de căprioară; și ce aere de regină și ce cochetării de tinerică, să-i dea gata pe toți Rogronii! Liniștită și demnă, mama afișa, ca și fiica ei, un fel de impertinență aristocratică, impregnată de spiritul castei lor, cu care cele două femei izbuteau să facă față tuturor situațiilor. Bathilde era înzestrată cu o inteligență superioară, de care numai Vinet își dăduse seama după două luni de la instalarea doamnelor de Chargeboeuf în casa lui. Când ajunsese să cunoască profunda inteligență a acestei fete chinuite de zădărnicia tinereții și a frumuseții ei, dar nu mai puțin sigură de sine prin disprețul inspirat de oamenii unei epoci, care avea banul ca singur idol. Vinet exclamase surprins:

— Bathilde, dacă mă căsătoream cu dumneata, astăzi aș fi pe cale să ajung ministru de justiție. M-ar fi chemat

Vinet de Chargeboeuf și aveam în incinta Camerei locul meu printre cei de dreapta!

Bathilde nu voia să se mărite numai de dragul măritişului; nu se mărita să fie mamă, să aibă un soț. ci pentru ca să fie liberă, să capete un fel de girant responsabil, să i se spună doamnă, dar să poată desfășura o activitate de bărbat. Pentru ea. Rogron era doar un nume. Era sigură că va izbuti să facă ceva din acest prostănac: un deputat pe care tot ea avea să-l manevreze; ținea să se răzbune pe familia ei care mi se ocupase de loc de dânsa, o fată săracă. Vinet îi extinse mult sfera preocupărilor, întărind-o în ideile sale, pe care le admira și le aproba.

— Dragă verișoară, îi spunea el căutând s-o lămurească asupra influenței femeilor, și precizând îndeosebi câmpul lor de activitate, îți închipui că acest Tiphaine, un om submediocru, ar putea ajunge prin el însuși la tribunalul de primă instanță de la Paris? Doamna Tiphaine l-a făcut deputat, și tot ea îl împinge să ajungă la Paris. Mama ei „doamna Roguin, cumătră vicleană, îl poartă de nas pe faimosul bancher du Tillet, unul dintre tovarășii lui Nucingen, și amândoi au legături strânse cu Kellerii, iar aceste trei case de afaceri aduc servicii guvernului sau oamenilor lui cei mai devotați; îndeobște guvernele sunt în strânse legături cu asemenea lupi ai Băncii, și oamenii aceștia cunosc toată protipendada Parisului. Nu văd ce l-ar putea împiedica pe Tiphaine să ajungă președinte la vreo înaltă curte de justiție. Căsătorește-te cu Rogron. îl facem noi deputat de Provins, după ce eu voi cuceri un alt colegiu din Seine-et-Marne. Veți căpăta o percepție generală, un post unde Rogron nu va avea altceva de făcut decât să semneze. Bineînțeles, vom fi cu opoziția dacă va triumfa, dar dacă Bourbenii rămân, găsim noi cum să virăm ușurel spre centru 1 Dar ce, Rogron o să trăiască el cât lumea? După aceea te remăriți cu un nobil. Ce mai încolo-încoace, vezi de-ți

asigură o situație bună și las dacă nu ne vor da o mână de ajutor Chargeboeufii I Cred că mizeria pe care ai îndurat-o, de altfel ca și mine, te-a învățat să știi cât prețuiesc oamenii: trebuie să te servești de ei ca de niște cai de poștă. Un bărbat sau o femeie te duce de la o etapă la alta.

Vinet izbutise să facă din Bathilde o miniatură a Catherinei de Medicis⁵². O lăsa pe soția sa acasă, fericită cu cei doi copii, și le însoțea întotdeauna pe doamnele de Chargeboeuf la Rogroni. În acea seară, își făcu intrarea în toată splendoarea sa de tribun al regiunii Champagne. Purta ochelari frumoși, cu

Tamă de aur, vestă de mătase, cravată albă, pantaloni negri, cizme fine, o redingotă – neagră lucrată la Paris și ceas de aur cu lanț. Nu mai era Vinet cel de altă dată, palid, slab, mânios și întunecat, era un Vinet nou prin întreaga-i înfățișare de om politic; pășea încrezător în steaua lui, cu acea Siguranță de sine pe care o au oamenii tribunalelor, cunoscători ai tuturor chichițelor dreptului. Capul său mic, de om șiret, frumos pieptănat, cu bărbia bine Tasă, îi dădea un aer de drăgălășenie, e drept cam rece, dar care îl făcea plăcut, în felul lui RobespierreM. Fără îndoială că putea fi un fermecător procuror general prin elocința lui învăluitoare, dar nu mai puțin periculoasă, ucigătoare, sau un orator de subtilitatea unui Benjamin Constant⁵⁴. Acreala și ura care-l însuflețeau altă dată se schimbaseră într-un fel de blândețe perfidă. Otrava se prefăcuse în medicament

— Bună seara, draga mea, ce mai Iaci? se adresă doamna de Chargeboeuf Sylviei.

Bathilde se îndreptă spre cămin, își scoase pălăria, se privi în oglindă și își sprijini de bara cenușarului frumosul ei picior, ca să i-l admire Rogron.

— Ce-i cu dumneata, domnule? îi zise ea privindu-l țintă. Nici nu-mi dai bună seara?... Oh, chiar face să pună cineva pentru dumneata o rochie de catifea!

Trecu pe dinaintea Pierrettei ca să-și pună pe un

fotoliu pălăria, pe care fetița i-o luă din mână fără ca ea să i-o retragă, de parcă bretona ar fi fost o simplă slujnică. Oamenii pot fi foarte crânceni; ca și tigrii; dar nici tigrii, nici viperele, nici diplomații, nici oamenii de lege, nici călăii sau regii nu pot egala, chiar când se întrec pe ei înșiși în atrocitate, mieroasele cruzimi, acele blândeți otrăvite, disprețul distrugător pe care și le arată domnișoarele când vreuna, dintre ele se crede mai suspusă prin naștere, avere, frumusețe; și mai ales atunci când e vorba despre căsătorie, despre întâietate, cu un cuvânt despre acele o mie și una de rivalități feminine. Acel „mulțumesc, domnișoară” pe care i-l adresa Bathilde Pierrettei era ca un poem în douăsprezece cânturi.

Pe ea o chema Bathilde, pe cealaltă Pierrette. Ea era. O Chargeboeuf, cealaltă o Lorrain I Pierrette era mică și bolnăvicioasă, Bathilde înaltă și plină de sănătate I Pierrette era întreținută de milă, Bathilde și mama ei erau independente I Pierrette purta o rochie de stofuliță ușoară, cu plastronaș, Bathilde își unduia rochia de catifea albastră! Bathilde avea umerii cei mai împliniți diii întreg arondismmentul, brațe de regină; Pierrette avea omoplați și brațe slăbuțe! Pieirette era cenușăreasa, Bathilde zâna I Bathilde era pe cale de a se mărita, Pierrette avea să moară fată mare! Bathilde era adorată, Pierrette nu era iubită de nimeni I Bathilde purta o coafură încântătoare, avea gust Pierrette își ascundea părul sub o bonețică și habar n-avea de modă I Epilog: Bathilde era totul. Pierrette nimic. Mândra bretonă înțelegea bine acest îngrozitor poem.

— Bună seara, fetiço, îi zise doamna de Chargeboeuf cu un ifos de vădită superioritate și cu accent fluie-Tat pe nasul ei ascuțit.

Vinet puse capac la toate aceste soiuri de insulte, privind-o pe Pierrette și exclamând pe trei tonuri:

— Oh, oh, oh I Ce frumoasă suntem în astă seară, Pierrette!

— Frumoasă? răspunse sărmana copilă. Nu mie, ci verișoarei dumneavoastră se cuvine să-i adresați acest cuvânt 1

— Oh, vara mea e întotdeauna frumoasă, replică avocatul. Nu-i așa, amice Rogron? adăugă el, întorcându-se spre stăpânul casei și bătându-i palma.

— Așa e, răspunse Rogron.

— De ce-l faci să spună ceea ce nu crede? Nu sunt pe gustul lui, reluă Bathilde stând semeață în fața lui Rogron. Nu-i așa? Priviți-mă.

Rogron o măsură din cap până în picioare și închise încetișor ochii ca un motan mângâiat pe cap.

— Sunteți prea frumoasă, răspunse el. A vă privi înseamnă a înfrunta o prea mare primejdie.

— De ce?

Rogron se uită la jarul din cămin și tăcu. În acea clipă intră în salon domnișoara Habert, urmată de colonel. Celeste Habert, care ajunsese inamicul tuturor, o avea de partea ei numai pe Sylvie; dar în măsura în care voiau s-o sape. toți îi arătau mai multă deferență, politețe și atenții plăcute, așa încât, se vedea silită să se descurce printre aceste demonstrații interesate și să nu se încreadă în ele, după cum o și prevenise fratele ei. Vicarul, deși se ținea departe de câmpul de luptă, știa tot ce se petrece acolo. Și când își dădu seama că nădejtile surorii sale se năruiseră, deveni unul dintre cei mai aprigi adversari ai Rogronilor. Oricine și-o poate închipui ușor pe domnișoara Habert, aflând că, dacă n-ar fi fost profesoară - și directoare de pension - ar fi avut oricând și oricum aerul unei institutoare. Institutoarele au un fel al lor de a-și aranja bonetele. După cum bătrânele englezoaice dețin monopolul turbanelor, institutoarele au monopolul acestor bonete, confecționate din prea mult material și din prea puține flori, care par mai mult decât artificiale; păstrată îndelungă vreme în dulap, o asemenea bonetă pare la fel de nouă și de veche, chiar din prima zi. Aceste fete își fac

un ti du de onoare din a imita modelele pictorilor; când se așeză, parcă sta-i pe șoldurile proprii, râu pe scaun. Când li se vorbește, se întorc cu tot bustul, în loc să întoarcă numai capul. Și când rochiile lor scârțâie. Îți vine a crede că arcurile acestor ciudate mecanisme s-ar fi deranjat. Domnișoara Habert ajunsese prototipul acestui gen de femeie, avea privirea aspră, gura zbârcită și sub bărbia încrețită, panglicile bonetei, lăbărțate și veștede, jucau după mișcările capului. Pe obraz avea, ca podoabă, doi negi mari, cafenii, ornați cu fire de păr pe care le lăsa să crească în voie, ca niște clematite înfoiate. În plus, mai priza tabac, și încă într-un fel foarte puțin grațios. Se așezată să joace Boston. Sylvie o avea dinainte pe domnișoara Habert, lângă care stătea colonelul, în fața doamnei de Chargeboeuf. Bathilde ședea lângă mama ei și Rogron. Sylvie o așeză pe Pierrette între ea și colonel. Rogron întinse a doua masă, pregătind-o pentru domnii N6 raud, Cournant și soția lui, în cazul când aveau să vină. Vinet

Oi Bathilde jucau *whist* și jucau de obicei cu domnul și doamna Cournant. De când doamnele de Chargeboeuf, cum li se zicea în Provins, începuseră să-i viziteze pe Rogroni, cele două lămpi de pe cămin, așezate între candelabre și pendulă, erau aprinse, mesele de joc fiind luminate cu luminări de doi franci livra, bani care de altfel se scoteau din joc.

— Pierrette, ia-ți lucrul de mină, fetițo, zise Sylvie verișoarei sale, cu prefăcută blândețe, văzând-o că se uită la cărțile colonelului.

Se obișnuise s-o trateze în societate pe Pierrette cu o bunătate prefăcută. Nemernica înșelăciune o scotea din sărite pe sincera bretonă care ajunsese s-o disprețuiască pe vara sa. Pierrette își luă ghergheful, dar printre împunsături se uita la cărțile lui Gouraud.

Colonelul parcă nici nu știa că o fetiță șade alături de e-l. Sylvie nu-l scăpa din ochi și începu să-l cam bănuiască

pentru această suspectă nepăsare. La un moment dat, fetei bătrâne îi veni o carte grozavă, (Je cupă; coșulețul de fișe era plin și mai conținea douăzeci și șapte de monede de câte cinci centime. Soții Cournant și Neraud sosiseră între timp. Bătrânul judecător supleant, Desfondrilles, pe care Ministerul de Justiție îl găsisese demn să fie magistrat, dându-i delegație de judecător de instrucție, dar căruia nu i se recunoștea niciodată destulă pricepere când era vorba că judece, iar de două luni se îndepărtase de partidul Tiphainilor și se apropiase de partidul Vinet, stătea cu spatele la cămin ținându-și ridicate pulpanele redingotei. Cuprinse cu privirea bogatul salon în care strălucea domnișoara de Chargeboeuf; părea că decorul roșu ar fi fost înadins ales pentru a scoate și mai mult în evidență frumusețea acestei încântătoare ființe. Era liniște deplină; Pierrette urmărea câte-o întâlnire rară în jocul de Boston și atenția Sylviei era toată concentrată asupra cărții care-i venise.

— Jucați cartea asta, îi spuse Pierrette colonelului, arătându-i o cupă.

Colonelul începu o serie de cupă; cupele erau împărțite între el și Sylvie; colonelul jucă asul, cu țoale că Sylvie putea să-i opună cinci cărți mai mici.

— Jocul nu-i cinstit I Pierrette mi-a văzut cărțile, și colonelul s-a luat după indicația ei.

— Dar, domnișoară, interveni Celeste, colonelul trebuia să joace cupă, fiindcă știa că în felul acesta vă poate ieși în întirapinare⁵³¹

Cuvintele acestea îl făcură să zâmbească pe domnul Desfondrilles, om subtil, care ajunsese să se amuze de jocul de interese din Provins, unde el însuși avea rolul lui Rigaudin din Casa *pusă la loterie* de Picard⁵”.

— Așa e trebuia să joace colonelul, zise Cournant, care nu sesizase aluzia.

Sylvie aruncă domnișoarei Habert una dintre acele priviri de la fala bătrână la fată bătrână, cruntă și

dulceagă.

— Pierrette, mi-ai văzut cărțile, zise Sylvie țintindu-și privirile asupra verișoarei.

— Nu, dragă vară.

— Mă uitam la toți, interveni judecătorul arheolog, și pot atesta că fetița nu s-a uitat decât la colonel.

— Ei, ce-i și cu fetițele astea I interveni Gouraud speriat. Se pricep să tragă cu ochiul I

— Ah! exclamă Sylvie.

— Da, reluă Gouraud, o fi tras cu coada ochiului la cărțile duminale că să-ți facă o mică șotie, nu-i așa, Irumușico?

— Nu, răspunse cinstita bretonă. Eu nu fac așa ceva, și nu m-aș fi uitat în cărțile verișoarei mele.

— Știi prea bine că ești o mincinoasă, și pe deasupra și prostuță, zise Sylvie. După cele ce s-au petrecut azi-dimineață, cine ar mai putea să dea cea mai mică1 crezare vorbelor tale? Ești o...

Fiindcă nu voia ca vară-sa să-și termine fraza în prezența ei își bănuind că va urma un șuvoi de insulte, Pierrette se ridică și ieși pe întuneric ca să se urce în camera ei. Sylvie păli de furie și - șopti printre dinți: „Lasă că mi-o plătește ea”.

— Jucați? - întrebă doamna de Chargeboeuf.

În acea clipă. biata Pierrette se lăsa cu fruntea de ușa coridorului, pe care judecătorul o lăsase deschisă.

— Așa-i trebuie I strigă Sylvie.

— Dar ce-a pățit? întrebă Desfondrilles.

— Numai ceea ce a meritat, căspunse Sylvie.

— Cred că s-a lovit tare, interveni domnișoara Habert.

Sylvie, încercând să nu plătească jocul pierdut, se ridică să vadă ce i se întâmplase Pierrettei, dar doamna de Chargeboeuf o opri.

„T-Mai întâi plătiți ce aveți de plătit, spuse ea râzând, fiindcă la întoarcere n-o să vă mai amintiți nimic.

Aceste cuvinte justificate prin reaua credință dovedită mereu de fosta marchitană la datoriile de joc și de șicanele pe care le făcea în permanență partenerilor, obținură asentimentul tuturor. Sylvie se reaseză, uită de Pierrette și nepăsarea ei nu surprinse pe nimeni. Toată seara Sylvie avu o singură preocupare. Pe la ceasurile 9 și jumătate, când partida de Boston se termină, se așează într-un fotoliu lângă cămin și nu se ridică decât pentru a-și saluta musafirii la plecare. Colonelul o tortura: nu mai știa ce să creadă despre el.

„Prefăcuți mai sunt bărbații!” își zise ea și adormi obsedată de acest gând.

Pierrette se izbise rău de tot de pervazul ușii, lovindu-se în dreptul urechii, în partea unde fetițele își desfac părul ca să-l împletească în papiote. A doua zi i se vedea locul învinețit.

— Dumnezeu te-a pedepsit, îi zise vara - să dimineața, la micul dejun. Nu m-ai ascultat, nu mi-ai arătat respectul ce mi-l datorezi. N-ai vrut să mă ascuți până la capăt, al plecat când eram. la mijlocul frazei. Ai pățit ceea ce ai meritat.

— Totuși, interveni Rogron, cred că ar trebui să-i punem o compresă cu apă și sare.

— Nu-i nevoie I Are să-mi treacă, dragă vere, zise Pierrette.

Biata fetiță ajunsese în așa hal, încât găsi până și în observația tutorelui ei o dovadă de bunăv. voință.

Săptămâna se încheie așa cum începuse: în frământări chinuitoare și fără sfârșit. Sylvie se întrecea pe sine însăși în născociri ingenioase și merse cu tirania până la iscodiri dintre cele mai sălbatice. Ar fi putut lua lecții de la dânsa până și Illinoisii, cherokeesii și mohicanii⁵⁷. Pierrette nici nu îndrăzni să spună că se simțea rău și o durea capul. Sylvie se supăraseră fiindcă Pierrette nu voise să-i mărturisească nimic în legătură cu Brigaut, iar

Pierrette, încăpățânată ca toți bretonii, ținea cu tot dinadinsul să nu-i dezvăluie taina, lucru de înțeles din partea ei. Oricine își va da seama ce privire îi arunțase lui Brigaut, fericită să-l știe în Provins, ea care-l crezuse pierdut pentru dânsa fiindcă ar fi putut fi descoperit; acut, dintr-un îndemn lăuntric, ar fi vrut să-l aibă lângă sine. Câtă bucurie îi pricinuisese apariția lui Brigaut! Prietenul ei din copilărie avea acea expresie ce se putea asemui numai cu privirea pe care un exilat o, aruncă de departe patriei sale, sau privirea trimisă spre înaltul cerului de martirul ai cărui ochi, căpătând parcă o a doua vedere, au o nebănuită putere de pătrundere când e în flăcările supliciului. Privirea pe care i-o aruncase Pierrette fusese atât de bine înțeleasă de fiul maiorului, încât, în timp ce dădea scândurile la rinde-a, sau când deschidea compasul, lua măsurile și își potrivea lemnul, își frământa creierul cum i-ar putea scrie Pierrettei. În cele din urmă, Brigaut ajunsese să pună la cale o uneltire foarte simplă. Noaptea, la o anumită oră, Pierrette va da drumul unei sfori de capătul căreia el va prinde o scrisoare. Suferind cum nu se poate mai groaznic de pe urma dublei boli - o tumoră ce i se forma la cap și dezechilibrul organismului - Pierrette găsea singurul reazem în gândul de a-i scrie lui Brigaut.

Aceeași dorință frământa aceste două inimi: despărțite, ele se înțelegeau totuși! La fiecare lovitură în plină inimă, la fiecare junghi în cap, Pierrette își zicea: „Brigaut e în oraș!” Și așa suferea fără a se plânge.

După întâlnire a lor la biserică, Brigaut își pândi prietena în prima zi de târg. Deși o vedea tremurând, galbenă ca o frunză gata de a se desprinde în noiembrie de pe ramura ei, își pășiră tot calmul și luă fructe de la aceeași precupeață cu care apriga Sylvie se tocmea pentru cumpărăturile ei. Brigaut izbuti să-i strecoare Pierrettei un bilețel. Foarte simplu, glumind cu precupeața, îi trecu bilețelul cu siguranța unui om de meserie, de parcă n-ar fi făcut toată viața decât numai lucrul ăsta, atât de bine știu

să-și păstreze calmul, deși sângele cald îi zumzăia în urechi, țâșnindu-i fierbinte din inimă, mai să-i spargă vinele și arterele I Aspectul său vădea hotărârea unui vechi ocnaș, dar în sinea sa, abia își putea stăpâni tremurul nevinovăției, la fel cu acele mame care în cele mai crâncene dureri se simt ca încleștate între două primejdii, între două prăpăstii.

Trecând prin aceleași clipe de ameteală ca și Brigaut, Pierrette strânse hârtia în buzunarul șorțului. Petele de pe pomeți i se încinseră ca focul, devenind cireșii. Cei doi copii încercară fiecare în parte, fără voia lor, simțăminte în stare să întrețină o duzină de iubiri obișnuite. Clipa pe care o trăiră deșteptă în sufletul lor un nesecat izvor de emoții. Sylvie. care. nu cunoștea pronunțarea bretonilor, nu putea bănuî în Brigaut un îndrăgostit și astfel Pierrette se întoarse acasă cu comoara ei.

Scrisorile bieților copii aveau să fie folosite mai târziu într-un groaznic proces; dacă nu s-ar fi petrecut aceste întâmplări nenorocite, ele n-ar fi fost niciodată cunoscute. Și iată ce citi Pierrette seara în camera ei:

„Draga mea Pierrette, la miezul nopții, când toată lumea doarme, dar când eu voi veghea pentru tine, mă voi afla noapte de noaptea jos, sub fereastra bucătăriei. Tu să dai drumul pe fereastră unei sforicele, destul de lungi ca să ajungă până la mine. Nu face zgomot și vei prinde de ea ceea ce vei dori să-mi scrii. Îți voi răspunde pe aceeași cale. Am aflat că te-au învățat să scrii și să citești – aceste nemernice rude care ar fi trebuit să-ți facă numai bine și care îți fac atâta rău! Tu, Pierrette, fată de colonel căzut ps: intru Franța, să fii silită de acești monștri să muncești la bucătărie!... Iată de ce s-au stins culorile vii din obrajii tăi și s-a trecut frumoasa ta sănătate Ce a ajuns Pierretta mea? Ce au făcut din tine I îmi dau bine seama că nu te simți la largul tău. Ah, Pierrette, să ne întoarcem în Bretania. Pot să câștig cât îți trebuie: îți voi da zilnic trei franci, eu câștig între patru și cinci franci și mie îmi ajunge

un franc și jumătate. Ah, Pierrette, cât de mult m-am rugat bunului dumnezeu pentru tine, din clipa când te-am revăzut! L-am rugat să treacă asupra mea toate suferințele tale și t-e să-ți facă parte de toate bucuriile. Ce ai de gând, rămâi la ei? Bunica ți-i mai apropiată decât ei. Otrăviți mai sunt Rogronii ăștia, ți-au furat veselia. Parcă în Provins nici nu mai pășești cum pășeai în Bretania! Să ne întoarcem în Bretania. Află că eu sunt aici ca să-ți fiu de folos, să-ți îndeplinesc poruncile și tu să-mi spui ce vrei. Dacă - ai nevoie de bani, să știi că avem șazeci de galbeni și voi avea doar durerea să ți-i trimit prin sforicică în loc să ți-i pun eu în palmă și să-ți sărut mâinile dragi. Ah, cât e de mult, biata mea Pierrette, de când albastrul cerului s-a posomorât pentru mine! N-am avut nici două ceasuri bune din ziua când te-am urcat în acea diligență blestemată. Și când te-am revăzut ca o umbră, vrăjitoarea ta de rudă ne-a tulburat clipa de fericire. Cel puțin vom avea mângâierea să ne putem ruga lui dumnezeu împreună în fiecare duminică; poate că atunci el ne va da mai multă ascultare. Nu-ți zic adio, draga mea Pierrette, și la noapte am să vin”.

Scrisoarea o mișcă într-atât pe Pierrette încât n-o putu lăsa din mână un ceas și mai bine, recitind-o și privind-o mereu. Dar nu fără durere se gândea că n-are ce-i trebuie pentru scris. Se aventură deci pe greul drum de la mansardă până în sufragerie, unde găsi. cerneală, toc, hârtie. Ajunse acolo fără s-o trezească pe apriga ei vară. Cu câteva clipe înainte de miezul nopții Pierrette scrise aceste rânduri, care fură și ele citate la proces:

„Prietene, oh, da. prietenul meu, căci numai tu. Jacques, și bunica, numai voi mă iubiți. Să mă ierte dumnezeu, dar voi sunteți singurii oameni pe care îi iubesc și eu la fel de tare. Eram prea mică și n-am cunoscut-o pe mămica mea; dar pe tine, Jacques, și pe bunica și pe bunicul, fie-i țărâna ușoară, căci mult a mai suferit după ce s-a ruinat, ceea ce a pricinuit și ruina mea, în sfârșit pe voi amândoi care ați mai rămas, vă iubesc tot atât pe cât mă

simt de nenorocită I Așa că pentru a ști cât vă iubesc, ar trebui să știți câte îndur; și asta nu vreau, că prea mult ați suferi. Oamenii ăștia vorbesc cu mine așa cum noi n-am vorbi nici câinilor! Se poartă cu mine de parcă aș fi fiin (a cea mai de rând I și oricât m-aș cerceta ca în fața lui Dumnezeu; nu-mi găsesc nicio vină față de dânșii. Înainte de a-mi fi cântat tu cântecul mireselor, credeam că durerile mele sunt un semn al bunătații lui Dumnezeu - căci îi rugam să mă strângă de pe această lume, și cum mă simțeam tare bolnavă, îmi ziceam: Dumnezeu mă aude.

bar, Brigaut, fiindcă ai venit, hai să plecăm în Bretania, ca s-o regăsesc pe bunicuța care mă iubește. Crezi tu că eu aș putea să am opt mii de franci? Și dacă ar fi ai mei, ai putea tu să-i capeți? Dar sunt minciuni de-ale loi; dacă am avea opt mii de franci, bunicuța n-ar sta la „Saint-Jacques”. N-am vrut să tulbur ultimele zile ale acestei femei bune ca o sfântă. Dacă-i scriam cât sunt de chinuită, îi scurtam zilele. Ah, dacă ar ști că sunt pusă să le spăl vasele I Eu, căreia bunicuța îmi zicea: lasă asta, puicuța mea. când voiam să-i dau o urină de ajutor în nenorocirea ei; lasă, lasă, pușorule, ai să-ți strici mânuțele. Ah, și acum am unghiile curate, n-ai grijă. De cele mai multe ori îmi vine foarte greu să car coșul cu târguieli, îmi frânge brațul când mă întorc din piață. Și cu toate astea nu-i cred răi pe vărul și pe vara mea: dar au acest nărav de a ocări întruna, și se pare că n-am să pot pleca de la ei. Vărul e tutorele meu. Într-o zi, când am vrut să fug de prea mult rău ce înduram, și când nu m-am ferit să le-o spun, vara mea Sylvie mi-a răspuns că jandarmeria mă va aduce înapoi, că legea ține cu tutorele meu și alunei mi-am dat seama că verii nu-mi țin loc de tată și mamă, cum sfinții nu pot ține locul bunului Dumnezeu. Ce vrei. sărmanul meu Jacques, să fac cu banii tăi? Păstrează-i pentru drumul nostru. Oh, cât m-am gândit la tine, la Pen-Hoel și la iazul cel mare! Acolo am cunoscut fericirea; căci nu prea mă văd bine de-acum încolo. Sunt tare bolnavă,

Jacques! Am dureri de cap de-mi vine să țip, dureri și în oase și în spine, și apoi nu știu ce am la rinichi, o durere care mă ucide și nu-mi vine să mănânc decât rădăcini și frunze; și ce să-ți mai spun, îmi place mirosul hârtiei tipărite. Sunt clipe când aș plânge dacă aș fi singură, căci trebuie să știi că nu mă lasă să fac nimic din ce aș dori și nu mi-e îngăduit nici să plâng. Trebuie să mă ascund ca să ofer lacrimile mele celuia care din înalta-i bunătate ne pune la încercare prin suferințe. Nu ți-a insuflat el oare gândul cel bun să vii să cânti sub ferestrele mele cântecul miresei? Oh, Jacques, vara mea, care te-a auzit, mi-a spus că am un amoroș. Dacă vrei să în amoroșul meu, iubește-mă mult; îți făgăduiesc că te voi iubi ca și până acum și rămân devotată și supusă ta.

Pierrette L or **r** a i **n**".

„Ai să mă iubești întotdeauna, nu-i așa?”

Bretona luase din bucătărie o bucată de pâine, pe care o găuri, ca să încapă în ea scrisoarea și să tragă firul în jos. La miezul nopții, după ce deschise & e fereastra cu foarte multă grijă „dădu drumul scrisorii și plinii, care nu puteau face vreun zgomot atingând zidul sau obloanele. Simți că firul e tras și tăiat, apoi îl auzi pe Brigaut îndepărtându-se încet, cu pași de lup.

Când ajunse în mijlocul pieței, fetița abia de-l mai putu zări la lumina stelelor; dar el căta mereu spre a însă, învăluită cum era de cercul luminos al luminării. Cei doi copii statură așa timp de un ceas. Pierrette îi făcea semn să plece, iar el se îndepărta, dar cum ea rămânea locului, tânărul își relua postul de observație și Pierrette îi făcea din nou semne stăruitoare să părăsească piața. Acest du-te-vino se repetă ti. e câteva ori, până când mititica închise fereastra, se culcă și stinse lumina. Întinsă în pat, adormi fericită, deși nu se simțea bine. Avea scrisoarea lui Brigaut sub căpătâi. Dormi așa cum dorm prizonierii, somn înfrumusețat de îngeri, somn din sferele cerești aurite și azurii, pline de arabescurile dumnezeiești întrevăzute și

redate de Raphael.

Starea morală avea o atât de mare înrâurire asupra stării fizice a acestui gingaș organism, încât Pierrette se deșteptă dimineața veselă și sprintenă ca o ciocârlie, încântată și voioasă. O asemenea schimbare nu putea scăpa ochilor verișoarei sale, care de data aceasta, în loc s-o ocărăscă, începu s-o urmărească! pas cu pas, ca o coțofană. De unde atâta fericire pe ea? se întreba Sylvie, nu îmboldită de vreun gând tiranic, ci de gelozie. Dacă nu l-ar fi avut mereu în minte pe colonel, i-ar și spus Pierrettei, ca de atâtea ori înainte: „Pierrette, ești tare neastâmpărată sau nici nu-ți pasă de ceea ce ți se spune”.

Fata bătrână se hotărî s-o spioneze pe Pierrette, așa cum numai felele bătrâne știu să spioneze. Ziua trecu întunecată și tăcută, prevestitoare de furtună.

— Nu te mai doare nimic, domnișoară? o întreabă Sylvie la masă. Când îți spuneam eu că face toate nazurile astea numai ca să ne chinuie pe noi! se adâesă ea fratelui, fără a mai aștepta răspunsul Pierrettei.

— Dimpotrivă, vară dragă, parcă aş avea fierbințeală.

— De unde fierbințeală? Te văd veselă ca un scatiu. Te pomenești că iar ai dat ochii cu cineva!

Pierrette se cutremură și își coborî privirea în farfurie.

— Tartuffe! I se răsti Sylvie. La paisprezece ani să ai asemenea apucături! Ce ai să ajungi? O nenorocită!

— Nu înțeleg ce vrei să spui, reluă Pierrette ridicând spre vară-sa frumoșii ei ochi căprui, luminoși.

— Astăzi ai să rămâi în sufragerie și ai să lucrezi la lumina lumânării. N-ai ce căuta în salon și nu țin să te uiți în cărțile mele, ca să dai indicații favoriților tăi.

Pierrette nici nu clipi.

— Prefăcuta! strigă Sylvie, ieșind din cameră.

Rogron, care nu pricepea unde bate soră-sa, îi zise Pierrettei:

— De aveți de împărțit? Caută să-i intri în voie

verișoarei tale, Pierrette. E foarte îngăduitoare și blândă, iar dacă o enervezi, e desigur din vina ta. De ce vă tot ciondăniți? Vreau să trăiesc liniștit. Uită-te la domnișoara Bathilde, ar trebui s-o iei de model.

Știind că Brigaut va veni fără greș la miezul nopții să-i aducă un răspuns, Pierrette era în stare să îndure orice. Cu această nădejde se hrăni toată ziua. Dar își istovise ultimele puteri. Nu putea dormi, stătea în picioare și asculta bătăile pendulelor la fiecare ceas, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot.

Iii sfârșit, când sună miezul nopții, deschise încetișor fereastra, și de data asta se folosi de-un fel de funie, pe care și-o alcătuisese din câteva sfori legate ufra de alta. Auzi pașii lui Brigaut și, după ce trase funia, citi următoarea scrisoare, care o umplu de bucurie:

„Draga mea Pierrette, dacă te simți atât de rău, nu trebuie să te mai obosești așteptându-mă. Ai să mă auzi strigând, cum strigau luanii”. Ce bine s-a nimerit că tatăl meu m-a învățat să strig ca ei. Așadar, când am să strig de trei ori, tu să știi că am venit și că trebuie să dai drumul funiei. Dar nu voi veni decât peste câteva zile! Nădăjduiesc să-ți aduc o veste buni. Vai, Pierrette, tu să mori? Pierrette, cum te poli gândi la așa ceva? M-am cutremurat până în adâncul inimii, simțeam că mă sfârșesc și eu la acest gând. Nu, Pierretta mea, tu n-ai să mori, ai să trăiești fericită și cât de curând ai să scapi de prigonitorii tăi. Dacă nu voi izbuti în ceea ce e pun la cale pentru a te salva, mă voi adresa justiției și voi spune în fața lui Dumnezeu și a oamenilor cum se poartă cu tine niște rude nevrednice. Sunt sigur că în câteva zile suferințele tale vor lua sfârșit; ai răbdare, Pierrette. Brigaut are grijă de tine, ca pe vremea când ne dădeam pe gheață la iaz și când te-am scos din băltoaca cea mare, unde era să ne înecăm amândoi. Adio, draga mea Pierrette; cu voia lui Dumnezeu, peste câteva zile vom fi fericiți. Vai, nu am curaj să-ți pomenesc de singurul lucru care ne-ar putea

împiedica să fim împreună. Dar Dumnezeu ne iubește. Peste câteva zile am s-o pot vedea pe scumpa mea Pierrelte liberă; fără griji și fără ca cineva să mă împiedice să te privesc, fiindcă ard de dor să te văd, Pierrette. Pe tine, Pierrette, fetița care se îndură să mă iubească și să mi-o spună. Da, Pierrette, voi fi iubitul tău, dar numai când voi avea situați a pe care o meriți, și până atunci nu vreau să fiu decât servitorul tău devotat de a cărui viață poți dispune în voie. Adio.

— *Jac cu e's B r i g au t''*.

Să vedeți acum ce ascunsese fiul maiorului față de Pierrette. Brigaut trimisese doamnei Lorrain, la Nantes, următoarea scrisoare:

„Doamnă Lorrain, nepoata dumneavoastră, copleșită de cel mai rău tratament, are să se prăpădească dacă nu veniți s-o luați acasă; nici n-am mai recunoscut-o, și ca să puteți judeca singură cum stau lucrurile, vă trimit alăturat scrisoarea pe care am primit-o de la Pierrette. Aici, la Provins, sunteți acuzată că v-ați însușit averea nepoatei dumneavoastră, învinuire împotriva căreia va trebui să vă apărați. Căutați să veniți repede; mai putem fi fericiți, și dacă întârziați o veți găsi moartă pe Pierrette.

Rămân cu respect al dumneavoastră devotat servitor.

Jacques B i în au t''.

„Adresa mea: La demnul Frappier, tâmplar, Strada Mare, Provins”.

Brigaut se temea ca bunica Pierrettei să nu fi murit.

Deși scrisoarea celui pe care, în splendida-i nevinovăție, îl numea iubitul ei constituia aproape o enigmă pentru bretonă, Pierrette credea cu tărie feciorelnică în fiecare cuvânt al lui Brigaut. Încerca senzația pe care o au îndeobște călătorii prin deșerturi, când zăresc de departe palmierii din jurul unui izvor. În câteva zile, nenorocirea ei va lua sfârșit. Brigaut i-o făgăduia; adormi cu gândul la făgăduiala prietenului ei din copilărie; dar completând o scrisoare cu cealaltă, o

străfulgeră un gând îngrozitor, căruia tot atât de îngrozitor îi dădu glas:

— Bietul Brigaud, își zise ea. Nici nu bănuiește în ce vizuină am nimerit

Sylvie o auzise pe Pierrette și îl auzise și pe Brigaut sub fereastra ei; se sculă, se repezi să vadă prin crăpăturile oblonului că se petrece în piață și zări în bătaia lunii un bărbat care se îndepărta înspre casa colonelului, în fața căreia se opri. Fata bătrână deschise încetișor ușa, urcă scara și văzând lumină la Pierrette, rămase uimită; se uită pe gaura cheii, dar nu putu vedea nimic.

— Pierrette, întrebă ea. ești bolnavă?

— Nu, dragă vară, răspunse Pierrette mirată.

— De ce stai cu lumina aprinsă la miezul nopții? Deschide. Trebuie să știu ce faci acolo.

Pierrette veni să-i deschidă, desculță, și vara ei văzu sfoara trântită jos grămadă, fiindcă Pierrette neglijase s-o strângă, nebănuind că ar putea fi surprinsă. Sylvie se repezi la ea.

— Ce-i cu sfoara asta?

— Nimic, dragă vară.

— Nimic? strigă ea. Bine I Altă minciună. În felul ăsta n-ai să ajungi în rai. Culcă-te, ți-o fi Irig.

N-o mai întrebă nimic și ieși lăsând-o pe Pierrette îngrozită de această bunăvoință. În loc să izbucnească, Sylvie se hotărâse pe loc să-i surprindă pe colonel și pe Pierrette, să pună mâna pe scrisori și să-i înfunde pe cei doi îndrăgostiți care o înșelau. Pierrette, dându-și seama de pericol, băgă ambele scrisori sub corset și le acoperi cu o bucată de pânză.

Și așa se încheie dragostea Pierrettei și a lui Brigaut.

Pierrette se bucură mult de hotărârea prietenului său, căci astfel bănuielile verișoarei aveau să cadă baltă, neputând fi confirmate. În adevăr Sylvie nu se culcă Irei nopți de-a rândul, iar serile, în cursul vizitelor, îl pândeau pe colonel, care n-avea habar da nimic; nu surprinse însă nici

la Pierrette, nici la cei din casă ori. din afară ceva ce ar fi putut trăda vre «înțelegere între ei. O trimise pe Pierrette să se spovedească. și în lipsa ei scotoci prin toată camera fetei, cu îndemânarea și cu perspicacitatea spionilor și a vameșilor de la barierele Parisului. Nu găsi nimic. Furia ei atinse culmea. Dacă Pierrette ar fi. fost acolo, ar fi lovit-o fără milă. Pentru o fată de teapa ei, gelozia nu era atât un sentiment, cât o ocupație; trăia, simțea cum îi bate inima, încerca emoții ce îi rămăseseră necunoscute până atunci: tresălta la cea mai slabă mișcare, aduldmea și cele mai ușoare zgoibote. O urmărea pe Pierrette cu o privire întunecată. Încordată.

— Nemernica asta îmi scurtează zilele I repeta ea mereu.

Obișnuita asprime a Sylviei față de verișoara ei se transformă într-o cruzime rafinată, înrăutățind stare jalnică a Pierrettei. Biata fetiță avea mereu febră durerile de cap ajunseseră de nesuferit, în numai opt zile arăta obișnuirilor casei Rogron o față purtând pecetea suferinței, care desigur ar fi înduioșat niște oameni mai puțin interesați; dar doctorul Neraud, sfătuit poate de Vinet, nu dădu pe la Rogroni o săptămână și mai bine. Colonelul, bănuir de Sylvie și temător să nu scape din mină proiectata căsătorie, se feri să arate Pierrettei cea mai slabă bunăvoință. Bathilde socotea schimbarea survenită în înfățișarea fetei drept urmare a unei crize obișnuite, firești și nicidecum periculoase.

Într-o duminică seară, Pierrette, aflându-se în salonul plin de musafiri, nu mai putu suporta durerile și leșină. Colonelul, care observase cel dintâi leșinul leitei, o ridică și o întinse pe o canapea.

— A făcut-o înapins, zise Sylvie privind spre domnișoara Habert și spre ceilalți parteneri de joc.

— Să știți că verișoara dumneavoastră e rău bolnavă, zise colonelul.

— Se simțea tare bine în brațele dumneavoastră. îi

răspunse Sylvie, cu un surâs înspăimântător.

— Colonelul are dreptate, observă doamna de Chargeboeuf. Ar trebui să chemați un medic. Azi-dimineață, la ieșirea din biserică, toată lumea spunea cât de rău arvtă domnișoara Lorrain.

— Mor, se văită Pierrette.

Desfondrilles o chemă pe Sylvie și-o rugă să descheie rochia bolnavei. Sylvie se apropie zicând:

— Mofturi 1

Descheie rochia, dar când să atingă corsetul, Pierrette, adunându-și toate puterile, se ridică și strigă:

— Nu, nu, mă duc să mă culc.

Sylvie pipăise corsetul și simțise hârtiile. O lăsă pe Pierrette să iasă din cameră și, adresându-se musafirilor, rosti:

— Ei, ce ziceți de bolnava noastră? Se preface I Nu vă puteți închipui cât de pervers e copilul ăsta I

La plecarea oaspeților îl reținu pe Vinet era iurioasă și voia să se răzbune; îl trată destul de grosolan pe colonel, când o salută la despărțire. Gouraud aruncă o privire amenințătoare spre pânțele lui Vinet, vrând parcă să fixeze acolo ținta unui glonte. Sylvie îl rugă pe Vinet să nu plece. Rămași singuri, fata bătrână îi spuse:

— Niciodată, cât voi trăi, cele zile voi avea, n-am să mă mărit cu colonelul 1

— Acum, de vreme ce v-ați hotărât, pot să vă vorbesc deschis. Colonelul mi-e prieten, dar pe dumneavoastră vă socot și mai prieteni: Rogron mi-a făcut servicii pe care niciodată nu le voi uita. Pe cât sunt de bun amic, pe atât pot să fiu de neîmpăcat dușman. O dată ales deputat în Cameră, se va vedea până unde voi ajunge. Rogron va fi perceptor general, catorrtă stăruințelor mele... Ei bine, îmi jurați că nu veți scăpa fată de nimeni vreun cuvânt din ceea ce vorbim? Sylvie încuviință din cap. - În primul rând trebuie să știți că bravul colonel e tot atât de devotat jocului ca și cărțile cu care joacă.

— Ah, făcu Sylvie.

— Fără încurcăturile în care l-a băgat patima asta, ar fi ajuns poate maâșal al Franței, reluă avocatul. Așa că va înghiți ușor averea dumneavoastră I Dar să știți că-i om cu gânduri ascunse, să nu credeți cumva că soții au sau n-au copii după voia lor. Dumnezeu dăruiește copiii, și știți ce ați putea păți! Daci vreți să vă căsătoriți, așteptați să intru în Cameră și vă veți putea mărita cu bătrânul Desfondrilles, care va fi președinte de tribunal. Ca să vă răzbunați, însurați-l pe fratele dumneavoastră cu domnișoara de Chargeboeuf. Iau asupra-mi sarcina de a o convinge să-și dea asentimentul. Ea va avea două mii de franci jentă și veți fi rude tot atât de apropiate ca și mine cu Chargeboeufii. Vă asigur că într-o bună zi Chargeboeufii ne vor socoti veri buni cu ei.

— Gouraud o iubește pe Pierrette, răspunse Sylvie.

— E în stare de așa ceva, zise Vinet, după cum e în stare să se căsătorească cu dânsa după ce veți muri.

— Frumoasă socoteală, făcu ea.

— V-am spus că e șiret ca un diavoli însurați-l pe fratele dumneavoastră, spunând tuturor că nu doriți să vă căsătoriți, pentru ca să lăsați averea dumneavoastră nepoților sau nepoatelor. Îi veți doborî dintr-o singură lovitură pe Pierrette și pe Gouraud și o să vedeți ce mutră vă va face.

— Ah, ai dreptate! exclamă fata bătrână. îi am în mână. Va trebui să se angajeze vânzătoare: re într-o prăvălie și n-o să aibă nimic de la noi. N-are niciun ban; să facă ce am făcut și noi, să muncească.

Vinet plecă după ce băgase bine planul lui în capul Sylviei; știa el cât e de încăpățânată. În cele din urmă fata bătrână avea să creadă că planul fusese ticluit de dânsa. Vinet îl găsi pe colonel în piață. îl aștepta fumând o țigară.

— Stai strigă Gouraud. Mai dărâmat, dar printre dărâmături sunt destule pietre ca să te îngrop.

— Colonele!

— Ajunge cu colonele, voi termina repede cu dumneata... Și în primul rând s-a dus deputăția...

— Colonele!...

— Dispun de zece voturi și alegerea depinde de...

— Colonele, ascultă-mă, te rog. Nu mai există pe lume altă femeie decât bătrână Sylvie? Am încercat să te apăr, te bănuiește și e încredințată că-i scrii Pierrettei. Te-a văzut ieșind de acasă la miezul nopții ca s-o aștepti sub ferestrele ei...

— A și nimerit-o I

— Îl va însura pe fratele ei cu Bathilde și va lăsa toată averea copiilor lui.

— Rogron va avea copii?

— Da, răspunse Vinet. Dar îți promit că-ți voi găsi o persoană tânără și plăcută, cu o zestre de o sută cincizeci de mii de franci. Ai înnebunit? Să ne certăm noi? Lucrurile s-au întors împotriva dumitale fără voia mea, dar nu mă cunoști.

— Bine, atunci să ne cunoaștem, reluă colonelul. Fă ceva să pot lua o femeie cu o sută cincizeci de mii de franci, dar înainte de alegeri. Dacă nu, salutare. Nu-mi plac oamenii nesuferiți, care trag toată spuza pe turta lor. Noapte bună I

— Vei vedea, zise Vinet strângând prietenește mina colonelului.

Pe la ceasul 1 din noapte trei țipete de bufniță clare și scurte, minunat imitate, răsunară în piață; Pierrette, ecutorată de friguri, le auzi prin somn; se sculă tare nădușită, deschise fereastra, îl văzu pe Brigaut, și-i aruncă un ghem de mătase de care el atârna o scriisoare.

Frământată de tot ce se întâmplase în acea scară, dar și de nedumeririle ei, Sylvie nu dormea; crezu că țipă o bufniță.

— Ah, ce pasăre de piază rea, Dar uite că Pierrette se scoală. Ce o fi având?

Auzind că se deschide fereastra de la mansardă,

Sylvie se repezi la fereastră și auzi fâșâitul hârtiei lui Brigaut de-a lungul oblonului ei. Își strânse șnururile camizolei, urcă repede spre camera Pierrettei, și o surprinse desfăcând ghemul de mătase din care scotea berisoarea.

— Ah, te-am prins i strigă lata bătrână, și se repezi la fereastră, de unde îl văzu pe Brigaut fugind cât îl țineau picioarele. Ai să-mi dai scrisoarea.

— Nut răspunse Pierrette, care, minunat inspirată de tinerețe și susținută de tăria ei sufletească, să înălță decidetă spre acea măreție a puterii de rezistență pe care o admirăm în istoria unor popoare ajunse la disperare.

— Aha, nu vrei?... strigă Sylvie și, pășind spre vara sa, îi arătă o Iată îngrozitoare, plină de ură și schimonosită de furie.

Pierrette se trase puțin înapoi, pentru a avea timp să ia hârtia în mână și o strânse în pumn cu o putere de necrezut. Văzând gestul fetei, Sylvie puse degetele ei mari ca niște clești de rac pa mina gingașă, albă a Pierrettei și vru să-i deschidă pumnul.

Se încinse o luptă groaznică, o luptă rușinoasă, ca tot ce lovește în rațiunea omului, singura comoară pe care dumnezeu o apără împotriva oricărei silnicii și o păstrează ca pe o legătură tainică între el și cei chidiți. Cele două femei, una pe moarte și cealaltă plină de sănătate, se priviiă țintă. Ochii Pierrettei aruncau asupra călăului privirea tâmplierului cara, lovit mereu în piept cu o prăjină de fier, de față fiind Filip cel Frumos^{5*}, îl străpunse pe rege cu o căutătură atât de înfiorătoare, încât regele, neputând-o înfrunta, părăsi ca trăsnet locul de execuție. Sylvie, femeie, și pe deasupra geloasă, răspunse la această privire cu putere magnetică, printr-o cumplită scăpărare din ochi. Domnea o tăcere năprasnică. Bretona își strângea degetele atât de tare, încât vara ei se lovea în toată încercările ca de un bloc de oțel. Sylvie răsucea brațul Pierrettei, căutând să-i desfacă degetele, dar neizbutind,

își înfigea zadarnic unghiile în carnea fetei. Turbând de furie, apucă pumnul Pierrettei și îl duse la gură, vrând să i-l muște, pentru ca de durere fetița să și-l descleșteze. Pierrette îi ținu piept cu aceeași distrugătoare privire a nevinovăției 1 Furia fetei bătrâne crescuse într-atât, încât parcă o orbi; apucă brațul Pierrettei și izbi cât putu pumnul fetei de tocul ferestrei și de marmura căminului, de parcă voia să spargă o nucă și să-i scoată miezul.

— Ajutor, ajutor! strigă Pierrette. Mă omoacă I

— Strigi, ai? Uiți că te-am prins cu un amorez la miezul nopții?...

Și lovea, lovea fără milă.

— Ajutor I strigă Pierrette, al cărei pumn se umpluse de sânge.

În clipa aceea se auziră bătăi puternice în ușă.

La fel de obosite, cele două verișoare se opriră.

Rogron, trezit, îngrijorat, neștiind ce se întâmplă, se sculă și alergă în camera surorii sale, dar n-o găsi; cuprins de spaimă, cobori, deschise ușa și era mai-mai să fie doborât de Brigaut, care năvăli înăuntru, urmat de un soi de fantomă. Tocmai atunci ochii iscoditori ai Sylviei zăriră corsetul Pierrettei, și fata bătrână, amintindu-și că pipăise în el niște hârtii, sări ca o tigroaică asupra prăzii, înfășură corsetul în jurul pumnului și i-l arătă Pierrettei, surâzându-i. cum surâde un irochezM inamicului, înainte de a-i jupui pielea capului.

— Vai, mor I țipă Pierrette, căzând în genunchi. Cine o să mă scape?

— Eu 1 strigă o femtoțe cu părul alb, și Pierrette văzu deodată în fată-i un obraz bătrân, ca de pergament, în care luceau doi ochi cenușii.

— Vai, bunicuțo, vii prea târziu! se tângui biata fată izbucnind în lacrimi.

După o asemenea luptă aprigă, bolnavă cîm era, Pierrette căzu pe pat, sleită de puteri, doborâtă de deznădejde. Acea făptură fantomatică, mare și uscală o luă

pe Pierrette în brațe cum iau dădacele copiii, și ieși urmată de Brigaut, fără să-i spună VReun cuvânt Sylviei, dar aruncându-i cea mai maiestuoasă acuzație printr-o privire de-o strălucire tragică. Bătrâna aceasta înaltă, în costumul ei breton, purtând pe cap o glugă de postav negru căptușită cu blană, și însoțită de implacabilul Brigaut, o îngrozi pe Sylvie; i se păru că a văzut moartea cu ochii. Fata bătrână coborî, au-i închizându-se ușa și se trezi nas în nas cu fratele ei, care o întrebă:

— Nu te-au omorât!

— Culcă-te, îi. zise Sylvie. Mâine dimineată vom vedea ce-i de făcut.

Se vârî în pat, desfăcu încet corsetul și citi cele două scrisori ale lui Brigaut, care o uluiră. Adormi încercând o ciudată nedumerire și fără a bănui consecințele pe care avea să le aibă purtarea ei.

Scrisorile primite de la Brigaut o găsiseră pe văduva Lorrain într-o minunată dispoziție, dar cuprinsul lor o tulbură adânc. Biata septiiagenară se prăpădea de durere că n-o avea pe Pierrette lângă dânsa, dar se mângâia cu gândul că se sacrificase spre binele nepoatei sale. Își simțea inima mereu tânără, susținută și însuflețită de marea-i putere de sacrificiu. Bătrânului ei soț, a cărui singură bucurie fusese nepoțica, îi păruse rău că se despărțise de Pierrette; zi de zi o căuta, doar o va găsi în preajma lui. Simțea astea durere cu care bătrânii își trăiesc și își încheie viața. Poate dar oricine înțelege cât de fericită trebuia să se socoată biata bătrână, silită să-și ducă viața într-un azil, aflând că va avea parte de una din rarele fapte bune ce se mai pot încă realiza în Franța. După ce dăduse faliment, François-Joseph Collinet, șeful casei Collinet, plecase în America împreună cu copiii săi, fiind prea sensibil ca să se împace cu gândul de a trăi mai departe ruinat și discreditat în Nantes, printre iniile de nenorociți, victime ale dezastrului afacerilor sale. Între 1814 = 1824 acest negustor curajos, ajutat de copii și de

casierul său, care îi rămăsese devotat și-i împrumutase primele fonduri, se puse cu îndrăzneală pe lucru ca să-și refacă averea. Muncind cu îndârjire și cu succes izbuti, după aproape unsprezece ani, să se întoarcă la Nantes pentru a se reabilita, lăsându-și fiul mai mare să conducă afacerile din America. O găsi pe doamna Lorrai n din Pen-Hoel la „Saint-Jacques”, și avu ocazia să vadă resemnarea cu care una dintre cele mai nenorocite victime ale sale își ducea traiul sărăcăcios.

— Dumnezeu să vă ierte, îi zise bretona. O meritați de vreme ce îmi dați mie, femeie cu un picior în groapă, mijloacele de a asigura fericirea sărmanei mele nepoate. Dar, vai, niciodată nu-l voi putea reabilita pe nefericitul meu soț.

Domnul Collinet aducea creditoarei sale capitalul depus și dobânzile comerciale, în valoare de aproape patruzeci și două de mii de franci. Ceilalți creditori, cobiercianți activi, bogați și isteți, se descurcaseră; convingându-se însă că nenorocirea Lorrain-ilor era fără îsac, bătrânul Collinet făgădui văduvei să reabiliteze memoria soțului, mai ales că pentru asta nu era nevoie decât de încă vreo patruzeci de mii de franci. Când la Buxsa din Nantes se află despre acest gest plin de generozitate, conducătorii ei voră să-l reprimească pe Collinet chiar înainte de a se emite hotărârea de reabilitare a Curții de apel din Nantes; dar negustorul refuză această onoare și se supuse rigorilor codului de comerț. Doamna Lorrain promise așadar patruzeci și două de mii de franci chiar în ajunul zilei când poșta îi adusesese scrisorile lui Brigaut”.

Semnând chitanța de primire, primele ei cuvinte fură:

— Voi putea trăi așadar împreună cu Pierretta mea și am s-o mărit cu sărmanul Brigaut, care își va face o situație cu banii pe care i-am căpătat acum. Nu-și mai găsea astâmpăr, era zbuciumată și voia să plece la Provins. Așa că, citind tragicele scrisori, se repezi în oraș ca nebună, interesându-se cum s-ar putea duce cu iuțeala

fulgerului la Provins. Când i se spuse cât de repede circula diligenta poștei, acest vehicul de stat, plecă îndată cu ea; la Paris luă diligența pentru Troyes și ajunse la unsprezece jumătate la Frappâer, unde Brigaut, văzând halul de disperare al bătrânei bretone, îi făgădui să-i aducă fără întârziere nepoata, și-i descrie în câteva cuvinte starea Pierrettei. Cele câteva cuvinte o înspăimântară într-atât pe bunică, încât, nemaiputându-și stăpâni nerăbdarea, o luă fuga spre piață, urmată de Brigaut. Țipetele Pierrettei o răscoliră până în adâncul inimii la fel ca și pe Brigaut. Ar fi fost în stare să-i trezească pe toți vecinii, dacă, de frică, Rogron nu le-ar fi deschis ușa... Țipătul deznădăjduit al fetei o sperie foarte tare pe bătrână, dar îi dădu și putere, așa că o duse în brațe pe Pierrette până la Frappier, a cărui soție pregătise în grabă pentru bunica Pierrettei odaia lui Brigaut.

În această sărăcăcioasă încăpere, pe un pat făcut la repezeală, o culcară pe bolnavă; Pierrette leșină, ținând mereu pumnul strâns, vânăt, însângerat, cu unghiile intrate în carne. Brigaut, Frappier, nevasta lui și bătrână se uitară uluiți la Pierrette, fără a scoate un cuvânt.

— De ce-i însângerată mâna? fu primul cuvânt al bunicii.

Pierrette - doborâtă de un somn firesc după o prea mare efortare și știindu-se la adăpost de orice violență, desfăcu degetele. Scrisoarea lui Brigaut căzu ca un răspuns.

— Au vrut să-i ia scrisoarea mea, vorbe Brigaut, căzând în genunchi și strângând bilețelul prin care își îndemna mica prietenă să părăsească pe nesimțite casa Rogronilor. Sărută cu evlavie mâna acestei martire.

Și deodată se petrecu ceva care-i cutremură pe tâmplar și pe nevastă-sa: o văzură pe bătrână Lorrain. această arătare sublimă, în picioare la căpătâiul copilului ei. Groaza și răzbunarea scăpărau ca focul în miile de zbârcituri care îi încrețeau pielea de fildeș îngălbenit.

Fruntea, acoperită de un păr sur răvășit, exprima o mânie divină. Cu puterea de intuiție a bătrânilor aflați în pragul morții, ghicea toată viața Pierrettei, la care de altfel se gândise în timpul călătoriei. Ghicise că boala fetelor tinere amenința viața scumpului ei copil. Două lacrimi mari se iviră cu greu în ochii ei cenușii, căroro necazurile le smulseseră genele și sprâncenele, două mărgăritare ale durerii îi dădură privirii o înspăimântătoare vioiciune, se umflară și se prelinseră pe obrajii uscați, fără să-i ude.

— Mi-au ucis-o roști ea în cele din urmă, împreunându-și mâinile.

Căzând în genunchi, cădere în care genunchii i se izbiră de dale răsunând ca două lovituri seci, bătrâna începu să se roage probabil. Sfintei Anne din Auray, cea mai puternică dintre madonele Bretaniei.

— Un doctor de la Paris I îi strigă ea lui Brigaut. Fugi repede, Brigaut I

Îl luă de umăr și îl împinse cu un gest de comandă despotică.

— Mă pregăteam să vin, Brigaut. Sunt bogată, ține aici I strigă ea rechemându-l. Desfăcu șnurul care lega cele două părți ale pieptarului, scoase o hârtie în care erau înfășurate patruzeci și două de bancnote, și îi spuse: Ia cât îți trebuie I Adă-l pe cel mai bun doctor din Paris.

— Țineli-vă banii, interveni Frappier. N-are să poată schimba acum o bancnotă. Am eu bani; diligența trebuie să treacă în curând și o să găsească el un loc. Dar n-ar fi bine ca până atunci să consultați pe domnul Martener, care ne va spune ce medic să aducem de la Paris? Diligența nu - sosește decât peste un ceas; mai e timp.

Brigaut dădu fuga să-l trezească pe domnul Martener. Îl aduse pe medic, care la foarte surprins găsim-o pe domnișoara Lorrain la Frappier. Brigaut îi povesti ce se înîhnplase la Rogroni. Disperat cum era, îndrăgostitul înfățișă medicului așa cum se pricepu drama familială, fără ca acesta să-i poată bănuie profunzimea și sălbăticia.

Martener îi dădu lui Brigaut adresa vestitului medic Horace Bianchon. Tânărul plecă împreună cu meșterul său de îndată ce auzi huruitul diligenței. Domnul Martener se așeză, examinează mai întâi vânătăile și rănite raimii care atârna moale peste pat.

— Nu și-a făcut singură rănila asta! observă medicul.

— Nu, fata aceea fără inimă, căreia din nenorocire i-am încredințat-o, o schingiua, zise bunica. Sărmana mea Pierrette țipa așa de jalnic: „Ajutor! mor că ar fi înmuiat până și inima unui - călău.

— Dar de ce? întrebă medicul luând pulsul Pierrettei. E tare bolnavă, reluă el apropiind de pat o luminare. Va fi greu s-o salvăm, adăugă după ce-i văzu fața. A suferit mult și nu înțeleg cum de n-au îngrijit-o.

— Am de gând, răspunse bunica, să mă plâng justirției. Oamenii ăia, care mi-au cerut nepoata printr-o scrisoare, lăudându-se că sunt bogați și că au un venit de douăsprezece mii de franci, aveau oare dreptul s-o facă bucătăreasă și s-o pună la treburi peste puterile ei?

— Prin urmare n-au vrut să dea atenție nici celei mai vădite dintre bolile de care suferă uneori fetele și care cere o foarte atentă îngrijire? strigă domnul Martener.

Pierrette se trezi și din pricina luminării pe care doamna Frappier o ținea ca să i se vadă mai bine fața dar și din cauza groaznicelor dureri de cap stârnite de reacția luptei cu Sylvie.

— Vai, domniile Martener, mă simt rău de tot. rosti fetița cu glasul ei dulce.

— Unde te doare, draguțo? o întrebă doctorul

— Aici, răspunse ea, arătând partea de sus a capului, deasupra urechii stângi.

— E un abces acolo! preciză medicul după - ce o palpă îndelung pe cap și îi ceru să-i spună tot ce îndurase. Trebuie să ne spui tot, fetițo, ca să te putem vindeca. Ce-i cu mâna ta, de-a ajuns în halul ăsta? Nu ți-ai făcut singură

asemenea răni I

Pierrette povesti ca un copil lupta cu vara ei Sylvie.

— Îndemnați-o să vă povestească, se adresă medicul bunicii, ca să aflați totul. Voi aștepta sosirea doctorului de la Paris, și vom chema pentru consult și pe chirurgul-șef al spitalului. Starea ei îmi pare destul de gravă. Am să vă trimit un calmant pe care o să i-l dați domnișoarei, să poată dormi; trebuie să doarmă mult.

Rămasă singură cu nepoata ei, bătrână bretonă, știind ce autoritate are asupra-i, îi ceru să-i povestească totul de-a fir-a-păr, spunându-i că e destul de bogată să poată trăi toți împreună și făgăduindu-i că Brigaut va rămâne cu ele. Mititica, sărmana ființă își mărturisi martirajul, nebănuind procesul la care avea să dea naștere. Purtarea monstruoasă a acestor două ființe fără inimă și care habar n-aveau ce înseamnă sentimentul familial îi dezvăluia bătrânei o lume nouă, o lume a durerilor tot așa de străine felului ei de a gândi și a simți, pe cât de recunoscute erau obiceiurile băștinașilor pentru primii călători care pătrunseseră în savanele Americii. Venirea bunicii, ca și siguranța că va fi împreună cu ea de acum înainte și va fi bogată, adormiră gândurile Pierrettei, după cum calmantul îi adormi trapul. Bătrână bretonă o veghe pe nepoată-sa, îi sărută fruntea, părul, mâinile, așa cum I-au sărutat acele femei sfinte pe Iisus, înainte de a-l pogori în mormânt.

A doua zi la nouă dimineața, domnul Martener se prezentă la președinte, căruia îi înfățișă scena ce avusese loc noaptea trecută între Sylvie și Pierrette, torturile morale și fizice, maltratările de tot soiul la care Rogronii își supuseseră pupila, arătând că, de pe urma acestui tratament neomonos. fetița se alesese cu două

boli mortale. Președintele trimise după notarul Auffray, rudă cu Pierrette din partea mamei.

În acel moment războiul între partidul Vinet și partidul Tiphaine era în toi. Vorbele pe care Rogronii și

partizanii lor le răspândeau în Provins asupra legăturii cunoscute a doamnei Roguin cu bancherul du Tillet, asupra împrejurărilor în care tatăl doamnei Tiphaine, un falsificator, cum se spunea, dăduse faliment, atinseră cu atât mai mult partidul Tiphainilor cu cât nu erau calomnii, ci bârfeală. Toate acestea răneau adânc și loveau puternic în interesele celor atacați. Șușotelile, repetate membrilor partidului Tiphaine de către aceleași persoane care aveau grijă să comunice Rogronilor glumele făcute pe seama lor de către frumoasa doamnă Tiphaine și prietenele ei, înteteau urile împletite acum cu jocul adversităților politice. Viața publică din Franța era în acea vreme frământată de pasiuni politice a căror violentă deșănțată izbucnea peste tot, ca și în Provins, împletindu-se cu interesele amenințate și cu amorul propriu rănit al unor persoane cu importanță. Fiecare clică vina cu ardoare tot ce putea să dăuneze clicii adverse. Rivalitatea dintre partide, ca și amorul propriu interveneau în cele mai mărunte afaceri, ducând adesea foarte departe. Câte un oraș se pasiona în jurul unor vrăjmășii, căutând să le dea amploarea unor conflicte politice. Așa că președintele văzu în cazul Pierrettei și al lui Rogron un mijloc de a doborî, de a compromite și de a-i dezonora pe stăpânii salonului unde se făureau planuri împotriva monarhiei și unde luase naștere gazeta opoziției. Procurorul regal fu sesizat. Domnul Lesourd, domnul Auffray, notarul, locțiitorul de tutore al Pierrettei, împreună cu președintele discutară în cel mai mare secret cu domnul Martener calea ce trebuia urmată. Domnul Martener se însărcină s-o îndemne pe bunica Pierrettei să se plângă locțiitorului de tutore. Acesta urma să convoace consiliul de familie, și, înarmat cu atestările celor trei medici consultanți, să ceară în primul rând destituirea tutorelui. Astfel pornită, afacerea avea să ajungă în fața tribunalului, iar domnul Lesourd urma să aibă grijă și să îndrumeze cercetarea pe linie penală prin sesizarea judecătorului de instrucție. Spre

amiază.

lumea din Provins era în fierbere comentând surprinzătoarea știre privitoare la cele petrecute în acea noapte în casa Rogron. Țipetele Pierrettei fuseseră într-o oarecare măsură auzite în piațetă; dar nu duraseră mult; nimeni nu ieșise din casă, doar se întrebaseră unii pe alții: „Ați auzit zgomot și Țipete pe la ceasurile 1? Ce o fi fost?” Vorbele și comentariile umflaseră atât de surprinzător groaznica dramă, încât multă lume se adună în fața prăvăliei lui Frappier, cerându-i lămuriri, iar tâmplarul cel de treabă descrisa halul în care fusese adusă fata, cu pumnul însângerat și cu degetele strivite. La ceasurile 1 după prinz diligența poștei, în care se alia doctorul Bianchon și alături de el Brigaut, opri în fața casei lui Frappier, iar nevasta meșterului dădu fuga la spital să-i vestească pe domnul Martener și pe chirurgul-șef. Astfel zvonurile din oraș se adevăriră. Rogronii fură acuzați de a fi maltratată cu premeditare pe vara lor, punându-i viața în pericol. Vinet află știrea la palatul de justiție; lăsa totul și se duse la Rogroni. Fratele și sora tocmai își terminau prânzul. Sylvie nu voia să-i spună fratelui ei pățania din acea noapte, și la toate întrebările lui stăruitoare nu răspundea decât: „Asta nu te privește”. Umbla de colo până colo, din sufragerie în bucătărie, ca să evite orice discuție. Era singură când sosi Vinet.

— Nu știți ce se pune la cale? o întrebă avocatul.

— Nu, răspunse Sylvie.

— După cum se desfășoară lucrurile în legătură cu Pierrette, vi se va intenta un proces penal pentru maltratări.

— Un proces penal? se sperie Rogron, care intra tocmai atunci. De ce? Cum asta?

— Înainte de toate, se adresă cu glas ferm avocatul către Sylvie, spuneți-mi ce s-a întâmplat noaptea asta, dar fără înconjur, ca și cum v-ați afla în fața lui Dumnezeu. Se zice că Pierrettei va trebui să i se amputeze mâna.

Sylvie îngălbeni și începu să tremure.

— Va să zică s-a întâmplat ceva? întrebă Vinet.

Domnișoara Rogron povesti scena petrecută, inecând să se apere; dar asaltată de întrebări, mărturisi amănuntele grave ale acelei groaznice lupte.

— Dacă i-ați frânt numai degetele, nu veți fi trimisă decât în fața tribunalului corecțional, dar dacă va fi cazul să i se taie mina, se poate să vă trimită în fața Curții cu juri. Tiphainii vor face tot ce stă în puterea lor ca să ajungeți acolo.

Mai mult moartă decât vie, Sylvie mărturisi gelozia care o rodea și, ceea ce îi veni mai greu, că toate bănuielile ei se dovediseră false.

— Și ce proces o să fie! exclamă Vinet. Ar putea să însemne pieirea dumitale și a fratelui dumitale; mulți oameni vă vor părăsi chiar dacă l-ați câștiga. Dacă nu se încheie cu un triumf pentru dumneavoastră, va trebui să părăsiți Provinsul.

— Vai, dragă domnule Vinei! Dumneavoastră, care sunteți un avocat așa de mare, se rugă Rogron înspăimântat, îndrumați-ne, salvați-ne!

Abilul Vinet îi teroriză pe cei doi imbecili cât putu, ba mai mult, le declară că doamna și domnișoara Chargeboeuf ar șovăi să-i mai viziteze. A fi părăsiți de aceste doamne ar fi însemnat o osândă cumplită. În fine, după o oră de manevre grozave, se stabili că, pentru a-i salva pe Rogroni, Vinet trebuia să apară în fața întregului Provins ca având mare interes să fie apărătorul lor. În aceeași seară urma deci să fie anunțată căsătoria lui Rogron cu domnișoară de Chargeboeuf. Publicațiile pentru căsătorie s-ar face duminică. Actul dotai avea să se încheie imediat la Cournant, unde domnișoara Rogron va veni, și, în sprijinul acestei căsătorii, va abandona prin donație între vii în favoarea fratelui ei, nuda proprietate a bunurilor sale. Vinet îi lămuri pe Rogroni că ar trebui să dateze contractul de căsătorie cu două-trei zile înainte de

cele petrecute, pentru ca doamna și domnișoara de Chargeboeuf să fie compromise în ochii publicului, dându-li-se astfel un motiv plauzibil de a frecventa mai departe casa Rogron.

— Semnați acest contract și îmi iau răspunderea să vă scot din încurcătură, adăugă avocatul. Voi avea de dus o luptă înverșunată, dar mă voi face luntre și punte *să izbutesc, iar dumneavoastră mu veți datora înefl o dată multă recunoștință.*

— Ah, da! exclamă Rogron.

La ora 11 și jumătate avocatul căpătă procură atât pentru încheierea contractului de căsătorie, cât și pentru conducerea procesului. La ora 12 președintele fu' sesizat printr-o cerere în *lâlere* *, introdusă, de Vinet împotriva lui Brigaut și a văduvei Lorrain, pentru faptul de a fi ademenit pe minora Lorrain răpind-o de la domiciliul tutorelui ei. Astfel, îndrăznețul avocat porni ofensiva, punându-l pe Rogron în situația unui om căruia nu i se poate aduce nicio învinuire. În acest sens își motivă el cererea la palatul de justiție. Președintele fixă citarea părților pentru ceasurile 4.

De prisos să mai spunem în ce măsură evenimentele acestea răscoliră orașelul Provins. Președintele știa că la ora 3 urmează să se termine consultul medicilor; voia ca locțiitorul de tutore, în numele bunicii, să se poată prezenta înarmat cu certificatul medicilor. Anunțarea căsătoriei lui Rogron cu frumoasa Bathilde de Chargeboeuf și avantajele pe care Sylvie le acorda prin contract înstrăinară de Rogroni două persoane deodată: pe domnișoara Habert și pe colonel, care-și văzură amândoi nădejdlile spulberate. În mod aparent, Celeste Habert și colonelul rămaseră legați de Rogroni, dar numai pentru a le face cât mai mult rău. Astfel că, de îndată ce domnul Martener diagnostică un abces în capul sărmanei victime a celor doi marchitani, Celeste și colonelul se grăbiră să dea sfară în țară că boala i se trage din seara când Sylvie o

silise pe Pierrette să părăsească salonul și fetița, umblând pe întuneric, se lovise rău la cap; amintiră, în același timp și observațiile sălbatice și pline de cruzime pe care domnișoara Sylvie le făcuse eu acel prilej. Ținură să se știe și câtă nesimțire arătase fata bătrână față de pupila sa bolnavă. Astfel, prietenii casei, sub cuvânt că-i apără pe Sylvie și pe fratele ei, recunoșteau de fapt că cei doi erau greu vinovați. Vinet prevăzuse furtuna; dar ave Tea Rogronilor avea să încapă pe mina domnișoarei de Chargeboeuf, și o și vedea peste câteva săptămâni instalată în frumoasa casă din piață, iar el împreună cu dânsa dominând în Provins, întrucât plănuia și o alianță cu Breauteyiei, tot pentru satisfacerea ambițiilor sale. De la amiază țffnă la ceasurile 4 toate femeile din partidul familiilor Tiphaine, Garceland, Guepin, Julliard, Galardon, Guenee și doamna subprefect trimiseră după știri despre sănătatea domnișoarei Lorrain. Pierrette nu știa nimic despre zarva stârnită în oraș pe seama sănătății ei. Chinuită de dureri, se simțea totuși nespus de fericită, știindu-se împreună cu bunica ei și cu Brigaut, oameni la care ținea atât de mult. Brigaut era tot timpul cu ochii înlăcrimați, și bunica nu contenea s-o mângâie pe scumpa ei nepoțică. Bineînțeles că bătrână, vorbind cu cei trei oameni de știință, nu uită niciunul din amănuntele pe care le aflase de la Pierrette asupra celor îndurate de ea în casa Rogron. Horace Bianchon își arată indignarea în termeni vehemenți. Însăpăimântat de o asemenea cruzime, ceru să fie chemați ceilalți medici din oraș, așa încât fu de față și domnul Neraud care, în calitate de amic al lui Rogron, fu poftit să contrazică, dacă e cazul, gravele concluzii ale consultului; spre nenorocul Rogronilor, ele fură semnate de către toți medicii. Neraud, despre care și așa se spunea că prin necazurile pricinuite o omorâse pe bunica după mamă a Pierrettei, se afla într-o încurcătură imediat folosită de abilul Martener, încântat să le poată da la cap Rogronilor și să-l compromită astfel pe domnul Neraud,

rivalul lui. E de prisos să redăm textul concluziilor consultului medical, care a constituit una din piesele procesului. Dacă termenii medicali ai lui Moliere⁸² erau tare întortocheați, cei folosiți de medicina modernă au avantajul de a fi atât de limpezi, încât explicarea bolii Pierrettei: - deși boală oarecum firească și din păcate obișnuită - ar speria pe oricine. Consultul era hotărâtor, fiind susținut de o personalitate atât de celebră ca Horace Bianchon. După ce deschise ședința, președintele, stând pe scaunul lui, văzu prezentându-se în fața sa pe bunica Pierrettei însoțită de domnul Auffray, de Brigaut și de un numeros public. Vinet era singur. Contrastul surprinse asistenta, care în cursul dezbaterilor se mări printr-un mare număr de curioși. Vinet, în robă, își ridică înspre președinte fata rece, își potrive ochelarii în dreptul ochilor lui verzi, apoi cu glasul său subțire și stăruitor arată că niște persoane străine se introduseseră în timpul nopții la domnul și domnișoara Rogron și răpiseră pe minora Lorrain. Prin urmare trebuia restabilită autoritatea tutorelui, care cerea ca pupila să-i fie redată. Domnul Auffray. În calitate de locțiitor de tutore, se ridică cerând cuvântul.

— Dacă domnul președinte, rosti el, va binevoi să ia cunoștință de certificatul medical încheiat de unul dintre cei mai mari savanți ai medicinei din Paris și de toți medicii și chirurșii din Provins, își va da seama cât de nesăbuită e reclamata numelui Rogron, și ce motive grave au îndemnat-o pe bunica minorei s-o scoată cât mai repede din mâinile călăilor ei. Iată faptele: certificatul medical întocmit după un consult între un ilustru medic din Paris, chemat în mare grabă, și toți medicii din acest oraș, atribuie în unanimitate starea, aproape mortală, a minorei tratamentului prost la care au supus-o numitul Rogron și domnișoara Rogron. Potrivit legii, consiliul de familie urmează a fi convocat cât mai repede și consultat asupra chestiunii de a se ști dacă tutorele trebuie să fie demis din

autoritatea sa. Cerem ca minora să nu fie readusă la domiciliul tutorelui, ci să fie încredințată unui membru al familiei, pe care domnul președinte va binevoi a-l desemna.

Vinet ceru din nou cuvântul, în replică, susținând că certificatul medical trebuia să-i fie comunicat, pentru a putea face opoziție.

— Nu părții reprezentate de Vinet, declară pe un ton sever președintele, ci poate domnului procuror regal. Dezbaterile s-au încheiat.

După aceea președintele redacta următoarea ordonanță pe partea de jos a cererii:

„Având în vedere că din certificatul medical alcătuit în unanimitate de către medicii din acest oraș și de către doctorul Bianchon, profesor al Facultății de medicină din Paris, rezultă că minora Lorrain, cerută a fi readusă la domiciliul său de către Rogron, tutorels ei, se află foarte grav bolnavă, ca urmare a unui tratament răn și a unor lovituri ce i-au fost aplicate de către sora tutorelui ei în casa acestuia.

Noi, președintele tribunalului de prima instanță din Provins, hotărând asupra celei arătate, ordonăm ca până la decizia consiliului de familie, care, potrivit declarației. locțiitorului de tutore, urmează a fi convocat, minora să nu mai reintegreze domiciliul ei tutelar, ci să fie mutată în casa locțiitorului de tutore.

În subsidiar, având în vedere starea în care se găsește minora și urmele de violență care. pe baza certificatului medical, se văd pe trupul ei, delegăm pe medicul-șef și pe chirurgul-șef al spitalului din Provins s-o viziteze; iar în cazul când urmele de violență vor persista, se rezervă ministerului public dreptul unei acțiuni și aceasta fără prejudiciu pentru acțiunea civilă introdusă de Auffray, locțiitor de tutore”.

Severa ordonanță fu pronunțată de președintele Tiphaine cu voce tare și foarte clară.

— Și de ce nu o condamnare imediată la muncă silnică? exclamă Vinet. Atâta scandal pentru o fetiță care era în relații amoroase cu o calfă de tâmplar! Dar dacă afacerea va continua tot așa, strigă Vinet pe un ton obraznic, vom cere alți judecători, pe motiv de suspiciune legitimă.

Vinet părăsi Palatul de justiție și se duse să-l lămurească pe conducătorii partidului său asupra situației lui Rogron, care nu-și atinsese vara nici cât ai ciupi pe cineva de obraz, și în care tribunalul voia să lovească, nu atât în calitatea sa de tutore al Pierrettei, cât ca elector de seamă în Provins.

După părerea lui, Tiphainii făceau mult zgomot pentru o nimica toată. Muntele avea să nască un șoarece. Sylvie, o fată cum nu se poate mai cuminte și cu credință în Dumnezeu, descoperise o legătură amoroasă între pupila fratelui ei și un tânăr lucrător tâmplar, un breton pe nume Brigaut. Netrebnicul aflase că nepoata urma să intre în banii bunicii sale și voia s-o corupă (tocmai. Vinet se găsisese să vorbească de corupție!). Domnișoara Rogron, care ajunsese în stăpânirea unor scrisori ce atestau perversitatea fetei, nu era atât de vinovată cum țineau s-o prezinte Tiphainii. Și chiar dacă și-ar fi îngăduit să intervină mai energic spre a obține o scrisoare, lucru explicabil de altfel deoarece încăpățânarea bretonei o scosese din răbdare pe Sylvie, întrucât ar putea fi învinuit Rogron de acest fapt?

Avocatul făcu din acest proces o chestiune de partid și izbuti să-i dea o nuanță politică. Așa încât, chiar din acea seară, opinia publică se împărți în două.

— Acei care nu ascultă decât un singur clopot se mulțumesc numai cu un singur sunet, ziceau oamenii așezați. Ați auzit ce susține Vinet? Vinet lămurește bine lucrurile.

Casa lui Frappier nu fu socotită prielnică pentru Pierrette, din cauza durerilor de cap pe care le putea

pricinui zgomotul. Mutarea ei la locțiitorul de tutore se impunea atât din punct de vedere medical, cât și judiciar. O mutară cu neasemuită grijă, dar și cu mult calcul, ca să impresioneze cât mai puternic. Pierrette fu așezată pe o brancardă cu mai multe saltele, transportată de doi oameni, și însoțită de o soră de caritate cu un flacon de eter în mină; în urmă veneau bunica ei, Brigaut, doamna Auffray și camerista acesteia. Se strânsese lume pe la ferestre și pe la porți, să vadă cortegiul.

De bună seamă că starea în care se găsea Pierrette, paloarea ei de muribundă creară imense avantaje partidului potrivit Rogronilor. Soții Auffray țineau să dovedească lumii din târg cât de îndreptățit fusese președintele să dea ordonanța cunoscută. Pierrette și bunica ei fură instalate în catul al doilea al casei domnului Auffray. Notarul și soția lui se întreceau să arate oaspeților toată atenția; și o făceau chiar cu un oarecare fast. Bunica o îngrijea pe Pierrette, iar domnul Martener și chirurgul veniră s-o vadă chiar în prima seară.

Tot din acea seară începură să curgă exagerările dintr-o parte și dintr-alta. Salonul Rogronilor se umplu de musafiri. Vinet dezbătuse cazul în fața partidului liberal. Doamnele de Chargeboeuf luară cina la Rogroni, contractul urmând a fi semnat chiar atunci. În cursul dimineții, Vinet avusese grijă să se facă publicațiile la primărie. Trata afacerea Pierrette ca pe o bagatelă. Dacă tribunalul din Provins va dovedi patimă, atunci Curtea de Apel va ști să aprecieze faptele, spunea el, și alde Auffray ar fi bine să nu se pripească și să nu se bage într-un asemenea proces, înrudirea dintre Rogron și familia Chargeboeuf fu bine primită de o anumită lume, în ochii căreia Rogronii rămăseseră curați ca neaua, iar Pierrette o fetiță din cale afară de perversă, un șarpe încălzit la sânul lor.

În salonul doamnei Tiphaine, prietenii ei se răzbunau împotriva oribilelor bârfeli pe care le colportase timp de

doi ani partidul Vinet; pentru dâșii Rogronii erau niște monștri și tutorele nu va putea să scape de Curtea cu Juri. După spusele celor din piațetă, Pierrette era perfect sănătoasă; după cei din orașul de sus, nu putea supraviețui. Rogronii spuneau că n-ar avea decât niște zgârieturi la mină; în salonul doamnei Tiphaine se pretindea că fetița avea degetele strivite și va trebui să i se taie un deget. A doua zi, *Curierul din Provins* publica un articol foarte abil ticluit, bine scris, o capodoperă de insinuări amestecate cu ample considerații juridice, care îl scotea basma curată pe Rogron. Ziarul *Stupul*, care nu apărură decât peste două zile, nu putea răspunde fără a se face vinovat de calomnie; dar în replica sa susținea că într-o asemenea afacere e mai bine să se lase ca justiția să-și spună cuvântul.

Mai întâi consiliul de familie fusese alcătuit de către judecătorul de pace al cantonului Provins, președinte legal; cuprindea pe Rogron și pe cei doi domni Auffray, rudele cele mai apropiate, apoi pe domnul Ciprey, nepotul bunicii după mamă a Pierrettei; mai fu cooptat domnul Habert, duhovnicul Pierrettei, și colonelul Gouraud, care spunea pretutindeni că fusese camaradul colonelului Lorrain. Se releva îndeosebi imparțialitatea judecătorului de pace, care cooptase în consiliul de familie pe domnul Habert și pe colonelul Gouraud, socotiți de lumea din Provins buni prieteni ai Rogronilor. Dată fiind situația gravă în care se găsea, Rogron ceru să fie asistat de avocatul Vinet în fața consiliului de familie. Prin această stratagemă, pusă la cale evident de Vinet, Rogron obținu ca viitoarea întrunire a consiliului de familie să nu poată fi fixată la o dată mai apropiată decât sfârșitul lunii decembrie. La acea dată, cu prilejul convocării Camerelor legislative, președintele și soția lui locuiau la Paris, la doamna Roguin, așa că partidului guvernamental îi lipsea șeful... Pe ascuns, Vinet îl câștigase oarecum de partea sa pe tătucul Desfondrilles, judecătorul de instrucție, care

eventual avea să instruiască procesul, în cazul când urma să ia caracterul corecțional sau criminal pe care președintele încercase să i-l imprima. Timp de trei ore, Vinet pledă în fața consiliului de familie; pentru a justifica severitatea domnișoarei Rogron, căută să probeze că ar fi existat o legătură amoroasă între Brigaut și Pierrette; demonstrează cât de firesc procedase tutorele lăsând educația pupilei sale pe seama unei femei; insistă asupra faptului că clientul său nu se amestecase de loc în educarea fetei, dată în grija domnișoarei Sylvie. Cu toate stăruințele lui Vinet, consiliul retrase în unanimitate tutela lui Rogron, numind ca tutore pe domnul Auffray și ca locțiitor de tutore pe domnul Ciprey. Consiliul de familie audie ca martor pe Adele, servitoarea, care-i acuză pe foștii ei stăpâni; pe domnișoara Habert, care reproduce cuvintele pline de cruzime rostite de domnișoara Rogron, în seara când Pierrette se lovise atât de tare încât toată lumea auzise bufnitura, cât și observația făcută atunci de doamna de Chargeboeuf cu privire la sănătatea Pierrettei. Brigaut prezintă scrisoarea primită de la Pierrette și care arăta nevinovăția amândurora. Se dovedi că starea jalnică a fetei se datora lipsei de grijă a tutorelui, răspunzător de tot ce o privea pe pupila sa. Boala Pierrettei impresionase pe toată lumea, și chiar persoane străine de familie. Acuzația de maltratare fu deci menținută împotriva lui Rogron. Afacerea urma să devină publică.

Sfătuit de Vinet, Rogron făcu opoziție la Tribunal împotriva omologării încheierii consiliului de familie. Parchetul interveni, dată fiind starea din ce în ce mai gravă a Pierrettei Lorrain. Acest proces ciudat, deși pus urgent pe rol, ajunsese a fi judecat doar către luna martie 1828.

Între timp, se celebrase căsătoria lui Rogron cu domnișoara de Chargeboeuf. Sylvie ocupa etajul al doilea al casei, așa fel amenajat încât să poată fi locuit de ea și de doamna de Chargeboeuf, prunul fiind ocupat în întregime de doamna Rogron. Frumoasa doamnă Rogron deveni de

atunci succesoarea frumoasei doamne Tiphaine. Căsătoria aceasta avu urmări extrem de importante. Lumea nu mai frecventa salonul domnișoarei Sylvie, ci pe cel al frumoasei doamne Rogron.

Susținut de soacră-sa și sprijinit de bancherii regaliști du Tillet și Nucingen, președintele Tiphaine, având prilejul de a aduce servicii guvernului și relevându-se ca unul dintre cei mai apreciați oratori ai Centrului, fu numit, judecător la tribunalul de primă instanță al Senei, și izbuti ca nepotul său, Lesourd, să fie avansat președinte al tribunalului din Provins. Această numire îl indispușe mult pe judecătorul Desfondrilles, neclintit arheolog și mai mult decât oricând supleant. Ministrul de justiție trimise pe unul dintre protejații săi în locul lui Lesourd. Avansarea omnului Tiphaine nu aduse deci nicio altă avansare în cadrul tribunalului din Provins.

Vinet se pricepu să exploateze foarte abil noile împrejurări. Totdeauna spusese el oamenilor din Provins că nu sunt decât o trambulină pentru șireata doamnă Tiphaine, în cucerirea măririlor către care dânsa năzuia. Președintele nu făcea decât să-și bată joc de amicii săi. Doamna Tiphaine disprețuia *în pettoes* orașul Provins, unde nu avea aș și n-ai întoarce niciodată. Domnul Tiphaine-senior ibulind, fiul lui moșteni moșia din Fay, iar frumoasa casrijrdut orașul de sus o vându domnului Julliard, vânzare ce dovedea cât de puțin se gândește să se întoarce la Provins. Vinet avusese dreptate, se dovedise un bun proroc. Toate aceste fapte avură o mare înrâurire asupra procesului ia legătură cu tutela lui Rogron.

Așa că înspăimântătorul martiraj la care fusese supusă Pierrette de către cei doi tartori natingi, și care, din punct de vedere medical, îl pusese pe domnul Martener în situația de a prescrie, cu aprobarea doctorului Bianchon, groaznica operație a trepanației, această dramă înfiorătoare redusă la o simplă chestiune judiciară, cădea în acea urzeală dezgustătoare, care la palatul de justiție se

cheamă *procedurii*. Procesul se târăgăna de la un termen la altul, înnămolindu-se în încurcata rețea a formelor, ținut în loc de tertipurile unui avocat odios; în acest răstimp Pierrette, calomniată, tânjea și suferea cele mai groaznice dureri cunoscute în medicină. Nu se impune oare să fie lămurite ciudatele schimbări ale opiniei publice și mersul lent al justiției, înainte de a ne întoarce în camera unde. Pierrette trăia, unde trăgea să moară?

Domnul Martener, ca și familia Auffray, fu repede cucerit de Pierrette, de caracterul ei încântător, precum și de bătrână bretonă, ale cărei saotimente, idei și fel de a se purta aveau ceva din culoarea antichității romane. Bătrână femeie din Marais semăna cu una dintre femeile acelea descrise de Plutarh. Medicul vru să smulgă din ghearele morții gingașa pradă, deși din prima zi, atât doctorul din Paris cât și cel din provincie o socotiseră pierdută pe Pierrette. Între boală și medicul ajutat de tinerețea Pierrettei se încinse o luptă pe care numai medicii o cunosc și a cărei răsplată, în caz de succes, nu. e recoltată nici de medici de pe urma onorariilor, și nici chiar de către bolnav; ea sălășluiește în marea satisfacție a conștiinței și în nu știu ce lauri ideali și nevăzuți, culeși de adevărații artiști ca urmare a mulțumirii pe care o dă credința fermă că a fost realizat un lucru de seamă. Medicul tinde spre bine, după cum artistul tinde spre frumos, sub îndemnul unui minunat sentiment pe care-l numim virtute. Această luptă de zi cu zi topise în sufletul medicului de provincie măruntele enervări de pe urma luptei dintre partidul Vinet și partidul Tiphainilor, așa cum li se întâmplă de obicei oamenilor care se găsesc fală în față cu o mare suferință ce trebuie învinsă...

Domnul Martener încercase să-și exercite profesiunea la Paris, dar sălbatica activitate din acest oraș, nepăsarea la care ajunge medicul datorită înspăimântătorului număr de bolnavi și mulțimii cazurilor grave speriasse sufletul său blând, potrivit vieții de

provincie. De altminteri, era subjugat de frumoasele - sale locuri de baștină. Așadar, se întoarse la Provins, unde se căsători, se stabili și îngriji aproape cu dragoste o populație pe care cu drept cuvânt o putea socoti drept o mare familie. Își impusese să nu vorbească de bolnava sa, tot timpul cât dură boala. Sila de a răspunde când era întrebat despre starea bieteii fetei era atât de vădită, încât oamenii încetară să-l mai sâcâie cu întrebările lor. Pierrette fu pentru el ceea ce trebuia să fie: unul dintre acele poeme misterioase și profunde, încâtcat cu uriașe dureri, adeseori întâlnite în apriga viață a medicilor. Avea pentru gingașa fetiță o admirație în a cărei taină nu voia să introducă pe nimeni.

Sentimentul meditelui față de bolnava sa, ca de altfel toate sentimentele sincere, se transmise și soților Auffray, a căror casă fu pentru Pierrette, cât timp zăcu acolo, un adăpost blând și liniștit. Copiii, care se jucaseră înainte atât de frumos cu Pierrette, înțelesesă, cu acea delicatețe a celor mici, că nu trebuie să facă zgomot și nici s-o supere. Își arătară vrednicia, căutând să fie cuminți, pentru că Pierrette era bolnavă. Casa domnului Auffray se afla în orașul de sus, sub ruinele castelului, clădită p, e o margine a terenului provenit din prăbușirea vechilor întărituri. De acolo, locatarii, când se plimbau prin mica livadă închisă de jur-împrejur cu ziduri groase, de unde se vedea jos spre oraș, puteau cuprinde cu privirea toată valea. Acoperișurile caselor învecinate atingeau brâul exterior al zidului de susținere al livezii. De-a lungul acestei terase se întindea o alee care ducea spre ușa cu geamuri a biroului domnului Auffray. La capătul ei se ridica o boltă de viță și un smochin care umbreau o masă rotundă, o bancă și câteva scaune vopsite în verde. Pierrettei i se dăduse o cameră deasupra biroului noului ei tutore, iar doamna Lorrain dormea pe un pat portativ, lângă nepoata ei. De la fereastra sa, Pierrette putea deci să vadă încântătoarea vale din Provins, pe care n-o prea cunoștea, deoarece

ieșise atât de rar din casa fatală a Rogronilor! Pe vreme frumoasă, îi plăcea să se târâie la bratul bunicii până la bolta de vită. Brigaut nu mai lucra și venea s-o vadă pe mica sa prietenă de trei ori pe zi, mistuit de o durere care-l făcea să nu-i mai pese de viață; cu simțul fin al unui câine de vânătoare, îl pândea pe domnul Martener, îl însoțea întotdeauna și se întorcea cu el. Greu și-ar putea cineva închipui nebuniile pe care le făceau toți pentru scumpa lor bolnavă. Înnebunită de durere, bunica își ascundea disperarea arătând nepoatei același chip zâmbitor pe care-l avea la Pen-Hoel. În dorința de a-și mai făuri iluzii, îi puneă și îi potrivea boneta națională cu care Pierrette sosise la Provins. În felul acesta i se părea că tânăra bolnavă seamănă mai mult cu ea însăși: era o plătere s-o privești, să-i vezi obrazul încadrat de aureola, pânzei fine cu dantele scrobite de jur-împrejur. Fața albă ca porțelanul, fruntea căreia suferința îi imprimase expresia unei înējându-rări adânci, puritatea trăsăturilor subțiate de boală, moleșeala privirii și ochii pierduți uneori în gol, toate se îmbinau pentru a o înfățișa pe Pierrette ca pe o admirabilă capodoperă a tristeții. Cei din jurul ei se întreceau care mai de care s-o servească, dovedind un fel de fanatism. Era atât de blândă, de duioasă și de iubitoare I Doamna Martener își trimisese pianul la soră-sa, doamna Auffray, ca s-o distreze pe Pierrette, căreia muzica îi plăcea nespus. Era un poem s-o privești cum asculta o compoziție de Weber, de Beethoven sau de Herold, ținând ochii mari deschiși, tăcută, îndurerată fără îndoială la gândul că viața o părăsește. Preotul Peroux și domnul Habert, consolatorii ei spirituali, îi admirau pioasa resemnare. Desăvârșirea îngerească a tinerelor fete și a băieților pe care moartea i-a ales din mulțime, imprimându-le pecetea ei roșie, așa cum sunt însemnați în pădure copacii, nu e up fapt remarcabil? Poate oare scăpa ochilor și atenției cugetătorilor, ca și oamenilor simpli? Cine a văzut sublima săvârșirc din viață a unor asemenea Ființe nu poate păstra

nici urmă de necredință. Aceste fapte răspândesc în jurul lor un fel de mireasmă cerească, privirile lor îți vorbesc de Dumnezeu, glasul lor răsună elocvent chiar atunci când rostesc cuvinte simple și vibrează ca un instrument divin, pătrunzând adânc în tainele viitorului I Ori de câte ori domnul Martener o felicita pe Pierrette, după ce se supunea unui greu tratament, acest înger spunea față de toți - și cu ce priviri I - „Vreau să trăiesc, dragă domnule Martener, nu atât pentru mine, cât pentru bunica, pentru Brigaut al meik și pentru voi toți, pe care moartea mea v-ar îndurera”.

Când ieși pentru întâia oară la plimbare într-o zi din luna noiembrie, zi însoțită ca de vară a sfântului Martin, însoțită de toți ai casei, și când doamna Auffray o întrebă dacă nu e obosită, Pierrette glăsui:

— Acum, când n-am de îndurat decât suferințele hărăzite de Dumnezeu, pot să rezist. Fericirea de a mă simți iubită* îmi dă putere să îndur.

Întâia oară aminti atunci, pe ocolite, de îngrozitorul său martiraj de la Rogroni, despre care nu vorbea niciodată, pomeni de verii ei, a căror amintire o apăsa desigur atât de greu, încât nimeni nu-i vorbea despre dânsii.

— Scumpă doamnă Auffray, îi spuse ea într-o zi, pe la amiază, șezând pe terasă și cuprinzând cu ochii valea scăldată de lumina soarelui și colorată de frumoasele nuanțe roșcate ale toamnei, agonia mea în casa voastră mi-a prilejuit mai multă fericire decât am avut parte în toți acești trei ani din urmă.

Doamna Auffray se uită la sora ei, doamna Martener, și-i șopti la ureche:

— Cum ar fi știut să iubească I

Într-adevăr, tonul, privirea Pierrettei îi întăreau nespuse vorbele.

Domnul Martener era în neîntreruptă corespondență cu doctorul Bianchon și nu încerca nimic mai de seamă

fără aprobarea lui. Voia mai întâi să lase natura să lucreze, și apoi să dreneze abcesul din cap prin ureche. Cu cât durerile Pierrettei erau mai mari, cu atât spera mai mult. Obținut ușor îmbunătățiri în ce privește punctul întâi, și le socoti un adevărat triumf. Timp de câteva zile, Pierrettei îi reveni pofta de mâncare și se hrănea cu alimentele substanțiale pe care din pricina bolii nu le putuse suferi până atunci; culorile feței i se schimbă, dar capul era într-o stare îngrozitoare. Așa că doctorul îl rugă pe marele medic, cu care se consulta mereu, să vină la Provins. Bianchon sosi, rămase două zile în oraș și găsi că e cazul să-i facă o operație; la fel de binevoitor ca și bunul său coleg Martener, se duse personal să-l aducă pe renumitul Desplein. Operația o execută cel mai mare chirurg din toate timpurile, vechi și moderne; dar plecând cu Bianchon (discipolul la care ținea mai mult), acest nemaipomenit haruspex îi spuse lui Martener:

— Doar o minune o mai poate salva. După cum v-a spus și Bianchon, oasele au început să se fărâmițeze. La vârsta ei oasele sunt atât de gingașe!

Operația avusese loc la începutul lunii martie 1828. În tot cursul lunii, domnul Martener, peste măsură de impresionat de durerile năprasnice ale Pierrettei, plecă de câteva ori la Paris; îi consultă acolo pe Desplein. și pe Bianchon, cărora le propusese o operație *in extremis*, ca aceea în genul sfărâmării pietrei în bășică, și care se execută introducând în cavitatea craniană un instrument scobit, cu ajutorul căruia se putea încerca turnarea unui medicament puternic spre a opri întinderea tumorii. Oricât era de curajos, Desplein nu îndrăzni să încerce intervenția chirurgicală pe care Martener o propusese în disperare de cauză. Astfel că ultima dată când se întoarse de la Paris, medicul păru amicilor săi abătut și posomorât. Într-o seară fatală se văzu silit să comunice familiei Auffray, doamnei Lorrain, duhovnicului și lui Brigaut, adunați la un loc, că știința nu mai poate face nimic pentru Pierrette, a cărei

salvare e numai îți mâna lui Dumnezeu. Vestea îi ului groaznic pe toți. Bunica făcu legământ în fața domnului și îl rugă pe preot să slujească în fiecă dimineață, înainte de a se trezi Pierrette, o liturghie, la care asistau ea și Brigaut.

Procesul era în curs de judecată. În timp ce victima Rogronilor se stinge, Vinet o detăina în fața tribunalului. Tribunalul omologă încheierea consiliului de familie, și avocatul introduse pe loc apel. Noul procuror regal întocmi un rechizitoriu, în urma căruia afacerea la trimisă la instrucție. Rogron și sora lui trebuiră să depună o cauțiune, ca să nu fie arestați. În cadrul instrucției urma să se ia interogatoriul Pierrettei. Când domnul Desfondrilles sosi la Auffray, Pierrette era în agonie, duhovnicul stătea la căpătâiul ei și aștepta s-o împărtășească. În acele clipe bolnava ruga familia, adunată în jurul ei, să-i ierte pe vărul și pe vara sa, așa cum îi iartă și ea, spunând cu un minunat bun-simț că judecarea unor asemenea fapte e numai în mâinile domnului.

— Dragă bunică, rosti ea. Lasă toată averea ta lui Brigaut (Brigaut izbucni în plâns). Și Pierrette urmă: Dă, te rog, o mie de franci bunei Adele, care-mi încălzea patul pe ascuns. Dacă ar fi rămas la verii mei, aș fi trăit și eu...

Și la ceasurile 3, în marțea Paștelor, într-o zi frumoasă, suferințele acestui îngeraș încetară. Brava ei bunică ținu s-o vegheze toată noaptea, alături de preot, și s-o înfășoare în lințoliu cu bătrânele ei mâini țepene. Spre seară, Brigaut ieși din casa Auffray și coborî la Frappier.

— Nu te mai întreb, dragă băiete, ce mai face, îi zise tâmplarul.

— Da, moș Frappier, pentru ea s-a isprăvit, nu însă pentru mine.

Lucrătorul arunca asupra scândurilor din prăvălie priviri întunecate, căutând să le aleagă pe cele mai potrivite.

— Te înțeleg, Brigaut, rosti moș Frappier. Uite, astea

sunt bune.

Și-i arată niște scânduri de stejar, groase de un centimetru.

— Să nu-mi ajutați, domnule Frappier, zise bretonul. Vreau să fac totul cu mâna mea.

Toată noaptea Brigaut gelui și potrivi sicriul Pierrettei și nu o dată scotea de sub rindea câte o așchie umezită de lacrimi. Moș Frappier fuma și se uita la el Cttm lucrează, îi spuse doar atât, când calfa hii încheie cele patru scânduri:

— Capacul fă-l cu scobituri; să n-audă bieteles rude când se bat cuiele.

Dimineața Brigaut se duse să cumpere plumb cu care câptuși sicriul. Printr-o coincidență surprinzătoare, fâșiile de plumb costară exact cât îi dăduse el Pierrettei când plecase de la Nantes spre Provins. Curajosul breton, care nu șovăise în fața groaznicei dureri de-a face el însuși sicriul pentru scumpa sa prietenă din copilărie, câptușind scândurile cu toate amintirile lui, simțea că se sfârșește gândindu-se la aceste coincidențe; leșină și nu putu ridica plumbul; tinichigiul îl însoți, oferindu-se să meargă cil el să prindă a patra fâșie, de îndată ce trupul neînsuflețit va fi pus în sicriu. Bretonul arse rindeaua și toate sculele de care se servise, apoi încheie socotelile cu Frappier și își luă rămas bun. Eroismul cu care sărmanul băiat se străduia, la fel ca bunica, să-i aducă Pierrettei ultimele servicii îi dădu putere să intervină în suprema scenă care avea să încheie tirania Rogronilor.

Brigaut și tinichigiul sosiră la domnul Auffray tocmai la timp pentru a face dreptate prin forță într-o nerușinată și groaznică chestiune judiciară. Camera mortuară, plină de lume, oferi celor doi lucrători un ciudat spectacol. Rogronii, în toată hidoșenia lor, stăteau lângă cadavrul victimei, ca s-o chinuie și după moarte. Trupul, de o rară frumusețe, al bieteii Mițe zăcea pe patul portativ al bunicii. Pierrette avea ochii închiși, părul legat și trupul cusut într-

un cearșaf de pânză groasă. În fața patului, cu părul vâlvoi, în genunchi, cu mâinile întinse, cu fața încinsă, bătrâna Lorrain striga: „Nu, nu, asta n-o să se întâmple!” La picioarele patului stăteau tutorele, domnul Auffray, preotul Peroux și domnul Habert. Lumânările mai ardeau încă. În fața bunicii se aflau chirurgul spitalului și domnul Neraud, pe care îi îndruma înspăimântătorul și prefăcutul Vinet. Mai era de față un portărel. Chirurgul spitalului purta șorțul de autopsie. Unul dintre ajutoarele sale desfăcuse trusa și îi întindea bisturiul pentru disecție.

Scena fu tulburată de zgomotul sicriului trântit de Brigaut și tinichigiu; căci zărind-o pe bătrâna Lorrain strivită de jale, Brigaut, care mergea în față, se sperie”.

— Ce-i? strigă el apropiindu-se de bătrâna și strângând spasmodic în mină o daltă cu care venise.

— Uite, suspină bătrâna, uite, Brigaut, vor să sfrtece trupul copilului meu, să-i spintece capul să-i sfărâme inima după moarte, cum i-au sfărâmat-o și în viață.

— Cine? strigă Brigaut atât de tare, mai să spargă timpanele oamenilor justiției.

— Rogronii.

— Pentru Dumnezeu!...

— O clipă, Brigaut, interveni domnul Auffray când îl văzu pe breton înălțând dalta.

— Domnule Auffray, rosti Brigaut la fel de palid ca și fetița cea moartă, vă ascult fiindcă sunteți domnul Auffray; dar în clipa asta n-aș asculta...

— E justiția! zise Auffray.

— Dar există justiție? strigă bretonul. Justiția, uite-o I și amenință pe avocat, pe chirurg și pe portărel cu dalta care strălucea în bătaia soarelui.

— Amice, interveni preotul. Justiția a fost sesizată de avocatul domnului Rogron, care e pus sub o acuzație gravă, și nu i se pot răpi unui inculpat mijloacele de apărare. După cele ce susține avocatul domnului Rogron, dacă sârmanul copil din fața noastră a sucombat de pe

urma abcesului din cap, fostul ei tutore n-ar avea de ce să fie tras la răspundere! e dovedit că Pierrette a ascuns multă vreme că ea însăși s-ar fi lovit...

— Ajunge I strigă Brigaut.

— Clientul meu... încercă Vinet.

— Clientul tău, țiță bretonul, va intra în iad și eu voi urca pe eșafod, dacă vreunul dintre voi încearcă să se atingă de cea pe care clientul tău a omorât-o, și dacă felcerul nu-și strânge sculele, îl ucid pe loc.

— Rebeliune f strigă Vinet. Vom seSiza parchetai.

Cei cinci străini plecară.

— Ah, iuuie! exclamă bătrână înălându-se și îmbrățișându-l pe Brigaut. S-o îngropăm cât mai repede, că or să se întoarcă...

— O jiată tabla prinsă, se amestecă tinichigiul, cred că n-or mai îndrăzni.

Domnul Auffray se repezi până la cumnatul său, domnul Lesourd, pentru a încerca să aranjeze lucrurile. Atâta aștepta și Vinet. Prin moartea Pierrettei, procesul cu privire la tutelă, încă în curs de judecată, se clasa fără ca cineva să-i poată acuza ori apăra pe Rogroni. Afacerea rămânea nehotărâtă. Abilul Vinet prevăzuse bine consecința cererii pe care o făcuse. La amiază, domnul Desfondrilles înaintă tribunalului raportul său cu privire la rezultatul instrucției preveniturii Rogron și tribunalul dădu o ordonanță de neurmărire, juridicește perfect motivată.

Rogron nu îndrăzni să se arate la înmormântarea Pierrettei, a care luă parte tot orașul, Vinet ar fi vrut să-l aducă dar fostul marchitan se temu să nu stârnească ura tuturor.

După ce văzu cu ochii lui cum se acoperă cu țărână mormântul în care o îngropase pe Pierrette, Brigaut părăsi orașelul Provins și o luă de-a dreptul spre Paris. Înaintă o cerere prințesei moștenitoare *, arătând că, dat fiind nuntele pe care-l poartă, dorește să fie primit în garda

regală, unde fu înrolat fără întârziere. Când se întreprinse expediția împotriva Algerului”, ceru din nou prințesei să fie trimis pe front. Era sergent, și mareșalul Bourmont îl făcu sublocotenent de infanterie. Fiul maiorului se comportă ca un om care căuta să termine cu viața. Moartea l-a cruțat până acum pe Jacques Brigaut, care s-a distins la toate expedițiile recente fără a se alege măcar cu o rană. A ajuns comandant de batalion într-un regiment de linie, Ț cel mai tăcut, dar și cel mai bun ofițer. În afara serviciului, nu vorbește aproape cu nimeni, se plimbă singur și duce o viață de automat. Fiecare bănuiește că suferă de pe urma unei mâhniri tainice, și îi respectă durerea. Are o avere de patruzeci și șase de mii. de franci, lăsați de bătrână doamnă Lorrain, care a murit la Paris în 1829.

La alegerile din 1830, Vinet ajunsese deputat; de pe urma serviciilor aduse noului guvern se procopsi, cu locul de procuror general. Devenind un personaj cu mare influență, și-a asigurat pentru totdeauna deputăția. Rogron e perceptor general chiar în orașul unde Vinet își îndeplinește funcțiile; și, printr-o coincidență surprinzătoare, domnul Tiphaine e tot acolo președinte al Curții de Apel; omul justiției n-a stat la gânduri și a aderat fără șovăială la dinastia din iulie*7. Doamna Tiphaine, frumoasa de altă dată, e în bune relații cu frumoasa doamnă Rogron, iar Vinet în cele mai bune raporturi cu președintele Tiphaine.

În cel privește pe prostănacul de Rogron, se amestecă și el în vorbă, rostind sentințe ca de pildă: „Ludovic-Filip nu va fi cu adevărat rege decât atunci când va putea face nobili!”

Aceste cuvinte nu ies de bună seamă din capul lui. Sănătatea-i șubredă îi dă doamnei Rogron speranța de a se putea căsători în foarte scurt timp cu generalul marchiz de Montriveau, *pair de France*⁰⁸, care comandă departamentul și se arată foarte curtenitor cu ea. În rechizitoriile sale, Vinet cere întotdeauna capul acuzatului,

nu admite niciodată că ar exista și acuzați inocenți. Acest aprig procuror general e socotit drept unul dintre oamenii cei mai amabili din cadrul justiției și recoltează succese la Paris, la fel ca și la Cameră; la curtea regală știe să apară ca un încântător curtean.

Ținându-se de făgăduială, Vinet i-a înlesnit generalului baron Gouraud - această nobilă ruină a glorioa-selor noastre armate - să ia în căsătorie pe o oarecare domnișoară Matifat de Luzarches, în vârstă de douăzeci și cinci de ani, fiica unui droghist din strada Lombarzilor și care-i aduse o zestre de o sută cincizeci de mii de franci. Comandă, după cum i-a prorocit Vinet, un departament mărginaș cu Parisul. A fost numit *pair de France* datorită meritelor câștigate cu prilejul răscoalelor de sub guvernul Casimir Perier⁶⁹. Baronul Gouraud a fost unul dintre generalii care au luat cu asalt baricada de la Saint-Merry⁷ e, bucuroși că pot lovi în civili, de la care au avut de suferit vexațiuni timp de cincisprezece ani - iar zelul i-a fost răsplătit cu marele cordon al Legiunii de Onoare.

Niciunul dintre personajele care au avut partea lor de vină în moartea Pierrettei nu simte vreo remușcare. Domnul Desfondrilles e tot arheolog, dar procurorul general Vinet, în interesul alegerii sale, a avut grijă să-l numească președinte de „tribunal. Sylvie își are mica ei curte și administrează bunurile fratelui: face cămătărie dând lțani cu procente mari și nu cheltuiește nicio mie două sute de franci pe an.

Din vreme în vreme, în aceeași mică piață, când vreun localnic se întoarce de la Paris spre a se stabili în Provins și iese din casa domnișoarei Rogron, câte un fost partizan al Tiphainilor spune:

— Rogronii au avut acum câțiva ani un bucluc mare din pricina unei pupile...

— Afacere de partid, răspunde președintele Desfondrilles. S-a căutat a se răspândi zvonul că s-ar fi

comis acte de cruzime. Această Pierrette era o fetiță destul de drăgălașă și săracă; din bunătațe, Rogronii au luat-o la ei; la vârsta pubertății intrase într-o legătură amoroasă cu o calfă de tâmplar; se ducea desculță la fereastră să stea de vorbă cu băiatul acela, uitați-vă chiar aici! îndrăgostiții își trimiteau bilețele dulci legându-le de o sfoară. Vă dați seama că, în starea ei, nu-i trebuia mai mult, în lunile octombrie și noiembrie, ca să se îmbolnăvească rău, fiind tare plăpândă din fire. Rogronii s-au purtat cum nu se poate mai bine; n-au reclamat partea lor din moștenirea fetei, au renunțat în favoarea bunicii ei. Morala care trebuie trasă, dragii mei, este că diavolul ne pedepsește întotdeauna pentru câte o faptă bună de a noastră.

— Vai, atunci e altceva; moș Frappier mi-a povestit altfel.

— Moș Frappier apelează mai mult la pivniță decât la memorie, caută să pună la punct lucrurile unul dintre obișnuiții salonului domnișoarei Rogron

— Dar bătrânul domn Habert...

— Ăla I Știți ce voia?

— Nu.

— Ei bine, voia să-și mărite sora cu domnul Rogron, perceptorul-sef.

Doi oameni n-o uită pe Pierrette, amintindu-și zilnic de ea: medicul Martener și maiorul Brigaut, singurii care cunosc groaznicul adevăr.

Dacă am da proporții acestei întâmplări, ar trebui să ne amintim că, muțind, o dramă similară în evul mediu și pe vastul teatru al Romei, o fată sublimă, Beatrix Cenci⁷¹, fu condusă la locul de execuție pentru aceleași motive și datorită aproape acelorași intrigi care au împins-o pe Pierrette în mormânt. Beatrix Cenci n-a avut decât un singur apărător, pe un artist, un pictor. Astăzi istoria, ca și oamenii în viață, dând. crezare portretului de Guido Reni, îl condamnă pe - papă și recunosc în Beatrix pe una dintre cele mai înduioșătoare victime ale patimilor nelegiuite și

ale clicilor.

Între noi fie vorba, legalitatea ar fi lucra minunat
pentru ticăloșiile. din societate, dacă n-ar exista
dumnezeu.

Noiembrie 1838

FIER RE GRASSOU1

Locotenent-colonelului de artilerie Periollas Mărturie
de afectuoasă stimă din partea autorului.

De Balzac.

Ori de câte ori ați vizitat cu multă atenție Expoziția

lucrărilor de sculptură și de pictură, așa cum se prezintă după revoluția din 1830, n-ați încercat oare un sentiment de neliniște, de plictiseală și tristețe văzând cât de ticsite erau nesfârșitele galerii? Din 1830, Salonul 3 nu mai există. Pentru a doua oară, Luvrul a fost luat cu asalt de către mulțimea de artiști care au izbutit să se mențină acolo. Prezintă, cu ani în urmă, cele mai valoroase opere de artă, Salonul atrăgea cele mai mari cinstiri pentru creațiile expuse. Dintre cele două sute de tablouri care fuseseră alese, publicul la rândul său alegea și el: și astfel mâini necunoscute încununau câte o capodoperă. Adeseori un tablou stârnea discuții aprinse. Ocările de care nu erau cruțați Delacroix și Ingres⁴ ne-au servit la stabilirea faimei lor mai puțin decât laudele și fanatismul adeptilor. De acum înainte, nici publicul, nici criticii nu se vor mai pasiona pentru marfa acestui bazar. Obligați să facă ei alegerea pe care altă dată o făcea Juriul examinator, obosec repede în îndeplinirea acestei munci și numai bine când o termină, Expoziția se închide. Înainte de 1817, tablourile admise nu ocupau mai mult decât spațiul dintre primele două coloane ale galeriei ceoi lungi unde sunt expuse operele măștrilor de altă dată, și în anul acesta ele au ocupat întregul spahiu, spre marea mirare a publicului. Tablourile istorice, cele de gen, compozițiile de șevalet, peisajele, florile, animalele, acuarelele, aceste opt genuri nu ar trebui să fie reprezentate decât cel mult prin douăzeci de tablouri vrednice de a fi văzute de public, care de-altfel nici nu-și poate concentra atenția asupra unui număr mai mare de lucrări. Cu cât creștea numărul artiștilor, cu atât Juriul de admitere trebuia să fie mai sever. Totul fu dat peste cap din momentul când Salonul trecu în Galerie. Salonul ar fi trebuit să rămână un loc dinainte stabilit, restrâns, cu limite fixe, unde să se expună capodoperele fiecărui gen.

O experiență de zece ani a dovedit calitatea vechii instituții. În loc de o întrecere, ne trezim cu o răscoală; în

locul unei expoziții glorioase, ne alegem cu un bazar zgomotos; în locul unei selecții, avem o simplă îngrămădeală. Care este urinarea? Marele artist e în pierdere. *Cafeneaua turcească*, *Copii ki tintină*, *Sulpiciul cârligelor* și *Joseph* ale lui Decamps⁴ ar fi folosit gloriei sale mai mult decât cele douăzeci de tablouri care se pierd printre cele trei mii de lucrări, așezate claie peste grămadă în șase galerii, dacă aceste pânze ar fi fost expuse în marele Salon, împreună cu cele 100 de tablouri reușite din anul acesta.

De când ușile Expoziției sunt deschise fără discernământ tuturor artiștilor, se vorbește, printr-o surprinzătoare ciudățenie, de genii nerecunoscute. Cu doisprezece ani în urmă, când Curtezana de Ingres ca și tablourile lui Sigalon⁸, *Medusa* de Géricault, *Masacru? de la Scio* de Delacroix⁷, *Botezul lui Henric al IV-lea* de Eugene Deveria⁸ fură admise chiar de către celebrități socotite rivale, anunțând lumii, în ciuda ponegririlor criticii, apariția unor palete tinere și înflăcărate, ele n-au stârnit nicio voce potrivnică.

Acum. când orice mizgălit de pânză își poate expune opera, n-auzi vorbindu-se decât despre artiști nemele și. Unde nu mai e apreciere, nu mai e nici Lucru apreciat. Orice ar face artiștii, ei se vor întoarce la acest examen de admitere, sing Hrul în măsură să recomande operele lor admirației mulțimii pentru care lucrează: fără o selecție din partea Academiei nu va mai fi cu putință niciun Salon, iar fără Salon, Arta poate pieri.

De când catalogul a crescut devenind o carte groasă, se citează multe nome sortite a ritmme necunoscute, cu toată lista de zece sau douăsprezece tablouri care li se alătură. Printre aceste nume, cel mai necunoscut este poate al unui artist pe care-l cheamă Pierre Grassou, de locul lui din Fougères, numit pe scurt, în lumea artiștilor, Fougères. În jurul lui se face astăzi multă vâlvă, fapt ce a sugerat reflecțiile pline de amărăciune cu care am început

schițarea vieții sale, schițare potrivită și altor persoane din tagma artiștilor, în 1332, Fougères locuia în strada Navarin, la etajul al patrulea al uneia dintre acele clădiri strâmte și înalte, aducând cu obeliscul din Luxor”, case cu gang, cu scări înguste și întunecate plină de cotituri periculoase, cu cel mult trei ferestre la fiecare etaj, și cu o curte interioară sau mai bine zis un puț pătrat săpat în mijloc. Deasupra celor trei-patru camere ale apartamentului lui Grassou de Fougères se afla atelierul său, cu vedere spre Montmartre. Atelierul zugrăvit pe un fond cărămiziu, pardoseala de culoare închisă, vopsită cu îngrijire și bine ceruită, fiecare scaun acoperit cu un covoraș tivit, o canapea de altfel simplă, dar curată ca cea din camera de culcare a unei băcănițe, totul vădea viața meticuloasă a oamenilor mărginiți și grija de curățenie a omului sărac. Se mai afla acolo și un scrin unde își ținea uneltele atelierului, o masă pe care mânca, un bufet, un mic birou, în sfârșit toate acele lucruri de care se folosesc pictorii, curate și așezate toate la locul lor. Soba avea rostul ei în această rânduială de tip olandez, care ieșea cu atât mai mult la iveală, cu cât lumina de la nord, limpede și foarte puțin schimbătoare, se revărsa rece și pură în această cameră mare. Fougères, un simplu pictor da gen, n-avea nevoie de acele accesorii de mari dimensiuni careruzionează pe pictorii de compoziții istorice; își dădea seama că nu are suficientă măiestrie spre a se încumeta să treacă la pictura de mare clasă, așa că nu se depărta de șevalet lu’.

la acel an, la începutul lunii decembrie, epocă în care îndeobște burghezilor din Paris le trece prin cap ideea năstrușnică de a-și eterniza mutrele, deși sunt prin ele însele îndeajuns de supărătoare, Pierre Grassou, sculându-se devreme, își pregăti paleta, aprinse locul în sobă, mănca o Iranzeluță înmuiată în lapte și așteptă să se dezghețe geamurile ca să pătrundă lumina și să poată începe lucrul. Alară era o vreme uscată și frumoasă. În acea clipă,

artistul, care mânca păstrând aerul unui om răbdător și resemnat, atât de clocvent prin el însuși, recunoscuse pasul omului ce avusese asupra vieții sale înrâurirea pe care acest soi de oameni o au asupra mai tuturor artiștilor: negustorul de tablouri, Elias Magus, speculantul de pânze. Într-adevăr Elias Magus îl găsi pe pictor în momentul când se apuca de lucru în atelierul său atât de curat.

— Cum îți merge, bătrâne coțcar? îl întâmpină pictorul.

Fougères căpătase Crucea Legiunii de Onoare, iar Elias îi cumpăra tablourile cu două-trei sute de franci, așa încât pictorul făcea pe artistul.

— Negustoria merge prost, răspunse Elias. Cu toții aveți pretenții, cereți două sute de franci pe o pânză pe care n-ați pus culoare decât de treizeci de centime. Dar dumneata ești un băiat cumsecade! Ești un om chibzuit și am venit să-ți propun o afacere bună.

— *Timeo Danaos et dona ferentes* 11 - îi răspunse Fougères. Știi latinește?

— Nu.

— Ei, află dar că grecii nu propuneau niciodată afaceri bune troienilor, fără a se alege cu un câștig. Pe atunci, ei spuneau: Ia-mi calul I Astăzi noi spunem: ia-mi ursul I Ce vrei - Ulysse-Lageingeole¹² Elias Magus?

Aceste vorbe arată felul reținut în care Fougères utiliza ceea ce pictorii numesc glumele de atelier.

— Sunt sigur că ai să-mi faci două tablouri pe gratis.

Ifrj

— Oh! Oh!

— Las la aprecierea dumitale, nu ți le cer-Ești un pictor cinstit.

— Treci la problemă 1

— Ei, uite, îți aduc un tată, o mamă și o fiică unică.

— Toți sunt unici...

— Pe cinstea mea, da, da - și urinează să le faci portretele. Acești burghezi se înnebunesc după artă, dar n-

au îndrăznit să se aventureze într-un atelier. Fata are o zestre de o sută de mii de franci. Vezi de-i pictează pe oamenii ăștia, mai știi, poate devin pentru dumneata portrete de familie.

Această uscătură germană c-are trece drept om și se numește Elias Magus se întrerupse și se porni pe un râs sec, ale cărui hohote îl speriară pe pictor. Crezu că-l aude pe Mefisto vorbind despre căsătorie.

— Portretele vor fi plătite cu cinci sute de franci bucata, și deci s-ar cuveni să-mi faci chiar trei tablouri.

— Mai încape vorbă! exclamă vesel Fougères.

— Și dacă o iei pe fată, n-ai să mă uiți.

— Să mă căsătoresc I strigă Pierre Grassou. Eu care am obiceiul să mă culc singur, să mă scol dis-de-dimineată, eu cu viața mea atât de rânduită...

— O sută de mii de franci, spuse Magus. și o fată blândă, scăldată în tonuri aurii, un adevărat Tizian”!

— Și ce sunt oamenii ăștia?

— Foști negustori, în prezent amatori de artă, cu o vilă la Ville-d’Avray și zece sau douăsprezece mii de franci rentă.

— Ce fel de negustori?

— Negustori de vin la sticle înfundate.

— Nu mai repeta vorbele astea, parcă aud sărind dopurile și mi se strepezesc dinții.

— Să ți-i aduc?

— Treiportrete, le voi expune la Salon, mă voi lansa poate în portretistică, ei da...

Bătrânul Elias coborî să aducă familia Vervelle. Pentru a ne da seama în ce măsură propunerea avea să-l intereseze pe pictor și ce impresie urmau să-i facădomnul și doamna Vervelle, făloși de unica lor fiică, se impune să aruncăm o privire asupra trecutului lui Pierre Grassou de Fougères.

Ca elev, Fougères studiase desenul la Servin, care trecea drept mare desenator în lumea Academiei. Intrase

apoi la Schinner să afle secretul acelei puternice și neîntrecute culori, proprii acestui maestru desăvârșit. dar maestrul și elevii fură atât de discreți, încât Pierre nu putu să prindă nimic. De aici, Fougères a trecut în atelierul lui Gros, să se familiarizeze cu acea parte a picturii numită compoziție, dar compoziția se arată sălbatică și de neîmblânzit pentru el. Încercă apoi să smulgă de la Sommervieux și de la Drolling-tatăl u. mislerul efectelor în tablourile de gen. Dar nici acești doi maestri au se lăsară furați. În cele din urmă, Fougères își încheie pregătirea artistică la Duval-Lecamus

În cursul acestor studii și al diferitelor sale peregrinări, Fougères avu purtări de om liniștit, foarte ordonat, dând astfel prilej de ironii în atelierele pe unde trecuse, dar își dezarma pretutindeni colegii prin modestie, prin răbdare și printr-o blândețe de mieluşel. Maestrilor nu le era de loc simpatic acest băiat cuminte, căci maestrilor le plac ucenicii sclipitori, inteligentele excentrice, poznașe, neastâmpărate sau dimpotrivă firile întunecate și chibzuite, care prevestesc un talent în devenire. Din felul de a fi al lui Fougères. oricine putea să prevadă că va fi un artist mediocru. Porecla de Fougères după numele care amintea pe al pictorului din piesa lui d' glantine, îi pricinuiseră multe necazuri, dar, vrând nevrând, se resemna și se învoi să poarte mai departe numele orașului unde se născuse.

Prin înfățișare. Grassou de Fougères se potrivea cu numele Grăsuliu și îndesat, avea o față ștearsă, ochi câprui, păr negru, nas cirn. gură destul de mare și urechi lungi. Aspectul blând, indiferent și resemnat nu izbutea să dea prea multă expresie trăsăturilor fizionomiei sale de om perfect sănătos, dar molatec. Nu era răscolit nici de un impuls sangvin bogat, nici de neastâmpărul gândirii, nici de acea vervă mucalită după care pot fi recunoscuți marii artiști. Acest tânăr născut pentru a deveni un burghez cumsecade, sosit de la locul său de baștină ca să ocupe un

serviciu de vânzător la vreun negustor de culori, originar din Mayenne și rudă. Îndepărtată cu familia d'OrgemonU se hotărî să devină pictor din încăpățânarea caracteristică bretonilor. Câte a tras și cum a trăit în timpul studiilor, numai Dumnezeu știe. Suferise atât cât suferă oamenii mari de pe urma mizeriei, când sunt hăituiți ca animalele sălbatice de liota mediocrităților și de gloata vanitoșilor, puși pe răzbunare. De îndată ce se simți în stare să-și ia zborul, Foug & res închirie un atelier în partea de sus a străzii Martirilor, unde începu să muncească pe brânci. Debutul și-l făcu în 1819. Primul tablou pe care-l prezentă juriului expoziției organizate la Luvtu înfățișa o nunțf la țară, o copie gieoaie după o pânză de Greuze18. Fu respins. Aflând această hotărâre nenorocită pentru el, Grassou nu se înfurie și nici nu căpătă. acea criză de amor propria spasmodic, căruia îi cad victimă firile trufase, și care se încheie uneori prin trimiterea cărților de vizită directorului sau secretarului Muzeului, alteori chiar prin amenințări cu moartea. Fougères își luă frumos tabloul, îl înfășură în batistă, îl aduse înapoi în atelier și jură în sinea lui să ajungă mare pictor. Își așază pânza pe șevalet și se duse la fostul lui maestru Schinner, un om de un imens talent, artist blând și răbdător ca și el și care repurtase un succes desăvârșit la ultimul Salon. Îl rugă să vină să-i critice opera respinsă. Marele pictor lăsă lucrul și veni. Când bietul Fougères îi înfățișă lucrarea sa, Schinner, după o singură privire, îi strânse mâna.

— Ești un băiat bun, ai o inimă de aur și nu se cuvinte să te induc în eroare. Ascultă-mă, nu te-ai abătut nici cu o iotă de la ceea ce se aștepta de la tine în atelier. Când îți iese așa ceva din pensulă, dragul meu Fougères, e mai bine să lași culorile la Brullon și să nu furi pânza celorlalți. Vino devreme acasă, pune-ți o tichie de bumbac în cap, culcă-te la ceasurile nouă, și a doua zi, La ceasurile zece, caută la vreun birou o slujbă și lasă-te de artă.

— Dragă prietene, răspunse Fougères, pânza mia fost

osândită, asta o știu, nu cer un verdict, ci motivarea lui.

— Atunci fie I Totul e înecat în cenușiu, în slimbru, tu vezi natura printr-un zăbranic; desenul tău e greoi, îmbâcsit, compoziția o pastişă după Greuze, dar el își răscumpără lipsurile prin calități care ție îți lipsesc.

În vreme ce îi înfățișa unul câte unul defectele tabloului, Schinner citi pe chipul lui Fougères o expresie de o atât de adâncă tristețe, încât îl luă să cineză cu el, încercând astfel să-l consoleze. A doua zi, la șapte dimineața, Fougères se și instalează în fața șevaletului și refăcu tabloul osândit, mai încălzi culoarea, îl corectă după indicațiile lui Schinner, cârpăcind figurile. Până la urmă, se dezgustă de tablou și îl duse lui Elias Magus. Elias Magus, un fel de olandezo-belgoflamand, avea trei temeuri ca să ajungă ceea ce ajunsese - zgârcit și bogat. Proaspăt sosit din Bordeaux, își începea atunci cariera la Paris, negocia tablouri de ocazie și locuia pe bulevardul Bonne-Nouvelle. Fougères, care pentru a fi în stare să intre într-o brutărie nu se putea bizui decât pe paleta sa, nu se descuraja nici când mânca doar pâine cu nuci, pâine cu lor>te, pline cu cireșe sau pâine cu brânză, după anotimp. Elias Magus, căruia Pierre îi prezentă spre vânzare prima sa pânză o privi lung și îi oferă pe ea cincisprezece franci.

— Cu cincisprezece franci venit și cu o cheltuială de o mie de franci pe an, nu ajungi departe, surâse Fougères.

Elias Magus făcu un gest: își mușcă amândouă degetele mari, gândindu-se că ar fi putut obține tabibul pe cinci franci. Câteva zile de-a rândul, Fougères coborî dimineața din strada Martirilor, se ascunse prin mulțimea de pe bulevardul opus celui pe care se găsea prăvălia lui Magus și își pironi privirile asupra tabloului care nu atrăgea de loc atenția trecătorilor.

Pe la sfârșitul săptămânii tabloul dispăru. Fougères urcă din nou bulevardul, se îndreptă spre prăvălia cu obiecte de ocazie, având aerul că se plimbă doar. Negustorul stătea în ușa dughenei.

— Ei, ai vândut tabloul?

— Uite-l, răspunse Magus, îi pun o ramă ca să-l pot oferi cuiva care și-o închipui că se pricepe la pictură.

Fourgeres nici nu mai îndrăzni să se arate pe bulevard, și începu să picteze alt tablou; munci două luni mâncând te miri ce și mai nimic, trudind ca un adevărat ocnaș.

Într-o seară se aventură până în bulevard; bineînțeles că picioarele îl duseră ca de obicei la dugheana lui Magus, și nu-și mai văzu tabloul nicăieri.

— Ți-am vândut tabloul, îi zise negustorul.

— Cu cât?

— Mi-am scos banii și un mic câștig. Fă-mi tablouri cu interioare flamande, o lecție de anatomie, un peisaj, am să ți le plătesc, îi propuse Elias.

Fougères mai-mai să-l strângă pe Magus în brațe; îl privea așa cum te uiți la un tată. Se întoarse fericit acasă: va să zică marele pictor Schinner s-a înșelat! În acest uriaș Paris se găseau așadar inimi care băteau la unison cu a lui, talentul său găsea înțelegere și era apreciat. La douăzeci și șapte de ani bietul tânăr era naiv ca un băiat de șaisprezece. Un altul, unul dintre acei pictori bănuitori și aprigi, ar fi remarcat expresia diabolică a lui Elias Magus, ar fi observat în felul cum îi tremurau perii din barbă, în ironia din mustăți și în felul cum își sălta umerii, acel semn de mulțumire al evreului din Walter Scot¹⁵⁰, gata să-l păcălească pe un creștin. Fougères se plimbi atât de încântat pe bulevarde, încât toată figura sa respira mândrie; părea un licean care ocrotește o femeie.

Îl întâlni pe Joseph Bridau, unul dintre colegii săi. talent excentric sortit gloriei și nenorocirilor. Joseph Bridau, care avea câțiva biștari în buzunar, cum spunea elf îl luă pe Fougères la Operă. Dar Fougères nu văzu nici baletul, nici muzica nu o auzi: concepea tablouri, picta. îl părăsi pe Joseph în cursul serii, se grăbi să se ducă acasă, ca la lumina lămpii să facă niște schițe; creionă treizeci de

tablouri din amintirile lui și se crezu genial.

Chiar a doua zi își cumpără culori, pânze de diferite mărimi, puse pe masă pâine, brânză, apă într-un ulcior, aduse și lemne de foc și începu să trudească la tablourile lui - după cum se spune în atelier; avu și câteva modele, iar Magus îi împrumută draperii. Stătu închis în casă două luni, în care timp bretonul isprăvi patru tablouri. Ceru din nou părerea lui Schinner și a lui Joseph Bridau. Amândoi pictorii găsiră că trei dintre pânzele sale sunt o imitație servilă a peisajelor olandeze și a interioarelor lui Metzger și că a patra nu e decât o copie după lecția de anatomie a lui Rembrandt

— Mereu pastîșe, observă Schinner. Ah, Fougères, mult te vei căzni să ajungi original.

— Ar trebui să te apuci de altceva, să te lași de pictură, adăugă Bridau.

— Și ce să fac? întrebă Fougères.

— Apucă-te de literatură.

Fougères lăsa capul în piept, cum fac oile pe vreme de ploaie, îi iscodi pe cei doi pictori, mai primi câteva sfaturi folositoare și retușind apoi tablourile le duse lui Elias. Elias îi plăti de fiecă pânză câte 25 franci. La prețul acesta Fougères nu câștiga nimic, dar nici nu pierdea, ținând seama de traiul lui foarte cumpătat. Se duse de câteva ori să vadă ce s-a făcut cu tablourile și avu o halucinație stranie. Pânzele lui atât de mult lucrate, atât de linse, care păreau a îi tari ca tabla și aveau luciul picturilor de porțelan, îi apărură înțețoșate - aducând a tablouri vechi. Elias fiind plecat, Fougères n-avua de la cine să afle ce se întâmplase cu ele Crezu că avusese o vedenie. Se reîntoarșe în atelierul său și se apucă să facă alte imitații. După șapte ani de muncă necurmată, Fougères ajunsese în cele din urmă să compună și să execute tablouri ceva mai izbutite. Lucra ca orice pictor de categoria a doua. Elias cumpăra și vindea tablourile bietului breton, care câștiga cu greu o sută de ludovici pe an și nu cheltuia mai mult

decât o mie două sute de trand.

La Expoziția din 1829, Leon de Leta, Schinner și Bridau, care ocupau un loc important, găsindu-se în fruntea mișcării de înnoire a artei, mișcați de stăruința și de sărăcia fos Mtii lor coleg, interveniră și obținură ca un tablou al Im fougères să fie admis la expoziție, în Salonul cel mare. Acest tablou, cu un conținut interesant și care amintea prin sentiment de maniera lui Vigneron 23 **r** iar prin execuție de primul gen de a picta al lui Dubufe²⁴, înfățișa, în celula unei închisori, un tânăr căruia i se rădea părul pe ceafă. De o parte stătea un preot, de cealaltă parte o bătrână și o tânără care plângeau. Un grefier citea de pe o hârtie cu peceti. Pe o masă stricată se aflau niște bucate de care nimeni nu se atinsese. Lumina pătrundea printre gratiile unei ferestre de lângă plafon. Aveau de ce să se înfioare burghezii - și burghezii se înfiorau. I Fougères se inspirase pur și simplu din capodopera lui Gerard Dow²⁵: grupul femeii hidropice, care în original e văzut din față, el îl întorsese înspre fereastră. În locul muribundeii, îl așezase pe condamnat: aceeași paloare, aceeași privire, aceeași rugă spre Dumnezeu. În locul medicului flamand pictase figura rece și oficială a grefierului îmbrăcat în negru, iar pe lângă tânăra lui Gerard Dow adăugase femeia bătrână. Peste tot grupul, domina chipul de crunt prostănac al călăului. Acest plagiat, ticluit cu multă dibăcie, nu fu descoperit.

Programul expoziției prevedea:

510. Grassou de Fougères (**Pierre**) strada Navarin 2.

Toaleta unui șuan 26, condamnat la moarte în 1801.

Deși mediocru, tabloul obținut un succes uluitor. Zi de zi lumea se îmbulzea în fața pânzei ajunsă la modă; însuși Carol al X-lea se opri în fața lui. Prințesa moștenitoare încunoștințată de viața stăruitoare și răbdătoare a acestui biet bieton, se entuziasma pentru el. Ducele de Orléans vru să cumpere tabloul. Prelații spuseră prințesei moștenitoare că subiectul este plin de idei cuvioase; într-

adevăr, se răsfârâgea din el o atmosferă de religiozitate foarte multumitoare. Prințul moștenitor admiră praful de pe ferestre, o greșeală boacănă, căci Fougères turnase pe pânză pete verzui care arătau umezeala din josul zidului. Prințesa moștenitoare cumpără tabloul cu o mie de franci, iar prințul moștenitor îi comandă și el unul. Carol al X-lea dădu Crucea Legiunii de Onoare odraslei țăranului care luptase în 1799 pentru apărarea regalității. Joseph Bridau, marele pictor, nu fu decorat. Ministrul de interne îi comandă lui Fougères două tablouri cu subiecte religioase. Acest Salon îi aduse lui Pierre Grassou avere, glorie și un viitor sigur, într-un cuvânt, înseamnă pentru el toată viața. A crea, în orice domeniu, înseamnă a muri încetul cu încetul; a imita, înseamnă a trăi. După ce descoperi această vână de aur, Grassou de Fougères se puse pe lucru adoptând, drept conduită de viață, cruda maximă căreia societatea îi datorește acele infame mediocrități însărcinate să aleagă astăzi elitele claselor sociale și care, de bună seamă, se aleg singure și duc un crânceh război împotriva adavăratelor talente. Principiul electiv aplicat în toate domeniile este greșit, Franța va renunța la el. Cu toate acestea, modestia, simplitatea și nu mai puțin uimirea bunului și blândului Fougères închiseră gura protestatorilor și a invidioșilor. De altfel avea de partea lui pe toți Grassou-ii parveniți, solidari cu Grassou-ii din viitor. Unii, mișcați de stăruința omului pe care nimic nu-l descurajase, vorbeau despre el ca despre Dominiquin*7 și spuneau: „Trebuie răsplătită voința în Artă Nu ușor și-a câștigat Grassou succesul I Zece ani de când tot trudește, bietul băiat!”

Această exclamație - „bietul băiat” - se subînțelegea în mărturiile de admirație și în felicitările pe care le primea pictorul. Mila înalță tot atât de multe mediocrități, pe cât de mari talente coboară invidia.

Gazetele nu l-au cruțat de critici, dar cavalerul Fougères le digera după cum digera și sfaturile amicilor.

săi - cu o îngerească răbdare. Cu cei - cincisprezece mii de franci greu câștigați, își mobilă locuința și atelierul din strada Navarin, execută exact la termen tabloul cerut de Alteța sa și cele două tablouri cu subiecte religioase comandate de minister, dar cu o asemenea punctualitate, încât ului pur și simplu casieria ministerului, obișnuită, cu alte metode de lucru.

Și nu este demn de admirație norocul oamenilor ordonați? Dacă ar fi întârziat, întrucât interveni revoluția din iulie²”, Grassou ar fi rămas neplătit. Până la vârsta de 37 ani, Fougères confecționase pentru Elias Magus, aproape două sute de tablouri cu totul necunoscute, dar datorită cărora ajunsese să picteze oarecum satisfăcător, să atingă acel grad de execuție care îi face pe artiști să ridice din umeri, dar care e pe placul burghezilor. Prietenii țineau la Fougères, îi apreciau spiritul său drept, fidelitatea sentimentelor, firea îndatoritoare fără preget, marea sa cinste, și dacă nu-i stimau de fel paleta, în schimb iubeau pe omul care o ținea în mână. „Ce păcat că Fougères e ros de viciul picturii!” își ziceau prietenii. Cu toate acestea, Grassou dădea sfaturi minunate, ca acei recenzenți incapabili să scrie ei o carte, dar care își dau seama prin ce păcătuiesc lucrările altora. Fougères se deosebea însă de criticii literari: era cât se poate de sensibil la tot ce e cu adevărat frumos, nu se ferea să recunoască adevărata artă în operele altora, așa că sfaturile fiindu-i întotdeauna însuflețite de un spirit de dreptate, observațiile lui erau primite ca juste. După revoluția din iulie, Fougères prezentă la fiecare Expoziție vreo zece tablouri, dintre care Juriul admitea patru-cinci. Ducea un trai tare modest și angajase doar o femeie care-i îngrija de gospodărie. Drept orice distracție își vizita prietenii, se interesa de lucrările de artă, își îngăduia scurte călătorii prin Franța și plănuia o călătorie în Elveția, în căutarea unor motive de inspirație. Acest artist fără valoare era un excelent cetățean: făcea parte din garda

națională, asista la toate parăzile, își plătea regulat chiria și nu rămânea dator cu nimic furnizorilor, dovedind punctualitatea cea mai burgheză. Muncind din greu și în mizerie, nu-i rămăsese timp pentru dragoste. Burlac și mult timp sărac, nu-i ardea să-și îngreuieze viața simplă pe care o ducea. Nefiind în stare să găsească vreun mijloc de a-și mări averea, își depunea trimestrial la notarul său, Cardot, economiile și câștigurile din câte un răstimp. Când Grassou ajunsese să strângă o mie de Iranci la notarul său, aresta îi plasă pe ipotecă de rangul întâi, cu drept de subrogare asupra drepturilor soției când debitorul era însurat, sau cu drept de subrogare asupra drepturilor vânzătorului, când debitorul avea de plătit prețul. Notarul încasa dobânzile și le aduna la sumele depuse de Grassou de Fougères. Pictorul aștepta fericitul moment când contractele îi vor asigura două mii de franci rentă, spre a-și putea îngădui acel *olium cum dignitate* „al unui artist, ca să picteze în voie, tablouri nu glumă; să picteze tablouri adevărate, tablouri desăvârșite, drăguțe, highlife. Vreți poate să știți ce planuri de viitor își făurea, ce visuri de fericire, care era culmea aspirațiilor sale? Ei bine, aflați că Grassou dorea să intre la Institut¹¹, să capete rozeta Ofițerilor Legiunii de Onoare^{3 2} i să aibă fotoliul lui lângă al lui Schinner și al lui Leon de Lora și să ajungă la Academie, înaintea lui Bridau! Să aibă o rozetă la butonieră ¹ Ce vis! Numai oamenii de duzină râvnesc la câte toate.

Auzind zgomotul mai multor pași pe scară, Fougères își potrivea moțul de păr, își încheie haina lui de catifea de un verde-închis și rămase tare surprins când văzu în ușă un tip dintre aceia pe care artiștii îi numesc obișnuit *pepene*. Acest pepene se afla deasupra unui dovleac îmbrăcat în postav albastru și împodobit cu un șirag de brelocuri zornăitoare. Pepenele găfâia ca un purcel de mare, iar dovleacul se mișca pe niște napi cărora era greu să le zici picioare. Un adevărat pictor l-ar fi luat în răs pe

negustorul de vinuri și l-ar fi dat pe ușă afară, zicându-i: nu-s pictor de zarzavaturi 1 Fougères îl privi pe mușteriu fără să râdă, căci domnul Vervelle purta la cămașă un diamant de trei mii de franci. Uitându-se la Magus, Fougères îi șopti: „Are osânzăfolosind un cuvânt din argoul la modă pe atunci în atelierelor pictorilor. Auzind acest cuvânt, domnul Vervelle încruntă din sprâncene. Acest burtă-verde trăgea după el altă garnitură de zarzavat: soția și fiica. Soția avea toată fața îmbrăcată parcă în lemn de mahon, aducea a nucă de cocos cu un cap în vârf și strânsă la mijloc cu o centură.

Se învârtea pe picioare, și purta o rochie galbenă, cu dungi negre... Pe mâinile umflate ca mânușile uriașe zugerăvite pe unele firme, arbora cu mândrie niște mit-snee* extravagante. Penaje ca acele ale unui cortegiu funerar de clasa întâi fâlfâiau pe o pălărie care i se revărsa din cap. Câteva dantele împodobeau niște umeri la fel de bombați în față ca și la spate: așa că toate completau rotunjimea perfectă a nucii de cocos. Picioarele, ca acelea pe care pictorii le numesc *butuci*, erau ornamentate cu o perniță de grăsime, cât șase degete, deasupra pantofilor de lac. Cum de i-au putut încăpea în ei picioarele? De neînțeles.

Venea apoi un sparanghel tânăr, înfășurat într-o rochie verde și galbenă, cu un căpșor mic și părul, pieptănat pe tâmpile, de culoare galben-roșietică, la fel ca a morcovului, deci pe gustul romanilor, două brațe subțiri ca niște fire, o față destul de albă dar pistruiată, doi ochi nevinovați, cu gene albe și sprâncene rare; purta o pălărie de pai italianesc, garnisită de două funde cu chenar de atlaz alb, avea mâini roșii de față cuminte și picioare aidoma ca ale mamei.

Aceste trei făpturi, privind atelierul, străluceau de o fericire care vădea un entuziasm respectabil față de artă.

— Dumneavoastră sunteți domnul care ne veți face pozele? întrebă tatăl dându-și un aer oarecum semeț.

— Da, domnule, răspunse Grassou.

— Verville, ăsta e decorat, șopti soția către bărbat, în timp ce pictorul se întorcea cu spatele.

— Dar ce, credeai că m-aș fi învoit să ne facă portretele un pictor fără decorații? răspunse fostul negustor de sticle înfundate.

Elias Magus salută familia Verville și plecă; Grassou îl însoți până în capul scării.

— Numai dumneata poți pescui asemenea edecuri.

— O sută de mii de franci zestre!

— Da, dar ce familie!

— Dar te așteaptă trei sute de mii de franci, casa din strada Boucherat și vila din Ville-d'Avray.

— Boucherat, butoiase, dopșoare - vâri dopșoare, scoți dopșoare - observă pictorul.

— Vei scăpa de orice grijă pe tot restul vieții, îi răspunse Elias.

Ideea aceasta îi intră bine în cap lui Pierre Grassou, așa cum zorile luminaseră brusc mansarda. Aranjându-l pe tatăl fetei, găsi că arată bine și îi plăcu fața l-ai bogată în tonuri tari. Mama și fiica se învârtteau în jurul pictorului, se minunau de toate pregătirile sale, de parcă s-ar fi aflat în fața lui Dumnezeu. Această adorație vădită îi plăcu lui Fougères. Vițelul de ani răstrinsese asupra familiei negustorului lumina sa fantastică.

— Mulți bani veți fi câștigând dumneavoastră, dar tot așa de repede îi și cheltuiți, zise mama.

— Nu, doamnă, nu-i cheltuiesc, răspunse pictorul, n-am cum să mă distrez. Notarul meu îmi plasează banii, el le ține socoteala, o dată banii depuși la notar, nici nu mai mă gândesc la ei.

— Mi se spunea, se miră Verville-tatăl, că toți artiștii sunt mână spartă.

— Cine-i notarul dumneavoastră, dacă nu-i indiscret să vă întreb? îl iscodi doamna Verville.

— Un băiat bun, cinstit, Cardot.

— Ei zău, asta-i nostim! exclamă Vervelle, pai Cardot e și al nostru.

— Vă rog stați liniștit, îl pofti pictorul.

— Dar stai odată liniștit, Antenor, i se adresă soția, îl deranjezi pe domnul; dacă l-ai vedea lucrând, ți-ai da seama.

— Doamne, doamne, de ce nu m-ați dat să învăț să pictez? le zise domnișoara Vervelle părinților ei.

— Virginie, exclamă mama, o fată cuminte nu trebuie să știe chiar de toate. Când ai să te măriți... mai treacă meargă! Iar până atunci fi liniștită.

Cât ținu prima ședință, familia Vervelle ajunse să-l cunciască aproape bine pe acest picior cumsecade. Urmau să vină peste două zile. La ieșire, părinții spuseră Virginiei să o ia înainte; deși la o oarecare distanță de dânșii, putu auzi totuși aceste cuvinte care o interesară:

— Decorat... treizeci și șapte de ani, pictor cu comenzi, cu depuneri la notarul nostru. Să ne sfătuim cu Cardot? Ei - și să ți se zică doamna de Fougères... pare să fie om de treabă!... Tu ai prefera un negustor, hm! Dar cu negustorul, cât timp nu s-a retras din afaceri, cine știe câte i se mai pot întâmpla fetei! Pe câtă vreme un pictor econom... și apoi unde mai pui că ne plac artele... în fine!...

În timp ce familia Vervelle îl cântărea în fel și chip pe Pierre Grassou, acesta, la rândul său, îi cântărea pe tată, pe mamă și pe fată. Nu-și găsea loc în atelier, se preumbla pe bulevard, privea toate femeile cu păr roșcat pe care le întâlnea în cale! îi trpeeau prin cap cele mai năstrușnice gânduri: se poate metal mai frumos decât aurul, culoarea galbenă reprezintă aurul; romanilor le plăceau femeile cu părul roșu și se simți pe dată roman etc. După doi ani de căsnicie, care bărbat se mai uită la culoarea părului nevestei? Frumusețea se trece, dar urâtenia rămâne! Banii înseamnă jumătate de fericire. Seara, când se culcă, pictorul o găsi chiar fermecătoare pe Virginie Vervelle.

Când cei trei Vervelle veniră la a doua ședință,

pictorul îi întâmpină cu un surâs amabil. Hoțomanul se bărbierise, se primenise, se pieptănase cu multă grijă ca părul să-i arate cât mai frumos, își pusese un pantalon ce-i venea foarte bine și papucii roșii, cu vârfuri ascuțite. Familia răspunse cu un surâs la fel de măgulitor ca al pictorului. Virginie se schimbă la față, căpătând culoarea părului ei, lăsă ochii în jos, își întoarse capul, privind schițele. Lui Pierre Grassou aceste fandoseli îi părură fermecătoare. „Virginie are farmec, își zise el; din fericire nu seamănă nici cu tatăl, nici cu mama, dar cu cine o fi semănând? Ah, am înțeles, gândi Grassou, o fi ochit maicăsa pe cineva, în prăvălia lor”.

Cât ținut sedința, familia îl tachină pe pictor, car, e merse până acolo încât găsi că Verville-tatăl avea haz. După atâtea măguliri, familia izbuti să câștige inima artistului, care oferi o schiță Virginiei, și alta mamei.

— Pe gratis? se mirară ele.

Pierre Grassou nu-și putu stăpâni un surâs.

— Nu trebuie să împărțiți așa pe degeaba tablourile dumneavoastră, tablourile înseamnă bani, îi spuse Verville.

La a treia sedință, Verville-tatăl aduse vorba despre galeria sa de tablouri din vila de la Ville-d'Avray: tablouri de Rubens”, Gerard Dow, Mieris *5, Terburg”, Rembrandt, un Tizian și câteva de Paul Potter*7 etc.

— Domnul Verville a făcut o adevărată nebunie – zise cu ifos doamna Verville, a cheltuit o sută de mii de fra-nci pe tablouri.

— Îmi plac artele, răspunse fostul negustor de vinuri.

Când să înceapă portretul doamnei Verville, cel al soțului, aproape gata, stârni entuziasmul fără margini al familiei. Notarul îl lăudase și el mult pe pictor: în ochii lui, Pierre Grassou era cel mai cumsecade băiat din tyme, unul dintre artiștii cei mai așezați, care de pe acum strânsese treizeci și șase de mii de franci; Încheiase de mult cu zilele lui de sărăcie, câștiga până la zece mii franci pe an și

dobânzile le adăuga la capital; într-un cuvânt, o soție nu s-ar putea simți nenorocită lângă dânsul.

Ultimele cuvinte traseră în cumpănă greu de tot. De atunci prietenii lui Vervelle nu mai auzeau vorbindu-se decât despre vestitul Fougères. În ziua când începu să picteze portretul Virginiei, el era deja *in petto* „ginerile familiei Vervelle. Cei trei Vervelle înfloreau văzând cu ochii în atelierul pe care ajunseseră să-l socoată drept una dintre locuințele lor: îi atrăgea nu știu ce în sălașul acesta de artist, curat, îngrijit, simpatic. *Abyssus abyssum*”, burghezul trage la burghez. Către sfârșitul ședinței, se auzi un zgomot pe scară; ușa fu deschisă cu putere și în cameră intră Joseph Bridau; era furios la culme, avea părul zbâr Atât, și fata tare consumată; fulgere îi scăpărau din ochi în dreapta și în stânga; se învârti roată prin atelier și deodată se opri în fața lui Grassou, strângându-și redingota în jurul buâtii și încercând în zadar să și-o încheie, căci năsturele sărise din învelitoarea-i de postav.

— Lemnele is scumpe, se adâesă el lui Grassou.

— Da?

— Creditării se țin scai de mine i Ian te uită ce pictezi
ta J

— Ia vai tacă i

— Ah, rda!

Cei trei Vervelle, din cale-afară fie supărați de această ciudată apariție, se schimbară la față; nu mai erau roșii ca de obicei, ci roșii – ca para focului.

— E bănoasă chestia asta reluă Joseph. Ai ceva *bumășli leșchereat*

— Îți trebuie multe?

— O hârtie de cinci sute. Se ține de mine unul dintre cămătarii aceia care, ca un câine, după ce te-a mușcat nu se lasă până ce nu înghite și bucata de carne. Vai, ce soi de oameni!

— Îți dau câteva cuvinte către notarul meu...

— Ai, va să zică, și un notar?

— Da.

— Înțeleg dar de ce umpli obrajii cu tonuri trandafirii, numai bune pentru firmele de parfumerie I

Grassou nu se putu stăpâni și se roși, căci poza Virginie.

— De ce nu redai natura așa cum e? - urmă marele pictor. Domnișoara e roșcovană. Ei și ce, ăsta-i un păcat de neiertat? În pictură orice poate deveni minunat. Nu te feri, pune chinovar pe paletă, mai încălzește obrajii, presară-i cu micile lor pete cafenii, unge mai gros! Vrei să fii mai deștept decât Natura?

— Vite, zise Fougères, așază-te în locul meu până ce-ți fac scrisoarea.

Vervelle se rostogoli până la masă și, apropiindu-se de urechea lui Grassou, îi șopti:

— Dar *bădăranul* ăsta are să strice tabloul.

— Dacă ar vrea să facă portretul Virginiei dumneavoastră. tabloul ar fi de o mie de ori mai bun decât ăl mai, Tăspunse indignat Fougères.

Auzind acestea, burghezul se retrase încet către soția lui, uluită de năpustirea acelei fiare sălbatice și foarte neliniștită văzând cum colaborează la portretul fiicei sale.

— Uite, urmează aceste indicații, îi spuse Bridau întinzându-i paleta și luând biletul. Nu-ți mulțumesc I Mă întorc la castelul lui d'Arthez căruia îi pictez sufrageria, tot acolo Leon de Lora ornamează partea de deasupra ușilor cu adevărate capodopere. De ce nu vii să ne vezi?

Plecă fără să spună bună ziua, într-atât i se urâse uitându-se la Virginie.

— Cine-i ăsta? întrebă doamna Vervelle.

— Un mare pictor, răspunse Grassou.

O clipă tăcură toți.

— Sunteți sigur, rupse tăcerea Virginie, că nu mi-a nenorocit portretul? M-a speriat!

— Tot ce a făcut e foarte bine, răspunse Grassou.

— Dacă e și el un pictor mare, să știți că-mi place mai

mult un pictor mare cum sunteți dumneavoastră, își dădu cu părerea doamna Verville.

— Vai, mamă, dar dumnealui e un pictor mult mai mare și are să mă picteze în întregime, observă Virginie.

Purtarea omului de geniu îi uluise pe acești burghezi atât de ordonați.

Se apropia acea perioadă a toamnei așa de plăcut numită Vara Sfântului Martin. Cu sficiunea neofitului în fața geniului, Verville se încumetă să-l invite pe pictor la vila sa pentru duminica următoare: își dădea seama cât de puțin putea să-l atragă pe un artist o familie burgheză.

— Voi, artiștii, zise el, aveți nevoie de emoții, de spectacole mari și de oameni de spirit; în schimb, vor fi vinuri bune și am mare nădejde că galeria mea o să-ți mai țină de urât în mijlocul unornegustori ca noi.

O asemenea idolatrizare, care îi măgulea îndeosebi amorul propriu, îl încântă pe bietul Pierre Grassou, de altminteri atât de puțin obișnuit cu laudele. Pictorul cinstit, această infamă mediocritate, această inimă de aur, acest om plin de sinceritate, acest prost desenator, băiatul acesta cumsecade, decorat cu Ordinul regal al Legiunii de Onoare, se găti cu deosebită grijă pentru a se duce la Ville-d'Avray să se bucure de ultimele zile frumoase ale anului. Veni modest cu diligența și nu se putu abține să nu admire vila negustorului de vinuri, răsărind în mijlocul unui parc de cinci pogoane, în creștetul târgușorului Ville-d'Avray, în punctul unde se desfășura cea mai frumoasă priveliște. Dacă ar lua-o pe Virginie, ar căpăta într-o bună zi această frumoasă vilă! Vervellii îl primiră cu entuziasm, cu bucurie, cu bunăvoință, și cu acea deschisă prostie burgheză care îl copleșiră. O zi cu adevărat triumfală! îl plimbară pe viitorul logodnic prin aleile presărate cu nisip galben și greblat ca în cinstea unui om de vază. Copacii păreau și ei pieptănați, iarba era tunsă. Aerul curat de țară aducea mirosuri de mâncări nespuse de îmbietoare.

Toți ai casei se făleau: aveau ca musafir pe un mare

pictor. Tătucl Vervelle se rostogolea ca un măr prin parc, fata șerpuia ca un țipar și mama îi urma pășind grav, falnică. Aceste trei făpturi nu-l slăbiră pe Grassou șapte ceasuri în șir. După cină, care dură cât un banchet somptuos, domnul și doamna Vervelle dădură marea lovitură de teatru: prezentară galeria în lumina unor lămpi cu efect bine calculat. Trei vecini, foști negustori, un unchi pe care aveau să-l moștenească, și o domnișoară bătrână, tot Vervelle, fură poftiți pentru a preamări pe marele artist; toți comesenii îl urmară pe Grassou în galerie, nespun de curioși să afle părerea lui asupra faimoasei colecții a tătuclui Vervelle, care îi toca mereu la cap vorbindu-le despre valoarea fabuloasă a tablourilor lui. Negustorul avea aerul că vrea să se ia la întrecere cu regele Ludovic-Filip și cu galeriile de la Versailles:

Tablourile minunat. Înrmămate purtau etichete pe care se putea citi în litere negre, pe fond de aur:

RU3ENS Dansul faunilor și al nimlelor

REMBRANDT Interiorul unei să u de *d/sezie*.

Doctorul Tromp predind o lecție elevilor sitii

Erau o sută cincizeci de tablouri, toate lustruite, fără pic de praf, unele acoperite cu perdele verzi care lui se dădeau la o parte când era de față și tineret. Pictorul, recunoscând jumătate din tablourile sale, simți, că i; se taie miuile și picioarele și rămase cu gura căscată, fără să poată scoate un cuvânt: – el era Rubens, el Paul Potter, el: Mieris, ei Metzu, ei G & ard Dow I El singur întruchipa deodată – douăzeci de mari maestri I

— Dar ce aveți? Ați pălit!

— Fetița, repede un pahax cui apă, exclamă doamna Vervelle... Pictorul, apucându-l pe Vervelle de un nasture al hainei, îl trase într-o *n* colț, sub pretext că vrea să vadă un Murillo". Picturile spaniole erau atunci la modă.

— Ați cumpărat tablourile de la Elias Magus?

— Da, toate originale.

— Să rămâie între noi, cât ați plătit tablourile pe care

vi Te voi arăta?

Amândoi făcură ocolul galeriei. Oaspețir se minunară de seriozitatea cu fa repictorul ecam Atiț. wnrpreună cu gazda, capodoperele.

— Trei mii de franci, șopti Vervelle, oprindu-se irr fața celui din urmă tahlou, dai știți, eu spun patruzeci de mii de franci.

— Cum, un Tizian patruzeci de mii de franci?! exclamă tare pictorul. E pe degeaba.

— V-am spus doar că am tablouri în valoare de trei sute die mii de franer răspunse Vervelle.

— Eu ampictat toate aceste tablouri, îi spuse la ureche Pierre Grassou și n-am: luat pe toate mai: mult decât zece mii de franci I...

— Dovediți-mi-o, îi replică negustorul, și dublez zestrea fiicei mele, căci atunci sunteți Rubens, Rembrandt, Terburg, Tizian I

— Iar Magus e un neîntrecut negustoi de tablouri, zise pictorul, care își explică atunci patina tablourilor lui și de ce îi ceruse speculantul anumite subiecte.

Depart de a scădea în considerația admiratorului său, domnul de Fougères, așa cum îl numea familia pe Pierre Grassou, crescú într-atât în ochii celor trei Vervelle, încât pictă gratuit portretele familiei, și bineînțelele le oferi socrului, soacrei și soției sale.

Astăzi, Pierre Grassou, nelipsit de la nicio expoziție, trece drept unul dintre portretiștii buni. Câștigă la vreo douăsprezece mii de franci pe an și strică pânză de cinci sute de franci. Soția sa a primit ca zestre un venit de șase îmi de franci rentă; Grassou locuiește împreună cu socrii. Vervellii și Grassou se înțeleg de minune, au trăsură proprie și sunt cei mai fericiți oameni din lume. Pierre Grassou nu se ridică deasupra cercului său burghez, unde este socotit drept unul dintre marii artiști ai epocii; între bariera Tronului și strada Templului⁴¹ nu se pictează niciun portret de familie care să nu fie confecționat în

atelierul lui și să coste mai puțin de cinci sute de franci bucată.

Deoarece s-a comportat foarte bine la răscoala din

12 mai⁴ î a fost înălțat la gradul de Ofițer al Legiunii de Onoare. Este comandant de batalion în Garda Națională. Muzeul din Versailles nu s-a putut sustrage obligației de a comanda acestui excelent cetățean un tablou înfățișând o bătălie⁴³. Doamna de Fougères își adoră soțul, căruia i-a dăruit doi copii. Acest pictor, bun tată și tot atât de bun soț, nu-și poate alunga din cuget un simțământ apăsător: artiștii își bat joc de el, numele său este pomenit cu dispreț în ateliere, criticii nu se ocupă de operele lui. Dar el nu se lasă, lucrează mereu și candidează la Academie, unde va intra. Și apoi se mai răzbună, de-i crește inima de bucurie, cumpărând tablourile unor pictori celebri strâmtorați și înlocuiește mizgăliturile galeriei Villed Avray cu adevărate capodopere, care nu sunt pictate de el. Există mediocrități mai răuvoitoare și mai răutăcioase decât Pierre Grassou, care de altfel este un om foarte îndatoritor, dispus a face un bine cuiva în mod cât mai discret.

Paris, decembrie 1839.

UN DEBUT ÎN VIAȚA1

Închin această povestire ființei strălucitoare fi modeste care mi-a diruit subiectul.

Fratele ei.

Într-un viitor apropiat, căile ferate vor duce la dispariția unor industrii, vor transforma pe altele, și îndeosebi pe cele legate de diferitele mijloace de transport folosite astăzi în împrejurimile Parisului. Așa că nu va trece mult, și persoanele, ca și lucrurile care au de jucat un rol în cele ce urmează vor da povestirii de față importanța unei lucrări de arheologie. Nepoții noștri nu vor fi, oare, încântați să poată lua cunoștință de materialul social al unei epoci pe care o vor numi „vremea de altă dată”? Nu se mai văd pitoreștile faetoane poreclite „cucu”,

acelea care staționau în Pia-Concordiei și încurcau circulația pe Cours-la-Reine, acele faetoane atât de căutate un secol întreg și atât de numeroase încă prin 1830, dar care acum, în 1842, doar cu prilejul celei mai atrăgătoare serbări câmpenești, abia de se mai zăresc câte unul ici-colo, pe șosea. În 1842, localitățile vestite prin așezarea lor, numite *împrejurimile Parisului*, nu aveau toate un serviciu regulat de transport. Totuși, Touchard-tatăl și fiul izbutiseră să monopolizeze transporturile spre târgurile cele mai populate, pe o rază dectacâsprezece leghe, și întreprinderea lor avea un loca! Impunător pe strada Faubourg Saint-Denis. Deși era foarte veche, deși făcea mari efortări și dispunea de importante capitaluri și de toate avantajele unei masive centralizări, casa de expediție „Touchard” lupta greu cu laetoanele cucu din foburgul Saint-Denis, care o concureau pe distanțele de șapte și opt leghe din jurul Parisului. Parizianul e atât de doritor să guste plăcerile câmpenești, încât micile întreprinderi locale puteau lupta cu succes împotriva „Micilor mesagerii”, nume dat întreprinderilor „Touchard”, spre deosebire de „Marile mesagerii” din strada Montmartre. Prosperitatea întreprinderii „Touchard” stârni de altfel în vremea aceea pofta de câștig a speculanților. Apărură întreprinderi ce puneau la dispoziția parizienilor, pentru orice punct pe o rază de zece leghe, înspre cele mai mici localități din jurul Parisului, trăsuri frumoase, rapide și comode, care plecau din Paris și se întorceau la oră fixă, constituind astfel o aprigă concurență. Alungat de pe drumurile mai lungi de patru până la șase leghe, cucul, nemaiaivând încotro, ss mărgini la distanțele mici și mai dăinui încă vreo câțiva ani. Până în cele din urmă, dispăru de îndată ce se ivi omnibuzul*, care dovedi că o trăsură trasă de doi cai poate transporta optsprezece persoane. Astăzi și cucul – dacă, din întâmplare, vreuna dintre aceste păsări cu zbor atât de lent s-ar mai găsi în prăvălia vreunui caretaș care demontează trăsuri – ar putea constitui, prin

structura și amenajarea lui, doar un obiect de cercetări savante, la fel cu cele ale lui Cuvier⁴ asupra animalelor găsite în carierele de ipsos din Montmartre. Micile întreprinderi amenințate de speculanții care luptaseră în 1822 împotriva lui „Touchard-tatăl și fiul” se bizuiau îndeobște pe oamenii din târgul unde-și făceau cărașia și de a căror simpatie se bucurau. Antreprenorul, în același timp vizitativ și proprietar al trăsurii, era și hangiu undeva prin partea locului, așa încât cunoștea și oamenii, și treburile de pe acolo. Știa să facă și comisioane; mulțumindu-se cu puțin pentru serviciile șale mărunte, se alegea, de fapt, cu mai mult decât mesageriile „Touchard”. Mai strecura băuturi pe la bariere fără convenita autorizație de tranzit. La nevoie, nu ținea seama nici de regulamentele cu privire la numărul călătorilor pe care avea dreptul să-i transporte. Și mai cu seamă câștigase dragostea oamenilor din popor. Dacă se întâmpla să se ivească vreun concurent, și vechiul surugiu din regiune era nevoit să lase anumite zile din săptămână concurentului său, se găseau localnici care își amânau plecarea pentru a călători cu vechiul surugiu. deși trăsura și caii lui nu prea erau de soi.

Una din liniile pe care „Touchard-tatăl și fiul” căutară să le monopolizeze și pentru care avură de dus o luptă grea, ca de altfel și succesorii lor de acum, pe nume Toulouse, e linia Paris-Beaumont-sur-Oise, cursă foarte productivă, pentru exploatarea căreia luptau în 1822 trei întreprinderi. „Micile mesagerii” coborau zadarnic prețurile, înmulțeau orele de plecare și puneau în circulație trăsuri din cele mai bune: tot nu puteau dobori concurența, căci prea era rentabilă o linie care trecea prin târguri ca Saint-Denis și Saint-Brice, prin sate ca Pierrefitte, Groslay, Ecouen, Poncelles, Moisselles, Baillet, Monsoult, Maffliers, Franconville, Presle, Nointel, Nerville etc. Mesageriile „Touchard” prelungiră în cele din urmă cursa de la Paris până la Chambly. Dar concurența merse și ea până la Chambly. Astăzi firma, Toulouse” s-a întins

până la Beauvais.

Din această șosea ce duce către Anglia cotește un drum înspre localitatea atât de potrivit numită La Cave⁵, după așezarea ei, și se îndreaptă spre una dintre cele mai. Încinlătoare văi din bazinul Oisei, dă în târgușorul Isle-Adam, de două ori vestit, atât ca leagăn al familiei Isle-Adam, azi stinsă, cât și ca veche reședință a Bourbonilor - Conti. Isle-Adam e un orășel de toată frumusețea, cuprinzând în aria lui două sate mai: „Nogent și Parmain, cunoscute prin bogatele cariere de piatră, de unde s-a extras materialul pentru cele mai frumoase edificii din Parisul modern și pentru cele din străinătate, căci, după cum se știe, temelia și ornamentele coloanelor teatrului din Bruxelles sunt din piatră de Nogent. Deși regiune renumită prin minunatele ei peisaje, prin celebrele-i castele ridicate de către prinți, călugări sau arhitecți cu mare faimă/ ca S-tors, Cassan, Le Val, Noinlel, Persan etc., în 1822 nu era disputată de mai mulți concurenți, fiind deservită doar de doi surugii înțeleși între ei. Această situație excepțională se datora unor condiții ușor de înțeles. Pe șoseaua Angliei, la punctul La Cave, cotește un drum de două leghe, pietruit prin mărinimia prinților de Conți, spre Isle-Adam; nicio întreprindere de căraușie nu putea face un asemenea ocol, dat fiind că pe atunci Isle-Adam era o fundătură. Drumul se isprăvea acolo. De câțiva ani o șosea mate leagă valea Montmorency cu valea Isle-Adam, trecind de la Saint-Denis prin Saint-Leu-Taverny, Meru, Isle-Adam până la Beaumont, de-a lungul râului Oi se Dar în 1822 singurul drum care ducea la Isle-Adam era cel al prinților de Conti. Așa că Pierrotin și colegul său domneau pe traseul Paris-Isle-Adam, și lumea din partea locului ținea la amândoi. Trăsura lui Pierrotin și aceea a colegului său făceau cursa Stors, Le Val, Parmain, Champagne, Mours, Prerolles. Nogent, Nerville și Maffliers. Pierrotin era atât de cunoscut, încât locuitorii din Monsou! t, Moisselles și Saint-Brice, deși se aflau pe

șoseaua principală, foloseau trăsura lui, în care găseau un loc liber mai ușor decât în diligentele spre Beaumont, totdeauna ticsite. Pierrotin se înțelegea bine cu concurentul său. Când pleca el din Isle-Adam, tovarășul său se întorcea din Paris și viceversa. N-are rost să mai vorbim despre concurent, căci în primul rând la Pierrotin țineau oamenii din partea locului. De altfel, dintre cei doi surugii, numai despre el e vorba în această povestire adevărată. Ajunge să știți că cei doi surugii se înțelegeau bine, se concureau în mod cinstit și căutau să-și atragă mușterii prin mijloace onorabile. Din spirit de economie, trăgeau la Paris în aceeași curte, la același han, foloseau același grajd, aceeași șură și aveau un singur birou, cu un singur funcționar. Acest amănunt arată că atât Pierrotin, cât și concurentul său erau, după o expresie populară, oameni de ispravă.

Hanul, situat chiar la colțul străzii Enghien, mai există și astăzi, și poartă numele „Leul de argint” * Proprietarul acestui local, unde trăgeau dintotdeauna surugiii, avea și el o întreprindere de cărăușie pe ruta Parisdammartin, atât de prosperă, încât „Touchard-tatăi și țiu”, vsemii lui, al căror birou, „Micile mesa—gerii”. se afla chiar peste drum de el, nu. se încumetau să pună în circulație vreuna din trăsurile lor pe această linie.

Deși plecările spre Isle-Adam ar fi trebuit să respecte un orar precis, Pierrotin și concurentul său nu se arătau chiar atât de riguroși, ceea ce le atrăgea simpatia localnicilor. În schimb, erau luați la rost de către străinii obișnuiți cu punctualitatea marilor întreprinderi de cărăușie; dar cei doi surugii, stăpâni ai unor vehicule care semănau și a diligentă, și a cucu, găseau apărători printre clienții lor obișnuiți. Seara, plecarea fixată la 4 se amina până la 4 și jumătate, iar dimineța nu se pornea înainte de 9, deși plecarea era orânduită pentru ora 8. Acest sistem era foarte elastic. Vara - sezonul de aur al surugiilor - orarul plecărilor trebuia riguros respectat

când era vorba despre necunoscuți, mult mai puțin însă în ceea ce-i privea pe localnici. Metoda aceasta îi prilejuia lui Pierrotin un câștig în plus, fiindcă să întâmpla să încaseze de două ori prețul pentru același loc. ori de câte ori cineva de prin împrejurimi, grăbindu-se, cerea un loc reținut de vreun călător străin, care, din nenorocire, întârziase. De bună seamă că elasticitatea sistemului nu putea fi privită cu ochi buni de către moralistii cu principii; dar Pieârôtin și tovarășul său se apărau spunând că sunt siliți să procedeze astfel din pricina vremurilor grele pe care le trăiau, a pierderilor din timpul iernii, sau a nevoii de a-și cumpăra trăsuri mai bune, și nu uitau să amintească și de regulamentul scris pe buletinele din care foarte rar împărțeau câte un exemplar călătorilor ocazionali, când aceștia se încapățâneau să le ceară.

Pierrotin, om cam la patruzeci de ani, era însurat și avea și copii. Ieșit din cavalerie în 1815, când s-au scos oameni pe capete din armată, băiatul acesta cumsecade preluă ocupația tatălui său, care făcea cursa de la Isle-Adam la Paris cu un cucu (li se poate de năbădăios. După ce se căsătorii cu fiica unui mic hangiu, extinse căraușia din Isle-Adam, orându-i plecările, dovedindu-se nu numai băiat deștept, dar și de o meliculozitate deprinsă în vremea militariei. Sprinten, hotărât, Pierrotin (numele trebuie să fi fost o poreclă) avea o vioiciune care dădea feței sale roșcovane, deprinsă cu toate intemperile, o expresie ironică. Avea și acea ușurință de a vorbi pe care o capetei frecându-te cu oamenii și cutreierând lumea. Tot îndemnând caii și strigând „păzea!”, vocea i se înăsprise; dar știa să vorbească mios cu burghezii. Ca surugiu de mână a doua, purta în picioare cizme groase cu linte, făcute la Isle-Adam, pantaloni din catifea groasă de culoare verde-inebis și o haină din același material, peste care își trăgea ict timpul serviciului un halat albastru, împodobit cu broderii multicolore la guler, la mâneci și la umeri. O caschetă cu cozoroc îi acopere-i capul. Din timpul

serviciului militar, Pierrotin se deprinsese să respecte oamenii sus-puși și să fie umil față de oamenii din societatea înaltă; dar dacă ajunse a se împrieteni ușor cu burghezii mai mărunți, respecta întotdeauna femeile, din orice clasă socială ar fi fost ele. Totuși. *tot* cărând *la omenire cu roaba*, spre a folosi una din expresiile sale, ajunsesse a-și privi călătorii ca pe niște pachete ambulante, care cereau mai puțină grijă decât celelalte, obiectul principal al cărăușiei.

Deși curentul general, care, după încheierea păcii*, revoluționase transporturile, îl cam pusese pe gânduri, Pierrotin voia să țină pas cu progresul. Așa că de la începutul verii se lăuda într-una cu o trăsură mare, comandată la „Farry, Breilmann și Compania”, cei mai buni caretași de diligente, ca să poată face față numărului din ce în ce mai mare de călători. Pierrotin avea atunci două trăsură. Pe una o folosea iarna și doar pe ea o prezenta agenților fiscului la impunere; o moștenise de la tatăl său și semăna cu un cucu. Pe pereții rotunjiți ai acestei trăsură erau fixate două băncuțe tari ca fierul, deși fuseseră căptușite cu catifea galbenă de Utrecht. Cele două băncuțe erau despărțite printr-o bară de lemn, care se ridică și se lăsa la loc după dorință, în cele două creștături săpate în ticcare perete interior, la înălțimea spatelui bietului călător. Această bară, viclean înfășurată în catifea, și pe care Pierrotin o numea spetează, îi ducea la disperare pe călători, atât era de greu s-o ridici și s-o pui la loc. Speteaza nu numai că se mânua foarte greu, dar, când călătorii o așezau la locul ei le strivea umerii, iar când o lăsau de-a curmezișul trăsură devenea o piedică primejdioasă la urcare și coborâre. mai cu seamă pentru femei. Deși pe fiecare din băncuțele acestei cabriolette, cu marginile rotunjite ca pântecele unei femei gravide, n-ar fi trebuit să șadă decât trei călători, de multe ori se vedeau câte opt, înghesuiți ca scrumbiile în puțină. Pierrotin susținea că așa, vârați unul într-altul, călătorii se simțeau

mai bine, formând o masă compactă greu de clintit, pe când dacă pe banchetă stăteau numai trei, se loveau mereu unul de altul și își puteau strica lesne pălăriile, dând cu capul de acoperișul cabrioletei la vreo hurducătură mai zdravănă. Pe capra de lemn a trăsurii ședea Pierrotin și lângă el mai puteau încăpea trei călători, căroră, fiindcă stăteau așa cocoțați, li se spunea „iepurii”. Câteodată, Pierrotin pornea la drum luând patru iepuri pe capră; în asemenea cazuri, el își găsea loc pe un fel de cutie fixată pe podeaua cabrioletei, de care iepurii își sprijineau picioarele, cutie întotdeauna plină de paie sau pachete care duceau la tăvăleală.

Caroseria acestui cucu, vopsită în galben, ca să pară mai frumoasă, avea pe partea de deasupra o fâșie de un albastru țișător, pe care era scris cu litere argintii, pe lături: „Isle-Adam-Paris” și pe partea dindărăt: „Serviciul de transport din Isle-Adam”. Nepoții noștri s-ar înșela dacă și-ar închipui că o asemenea trăsură nu putea căra decât treisprezece persoane, numărându-l și pe Pierrotin; când cererea era foarte mare, Pierrotin mai încărca trei călători pe o îngrăditură pătrată acoperită cu un coviltir, unde se îngrămădeau cuferele, lăzile și pachetele; dar prevăzătorul Pierrotin nu-i lăsa să se urce sus decât pe mușteriii săi obișnuiți, și numai după ce treceau trei sau patru sute de pași dincolo de barieră. Acești călători de la „coteț”, nume dat de surugii arătatei părți a trăsurii, urmau să coboare înainte de a intra în vreun sat unde se afla post de jandarmi. Supraîncărcătura interzisă de *Ordonanțele privind siguranța călătorilor* ar fi fost prea vădită pentril ca un jandarm, de obicei ban prieten ca Pierrotin, să poată închide ochii și să nu-i încheie proces-verbal de contravenție. Așa era cu puțință ca Pierrotin să care în câte o sâmbătă seara sau luni dimineața cincisprezece călători; dar atunci înhăma la cabrioletă, pe lângă bătrânul său cal Rougeot, și un căluț cât un *poney*, pe care îi lăuda tare mult. Era o iapă foarte focoasă, pe nume Bichette,

care mânca puțin și ținea grozav la drum, într-un cuvânt, un cal de neprețuit... Nevastă-mea n-ar da-o pe trândavul ăsta de Rougeot", spunea Pierrotin.

Deosebirea dintre această trăsură și cea de a doua consta în faptul că ultima era pe patru roate și avea o formă ciudată. Numită „trăsura cu patru roți”, încărca până la șaptesprezece călători, deși n-ar fi trebuit. să transporte decât paisprezece. Făcea un zgomot atât de mare, încât cei din Isle-Adam strigau „Vine Pierrotin!” când el abia ieșea din pădurea de pe colnicul văii. Trăsura avea două compartimente: cel dintâi, numit „interiorul”, putea cuprinde șase călători pe două băncuțe, iar al doilea, un fel de cabrioletă aranjată în față, se numea cupeu. Cupeul era închis de un fel de geamlîc ciudat și stingheritor, a cărui descriere ar cere prea mult loc pentru a vorbi despre el. Trăsura cu patru roți avea deasupra ei o imperială cu un coviltir, sub care Pierrotin băga șase călători și care se închidea cu storuri de piele. Pierrotin ședea pe capra cuibărită sub geajnlâcul cupeului și aproape invizibilă.

Surugiul din Isle-Adam nu plătea impozitele la care erau supuși cărăușii publici decât pentru cucul său, declarând că încăpeau într-însul numai șase călători, și cerea permis special ori de câte ori pornea la drum cu trăsura pe patru roți. Lucrul acesta pare acum surprinzător, dar impozitul pe trăsuri, la începuturile lui, creat cu oarecare sfîciune, înlesnea surugiilor unele înșelăciuni, **d**: ndu-le satisfacția de a-i putea *duce cu preșul* pe funcționari, după o expresie din vocabularul lor. Încetul cu încetul, fîscul, nesățios, devenind aspru, îi sili pe surugii să nu circule fără a avea asupra lor cele două ștampile, una atestând că trăsurile au fost taxate, și a doua că s-a plătit impozitul cuvenit. Totul în lume are epoca

Ba a «nevinovăție copilărească, țină și fîscul; către sfîrșitul anului 1822 această epocă mai dura încă. Adesea, vara, trăsura cu patru roți și cabrioleta circulau împreună,

transportând treizeci și doi de călători, dar Pierrotin nu plătea taxe decât pentru șase. În aceste zile de mare trafic, convoiul plecat la 4 și jumătate din foburgul Saint-Dénis ajungea după un drum strașnic la 10 noaptea la Îsle-Adam. Așa că, mândru de cărașia sa, pentru care trebuia să închirieze atâția cai, Pierrotin se lăuda „Bine am mai mers „Ca să poată face nouă lețfhe în cinci ceasuri cu tot acest calabalâc, nu se mai oprea la stațiile obișnuite ale surugiilor, și anume, la Saint-erice, Moisselles și La Cave.

Hanul „Leul de argint” cuprinde un teren de o mare întindere în adâncime. Dacă fațada are doar trei ferestre, care dan în foburgul Saint-Dénis, are în schimb în curtea sa lungă, în Fundul căreia sunt grajdurile, o casă mare, lipită de zidul casei vecine. Intrarea în curte era ca un gang acoperit, sub care puteau staționa două sau Trei trăsură. În 1822, biroul tuturor mesageriilor, cliente obișnuite ale „Leului de argint”, era condus de soția hangiuului, care avea pentru fiecare serviciu câte un registru; ea încasa banii, înscrisa numele călătorilor și așeza cu multă bunăvoință bagajele în uriașa bucătărie a hanului. Călătorii se mulțumeau cu această gospodărire patriarhală. Dacă soseau prea devreme, se așezau pe lângă vatră sau așteptau la intrare; uneori se duceau la cafeneaua „Tabla de șah”, în colțul străzii cu același nume, paralelă cu strada Enghien, de care e despărțită numai prin câteva case.

În primele zile de toamnă ale acelui an, într-o sâmbătă dimineață, Pierrotin, cu mâinile trecute prin despicăturile halatului și băgate în buzunare, stătea în poarta hanului „Leul de argint”, de unde se vedeau bucătăria hanului și curtea lungă, în fundul căreia se profilau grajdurile întunecate. Diligența de Dammartin tocmai ieșise și pornea greoaie în urma diligențelor lui Touchard. Trecuse de 8 dimineața. Sub uriașa boltă a porții, deasupra căreia se afla firma lungă purtând cuvintele „Hanul la Leul de argint”, grăjdarii și hamalii

priveau trăsurile care o luau repede din loc, cu acea iuțeală care îi înșală pe călători, făcându-i să creadă că toi așa au s-o țină caii până la capăt

— Să înham, jupâne? îl întrebă grăjdarul pe Pierrotin. după ce toate diligentele dispărură.

— E 8 și un sfert și nu prea se văd călători, răspuse Pierrotin. Pe unde s-or fi ascuns? Dar, oricum, înhamă I și nici bagaje, doamne-dumnezeule I Ȃllalt n-o să mai știe unde să-și vâre călătorii în seara asta, fiindcă e frumos afară, iar eu n-am decât patru înscriși! Halal de așa alișveriș pentru zi de sâmbătă 1 Te pocnește una ca asta taman când ai mai mare nevoie de bani! Blestemată meserie! Ce meserie afurisită!

— Și dacă ai avea mușterii, unde i-ai vâri, că doar n-ai decât cabrioleta?! încercă grăjdarul să-l mai liniștească.

— Dar trăsura mea cea nouă? îi răspuse Pierrotin.

— Va să zică, ai și una nouă? întrebă mătăhălosul auvergnat⁷, și răsede de i se vedeau niște lopeți de dinți albi, mari cât migdalele.

— Nerod bătrân! O scot la drum mâine, duminică, și o să-mi trebuiască cel puțin optsprezece călători.

— Ei da Așa trăsura mai zic și eu, o să se încingă șoseaua! exclamă auvergnatul.

— Ce, e glumă o trăsura ca aceea care merge la Beaumont? Nou-nouță, vopsită în roșu cu aur, să-i facă pe alde Touchard să crape de ciudă! Mi-ar trebui trei cai. Am găsit pereche lui Rougeol, și Bichetle o să meargă de mai mare dragul înaintașă. Hai, înhamă! îi porunci Pierrotin, care se tot uita în direcția porții Saint-Denis, îndesându-și luleaua cu tutun. Văd venind o doamnă cu un băiețandru care duce pachete subsuoară; caută „Leul de argint”, fiindcă, după cum pare, n-au vrut să audă de cucii dinainte, ia uite, pare-mi-se că doamna e o clientă de-a mea!

— De multe ori ai plecat gol și-ai ajuns plin, îi zise rândașul.

— Dar bagaje... ioc! răspuse Pierrotin. Ce ghinion!

Se așeză pe una dintre pietrele mari care apărau zidurile de loviturile osiilor; dar se vedea că e îngrijorat și îngândurat, cum nu-i stătea în fire. Schimbul ăsta de cuvinte, ce părea lipsit de însemnătate, răscolise griji amarnice, tănuite adânc ia inima lui Pierrotin. Și ce putea să-l tulbure pe Pierrotin mai mult decât o trăsură frumoasă? SȘ facă furori pe șosea, să lupte cu firma „Touchard”, să extindă serviciul său de transporturi, să-i poată duce în așa fel pe călători, încât să-l laude pentru ușurința cu care călătoresc datorită îmbunătățirilor aduse trăsurii și să nu mai audă necurmatele plângeri cu privire la hodoaroagele sale – iată ambiția demnă de laudă a lui Pierrotin I Dar se vede treaba că surugiul din Isle-Adam, vrând s-o ia înaintea tovarășului său și să-l silească chiar să-l lase numai pe el surugiul la Isle-Adam, nu-și prea dăduse seama dacă-l țin curelele. E drept că el comandase trăsura la „Farry, Breilmann și Compania”, caretași care nu mai foloseau „gâturile de lebădă” și alte modele franțuzești, ci confecționau arcuri pătrate, după model englezesc; dar acești fabricanți neîncrezători și afurisiți nu voiau să-i predea diligența decât pe bani peșin. Nu le ardea unor negustori atât de grijulii să construiască o trăsură greu de vândut dacă rămâneau cu ea în brațe, și de aceea îi ceruseră lui Pierrotin un acot de două mii de franci. Ca să poată plăti acotul cuvenit caretașilor, ambițiosul surugiul dădu până la ultimul ban și mai împrumută tot ce mai putu împrumuta de la alții. Nevasta, socrul și prietenii săi s-au spetit plătind. În ajun se dusesse la vopsitori, să vadă falnica diligentă care nu aștepta decât să pornească la drum; dar, ca să pornească a doua zi, trebuia să achite m-a: – inte ceea ce mai avea de plătit. Din păcate, îi lipseau o mie de franci. Îndatorat hangiului pentru chirie, nu mai îndrăznea să-i ceară nimic, iar dacă nu făcea rost de mia de franci, risca să piardă arvuna de două mii, fără a-i mai socoti pe cei cinci sule, prețul noului Rougeot, și trei sute de franci plătiți pe hamuri noi, sumă

pentru care obținuse credit pe trei luni. Împins de furia disperării și nu mai puțin de ambiția sa nesăbuită, se apucase să spună că a doua zi, duminică, va ieși la drum cu trăsura lui cea nouă. Se gândea că, dacă ar da o mie cinci siite de franci din două mii cinci sute, poate că s-ar îndura caretașii și i-ar preda trăsura; dar după câteva clipe de gândire strigase cât îl ținuse gura: „Nu, ăștia-s ciLnoși rău, ți-ar pune. juvățul de gât!”

„Ce-ar fi să-l rog pe dbmnul Moreau, administratorul din Presles? E doar om atât de bun... îi trecu prin gând. Poate că primește polița mea pe șase luni”.

În acea clipă un valet fără livrea, cărând un geamantan de piele, veneade la biroul „Touchard”, unde nu mai găsisese loc pentru Chambly la ora 1 după prinz, și îl întrebă pe surugiul:

— Dumneata ești Pierrotin?

— Și ce dacă? răspunse Pierrotin.

— N-ai putea să mai aștepți vreun sfert de ceas, să-l iei și pe stăpânul meu? Dacă nu, duc înapoi geamantanul, și, neavând încotro, are să plece călare, deși n-a mai încălecat de mult

— Nicio grijă, aștept și trei sferturi de ceas, ba și mai mult. băiete, zise Pierrotin, cercetând cu de-amănuntul geamantănașul de piele, legat cu curele și închis cu un lacăt de alamă gravată.

— Atunci, ține, răspunse valetul, dând jos de pe umăr geamantanul, pe care Pierrotin îl ridică, îl cântări în mâini și-l privi îndelungi

— Ia-l, îi spuse surugiul hamalului său. Înfășoară-l bine în fân moale și bagă-l în lada din spate. Nu-i scris niciun nume deasupra, adăugă el.

— Liste herbul înălțimii-sale! îl lămuri valetul.

— Înălțimea-sa? Va să zică, și mai minunat I Hai să bem un păhărel, îl pofti Pierrotin clipind din ochi și, îndreptându-se spre cafeneaua „Tabla de șah”, îl luă cu el se valet. Chelner, două absinturi! strigă el intrând pe ușă.

Cine-i stăpânul tău și încotro pleacă? Nu te-am mai văzut, îl iscodi Pierrotin, ciocnind cu el.

— Nici n-ai fi avut cum, răspunse valetul. Stăpânul dă pe-aici cel mult o dată pe an, și atunci merge cu echipajul său. Îi place mai mult pe valea râului Orge, unde are cel mai frumos parc din jurul Parisului, un adevărat Versailles, o moșie a familiei... Contele îi poartă numele. Nu-l cunoașteți pe domnul Moreau?

— Administratorul din Presles? întrebă Pierrotin.

— Da, domnul conte o să petreacă două zile la Presles.

— Va să zică, îl voi duce pe contele de Serisy F exclamă surugiul.

— Da, flăcăule, îți dai seama! Dar ia ascultă! Am o poruncă! Dacă mai duci în trăsură oameni din partea locului, să nu pomenști cumva de numele domnului conte. Vrea să călătorească incognito și mi-a spus să-ți atrag atenția; ai un bacșiș gras.

— Ce, călătoria asta pe ascunselea o fi având vreo legătură, din intknplarer cu afacerea pe care moș Leger, fermierul din Moulineaux, a venit s-o încheie?

— Nu știu, răspunse valetul, dar e foc și pârjol. Aseară m-a trimis să dau poruncă la grajd să pregătească pentru ora 7 dimineța trăsura *de la* Daumont, ca să plece la Presles dar la ora 7 înălțimcă-sa a decomandat-o. Augustin, feciorul din casă, crede că schimbarea s-a făcut în urma vizitei unei doamne, care i s-a părut că ar fi venit de prin partea locului.

— Crezi că ar fi bârfit pe seama domnului Moreau, omul cel mai cumsecade, cel mai cinstit, cel mai de ispravă, hai? T Ce de-a Bănet putea să câștige, numai să fi vrut I Mult mai mult decât are, de asta să fii sigur **f**

— Foarte rău că n-a vrut?... răspunse valetul **p**. e un ton sentențios.

— Va să zică, domnul de Serisy va locui în sfârșit la Presles, de vreme ce s-a reparat și mobilat castelul?

întrebă Pierrotin după o clipă, de tăcere. E adevărat că s-au cheltuit acolo două sute de mii. de franci?

— Dacă dumneata sau eu am avea bănetul ce s-a cheltuit peste suma asta, am fi niște burghezi. Când doamna contesă o să se ducă acolo, Moreau și ai lui n-au să-și mai facă de cap! ziss valetul, făcând pe misteriosul.

— Cumsecade om, domnul Mersau f reluă Pierrotin, gândindu-se mereu la mia de franci pe care voia s-o ceară de] a administrator; îți dă de lucru, nu prea se tocmește la plată și știe să scoată tot ce se poate din moșie, și încă pentru stăpân I Ce am de treabă! Pleacă des la Paris, și numai cu trăsura mea... îmi dă bacșiș bun, și aproape întotdeauna are o mulțime de comisioane pentru Paris. Zilnic trei sau patru pachete, când pentru dumnealui, când pentru doamna, cu un cuvânt, un cont de cincizeci de franci pe lună numai pe comisioane și chiar dacă doamna face pe grozava, își iubește copiii... Eu îi duc și-i aduc înapoi la școală. De fiecare dată îmi dă câte cinci franci: o cucoană din cele mari nu mi-ar da mai mult. De fiecare dată când am vreun musafir de luat sau de dus la ei, trag în fața porții castelului. Se și cuvine, nu-i așa?

— Se spune că domnul Moreau n-avea nici trei mii de franci când domnul conte l-a pus administrator la Presles! răspunse valetul.

— Dar din 1806, în șaptesprezece ani, o fi adunat ceva! i-o întoarce Pierrotin.

— E adevărat, încuviință valetul dând din cap. La urma urmei, stăpânii sunt niște caraghioși, și sper că domnul Moreau s-a priceput să facă oleacă de osânză.

— De multe ori v-am adus coșulețe, zise Pierrotin, la palatul din strada Chaussee-d'Antin și n-am avut onoarea de a-i vedea pe domnul sau pe doamna.

— Domnul conte e un om bun, îi șopti valetul. Dar îți cere să fii discret ca să-i păstrezi incognito-ul lui, bănuiesc c-o fi mare dandana acolo! Cel puțin asta credem noi, oamenii săi de casă. Altfel, de ce ar fi decomandat trăsura

lui și de ce ar călători cu un cucu? Un *pair de France* n-are el cu ce să închirieze o cabrioletă?...

— O cabrioletă poate să-l coste patruzeci de franci dus și întors, căci, află de la mine dacă nu știi, drumul ăsta e bun numai pentru veverițe. Urci și cobori într-una! zise Pierrotin. *Pair de France* sau burghez – fiecare se uită la banul lui! Dacă voiajul ăsta l-ar privi pe domnul Moreau... Doamne-dumnezeule, m-ar cam supăra să i se întâmple ceva rău! Pe dumnezeul meu, n-am putea găsi un mijloc să-l prevenim? Că e un om tare de treabă, un om fără pereche, cel mai de ispravă om din lume, domnule!...

— Domnul conte tine mult la domnul Moreau zise valetul. Dar, uite, să-ți dau un sfat, un sfat bun: fiecare să-și vadă de necazurile lui. Avem destulă bătaie de cap cu ale noastre. Fă ce ți se cere, mai cu seamă că nu-i de glumit cu înălțimea-sa. Ș-apoi, ce mai la deal, la vale, contele e darnic. Dacă îi faci un serviciu atâtica, zise valetul arătând o unghie, te răsplătește pe atâta, adăugă el întinzând brațul.

Sfatul acesta chibzuit și îndeosebi felul cum valetul a redat ceea ce voia să spună își produsese pe loc efectul, mai ales că veneau de la un om atât de sus pus ca cel de al doilea fecior de casă al contelui de Serisy. Într-adevăr, zelul lui Pierrotin față de administratorul moșiei din Presles se mai domoli.

— Eu am plecat! Cu bine, domnule Pierrotin! zise valetul.

E locul să aruncăm aici o scurtă privire asupra vieții contelui de Serisy și a administratorului său. pentru a înțelege mai bine mica dramă ce urma să se petreacă în trăsură lui Pierrotin.

Domnul Hugret de Serisy descinde în linie dreaptă din familia vestitului președinte Hugret, înnobilit sub Francisc I. * Stema familiei Hugrel are două fâșii cu chenar, una de aur și alta neagră, cu două romburi între ele, și poartă inscripția: *I, SEMPER MELIUS* ERIS10,

deviză care, la fel cu cele două depănătoare ce serveau de suporturi, e o dovadă a modestiei familiilor burgheze de pe vremea când rangurile erau bine delimitate în stat, și totodată o ilustrare a naivității obiceiurilor noastre vechi prin calamburul cuvântului *eris*, care, combinat cu litera *i* de la început și cu litera *s* de la sfârșitul lui *melius*, reprezintă numele *ISerisy*) moșiei ridicate la rang de domeniu nobiliar. Tatăl domnului conte de Serisy fusese prim-președinte al unui parlament înainte de revoluție. El însuși, la douăzeci și doi de ani, consilier de stat în Marele consiliu. În anul 1787, se distinse prin unele rapoarte foarte bine întocmite asupra unor afaceri delicate. Nu emigrase în timpul revoluției, trăind pe moșia sa Serisy, la Arpajon, unde, datorită respectului ce i se purta tatălui său, scăpă de orice primejdie. După ce 11 îngrijise câțva ani pe președintele Serisy, pe care-l pierdu în 1794. fu ales cam tat pe atunci io Consiliul celor cinci sute¹¹ și primise această funcție legislativă spre a-și mai abate gândurile de la marea-i durere.

La 18 brumar primul-consul îl căută și-l câtrtigă pe domnul de Serisy, ca și pe toate - celelalte familii vechi de magistrați, numindu-l în Consiliul de stat, și îi încredința una dintre administrațiile cele mai dezorganizate ca s-o pună în ordine. Odrasla acestei familii istorice ajunse una dintre roțițele cele mai active ale mării și grandioasei organizații create de Napoleon. Nu trecu mult, și consilierul de stat părăsi postul adțnistrativ, devenind ministru. Ridicat de împărat la rangul de conte și numit senator, fu rând pe rând proconsul în două diferite regate¹. În 1806, la patruzeci de ani, senatorul se căsătorii cu sora fostului marchiz de Ronque Tolles, rămasă văduvă la douăzeci de ani, prin moartea soțului ei. Gaubert. unul dintre cei mai iluștri generali republicani, a cărui avere o moșteni. Această căsătorie, potrivit ca rang, dublase averea, și așa destul de mare, a contelui de Serisy, care ajunse cumnat cu fostul marchiz de Rouvre, numit conte și

șambelan de către împărat.

În 1814, obosit de o muncă neîntreruptă, domnul de Serisy, a cărui sănătate șobredă cerea un repaus, demisionă din toate demnitățile, părăsi guvernământul în fruntea căruia îl pusese împăratul și veni la Paris, unde Napoleon, silit de vădita stare proastă a contelui, îi dădu dreptate. Acest stăpân, niciodată obosit, care nu credea în oboseala celorlalți, interpretează la început nevoia de odihnă a contelui de Serisy ca un fel de dezertare. Deși nu căzuse în dizgrație, senatorul trecea drept unul dintre oamenii care ar fi avut motive să se plângă de Napoleon. Așa că la întoarcerea Bourbonilor, Ludovic al XVIIWea, în care domnul de Serisy recunoscă pe suveranul său legitim, acordă senatorului, ridicat la rangul de *pair de France*, ca o dovadă a mării sale încrederi, demnitatea de diriguitor al afacerilor sale particulare, numindu-l minisăru de stat. La 20 martie u, domnul de Serisy nu se refugie la Gand și îl preveni pe Napoleon că rămăi necredincios Bourbonilor; neacceptând să fie *pair* în cele o sută de zile, se retrase la moșia sa de la Serisy, unde rămase. cât timp țină scurta domnie a împăratului. După a doua cădere a lui Napoleon, reluă, firește, postul de membru al Consiliului privat, fu numit vicepreședinte al Consiliului de stat și lichidator, din partea Franței, în reglementarea despăgubirilor cerute de puterile străine. Fără să ducă un trai luxos, fără prea mari ambiții, izbuti să câștige o mare înrâurire în treburile publice. Nu se făcea nimic important în politică fără ea el să nu fie consultat; dar nu se ducea niciodată la Curte, și chiar în propriile saloane se arăta rar. Începând prin a munci, omul acesta nobil ajunsese, în cele din urmă, să se dedice cu totul muncii. Coatele se scula pe orice vreme la ora 4 dimineața, lucra până la amiază, se ocupa de lucrările care îi reveneau ca *pair de France* sau ca vicepreședinte al Consiliului de stat și se culca la ceasurile 9 seara. Ca o recunoaștere a multiplelor sale strădanii, regele îl făcuse cavaler al ordinelor sale. Domnul de Serisy

căpătase de mult Marea Cruce a Legiunii de Onoare; mai fusese decorat cu Lâna de auris, cu Ordinul Sfântului Andrei al Rusiei și cu cel al Vulturului prusian, într-un cuvânt, cu mai toate decorațiile curților europene. Nimeni nu era mai puțin vizibil, dar nici mai folositor decât dânsul în lumea politică. Bineînțeles că unui astfel de om nu-i puteau fi decât indiferente onorurile, zarva pe care o aduc favorurile, succesele mondene. Dar nimeni, în afară de preoți, nu ajunge să-și orânduiască o asemenea viață austeră fără pricini grave. Această viață, atât de curioasă, își avea taina ei, și încă ce taină aprigă! îndrăgostit de soția sa înainte de a se fi căsătorit cu dânsa, ihi încetă s-o iubească și după ce trecu prin toate nefericirile intime ale unei căsnicii cu o văduvă, care înțelegea să facă ce voia atât înainte, cât și după a doua căsătorie și care-și permitea o libertate cu atât mai deplină cu cât domnul de Serisy îi arăta o înțelegere cum numai o mamă poate avea față de un copil răsfățat. Munca sa necurmată îi sluzea de scut împotriva necazurilor sentimentale îngropate adânc în inimă cu grija pe care oamenii politici știu s-o aibă fată de asemenea lucruri tănuite. Își dădea, de altminteri, seama cât de ridicolă ar fi apărut gelozia lui în ochii lumii, care nu putea concepe o pasiune conjugală la un bătrân demnitar să-l fi vrăjit soția sa chiar din primele zile ale căsnicieii? Cum de îndură el toate fără a se răzbuna? De ce nu îndrăzne să se răzbune? De ce lăsa vremea să treacă, nădăjduind la nesfârșit? Prin ce mijloace izbutise o femeie tânără, frumoasă, inteligentă să-l subjuge într-atât? Răspunsul la toate aceste întrebări ar cere o lungă istorisire, care ar dăuna subiectului acestei povestiri, răspuns pe care dacă nu bărbații, cel puțin femeile l-ar putea bănuî. Să remarcăm totuși că, datorită și muncii sale neobosite, și necazurilor, contele nu mai putea concura cu acei bărbați care au darul să placă femeilor. Așa încât, una dintre cele mai groaznice nenorociri ce se abătuseră asupra contelui și pe care o tănuia era că boala lui,

datorită numai excesului de muncă, îndreptăţea repulsia soţiei. Bun. chiar nemăsurat de bun faţă de contesă, o lăsa cu totul în voia ei; contesa primea protipendada Parisului, se ducea la ţară, se întorcea de acolo întocmai ca şi când ar fi fost văduvă; contele avea doar grijă să-i administreze averea şi să-i ofere un trai luxos, aşa cum ar fi făcut orice administrator. Contesa îl stima mult pe soţul său; îi plăcea chiar şi felul lui de a gândi; îl făcea fericit numai prin simplul fapt că îi dădea dreptate; ajunsese să-l aibă la picioarele ei pe acest biet om, doar prin aceea că binevoia să stea un ceas de vorbă cu dânsul. Înţelegând să acorde soţiei întreaga-i protegiere, contele, asemeni marilor seniori de altă dată, socotea ca o jignire personală de neiertat orice atingere adusă bunului renume al contesei. Lumea admira mult caracterul contelui, şi doamna de Serisy era nespus de îndatorată soţului ei. Orice altă femeie, chiar dacă ar fi aparţinut unei familii atât de distinse cum era familia Ronquerolles, s-ar fi văzut pentru totdeauna pierdută. Contesa era foarte nerecunoscătoare, dar, în nerecunoştinţa ei, avea farmec. Din când în când, se învrednicea să toarne balsam peste rănilor contelui.

Şi acum să lămurim pricina care-l silise pe ministru să facă această călătorie secretă şi inopinată.

Un bogat fermier din Beaumont-sur-Oise, pe nume Leger, ţinea în arendă o fermă ale cărei loturi erau răsfirate printre pământurile contelui, ceea ce dăuna minunatei sale proprietăţi din Presles. Ferma era proprietatea unui burghez din Beaumont-sur-Oise, pe nume Margueron. Contractul încheiat cu Leger în 1799, în împrejurări când prosperitatea agriculturii nu putea fi prevăzută, urma să expire, şi proprietarul nu se învoi cu Leger să-i prelungească arenda. Dorind să scape de plictiselile şi contestaţiile ivite din pricina loturilor împrăştiate printre ariile lui, domnul de Serisy nădăjduia să poată cumpăra ferma, mai ales de când aflase că toată ambiţia domnului Margueron se mărginea la dorinţa de a-l

vedea pe unicul său fiu. pe atunci simplu perceptor, numit perceptor particular al finanțelor din Senlis. Moreau atrase atenția patronului său că moș Leger poate fi socotit un concurent primejdios. Fermierul, care știa ce preț bun ar putea obține vânzând contelui loturile bucată cu bucată, era în stare să-i plătească proprietarului o sumă care să întrecă cu vârf și îndesat avantajele obținute de Margueron-fiul prin funcția de perceptor particular. Cu două zile înainte, contele, grăbit să încheie târgul, îl chemase pe notarul său, Alexandre Crottat, și pe Derville, avocatul lui, ca împreună să vadă cum stau lucrurile. Deși Derville și Crottat puseseră la îndoială zelul administratorului, a cărui misivă îngrijorătoare provocase acest consult, contele îl apără pe Moreau, care, după cum spunea el, îl slujea cu credință de șaptesprezece ani. „Totuși, răspunse Derville, sfătuiesc pe excelența-voastră să se ducă în persoană la Presles și să-l poftească la cină pe Margueron. Crottat va trimite și el pe secretarul său prim cu un act de vânzare gata întocmit, lăsând în alb paginile sau rândurile care să cuprindă numele loturilor și titlurile de proprietate. În fine, e bine ca excelența-voastră și aibă un cec asupra băncii și să nu uite numirea fiului la percepția din Senlis. Dacă nu înche - lați po loc vânzarea, ferma vă va scăpa din mină. Nu cunoașteți, domnule conte, șireteniile țăranilor. Între țăran și diplomat, diplomatul e cel păcălit”. Crottat sprijini această părere, pe care, după cum îi încredințase în mare taină valetul pe Pierrotin, și-o însușise fără îndoială și contele. În ajun, domnul de Serisy trimisese prin diligenta de Beaumont vorbă lui Moreau să-l invite la cină pe Margueron, ca să încheie afacerea terenurilor Moulineaux. Înainte de toate acestea, contele dăduse poruncă să se repare și să se pună în ordine apartamentele din Presles și, de un an, domnul Grindot, un arhitect cu faimă, se ducea acolo în fiecă săptămână. Odată cu încheierea cumpărării terenurilor, domnul de Serisy voia să vadă și ce s-a făcut cu renovarea și cum

arată noile mobile. Ținea să facă o surpriză soției sale când o va duce la Presles, și pusese multă ambiție în restaurarea castelului. Ce s-o fi întâmplat însă între timp, ca excelența-sa, care în ajun ținea să plece la Presles în echipajul propriu, să caute a călători incognito în trăsură lui Pierrotin?

Aici trebuie să spunem neapărat câteva cuvinte despre viața administratorului.

Moreau, administratorul moșiei Presles, era fiul unui procuror din provincie, ajuns, în timpul revoluției, procuror sindic la Versaillfes. În această calitate, Moreau-tatăl salvase, se poate spune, bunurile și viața domnului de Serisy și a fiului său. Cetățeanul Moreau făcea parte din partidul lui Danton¹⁴; Robespierre, neîndurător ori de câte ori ura pe cineva, îl puse sub urmărire și, descoperindu-l în cele din urmă, poruncise să fie executat la Versailles. Moreau-fiul, moștenind principiile și amicitiiile tatălui său, fu amestecat într-una din conjurațiile împotriva primului consul, pe vremea când acesta preluase puterea. Atunci, domnul de Serisy, dornic să-și arate recunoștința, îl ajută să evadeze la timp pe Moreau, care fusese condamnat la moarte; în 1804, ceru grațierea lui, și, după ce o obțină, îl primi la început ca funcționar într-unul din birourile sale, iar mai târziu îl luă ca secretar, în Cfedmțându-i administrarea afacerilor sale particulare. Nu mult după căsătoria protectorului său, Moreau-u.se îndrăgosti de o cameristă a contesei și o luă de soție. Pentru a evita neplăcerile situației delicate în care îl punea această căsătorie – de altminteri asemenea căsătorii erau destul de frecvente la curtea imperială – ceru să administreze moșia de la Presles, unde soția sa putea face pe cucoana și unde, fiind vorba de o localitate neînsemnată, niciunul, nici celălalt nu puteau fi puși în situația de a fi jigniți în amorul lor propriu'. Contele avea nevoie la Presles de un om credincios, fiindcă soția lui prefera conacul de pe moșia Sărisy, care nu era decât la cinci leghe de Paris. De vreo

trei-patru ani, Moreau. inteligent cum era, cunoștea pe degete treburile contelui; căci, înainte de revoluție, învățase toate șurubăriile în biroul de notariat al tatălui său. Atunci, domnul de Serisy îi spusese: „Nu ești om să faci avere, ți-ai frânt doar o dată gâtul; dar vei trăi fericit, căci voi avea grijă de fericirea dumitale”. Și, într-adevăr, contele îi fixă un salariu de trei mii de franci și-i dădu locuință într-un frumos pavilion la capătul atenanselor; în afară de asta, avea dreptul să-și ia, pentru încălzire, un anumit număr de steri din lemnele tăiate din pădure, o cantitate de ovăz, de paie și de fân pentru doi cai și anumite procente din arenzile ce se plăteau în natură. Un subprefect n-avea un salariu atât de mare. În cursul primilor opt ani ai gestiunii sale, administratorul gospodăriei moșia Presles conștiincios, dându-și tot interesul. Ori de câte ori contele venea să vadă ce se mai petrece pe moșie, pentru a hotărî dacă mai avea ceva de cumpărat sau pentru a aproba noile lucrări, era totdeauna impresionat de cinstea lui Moreau și își arăta mulțumirea acordându-i mari gratificații. Dar când Moreau se văzu tată al unei fete, al treilea copil, începu să se simtă într-atât de la largul său la Presles. Încât nu-i mai fu recunoscător domnului de Serisy pentru atâtea avantaje excepționale. Așa că, în 1816, administratorul, care până atunci nu luase decât ceea ce i se cuvenea la Presles, primi, Icră a se codi, din partea unui negustor de lemne douăzeci și cinci de mii de franci spre a-i înlesni încheierea unui contract, de altfel avantajos, privitor la exploatarea pe doisprezece ani a pădurilor de pe moșia Presles. Ce și-o fi spus Moreau: nu va avea pensie la bătrânețe, era tată de familie, și contele aproape îi datora această sumă pentru cei zece ani de administrație pe care avea să-i împlinească în curând; dacă adăuga la suma aceasta cei șaiszeci de mii de franci strânși din economii, putea cumpăra o fermă cu o sută douăzeci de mii de franci în satul Champagne, comună așezată mai sus de târgul Isle-Adam, pe malul drept al râului Oise.

Evenimentele politice îi împiedică pe conte și pe oamenii din partea locului să ia cunoștință de acest plasament făcut pe numele doamnei Moreau, care, chipurile, moștenise pe o soră a bunicii din Saint-Lô, locul ei de baștină. De îndată ce gustă din plăcerile stării de proprietar, Moreau nu-și schimbă aparent purtarea sa de o cinste exemplară, dar nu mai pierde niciun prilej de a-și spori averea tăinuită, iar gândul la cei trei copii îl servi drept calmant împotriva arsurilor pricinuite de abaterile de la o muncă cinstită; totuși, trebuie să recunoaștem că, dacă primea mită, dacă în toate tranzacțiile își rezerva partea sa, dacă pentru a-și obține drepturile mergea până la abuz, din punct de vedere al codului penal rămânea om cinstit și nu s-ar fi putut găsi nicio dovadă de vinovăție împotriva sa. Potrivit judecății bucătăreselor din Paris, mai puțin hoațe, Moreau nu făcea decât să împartă între dânsul și conte câștigurile datorate dibăciei sale. Acest fel de a-și rotunji averea poate constitui doar un caz de conștiință, și nimic mai mult. Activ, grijuliu față de interesele contelui, Moreau pândea cu atât mai multă grijă prilejurile de a face cumpărări profitabile, cu cât se alegea întotdeauna cu un frumos cadou. Presles aducea un venit net de șaptezeci și două de mii de franci, așa că prin partea locului, până la o depărtare de zece leghe, mergea vorba: „Domnul de Serisy are în Moreau un al doilea Serisy!” Om prevăzător, Moreau plasa în fiecă an, începând din 1817, toate câștigurile și salariile sale în „Cartea mare”, rotunjindu-și avutul cât mai pe ascuns. Refuzase atâtea afaceri care i se propuseseră, sub cuvânt că n-are bani, și făcea atât de bine pe nevoiașul față de conte, încât obținuse două burse întregi pentru băieții lui la colegiul „Henri IV”. În acea vreme, Moreau avea o sută douăzeci de mii de franci, bani plasați în titluri de stat, care, schimbate în rentă de cinci la sută, se urcau atingând cursul de optzeci de franci sută. Acești o sută douăzeci de mii de franci tăinuți, precum și ferma sa din Champagne, mărită

prin cumpărarea unor noi loturi, însumau o avere de aproape două sute optzeci de mii de franci, care îi aducea un venit de şaisprezece mii de franci.

Iată starea materială a administratorului în momentul când contele ținea să cumpere ferma Moulineaux, de care nu se putea lipsi, dacă voia să-și asigure stăpânirea tihnită asupra întregii sale moșii. Ferma aceasta cuprindea nouăzeci și șase de loturi, care erau lipite de ariile moșiei Presles, se învecinau cu ele sau mergeau de-a lungul lor, loturi pe alocuri formând întrânduri ca niște căsuțe de pe o tablă de șah, fără a mai număra gardurile comune și șanțurile de hotar, din pricina cărora se nășteau discuții și ciorovăieli pentru câte un copac tăiat, a cărui proprietate era discutabilă. Oricare altul, nefiind ministru de stat”, n-ar fi scăpat fără zeci de procese pe an din pricina fermei Moulineaux. Moș Leger nu voia să cumpere ferma decât pentru a o revinde contelui. Ca să-și asigure, prin vânzare, câștigul dorit, adică treizeci-patruzeci de mii de franci, fermierul încercase mai demult să se înțeleagă cu Moreau. Grăbit de împrejurări și găsimdu-l pe administrator pe câmp cu trei zile înainte de sâmbăta cu bucluc, moș Leger căută să-l convingă că ar putea propune contelui de Serisy să plaseze banii cu două până la două și jumătate procente în moșii rentabile, adică să apară, ca întotdeauna, zelos în slujba patronului, rezervindu-și, însă, pe ascuns, un câștig de patruzeci de mii de franci, pe care i-l oferea moș Leger.

— Crede-mă, îi spuse administratorul soției sale. seara, la culcare, dacă din afacerea Moulineaux mă aleg cu cincizeci de mii de franci, fiindcă și domnul conte îmi va da de bună seamă zece mii, ne vom retrage la Isle-Adam, în pavilionul de la Nogent.

Pavilionul e o clădire încântătoare, ridicată pe vremuri de prințul de Conți pentru o doamnă, și nu se făcusentei o economie pentru înfrumusețarea lui.

— Mi-ar plăcea, îi răspunse soția. Olandezul care a

stat acolo l-a renovat; ni l-ar ceda pentru treizeci de mii de franci, deoarece trebuie să se întoarcă în Indii.

— Vom fi la doi pași de Champagne, reluă Moreau. Sper să cumpăr cu o scria de mii de franci ferma și moara din Mours. Am avea astfel un venit de zece mii de franci din moșie, una dintre cele mai plăcute locuințe din toată valea, la câțiva pași de proprietățile noastre, și ne-ar mai rămâne un venit de aproape șase mii de franci de la depunerile din

„Cartea mare”.

— Dar de ce n-ai cere postul de judecător de pace la! sle-Adam? Am fi cineva și am avea în plus. O mie cinci sute de franci.

— Să nu crezi că nu m-am gândit la asta I

În asemenea dispoziție, aflând că stăpânul său voia să vină la Presles și îi cerea să-l poftască sâmbătă seara pe Margueron la cină, Moreau se grăbi să-i trimită repede un curier, care înmână primului-valet al contelui o scrisoare, la o oră mult prea târzie pentru ca domnul de Serisy să mai poată lua cunoștință de ea; dar valetul Augustin o puse ca de obicei pe birou. În scrisoare, Moreau îl ruga pe conte să nu se deranjeze și să se încreadă în zelul lui. După cum susținea el, Margueron nu mai voia să vândă ferma în întregime, ci se gândea s-o împartă în nouăzeci și șase de loturi. „Va trebui să-l convingem să renunțe la ideea asta și, poate, scria administratorul, să căutăm un om de paie”.

Nu-i om să n-aibă dușmani. Administratorul și soția sa îi jigniseră, la Presles, pe domnul de Reybert, ofițer în retragere, și pe soția sa. De la mici înțepături, din vârful limbii, la înțepături mai mari, de ac. s-a ajuns la lovituri de pumnal. Domnul de Reybert căuta să se răzbune cu orice chip, să facă într-așa fel încât Moreau să-și piardă postul, și el să-i ia locul, aceste două gânduri fiind legate între ele. Așa că, pândit timp de doi ani, administratorul nu se putu sustrage atenției soților Reybert, care a/iară despre toate

afacerile sale. În timp ce Moreau ăl'expedia urgent pe curierul său la contele de Şejisy, Reybert îşi trimise soţia la Paris. Doamna de Reybert ceru cu stăruinţă să vorbească excelentei sale. Contele, care de obicei se culca la ceasurile 9 seara, neputând-o primi, întrevederea fu amânată pentru a doua zi dimineaţă, la ceasurile 7.

— Excelentă, se adresă ea ministrului, soţul meu şi cu mine nu suntem oamenii care să trimitem scrisori anonime. Sunt doamna de Reybert, născută de Corroy. Soţul meu n-are decât o pensie de şase sute de franci şi locuim la Presles, unde administratorul dumneavoastră ne face tot felul de neplăceri, deşi suntem oameni cumsecade. Domnul de Reybert, care nu-i intrigant - departe de aşa ceva! - s-a retras în 1816 din armată cu gradul de căpitan de artilerie, după ce a slujit douăzeci şi cinci de ani, ţinându-se cât mai departe de împărat, domnule conte I Şi. ştiţi desigur cât de greu avansau ofiţerii care nu erau în apropierea stăpânului, fără a mai ţine seama de faptul că cinstea şi sinceritatea domnului de Reybert nu erau pe placul şefilor săi. De trei ani, soţul meu n-a conţinut să-l urmărească pe administratorul dumneavoastră, cu intenţia de a-l face să-şi piardă postul. După cum vedeţi, suntem sinceri. Moreau ne-a silit să-i fim duşmani şi l-am supravegheat. Am venit să vă aduc la cunoştinţă că vă trage pe sfoară în afacerea Moulineaux. Are de gând să vă stoarcă o sută de mii de franci, care urmează a fi împărţiţi între notar, Leger şi Moreau. Aţi trimis poruncă să fie poftit Margueron; voiăţi să plecaţi mâine la Presles; dar Margueron va face pe bolnavul, şi Leger e atât de sigur că va pune mina pe fermă, încât a şi venit la Paris să-şi vândă titlurile, ca să aibă numelor. Dacă socotiţi că v-am dezvăluit lucruri interesante, dacă doriţi să aveţi un administrator cinstit, angajaţi-l pe soţul meu; deşi nobil, vă va servi aşa cum a servit statul. Administratorul dumneavoastră are o avere de două sute cincizeci de mii de franci, şi n-o s-o ducă de loc greu.

Contele mulțumi cu răceală doamnei de Reybert, făcându-i făgăduieli vagi, căci disprețuia delațiunea, dar amintindu-și de bănuielile lui Derville se tulbură; apoi zări deodată scrisoarea administratorului său, o citi, și, în declarațiile de credință, în respectuoasele reproșuri pe care acesta i le făcea din pricina neîncrederii ce se putea ghici în faptul că ținea să trateze personal afacerea, contele întrevăzu. adevărul în ce-l privea pe Moreau. „Corupția a venit odată cu averea, ca întotdeauna!” își zise el. Îi puse atunci doamnei de Reybert câteva întrebări, nu atât pentru a afla alte amănunte, cât pentru a avea răgazul s-o poată observa. Îi scrise apoi notarului său câteva rânduri, cerându-i să nu-I mai trimită pe primul său secretar la Presles, ci să vină el însumi acolo la masă.

— Dacă domnul conte, zise doamna de Reybert după ce termină tot ce avusese de spus, și-a tăcut despre mine o părere defavorabilă în legătură cu demersul întreprins fără știrea domnului de Reybert, trebuie totuși să fie convins acum că toate informațiile asupra administratorului le-am obținut în modul cel mai firesc: conștiința cea mai scrupuloasă n-ar avea nimic de obiectat.

Doamna de Reybert, născută de Corroy, stătea țeapănă ca un par. Oferise privirilor grăbite ale contelui o față ciupită de vărsat, găurită ca o strecurătoare, un bust turtit și uscat, doi ochi arzători, limpezi, bucle blonde turtite pe o frunte îngrijorată, o pălărie veche de tafta de un verde decolorat, căptușită cu mătase roz, o rochie albă cu picățele viorii și pantofi de piele. Contele își dăduse seama că are de-a face cu o soție de căpitan sărac, una dintre acele femeicu principii severe, abonate la *Curierul* Irancez nespus de virtuoașă, dar nu mai puțin dornică de o situație bună.

— Ați spus... o pensie de șase sute de franci, răspunse Contele mai mult pentru sine, în loc să răspundă la tot ce-i povestise doamna de Reybert.

— Da, domnule conte.

— Sunteți născută de Corroy?
— Da, domnule, o familie de nobili din regiunea
Messin, de unde se trage soțul meu.
— În ce regiment a servit domnul de Reybert?
— În Regimentul 7 de artilerie.
— Bine! răspunse contele însemnându-și regimentul.
Se gândise că ar putea încredința administrația mo»
și ei saleuntii fost ofițer, asupra căruia ar putea
obține cele mai precise informații de la Ministerul de
Război.

— Doamnă, reluă el sunându-și valetul, întoarceți-vă
la Presles cu notarul meu, căruia v-am recomandat și care
va găsi mijlocul să fie acolo la cină. Iată adresa lui. Eu
însumi plec în secret la Presles și îi voi trirtute vorbă
domnului de Reybert să vină la mine.

Așa că vestea călătoriei domnului de Serisy cu o
diligentă și cuvântul de ordine de a nu rosti numele
contelui nu-l alarmaseră degeaba pe surugiu, care
presimțea primejdia ce avea să se abată asupra unuia
dintre cei mai buni mușterii ai săi.

Ieșind din cafeneaua „Tabla de șah”, Pierrotin zări la
poarta „Leului de argint” o femeie și un tânăr în care
perspicacitatea sa ghici niște călători, căci pr4 a își
întindea doamna gâtul, în dreapta și în stânga, cu fa (a
îngrijorată, căutându-l desigur pe el. Doamna, într-o rochie
revopsită de mătase neagră, cu o pălărie de un cafeniu-
deschis, cu un șal vechi din cașmir franțuzesc, încălțată cu
ciorapi de mătase groasă și pantoli de piele de căprioară,
ținea în mână un coș de paie și o umbrelă de un albastru
opător. Părea cam de patruzeci de ani, și se vedea că
fusesse femeie frumoasă; dar ochii albaștri, lipsiți de
sclipirile pe care le dă fericirea, te făceau să înțelegi
îndată că renunțase de mult la plăcerile lumești.
îmbrăcămintea, ca și întreaga-i înfățișare erau ale unei
mame consacrate cu totul gospodăriei și îngrijirii copiilor.
Panglicile pălăriei erau spălăcite, iar modelul vechi de trei

ani și mai bine. Șalul îi era prins cu un ac rupt, transformat în ac cu gămălie printr-un cocoloș de ceară lipit la vârf. Necunoscuta îl aștepta nerăbdătoare pe Pierrotin să i-l predea pe fiul ei, care fără îndoială pleca pentru prima oară singur la drum. îi condusesese la trăsură, fiindcă n-avea încredere în băiat, dar și din dragoste maternă. Mama parcă se completa prin fiu, după cum n-ai prea fi știut ce-i cu băiatul, dacă l-ai fi văzut fără mama lui. Mama nu se sfia să-și arate mânușile cârpite, iar fiul purta o redingotă verzuie, ale cărei mâneci prea scurte arătau că băiatul e în plină creștere, ca toți flăcăiașii la optsprezece - nouăsprezece ani. Pantalonii albaștri, reparați de mamă-sa, aveau fundul nou, care se vedea ori de câte ori redingota îi juca renghiul de a i se desface la spate;

— Nu-ți mai mototoli mânușile - ai să le strici și mai tare I îl muștra mama pe băiat tocmai când apărură Pierrotin. Dumneata ești surugiul!... A, dar ești chiar dumneata, Pierrotin I reluă ea, lăsându-l o clipă pe băiat singur și îndepărtându-se cu surugiul vreo doi pași.

— Ce mai faceți, doamnă Clapart? întrebă surugiul, pe fata căruia se citeau totodată respect și familiaritate.

— Mulțumesc, Pierrotin. Te-aș ruga să ai grijă de Oscar al meu... Pleacă prima oară singur.

— Oh! se duce singur la domnul Moreau?... exclamă căjutașul, ca să știe dacă tinerelul se ducea într-adevăr acolo.

— Da, răspunse mama.

— Doamna Moreau dorește, așadar, să-l aibă la dansa? reluă Pierrotin cu un aer șiret.

— Vai, făcu mama, n-o să-i fie prea plăcut bietului copil, dar pentru viitorul lui trebuie neapărat să se ducă la ei I...

Răspunsul îl impresiona pe Pierrotin, care nu se putea hotărî să-i încredințeze doamnei Clapart temerile lui cu privire la administrator, după cum ea se temea să nu-i facă rău fiului ei, cerându-i surugiului să-i fie de oarecare

sprijin la nevoie, ceea ce l-ar fi putut îndritui să-și dea aere de mentor. Până să se hotărască atât unul, cât și celălalt, fiecare din ei aruncând în răstimp doar câte o vorbă asupra vreibii, asupra drumului sau a stațiilor de oprire, nu e lipsit de interes să lămurim ce anume îl lega pe Pierrotin de doamna Clapart, ca să înțelegem cele câteva cuvinte confidentiale pe care le schimbaseră între ei. Adesea, adică de trei sau patru ori pe lună, Pierrotin îl găsea la Cave, în drumul lui spre Paris, pe administrator, care, de cum se apropia trăsura, îl și chema pe grădinar. Grădinarul îl ajuta pe Pierrotin să încarce unul sau două coșuri pline cu fructe sau cu legume, după anotimp, pui, ouă, unt și vânat. Administratorul îi plătea suma convenită pentru drum, dându-i și bani să aibă cu ce plăti la barieră, ori de câte ori transportul cuprindea - lucruri supuse accizelor. Panerele, coșurile lungulețe cu capac, sau pachetele nu purtau niciodată adresa destinatarului. Fiind sigur de discreția surugiuului, îi indicase la început verbal, o dată pentru totdeauna, adresa doamnei Clapart, rugându-l să nu îndoiească altuia prețiosul transport. Bănuind vreo legătură amoroasă între administrator și o fată drăguță, Pierrotin se dusesese în strada Cerisaie 7, în cartierul Arsenalului, unde, în locul fetei tinere, și frumoase pe care se aștepta s-o găsească, dădu cu ochii de doamna Clapart, al cărui portret vă este cunoscut. Prin îndeletnicirea lor, surugiii au prilejul să intre în numeroase case și să afle multe taine; dar, datorită unei coincidențe de ordin social, aproape providențială. toți acești surugii n-au școală și sunt lipsiți de darul observației, așa că nu devin periculoși. Câteva luni mai târziu. chiar după tot ce-i fusese dat să surprindă în casa din strada Cerisaie, Pierrotin nu se putu dumeri asupra legăturilor dintre doamna Clapart și domnul Moreau. Deși atunci chiriile nu erau prea ridicate în cartierul Arsenalului, doamna Clapart locuia într-un fund de curte, la al treilea etaj al unei case ce aparținuse înainte unui nobil, pe vremea când nobilimea

de înalt rang a regatului locuia pe locul ocupat azi de palatul Tournelles și de casa boierească Saint-Paul. Către sfârșitul secolului al XVI-lea familiile nobile stăpâneau aceste terenuri întinse, pe unde altă dată se aflau grădinile palatului regilor noștri, după cum arată și numele străzilor: La Cerisaie, Beautreillis, Lions etc. Acest apartament, în întregime îmbrăcat cu lambriuride modă veche, cuprindea Irei încăperi așezate la șir, o sufragerie, un salon și un dormitor. Deasupra erau bucătăria și odaia lui Oscar. În fața ușii de intrare, dând spre ceea ce la Paris se numește palier, se vedea ușa unei camere dosnice, din cele care se găseau la fiecare etaj într-un fel de construcție ce cuprindea și casa scării de lemn, forra înd un turn pătrat, clădit din pietre mari. Odaia asta o ocupa Moreau ori de câte ori rămânea peste noapte la Paris. În prima încăpere, în care își lăsa coșurile, Pierrotin văzuse șase scaune de lemn de nuc, cu fundul și speteaza de paie, o masă și un bufet *i* la ferestre atârnavu perdelute îngălbenite. Mai târziu, când avu prilejul să intre în salon, remarcă o mobilă veche de pe timpul Imperiului, uzată. În salon nu se afla, de altfel, decât mobilierul strict necesar pentru a garanta proprietarului plata chiriei. După cele văzute în salon și în sufragerie, Pierrotin își închipuise cam cum arată iatacul. Tăbliile de lemn de pe pereți, conturate cu vopsea proastă alb-roșcată, făcute cu clei, care îngroașă ciubucăria, desenele și figurinele, departe de a fi un ornament, te întristau când le priveai. Parchetul, niciodată ceruit, era cenușiu ca parchetul din internate. Uneori, surugiul îi nimerea pe domnul și pe doamna Clapart la masă, și avea ocazia să constate că farfuriile, paharele, micile amănunte trădau o nespusă strâmtorare; totuși, soții Clapart se serveau de tacâmuri de argint, dar farfuriile și castronul de supă. ciobite și lipite ca vasele celor mai săraci oameni, tu stârneau mila. Domnul Clapart, într-o redingotă scurtă și jerpelită, încălțat cu niște pantofi de pâslă ca vai de ei, cu nelipsiții lui ochelari verzi, îl saluta pe surugiul

scoțându-și șapca ponosită, veche de vreo cinci ani, și dând la iveală o tîgvă lunguiată, din creștetul căreia se prelingeau câteva șuvițe murdare, cărora un poet ar fi refuzat să le dea numele de păr. Omul acesta, cu fața palidă, părea sfios, dar trebuie să fi fost un tiran. Întristul lor apartament, care dădea spre nord, fără altă vedere decât vița de vie întinsă pe zidul din față și putui din colțul curții, doamna Clapart își lua aere de regină și pășea ca o femeie neobișnuită să umble pe jos. Adesea, mulțumindu-i lui Pierrotin, îi arunca priviri ce l-ar fi putut înduioșa pe un observator, iar din când în când îi strecura în mină câteva monede de câte șaiszeci de centime. Avea un glas fermecător. Pierrotin nu-l cunoștea pe Oscar, fiindcă băiatul abia scăpase din colegiu și n-avusese niciodată prilejul să-l vadă acasă.

Iată trista poveste pe care n-ar fi bănuț-o pentru nimic în lume surugiul, chiar dacă ar fi iscodit-o, cum făcea de cîtăva vreme, pe portăreasă; femeia știa doar atît, că soții Oapart plăteau o chirie de două sute cincizeci de franci anual, n-aveau femeie de serviciu decât pentru câteva ceasuri dimineața, că doamna spăla singură lucrurile mărunte și plătea în fiecare zi taxa pentru scrisori, nevrînd cu niciun chip să lase să se strîngă o sumă mai mare, pe care cu anevoie ar fi putut-o achita.

Nu există, sau mai bine zis există foarte puțini criminali întru totul ticăloșiți. E deci cu atît mai adevărat că nu poți întîlni o necinste totală. Poți încărcă socotelile patronului, sau poți să tragi cît mai multă spuză pe turta ta din cele convenite stăpînului, dar foarte puțini dintre cei care-și adună bănișorii pe căi mai mult sau mai puțin legiuite nu se îndură din cînd în cînd să facă și vreo faptă bună. Oricum ar fi omul, nu se poate să nu aibă un moment în care să facă binele, fie numai din curiozitate, din orgoliu, prin contrast cu el însuși, sau din întîmplare; bineînțeles că socotește acel moment ca o rătăcire pe care n-o va mai repeta; dar aduce și el o ofrandă pe altarul

binelui, întocmai ca oamenii foarte ursuzi, care o dată sau de două ori în viață își îngăduie să fie curtenitori. Dacă greșelile lui Moreau ar putea avea o scuză, aceasta ar trebui căutată în stăruitoarea sa grijă de a salva o biată femeie de a cărei favoare se bucurase altă dată și la care găsisse refugiu când fusese în primejdie. Această femeie, cu mare faimă pe vremea Directoratului²⁰, prin legăturile ei cu unul dintre cei cinci regi ai acelei epoci, se căsătorise, datorită atotputernicului ei protector, cu un furnizor care câștiga milioane, dar pe care Napoleon îl ruină în 1802. Omul acesta, pe nume Husson, e & zind deodată din cea mai mare bogăție în neagră mizerie. Înnebuni și se aruncă în Sena, lăsând-o pe frumoasa doamnă Husson însărcinată. Moreau, foarte intim legat de doamna Husson, fu tocmai atunci condamnat la moarte, astfel că nu se putuse căsători cu văduva furnizorului; mai mult încă, se văzu silit să părăsească Franța pentru câțva timp. În vârstă de douăzeci și doi de ani, doamna Husson se căsătorii din disperare cu un funcționar pe nume Clapart, un tânăr de douăzeci și șapte de ani, sau, cum s-ar zice, un tânăr cu viitor. Aibă domnul în grija sa pe soliile bărbaților frumoși și cu un viitor promițător I În acea vreme, funcționarii puteau ajunge repede personalități de vază, căci împăratul căuta oameni destoinici. Dar Clapart, afară de faptul că avea o frumusețe cam vulgară, nu era bun de nimic. Crezând-o pe doamna Husson foarte bogată, se prefăcuse că o iubește nespus; dar îi deveni o povară, neputându-i satisface nici atunci, nici m-ai târziu dorințele cu care se deprinsese în zilele ei de trai bogat. Clapart făcea greu față serviciului său de la Finanțe, și avea un salariu anual de numai o mie opt sute de franci. Izbutind să se reîntoarcă la contele Serisy și aflând jalnica situație a doamnei Husson, Moreau reuși, înainte de a se căsători, să-i găsească un loc de primă-cameristă la *Madame*, mama împăratului²¹. Deși avusese protecții atât de mari, Clapart n-a putut avansa, incapacitatea lui fiind prea vădită.

Ruinată în 1815 prin căderea împăratului, strălucitoarea Aspasia ** a Directoratului rămase fără alte resurse decât leafa anuală de o mie două sute de franci a lui Clapart, ca slujbaş în birourile primăriei din Paris, post obținut datorită trecerii pe care o avea contele de Serisy. Moreau, singurul protector al acestei femei pe care o cunoscuse când ea dispunea de câteva milioane de franci, obținu pentru Oscar Husson o jumătate de bursă de la primăria d: n Paris, la colegiul „Henri IV”, și trimitea, prin Pierro în strada Cerisaie, tot ce se putea oferi în limitele bune-cuvințe unui menaj în mizerie. Oscar însemna, pentru mama sa, tot viitorul, toată viața ei. Singurul cusur al bielei femei era că prea îl răsfăța pe băiat, pe care tatăl vitreg na putea să-L vadă în ochi. Din păcate, Oscar era cam prostuț, ceea ce mi bănuia maică-sa, cu toate împunsăturile răutăcioase ale lui Clapart. Această prostie, sau mai bine zis această neroadă încredere în sine îl îngrijora într-atât pe administrator, încât o rugase pe doamna Clapart să-l trimită pe băiat la Presles pentru o lună, să vadă mai de aproape ce-i cu el și să-și dea seama pentru ce carieră ar fi potrivit. Moreau se gândea să-l prezinte într-o bună zi contelui drept succesorul său. Dar pentru a face parte dreaptă satanei și lui Dumnezeu, poate n-ar fi de prisos să precizăm cam de unde i-ar fi putut veni lui Oscar acest amor propriu nerod, reținând în acest sens amănuntul că băiatul se născuse în casa mamei împăratului. În primii ani ai copilăriei, ochii îi furăorbiți de splendorile imperiale. În mlădioasa-i imaginație de copil se întipăriseră adânc tablouri uluitoare; și păstrând amintirea acelor vremi de aur și de serbări, Oscar nutrea nădejdea că le va regăsi. Înfumurarea lui, ca de altfel a tuturor liceenilor, dornici să se arate cât mai răsăriți unul față de celălalt, întări tată și de amintirile din copilărie, crescute peste măsură. Poate că și mama sa vorbea acasă, în fața lui, cu prea multă plăcere despre zilele când fusese una dintre reginele Parisului, în timpul Directoratului. În

sfârșit, Oscar, care tocmai terminase școala, avusese poate de luptat cu aerele de superioritate ale elevilor ce-și plăteau taxele și nu ezitau niciodată să-i umilească pe bursferi, în cazul când aceștia nu-i puteau sili să fie ceva mai cuviincioși printr-o forță fizică mai mare. Amestecul de măreție astăzi apusă, de frumusețe trecută, de duiosie împăcată cu sărăcia, de nădejde în fiul ei, de orbire maternă, de suferințe eroic îndurate făceau ca această mamă să apară drept una dintre acele figuri înălțătoare, care la Paris nu scapă privirilor unui bun observator.

Nefiind în stare să-și dea seama cât de mult ținea Moreau la doamna Clapart, și nici să înțeleagă atașamentul acesteia față de protejatul ei din 1797, astăzi singuru-i prieten, Pierrotin nu găsi de cuviință să-i împărtășească bănuiala ce-i trecea prin cap cu privire la primejdia care îl păștea pe Moreau. Acele cuvinte aprige ale valetului: - „Las -, că avem noi necazurile noastre!” - i se vânturau surugiului prin minte, dar nu mai puțin îl st & pinea sentimentul de supunere față de cei pe care îi numea „șefii din capul coloanei”. De altfel, în acele clipe Pierrotin simțea atâtea junghiuri în cap cam câte monede de cinci sunt într-o mie de franci I O călătorie de șapte leghe părea, de bună seamă, un drum lung în închipuirea bieteii mame, care, pe vremuri, când ducea o viață mondenă, ieșise foarte rar din oraș; cuvintele: „Bine, doamnă!”, „Da. doamnă!”, pe care le tot repeta Pierrotin, arătau îndeajuns că surugiul ar fi vrut să fie scutit de prea multe recomandări, vorbe, toate de prisos.

— Să pui bine pachetele, să nu se ude dacă va ploua.

— Am o cergă, o liniști Pierrotin. De-altfel, priviți, doamnă, cu ce grijă sunt încărcate.

— Oscar, să nu rămâi mal mult de cincisprezece zile, oricât ar stărui, reluă doamna Claparl, adresându-se din nou fiului ei. Orice ai face, tot n-ai să fii pe placul doamnei Moreau. De altfel, știi și tu că trebuie să le întorci până la sfârșitul lui septembrie. Trebuie să ne ducem la Belleville,

ia unchiu-tău Cardot.

— Da, mămico.

— Să bagi mai ales de seamă, îi spuse ea în șoaptă, ca nu cumva să pomenști despre servitori... Gândește-te mereu că doamna Moreau a fost lată în casă...

— Da, mămico.

Ca toți tinerii cu prea mult amor propriu, Oscar părea nemulțumit de faptul că este dădăcit astfel în fa (a hanului „Leul de argint”.

— Și acum, adio, mămico, plecăm; au înhămat calul.

Mama. uitând că e în inima foburgului Saint-Dénis, îl sărută pe Oscar și îi zise, dându-i o franzelută pe care o scosese din coșuleț:

— Era să uiți franzeluța și ciocolata. Băiete, Îți repet: să nu cumperi nimic pa la hanuri - plătești de zece ori mai scump orice ai lua

Oscar ar fi vrut ca mama sa să fi plecat de mult. și să fie departe, ca să nu-i mai bags franzeluța și ciocolata în buzunar.

La această scenă asistau doi martori, doi tineri cu câțiva ani mai mari decât proaspătul absolvent al colegiului, mai bine îmbrăcați decât dânsul, veniți fără mamele lor și care prin gesturi, îmbrăcăminte și prin întreaga lor înfățișare vădeau o desăvârșită independență, lucru jinduit de orice copil aflat încă sub jugul matern. Cei doi tineri însemnau în acele clipe pentru Oscar lumea întreagă.

— Îi spune *mămico* exclamă râzând unul dintre cei doi necunoscuți.

Urechea lui Oscar prinse vorbele tânărului și de aceea rosti cu, un teribil gest de nerăbdare:

— Adio, mamă!

Trebuie să recunoaștem: doamna Clapart vorbea cam tare, parcă ținea să-i ia pe trecători martori ai duioșiei sale

— Ce-i cu tine, Oscar? îl întrebă biata mamă, simțindu-se jignită. Nu te înțeleg, reluă ea pe un ton sever,

crezându-se pesemne în stare (greșeală a tutbior mamelor ce-și răsfăț copiii) să-i impună respect. Dar îndată își schimbă tonul și-i vorbește duios: Ascultă-măf Oscar, tu ai obiceiul să vorbești vrute și nevrute, așa, din dorința de a sfida, sau împins de acel prostesc amoj propriu tineresc; ți-o repet, pune frâu limbii. N-ai trăit atât de mult, odorul meu, ca să poți judeca pe oamenii cu care te vei întâlni; nimic mai primejdios decât să flecărești în diligențe. De altfel, oamenii bine nu vorbesc de loc în timp ce călătoresc.

Cei doi tineri, care se duseseră pesemne până în fundul curții hanului, se întorceau făcând să răsune din nou sub poartă zgomotul cizmelor, și, cum s-ar fi putut ca ei să fi auzit această muștruluială, Oscar. pentru a se descotorosi de mamă-sa, recurse la un mijloc eroic, fapt de natură să dovedească ce imbold poate da amorul propriu inteligenței.

— Mămico, roști el, stai în curent; poți să te alegi cu o pneumonie. De altfel, eu mă și urc în trăsură...

Băiatul atinsese o coardă sensibilă. Mamă-sa îl strânse în brațe, îl sărută de parcă ar fi pornit la cine știe ce drum lung, și îl conduse până la cabrioletă, cu ochii înlăcrimați.

— Nu uita să dai servitorilor cinci franci, zise ea. Scrie-mi cel puțin de trei ori în aceste cincisprezece zile, vezi de te poartă bine și mi uita de sfaturile mele. Ai destule rufe cu tine, ca să nu mai dai la spălat. Și nu uita o clipă tot ce face domnul Moreau p entâu noi; ascultă-l ca pe un tată și urmează-i întocmai sfaturile.

Prin mișcarea pe care o făcuse urcând în cabrioletă i se văzură ciorapii albaștri de sub pantalonii ce i se ridicară deodată, și în același timp poalele redingotei i se desfăcură arătând fundul nou al pantalonilor. Aceste semne prea evidente ale unei onorabile mediocrități nu scăpară atenției celor doi tineri, care surâseră, rânind din nou orgoliul proaspătului absolvent de colegiu.

— Oscar a reținut primul loc, se adresă doamna

Clapart lui Pierrotin. Așază-te în fund, reluă ea, cătând mereu la Oscar cu duioșie și zâmbindu-i cu dragoste.

Vai, cât îi părea de rău lui Oscar că nenorocirile și necazurile pălisera frumusețea mamei sale, iar sărăcia și devotamentul o împiedicau să fie frumos îmbrăcată I Unul dintre cei doi tineri, cel în cizme cu piteni, îi făcu semn cu cotul celui alt, îndemnându-l să se uite la mama lui Oscar; al doilea își răsuci mustața cu un gest care voia să spună: frumoasă toaletă !

„Uf, dacă aș scăpa de mama!” își spuse Oscar, arătându-se îngrijorat

— Dar ce-i cu tine? îl întrebă doamna Clapart.

Oscar se prefăcu că nu aude, monstrul. Se prea poate ca în acea clipă doamna Clapart să fi fost lipsită de tact. Dar sub stăpânirea unor sentimente puternice, poți deveni și egoist.

— Îți place să călătorești cu copiii? îl întrebă unul dintre cei doi tineri pe amicului său.

— Da, dacă sunt înțărcați, se numesc Oscar și au ciocolată!...

Aceste două fraze fură schimbate oarecum pe șoptite, dar destul de tare ca Oscar să le audă, dacă ar fi vrut; atitudinea sa avea să-i dea sau nu curaj călătorului de alături să se distreze pe socoteala copilului cât va ține drumul. Oscar se prefăcu că nu aude. Privi în jur pentru a ști dacă mamă-sa, de care nu mai putea scăpa, ca de un vis rău, se mai învârtea pe acolo, fiindcă știa cât îl iubește și mai știa să nu se va hotărî să-l lase singur atât de repede. Nu numai că, fără să vrea, compara îmbrăcăminte la cu aceea a tovarășilor de drum, dar simțea că și toaleta mamei îi făcea pe cei doi tineri să suradă batjocoritor.

„Bine ar fi să plece odată ăștia!” își zise el.

Vai. I Tocmai atunci unul dintre cei doi tineri, lovind ușor cu bastonul într-o roată a cabrioletului, îi spunea celui alt:

— Și tu, Georges, ai să-ți încredințezi viața acestei

bărci fragile?

— N-am încotro... răspunse Georges cu un aer nenorocit.

Văzând cât de boțeste își pune unul dintre tineri pălăria în cap, pe o ureche, pentru a-și arăta bogatul păr blond ondulat, Oscar scoase un suspin. Din porunca tatălui său vitreg, purta părul tăiat ca o perie în față și scurt de tot în părți, ca soldații. Vanitosul băiat avea fața rotundă și buclăată, înviorată de culorile unei sănătăți perfecte, pe când fața tovarășului său de drum era prelungă, fină și palidă. Fruntea acelui tânăr era largă, și pieptul frumos conturat de o vestă de cașmir. Admirându-i pantalonii strâmți, de culoare gri-închis, redingota cu brandenburguri și cu nasturi strânsă pe talie, Oscar avu impresia că acest necunoscut ca din romane, care dispunea de atâtea avantaje, vrea parcă să-l copleșească prin superioritatea sa, întocmai cum o femeie urâtă se simte jignită numai prin prezența în preajma ei a unei femei frumoase. Zgomotul cizmelor cu pinteni, pe care, după impresia lui Oscar, necunoscutul și-i zăngănea prea tare, îi răsuna adânc în inimă. Într-un cuvânt, Oscar se simțea tot atât de stingherit în hainele făcute fără îndoială în casă, din niște veșminte vechi ale tatălui său vitreg, pe cât de bine se simțea invidiatul tânăr în îmbrăcămintea lui. „Ăsta nu se poate să nu aibă în buzunărașul său vreo zece franci!” se gândi Oscar. Tânărul se întoarse. Și ce se mai minună Oscar zărind un lanț de aur trecut pe după gât, de care atârna fără îndoială un ceas tot de aur! Și astfel, necunoscutul căpătă în ochii lui Oscar proporțiile unui personaj. Crescut în strada Cerisaie, începând din anul 1815, luat și dus la colegiu în zilele de sărbătoare de tatăl său, Oscar nu văzuse în anii de când se făcuse mărișor decât sărăcăcioasa lor gospodărie, așa că n-avea termeni de comparație. Ținut din scurt, după sfatul lui Moreau, nu se prea ducea la spectacole, și, chiar când se întâmpla așa ceva, nu mergeau la vreun teatru mai de soi, ci la Ambigu-

Comique, unde n-avea prilejul să vadă prea mare lux, dacă atenția absorbită de vreo melodramă mai putea da răgaz unui copil să se uite și prin sală. Tatăl său vitreg purta încă, după moda Imperiului, ceasornicul în buzunărașul pantalonilor și lăsa să-i spânzure pe burtă un lanț gros de aur, de care atârnavă felurile brelocuri, peceti și o cheie cu capul rotund și turtit, pe care se vedea un peisaj din mozaic. Oscar considera arest lux de modă veche drept ceva *nec plus* uliraM, așa că fu pur și simplu uluit de o asemenea elegantă. Tânărul prea își arăta mânușile fine și părea că vrea să-l dea gata pe Oscar, învârtind cu grație un baston elegant, cu măciulie de aur. Oscar era tocmai în ultimii ani ai adolescenței, ani când cele mai mărunte lucruri pot prilejui în egală măsură bucurii mari, ca și mari necazuri, când te-ai împăca mai degrabă cu o nenorocire decât să te știi îmbrăcat cu vreo haină anapoda, vârstă când amorul propriu, nelegându-se de interese vitale, se preocupă de nimicuri, de toaletă și de dorința de a părea om în toată firea. Căutând să pari mai mare, te arăți din cale-afară de înfumurai, mai cu seamă pentru fleacuri; și dacă uneori pizmuiești pe vreun prostănac elegant îmbrăcat, se mai întâmplă să te entuziasmezi și de vreun talent, sau să admiri un om de geniu. Aceste cusururi, când n-au rădăcini înfipite în inimă, se datoresc doar sevei tinerești în plină fierbere sau imaginației bogate. Când un băiat de nouăsprezece ani, singurul copil la părinți, ținut din scurt în casa părintească din pricina sărăciei unui funcționar cu un salariu de o mie două sute de franci, dar adorat de mama sa, care-și impune grele sacrificii, când un asemenea băiat se minunează în fața unui tânăr de douăzeci și doi de ani, îi invidiază redingota cu brandenburguri, căptușită cu mătase, jiletca de imitație de cașmir, cravata trecută printr-un inel de prost-gust, nu-i așa că se face vinovat doar de acele păcate mărunte ce i se pot imputa oricărui inferior gelos pa superiorul său, din oricare strat social ar face parte? De altfel, nici omul de

geniu nu-i cruțat de aceste înclinări din prima tinerețe. Rousseau din Geneva n-a admirat el pe Venture și Bacle2J? Dar Oscar trecu de la păcate mărunte la greșeli; simțindu-se umilit, începu să-i poarte pică tovarășului său de drum; i se trezi dorința tainică de a-i dovedi că nu-i mai prejos de el. Cei doi tineri arătoși se plimbau într-una de la poartă la grajduri și înapoi, ieșind și în stradă, și, ori de câte ori se întorceau, îl priveau pe Oscar, care stătea ghemuit în colțul său. Convins că cei doi rid pe seama lui, Oscar se prefăcu a nu le da nicio atenție. Începu să îngâne un cântec pe care-l lansaseră atunci liberalii și care suna: „E din vina lui Voltaire; e din vina lui Rousseau” 25. Prin această atitudine putea fi luat drept un tânăr secretar de avocat.

— Poftim, te pomenești că-i în corul Operei I zise călătorul.

Scos din fire, bietul Oscar sări în sus și, ridicând spătarul, îl întreabă pe Pierrotin

— Când plecăm?

— Îndată, răspunse surugiul, care ținea biciul în mână și privea înspre strada Enghien.

În acea clipă se produse o înviorare prin sosirea unui tânăr întovărășit de un băiețandru, urmați de un comisionar care ducea cu chinga o roabă. Tânărul îi șopti ceva la ureche lui Pierrotin, care dădu din cap și îl strigă pe hamal. Acesta veni repede, să ajute la descărcatul roabei pline. În afară de cele două geamantane, de căldări, perii, nenumărate culii de forme ciudate și tot felul de pachete și instrumente pe care cel mai tânăr dintre cei doi călători, urcat sus, pe imperială, le orândui. le înțepeni cu atâta iuțeală, încât bietul Oscar, surâzând mamei sale, rămasă la pândă pe cealaltă parte a străzii, nu observă niciunul dintre instrumentele ce l-ar fi lămurit asupra profesiei noilor săi tovarăși de drum. Băiețandrul - să fi avut vreo șaisprezece ani - purta qttiuză cenușie, strânsă cu o curea de lac. Șapca lui, if>fib ștregărește pe o sprânceană, îl trăda numaidecât că-i un hitru; la fel îl arăta

răvășeala pitorească a părului castaniu, încârlionțat și lăsat pe umeri. Cravata de tafta îi trăgea o dungă neagră pe gâtul tare alb, scoțându-i și mai mult în relief vioiciunea ochilor cenușii. Fața-i smeadă, isteată, cu culori sănătoase, tăietura buzelor destul de groase, urechile-i depărtate, nasul în vânt, toate trăsăturile acestui chip te făceau să bănuiești că ai în fața ta un zeflemist de tipul lui Figaro² e, însăși lipsa de griji a tinereții; așa după cum neastâmpărul mișcărilor, privirea lui ironică vedeau o inteligență dezvoltată, datorită exercițiului unei profesii îmbrățișate de timpuriu. Ca și cum ar fi și fost cineva, copilul acesta, ajuns bărbat datorită artei sau vocației, părea a nu se sinchisi câtuși de puțin de îmbrăcămintea sa, căci se uită la cizmele lui nelustruite cu aerul că nici nu-i pasă, ba chiar își privi pantalonii de dril grosolan, căutând petele, și nu pentru a le curăți, ci ca să-i dea seama de efectul produs.

— Sunt bine, nu-i așa? exclamă el, scuturându-se și adresându-se tovarășului său.

Acesta îi aruncă o privire atât de autoritară, încât orice cunoscător și-ar fi dat numaidecât seama că băiețandru este un spiriduș, un mizgălitoi de cartoane, numit „ucenic” în limbajul atelierelor.

— Mistigris, ținuta¹ îl dojeni maestrul, adresându-i porecla pe care i-o dăduseră de bună seamă colegii de atelier.

Celălalt călător era un tânăr slab și palid, cu păr negru, foarte bogat și din cale-afară de răvășit; dar bogatul lui păr se potrivea bine la un cap atât de mare, a cărui frunte largă nu putea fi decât semnul unei inteligențe precoce. Fața-i cu trăsături neregulate, dar prea expresivă ca să poată fi socotită urâtă, era toată brăzdată, de parcă tânărul acesta ciudat ar fi suferit fie de vreo boală cronică, fie de lipsurile datorate sărăciei, care e și ea o groaznică boală cronică, fie din pricina unor necazuri prea de curând îndurate ca să poată fi date uitării. Îmbrăcat aproape la fel ca Mistigris, bineînțeles potrivit vârstei, pluta o redingotă

veche, dar carată, bine periată, de cufa Mie verde-deschis, o jiletcă neagră încheiată pâcă sus, ca și redingota, din care abia se vedea în jurul gâtului no fular roșu. Picioarete-i subțiri înotau în niște pantaloni negri, la lei de ponosiți ca și redingota. În sfârșit, cizmele, pline de noroi, arătau că tânărul venise pe jos și de departe. Cupriazind dintr-o aruncătură de ochi hanul „Leul de argint” până în fund, cu grajdurile, cu variațiile de lumină, cu toate amănuntele, acest artist se uită la Mistigris, care, imitându-și maestrul, aruncă și el o privire ironică.

— Frumos 1 exclamă Mistigris.

— Da, e frumos, repetă necunoscutul.

— Pare-se că am venit prea devreme, observă Miștr gris. N-am putea îmbuca ceva? Stomacul meu, ca și natura, are oroare de vid!

— Ne am mai putea oare duce să bem o ceașcă de cafea? îl întrebă, cu o voce plăcută, tânărul pe Pierrotin.

— Da, dar nu zăboviți prea mult, răspunse Pierrotin.

— Bine, atunci avem timp un sfert de ceas, răspunse Mistigris, dovedind acea sclipitoare putere de observație a ucenicilor de pictori din Paris.

Cei doi călători dispărură. În bucătăria banului sună ora 9. Georges se crezu îndreptățit să-l ia la zor pe Pieârôtin.

— H, amice, când are cineva o hodoroagă ca asta, se cam răsti el lovind într-una din roți cu bastonul, își dă cel puțin silința să fie punctual. Ce dracu', nu te sui în așa ceva de plăcere: numai când treburile te grăbesc din cale-afară ești silit să-i încredințezi oalele! Și-apoi ce, gloaba astă, Rougeot, cum îi ziceți, e în stare să recâștige timpul pierduți?

— Ca să vă fiu pe plac, vom înhăma și pe Bichette în timpul cât își vor bea caleaua cei doi călători, căută să-l liniștească Pierrotin. Dnte, se adresă el hamalului, și vezi dacă moș Leger vrea să meargă cu noi...

— Și unde-i acest moș Leger? întrebă Georges.

— În față. la numărul 50; n-a găsit loc în diligenta de Beaumont. îl îndrumă Pierrotin pe hamal fără a-i răspunde lui Georges, și dispăru s-o aducă pe Bichette-Georges strânse mâna prietenului și se urcă în trăsură, aruncând mai întâi înăuntru, cu un aer grav, o servietă mare, pe care o puse sub pernă; se așeză în fața locului pe care-l ocupa Oscar.

— Acest moș Leger îmi dă de gândit, zise el.

— Doar nu ne poate ridica de pe locurile noastre, am numărul 1, răspunse Oscar.

— Și eu numărul 2, zise Georges.

În timp ce Pierrotin apăru cu Bichette, hamalul's «apropie, urmai de o matahală de om, cântărind pe puțin o sută douăzeci de kilograme. Moș Leger era unu; dintre acei fermieri cu burta mare, lați în spate, cu părul împletit într-o coadă pudrată²⁷ și îmbrăcați în surtuc scurt de pânză albastră. Jambierele albe, până peste genunchi, strângeau niște pantaloni de catifea vărgată, prinși cu catarămi de argint. Încălțările cu cuie trăgeau câte un kilogram fiecare. În mână ținea un bastonaș roșietic, subțire, lucios, cu vârful gros și spânzurat de încheietura mâinii cu o cordeluță de piele.

— Dumneavoastră sunteți moș Leger? îl întreabă Georges pe un ton serios, când fermierul dădu să pună piciorul pe scara trăsurii.

— La voia dumneavoastră, răspunse fermierul, arătând o față ce aducea cu a lui Ludovic al XVIII-lea: obraji mari, căzuți și rumeni, un nas care pe orice alt chip ar fi părut din cale-afară de mare. Ochii răsători îi erau înecați în grăsime.

— Băiete, dă-mi o mână de ajutor, se adresă el lui Pierrotin.

Fermierul fu urcat de hamal și de surugiu, în strigătele lui Georges:

— Heeeii... rrup I

— O I nu mă duc departe, doar până la Cave, zise

fermierul glumind, ca răspuns la gluma celuiilalt.

În Franța toată lumea înțelege de glumă.

— Așezați-vă în fund, le spuse Pierrotin. O să fiți șase.

— Și celălalt cal al dumitale, întrebă Georges, o fi al treilea cal de schimb?

— Chiar așa, conașule, răspunse Pierrotin.

— Auzi, insectei ăsteia îi zice el cal!... făcu Georges.

— O, e bun căluțul ăsta! se amestecă fermierul, care se așezase. Vă salut, domnilor! Hei, pornim, Pierrotin?

— Mai am doi călători care-și beau cafeaua, răspunse surugiul.

Tocmai atunci apărură tânărul cu fața brăzdată și pajul său.

— Să plecăm! strigară cu toții.

— Plecăm numaidecât, răspunse Pierrotin. Hai, pornim! îi spuse el hamalului, îndemnându-l să dea la o parte pietrele cu care împiedicase roțile.

Surugiul apucă hățurile lui Rougeot și strigă cu voce guturală: „Dii, dii!” ca să îndemne cele două animale să-și adune puterile. Deși amortite, dobitoacele urniră din loc trăsura, pe care Pierrotin o opri în fața porții de la „Leul de argint”. După această manevră pregătitoare, el privi înspre strada Enghien și dispăru, lăsând trăsura în paza hamalului.

— Și zi, îl apucă des pe stăpânul dumitale?... îl întrebă Mistigris pe hamal.

— S-a dus să ia ovăzul din grajd, răspunse auvergnatul, priceput în toate șiretlicurile menite să-i deprindă pe călători cu așteptarea.

— La urma urmei, exclamă Mistigris, *timpul pace și des pace*2S.

În acea epocă, în atelierele de pictură făcea ravagii moda de a poci proverbele. Era un adevărat succes să schimbi câteva litere sau - un cuvânt, înlocuindu-le printr-altele asemănătoare, care să dea proverbului alt înțeles,

ciudat sau hazliu.

— Parisul n-a lost zidit cât ai zicebește! *răspunse maestrul.*

Pierrotin se întoarse aducându-l pe contele de Serisy, care venise din strada Echiquier și cu care schimbase de bună seamă câteva cuvinte.

— Moș Leger, vrei să dai domnului conte locul dumitale? Trăsura ar fi mai bine cumpănită I

— Dacă o țineți tot așa, nici într-un ceas nu plecăm I interveni Georges. Va trebui să scoatem iar dragul ăsta blestemat, pe care l-am fixat atât de greu, și toată lumea o să fie silită să coboare de dragul unui călător întârziat Fiecare are dreptul la locul oprit din vreme. Care-i locul dumisale? Hai, citiți listai I Ai vreofoaie, ai scris în VTeo condică? Care-i tocul domnului Lecomte, conte de ce?

— Domnule conte, zise Pierrotin vădit încurcat, n-o să stați prea bine.

— Ce, nu vă cunoașteți contele, conturile? întrebă Mistigris, *Cont-lrate, cont-iiate, dar brinia-i pe bani I*

— Mistigris. Ținuta I exclamă grav maestrul.

Călătorii îl luară de bună seamă pe domnul de Serisy drept un burghez pe nume Lecomte.

— Nu deranjați pe nimeni, îi spuse coatele lut Pierrotin. Am să stan lângă dumneata, pe capră.

— Hai, bai, Mistigris! îl îndemnă tânărul pe ucenicul său. Nu uita că datorezi respect bătrânetii. Nici nu știi cât de bătrân poți fi câteodată: *călătoriile deformează pe tineri.* Așa că fă bine și cedează domnului locul tău.

Mistigris deschise ușa cabrioletei și sări cu repeziciunea broaștei care. Își face vânt în apă.

— Degeaba, *na veți putea tace pe iada ca să săriți capra.* venerabile bătrân I se adresă el domnului de Serisy.

— Mistigris, *artele trebuie să fie prietenele omului,* ȘI chemă la ordine maestrul.

— Vă mulțumesc, domnule, zise contele întorcându-se către maestrul inimistigris, apoi se așexă lângă el.

Bărbatul de stat aruncă spre fundul trăsurii o privire pătrunzătoare, care îi ofensă grav pe Oscar și pe Georges.

— Am intimat un ceas și un sfert, rosti Oscar.

— Dacă vrei să fii stăpânul unei diligente, n-ai decât să-ți cumperi toate locurile. Își dădu Georges cu părerea.

Încredințat că n-a fost recunoscut, contele de Serisy nu mai răspunse nimic la toate înțepăturile provocatoare și își luă aerul unui burghez blajin.

— Dacă ați fi întârziat dumneavoastră, n-ați fi fost bucuroși să vă aștepte? se adresă fermierul către cei doi tineri.

Pierrotin se tot uita spre poarta Saint-Denis, ținând biciul ridicat, dar se codea să se urce pe băncuța tare pe care se fâțâia Mistigris.

— Dacă mai așteptați pe cineva, îi zise contele, atunci nu sunt eu ultimul.

— Sunt de acord cu raționamentul ăsta, zise Mistigris.

Georges și. Oscar se porniră pe un răs destul de obraznic.

— Nu-i grozav bătrânul, se adresă Georges lui Oscar, pe care îl încântă această aparentă intimitate.

Pierrotin se așeză pe capră în dreapta; după aceea se aplecă, uitându-se îndărăt, să vadă dacă nu se arată cei doi călători care îi mai lipseau ca să plece cu trăsura plină.

— Zău, încă doi călători nu mi-ar strica de loc.

— Eu n-am plătit, cobor, strigă Georges, speriat.

— Ei, ce mai aștepți, Pierrotin? îl întreabă moș Leger.

Pierrotin scoase un fel de „hii”, din care Bichette și Rougeot înțelesesă că trebuie s-o pornească de-a binelea. Cei doi cai urcară repede panta, dar curândeaurând se muiară.

Contele avea fața toată roșie, de un roșu-aprins, cu umflături din loc în loc, și părul alb îi scotea și mai la iveală roșeața feței. Alții, bineînțeles nu dintre cei tineri, și-ar fi dat seama că roșeața asta nu era decât urmarea

unei năvale a sângelui în obraz, pricinuită de prea multă muncă. Iar coșurile stricau. Într-atât nobilei figuri a contelui, încât numai cu multă atenție se putea citi în ochii lui verzi subtilitatea magistratului, profunzimea omului politic și știința legiuitorului. Avea fata lată, și nasul părea că-i fusese turtit. Pălăria îi ascundea noblețea și frumusețea frunții. Și nu mai puțin putea stârni râsul unor tineri nepăsători contrastul dintre părul său bogat, foarte alb și spxâncenele-L stufoase, rămase negre. Contele purta o redingotă lungă, albastră. Închisă militărește până sus, o cravată albă în Jurul gâtului; avea vată în urechi și gulerul înalt al cămășii îi desena câte un pătrat alb pe fiecare obraz. Pantalonii negri îi acopereau cizmele, ale căror vârfuri abia se vedeau. N-avea nicio decorație la butonieră și purta mănuși de piele de căprioară. Bineînțeles că, pentru niște tineri, nimic nu trăda în acest om pe un *pair de France*, pe unul dintre cei mai folositori oameni ai țării. Moș Leger nu-l văzuse niciodată pe conte, care la rândul lui nu-l cunoștea decât după nume. Urcându-se în trăsură, aruncase acea privire pătrunzătoare, socotită de Oscar și Georges drept jignitoare pentru ei făcuse însă acest lucru numai și numai pentru că și căutase pe secretarul notarului, spre a-i da a înțelege să nu scoată niciun cuvânt care l-ar fi putut da de gol, în cazul când ar fi fost și el silit, ca și dânsul, să plece cu trăsura lui Pierrotin; dar, liniștit de înfățișarea lui Oscar, de silueta lui Moș Leger, și îndeosebi de aspectul aproape milităros, de mustățile ca și de expresia de aventurier ale lui Georges, înțelesese că scrisoarea lui ajunsese la timp în mâinile maestrului Alexandre Crottat.

— Moș Leger. zise Pierrotin când ajunseră în fața urcușului greu din fobourgul Saint-Dénis, spre strada Fidélité, ce-ar fi să cobori?

— Cobor și eu, spuse contele, auzind acest nume. Trebuie să ușurăm povara cailor.

— Ah, dacă mergem lot așa, o să străbatem cele

paisprezece leghe în cincisprezece zile, exclamă Georges cam supărat.

— Dar ce-s eu de vină, răspunse Pierrotin, dacă un călător vrea să coboare?

— Ai zece ludovici de la mine dacă păstrezi cel mai mare secret, așa cum le-am rugat. îi șopti contele lui Pierrotin, luându-l de braț

„Oh, mia mea de franci! își zise în sinea sa Pierrotin, clipind din ochi către domnul de Serisy cu înțelesul de: puteți avea toată încrederea.

Oscar și Georges rămaseră locului în trăsură.

— La ascultă, Pierrotin. fiindcă așa ți se zice, se răsti Georges, după ce călătorii își reocupaseră locurile, dică te gândești s-o ții lot așa, cel puțin spune-ne!...

Îmi plătesc locul și închiriez un căluț la Saint-Denis* căci am treburi importante și o întârziere mi le-ar încurca rău.

— Lăsați, are să meargă bine, răspunse moș Leger. Și de altfel n-avem drum prea lung.

— În iciodată nu întârzii mai mult de o jumătate de ceas, răspunse Pierrotin.

— Doar nu-l cari pe papa de la Roma, nu-i așa? I se răsti Georges. Hai. dă-i drumul!

— Nu trebuie să ai preferințe, și dacă vă temeți să nu-I hurducați prea tare pe domnul, se amestecă Mistigris, arătând spre conte, nu-i bine.

— Toți călătorii sunt egali în cucu, la fel ca francezii în fața Cartei 2”. reluă Georges.

— Fiți liniștit, zise moș Leger, ajungem înainte de amiază în La Chapelle.

La Chapelle e satul care vine imediat după bariera Saint-Denis

Toți oamenii care au călătorit știu că persoanele adunate din întâmplare în aceeași trăsură nu leagă de îndată vorba între ele, și, cu foarte rare excepții, încep să discute abia după ce au făcut o bucată de drum împreună.

Acest răstimp de tăcere e de obicei folosit spre a se cerceta unii pe alții și nu mai puțin pentru ca fiecare să se așeze cât mai bine pe locul său; sufletul, ca și trupul, simte parcă și el nevoia să-și găsească un loc pentru a se liniști. După ce fiecare crede că a ghicit vârsta, profesiunea și caracterul tovarășilor săi, cel mai vorbăreț deschide discuția, și conversația se înfiripă și se încălzește cu atât mai tare cu cât toți simt nevoia să-și mai omoare timpul și să-și facă drumul cât mai plăcut. Așa se petrec lucrurile în diligentele din Franța. Alte națiuni au alte obiceiuri. Englezii nu și-ar descleșta dinții pentru nimic în lume; ar socoti asta drept o atingere a demnității lor; neamțul e de obicei trist în diligentă; italienii sunt prea prudenți ca să lege conversații; spaniolii nu prea au diligențe, și rușii n-au șosele. De amuzat, se amuză lumea în greoaiele diligențe din Franța, în această țară unde se flecărește atâta, unde nu se știe ce-i discreția, unde fiecare este dispus să râdă și să-și arate deșleptăciunea, unde zeflemeaua însuflețește totul, necruțând pe nimeni și nimic, de la mizeria claselor de jos până la gravele interese ale marilor burghezi. Poliția nu prea pune frăa limbilor ascuțite și Tribuna a instaurat moda discuțiilor⁵⁰. Când un tânăr de douăzeci și doi de ani, ca cetățeanul ascuns sub numele de Georges, e inteligent, devine grozav de tare dispus să abuzeze de această inteligentă, mai cu seamă în situații ca aceea în care se afla. Georges decretă că e cel mai deștept din această societate. Pe conte îl socotea un mic fabricant de cuțite; pe tinerelul însoțit de Mistigris, un prăpădit ca vai de el, pe Oscar un mic neghiob și pe matahala de fermjer, un om numai bun da păcălit. După ce-și făcu astfel socotelile, își puse în gând să se distreze pe seama tovarășilor săi de drum.

„Ia să vedem, își zise Georges, în timp ce cucul lui Pierrotin cobora de la Chapelle ca să se avânte în câmpia Saint-Denis, să mă dau drept Elieime sau Berangei”? Nu! NStă Beții ăștia nici n-or fi știind despre cine-i vorba, nu l-

or fă cunoscând nici pe anul, nici pe celălalt. Un carbonar", poate?... Drace, dar, mai știi, ăștia sunt în stare să mă înhațe I Dacă m-aș da drept unul dintre fiii mareșalului Ney **?... Ei, dar ce le-aș putea îndruga? Despre executarea tatălui >nou?... N-ar fi prea amuzant Dar dacă mă prezint ca unul dintre cei întorși din Champ-d'Asile³¹?... Te pomenești că mă iau drept spion și s-ar păzi de minei Hai să fiu un prinț rus travestit; am să-i fac să înghită la brașoave în legătură cu Împăratul Alexandru **... Ce-ar fi să spun că sunt Cousin", profesorul de filosofie?... Ce i-aș mai duce de nas I Dar nu. mărunțelul cu părul ciufulit îmi face impresia că șia plimbat jambierele pe la cursurile de la Sorbona. De ce nu mi-a Trecut prin minte mai înainle să-i păcălesc? Doar îi imit așa de bine pe englezi 1 Mă dădeam drept lord Byron călătorind incognito: 371... Drace, drace, am scăpat ocazia I Dar fiu de călău I Hm!... Iată o idee grozavă ca să-ți faci loc la masă... Oh, strașnic! Am comandat trupele lui Ali-pașa din Ianina e!..."

În timpul acestui monolog, trăsura înainta prin norii de pulbere neconținut stârniți pe marginile acestei șosele atât de umblate.

— Ce praf I exclamă Mistigris.

— De ce n-ai spus că Henric al IV-lea³ e a murit? îl cam repezi tovarășul său. Barem să fi spus că miroase a vanilie, erai și tu ceva mai original!...

— Glumiți, răspunse Mistigris; dar să știți că din când în când aduce a miros de vanilie.

— În Levant... se amestecă Georges, crezând momentul potrivit să dea drumul la o poveste.

— În vint⁴⁰, interveni maestrul lui Mistigris, întrerupându-l pe Georges.

— Eu am spus Levant, de unde mă întorc, adăugă Georges. Acolo praful miroase foarte plăcut, dar aici nu miroase a ceva decât dacă vântul răscolește niște balegă ca asta de pe drum.

— Cum, domnul vine din Levant? Întrebă Mistigris cu un aer ironic.

— Vezi doar bine că domnul e obosit, că de aia s-a așezat în Ponant-”! îl lămuri maestrul său.

— Nu păreți prea ars de soare I observă Mistigris.

— M-am dat de curând jos din pat, unde am zăcut trei luni de o boală despre care medicii au spus că era an fel de ciumă mocnită.

— Ați avut ciumă?? strigă contele, făcând un gest de om speriat. Pierrotin, oprește I

— Mină, Pierrotin! zise Mistigris. A spus doar că-i o ciumă mocnită. Apoi, adresându-se domnului de Serisy: e o „ciumă” folosită în conversații...

— O ciumă dintr-acelea despre care se strigă: „Ce ciumă!” exclamă maestrul.

Sau: „Dar-ar ciuma în burghezi F” reveni Mistigris.

— Mistigris I reluă maestrul. Îți fac numaidecât vânt dacă umbli după bucluc! Și, întorcându-se spre Georges: Va să zică, domnul 3 fost în Orient?...

— Da, domnule, la început în Egipt și apoi în Grecia, unde am servit sub Ali, pașa din lanina, cu care m-am ciondănit rău. Greu să rezisti la clima de acolo I și toate cele le-am îndurai trăind în Orient mi-au cam zdruncinat ficatul.

— Cum, ați servit în armată? îl întrebă fermierul cel mătăhălos. Dar citi ani aveți?

— Douăzeci și nouă, răspunse Georges, atrăgându-și privirile mirate ale călătorilor. La optsprezece ani am plecat ca simplu soldat în vestita campanie din 1813 dar n-am participat decât la lupta de la Hanau”, câștigând gradul de sergent-major. În Franța, la Montereau, m-au avansat sublocotenent, și am fost decorat de... (cred că nu-s denunțatori pe-aici I?) de împărat.

— Sunteți decorat, se miră Oscar, și nu purtați crucea?

— Crucea ăstora?... Mai bine lipsă I și care om bine

poartă decorațiile în călătorii? Priviți pe domnul, urmă el arătându-l pe contele de Serisy. Pariez pe orice vreți...

— A paria pe orice vreți este în Franța un fel de a nu paria pe nimic, i se adresează lui Mistigris maestrul său.

— Pariez pe orice vreți, repetă Georges cu un aer afectat, că domnul acesta e acoperit din cap până în picioare de tinichele.

— Am, răspunse râzând contele de Serisy, Marea Cruce a Legiunii de Onoare, Ordinul Sfântului Andrei al Rusiei, Vulturul Prusian, Anonciada de Sardinia și Lâna de aur.

— Cam puține!... făcu Mistigris. Și cu atâtea decorații se călătorește într-un cucu?

— Ia uite ce le mai toarnă moșnegelul ăsta stacojiu! îi șopti la ureche Georges lui Oscar... Ei, ce vă spuneam eu? reluă el vorbind cu glas tare. Eu nu mă ascund, îl ador pe împărat!

— L-am servit, rosti contele.

— Ce om! Nu-i așa? I exclamă Georges.

— Un om căruia îi datorez mult, răspunse contelor făcând bine pe prostul.

— Toate decorațiile?... se amestecă Mistigris.

— Și ce mai priza la tabac! reluă domnul de Serisy.

— Oh, priza luându-l direct din buzunar, zise Georges.

— Am auzit și eu așa ceva, spuse moș Leger cu un aer nu prea încrezător.

— Mai mult chiar, mesteca tutun și fuma, relua Georges. L-am văzut fumând - și cum încă l-am văzut la Waterloo, când mareșalul Soult l-a luat în brațe și l-a aruncat în trăsură fiindcă apucase o pușcă și era gata să-i atace pe englezi!

— Ați fost la Waterloo? întrebă Oscar, zgâindu-și ochii.

— Da, tinere, am făcut campania din 1815. La Mont-Saint-Jean eram căpitan și mă retrăsesem pe Loire, când

am fost puși în disponibilitate. Pe cinstea mea, că ajunsese să-mi fie silă de Franța; n-am mai putut rămâne în țară. M-ar fi înhățat. Așa că am luat-o din loc cu încă vreo doi-trei – Selves, Besson și alții

— Toți băieți veseli, care se află acum în Egipt, în serviciul lui Mohamed-pașa... Ce om și ăsta 1 Pe vremuri era neguțator de tabac la Cavala, și acum e pe cale să fie proclamat prinț suveran I L-ați văzut cred în tabloul lui Horace Vernet, în *Masacrul mamelucilor*4S. Ce frumusețe de om I Eu n-am vrut să mă lepăd de religia părinților mei și să trec la islamism. Cu atât mai mult cu cât abjurarea implică o anumită operație chirurgicală de care nu-mi ardea. Și apoi, unde mai pui că nimeni nu-l stimează pe un renegat I Ah! dacă mi s-ar fi oferit o rentă de o sută de mii de franci, poate... și chiar și-așa... nu I Pașa a poruncit să mi se dea o gratificare de o mie de taleri.

— Cât o fi făcând? întrebă Oscar, căci era numai urechi la ceea ce istorisea Georges.

— Oh, mai nimic I Un taler ar fi cam o monedă de cinci franci. Și pe cuvânt că n-am câștigat atât ca să-mi plătesc viciile cu care m-am ales în această țară blestemată – dacă se poate numi țară așa ceva I Acum nu mai pot trăi fără să fumez din narghilea de două ori pe zi, și e cam scump...

— Și cum arată Egiptul? întrebă domnul de Serisy.

— Egiptul e numai nisip, răspuse Georges fără a-și pierde cumpătul. Verde nu-i decât Valea Nilului. Trageți o linie verde pe o foaie de hârtie galbenă, și aveți imaginea Egiptului. Așa, de pildă, egiptenii, felahii, au totuși un avantaj față de noi: n-au jandarmi.

Ol puteți străbate Egiptul în lung și în lat, și nu veți da de niciunul.

— Bănuiesc că sunt tare mulți egipteni, se amestecă Mistigris.

— Nu chiar așa de mulți pe dt bănuți, răspuse Georges. Sunt mai mulți abisinieni, g hi a urî, vehabiți,

beduini și copti... Toate aceste lifte sunt atât de puțin amuzante, încât m-am simțit fericit când am putut să mă îmbarc pe un vas cu pânze genovez, care se ducea să încarce în insulele ioniene muniții și praf de pușcă pentru Ali din Tebelen. Știți doar că englezii vând praf de pușcă și muniții la toată lumea; turcilor, grecilor, chiar și diavolului, dacă diavolul ar avea bani. Așa că de la Zanta trebuia să mergem de-a lungul coastei grecești în zigzag. Uite, cum mi vedeți, numelui meu, Georges, îi merge fama în această țară. Sunt nepotul vestitului Czemi-Georges, care a pornit război împotriva Porții, dar, din nenorocire, în loc s-o prăbușească, 5-a prăbușit el. Fiul lui s-a refugiat în casa consulului francez din Smirna și, venind la Paris, a murit în 1792. lăsând-o pe mama mea însărcinată cu mine, al. șaptelea copil. Ce aveam mai de preț ne-a fost furat de un prieten al bunicului meu, așa că am rămas săraci. Mama mea, care își ducea traiul vânzându-și diamantele, s-a căsătorit a doua oară cu domnul Jung, tatăl meu vitreg, un furnizor⁴". Mama a murit, eu m-am certat cu tatăl meu vitreg, care. Între noi fie zis, e un ticălos și mai trăiește încă, dar nu ne vedem. Pramatia asta ne-a lăsat pe toți șapte fără să ne întrebe: ți-e a mânca, ți-e a dormi? Și iaca așa, din disperare, am plecat în 1813 ca simplu soldat... Nici nu vă puteți închipui cu ce bucurie l-a primit bătrânul Ali din Tebelen pe nepotul lui Czerni-Georges 1 Aici mă recomand simplu, Georges. Pașa mi-a pus la dispoziție un serai...

— Cum, ați avut un serai? Întrebă Oskai.

— Ați fost pașă cu multe tuiuri? se interesează Mistigris.

— Cum „nu știți că numai sultanul poate face pașale? reluă Georges, și prietenul meu Tebelen, căci eram prieteni la cataramă, ca Bourbonii⁴⁷, s-a revoltat împotriva padișahului I Nu știu dacă ați aflat, dar adevăratul nume al suveranului este padișahul, și nu marele turc sau sultanul. Să nu credeți că-i cine știe ce scofală să ai un serai: e ca și cum ai avea o turmă de capre. Femeile acelea sunt tare

proaste, îmi plac de o sută de ori mai mult fetele de la Chaumiere, din Montparnasse.

— Sunt ceva mai aproape, interveni contele de Serisy.

— Femeile din serai nu știu boabă franțuzește, și cum să te înțelegi fără vorbe? I AJI mi-a dat în dar cincisoții legitime și zece sclave. La Ianina parcă nici n-ar fi existat pentru mine I În Orient, vedeți dumneavoastră, a avea soții e de prost-gust: ai neveste, cum îi avem noi aici pe Voltaire și pe Rousseau; dar cine mai deschide vreodată cărțile lui Voltaire ori ale lui Rousseau? Nimeni. Și totuși, e frumos și nobil să fii gelos. La cea mai mică bănuială, bagi femeia într-un sac, îl coși la gură și o arunci în apă; așa prevede un articol din codul lor.

— Și ai aruncat vreuna? îl întrebă fermierul.

— Vai de mine, eu, francezul?! Le-am iubit!

Mâsgâindu-și mustața și răsucind-o, Georges rămase visător. Intrau în Saint-Dénis, unde Pierrotin trase în fața porții hangiului care vinde vestitele plăcinte și unde toți călătorii coboară.

Nedumerit de acest Georges, care amesteca unele adevăruri cu glume, contele se întoarse repede în: trăsură și căută sub pernă servieta pe care, după cum îi spusese Pierrotin, o pusese acolo personajul acesta ciudat și văzu scris cu litere aurite: „Maestrul Crottat, notar”. Pe loc își îngădui să deschidă servieta, temându-se, cu drept cuvânt, ca moș Leger să nu fie împins de aceeași curiozitate – scoase de acolo actul privitor la ferma Moulineaux, îl împături, îl băgă în buzunarul dinăuntru al. redingotei și se întoarse la han, să-i mai observe pe călători.

„Acest Georges nu poate fi decât secretarul secund al lui Crottat. Am să-i mulțumesc patronului său, care urma să trimită pe primul secretar”, își zise el.

După atitudinea respectuoasă cu care moș Leger și Oscar îl ascultau. Georges înțelese că-și câștigase admirația lor nețărmită; atunci începu s-o facă pe boierul și-i cinsti cu plăcinte și cu câte un pahar de vin de

Alicante; la fel îi cinsti și pe Mistigris și pe maestrul lui, și, profitând de acest gest, îi întrebă cum îi cheamă.

— Vai, domnule, îi răspunse patronul lui Mistigris, n-am fericirea să dispun de un nume ilustru ca al dumneavoastră, eu nu mă întorc din Asia!...

În acea clipă contele, care se grăbise să se întoarcă în imensa bucătărie a hangului, ca să nu dea nimic de bănuț asupra descoperirii făcute, avu prilejul să prindă sfârșitul acestui răspuns.

— ...Nu sunt decât un biet pictor și mă întorc de la Roma, unde am plecat pe socoteala statului după ce am câștigat marele premiu acum cinci ani. Numele meu e Schinner.

— Ei, domnule, îmi îngăduiți să vă ofer un pahar de Alicante și o plăcintă, se adresă Georges contelui.

— Mulțumesc, răspunse contele, nu plec niciodată de acasă fără să-mi fi luat ceașca de cafea cu lapte.

— Și nu mai luați nimic între mese? Mă rog, așa cum se obișnuiește la Marais, Place Royale și insula Saint-Louis⁴³! observă Georges. Când a pâlăvrăgit adineauri despre crucile lui îl credeam mai dat dracului, îi șopti el pictorului. Dar las, că-l facem noi pe acest negustoraș de luminări să ne vorbească iar de decorațiile lui! Hai, voinicule! îl pofli el pe Oscar. Soarbe, te rog, paharul pregătit pentru băcan; or să-ți crească mustăți!

Oscar, vrând să-și dea aere de bărbat, bău al doilea pahar și mâncă alte trei plăcinte.

— Bun vin! se bucură moș Leger, plescăind din limbă.

— E cu atât mai bun, zise Georges, cu rit vine din Bercy” I Eu am fost la Alicante, și, ce să vă spun, o ăsta vin de acolo cum îs eu popă! Vinurile noastre drese sunt mai bune decât vinurile naturale. Hai, Pierrotin, un pahar?... Hm, păcat că nu pot trage și caii dumitale câte o dușcă: am merge mai bine I

— Nu merită osteneala, am deja un cal... afumat⁵⁰, zise Pierrotin, arătând-o pe Bichette.

Auzind acest calambur de prost-gust, Oscar îl găsi grozav pe Pierrotin.

— La drum!

Vorba asta a lui Pierrotin, însoțită de o plesnitură de bici, se auzi după ce se îngrămădiseră iar în trăsură călătorii. Se făcuse ora 11. Cerul era puțin acoperit, dar vântul alungă norii și seninul începu să strălucească pe alocuri. Când trăsura lui Pierrotin o porni pe dunga îngustă dintre Saint-Denis și Pierrefitte, soarele sorbise ultimii stropi ai ceții, care de obicei îmbracă într-un văl străveziu vestitele peisaje ale acestei regiuni.

— Și de ce, mă rog, l-ați părăsit pe pașa, prietenul dumneavoastră? îl întrebă moș Leger pe Georges.

— Ciudată pușlama mai era I răspunse Georges cu i: **n** aer care voia să însemne că ascunde multe laine. Închipuiți-vă, mă puneă să comand cavaleria! Chiar așa.

— De asta poartă pinteni, se gândi bietul Oscar.

— Când eram acolo, Ali din Tebelen avea niște încurcături cu Chosiew-pașa - și ăsta, ce lighioaie ciudată I Aici îl numiți Chaureff, dar pe limba turcească numele lui se pronunță Cossereu. Ați fi citit aitădată în ziare că bătrânul Ali l-a bătut pe Chosrew, și încă zdravăn de lot. Ei bine, fără mine, Ali din Tebelen ar fi fost făcut terci mult mai repede. Eu eram la aripa dreaptă, și numai ce-l văd pe Chosrew, un bătrân șiret, că străpunge mijlocul frontului nostru... oho, ține-te, și printr-o mișcare frumoasă *à la* Murat5I. Bun! Aștept puțin și, la momentul prielnic, execut o șarjă în adâncime și tai în două coloana lui Chosrew, care, trecând de frontul central, rămăsese descoperit. Ați înțeles... Ei, și după istoria asta, Ali m-a sărutat...

— Așa-i obiceiul în Orient? întrebă contele de Serisy cu un aer zeflemitor.

— Da, domnule, interveni pictorul, așa se face peste tot.

— L-am fugărit pe Chosrew vreo treizeci de leghe... ca la vânătoare, zău I reluă Georges. Turcii sunt

cavaleriști, nu glumă Ali mi-a dat iatagane, puști și săbii... ia câte viei 1 înapoiat în capitala sa, pezevenghiul mi-a făcut niște propuneri care nu mi-au convenit de loc. Orientalii ăștia sunt ciudați când își bagă ceva în cap... Ali voia să fiu favoritul său, moștenitorul său. Dar eu mă săturasem de viața asta, căci, oricum, Ali din Tebelen se ridicase împotriva Porții, și eu am găsit cu cale să ies pe poartă. Dar trebuie să recunosc că domnul din Tebelen m-a copleșit cu daruri: diamante, zece mii de taleri, o mie de piese de aur, o grecoaică frumoasă ca vaiet, o fetiță arnăută ca să-mi țină de arăt ți un cal aiab. Ce mai la deal, la vale, pe Ali-pașa de la Ianina nu-l cunoaște lumea cum s-ar cuveni, i-ar trebui un istoric I Numai în Orient se mai pot întâlni caractere de bronz, care timp de douăzeci de ani fac totul numai să se poată răzbuna într-o bună zi pentru o jignire. Trebuie să știți că avea cea mai frumoasă barbă albă ce se poate închipui, o față gravă, aspră...

— Dar ce a fi făcut cu atâtea comori? Întrebă moș Leger.

— Uite, aici e clenciul I Oamenii ăștia n-au „Carte mare”, nici Banca Franței. Am luat cu mine bănișorii într-o corabie grecească pe care a înhățat-o Căpitanpașa în persoană. Și, cum mă vedeți, era să fiu tras în țeapă la Smirna. Pe cuvânt că dacă n-ar fi fost domnul de Riviâre, ambasadorul nostru, care se afla tocmai atunci acolo, m-ar fi luat drept un complice al lui Ali-pașa. Mi-am salvat capul; dar cei zece mii de taleri, mia de monede de aur, armele, oh (totul a fost înghițit de nesăturatul tezaur al lui Căpitan-pașa. Situația mea era cu atât mai grea cu cât acest Căpitanpașa nu era altul decât Chosrew. După scărmăneala pe care i-am tras-o, pișicherul căpătase serviciul acesta, echivalent cu cel de mare amiral al Franței.

— Dar era din cavalerie, după cât se pare, observă moș Leger, care urmărea cu atenție povestirea lui Georges.

— Se vede cât de puțin e cunoscut Orientul în

departamentul Seine-e-Oise, exclamă Georges. Domnule uite așa sunt turcii: ești lermier, padișahul te numește mareșal; dacă nu-ți faci treaba să-i placă, cu atât mai rău pentru tine.: ți se taie capul. Uite, așa înțelege el să-i destituie pe slujbași. Un grădinar poate fi numit prefect, și un prim-ministru poate redeveni ceauș. Otomanii nu au legi referitoare la avansări, și nici ierarhie I Din cavalerist, Chosrew a devenit marinar. Padișahul Mahomet l-a însărcinat să-l atace pe Ali pe mare, și într-adevăr l-a și bătut, dar, ajutat de englezi, care s-au ales cu cea mai bună pradă, mârlandii au pus mâna pe tezaure. Acest Chosrew nu uitase lecția de călărie pe care i-am dat-o, și m-a recunoscut. Vă închipuiți că m-ar fi achitat, o, și încă repede de tot, dacă nu-mi venea în minte ca, în calitatea mea de cetățean francez și de trubadur, să invoc protecția domnului de Riviere. Ambasadorul, încântat că am tăcut apel la dânsul, ceru să fiu eliberat Turcii au ceva bun în firea lor: te lasă să pleci în voie tot așa de ușor cum îți taie capul sunt nepăsători în toate. Consulul francez, un om încântător, amicul lui Chosrew, obținu să mi se restituie vreo două mii de taleri și pot să vă asigur că numele lui mi-i săpat aici, în inimă.

— Și cum îl cheamă? întrebă domnul de Serisy.

Nu se putu abține să-și arate deschis mirarea când Georges rosti în adevăr numele unuia dintre cei mai de seamă consuli generali, care se găsea atunci la Smirna.

— În treacăt fie zis, am asistat la executarea comandantului Smirnei; padișahul îi dăduse ordin lui Chosrew să-l ucidă; unul dintre cele mai ciudate lucruri pe care le-am văzut vreodată - și doar am văzut atâtea - dar vM voi povesti la masă. Din Smirna am plecat în Spania, a: nând că acolo a izbucnit o revoluție. M-am dus pușcă la Minals, care m-a luat ca adjutantul lui, cu gradul de colonel. Am luptat pentru cauza constituției, care va fi înfrântă. fiindcă zilele acestea vom intra în Spania.

— Și dumneata pretinzi că ești ofițer francez? îl

apostrofă aspru contele de Serisy. Pare-se că vă bizuiți pe discreția celor ce vă ascultă.

— Doar nu sunt spioni pe-aci I? răspunse Georges.

— Nu vă gândiți, colonele Georges, reveni contele, că chiar în acest moment se judecă de către Curtea *Pair-ilor* o conspirație⁵³ care determină guvernul nostru să fie foarte aspru cu militarii ce au ridicat armele împotriva Franței și urzesc intrigi în străinătate cu scopul de a-i răsturna pe suveranii noștri legitimi?...

Auzind aceasta, pictorul se înroși până în vârful urechilor și se uită la Mistigris, care rămase buimac.

— Ei, și mai departe? întrebă moș Leger.

— Dacă, de pildă, eram magistrat, nu aveam datoria, continuă contele, să ordon jandarmilor din brigada de la Pierrefitte să-l aresteze pe adjutantul lui Mina și să-i iau ca martori pe toți călătorii din trăsură?

Auzind aceste cuvinte, Georges amuți, mai ales că se apropiau de sediul jandarmeriei, al cărei drapel alb flutura în adierea zefirului.

— Prea aveți multe decorații ca să vă îngăduiți o asemenea lașitate I zise Oscar.

— Las, că-l înfundăm noi iar I îi șopti Georges la ureche.

— Colonele! exclamă Leger, impresionat de izbucnirea contelui și căutând să schimbe discuția. Cum își cultivă oamenii pământurile în țările prin care aii umblat? Ce asolamente fac?

— Înainte de toate, trebuie să știi, prietene, că oamenii de acolo sunt prea prinși cu fumatul ca să mai vadă fumegând ogoarele lor sub îngrășămintele. (Contele nu-și putu stăpâni un surâs. Acest surâs îi dădu curaj povestitorului) Dar au un fel de a cultiva care vi se va părea ciudat. Nu lucrează de loc. pământul, asta-i modul lor de a cultiva. Turcii, grecii, alde ăștia mănâncă ceapă sau orez... Strâng opiul din maci, și asta le aduce un venit mare; mai au și tutunul, care crește sălbatic, vestitul

Lattaqui; apoi curmale și nu știu câte alte soiuri de pomi cu fructe dulci, care cresc fără îngrijire. E o țară cu multe bogății și cu un comerț întins. La Smirna se fac multe covoare, și nu-s scumpe.

— Dar bine, interveni Leger, covoarele sunt de lână, pe care n-o poți scoate decât de pe oi, iar ca să ai oi, e nevoie de pășuni, de ferme, de culturi...

— O fi pe undeva și așa ceva... răspunse Georges. Dar orezul crește în apă, asta-i una la mână, și, în al doilea rând, trebuie să știți că eu am mers tot timpul numai de-a lungul coastelor, unde n-am văzut decât pământuri pustiite de război. De altminteri, nu pot suferi statisticile.

— Dar impozitele? întrebă moș Leger.

— Vai, impozitele sunt grele! Li se ia oamenilor totul, dar li se lasă ce le mai rămâne. Încântat de avantajele unui astfel de sistem, pașa din Egipt era pe punctul de a organiza administrația sa după același calapod tocmai când l-am părăsit.

— Dar cum?... întrebă moș Leger, care nu mai înțelegea nimic.

— Cum?... răspunse Georges. Foarte simplu. Agenții lui pun mâna pe recolte și lasă felahilor doar atât ca să-și ție sufletul. După cum vedeți, cu sistemul acesta, nici hârtoage, nici birocrație, plaga Franței. Iac-așa!...

— Dar în puterea cărei legi? se încumetă să întrebe iar fermierul.

— O țară a despotismului, și asta-i tot. Nu cunoașteți frumoasa definiție dată de Montesquieu⁴⁴ despotismului: „Ca sălbaticul, el taie copacul de la rădăcină ca să culeagă fructele”?

— Și vor să ne aducă acolo și pe noi, se amestecă Mistigris, dar *cine s-a tript cu ciorbă sullă și în iaurt*.

— Ajungem și noi acolo, exclamă contele de Serisy. Așa că toți care au pământuri ar face tare bine să le vândă. Domnul Schinner o fi văzut de bună seamă ce vâlvă stârnesc lucrurile astea în Italia.

— *Corpo di Bacco* papa nu glumește i exclamă „îcliinner. Dar s-au obișnuit. Italienii sâni oameni așa de buni I Dacă îi lași să ucidă la drumul mare niscaiva călători, sunt. mulțumitL

— Dar, reluă contele, nici dumneavoastră nu purtați Legiunea de Onoare pe care ați primit-o în 1819... E deci o modă generală?

Mistigris și falsul Schihner roșiră pânără-n vintil urechilor.

— Eu? Cu mine e altceva, replică Schinner. N-aș vrea să fiu cumva recunoscut. Vă rog, nu mă. trădați, domnule I Țin să trec drept un pictoraș fără importantă, un dfecorator oarecare. Mă duc la un castel unde nu trebuie să trezesc nicio bănuială.

— Ah exclamă contele. O aventură, o legătură amoroasă?... O, ce fericire e să fii tânăr!...

Oscar murea de necaz că era neînsemnat și n-avea nimic de povestit, și, tot uitându-se la colonelul Czemi-Georges și la marele pictor Schinner, ar fi vrut să se schimbe, să fie și el cineva. Dar ce ar fi putut fi un băiat de nouăsprezece ani, trimis pe vreo cincisprezece - douăzeci de zile la țară la administratorul din Presles? Vinul de Alicante i se urcase la cap și-i fierbea sângele în vine de orgoliu, iar când faimosul Schinner dădu a înțelege că-l așteaptă o aventură ramanțioasă, care putea fi la fel de fericită pe cât era de primejdioasă, Oscar ținti asupra acestuia o pereche de ochi ce scăpărau de furie și pizmă.

— Ah I exclamă contele cu un aer plin de invidie și nu mai puțin credul. Numai când iubești foarte mult o femeie poți face sacrificii atât de mari pentru ea I

— Ce sacrificii?... întrebă Mistigris.

— Nu știi oare, dragul meu, că un plafon pictat de un maestru atât de mare se plătește cu aur greu? răspunse contele. De pildă, din fondurile Listei civilele vi se plătește treizeci de mii de franci pe cele două plafoane dinsălile Luvrului, urmă el, prin. vându-l pe Schinner. Un burghez,

cum ne numiți în atelierele voastre, oferă pe un plafon douăzeci de mii de Iranci; dar unui obscur decorator abia dacă i se dau două mii.

— Că i se dau mai puțini bani nu-i cea mai mare pagubă, răspunse Mistigris. Nu uitați că va fi, fără îndoială „o, capodoperă ști că nu: trebuie să he semnată) pentru, a nu de compromite pe - doamna.

— Ah!; aș. restitui; bucuros. toate i decorațiilemeii»: suveranilor din Eunapa ca; să fiu iubit oumi este iubit un tânăr căruia dragostea îi; inspiră un devotament: atât de mare-l exclamă domnul, de Serisy:

— Și: iaca așa-i (ănu-Mistigris, ești: tânăr; ești; iubit*! Ai femeii și, vorba aceea: *ce-i mul V nu> săgpi!*:

Și ce spune: la toate asteadoamnai Schinner? întrebă; contele, căci; după: cit1: știu; viață căsătorit din dragoste cu> frumoasa: Adelaldede-Rouville, protejata bătrânului amiral Kergarouet, care; prin: nepotul: său, contele de Bontaine, v-ai înlesnit contractu11 pentru plafoanele cele-ate): pictat: Ia. Luvru:

— Dar ce, un pictocr mare este v. reodată, triburat: când călătorește? întrebă Mistigris.

— Iată deci moralaatfelierelon I: „exclamă contele cu un aer nerod.

— Morala: curților de unde ați primit decorațiile dumneavoastră coare mai: bună? întrebă Schinner, recăpătându-i-și sângele rece; dupăcesetulburase o clipă, aflând că contele știe de comenzilefăcute lui Schinner.

— N-am cerut nici: una, răspunse contele, și: cred că: le-am obținut, pe calea cea mai! cinstită.

— Vii se potrivesc, ca *nuca-n berelm!* replică Mistigris.

Domnul de Serisy „nevrând săv se dea. de gpl” luă un aer: blazat „uitindiir-e; sprevala. Groalay „care: se desfășoară, larg începândi de la1 Pattb-d’ Ole - și se întinde de-a lungul drumului spre Săinfebrice; lăsând la dreapta șoseaua ce duce la Chantiliy.

— Îngfrite-o 1 mormăi Oscar.

— Roma e întt>adevăr atât de frumoasă1 cum se spune1? îl: întrebă: Georgps pe marele pictor»

— Roma e frumoasă numai pentru oamenii, care: jurbesc. Trebuie să fii însuflețit de patimă o. ca să-i te simți bine. acolte; ca ora &, prefer Veneția; deși: era> cât pe ce să fiu-asasinat1 acolo.

— Pe cuvânt că fără mine ați fi pățit-o rău! zise Mistigris. Farsorul acela afurisit, lord Byron, el v-a copt-o I Vai, caraghios englez, turbat mai era I

— St I exclamă Schinner. Nu vreau ca lumea să afle încurcătura mea cu lordul Byron.

— Mărturisiți, totuși, răspunse Mistigris, că ați fost fericit când v-am dovedit cât de bine învățasem să boxez cu picioarele.

Din când în când, Pierrotin schimba cu contele de Serisy priviri ciudate, care ar fi putut pune pe gânduri oameni cu mai multă experiență de viață decât aveau cei cinci călători.

— Lorzi, pașale, plafoane de treizeci de mii de franci I Ei comedie! exclamă surugiul din Isle-Adam. Astăzi duc va să zică numai regi, ce de-a bacșișuri mă așteaptă I

— Și unde mai pui că locurile sunt plătite!... i-o tăie subțire Mistigris.

— Bine s-a mai nimerit I reluă Pierrotin. Doar dumneata, moș Leger, știi că am dat o arvună de două mii de franci pentru trăsura mea cea nouă... Ei bine I află că afurisiții ăștia de caretași n-au vrut să primească în contul celor două mii cinci sute de franci pe care trebuie să le plătesc o mie cinci sute în numerar, iar pentru rest, o poliță de o mie pe două luni I... Hoțomanii ăștia cer totți banii deodată. Și cu cine și-au găsit să fie atât de hapsâni? Cu un om care are rostul lui de opt ani, cu un tată de familie! auzi, să nu le pese că aş putea pierde tot, și bani, și trăsură, dacă n-aș găsi o biată hârtie de o mie de Iranci! Hii, Bichette! Hii! Cu barosanii ăia mari n-ar îndrăzni să se

poarte așa. Știu eu bine!

— Vezi bine! *N-ai bani, răbdări pricăjite!* i-o trânti ucenicul.

— Nu-ți mai lipsesc decât opt sute de franci, îi spuse contele, care pricepuse unde bătea surugiul când se plângea lui moș Leger: era un fel de poliță ce o trăgea asupra lui.

— Așa-i, exclamă Pierrotin. Dii! dii! Rougeot!

— La Veneția ai văzut, desigur, splendide plafoane pictate, nu-i așa? îl întreabă contele pe Schinner.

— Prea eram îndrăgostit ca să mai dau atenție la toate câte mi se păreau atunci fleacuri, răspunse Schinner. Dar nu-i mai puțin adevărat că ar trebui să nu bine lecuit de dragoste, de pe urma strașnicei lecții primite în statele venețiene din Dalmația.

— Ce vreți să spuneți? întreabă Georges. Cunosc Dalmația.

— Bine, dacă ați fost pe acolo, trebuie să știți că pe coastele depărtate ale Adriaticii mai toți sunt foști tâlhari, corsari retrași din afaceri, alții scăpați de spânzurătoare, și...

— Uscoci⁵⁷, ce mai! îl ajută Georges.

Auzind termenul propriu, contele, pe care îl trimisese odinioară Napoleon în provinciile iliriene, întoarse mirat capul.

— E orașul unde se face maraschinul ⁵⁸ t adăugă Schinner, părând că nu-și aduce aminte numele.

— Zara! exclamă Georges. Am fost pe acolo, e pe coastă.

— Exact! reluă pictorul. Am vrut să cunosc regiunea, căci sunt nebun după peisaj. De vreo douăzeci de ori am dorit să pictez peisaje la care, după părerea mea, nimeni nu se pricepe, în afară de Mistigris, care într-o bună zi va urma pe linia lui Hobbema, Ruysdael, Claude Lorrain, Poussin^{5*} și alții.

— Dar, exclamă contele, dacă l-ar continua numai pe

unul, și ar fi prea de ajuns I

— Dacă întrerupeți mereu, domnule, se amestecă Osrar, nu ne mai putem înțelege.

— De altfel, domnul nu vi se adresează dumneavoastră, îi zise Georges contelui.

— Nu-i politicos să-i tai cuiva vorba, interveni pe un ton sentențios Mistigris. Dar și noi am făcut la fel, și discuțiile noastre n-ar avea haz dacă nu le-am înviora prin schimburi de păreri. „Toți francezii sunt egali în cucu”, a zis nu mai știu cine. Așa că dă-i înainte, că ești simpatic, moșneguțule... *înșiră-le la gogoși!* Așa se procedează în cea mai bună societate, cunoașteți doar vorba: când *urlă lupii, trebuie să tuiul în rând cu ei.*

— Mi se vorbise despre minunățiile Dalmației, re* luă Schinner. MS duc acolo și-l las pe Mistigris la Veneția, la un han.

La o *ilacanda*, iitfter. veni Mistigris, ca să păstrăm culoarea locală!

— /Zara peste, <cum se - spune, un itârg - ca vai.de lume...

— Da, întări Georges, dar e fortificat.

— Exaot! exclamă Schinner. Tocmai fortificațiile astea.au. avut rolul. lor; în aventura mea. jla Zara sunt mulți spițeri.: (trag.la lunul dintre ei. În țările străine, oamenii au ca principală îndeletnicire închirierea de camere mobilate, cealaltă meserie fiind doar un accesoriu. Seara, după - ce m-am primenit, ies, pe balconul meu. Și et văd în ibalconul din față? O femeie (Și ce femeie I O grecoaică; asta spune tot - *dea* mai frumoasă făptură din tot orașul: ochi migdalati, pleoape ce se deschid ca niște jaluzele; gene lungi ca spicul pensulei; obrazul, de un oval să-l înnebunească pe Rafael, o minunată culoare a fetei, cu un ailde fericit îmbinate, catifelate... mâini... oh!...

— Care nu erau de uilt ca acelea. din tablourile școlii lui David *, iilterverii Mistigris.

— Ei; numai despre - pictură vorbiții exclamă

Georges.

— *Aşa-i, năravul din fire n-are secătuire! replică Mistigris.*

— Şi ce veşmânt! Un costum au teiitic grecesc, continuă Schinner. Vă închipuiţi că m-am aprins. 11 întreb pe Drelfoirus, 6 l-ul - meu, caâe-mi spune că femeia se numeşte Zena. Mă primenesc. Ca s-o ia: în căsătorie: pe Zena, bărbâtdl ei, un bătrân ticălos, dăduse părinţilor fetei trei sute de mii de franci, atât wa - de vestită frumuseţea acestei fete, într-adevăr - cea mai frumoasă din toată Dalmaţia, Ilrria, Adridtica etc. iJn tara asta i (i cumperi nevasta tihiar fără - s-o vezi...

— Nu - îi de mine acolo „zjse moş Leger.

— Multe nopţi somnii! îmi era luminat de - ochii Zenei, reluă SCH - inner. Acest sdt junepnim avea şaizeci şi şapte de ani. Bun:! Dar era gelos nu ca un tigru, căci se zice că tigrii sunt geloşi cum numai un dalmat poate fi. Şi unde pui că omul meu era mai rău decât un dalmat, făcea cât trei1 dalmaţi şi jumătate. Era un uscoc, un tricoc, un arhicoc într-un scoc.

— Ce mai la deal, la vale, era unul dintre acei tipi care-s zbârciţi foc I interveni şi Mistigris.

— Grozav! râse Georges.

— Ocupă ce fusese corsar, poate chiar pirat, omul meu n-ar fi stat la gânduri să omoare un creştia; cum nu mi-e greu mie să scuip pe jos, reluă Schinner. Straşnică afacere, n-am ce zice I De altfel, putred de bogat, bătrânul ticălos! Şi slut ca un pirat căruia nu ştiu care paşă îi tăiasе urechile, iar un ochii şi-l lăsase zălog pe undeva... Dar uscocul vedea mai abitir cu un singur ochi şi, vă rog să-l mă credeţi „ochiul îi era peste tol. „N-o lasă niciodată singură pe nevastă-sa”, îmi spune tânărul meu Diafoirus. „Dacă s-ar întâmpla să aibă nevoie de servicii spiţereşti, am să mă duc eu. În locul dumitale, bineînţeles deghezat; <? o festă care are totdeauna succes în piesele noastre”, i-am răspuns. Ar dura prea mult să vă descriu timpul cel mai

plăcut din via (a mea, acele trei. zile pe care le-am petrecut la fereastră, schimbând priviri cu Zena și primenindu-mă zi de zi. Era cu atât mai măgulitor pentru mine cu cât fiecă mișcare îmi părea pe cât die plină de înțeles, pe atât de primejdioasă. În cele din urmă, Z'ena și-o fi zis de bună seamă că numai un străin, un francez, un artist era singurul om pe lume în stare să-i facă ochi dulci în adâncul prăpastiei în care se găsea și, urându-l de moarte pe îngrozitorul ei pirat» răspunse privirilor mele cu ocheade dintre acelea care înaltă fără scripete pe un om până în slava cerului. Și așa am. ajuns și eu un fel de Don. Quijote. Mă înflăcărez „mă înflăcărez din ce în ce mai mult I Și, în cele din urmă, îmi zic: „Fie ce-o fi. 1 O să mă omoare bătrânul, dar tot mă voi duce I S-a isprăvit cu studiile de peisaj, studiez scocul uscocului!” În cursul nopții, după ce m-am primenit cu rufăria cea mai parfumată, străbat strada și intru...

— În casă? întrebă Qscar.

— Incasă? întrebă și Georges.

— În casă! repetă Schinner.

— Ehe, halal om de viață ești dumneata! exclamă moș Leger. Eu nu mă încumetam să...

— Știu și de ce I fiindcă nu încăpeai pe ușă, răspunse Schinner. Intru așadar, urmă el, și două mâini mă iau de mână. Nu scot o vorbă, fiindcă aceste mâini moi, mătăsoase îmi făceau semn să tac! Mi se șoptește la ureche pe venețiană: „Doarme”. Și, după ce ne încredințarăm că nimeni nu ne poate vedea, ne ducem, Zena și cu mine, să ne plimbăm pe zidul de apărare, dar se ținea de noi, dacă vreți să știți, o guvernantă bătrână, mai urâtă ca un portar bătrân; nu puteam scăpa de dânsa ca de umbra noastră, dar nici n-am putut-o convinge pe doamna pirată să se despartă de această însoțitoare fără rost. A doua seară, la fel; caut eu să scap de bătrână, dar degeaba I Zena, nu și nu! Drăguța mea vorbea grecește, și eu venețiană, așa că nu ne puteam înțelege; ne-am despărțit

supărați. Și, primenindu-mă din nou, îmi zic: „Sigur că data viitoare n-o să mai fie bătrână și-o să ne împăcăm vorbind fiecare în limba lui”... Aflați. Însă, că bătrâna, ea m-a scăpat. Să vedeți cum a fost. Afară era așa de frumos, că mă plimbam pe metereze, privind peisajul pentru a nu da câtuși de puțin de bănuț, bineînțeles după ce ne împăcaserăm. După ce m-am plimbat de-*ici* lungul meterezelor, am apucat-o liniștit, cu mâinile în buzunare, într-acolo, când dsodată văd strada închisă de o mare mulțime. Ce de-a oameni!... Ca pentru o execuție, ce vreți! Mulțimea dă năvală pe mine. Mă înșfacă, mă leagă fedeleș, sunt umflat pe sus și dat în paza unor polițiști. Nu, nu, nu vă puteli închipui și vă doresc să nici nu știți ce înseamnă a fi luat drept ucigaș de un norod din cale-afară de furios, care dă cu pietre în tine, urlă la tine cât e de lungă strada principală a unui orașel și te urmărește cu strigăte de „la moarte, la moarte!”... Vai, ochii tuturor aruncă flăcări, din toate gurile țâșnesc sudălmii, și aceste torte de ură irump din larma înfricoșătoare: „Moarte, moarte asasinului!”, care de departe răsună ca o voce unică de bariton.

— Așadar, dalmații strigau pe franțuzește? îl întrebă contele pe Schinner. Ne povestiți scena de parcă vi s-a întâmplat chiar ieri.

Schinner se zăpăci rău de tot.

— Rășcoala vorbește aceeași limbă peste tot, rosti profundul politician Mistigris.

— Și, urmă Schinner, când mă duseră la Palatul de justiție din oraș, în fața magistraților, aflu că blestematul de corsar murise otrăvit de Zena. Ce m-aș mai fi deghizat în acea clipă! Pe cuvânt de onoare că n-aveam niciun amestec în acea melodramă. Se pare că grecoaica puneă opiu (sunt afilia maci pe acolo, cum spunea domnul) în băutura piratului, ca să mai fure câte o clipă de libertate pentru o plimbare, și în ajun nenorocita femeie a cam greșit și a turnat ceva mai mult. Uriașa bogăție a blestematului de pirat apăsa greu în nenorocirea Zenei;

dar ea lămuri lucrurile cu atâta nevinovăție, încât pe mine m-au scos cel dintâi din cauză, pe baza declarației bătrânei, urmând să plec, fără întârziere, la Roma, după porunca primarului și a comisarului de poliție austriac*2. Zena, care se învoi ca moștenitorii și judecătorii să ia o mare parte din bogățiile uscocului, scăpă numai cu doi ani de detențiune într-o mănăstire, unde se mai află și astăzi. Am să mă duc să-i fac portretul, căci peste câțiva ani totul va fi dat uitării. Iată ce prostii faceantul la optsprezece ani!

— Și m-ați lăsat fără para chioară la *locanda*, la Veneția, zise Mistigris. Am pornit de la Veneția să vă caut la Roma, pictând portrete de câte cinci franci bucata, care nu mi se plăteau; dar, oricum, a fost viața mea cea mai frumoasă! *Fericirea nu sălășluiește în palate a fi*) urâte.

— Vă închipuiți ce frică mă sugruma, zvârlit într-o închisoare dalmată, fără să-mi poată lua cineva apărarea, chemat la răspundere de niște austrieci din Dalmația și amenințat să-mi pierd capul fiindcă m-am plimbat de două ori cu o femeie care se încapățânase să nu se despartă de bătrâna sa slujnică. Asta-i ghinion, nu glumă I exclamă Schinner.

— <Cum, chiar vi's*? a întâmplat așa ceva? întrebă Oscar cu naivitate.

— Și de ce să nu i se fi întâmplat domnului, de vreme ce și unul dintre cei mai frumoși ofițeri de artilerie de ai noștri a mai trecut printr-o asemenea întâmplare, în timpul ocupației franceze din Iliria? interveni cu tâlc contele.

— Și l-ați crezut pe ofițer? căută să fie la fel de subtil Mistigris, adresându-i-se contelui.

— Asta-i tot? întrebă Oscar.

— Dar ce, răspunse Mistigris, doar n-oi vrea să-ți spună că i-au tăiat capiii?! *Unde nu-i cap, vai detectoare* 7

— Domnule, sunt ferme în țara aceea? întrebă moș ISsger. Ce cultivă oamenii acolo?

— Cultivă marasihinul, interveni Mistigris, o plantă care crește până în dreptul gurii și din care se face

litheurul cu același nume.

— Aha! exclamă moș Leger.

— În oraș n-am stat decât trei zile, în pușcărie - cincisprezece, așa că n-am văzut nimic, nici chiar câmpurile unde se recoltează marasihinul, răspunse Schinner.

— Nu vezi că-și bate joc de dumneata? se adresă Georges lui moș Leger. Marasihinul ne vine în lădițe.

În clipa aceea trăsură lui Pierrotin cobora panta foarte povârnită de la Saint-Brice, îndreptându-se spre hanul din mijlocul aceluia târg mare, unde oprea aproape o oră ca să mai răsufle caii, să le dea ovăz și să-i adape. Era ceasul aproape 1 și jumătate.

— Ei, uite-l și pe moș Leger! strigă hangiu, în timp ce trăsură trăgea în fața ușii. Prânziți?

— O dată pe zi în orice caz! răspunse matahala de fermier. O să îmbucăm ceva la repezeală.

— Să ni se aducă de mâncare, ceru Georges, ținând bastonul milităiește, cu un gest semeț, ceea ce stârni admirația lui Qscar.

Oscar turbă vă aându-l pe acest aventurier nepăsător scoțând din buzunar o cutie din împletitură de pai, de unde își luă o țigară de tutun blond, pe care o fumă în pragul ușii, așteptând să li se servească prânzul.

— Fuma (i? îl întreabă Georges pe Oscar.

— Câteodată, răspunse fostul elev, umflându-și pieptul îngust și privind țănoș.

Georges oferi lui Oscar și lui Schinner cutia larg deschisă.

— Măi, să fie!... strigă marele pictor. Țigări de cincizeci de centime!

— E tot ce mi-a mai rămas din câte am adus din Spania, răspunse aventurierul. Nu prânzești?

— Nu, zise artistul. Sunt așteptat la castel. Și am luat ceva înainte de a pleca.

— Și dumneata? îl întreabă Georges pe Oscar.

— Eu am prânzit, răspunse Oscar.

Oscar ar fi dat zece ani din viață să aibă cizme și pantaloni cu curelușe. Și ce mai strănuta, ce mai tușea și scuipa, trăgând din țigară; urât se maiștrimba!

— Nu știi să fumezi, îi spuse Schinner. Uită-te la mine.

Schinner, cu țața nemișcată, trase pe gură fumul țigării și îl scoase apoi pe nas, fără. să facă cea mai mică strâmbătură. Repetă mișcarea, ținu fumul în gâtlee, își scoase țigara din gură și suflă apoi elegant fumul.

— Ai văzut, tinere? i se adresă marele pictor.

— Uite și un alt sistem, băiete, zise Georges, făcând la fel ca Schinner, dar înghițind tot fumul fără să-l mai dea afară.

„Și părinții, care sunt încredințați că mi-au dat o educație grozavă „... se gândi bietul Oscar, căznindu-se și el să fumeze cu eleganță.

Ameți atât de tare, încât îl lăsă pe Mistigris să-i ia țigara, pe care acesta o fumă cu mare plăcere, întrebându-l doar:

— N-ai vreo boală molipsitoare?

Oscar ar fi vrut să fie de ajuns de voinic pentru a-l altoi în lege pe Mistigris... Cum se poate?! se miră el. gândindu-se în sinea lui la colonelul Georges; opt franci - vinul de Alicante și plăcintele, doi franci - țigarile, și cât îl va mai costa prânzul!” ...

— Moș Leger, ce-ați zice să golim o sticlă de vin de Bordeaux? îl îmbie Georges pe fermier.

„Un prânz care îl va costa zece franci 1 se miră iar Oscar. Va să zică, una cu alta peste douăzeci de franci”.

Adânc rănit de sentimentul inferiorității, Oscar se așeză pe borna de la marginea drumului și, furat de gânduri și visări, nu - băgă de seamă că i se ridicaseră pantalonii și i se vedea locul unde se înnădea partea de sus a ciorapului vechi cu cea de jos, de curând împletită, o capodoperă a mamei sale.

— Bine ne mai potrivim la ciorapi, îi zise Mistigris, ridicându-și pantalonul și arătându-i o împletitură la fel, dar se știe că *cizmarii poartă întotdeauna ghețe supte*.

Auzind această glumă, domnul de Serisy, care stătea cu brațele încrucișate în poartă, în spatele călătorilor, surâse. Cât de nebunatici erau acești tineri! Gravul om de stat le invidia cusururile, le îndrăgea lăutăro. șeniile și admira vioiciunea cu care glumeau.

— Ei, pui mâna pe Moulineaux? Că de asta te-ai dus doar la Paris, ca să mai faci rost de bani, i se adresă lui moș Leger hangiul, care tocmai îi arătase în grajd un căluț de vânzare. Tare nostim ar fi să-l tragi pe sfoară pe un *pair*, pe un ministru, pe contele de Serisy!

Bătrânul dregător nu se trădă cu nimic, se întoarse doar ca să vadă ce putea citi în ochii fermierului.

— L-am dat gata I îi răspunse pe șoptite moș Leger hangiului.

— Pe cinstea mea, cu atât mai bine; tare îmi place să-i mai văd și pe nobili la necaz!... Și dacă o să-ți mai trebuiască vreo douăzeci de mii de franci, ți-i împrumut eu. Dar François, surugiul lui Touchard, mi-a spus chiar acum că domnul Margueron a fost invitat de contele de Serisy la cină, astă-seară, la Presles.

— Ăsta-i planul excelenței-sale, dar avem și noi șiretlicurile noastre, răspunse moș Leger.

— Contele o să-i găsească un serviciu fiului domnului Margueron, dar dumneata nu prea văd ce serviciu i-ai putea da, îi răspunse hangiul.

— Așa-i; dar dacă domnul conte are miniștrii de partea lui, eu îl am pe regele Ludovic al XVIII-lea, suflă moș Leger la urechea hangiului, și patruzeci de mii de portrete de-ale sale, date cumătrului Moreau, îmi vor înlesni să cumpăr Moulineaux cu două sute șazeci de mii de franci bani peșin, luându-i-o înainte domnului de Serisy, care va fi prea fericit să răscumpere apoi ferma cu trei sute șazeci de mii de franci, în loc să se vadă silit să

cumpere la licitație lot cu lot.

— Nu-i râu de loc, jupâne I exclamă hangiu.

— Ei, ce zici, am lucrat bine? îl întreabă fermierul.

— Și, la urma urmei, pentru dânsul ferma face banii ăștia.

— Moulineaux va aduce un venit curat de șase mii de franci, după ce se scad impozitele, și voi reînnoi arenda la șapte mii cinci sute pe optsprezece ani. Așa că e un plasament cu două, două jumătate... Domnul conte nu va fi păgubit. Ca să nu-i cășunez vreun rău domnului Moreau, el mă va propune contelui ca arendaș, va trece în ochii stăpânului ca un om grijuliu de averea sa, plasându-i banii cu aproape trei la sută și găsindu-i un arendaș bun platnic.

— Și cu ce-o să se aleagă în totul moș Moreau?

— Păi, dacă îi dă contele zece mii de franci, se va alege din afacerea asta cu cincizeci de mii de franci; și lasă dacă nu-i va câștiga pe drepti

— De altfel, *lui* puțin îi pasă de Presles... E putred de bogat 1 adăugă hangiu. Nici nu l-am văzut la față până acum.

— Nici eu, zise moș Leger, dar o să vină el să locuiască la castel, altfel n-ar cheltui cinci mii de franci cu restaurarea interiorului. E frumos la el ca la regele.

— Ei, era și timpul ca Moreau să facă osânză, își dădu cu părerea hangiu.

— E drept, căci de îndată ce stăpânii vor fi acolo, zise Leger, n-au să stea legați la ochi.

Contelui nu-i scăpă nicio vorbă din câte-și spusese cei doi unul altuia, pe șoptite.

„Uite, am aici dovezile pe care mă duceam să le caut la Presles, se gândi el privind-l pe fermier, care intra în bucătărie. Dar poate că nu e decât un plan. Poate că Moreau n-a primit târgul...” își spuse, nevoină să creadă nici în ruptul capului că administratorul său ar fi în stare să intre într-o cârdășie atât de urâtă.

Pierrotin își adăpă caii. Contele se gândi că surugiul

s-ar putea să ia masa cu hangiul și fermierul, și, după cele ce auzise, se temea să nu scape vreo vorbă.

„Oamenii aceștia sunt oricând dispuși să se înțeleagă între ei împotriva noastră... Se cuvine dar să le dejoc planurile”, se gândi el.

— Pierrotin, îi șopti domnul de Serisy, apropiindu-se de surugiu, ți-am făgăduit zece ludovici dacă păstrezi secretul; dar dacă și de acum înainte nu scoți nicio vorbă (și am eu mijloacele mele să aflu dacă mi-ai rostit sau nu numele, sau dacă ai dat a înțelege cuiva cine sunt, și asta până seara, pe tot drumul, chiar până la Isle-Adam), atunci, mâine dimineață, când vei trece, îți voi da mia de franci să achiți costul noii tale trăsură. Și, pentru mai multă siguranță, adaose contele, bătându-l pe umăr pe Pierrotin, care pâlise de bucurie, lămâi aici, nu prânzi și păzește-ți caii!

— Domnule conte, am înțeles, n-aveți nicio grijă... E vorba de moș Leger, nu?

— E vorba de toți, îi răspunse contele.

— Fiți liniștit... Hai să ne grăbim, zise Pierrotin, întredeschizând ușa bucătăriei. Am întârziat. Moș Leger, știi că mai avem de urcat o costișă; mie nu mi-i foame, eu o iau înainte încet, și mă ajungeți din urmă; o să vă prindă bine puțină mișcare.

— Dar ce, ai înnebunit, Pierrotin? strigă hangiul. Nu vrei să mănânci cu noi? Colonelul face cinste cu un vin de doi franci și jumătate și cu o sticlă de vin de Champagne.

— Nu pot. Am de predat un pește la Stors la ora 3 pentru o masă mare, și nu-i de glumit cu mușterii ăștia și nici cu peștele.

— Bine, bine, zise moș Leger hangiului. Ai să înhami la cabrioletă calul pe care vrei să mi-l vinzi și o să faci așa ca să-l ajungem pe Pierrotin. Prânzim, dar, în voie și vedem și ce-i ci calul tău. Cred că încăpem trei în trăsurica ta hodorogită.

Spre marea mulțumire a contelui, Pierrotin veni să

înhamă din nou cail. Schinner și Mistigris o luaseră înainte pe jos. Pierrotin îi culese pe cei doi artiști cam pe la mijlocul drumului dintre Saint-Brice și Poncelles. și abia urcase panla din vinul căreia se zăreau Ecouen, clopotnița din Mssnil și pădurile ce mărginesc un peisaj încântător, ci ud se și auzi tropotul copitelor unui cal ce venea în galop trăgând o cabrioletă care zdrăngănea cumplit. Surugiul înțelese că-l ajungeau din urmă moș Leger și prietenul lui Mina. Peste puțin, cei doi se și urcară în trăsură. Ciad Pierrotin o luă repede pe drumul îngust ce coboară, spre Moisselles, Georges, care nu se mai săturase să laude împreună cu moș Leger Irumusețea hangitei de la Saint-Brice, exclamă deodată:

— Ia uite ce peisaj frumos, falnice pictor 1

— Păi. tocmai pe dumneata să te minuneze, pe dumneata, care ai văzut Orientul, Spania?

— Și care mai am și două țigări de-acolo Dacă nu supără pe nimeni, vreți să le fumați dumneavoastră, Schinner? Că tinerelului i-au fost prea de-ajuns cele câteva fumuri pe care le-a tras.

Moș Leger și contele tăcură, ceea ce fu luat drept încuviințare, așa că, de voie de nevoie, cei doi povestitori tăcură și ei.

Oscar, supărat că 1 se spusese „tinerelul”, rosti în timp ce tinerii își aprindeau țigările:

— Dacă n-am fost adjutantul lui Mina, domnule, și dacă n-am fost în Orient, poate am să mă duc de acum încolo. Cariera pentru care mă pregătește familia mea sper că mă va scuti, la vârsta dumneavoastră, de neplăcerea de a călători în cucu. Și, o dată ajuns un personaj cu situație, voi avea grijă să n-o pierd.

— ...*Et caetsia punctual!* exclamă Mistigris, imitând vocea cam răgușită a cocoșelului, ceea ce sublinia și mai mult caiaghioslâcul spuselor lui Oscar, căci trebuie să se știe că bietul băiat era la anii când încep a crește tuleile și când glasul prinde a se preciza. Unde mai pui, adăugă

Mistigris, că... *extremitățile se sting*.

— Pe cinstea mea, interveni Schinner, mă tem că bieții cai nu vor mai putea trage atâtea mărimi I

— Familia dumitale, tinere, se gândește să te dedice unei cariere... Și căreia anume? îl întrebă pe un ton serios Georges.

— Diplomației I răspunse Oscar.

Trei râsete izbucniră ca trei petarde din gura lui Mistigris, a marelui pictor și a lui moș Leger. Contele nu-și putu retine surâsul. Georges rămase liniștit.

— Pe Allah că nu-i nimic de râs se adresă colonelul celor care râseseră zgomotos. Numai că, tinere, reluă el vorbindu-i lui Oscar, după cum mi se pare, respectabila dumitale mamă este, pentru moment, într-o situație socială nu tocmai potrivită unei ambasadoare... Ducea un paner în fa (a căruia merita să te închini și avea petic la pantofi.

— Mama mea, domnule?!... se indignă Oscar. Era menajera casei noastre.

— „Casei noastre” sună tare aristocratic! exclamă contele, întrerupându-l pe Oscar.

— Regele zice *noi*, replică mândru Oscar.

O privire a lui Georges le tăie tuturor pofta de râs; pictorul și Mistigris înțeleseseră că e bine să-l cruțe pe Oscar, ca să poată exploata cât mai bine acest nesecat izvor de distracție.

— Domnul are dreptate, se adresă marele pictor contelui. Apoi continuă, arătând spre Oscar: Oamenii de seamă zic *noi*; numai oamenii fără căpătâi spun *la mine acasă*. Mulți oameni au meteahna de a voi să pară că au ceea ce n-au. Pentru un om încărcat cu decorații...

— Și domnul - e tot decorator? interveni Mistigris.

— Nu știți de loc cum se vorbește la curțile regale. Vă cer protecția dumneavoastră, excelență, adăugă Schinner întorcându-se spre Oscar.

— Mă simt fără îndoială încântat că am călătorit cu trei oameni care sunt sau vor fi celebri: un pictor cu mare

faimă încă de pe acum, un viitor general și un tânăr diplomat, care într-o zi poate va reda Franței Belgia zise contele.

După ce făcuse mârșăvia dea-și renega mama. Oscar, turbind de furie că e luat în derâdere de tovarășii săi de drum, se hotărî să facă ceva și să le arate el cine este.

— Nu tot ce strălucește e aur, rosti el cu ochi scânteietori.

— Nu așa, strigă Mfstigris. Ci: Nu *lol* ce *strălucește e maur*. N-ai să ajungi departe cu diplomația dumitale dacă nu cunoști bine proverbele.

— Dacă nu cunosc proverbele, îmi cunosc în schimb drumul.

— Probabil că mergi departe, interveni Georges, căci menajera casei dumitale, după cele am văzut, ți-a strecurat la merinde ca pentru un drum peste Ocean: biscuiți, ciocolată...

— O pâine specială și ciocolată, da, domnule, reluă Oscar, pentru stomacul meu, prea delicat să digere zeturile de prin hanuri.

— Cuvântul „zeturi” e la fel de delicat ca și stomacul matala, zise Georges.

— Ador acest cuvânt I exclamă marele pictor.

— E la modă în cea mai bună societate, se amestecă Mistigris.

— Profesorul dumitale e fără îndoială un om celebru, poate o fi domnul Andrieux de la Academia Franceză, sau domnul Royer-Collard *, îi spuse Schinner.

— Pe profesorul meu îl cheamă abatele Loraux, astăzi vicar la Saint-Sulpice, răspunse Oscar, amintindu-și de numele confesorului de la colegiu.

— Bine ai făcut că ai avut un profesor particular, observă Mistigris. fiindcă, după cum spune proverbul, *plictiseala s-a născut cândva din universitate* *, dar desigur că-l vei recompensa pe abatele dumitale.

— Fără îndoială că va ajunge episcop, zise Oscar.

— Datorită sprijinului familiei dumitale, interveni Georges pe un ton loane serios...

— S-ar putea să izbutim și să i se dea locul pe care-l merită, fiindcă abatele Frayssinous vine deseori în vizită la noi.

— Îl cunoști pe abatele Frayssinous? îl întrebă contele.

— E îndatorat tatălui meu, răspunse Oscar.

— Și le duci acum la moșia dumitale? întrebă Georges.

— Nu, domnule, eu nu ascund unde mă duc. Vă spun că mă duc la castelul din Presles, la contele de

Serisy.

— Ah, drace, te duci la Presles! exclamă Schinner, înroșindu-se ca o cireasă.

— Cunoști pe înălțimea-sa contele de Serisy? îl întrebă Georges.

Moș Leger se întoarse spre Oscar și, privindu-l uluit, exclamă:

— Cum, contele de Serisy s-ar putea să fie la Presles?

— Așa s-ar zice, de vreme ce mă duc acolo, răspunse Oscar.

— Și l-ai văzut de multe ori pe conte? îl întrebă domnul de Serisy.

— Cum te văd și mă vezi. răspunse Oscar. Sunt prieten cu fiul lui. E cam de aceeași vârstă cu mine, are nouăsprezece ani și călărim aproape zilnic împreună.

Pierrotin îi făcu un semn din ochi lui moș Leger, care se liniști.

— Pe cinstea mea, continuă contele adresându-i-se lui Oscar, sunt încântat că am dat peste un tânăr în măsură să-mi vorbească despre acest personaj; un cuvânt de-al lui mi-ar fi de mare folos într-o afacere gravă de a mea, și pe el nu l-ar costa nimic să mă ajute; e vorba despre o redamatie ia guvernul american. M-aș bucura să aflu câteva amănunte despre caracterul domnului de Serisy.

— Oh, dacă vrei să izbutiți, răspunse Oscar cu aer malițios, nu vă adresați lui, ci soției sale, de care e amoretat nebunește. Nimeni nu știe mai bine ca mine cât e de amoretat, dar soția lui nu-l poate suferi.

— Și de ce? interveni Georges.

— Conte are o boală de piele care-l face de nesuferit și de care doctorul Alibert⁰⁸ caută în zadar să-l vindece. Și de aceea domnul de Serisy ar da jumătate clin imensa lui avere să aibă un piept ca al meu, adăugă Oscar. și își desfăcu cămașa, mândrindu-se cui pielea sa de copil. Trăiește singur, retras în palatul său. Trebuie să ai multă trecere ca să poți da ochii cu el. Aflați că se scoală în zori de zi, lucrează de la 3 până la 8; de la ora 8 începe tratamentul: băi de sulf sau de aburi. Îl fierb într-un fel de cutii de fier, căci tot mai trage nădejde să se vindece.

— Dacă-i în relații atât de bune cu regele, de ce nu încearcă să fie atins de degetul lui tămăduitor⁶⁷? se amestecă Georges.

— Cum s-ar zice, această femeie are un soț fiert în coajă I rosti Mistigris.

— Conte a tăgăduit treizeci de mii de franci unui celebru doctor scoțian, care-l tratează acum, adăugă Oscar

— În cazul acesta soției lui n-ar trebui să i se ia în nume de rău că își caută unul mai... zise Schiwer, care nu-și termină fraza.

— Cred și eu I aprobă Oscar. Bietul om e atât de zbârcit, atât de bătrân, că-i dai pe puțin optzeci de ani. E uscat ca un pergament, și, din nenorocire, miroase el cam ce-i cu dânsul...

— Nu trebuie să miroase prea bine, găsi nimerit să se amestece poznașul de moș Leger.

— Domnule, își adoră soția și nu îndrăznește s-o mustre, urmă Oscar. Joacă un fel de teatru cu ea, să te strici de râs, nu alta, întocmai ca Amolphe din comedia lui Molière*⁸...

Uluit, contele îl privea pe Pierrotin, care, văzându-l

nepăsător, își închipui că fiul doamnei Clapart înșira la calomnii.

— Așa că, dacă vrei să izbutești, domnule, se adresă Oscar contelui, caută să-l vezi pe marchizul d'Aâglemont. Dacă-l câștigi pe acest vechi adorator al doamnei, îi vei avea dintr-o singură lovitură de partea dumitale pe *sof și solie*.

— Cum s-ar zice, *joacă pe două părți*, zise Mistrigris.

— Va să zică, l-ai văzut pe conte dezbrăcat; ești așadar valetul lui? se amestecă pictorul.

— Valetul lui? se indignă Oscar.

— Păi nu se spun asemenea lucruri pe socoteala prietenilor în diligente, reluă Mistigris. *Tinere, prudenta e mama surzeniei*. Eu parcă nici nu te-am auzit.

— Ar fi cazul să aplicăm zicătoarea, interveni Schinner, *spune-mi cu cine le aduni, ca să-ți spun pe cine urăști*.

— Aflați, domnule pictor, replică Georges sentențios, că nu poți vorbi de rău oamenii pe care nu-i cunoști. Și băiețașul ne-a dovedit că-l cunoaște pe de rost pe Serisy-ul său. Dacă ne vorbea numai despre doamna, s-ar fi putut bănui că ar fi bine cu...

— Niciun cuvânt mai mult la adresa contesei de Serisy, tinerilor! strigă contele. Sunt prietenul fratelui ei, marchizul de Ronquerolles, și cine va cuteza să pună la îndoială onoarea contesei va răspunde de cuvintele sale I

— Domnul are dreptate, exclamă pictorul. Nu-i frumos să *trăncănești* pe seama femeilor.

— Dumnezeule I Onoarea și doamnele! Am văzut această melodramă, zise Mistigris.

— Dacă nu-l cunosc pe Mina, îl cunosc pe ministrul de justiție, urmă contele, privindu-l pe Georges. Dacă nu port decorațiile mele, zise el fixându-l pe pictor, nu îngădui să fie acordate acelor care nu le merită. În sfârșit, cunosc atâta lume... incit cunosc și pe domnul Grindot, arhitectul din Presles... Oprește. Pierrotin. vreau să cobor pentru

câteva clipe.

Pierrotin mină caii până la capătul satului Moisselles, unde se află un han la care călătorii se opresc de obicei. Până acolo nimeni nu mai scoase nicio vorbă.

— La cine s-o fi ducând caraghiosul ăsta? îl întrebă contele pe Pierrotin, luându-l în curtea hanului.

— La administratorul dumneavoastră. E fiul unei biete doamne care locuiește în strada Cerisaie și căreia îi duc adesea fructe, vânat, păsări, o oarecare doamnă Husson.

— Cine o fi domnul acesta? îl întrebă moș Leger pe Pierrotin, când contele se despărți de surugiu.

— Pe cinstea mea că habar n-am 1 răspunse Pierrotin. Îl duc pentru prima oară; dacă n-o fi cumva proprietarul castelului din Maffliers, un fel de prinț! Mi-a spus că se oprește undeva în drum, nu merge până la Isle-Adam.

— Pierrotin crede că-i proprietarul din Maffliers, îl lămuri pe Georges moș Leger, urcând în trăsură.

În acea clipă cei trei tineri, năcuți ca niște hoți prinși asupra faptului, nu îndrăzneau să se uite unul în ochii altuia, preocupați de urmările minciunilor înșirate.

— Uite ce înseamnă să faci *mult zgomot pentru un peltic*! zise Mistigris.

— Vedeți dar că-l cunosc pe conte, li se adresă Oscar.

— Se prea poate, dar nu vei ajunge niciodată ambasador, îi răspunse Georges. Când ți-i a vorbi în diligentă, trebuie să ai grijă, ca mine, să nu te legi de nimeni.

Contele se reaseză la locul lui, iar Pierrotin își mână - caii într-o tăcere adâncă.

— Ei bine, amicilor, întrerupse contele liniștea, când se apropiară de pădurea Carreau, am amuțit de parcă ne-ar duce la eșafod.

— Trebuie să știi să *zaci la timp*, rosti sentențios Mistigris.

— E vreme frumoasă, zise Georges.

— Unde suntem? întrebă Oscar, arătând înspre castelul din Franconville, care se înalță măreț, **d**. Încolo de pădurea deasă de la Saint-Martin.

— Cum? I exclamă contele. Dumneata, care spui că te duci atât de des la Presles, nu cunoști castelul Franconville?

— Domnul, interveni Mistigris, cunoaște oamenii, și nu castelele.

— Ucenicii în diplomatie pot avea unele scăpări din vedere ț exclamă Georges.

— Rețineți bine numele meu! se înfurie Oscar. Mă numesc Oscar Husson și peste zece ani voi fi celebru 1

După ce rosti cu înfumurare aceste cuvinte, Oscar se piti într-un colț.

— Care Hussoni? întrebă Mistigris.

— Neam mare, răspunse contele. Hussonii de Cerisaie; domnul s-a născut sub treptele tronului imperial.

Oscar roși atunci până la rădăcina părului, frământat de o groaznică neliniște. Urmau să coboare coasta povârnită de la Cave, la picioarele căreia se ridică, dincolo de marca pădure Saint-Martm, minunatul castel Presles, răsărind dintr-o vâlcea îngustă.

— Domnii mei, rosti contele, vă doresc noroc. În frumoasele voastre cariere. împăcați-vă cu regele Franței, domnule colonel: familia Czerni-Georges nu ar trebui să se aibă rău cu Bourbonii. N-am ce să vă mai urez, dragă domnule Schinner, căci vă și bucurați de toată gloria pe care ați cucerit-o prin minunatele dumneavoastră lucrări; dar sunteți atât de temut, încât eu, om însurat, nu mi-aș îngădui să vă dau de lucru la moșia mea. În ce-l privește pe domnul Husson, n-are nevoie de protecție, cunoaște toate secretele oamenilor de stat și îi poate face să tremure. Cât despre domnul Leger, îl va jumuli pe contele Serisy și-l rog s-o facă z-Jravăn de tot, cât mai zdravăn

— Când e vorba de talent, ce-i prea mult nu strică,

zise Mistigris.

— Lasă-mă aici, Pierrotin. Mâine să vii să mă iei, exclamă contele.

Contele coborî și se pierdu pe un drumeag de pădure, lăsându-și tovarășii de drum în mare încurcătură.

— Oh I O fi contele care a închiriat Franconville; se duce acolo, își dădu cu părerea moș Leger.

— Dacă o să-mi mai ardă vreodată să trăncănesc în diligență, zise falsul Schinner, am să mă bat în duel cu mine însumi. Dar e și vina ta, Mistigris, urmă el, dându-i ucenicului una peste șapcă.

— Eu, care n-am făcut altceva decât să vă îiâsoțesc la Veneția, răspunse Mistigris. Dar, vorba ceea: *oricând găsești pricină cuiva, dacă vrei să-i papi din seu* ss.

— Știi ceva? îi spuse Georges vecinului său Oscar. Dacă a fost cumva contele de Serisy, n-aș vrea să fiu în pielea dumitale, oricât ar fi ea de sănătoasă.

La auzul acestui nume, Oscar, amintindu-și de îndrumările mamei sale, păli tare și parcă se trezi.

— Ați ajuns, domnilor, spuse Pierrotin, oprind în fața unei porți frumoase.

— Cum, am și ajuns? exclamă deodată pictorul, Georges și Oscar.

— Nemaipomenit! zise Pierrotin. Va să zică, niciunul dintre dumneavoastră n-a fost pe-aici? Asta-i castelul Presles.

— E-n regulă, amice 1 strigă Georges, din nou sigur pe sine. Eu mă duc la ferma Moulineaux, adăugă el, nevrând să arate tovarășilor săi de drum că merge la castel.

— Bine, atunci la mine veniți? întrebă moș Leger.

— Ce ce?

— Eu sunt fermierul de la Moulineaux. Colonele, ce treabă ai la noi?

— Să te mai ușurez gustând puțin din untal dumitale, răspunse Georges, luându-și servieta.

— Pierrotin, porunci Oscar, predă lucrurile mele administratorului. Eu mă duc de-a dreptul la castel.

Zicând acestea, se înfundă pe un drumeag, fără să știe unde se duce.

— Ei, domnule ambasador! strigă moș Leger. Nimerești în pădure. Dacă vrei să intri la castel, ia-o pe poarta cea mică.

Neavând încotro, Oscar se pierdu în curtea mare a castelului, în mijlocul căreia se întinde un parter de flori împrejmuț de borne legate prin lanțuri, în timp ce moș Leger tot îl mai urmărea cu ochii pe Oscar, Georges, care rămăsese trăsnit aflând că matahala de cultivator ar fi chiar fermierul de la Moulineaux, o șterse atât de repede, încât în clipa când burduhănosul îl căută nedumerit pe colonel nu-l mai găsi. Poarta se deschise la cererea lui Pierrotin, care intră mândru să predea portarului mormanele de ustensile ale marelui pictor Schinner. Oscar rămase năuc văzându-i pe Mistigris. și pe artist, martorii lăudăroșeniilor sale, instalați la castel. În câteva minute, Pierrotin descarcă pachetele pictorului, lucrușoarele lui Oscar Husson și frumosul geamantănaș de piele pe care îl predă pe ascuns nevestei portarului; făcu apoi calea întoarsă, pocnind din bici, și apucă spre pădurea de la Isle-Adam, vădind pe tot chipul său mulțumirea șireată a țăranului care-și face socotelile câștigului adunat. Era cât se poate de fericit, fiindcă a doua zi urma să pună mina pe miișoară.

Oscar, destul de rușinat, se învârtea în jurul parterului de flori, gândindu-se cam ce rost au cei doi tovarăși de drum, când îl zări deodată pe domnul Moreau ieșind, din sala cea mare, numită a paznicilor, situată deasupra scării de la intrare. Administratorul purta o lungă redingotă albastră care îi ajungea până la călcâi, pantaloni de piele gălbuie, cizme de călărie și în mină ținea o ciavasi

— Așa, băiete, va să zică ai ajuns I Ce face scumpa ta

mamă? îl întrebă pe Oscar strângându-i mâna. Bună ziua, domnilor, sunteți de bună seamă pictorii despre care ne-a vorbit domnul Grindot, arhitectul? se adresa el pictorului și lui Mistigris.

Fluieră de două ori suflând în capătul cravașei. Portarul se înființa.

— Condu-i pe domnii la camerele 14 și 15. Doamna Moreau îți va da cheile; însoțește-i, ca să le arăți drumul; aprinde focul dacă e nevoie și urcă lucrurile în camerele dumnealor. Din porunca domnului conte, vă poftesc la masă la mine, reluă el, adresându-se artiștilor. Mâncăm la ora 5, ca la Paris. Dacă sunteți vânători, aveți prilej de distracție. Am permis din partea Direcției apelor și pădurilor; avem dreptul să vânăm pe o întindere de douăzeci și cinci de mii de pogoane de pădure, fără a mai socoti domeniile noastre.

Oscar, pictorul și Mistigris, tustrei la fel de rușinați, schimbară câte o privire; dar, neclintit în rolul său, Mistigris exclamă:

— Când pierzi curajul pierzi lolul, *înainte deci!*

Tânărul Husson îl urmă pe administrator, care o luă repede prin parc.

— Jacques, spuse el unuia dintre băieții săi, anunț-o pe maică-ta c-a sosit Oscar Husson și că eu trebuie să mă duc la Moulineaux pentru câteva clipe.

În vârstă de vreo cincizeci de ani, administratorul, de statură potrivită, smead la față, părea om aspru. Fața sa întotdeauna încruntată, căreia îndeletnicirile de la t-vă îi imprimaseră culori tari, te făcea să crezi la prima vedere că ar avea altă fire decât cea adevărată. Toată înfățișarea lui te inducea în eroare. Părul îi încărunțea. Ochii albaștri și nasul coroiat îi dădeau o expresie fioroasă, și mai accentuată din pricina marii apropieri a ochilor de nas; dar buzele groase, tăietura fetei și mișcările lui blajine l-ai fi putut îndritui pe orice observator să-l socoată un om bun. Hotărât, vorbind repedit, îi impunea nespul lui Oscar,

pătruns fiind de dragostea ce i-o purta. Deprins de mama sa să-l ridice în slăvi pe administrator, Oscar se simțea întotdeauna mic în fața lui Moreau; dar, o dală sosit la Presles, încercă - un sentiment de neliniște, de parcă s-ar fi așteptat la ceva rău din partea acestui prieten mai mare, singurul său ocrotitor.

— Cum, dragă Oscar, nu te bucuri că ai venit aici? îl întreabă administratorul. Dar ai să te distrezi, ai să înveți să călărești, să tragi cu pușca, să vânezi.

— Nu știu nimic din toate astea, răspunse Oscar prosteste.

— Doar de asta te-am adus, să înveți 1

— Mămica mi-a spus să nu stau decât cincisprezece zile, din pricina doamnei Moreau...

— Ah, lasă, lasă I îi răspunse Moreau, simțindu-se oarecum jignit că Oscar se îndoia de autoritatea lui în căsnicie.

Mezinul lui Moreau, un băiat de cincisprezece ani, bine legat, sprinten, veni fuga.

— Uite, îi spuse tatăl său, du-l pe acest prieten la maică-ta.

Și administratorul o apucă repede pe drumul cel mai scurt spre casa paznicului, așezată între parc și pădure.

Pavilionul pe care contele îl dăduse ca locuință administratorului său fusese clădit, cu câțiva ani înainte de revoluție, de către antreprenorul vestitei moșii din Cassan, unde Bergeret, perceptorul general, de o bogăție imensă, care se întrecuse în lux cu alde Bodard, Paris, Bouret, plantase grădini, abătuse râuri, construisese căsuțe retrase, pavilioane în stil chinezesc și alte minunății la fel de costisitoare. Acest pavilion, clădit în mijlocul unei mari grădini separate printr-un zid de curtea dependințelor castelului din Presles, avusese la început intrarea prin ulița principală a satului. Cumpărind proprietatea, domnul de Serisy-tatăl n-avusese decât să pună să se dărâme zidul și să condamne poarta de intrare dinspre sat, unind astfel

pavilionul cu dependințele. Punând să se dărâme și alt zid, cuprinse în parcul său toate grădinile pe care antreprenorul le cumpărase spre a-și rotunji proprietatea. Zidit din piatră de construcții în stil „Ludovic al XV-lea” (ceea ce spune tot, adică ornamentațiile lui exterioare constă în niște fâșii sub ferestre, ca la colonadele din Piața Ludovic al XV-lea, și în niște creștături rigide, severe), pavilionul cuprinde la parter un salon mare, care dă într-un dormitor, și o sufragerie lipită de sala de biliard. Cele două apartamente paraiele, despărțite de o scară în fața căreia un fel de peristil servește de vestibul, au ca decorație ușa salonului și a sufrageriei, așezate una în fața celeilalte, amândouă bogat ornamentate. Bucătăria se află sub sufragerie, căci în pavilion pătrunzi printr-o terasă cu zece trepte.

Cum își amenajase primul etaj ca locuință, doamna Moreau transformă fostul dormitor în budoar. Salonul și budoarul, bogat mobilate cu cele mai frumoase piese alese din vechiul mobilier al castelului, n-ar fi fost cu nimic deplasate în palatul oricărei mondene. Tapetat cu damasc albastru și alb. care servise înainte drept cuvertură la un mare pat de musafiri, salonul, a cărui mobilă de lemn vechi, aurit era garnisită cu o stofă de aceeași culoare ca și pereții, atrăgea privirile și prin bogatele draperii și perdele de ușă, căptușite cu tafta albă. Tablourile provenite din vechile panouri desființate, jardinierele, câteva frumoase mobile moderne și lămpi la fel de frumoase, un vechi lustru de cristale șlefuite, toate dădeau acestei încăperi un aspect somptuos. Pe jos era întins un vechi covor persan. Budoarul, aranjat după ultima modă și pe gustul doamnei Moreau, prin șnururile lui de mătase albastră pe un fond cenușiu-deschis, aducea cu un cort. Nu lipsea nici obișnuitul divan cu pernele de perete și pernțele pentru sprijinit picioarăie. Și ju iaai puțin, jardinierele, îngrijite de grădinarul-șef, înveseleau ochii prin piramidele lor de flori. Mobila din sufragerie și sala de biliard erau de

mihon. În jurul pavilionului, soția administratorului, pusese să se amenajeze un parter de flori, bine îngrijit, un fel de prelungire a parcului mare. Un desiș de arbori exotici ascundea dependențele. Pentru a înlesni intrarea, persoanelor care veneau s-o viziteze, administratoarea ceruse să se facă o poartă mare cu grilaj în locul porții care fusese zidită.

Astfel, starea de dependență în care slujba lor îi pune pe soții Moreau era. dibaci mascată; puteau trece cu atât mai ușor drept niște oameni bogați „care doar de plăcere administrează proprietatea unui prieten, cu cât contele și contesa nu se arătau' pe acolo pentru a le mai tăia din pretenții: avantajele de care se bucurau din partea domnului de Serisy le dădeau posibilitatea de a trăi în mare belșug, bucurându-se de luxul vieții de la țară. Laptele, brânzeturile, untul, ouăle, păsările, vânatul, fructele, furajul, florile, lemnele, legumele, administratorul și soția sa le aveau toate de-a gala și din plin „așa că trebuia să cumpere doar carnea de la măcelar, vinul și coloniile ce nu puteau lipsi la un asemenea trai princiar. Aceeași fată care avea în grijă păsările și celelalte vietăți din ogradă frământa și cocea plinea. De câțiva ani Moreau își plătea măcelarul vânzându-i porci din curtea sa, după ce-și oprea cât îi trebuia pentru casă! într-o bună zi, contesa, care se purta minunat cu fosta ei cameristă, îi dăruia, poate ca amintire, o caleașca mică, demodată, pe care Moreau pusese s-o revopsească și în care își plimba soția, înhămând la ea doi cai zdraveni, folosiți de altfel și la muncile din parc. În afară de acești doi cai de ham, administratorul avea un cal de călărie. Ara parte din parc și cultiva destul pământ pentru a-și hrăni și caii, și oamenii; la coasă aduna vreo trei sule de câpițe de fân de cea mai bună calitate și nu dădea socoteală decât pentru o sută, bizuindu-se pe o vagă încuviințare din partea contelui. În loc s-o consume, vindea jumătatea care îi revenea din plățile în natură. Își întreținea din plin ograda

de păsări, hulubăria, vacile pe socoteala parcului, dar băligarul din grajdul său era folosit de grădinarii castelului. Pentru fiecare din aceste mici găinării avea câte o scuză. Doamna era servită de fata unuia dintre grădinari, aceasta fiind, rând pe rând. cameristă și bucătăreasă. O argată, care avea grijă de lăptărie, dădea și ea ajutor în casă. Moreau tocmise un ostaș reformat, pe nume Brochon, la țesălatul cailor și la muncile grele.

La Nerville, Chauvry, Beaumont, la Maffliers, Preroles și Nointel, frumoasa administratoare era peste tot primită de persoane care nu cunoșteau, sau se prefăceau a nu cunoaște, situația ei dinainte. Moreau se arăta de altfel oricând dispus să facă servicii unora sau altora. Se folosea de stăpânul său pentru lucruri care la Paris sunt socotite fleacuri, dar într-un fund de țară au mare însemnătate. După ce izbutise să numească pe cine voia el ca judecători de pace la Beaumont și la Isle-Adam, împiedicase în același an destituirea unui șef silvicultor și obținuse Legiunea de Onoare pentru vagmistrul din Beaumont. Așa că nu se făcea nicio petrecere în cercurile burgheze fără ca domnul și doamna Moreau să nu fie poftiți. Preotul paroh și primarul din Presles veneau în fiecare seară la joc de cărți la Moreau. Nu-i greu să pari om de treabă după ce ți-ai așternut așa de bine!

Femeie frumoasă și fandosită, ca toate fostele cameriste ce au slujit pe la doamnele din înalta societate și care, o dată măritate, maimuțăresc pe stăpânele lor, administratoarea introducea în partea locului noutățile modei; purta pantofi foarte scumpi și nu – mergea pe jos decât numai pe vreme frumoasă. Soțul îi dădea doar cinci sute de franci pentru toalete, dar această sumă înseamnă foarte mult la țară, mai cu seamă când e folosită cu socoteală; așa că administratoarea, blondă, luminoasă și proaspătă la față, la cei aproape treizeci și șase de ani ai ei era, deși mamă a trei copii, subțirică, micuță și drăgălașă și făcea pe tinerica, dându-și aere de prințesă. Când trecea

În caleașca ei spre Beaumont și vreun străin întreba „Cine-i?”, doamna Moreau era furioasă ori de câte ori localnicul răspundea: „E soția administratorului din Presles”. Îi plăcea să fie luată drept stăpâna castelului. Căuta să-i ajute pe oamenii de prin șalele dimprejur, toi din dorința de a poza în doamnă din înalta societate. Trecerea pe care o avea soțul ei pe lângă conte – trecere dovedită de atâtea și atâtea ori – impunea micii burghezii, așa că oamenii nu-și îngăduiau să-și bată joc de doamna Moreau, care apărea în ochii țăranilor drept un personaj de vază. Estelle (așa se numea dumneaei) nu se amesteca în treburile administrației cum nu se amestecă soția unui agent de schimb în afacerile lui de bursă; se descotorosi și de grijile proprii gospodăriei, ca și de acele legate de buna chiverniseală a averii lor, lăsându-le pe toate în seama soțului. Încrezătoare în veniturile ei, nici prin minte nu-i trecea că încântătorul trai pe care-l ducea de șaptesprezece ani ar putea fi cândva amenințat, totuși, când află de hotărârea contelui de a restaura mărețul castel din Presles, se simți ca lovită în viața ei de huzur și își îndemnă soțul să se înțeleagă pe sub mină cu Leger ca să se poată retrage apoi la Isle-Adam. Ar fi suferit din caleafară dacă ar fi lost o simplă subordonată, aproape o servitoare, față de fosta ei stăpână, care de bună seamă ar fi râs de ea văzând-o instalată în pavilion cu pretenția de a imita felul de viață al unei femei din lumea bună Marea dușmănie ivită între soții Reybert și doamna și domnul Moreau venea de la o vorbă a doamnei de Reybert, care o atinsese rău pe soția administratorului, ca urmare la înțepătura ce și-o îngăduise aceasta din urmă la sosirea familiei Reyberl. Estelle căutase să împiedice de la bun început orice atentat la supremația ei în societate, pornit din partea unei femei născută de Corroy. Doamna de Reybert reamintise tuturor persoanelor din împrejurimi, și poate că le și spusese celor care nu știau, ce fusese înainte doamna Moreau. Cuvântul *cameristă zbură* din gură în

gură. Invidioșii

— Și soții Moreau nu se putea să nu aibă atâția la Beaumont, la Isle-Adam, Maffliers, la Champagne. la Nerville, la Chauvry, la Baillel și la Moisselles - flecăriră într-atât, încât multe scânteii din acest incendiu căzură asupra menajului Moreau. De patru ani, soții Reybert, ostracizați de frumoasa administratoare, își atrăseseră atâta dușmănie din partea prietenilor și cunoscuților familiei Moreau, încât n-ai fi fost în stare să rămână în regiune dacă nu i-ar fi susținut dorința de jăzbunare.

Împrietenindu-se cu arhitectul Giindext, soții. Moreau aflaseră de la el că foarte curând urma să sosească un pictor care avea să termine picturile de ornamp.nl. ale castelului, ale cărui pânze mai de seamă fuseseră pictate de Schinner. Marele pictor recomandase pentru încadrări, arabescuri și alte amănunte pe călătorul însoțit de Mistigris. Așa că de două zile doamna. Moreau se pregătea și aștepta. Primirea unui pictor rara - avea să fie musafirul ei timp de câteva săptămâni cerea pregătiri deosebite. Lui Schinner și soției sale li se rezervase un apartament la castel, unde, potrivit poruncii contelui, fuseseră tratați ca însuși înălțimea-sa. Grinuot, comeseanul soților Moreau, arătase atâta respect marelui artist, încât nici administratorul și nici soția lui nu îndrăzniseră să se pună pe picior.de egalitate cu renumitul pictor. De altfel nobilii, ca și bogătașii de prin partea locului, se întrecuseră care mai de care în a-i sărbători pe Schinnsr și pe soția sa. Așa încât, foarte bucuroasă că-și putea lua oarecum revanșa, doamna Moreau avea de gând să trâmbițeze prin împrejurimi faima pictorului pe care-l aștepta și să-l prezinte ca pe un talant egal cu Schinner.

Deși cu o zi și chiar două zile înainte arborase două toalete elegante, frumoasa administratoare se pricepuse să-și folosească atât de bine garderoba, încât își pregătise cea mai încântătoare toaletă pentru seara de sâmbătă, când fără îndoială îl va avea pe artist ca invitat al ei la

cină. Își pusese pantofi de piele aurie și ciorapi de ață fină. Rochia roză, în dungi, cordonul de aceeași culoare, cu o cataramă de aur cizelat, cruciulița de la gât și brățările de catifea de pe brațele goale (doamna de Serisy avea brațe frumoase și-i plăcea să și le arate) dădeau doamnei Moreau înfățișarea unei elegante pariziene. Puăea o minunată pălărie de pai de Italia, garnisită cu un buchet de trandafiri înfoiați, cumpărată la „Nattier”, sub borurile căreia se revărsau buclele strălucitoare ale frumosului ei păr blond. După ce porunci să se pregătească cea mai aleasă mâncare pentru cină și după ce-și purtase ochii peste întregul ei apartament, se plimbă într-așa fel încât să se afle în fața parterului de flori din curtea cea mare a castelului, ca o castelană, când va trece trăsura. Deasupra capului ținea o minunată umbreluță roz, căptușită cu mătase albă cu franjuri. Zărindu-l pe Pierrotin, care preda portăresei de la castel ciudatele pachete ale lui Mistigris, fără ca vreun călător să se fi arătat, Estelle se întoarce dezamăgită, regretând că se gătise iarăși degeaba. La fel cu cele mai multe persoane cărora le place să se gătească, nu se simți în stare să facă altceva decât să-și piardă vremea cu tot felul de fleacuri în salon, așteptând diligenta de Beaumont – care trecea la un ceas după Pierrotin, deși nu pleca din Paris decât la ora 1 după amiază – și se întoarce acasă, în timp ce artiștii se ferecheau. Într-atât împuiase grădinarul, căruia îi ceruseră lămuriri, urechile tânărului pictor și ale lui Mistigris cu laudele despre frumoasa doamnă Moreau, încât și unul, și altul simțiră că trebuie să se *înțolească iestiv* (după expresia din atelier) și se îmbrăcară în ținuta lor cea mai elegantă, pentru a se prezenta în pavilionul administratorului, unde îi conduse Jacques Moreau, cel mai mare dintre copii, un băiat îndrăzneț, îmbrăcat după moda engleză cu o frumoasă haină cu guler răsfrânt și care-și petrecea vacajita ca un pește în apă pe această moșie unde mama lui domnea ca suverană absolută.

— Mamă, zise el, dumnealor sunt artiștii trimiși de domnul Schinner.

Doamna Moreau, foarte plăcut surprinsă, se ridică și, făcând semn fiului ei să ofere scaune musafirilor, începu să-și desfășoare toată gama gratiilor.

— Mamă, tânărul Husson e cu tata, îi suflă băiatul la ureche. Mă duc să ți-l aduc...

— Nu te grăbi, distrați-vă împreună, îi spuse mamă-sa.

Aceste cuvinto, *nu le grăbi*, îi lămuriră numaidecât pe cei doi artiști cam ce importanță i se dă tovarășului lor de drum; dar ghiciră acel sentiment pe care de obicei îl arată o mamă copilului ei vitreg. Într-adevăr, doamna Moreau, neputându-se împăca nici după șaptesprezece ani cu ideea că administratorul era atât de legat de doamna Clapart și de micul Husson, îi ura pe față atât pe mamă, cât și pe băiat, așa că lesne vom înțelege de ce administratorul nu se încumetase până atunci să-l aducă pe Oscar la Presles.

— Avem plăcuta sarcină, soțul meu și cu mine, se adresă ea celor doi pictori, de a vă face onorurile de gazde, ca din partea castelului. Ne plac artele, și îndeosebi artiștii, adăugă ea fandosindu-se, și vă rog să vă socotiți ca la dumneavoastră acasă. La țară, știți dumneavoastră, oamenii trebuie să se simtă la largul lor, să se bucure de libertate deplină; altminteri, totul pare searbăd. L-am avut oaspete și pe domnul Schinner...

Mistigris aruncă o privire cu tâlc înspre camaradul său.

— Îl cunoașteți de bună seamă, reluă Estelle după o clipă de tăcere.

— Dar cine nu-l cunoaște, doamnă? răspunse pictorul.

— E cunoscut *ca un cal treaz*, interveni Mistigris.

— Domnul Grindot mi-a spus numele dumneavoastră, zise doamna Moreau, dar I-am...

— Joseph Bridau, răspunse pictorul, grozav de

preocupat să știe cam cu ce lei de femeie are de-a face.

Mistigris începu să fiarbă în sinea sa de furie împotriva tonului protector al frumoasei administratoare; dar pândeă, ca și Bridau, un gest. O vorbă care să-i lumineze - unul dintre acele cuvinte buclucașe, pe care pictorii, acești neîndurători observatori înnașcuți ai ridicolului, pradă obișnuită a creionului lor, îl surprind la repezeală. În primul rând îi impresionară pe pictori mâinile și picioarele mari ale Estellei, fată de țărani de prin împrejurimile orașului Saint-Lô; apoi, vreo două expresii de cameristă și cele câteva întorsături de fraze în vădit contrast cu eleganța îmbrăcăminții nu intimară să-i lămurească pe pictor și pe elevul său cu cine au de-a face. Și, dintr-o simplă privire, amândoi se înțelesesă s-o ia pe Estelle în serios, ca să-și poată petrece cât mai plăcut timpul.

— Vă plac artele, doamnă? Se prea poate să le și cultivați cu succes, i se adresă Joseph Bridau.

— Nu. Fără să ti fost neglijată, educația mea a luat o direcție pur comercială. Am însă o înțelegere atât de adâncă și de fină în ceea ce privește artele, încât domnul Schinner mă ruga întotdeauna să-mi dau părerea după ce isprăvea câte un tablou.

— Ca și Molière. care o consulta pe Laforet, zise Mistigris.

Fără a bănuî că Laforet era o servitoare, doamna Moreau răspunse printr-o mică plecăciune, care vădea că, în ignoranța ei, primea acest nume ea un compliment.

— Cum se face că nu v-a propus să vă crocheze 10? întrebă Bridau. Pictorilor le plac persoanele frumoase.

— Ce vreți să înțelegeți prin aceste cuvinte? se miră doamna Moreau, pe fata căreia se ivi mânia unei regine jignite.

— În termenii atelierelor de pictură, a face crochiul unui cap înseamnă a-l schița, interveni Mistigris cu un glas insinuant, și bineînțeles că noi nu vrem să facem decât

crochiul unor capele frumoase. De aici și expresia: e frumoasă s-o crochezi!

— Nu cunoșteam originea acestui cuvânt, răspunse ea, făcând ochi dulci lui Mistigris.

— Elevul meu, zise Bridau, domnul Leon de Lora, are o deosebită înclinare pentru portret. Ar fi foarte fericit, frumoasă doamnă, să vă lase o amintire a trecerii noastre pe aici, pictând fermecătorul dumneavoastră cap

Joseph Bridau îi făcu semn lui Mistigris, dându-i a înțelege: „Acum e momentul I Nu-i chiar de lepădat femeia asta!” Prinzând tâlcul acestui semn din ochi. Leon de Lora lunecă ușor pe canapea lângă Estelle și îi luă mâna, fără ca ea să se împotrivească.

— Oh, dacă doriți să faceți o surpriză soțului dumneavoastră, doamnă, și-ați vrea să-mi acordați câteva sedințe numai între noi doi, voi căuta să mă întrec pe mine însumi. Sunteți atât de frumoasă, atât de proaspătă, atât de fermecătoare!... Chiar un om lipsit de talent ar deveni un geniu avându-vă ca model! Din adâncul ochilor dumneavoastră ar extrage atâta...

— Apoi îi vom picta pe scumpii dumneavoastră copii în arabescuri, îl întrerupse Joseph pe Mistigris.

— Mi-ar plăcea mai mult să-i am în salonul meu, dar ar fi poate indiscret, reluă ea, privindu-l pe Bridau cu un aer cochet.

— Frumusețea, doamnă, este o regină pe care pictorii o adoră, și ea dispune de ei după plac.

„Sunt încântători”, se gândi doamna Moreau.

— V-ar plăcea o plimbare seara, în caleașca, după cină, în pădure?

— Oh, oh, oh, oh, oh I exclamă Mistigris pe tonuri extatice, punctind parcă fiecare situație. Așadar, Presles va fi un adevărat paradis terestru I

— Cu o Evă blondă, tânără și răpitoare! completă Bridau.

În clipa când doamna Moreau se umila în pene și

plutea în al șaptelea cer, fu deodată readusă pe pământ, ca un zmeu tras de sfoară.

— Doamnă! strigă fata în casă, dând buzna în salon.

— Dar bine. Rosalie, cine ți-a dat voie să intri fără să fii chemată?

Rosalie, care parcă nici nu auzise dojana, îi șopti la ureche stăpânei:

— Domnul conte e la castel!

— A întrebat de mine? replică administratoarea.

— Nu, doamnă... Dar... cere geamantanul și cheia de la apartamentul său.

— Să i se dea, zise administratoarea, făcând un gest de nerăbdare pentru a-și ascunde tulbuarea.

— Mamă, uite-l pe Oscar Husson strigă mezinul, aducând musafirul, care, roșu ca macul, nu îndrăzni să mai facă niciun pas când dădu ochii cu cei doi pictori ferchezuiți.

— Va să zică ai sosit, drăguțul meu Oscar, i se adresă Estelle pe un ton înțepat. Sper că te duci să te îmbraci, urmă ea, după ce-l măsură din cap până în picioare cu cel mai mare dispreț. Cred că mama ta nu te-a obișnuit să cinezi cu musafirii în halul ăsta I?

— Oh I interveni neîndurătorul Mistigris, un viitor diplomat trebuie să *ție tare... în funduri. Două haine valorează mai mult decât una.*

— Cum adică un viitor diplomat? se miră doamna Moreau

În clipa aceea ochii bietului Oscar se umeziră, căutând pe rând înspre Joseph și Leon.

— O glumă făcută pe drum, răspunse Joseph, încercând de milă să-l scoată pe Oscar din încurcătură.

— Tinerelul a vrut și el să se amuze cum ne-am amuzat și noi, și a spus șotii, se amestecă același neîndurător Mistigris, și uite-l acum cum stă ca un... *măgăruș la poartă nouă!*

— Doamnă, zise Rosalie, ivindu-se iar în ușa

salonului, excelența-sa poruncește o cină pentru opt persoane și cere să fie gata la ora 6. Ce-i de făcut?

În timp ce Estelle vorbea cu femeia de serviciu, cei doi artiști și Oscar schimbă priviri ce vădeau temeri cumplite.

— Excelența-sa! Cine-i? întrebă Joseph Bridau.

— Cine să fie? Păi domnul conte de Serisy. îi lămuri micul Moreau

— Să fi fost oare el în cucu? întrebă Leon de Lora.

— O! exclamă Oscar. Conte de Serisy nu călătorește decât în trăsură cu patru cai.

— Cu ce a sosit domnul conte de Serisy? o întrebă pictorul pe doamna Moreau când se reasează, părând tare abătută.

— Nu știu nimic, răspunse ea. Nu mă pot dumeri asupra sosirii înălțimii-sale, nici ce are de gând să facă. Și tocmai acum Moreau nu-i aici!

— Excelența-sa îl pofteste pe domnul Schinner să vină la castel, zise grădinarul adresându-se lui Joseph, și îl roagă să-i facă plăcerea de a cina cu dânsul, împreună cu domnul Mistigris.

— Ne-am dus pe copcă! exclamă ucenicul râzând. Cel pe care l-am luat drept un burghez oarecare în trăsura lui Pierrotin este contele. Pe bună dreptate se spune: nu-i *zădărești niciodată pe cine-l cauți*.

Oscar rămase ca o stană de piatră; auzind ce auzise, își simți gâttelejul mai sărat dăci apa mării.

— Și dumneata, care i-ai vorbit de adoratorii soției și de boala lui urâtă!... zise Mistigris către Oscar.

— Ce. ce-i? întrebă intrigată soția administratorului, privindu-i pe cei doi artiști, care ieșiră râzând de mulra lui Oscar.

Oscar stătea ca trăsnet, mut, năuc, neînțelegând nimic, deși doamna Moreau îl tot întreba, scuturându-l de brațul pe care i-l apucase și pe care i-l strângea cu putere; dar fu silită să-l lase pe Oscar în salon, fără a-l fi putut face

să vorbească, fiindcă Rosalie o chemă din nou să-i dea lenjeria de masă, argintăria și să supravegheze în persoană ca poruncile contelui să fie întocmai executate. Oamenii din curte, grădinarii, portarul și nevasta lui alergau toți încolo și înapoi, zăpăciți, lucru ușor de înțeles de altminteri. Stăpânul picase în casă ca din senin.

Din vârful dealului de la Cave, contele o luase pe un drumeag cunoscut spre casa paznicului său și ajunsese acolo cu mult înaintea lui Moreau. Văzându-se față în față cu adevăratul lui stăpân, paznicul rămase uluit.

— Moreau e aici? îi văd calul, întrebă domnul de Serisy.

— Nu, excelență, dar fiindcă trebuie să se ducă la Moulineaux înainte de cină, a lăsat calul aici și s-a dus să dea câteva porunci la castel.

Paznicul nici nu bănuia ce importanță are răspunsul lui, care, în împrejurările de față, dădea unui om perspicace dovada unei certitudini.

— Dacă vrei să-ți păstrezi slujba, îi zise contele paznicului, te duci cât mai repede la Beaumont călare pe acest cal și-i predai domnului Margueron biletul pe care am să-l scriu acum.

Contele intră în pavilion -, scrise câteva cuvinte, împături bilețelul ca să nu poată fi desfăcut fără să se cunoască și îl înmână paznicului de cum îl văzu urcat în șa.

— Să nu scapi o vorbă nimănui I porunci domnul de Serisy. Iar dumneata, adăugă el vorbind nevastei paznicului, dacă Moreau se va mira că nu-și găsește calul, să-i spui că l-am luat eu.

Și contele se repezi în parc; i se deschise poarta la primul semn. Oricât de deprins ar fi cineva cu zarva politicii, cu emoțiile și cu adversitățile ei, când are destulă vitalitate sufletească pentru a putea iubi la vârsta contelui, acel om se vedește oricând tânăr în fața unei trădări. Domnul de Serisy suferea atât de mult la gândul că e înșelat de Moreau, încât la Saint-Brice nu-l socotea chiar

complicele lui Leger și al notarului, ci doar momit de aceștia. Așa că, în pragul hanului, în timp ce moș Leger stătea de vorbă cu hangiu, încă se mai gândea să-l ierte pe administrator, după ce-l va dojeni în lege. Și, lucru ciudat! trădarea omului său de încredere nu-l preocupa decât doar ca un episod oarecare, din clipa când Oscar dezvăluise glorioasele infirmități ale neobositului trudit, ale marelui dregător napoleonian. Asemenea amănunte bine tănuite nu putuseră fi date în vileag decât de Moreau, care își bătuse desigur joc de binefăcătorul său, împreună cu fosta cameristă a doamnei de Serisy, sau cu fosta Aspasia de pe vremea Directoratului. Luând-o repede pe drumul cel mai scurt, acest *pair de France*, acest ministru plânse cum plâng oamenii tineri, își plânse ultimele lacrimi! Se simțea într-atât de crunt lovit în toate sentimentele lui omenești, încât el, care era de obicei liniștit, străbătu parcul ca o fiară rănită.

Când Moreau întrebă de calul său, nevasta paznicului îi răspunse:

— L-a luat domnul conte chiar acum!

— Care conte? strigă el.

— Excelența-sa contele de Serisy, stăpânul nostru, îl lămuri femeia. O fi acum la castel, mai adăugă dânsa ca să scape de administrator, care, neînțelegând nimic din tot ce se petrecea, se îndreptă spre castel.

Se întoarse însă repede pentru a o iscodi pe nevasta paznicului, căci își dădu seama că sosirea neanunțată a contelui, ca și comportarea sa ciudată ascund ceva grav. Speriată și văzându-se strânsă ca într-o menghine între conte și administrator, femeia se încuiase în pavilion, hotărâtă să nu deschidă decât soțului ei. Din ce în ce mai îngrijorat, Moreau, deși era încălțat cu cizme, o porni în goană spre casa portarului, unde află în sfârșit că excelența-sa contele se îmbracă. Rosalie, pe care administratorul o întâlni pe drum, îi spuse:

— Șapte persoane la cină la înălțimea >sa...

Moreau se îndreptă spre pavilionul său și văzu pe lata din curte certându-se cu un tânăr chipeș.

— Domnul conte a vorbit de adjutantul lui Mina, un colonel, spunea biata fată.

— Eu nu sunt colonel, răspunse Georges

— Vă cheamă Georges?

— Dar ce s-a întâmplat? interveni administratorul.

— Domnule, mă numesc Georges Marest, sunt fiul unui bogat marchitan *en gros* din strada Saint-Marlin și am venit în interes de afaceri la domnul conte de Serisy, din partea maestrului Crottat, notar, al cărui secretar secund sunt.

— Și eu îi repet domnului că excelența-sa mi-a spus așa: „Se va prezenta un colonel pe nume Czerni-Georges, adjutantul lui Mina, sosit cu trăsura lui Pierrotin; dacă întreabă de mine, introdu-l în sala de așteptare”.

— Nu se cuvine să glumiți cu înălțimea-sa, zise administratorul, știți, domnule. Dar cum a venit înălțimea-sa fără să mă fi anunțat? Și de unde știe domnul conte că ați călătorit în trăsura lui Pierrotin?

— De bună seamă, zise secretarul, contele e călătorul care, fără bunăvoința unui tânăr, ar fi mers pe capra trăsorii lui Pferrolin.

— Pe capră, în trăsura lui Pierrotin?... se miră administratorul* ca și fata din curte.

Sunt sigur, mai ales auzind numele pomenite de fata aceasta, reluă Georges Marest.

— Și cum? întrebă Moreau.

— Iată cum, exclamă secretarul. Pentru a-i păcăli pe călători, le-am înșirat la bazaconii despre Egipt, Grecia, Spania. Cum aveam piteni la cizme, m-am dat drept colonel de cavalerie, ca să mai glumesc puțin.

— Vă rog, întrebă Moreau, cum arăta călătorul care după părerea dumneavoastră ar fi domnul conte?

— Uite, răspunse Georges, are fața roșie ca o cărămidă, părul alb de tot și sprâncene negre.

— El e.

— Sunt pierdut 1 exclamă Georges Marest.

— De ce?

— Mi-am bătut joc de decorațiile lui.

— Nu-i nimic I E om înțelegător... S-o fi distrat și el.

Veniți repede la castel, spuse Moreau. Eu mă duc la dânsul. Unde v-ați despărțit?

— Sus pe deal.

— Nu mai înțeleg nimic, exclamă Moreau.

— La urma urmei, l-am cam luat în zeflema, dar nu i-am făcut niciun afront, își zise secretarul.

— Și de ce ați venit? întrebă administratorul.

— Am adus actul de vânzare al fermei Moulineaux, gata întocmit.

— Doamne-tiumnezeule I strigă administratorul. Nu mai înțeleg nimic I

Când ciocăni de două ori la ușa stăpânului său și auzi: „Dumneata ești, *domnule* Moreau?” administratorul simți că-i bate tare inima.

— Da, excelență!

— Intră!

Contele purta pantaloni albi și cizme fine, vestă albă și o haină neagră, pe care strălucea la dreapta insigna Marii Cruci a Legiunii de Onoare, iar în stânga atârna la butonieră, de un lanț de aur, Lâna de Aur. Eșarfa albastră contrasta viu cu albul vestei. Se pieptănase singur și-și pusese de bună seamă tot acest harnașament pentru, a-l primi pe Margueron cu toate onorurile și poate pentru a-l impresiona pe acest om simplu prin fastul măreției.

— Ei, bine, domnule, zise contele șezând și lăsându-l pe Moreau să stea în picioare, nu-i chip să încheiem afacerea cu Margueron?

— Acum cere un preț prea mare pe ferma lui.

— Și de ce n-ar veni să stăm de vorbă? întrebă contele luând un aer visător.

— E bolnav, excelență...

— Sunteți sigur?

— Am fost la el...

— Domnule, rosti contele pe un ton aspru și înspăimântător, ce i-ați face unui om de încredere dacă el, văzând că vă căutați de o boală pe care ați vrea s-o tăinuți, s-ar duce să facă haz de asta cu o târfă?

— L-aș stâlci în băți.

— Și dacă v-ați da în același timp seama că abuzează de încrederea ce i-o arătați și vă fură?

— Aș încerca să-l prind asupra faptului și l-aș trimite la ocnă.

— Ascultă, *domnule* Moreau! Fără îndoială că ai vorbit despre infirmitățile mele doamnei Clapart și ți-ai bătut joc împreună cu dânsa de dragostea mea pentru contesa de Serisy; căci azi-dimineață, în fața mea, tânărul Husson îi pune la curent pe niște călători dintr-o diligentă cu tot felul de amănunte legate de tratamentele la care am fost supus... și în ce termeni, dumnezeule! A îndrăznit s-o calomnieze pe soția mea. În sfârșit, am aflat chiar din gura lui moș Leger, care se întorcea de la Paris în trăsura lui Pierrotin, despre planul ce l-ați pus la cale tustrei, dumneata, notarul din Beaumont și dânsul, cu privire la Moulineaux. V-ați dus la domnul Margueron și i-ați spus să se prefacă bolnav; e atât de bolnav, încât îl aștept la masă și va veni de bună seamă. Ei bine, domnule, n-aș face caz de faptul că ați adunat două sute cincizeci de mii de franci, agonisiți pe socoteala mea în șaptesprezece ani... înțeleg asta. Dacă mi-ai fi cerut de fiecă dată tot ce (i-ai luat singur, sau ceea ce ți se oferea, ți-aș fi dat: ești Ută de familie. Cu toată lipsa dumatăle de scrupule, ai fost totuși mai puțin rău decât alții, cred... Dar dumneata, care cunoști tot ce am făcut pentru țară, pentru Franța, dumneata, care m-ai văzut veghind sute de nopți pentru împărat, sau lucrând câte optsprezece ore pe zi. trimestre întregi, dumneata, care știi cât de mult o iubesc pe doamna de Serisy, să trăncănești despre toate acestea față

de un copil, destăinuind amănuntele cele mai intime, sentimentele mele de dragoste, pentru ca o doamnă Husson să găsească motiv de distracție?...

— Excelentă...

— E de neiertat! A lovi pe un om în interesele sale nu-i nimic, dar a-l lovi în sentimentele sale Nici nu-ți dai seama ce ai făcut Contele își îngropa capul în palme și rămase tăcut câteva clipe. Îți las tot ce ai adunat, reluă el, și te voi uita. Pentru demnitatea mea, pentru onoarea dumitale, ne vom despărți în mod decent, căci nu pot uita în acest moment ce a făcut tatăl dumitale pentru tatăl meu. Vă rog să vă înțelegeți cât mai bine cu domnul de Reybert, care va veni în locul dumitale. Păstrează-ți calmul, ca și mine. Nu te da în spectacol față de proști. Mai ales fără înjosiri și fără tocmeli. Dacă ai pierdut încrederea mea, caută să păstrezi bunăvoința oamenilor bogați. Cât privește pe acel caraghios care era cât pe ce să mă ucidă, să nu calce la Presles! Duce (i-l la han... Nu știu dacă văzându-l mi-aș putea stăpâni furia.

— N-am meritat atâta blândețe, excelență, răspunse Moreau cu lacrimi în ochi. Da, dacă aș fi fost din cale-afară de necinstit aveam până acum cinci sute de mii de franci; de altfel, sunt gata să vă dau socoteala amănunțită a averii mele. Dar, credeți-mă, excelență, că dacă am vorbit de dumneavoastră cu doamna Clapart n-am făcut-o niciodată în batjocură, ci dimpotrivă, pentru a deplânge starea sănătății dumneavoastră și pentru a o întreba dacă nu cunoaște unele leacuri necunoscute medicilor, dar folosite de oamenii din popor... Am vorbit despre sentimentele dumneavoastră când băiatul dormea (se pare că trăgea cu urechea), dar întotdeauna cu multă afecțiune și în termenii cei mai cuviincioși. Din nenorocire, indiscrețiile, ca și crimele nu rămân nepedepsite. Dar, supunându-mă hotărârii mâniei dumneavoastră îndreptățite, aș dori cel puțin să știți cum s-au petrecut lucrurile. Credeți-mă că dacă am vorbit cu doamna Clapart despre dumneavoastră,

am făcut-o numai de la mimă la inimă. De altminteri, o puteţi întreba şi pe soţia mea, niciodată n-am vorbit între noi despre aceste lucruri...

— Ajunge, îl întrerupse contele, nestrămutat în convingerea sa. Nu suntem copii. Hotărârea mea e irevocabilă. Pune în ordine afacerile dumitale şi pe ale mele. Veţi putea ocupa pavilionul până în octombrie.

Domnul şi doamna de Reybert vor locui la castel, dar, înainte de toate, căutaţi să trăiţi împreună ca oameni civilizaţi, care se urăsc, dar ştiu să salveze aparenţele.

Contele şi Moreau coborâra. Moreau, alb la faţă ca părul contelui, liniştit şi demn.

În timpul acestei convorbiri, diligenţa de Beaumont, plecată din Paris la ora 1, se opri la poartă, şi din ea coborî maestrul Crottat, care, după porunca dată de conte, aştepta în salon, unde-l găsi pe secretarul său tare plouat şi pe cei doi pictori, tustrei încurcaţi de situaţia în care se aflau. Domnul de Reybert. În vârstă de vreo cincizeci de ani, cu o înfăţişare aspră, car care-ţi inspira încredere, venise însoţit de bătrânul Margueron şi de notarul din Beaumont, încărcat cu un teanc de hârtii şi de titluri. Când contele apăru în hainele sale de om de stat, Georges Marest simţi crampe în stomac, iar Joseph Bridau tresări; Mistigris însă, ferchezuit ca de duminică şi neavând să-şi reproşeze nimic, vorbi destul de tare:

— Dar ştiţi că arată mult mai bine aşa !

— Caraghiosule, îi spuse contele apucându-l de ureche şi luându-l cu el, vezi că amândoi ne ocupăm cu decoraţiile 1 V-aţi recunoscut lucrarea, dragă domnule Schinner? îl întrebă contele, arătându-i plafonul pictat de artist.

— Excelenţă, răspunse pictorul, am greşit atribuindu-mi din lăudăroşenie un nume celebru; dar asta mă sileşte să fac lucrări frumoase şi să aduc cinste în acelaşi timp numelui de Joseph Bridau

— Dumneata mi-ai luat apărarea, rosti repede

contele, și sper că-mi vei face plăcerea de a cina cu mine, împreună cu spiritualul nostru Mistigris.

— Excelența-sa nu știe ce-l așteaptă, răspunse obraznicul ucenic. *Flămândul n-ascultă chitic.*

— Bridau exclamă ministrul amintindu-și deodată de ceva; nu ești cumva ruda unuia dintre oamenii cei mai muncitori din vremea Imperiului, șeful unei direcții din minister, care a murit victimă a zelului său?

— Sunt fiul lui, excelență, răspunse Joseph, înclinându-se.

— Fii binevenit în casa mea, reluă contele, strângându-i mâna cu ambele sale mâini. L-am cunoscut pe tatăl dumitale și te poți bizui pe mine ca pe un... unchi din America, adăugă domnul de Serisy zâmbind. Dar ești prea tânăr ca să poți avea elevi; al cui elev e Mistigris?

— Al prietenului meu Schinner, care mi l-a dat ca ajutor, răspunse Joseph. Mistigris se numește Leon de Lora. Excelență, dacă vă amintiți de tatăl meu, binevoiți a vă gândi și la unul dintre fiii săi, acuzat de complot împotriva statului și tradus în fața Curții *Pair*-ilor.

— Ah, e adevărat I își aminti contele. Voi avea grijă de el, fii încredințat I Cât privește pe prințul Czerni-Georges, prietenul lui Ali-pașa, adjutantul lui Mina... i se adresa contele lui Georges, apropiindu-se de el.

— EL?... Al doilea secretar al meu, se miră Crottat.

— Vă înșelați, maestre Crottat, rosti contele pe un ton sever. Un secretar care vrea să ajungă notar nu-și lasă acte importante în diligență la dispoziția călătorilor I Un secretar care vrea să ajungă notar nu cheltuiește douăzeci de franci între Paris și Moisselles I Un secretar care vrea să ajungă notar nu se expune pericolului de a fi arestat ca transfug...

— Excelență, Îl întrerupse Georges Marest, am vrut să mă distrez pe drum pe seama unor burghezi, dar...

— Nu întrerupe pe excelența-sa, îl repezi patronul lovindu-l zdravăn cu cotul în coastă.

— Un notar trebuie să dea dovadă de la început de discreție, de finețe și să nu ia pe un ministru drept un fabricant de luminări.

— Recunosc că am greșit, dar actele mele nu le-am lăsat la... încercă să se apere Georges.

— Comiți acum greșeala de a contrazice pe un ministru, pe un *pair de France*, pe un nobil, pe un bătrân, pe un client. Caută proiectul actului de vânzare.

Secretarul răvăși toate hârtiile din servietă.

— Nu încuica hârtiile, interveni ministrul, scoțând actul din buzunarul lui. Iată ce cauți dumneata.

Crottat întoarse de trei ori actul pe fală și pe dos, într-atât era de uimit.

— Cum asta, domnule?... se răsti notarul la Georges.

— Dacă nu-l luam eu, reluă contele, moș Leger, care nu e chiar atât de prost cum îl socotiți după întrebările ce le-a pus asupra agriculturii, căci vă dovedea că trebuie să te gândești întotdeauna la meseria pe care o ai, putea să pună mina pe acest act și să ghicească planul meu... îmi vei face și dumneata plăcerea de a lua masa cu mine, cu condiția să ne povestești cum a fost executat *muslimul* de Smirna și alte amănunte din memoriile vreunui client pe care fără îndoială le-ai citit înainte de a fi fost publicate.

— Ciocăneală pentru trăncăneală, șopti Leon de Lora către Joseph Bridau.

— Domnilor, se adresă contele notarului din Beaumont, lui Crottat și domnilor Margueron și de Reybert, să trecem alături. Nu ne vom așeza la masă decât după ce vom încheia afacerea; căci, după cum spune Mistigris, *trebuie să știi să tragi când trebuie*.

— N-am ce zice, e om cumsecade! îi spuse Leor de Lora lui Georges Marest.

— Da, dar patronul meu nu-i cumsecade și o să mă poftască să trăncănesc în altă parte!

— Păi dumitale îți place să călătorești, zise Bridau.

— Dar ce săpuneală o să capete băiețașul de la

domnul și doamna Moreau!... exclamă Leon de Lora.

— Un mic nerod, spuse Georges. Fără el, contele s-ar fi distrat. Oricum, lecția o să ne folosească, și, dacă mă mai prinde cineva că vorbesc în diligență...

— Mare prostie! îl întrerupse Joseph Bridau.

— Și de prost-gust, își dădu părerea Mistigris. De altfel, *vorba multă, sărăcia pomului*.

În timp ce se trata vânzarea între domnul Margueron și contele de Serisy, asistați fiecare de notarul lui, de față fiind și domnul de Reybert, fostul administrator se îndrepta, abia trăgându-și picioarele, spre pavilionul lui. Intră, fără să vadă nimic înaintea ochilor, și se așază pe canapeaua din salon, unde tânărul

Husson se piti într-un colț ca să nu fie văzut, atât îl speriasse chipul livid al protectorului mamei sale.

— Ce-i cu tine? exclamă Estelle, intrând destul da obosită după toate câte le orânduise.

— Draga mea, suntem pierduți, și pierduți fără scăpare! Nu mai sunt administratorul moșiei Presles. am pierdut încrederea contelui.

— Ce s-a întâmplat?

— Moș Leger, care era în trăsura lui Pierrotin, nu știu ce a vorbit, și contele a aflat despre toată afacerea Moulineaux; dar nu din pricina asta am pierdut pentru totdeauna protecția sa...

— Cum, ce?

— Oscar a bârfi. **t** pe socoteala contesei și a pomenit de bolile domnului...

— Oscar I... strigă doamna Moreau. Ești pedepsit, dragul meu, acolo unde ai păcătuit. Chiar făcea să hrănești șarpele ăsta la sânul tău!... De câte ori nu te-am prevenit...

— Ajunge I strigă Moreau cu glas spart.

În acea clipă Estelle și soțul ei îl zăriră pe Oscar ghemuit într-un colț-Moreau se repezi asupra nenorocitului copil, ca un uliu asupra prăzii, 11 apucă de gulerul miciei sale redingote măslinii și-l aduse în fața ferestrei.

— Spune I Ce-ai vorbit cu excelența-sa în trăsură?

Ce diavol ți-a dezlegat limba, ție, care taci întotdeauna când te întreb câte ceva? Ce ți-a trecut prin cap! strigă la el administratorul, din cale-afară de furios.

Prea buimăcit ca să poată plânge, C) scar tăcea chitic, încremenit locului ca o statuie.

— Ai să ceri scuze excelenței-sale! zise Moreau.

— Dar ce, excelența-sa se poate sinchisi de o asemenea spurcăciune? strigă furioasă Estelle.

— Hai cu mine la castel I repetă Moreau.

Oscar se prăbuși ca o bucată de lemn și rămase lat pe jos.

— Vii, n-auzi? zise Moreau, înfuriindu-se tot mai tare.

— Nu, nu, vă rog, vă rog! strigă Oscar, care nu voia cu niciun chip să se supună unei cazne ce i se părea mai îngrozitoare decât moartea.

Moreau îl apucă de haină și îl târî ra pe un mort prin toate curțile ce răsunau de strigătele și de hohotele de peins ale lui Oscar; îl trase așa până la scara castelului și, cu puterea furiei, îl aruncă pe băiat, care urla și se ținea (capăn ca un băț, în salon la picioarele contelui, tocmai când acesta încheiase târgul cu privire la Moulineaux și se îndrepta spre sulragerie însoțit de invitați.

— În genunchi, în genunchi, nenorocitul! Cere iertare. celui care ți-a dat pâinea sufletească, obținând bursă pentru tine la colegiu I strigă Moăean.

Cu fața lipită de pardoseală, Oscar spumega de turbare, dar nu scotea o vorbă. Toți cei de față tremurau. Moreau, care abia își reținea mânia, se aprinsese cumplit la față, de parcă tot sângele i se urcase la cap.

— Tânărul acesta e peste măsură de vanitos, zise contele, după ce așteptase în zadar scuzele lui Oscar. Un om mândru se cuvine a se umili, fiindcă și în anumite înjosiri există măreție. Tare mi-i teamă că nu veți izbuti să scoateți nimic din acest băiat! Și ministrul trecu înainte.

Moreau îl luă pe Oscar și îl du9 e acasă. Cât timp

înhămară caii la caleașcă, el scrisese doamnei Clapart scrisoarea ce urmează:

„Draga mea, Oscar m-a ruinat. Pe drum, azidimineață, în trăsură la Pierrotin, s-a apucat să vorbească despre ușurința doamnei contese chiar excelenței-sale, care călătorea și el în aceeași trăsură, incognito. Ba mai mult, i-a pomenit și de boala lui groaznică, pe care și-a atras-o muncind nopți de-a rândul în felurile sale demnități. După ce m-a concediat, contele mi-a pus în vedere să nu-l las pe Oscar să locuiască la Presles și să-l trimit acasă. Așa că, pentru a da urmare poruncii lui, am pus să înhame caii la caleașca soției mele, și Brochon, grăjdarul, ți-l va aduce înapoi pe netrebnic. Eu și soția mea suntem disperați, disperare pe care e ușor să ți-o închipui, și de aceea nici nu ți-o descriu. Peste câteva zile voi veni la Paris, căci trebuie să iau o hotărâre. Am trei copii, trebuie să mă gândesc la viitorul lor, și nu m-am hotărât încă de ce să m-apuc, dar nu mă voi lăsa până ce nu-i voi arăta contelui ce înseamnă șaptesprezece ani din viața unui om ca mine. Am strâns două sute șaiszeci de mii de franci și vreau să ajung să fac avere, ca într-o bună zi să mă pot aproape măsura cu excelența-sa. În aceste clipe mă simt în stare să mut munții din loc, să birui greutatea oricât de mari. Ce pârghie poate însemna o scenă de asemenea umiliri I... Ce fel de sânge o fi curgând în vinele lui Oscar? I Nu pot să te felicit nicidecum pentru dânsul; se comportă ca un nătărău, și până acum, când scriu aceste rânduri, n-am putut scoate o vorbă din gura lui. N-a vrut să răspundă nimic la întrebările mele și ale soției... Ce, e pe cale să se timpească, sau e gata tâmpit? Dragă prietenă, nu i-ai dat îndrumările de rigoare înainte de a-l urca în trăsură? De câte nenorociri m-ai fi cruțat dacă-l însoțeai, cum te-am rugat I Dacă nu voiai s-o vezi pe Estelle, puteai să-l însoțești până la Moisselles I În sfârșit, asta e.

Adio, la revedere, pe curând!

Devotatul dumitale servitor și prieten Moreau”.

La ora 8 seara doamna Clapart, întorcându-se după o mică plimbare cu soțul ei, împletea ciorapi de iarnă pentru Oscar, la lumina unei singure luminări. Domnul Clapart aștepta pe unul dintre prietenii săi, Poiret, care venea din când în când să joace cu el o partidă de domino, căci nu se încumeta niciodată să se ducă seara la vreo cafenea. Deși de obicei tare cumpătat din pricina proastei sale stări materiale, Clapart n-ar fi putut rezista atâtor lucruri îmbietoare ce se aflau acolo, mai cu seamă față de obișnuința cafenelei, care nu l-ar fi cruțat cu ironiile lor.

— Mă tem să nu fi trecut Poiret pe la noi, îi zise Clapart soției.

— Dar, dragă, portăreasa ne-ar fi spus, îi răspunse doamna Clapart.

— Se poate să fi uitat I.

— De ce. mă rog, crezi c-a uitat?

— N-ar fi prima dată când uită să ne comunice ceva, căci numai bunul Dumnezeu știe cum sunt tratați oamenii care n-au trăsură la scară.

— În sfârșit, exclamă biata femeie pentru a schimba discuția și ca să mai scape de cicălelile lui Clapart, Oscar a și ajuns acum la Presles, ce fericit o să fie pe moșia asta așa de frumoasă, în parcul acela minunat I

— Da, da, așteaptă-te la lucruri frumoase!... răspunse Clapart. Are să mai iasă cine știe ce tărăboi I

— Te rog mai lasă-l în pace pe bietul copil! Ce rău ți-a făcut? Ei, doamne, doamne, dacă vom fi și noi cândva mai înstăriți, poate că tot lui o s-o datorăm... Are inimă bună.

— Când o să ajungă băiatul ăsta ceva în viață, noi de mult o să fim oale și ulcele, exclamă Clapart. Și numai dacă o să se schimbe... Nu-ți cunoști odrasla: e lăudăros, mincinos, leneș, incapabil...

— Ce-ar fi să ieși în întâmpinarea lui Poiret? i se adresa biata mamă, dureros atinsă în inimă de ocară pe care și-o atrăsese.

— Un băiat care n-a avut niciun premiu în școală I

exclamă Clapart.

În ochii burghezilor a căpăta premiu în școală înseamnă pentru copil a-și asigura un viitor frumos.

— Dar dumneata ai avut? îl întreabă soția. Oscar a obținut mențiunea a patra la filosofie.

Această apostrofă închise pentru o clipă gura lui Clapart.

— Și unde mai pui că doamna Moreau îl iubește ca pe un ghimpe... știi unde... Are să facă tot posibilul ca și bărbatul ei să prindă pică împotriva lui... Auzi, Oscar să ajungă administrator la Presles!... Dar trebuie să te pricepi la măsurătoare, la diferitele culturi...

— O să învețe.

— Asta? Pun rămașag că, dacă ar căpăta serviciu acolo, în fiecă săptămână ar face vreo boacăna care l-ar sili pe contele de Serisy să-l alunge.

— Doamne-dumnezeule, cum poți fi atât de aspru față de viitorul unui biet copil cu atâtea și atâtea însușiri, de o blândețe îngerească și care nu-i în stare să facă nimănui nici cel mai mic rău?

În acea clipă, pocniturele de bici ale unui surugiu, zgomotul unei călești ce venea în goană mare, tropăitul a doi cai opriți în poarta casei răscoliră toată strada Cerisaie. Clapart, auzind că se deschid ferestrele prin vecini, ieși pe palier.

— Ți-l aduc pe sus pe Oscar! strigă el cu o satisfacție adumbrită însă de mare îngrijorare.

— Vai, doamne, dar ce i s-o fi întâmplat? se văită biata mamă, tremurând ca o frunză scuturată de vântul toamnei.

Brochon urca însoțit de Oscar și Poiret.

— Doamne, ce s-a întâmplat? îl întreabă mama pe rânduș.

— Nu știu nimic, dar domnul Moreau nu mai e administrator la Presles. Se zice că-i chiar din pricina fiului dumneavoastră, și înălțimea-sa a poruncit să vi-l aducem

acasă. De altfel, poftim și scrisoarea bietului domn Moreau, care e atât de schimbat, că te cutremuri când îl vezi...

— Clapart, două pahare de vin pentru surugiu și pentru demnul, zise mama, și se trânti într-un jeț să citească nenorocita scrisoare.

— Oscar I exclamă ea abia târându-se spre pat. Vrei s-o bagi în mormânt pe maică-ta?... Și doar ți-am spus azi-dimineață...

Doamna Clapart leșină de durere și nu mai putu încheia fraza.

Oscar rămase în picioare, năuc. Doamna Clapart i? i veni în fire și îl auzi pe soțul ei cum îi spune băiatului, scuturându-l de braț:

— Răspunde odată!

— Du-te de te culcă, domnule, se adresă ea fiului, iar dumneata lasă-l în pace, domnule Clapart; îl înnebunești. Nu vezi cât e de schimbat? Te sperie, nu alta!

Oscar nici nu auzi ce spunea nlamă-sa; se duse să se culce de îndată ce i se porunci.

Toți cei care-și amintesc de adolescența lor nu se vor mira aflând că, după o zi atât de plină de emoții și după câte se petrecuseră, Oscar dormi somnul adânc al celor nevinovați, deși se făcuse vinovat de greșeli atât de mari.

A doua zi, nu găsi că rânduiala lucrurilor s-ar fi schimbat chiar atât de mult pe cât crezuse, și se miră că îi e foame, lui, care în ajun se socotea nevrednic să mai trăiască. Nu suferise decât moralmente. La vârsta lui, stările morale se succed cu prea mare repeziciune, pentru ca una să nu slăbească pe cea anterioară, chiar dacă lasă urme puternice în suflet. Așa că metoda pedepselor corporale, pe care oamenii generoși au atacat-o cu atâta pasiune în ultima vreme, are justificarea ei în educația copiilor, în anumite împrejurări; și de altfel e și dintre cele mai firești, fiindcă însăși natura nu procedează altminteri: se slujește de durere pentru a face ca învățăturile să nu-i

fie uitate cu una, cu două. Dacă, în ajun, pe lângă rușinea - din nenorocire trecătoare - pe care o încercase Oscar, administratorul i-ar fi aplicat și o bătaie zdravănă, poate că băiatul ar fi tras o învățătură bună. Discernământul cu care trebuie folosite corecțiunile corporale constituie argumentul cel mai puternic împotriva lor; natura nu greșește niciodată, în timp ce profesorul greșește adeseori.

Doamna Clapart avusese grijă să-și trimită soțul să se plimbe, ca să poată rămâne singură în dimineața aceea cu Oscar. Era într-un hal, să-i plângi de milă. Ochiul ei (i de atâta plâns, fața-i istovită de pe urma unei nopți nedormite, vocea-i stinsă, toată înfățișarea ei cerea îndurare, vădind o nespusă suferință, pe care n-ar mai fi putut-o suporta a doua oară. Când Oscar intră, îi făcu semn să se așeze lângă dânsa și, vorbindu-i pe un ton blând, dar nu mai puțin emoționat, îi aminti de tot binele pe care li-l făcuse administratorul din Presles. îi spuse că, mai ales de șase ani încoace, ea își încropea traiul din darurile pe care cu atâta generozitate i le făcea Moreau. Serviciul domnului Clapart, datorat domnului conte de Serisy, nu va mai dura mult, ca și jumătatea de bursă cu ajutorul căreia Oscar și-a putut termina liceul. Clapart nu se va putea bucura de pensie, fiindcă nu avea anii de serviciu necesari, chiar dacă i-ar fi adunat pe cei slujiți la Tezaur ou cei de la primărie. În ziua când domnul Clapart nu va mai avea slujbă, ce se va alege de tustrei?

— Eu, zise mama, dacă. mă voi apuca să îngrijesc de bolnavi, sau mă voi tocmi îngrijitoare în vreo casă mare, îmi voi câștiga plinea ca să-l hrănesc pe domnul Clapart. Dar lu', Oscar, ce-ai să te faci? Tu n-ai avere și trebuie să știi să ți-o agonisești ca să poți trăi. Nu sunt decât patru mari îndeletniciri pentru tineri ca tine: comerțul, funcțiile publice, profesiunile libere și armata. Orice soi de negoț cere capital, și noi nu ți-l putem da. Dar, fiind lipsit de capital, un tânăr aduce în schimb puterea sa de a sluji cu devotament, priceperea sa; comerțul cere însă mare

discreție, și purtarea ta de ieri nu-i tocmai promițătoare în această privință. Ca să intri într-un serviciu public, trebuie să faci în prealabil o lungă practică fără salariu, să ai protecții, și tu ti l-ai înstrăinat pe singurul protector pe care l-am fi putut avea, și cel mai cu trecere dintre toți. Dar, chiar dacă am admite că ai fi dotat cu toate însușirile extraordinare datorită cărora un tânăr ajunge repede să-și facă o situație fie în comerț, fie în administrația publică, de unde să luăm banii de trai și de îmbrăcăminte pentru timpul necesar pregătirii tale?

Și mama începu să se vaite, ca toate femeile; ce are să facă de acum încolo fără ajutoarele în alimente pe care Moreau, ca administrator al moșiei Presles, i le putea trimite? Din pricina lui Oscar, protectorul său s-a prăbușit. După comerț și administrația publică, ocupații la care fiul ei nu se putea gândi, din lipsa mijloacelor de întreținere, veneau profesiunile libere. Notariatul, baroul, apărătorii și portăreii. Pentru ele trebuia studiat dreptul timp de trei ani și trebuiau plătite taxe mari de înscriere, de examene, de teze și diplome; numărul mare de competitori cerea să le distingi printr-un talent deosebit, și, în sfârșit, intervenea mereu chestiunea întreținerii lui Oscar.

— Oscar, încheie ea, îmi pusesem toată mândria și toată viața mea în tine. Împăcându-mă cu ideea unei bătrâneți nenorocite, mă mângâiam privindu-te pe tine, te vedeam îmbrățișând o carieră frumoasă și reușind în viață*. Această nădejde mi-a dat curaj să suport toate lipsurile pe care le-am îndurat de șase ani pentru a te putea ține la colegiu, în care timp cheltuiam cu tine câte șapte până la opt sute de franci pe an, în afară de jumătatea de bursă ce-ți fusese asigurată. Acum, când nădejdea mi se spulberă, soarta ta mă sperie. Niciun ban din salariul domnului Clapart nu-l pot folosi pentru fiul meu, numai al meu. Ce vei face? Nu ești prea tare la matematici ca să intri în vreo școală de specialitate, și de unde să iau cei trei mii de franci care se cer pentru întreținere? Iată cum ni se

înfățișează viața, copile... Ai optsprezece ani, ești voinic, intră în armată, e singurul mijloc de a-ți câștiga pâinea.

Oscar habar n-avea ce-i viața. Ca toți copiii pe care părinții au grijă să-i cruțe de sărăcia de acasă, Oscar nici nu bănuia ce înseamnă a-ți face stare, avere. Cuvântul *comerț* nu-i spunea nimic, și cuvântul *administrație* nu-i spunea nici el mare lucru, căci nu-și putea da seama ce pot aduce cu ele; asculta cu un aer supus, căutând să pară cât mai rușinat, dojenile mamei sale, dar ele se pierdeau în vânt. Totuși, gândul de a fi soldat, ca și lacrimile din ochii mamei îl făcură și pe băiat să plângă. Iar mama. când îl văzu pe Oscar al ei cu Tata brăzdată de lacrimi, simți <? a se pierde: și. ca toate mamele în împrejurări critice, caută cuvântul de efect cu care ele potolesc asemenea crize, când suferă de durerile proprii, ca și de durerile copiilor lor.

— Haide, haide, Oscar, făgăduiește-mi că de acum înainte ai să fii discret, că n-ai să mai vorbești vrute și nevrute, că ai să-ți înfrânezi prostescul tău amor propriu etc., etc.

Oscar făgădui tot ce-i ceru mamă-sa, iar doamna Clapart, trăgându-l duios spre dânsa, îl și sărută, ca să-i treacă supărarea.

— De acum încolo, urmă ea. ai s-o ascuți pe mama ta, ai să-i urmezi sfaturile, fiindcă o mamă nu poate da decât sfaturi bune băiatului ei. O să ne ducem la unchiul tău Cardot. La el mi-e ultima speranță. Cardot a rămas mult îndatorat lată de tatăl tău. care. dându-i de soție pe soră-mea, domnișoara Husson, cu o dotă enormă în acea vreme, i-a înlesnit să facă avere mare în branșa mătăsăriei. Trag nădejde că are să-ți găsească un serviciu la domnul Camusot, succesorul și ginerele său, de pe strada Bourdonnais. Dar nu uita că unchiul tău are patru copii. Întreprinderea „Gogoșa de mătase” i-a trecut-o ficei sale mar mari, doamnei Camusot. Camusot are într-adevăr milioane, dar și patru copii din două căsătorii, și poate nici

nu știe că mai trăim. Cardot și-a măritat fata a doua cu domnul Protez, de la casa „Protez și Chiffreville”. Biroul de notariat al fiului său mai mare a costat patru sute de mii de franci, și pe al doilea fiu, Joseph Cardot, l-a asociat la drogheria „Matifat”. Unchiul tău Cardot ar fi poate îndreptățit să nu se ocupe de tine; te vede doar de vreo patru ori pe an. Nici n-a dat pe la noi vreodată; dar, în schimb, știa să mă găsească la *Madame*, mama împăratului, ca să devină furnizorul altetelor imperiale, al împăratului și al înalților funcționari de la Curte. Acum alde Camusot o fac pe ultraregaliștii. Camusot și-a însurat fiul din prima căsătorie cu fiica unui ușier de la cabinetul regelui. Unii oameni, de multe plecăciuni ce tot fac, rămân încovoiați. Și cum mai știu să se învâртеască! „Gogoșa de mătase” are acum mușterii oamenii de la curtea Bourbonilor, după ce i-a avut pe cei de la curtea împăratului. Măine ne vom duce deci la unchiul tău Cardot; sper că vei ști să le porți cum se cuvine; căci la el mi-e ultima nădejde, ți-o repet.

Domnul Jean-Jerome-Severin Cardot era de șase ani văduv, după moartea soției sale, născută Husson, căreia furnizorul Husson, pe vremuri, când făcea afaceri strălucite, îi dăduse ca zestre o sută de mii de franci bani peșin. Cardot, prim-vânzător la „Gogoșa de mătase”, una dintre cele mai vechi întreprinderi din Paris, o cumpărase, în 1793, de la proprietarii ei.

pe care îi ruinase legea maximului¹¹, și, cu banii luați ca dotă de la domnișoara Husson, în mai puțin de zece ani izbuti să adune o avere foarte mare. Ca să asigure o cât mai bună situație copiilor, avusese ingenioasa idee de a plasa în rentă viageră trei sute de mii de franci pe numele lui și al se (iei, ceea ce-i producea treizeci de mii de franci anual. Avere a împărți în trei dote de câte patru sute de mii de franci pe numele fiecărui copil. „Gogoșa de mătase”, zestrea fiicei mai mari, fu acceptată de Camusot la valoarea acestei sume. Moșul, aproape septiiagenar,

putea deci cheltui în voie treizeci de mii de franci tentă, fără să-și păgubească în vreun fel copiii, toți cu situații dintre cele mai bune, și ale căror dovezi de dragoste nu erau atunci pătate de niciun gând interesat. Unchiul Cardot locuia la Belleville, într-una din primele case situate mai sus de Courtille, unde, la primul etaj, cu splendidă vedere spre valea Senei, ocupa un apartament pentru care plătea o chirie de o mie de franci. Apartamentul era așezat spre sud, și bătrânul Cardot avea în exclusivă să folosească o grădină întinsă, așa că nici nu se sinchisea de cei trei sau patru colocatari din acea impunătoare clădire de țară. Imprimându-și locuința pe un termen îndeajuns de lung pentru a-și încheia zilele acolo, ducea un trai destul de meschin, servit de bătrâna sa bucătăreasă și de fosta cameristă a răposatei doamne Cardot, care așteptau să moștenească de la el câte o rentă de șase sute de franci, așa că nu-l furau. Amândouă femeile îl îngrijeau cum nu se poate mai bine și își dădeau cu atât mai mult silința să-i intre în voie, cu cât era omul cel mai puțin cicălitor și mai puțin pretențios din lume. Apartamentul, mobilat de răposata doamnă Cardot, rămăsese de șase ani așa cum îl lăsase dânsa; bătrânul era pe deplin mulțumit, nu cheltuia nici trei mii de franci pe an, căci cina la Paris de cinci ori pe săptămână, și se întorcea acasă la miezul nopții într-o trăsură angajată la o întreprindere cu sediul în bariera Courtille. Bucătăreasa nu-i gătea decât dejunul. Moșneagul prânzea la ora 11, apoi se îmbrăca, se parfuma și se ducea la Paris. De obicei, stăpânii anunță când cinează în oraș; moș Cardot făcea acest lucru când cina acasă.

Gras, rumen la față, bondoc, bine legat, moșneguțul era tare fercheș, cum se zice în popor; adică purta totdeauna ciorapi negri de mătase, pantaloni de stofă de mătase fără lustru, vestă de pichet alb, cămașă strălucitor de albă, redingotă albastru-deschis, mănuși de mătase violetă, cataramă de aur la pantofi și la pantaloni; un strat

subțire de pudră presărat pe păr. și la ceafă - o codită legată, cu panglică neagră. Fata lui își atrăgea atenția prin niște sprâncene negre, șh> foase ca niște tufișuri „sub care - scăpărau doi ochi cenușii, și printr-un nas lat, gros și lung, ce-i dădea aerul unui eclesiast silit să trăiască din venitul său de canonic. Fizionomia îl trădează pe om.

Moș Cardot făcea parte din soiul: acelor Geronti7Î cheflii pe care îi întâlnești din ce în ce mai rar și care au furnizat toți Turcareții71 din romanele și: comedii secolului al XVIII-lea. Unchiul Cardot folosea expresia „frumoasă doamnă”, conducea acasă cu trăsura femeile fără protectori și stătea la dispoziția lor, cum spunea el, în modul cel mai cavaleresc posibil. Sub înfățișarea de om. liniștit, sub fruntea încăruntită, ascundea o. bătrânețe în exclusivă căutare de desfătări. Între bărbați, profesa fățiș epicurianismul și-și îngăduia să facă glume deocheate. Nu găsisese întru Dimie deplasat faptul că ginerele său Camusot făcuse curte încântătoarei actrițe Coralie, fiindcă și el, pe ascuns, avea grijă de cheltuielile domnișoarei Florentine, prima-dansatoare a Teatrului Gaițe. Dar prin felul cum’s. e purta atât acasă cât și în lume, nu trăda nimic din chipul cum își ducea viața sau din părerile sale în această privință. Serios și politicos, unchiul Cardot trecea drept un om oarecum rece și ținea atât de mult la conveniențe, încât o persoană foarte curioasă l-ar fi considerat ipocrit. Acest domn grav îi ura îndeosebi pe preoți, fiind și el unui din turma de ageamii abonați la *Constituționalul*, și îl preocupa mult chestiunea *refuzului de înmormântare cu ceremonial* 7I. Îl adora pe Voltaire, dar inima îl trăgea spre Piron, spre Vade și Colle7S. Bineînțeles că îl admira pe Beranger, pe care îi plăcea să-l numească, folosind o expresie ingenioasă. *marele preot al religiei Lisettei*7 t. Fiicele sale, doamna Camusot și doamna Protez, ca și cei doi fii ar fi căzut în cap, după o expresie populară, dacă cineva i-ar fi lămurit ce înțelegea tatăl lor prin „a cânta *Mere Godichon*” 11. Bătrânul acesta șiret nu spusese nimic

despre rentele lui viagere copiilor, care, văzând cât de strâmtorat trăiește, își închipuiau că s-a despuiat de toată averea numai spre binele lor și se întreceau care mai de care să-i fie de folos și să se poarte cât mai drăguț cu dânsul. Din când în când, bătrânul spunea feciorilor săi: „Căutați să nu vă pierdeți banii, căci n-am ce să vă las”. Numai Camusot, despre care credea că-i seamănă și la care ținea într-atât încât îl căuta la chefurile lui, știa de cei treizeci de mii de franci rentă viageră. Camusot găsea că bătrânul are perfectă dreptate în concepțiile lui de viață, și, după câte socotea el, de vreme ce asigurase fericirea copiilor, îndeplinindu-și față de ei în chip atât de nobil îndatoririle de tată, avea tot dreptul să-și încheie zilele în chip cât mai plăcut. „Vezi, amice, îi spunea fostul proprietar al «Gogoasei de mătase». Aș fi putut să mă recăsătoresc, nu-i așa? O femeie tânără mi-ar fi dăruit copii... Da, da, aș fi avut; eram la vârsta când poți să mai ai. Ei bine, Florentine nu mă costă cât o nevastă, nu mă plictisește, nici nu-mi va dăruia copii și n-o să vă mănânce averea”.

Camusot găsea că tata Cardot are cel mai delicat simț al familiei și îl considera cel mai desăvârșit socru. „Știe, zicea el, să împace interesul copiilor cu plăcerile de care e foarte firesc să aibă parte la bătrânele, după câte a tras în negoț”.

Niciuna dintre familiile Cardot, Camusot sau Protez nu bănuia că pe undeva s-ar mai afla doamna Clapart, mătușa lor. Legăturile de familie se mărgineau la trimiterea de anunțuri de deces sau căsătorie îi la felicitări de Anul Nou. Doamna Clapart nu se putea hotărî să treacă peste mândria ei decât atunci când era vorba să-i găsească un rost lui Oscar, sau din prietenie iată de Moreau, singurul om care îi rămăsese credincios în nenorocirile abătute asupra-i. Nu-l supăraser pe bătrânul Cardot, nici nu-l plictisise prin vizite dese, dar își pusese într-însul toată nădejdea; se ducea să-i vadă o dată la trei luni, îi

vorbea despre Oscar Husson, nepotul răposatei, prea respectabila doamnă Cardot, și i-l aducea de trei ori în vacanță. De fiecare dată bătrânelul îl lua să cineze la „Cadranul albastru”, îl ducea seara la Teatrul Gaițe și apoi îl însoțea până acasă, în strada Cerisaie. Altă dată, după ce îl îmbrăcase cu haine nou-nouțe, îi dăruise un pahar și un tacâm de argint, care i se cereau la intrarea în colegiu. Mama lui Oscar căuta să-l încredințeze pe moșneguț cât de tare îl iubea nepotul și nu mai contenea să pomenească de pahar, de tacâmul de argint și de acel costum încântător din care nu-i mai rămăsese decât jiletca. Dar aceste mici videșuguri nu-l puteau impresiona pe un vulpoi bătrân și șiret de teapa lui Cardot, așa că mai mult îi dăunau decât îi foloseau lui Oscar. Moș Cardot n-o iubise niciodată prea mult pe răposata, o femeie înaltă, uscată, roșcovană; și, pe de altă parte, cunoștea și împrejurările care duseseră la căsătoria răposatului Husson cu mama lui Oscar; de asemenea, fără ca stima pentru doamna Husson să-i scadă în vreun fel, nu putea totuși să uite că tânărul Oscar se născuse mult prea târziu după moartea tatălui; așa că bietul nepot îi părea a fi cu totul străin de familia Cardot. Întrucât nu prevăzuse nenorocirea ce se abătu asupra lor, mama lui Oscar nu se gândise din timp cum să întărească slabele legături dintre unchi și nepot, căutând să câștige dragostea negustorului pentru băiatul ei încă de pe când Oscar era mic. Ca toate femeile care nu sunt în stare să se desprindă cât de cât de sentimentele lor materne, doamnei Clapart nici nu-i trecea prin minte să judece lucrurile din punctul de vedere al unchiului Cardot și nu putea concepe ca acesta să nu se intereseze grozav de mult de un copil atât de încântător care, pe deasupra, mai purta și numele răposatei doamne Cardot, născută Husson.

— Domnule, a venit mama lui Oscar, nepotul dumneavoastră, îl anunță camerista pe domnul Cardot.

cart se plimba în grădină așteptând prânzul, după ce fusese bărbierit și pudrat de frizerul său.

— Bună ziua, frumoasă doamnă! se adresa fostul negustor de mătăsuri doamnei Clapart, înfășurându-se în halatul său de casă de pichet alb. Ehe, ehei, dar știți că voinicul dumneavoastră crește? urmă el, trăgându-l ușor de ureche pe Oscar.

— A terminat școala și i-a părut tare rău că scumpul lui unchi n-a asistat la distribuirea premiilor la liceul; Henri IV", căci a fost și el premiant. S-a rostit deci acolo și numele Husson, pe care îl va purta, să sperăm, cu demnitate...

— Ia te uită, ia te uită 1 exclamă bătrânelul oprindu-se. Doamna Clapart, Oscar și Cardot se plimbau pe o terasă în fața unor portocali, rodii și mirți. Și ce a căpătat?

— Mențiunea a patra la filosofie I Tăspunse mândră mama.

— Oh, voinicul mai are ceva drum de făcut ca să recâștige timpul pierdut, exclamă unchiul Cardot, căci a termina cu o mențiune... nu-i mare scofală! Vreți să luați masa cu mine? reluă el.

— Cum doriți, răspunse doamna Clapart. Vai, dragă domnule Cardot, cât de fericiți sunt părinții când copiii lor pornesc bine în viață I în această privință, ca și în altele de altfel, urmă ea reculegându-se - sunteți unul dintre cei mai fericiți părinți pe care îi cunosc. Sub conducerea vrednicului dumneavoastră ginere și a simpaticei dumneavoastră fiice, „Gogoșa de mătase” continuă a fi prima mare întreprindere din Paris. Fiul dumneavoastră cel mare conduce de zece ani cel mai renumit birou de notariat din capitală și a făcut un mariaj atât de bogat I Mezinul e asociat la cea mai mare drogherie. Aveți nepoțele încântătoare! Și iată-vă în fruntea a patru mari familii... Lasă-ne puțin, Oscar; du-te în grădină, dar vezi să nu te atingi de flori.

— Dar e băiat mare, are optsprezece ani! observă unchiul Cardot, amuzat de această observație care-l înjosea pe Oscar.

— Vai, da, da, bunul meu domn Cardot, și după ce am izbutit să-l aduc până aici, sănătos la trup și la minte, după ce am sacrificat totul pentru a-l ține la școală, mi-ar veni foarte greu să nu-l văd pornit pe drumul spre bunăstare.

— Dar acel domn Moreau, prin care ați obținut jumătatea de bursă la colegiul „Henri IV” îi va deschide desigur drum în viață, răspunse unchiul Cardot, cu o fățărnicie bine ascunsă sub înfățișarea sa de om cumsecade.

— Domnul Moreau poate să moară, zise ea, și de altfel s-a certat rău și fără nădejde de împăcare cu stăpânul său, domnul conte de Serisy.

— Îi, drace I Acum înțeleg, doamnă, unde vreți să...

— Nu, domnule, zise mama lui Oscar, întrerupându-l scurt pe bătrânul, care, din considerație față de o doamnă frumoasă, își stăpâni supărarea pricinuită de întrerupere. Vai, nici nu vă puteți închipui chinurile unei mame caâe de șapte ani e silită să rupă pentru fiul ei șase sute de franci pe an din salariul de o mie opt sute al soțului... Da, domnule, asta-i toată averea noastră. Așa că ce pot face pentru Oscar al meu? Domnul Clapart îl urăște într-atât pe acest biet copil, că mi-e peste putință să-l mai (în acasă. O biată femeie, singură pe lume, la cine se putea duce pentru un sfat dacă nu la unica rudă a copilului ei?

— Aveți dreptate, răspunse Cardot. Dar nu mi-ați vorbit niciodată despre toate astea...

— Vai, domnule, reluă pe un ton mândru doamna Clapart, erați omul cel mai puțin indicat să-i împărtășesc toată nenorocirea mea! Eu sunt de vină: m-am căsătorit cu un bărbat a cărui incapacitate depășește orice închipuire. Vai, cât de nenorocită sunt!...

— Vă rog, vă rog, doamnă, nu plângeți I reluă pe un ton grav bătrânul. Mă simt grozav de rău când văd o doamnă frumoasă plângând... La urma urmei, pe fiul dumneavoastră îl cheamă Husson, și... dacă scumpa mea defunctă ar fi trăit, ar fi făcut ceva pentru acela care

poartă numele tatălui și al fratelui ei...

— Ținea mult la fratele său, zise mama lui Oscar.

— Dar toată averea mi-am dat-o copiilor, care nu mai au ce aștepta de la mine, continuă bătrânul. Le-am împărțit cele două milioane ale mele, căci Uneam să-i văd fericiți și cu o stare cât mai bună, cât sunt încă în viață. Nu mi-am reținut decât o rentă viageră, și, la vârsta mea, omul nu S2 poate lăsa de obiceiurile lui... Știți pe ce drum trebuie să-l îndreptați pe acest voinic? o întrebă el. chemându-l pe Oscar și apucându-l de braț. Să urmeze dreptul. Voi plăti eu toate taxele de înscriere și cheltuielile tezei de licență. Băgați-l la vreun avocat, să învețe bine toate chichițele justiției; dacă o să se țină de carte, dacă se va distinge, dacă își va iubi profesiunea și eu voi mai trăi, voi căuta ca fiecare dintre copiii mei să-i avanseze câte un sfert din cheltuielile de instalare, iar eu îi voi împrumuta banii pentru cautiunea legală. Până atunci nu veți mai avea decât grija mâncării și a îmbrăcămînții lui; are să îndure el multe mizerii, dar are să învețe ce-i viața. Ehe, ehei I Eu am plecat din Lyon cu doi ludovici de aur, pe care mi i-a dat bunica mea; am venit pe jos la Paris, și acum priviți-mă! Postul întreține sănătatea. Tinere, discreție, cinste, muncă, și vei ajunge I E tare plăcut să-ți câștigi singur averea; și dacă te țin măselele, la bătrânețe o mănânci cum îți place, cântând din când în când ca mine Mere *Godichon*. Nu uita cuvintele mele: cinste, muncă și discreție!

— Ai auzit, Oscar? îl întrebă mamă-sa. Unchiul ți-a rezumat în trei cuvinte tot ce ți-am spus eu, și pe ultimul ar trebui să ți-l întipărești cu litere de foc în minte...

— Așa am și făcut răspunse Oscar.

— Mulțumește unchiului... N-auzi că va avea grijă de viitorul tău? Vei putea ajunge avocat la Paris.

— Nici nu bănuiește ce soartă măreață îl așteaptă! răspunse bătrânul, văzând cât de buimac îl privește Oscar. Abia a ieșit din școală. Nu uita că la vârsta ta, ca să

fii cinstit, trebuie să știi să rezisti ispitelor, iar într-un oraș mare ca Parisul ele te pândesc la fiecare pas. Locuiește la maică-ta, într-o mansardă; du-te de-a dreptul la facultate și întoarce-te la birou; caută să muncești cât mai mult acolo, dimineața și seara, iar de învățat, învață și la mama acasă; la douăzeci și doi de ani poți ajunge secretar-secund, la douăzeci și pliru, prim-secretar; studiază mult, și ai să fii un om făcut. Dacă nu ți-o plăcea cumva profesiunea, ai să poți intra la fiul meu, care e notar public, și vei deveni succesorul lui... Așadar, muncă, răbdare, discreție, cinste - iată jaloanele drumului tău I

— Să dea Dumnezeu să mai trăiești încă treizeci de ani. ca să-l veдеți pe al cincilea copil al dumneavoastră îndeplinind tot ce așteptăm de la dânsul! exclamă doamna Clapart, apucând mâna unchiului Cardot și strângându-i-o cu un gest demn de tinerețea ei de altă dată.

— Pofțiți la masă, răspunse bătrânelul, trăgându-l de ureche pe Oscar după el.

În timpul mesei, unchiul Cardot, aruncându-i pe ascuns câte o privire, își dădu seama că băiatul habar n-avea ce-i viața.

— Trimiteti) din când în când la mine, îi zise el doamnei Clapart la despărțire, făcând semn spre Oscar. Am să-l învăț multe.

Această vizită potoli necazurile bieteii femei, care nu se aștepta la un asemenea succes. Cincisprezece **z**; le în șir se plimbă cu Oscar, supraveghindu-l aproape cu tiranie, și astfel ajunseră la sfârșitul lunii octombrie, într-o dimineață, Oscar îl văzu intrând pe asprul administrator, care îi găsi pe nevoiașii din strada Cerisaie la masa de prânz, mâncând o scrumbie cu lăptuci și ca desert câte o ceașcă de lapte.

— Ne-am mutat la Paris și nu trăim ca la Presles, ținu să spună Moreau, care voia s-o previe astfel pe doamna Clapart că, din pricina lui Oscar, relațiile dintre ei nu mai puteau fi cele dinainte, dar nu vji rămâne mult aici. Am

încheiat tovărășie cu moș Leger și cu moș Margueron din Beaumont. Facem negoț de terenuri, și ca început am cumpărat moșia Persan. Eu conduc această societate cu un capital de un milien. căci am făcut un împrumut ipotecându-mi averea. Când mi se prezintă o afacere, moș Leger și cu mine o cercetăm, asociații mei primesc fiecare câte un sfert, iar eu jumătate din beneficii, căci eu muncesc cel mai mult, așa că am să fiu mereu pe drumuri. Soția mea locuiește la Paris, foarte modest, în foburgul Roule. În cazul când ne vor reuși câteva afaceri și vom ajunge să nu riscăm decât din câștig, dacă v-am fi mulțumiți de Oscar, poate o să-l angajăm.

— Uite, dragă prietene, s-ar putea întâmpla ca nenorocirea catastrofală datorată ușurinței nefericitului meu copil să-ți ofere prilejul de a te îmbogăți, rări, într-adevăr, la Presles îți îngropai capacitatea și energia...

Doamna Clapart îi povesti apoi despre vizita la unchiul Cardot, pentru a-i arăta lui Moreau că s-ar putea ca dânsa și Oscar să nu-i mai fie povară.

— Are dreptate bătrânelul, reluă fostul administrator. Oscar trebuie ținut cu mină de fier pe calea asta, și numai așa va ajunge notar sau avocat. Dar nu cumva să se abată de pe acest făgaș Ah I am ceva potrivit pentru voi. Un negustor de terenuri poate fi un bun client prin numeroasele lui afaceri, și mi s-a vorbit despre un avocatcare. cumpărat tocmai acum un birou de notariat fără clientelă. E vorba, despre untinăr dur ca o stângă de fier, aprig la lucru și care știe să tragă ca un cal. Îl cheamă Desroches. îi voi propune toate afacerile noastre, cu condiția de a-l dăscăli pe Oscar; îi voi oferi să-l ia la el contra sumei de nouă sute de franci; eu voi contribui cu trei sute, așa că fiul dumitale nu te va costa decât șase sute de franci, și bineînțeles că-l voi recomanda cât mai călduros. Dacă băiatul vrea să ajungă om, va ajunge, dar numai sub îndrumarea acestei mâini de fier; așa va ieși notar sau avocat.

— Haide, Oscar, mulțumește bunului domn Moreau... Stai de parcă ai fi un butuc! Nu toți tinerii care fac prostii au norocul să dea peste prieteni dispuși să se mai intereseze de ei după ce s-au ales numai cu necazuri de pe urma lor...

— Ca să ne împăcăm, zise Moreau strângând mâna lui Oscar, trebuie să muncești cu o silință - uștinută și să te porți bine.

După zece zile, fostul administrator îl prezentă pe Oscar maestrului Desroches, avocatul de curând sta

bâlit pe strada Bethisy, într-un apartament mare, dar cu o chirie relativ mică, situat în fundul unei curți strâmte. Desroches, un tin & r de douăzeci și șase de anii, crescut aspru de un tată din cale-afară de sever, fiul unor oameni săraci, fusese în aceeași situație ca - și Oscar; se interesă deci de băiat, dar așa cum un om cu înfățișarea lui aspră se poate interesa de cineva. Chipul acestui tânăr, uscat și slab, cu tenul pătat și părul tăiat scurt, zgârcit la vorbă, cu privirea pătrunzătoare și de o vioiciune reținută, îl sperie pe bietul Oscar.

— Aici se lucrează zi și noapte, rosti avocatul din fundul jețului său, așezat dincolo de o masă lungă, pe care hârtiile Stăteau îngrămădite vrafuri-vrafuri. Domnule Moreau, n-o să vi-l omorhn, dar va trebui să țină pasiil cu noi. Domnule Godeschal I strigă el.

h) ieși era duminică, primul secretar se ivi cu tocul în mină.

— Domnule Godeschal, iată practicantul de avocat de care ți-am vorbit și de care domnul Moreau se interesează așa de îndeaproape; va lua cina cu noi și se va muta în mica mansardă de lângă camera dumatile; îi vei socoti timpul necesar pentru a se duce la Facultatea de drept și a se întoarce fără să piardă nici cinci minute. Vei avea grijă să învețe codul și să ajungă a fi - stăpân pe materiile predate la cursuri; iar pentru asta, îndată ce termină lucrările de birou, îi dai să citească diferiți autori: pe scurt,

dumneata îl veghezi de aproape, și eu am să fac contrdă. Aș vrea să ajungă ce ari ajuns și dumneata, un prrmjsecretar priceput, în ziua când va trebui să depună jurământul ca avocat. Du-te, imere, cu Godesdial; Pți va arăta odaia și te vei muta în ea... Îl vedeți pe Godeschal? Îl întrebă Desroches pe Moreau. E un tânăr, ca și mine, fără avere, e fratele Mariettei, vestita dansatoare, care îi strânge de pe acum bani pentru ca peste zece ani să-și poată cumpăra un birou de notariat. Toți secretarii mei sunt băieți care nu se pot bizui decât pe cele zece degete ale lor ca să-și facă o stare. Așa că cei cinci secretari ai mei și cu mine lucrăm cât alți doisprezece I în zece ani voi avea cea mai frumoasă clientelă din Paris. Ne pasionăm cu toții pentru afaceri și pentru clienți, ceea ce a început să se cam știe în Paris L-am luat pe Godeschal de la confratele meu Derville, unde nu era decât secretar-secund, acum cincisprezece zile; dar ne-am cunoscut în acel mare birou. La mine Godeschal are un salariu anual de o mie de franci, masă și casă. E un băiat la fel de valoros ca și mine, veșnic neobosit. Mi-e drag băiatul ăsta I A putut trăi cu șase sute de franci, ca și mine când am fost secretar. Ceea ce pretind, îndeosebi, este o cinste fără cea mai mică pată; și când știi să fii cinstit în sărăcie, ești om. La cea mai mică abatere în această privință, un secretar ar zbură din biroul meu.

— Ce mai la deal, la vale, băiatul a nimerit la o școală bună I zise Moreau.

Timp de doi ani, Oscar își duse traiul în strada Bethisy, în bârlogul șicanei, căci dacă această expresie învechită s-a potrivit vreodată unui birou, apoi nu putea fi vorba decât de biroul lui Desroches. Sub o asemenea supraveghere stăruitoare și pricepută, Oscar trebuia să respecte cu atâta strictețe orarul de învățătură, ca și cel de muncă în birou, încât ducea, în plin Paris, o viață de schivnic.

Godeschal se scula pe orice vreme la ora 5

dimineața. Cobora cu Oscar în birou ca să economisească iarna lemnele și îl găseau întotdeauna pa patron lucrând. Oscar făcea copiile și își pregătea lecțiile; dar și le pregătea folosind un material uriaș. Godeschal și adesea patronul indicau învățăcelului lor ce autori să consulte și cum să învingă dificultățile. Oscar nu trecea de la un titlu de cod la altul fără a-l adânci și a se prezenta rând pe rând în fața patronului și a lui Godeschal, care-l supuneau la examene pregătitoare mai serioase și mai îndelungate chiar decât cele de la Facultatea de drept. Întors de la cursuri, care nu țineau prea mult, își relua locul în birou, unde lucra din nou, se ducea câteodată la Palatul de justiție, cu un cuvânt, stătea neclintit până la prânz la dispoziția neînduplecatului Godeschal. Prânzul, ca și cel al patronului de altfel, se compunea dintr-o porție mare de carne, o farfurie de legume, o salată și, ca desert, o bucată de brânză de Gruyere⁷ e. După prinz, Godeschal și Oscar se întorceau în birou, unde lucrau până seara. O dată pe lună, Oscar se ducea să prânzească la unchiul său, Cardot, iar duminicile și le petrecea la mama lui. Dacă avea vreo treabă la birou, Moreau îl lua din când în când pe Oscar să mănânce seara împreună cu el la „Palais Royal” și îl ferecea ducându-l la câte un spectacol. Godeschal și Desroches îi trăsese ră un asemenea perdaf lui Oscar în privința pretențiilor lui de eleganță, că-i tăiară pofta de a se mai gândi la îmbrăcăminte.

— Un bun secretar, îl dăscăli Godeschal, trebuie să aibă nu mai mult de două haine negre (una nouă și una veche), un pantalon negru, ciorapi negri și pantofi. Cizmele costă prea scump. Numai când ajungi avocat porți cizme. Un secretar nu trebuie să cheltuiască mai mult de șapte sute de franci. Trebuie să poarte cămăși groase, de pânză tare. Vai, când pornești de la nimic, ca să ajungi să-ți faci stare, trebuie să te mărginești la strictul necesar. Uită-te la domnul Desroches I A dus-o greu cum o ducem și noi, și acum vezi ce situație are I Godeschal era pildă de

consecvență. De

O principialitate riguroasă în ce privește onoarea, discreția și cinstea, le aplica fără emfază, simplu, așa cum respira sau mergea. Era manifestarea firească a sufletului său, după cum respirația și mersul sunt manifestarea organelor.

La optsprezece luni după ce Oscar fu primit în birou.

I se întâmplă pentru a doua oară secretarului-secund o neînsemnată nepotrivire în casa mică de bani ce o ținea. În fața întregului birou, Godeschil îi spuse:

— Dragă Gaudet, pleacă de la noi din proprie inițiativă, ca să nu se spună că te-a concediat patronul. Ești sau distrat, sau prea puțin meticulos, și dacă ai cel mai mic dintre aceste defecte, nu ești de noi. Patronul nu va ști nimic, iată tot ce pot face pentru un coleg.

La douăzeci de ani, Oscar ajunsese al treilea secretar în biroul maestrului Desroches. Dacă nu câștiga încă nimic, avea în schimb casă și masă, căci făcea munca secretarului-secund. Desroches avea doi primi-secretari. și secretarul-secund era covârșit de lucrări. Către sfârșitul celui de al doilea an de drepti „cacar, mai bine pregătit decât mulții Intenția își ducea munca la Palatul de justiție cu pricepere: și puneă chiar concluzii în unele pricinii mai modeste. Godeschali și Qestaeiies erau mulțumiți de dânsul. Dar deși ajunsese aproape om cu scaun la cap, mai vădea porniși spre petreceri și o dorință de a ieși în evidență; tendințe îngrădite însă datorită disciplinei aspre și muncii necurmăte din viața pe care o ducea. Negustorului de terenuri; multumit de progresele secretarului, mai slăbi din rigoarea pe care i-o arătase. În iulie 1825, când Oscar își trecu ultimele examene cu bile albe, Mureau îi dădu o sumă de bani ca să: se: îmbrace elfigant Doamna Clapart, fericită șimându-ai de furi: său. pregă Mi o zestre de toată frumusețea viitorului lirențiat, viitorului secretar-secund. În familiile de oameni săracii, caeuserile umplu, de obicei câte un gol.

După vacanță, în luna noiembrie, Oscar Husson ocupă camera secretamiliur-secund pe care ajunsese în sfârșit să-l înlocuiască; primi un salariu de opt sute de franci „casăși masă Așa că unchiul Cardot, care venise discret să-i ceară Lqi Desroches. informații dlespre nepotul său, îi făgădui doamnei Clapart că-l va. ajuta pe Oscar să-și facă cost de un birou de notariiat, bineînțeles dacă avea să meargă tot așa și de atunci înainte.

Deși părea om la locul lui, Oscar Husson avea de luptat cu pornirile adânci ale caracterului său. I se întâmpla să-l pitească uneori un dor aprig de a părăsi un trai atât de potrivnic firii să dorințelor sale Iii socotea pe ocași mai fericiți decât (Unsu11. Strivit de latul acestui regim de fier, îl pălea dorul să; fugă „ori de câteori se asemuia au câte un tinerel bine îmbrăcat de pe stradă... Adeseori simțea porniri nebunești pentru femei; dar se resemna și rămânea cu un adina dezgust de viață. Fiind susținut de exemplul lui Godeschail, ducea aceasEL viață aspră mai mult silit decât din propriu. imbold... Godeschal, care nu-l scăpa din ochi pe Oscar, avea. un principiu: să nu-l pună pe învățacelul său. În fața ispitelor. De cele mai multe ori secretarul rămânea fără bani, sau avea atât de puțini, încât nu-și putea îngădui să-și facă de cap. În ultimul an, Godeschal îl luase pe Oscai la cinci sau șase petreceri, plătind el cheltuielile, căci își dădea seama că trebuia să mai slăbească puținel lațul acestui ied. Asemenea șotii de-ale tinereții, cum le numea asprul prim-secretar, îi mai dădeau ceva putere de a îndura traiul sobru pe care-l ducea; la unchiul Cardot nu se prea - distra, și mai puțin la maică-sa, care trăia și mai economicos decât Desroches. Moreau nu se putea apropia de Oscar, așa cum se apropiase Godeschal, dar se prea poate ca acest sincer protector al tinănilui Husson să se fi servit de Godeschal pentru a-l iniția pe bietul băiat în tainele vieții Devenind discret, Oscar Își dădu în sHtșit seama, prin contactul cu oamenii de afaceri, de imensa

greșeală pe care o făcuse în timpul acelei nenorocite călătorii în cucu; dar sumedenia de fantezii pe care fusese silit să și le sugrume, ca și nebunia tinerească îl mai puteau împinge pe alte căi. Cu toate acestea, pe măsură ce cunoștea tot mai bine societatea și legile ei, se învăța minte și; dacă Godeschal avea să-l țină din scurt, atunci Moreau spera să-l aducă pe calea cea bună pe fiul doamnei Clapart.

— Cum se poartă băiatul? întrebă negustorul de terenuri la întoarcerea dintr-o lungă călătorie care-l ținuse câteva luni departe de Paris.

— Aceeași mare vanitate, răspunse Godeschal. îi dați haine și cămăși frumoase, are jabouri ca un agent de schimb de la bursă, și să mi-l vedeți pe cuconășul meu cum o întinde în fiecă duminică la Tuileries, în căutare de aventuri. Ce vreți I Tinerețea 1 Stăruie într-una să-l prezint surorii mele, la care ar întâlni o lume grozavă: actrițe, dansatoare, tineri eleganți, oameni care-și toacă averea... Mă tem că nu va putea conduce un birou de notariat. Totuși, vorbește destul de bine, ar putea fi avocat și ar putea pleda în afaceri bine studiate...

În cursul lunii noiembrie 1825, în timp ce Oscar Husson își lua în primire postul și se pregătea să-și susțină teza de licență, fu angajat în biroul lui Desroches un al pat Tulea secretar, ca să completeze locul devenit vacant prin promovarea lui Oscar.

Acest al patrulea secretar, pe nume Frederic Marest, se pregătea pentru magistratură și era în anul trei la drept. După informațiile obținute de agenții biroului, aveau de-a face cu un băiat de bani gata, de douăzeci și trei de ani, îmbogățit cu vreo douăsprezece mii de franci rentă, rămași după moartea unui unchi celibatar, fiul unei oarecare doamne Marest, văduva unui bogat negustor de lemne. Viitorul substitut, însuflețit de dorința lăudabilă de a-și cunoaște profesiunea până în cele mai mici amănunte, intră la Desroches cu intenția de a studia procedura și de a

fi în stare să ocupe în doi ani locul primului-secretar. Nădăduia să-și facă stagiul de avocat la Paris, pentru a putea corespunde ca magistrat cerințelor unui post care n-ar putea fi refuzat unui tânăr bogat. Să ajungă la treizeci de ani procuror regal la un tribunal oarecare – iată tot ce râvnea. Acest Frederic era văr primar cu Georges Marest, dar, deoarece mistificatorul din călătoria de la Presles nu-și dăduse numele întreg decât lui Moreau, și tânărul Husson nu-l cunoscuse decât sub pronumele de Georges, numele de Frederic Marest nu-i amintea de nimic.

— Domnilor, se adresă Godeschal la dejun tuturor secretarilor, vă anunț sosirea unui nou coleg, și, cum 's tare bogat, îl vom face, sper, să ne plătească o masă strașnică de bun sosit...

— Scoateți condica, zise Oscar privindu-l pe ucenic, și să fim serioși.

Trepădușul se cățără ca o veveriță pe rafturile cu dosare, ca să ia un registru de pe ultimul raft, unde fusese pus să se umple bine de praf.

— A prins patină, nu glumă, zise trepădușul arătând un registru.

Să lămurim acum hazul stârnit întotdeauna de acest registru, care se găsea pe atunci în mai toate birourile avocațiale. *Zaiafet ca la primurile secretarilor de avocați, la cinele perceptorilor și la ospetele boierilor mai rar* – această veche zicală din secolul al XVIII-lea e valabilă și acum în breasla avocațească pentru toți cei care și-au petrecut doi sau trei ani învățând procedura la vreun avocat, ori notariatul la câte un maestru. Secretarilor de avocați, care muncesc din greu, le place cu atât mai mult să se distreze, cu cât au foarte puține prilejuri; dar îndeosebi se dau în vânt după câte o șotie pe care o gustă cu cea mai mare plăcere. Așa s-ar putea explica într-o oarecare măsură comportarea lui Georges Marest în trăsura lui Pierrotin. Până și cel mai morocănos secretar simte imboldul de a face o poznă sau o trăsnaie. Rămâi

uimit văzând cum acești secretari gustă și pun la cale între ei câte o păcăleală sau vreo glumă; numai printre pictori se mai întâmplă ceva asemănător. Cei din ateliere și din birourile de notariat sunt, în această privință, superiori chiar actorilor.

Cumpărându-și un birou de notariat fără vad, Desroches crea un fel de dinastie nouă. Acest birou întrerupse tradiția cu privire la uzanțele de bun venit. Stabilit într-un apartament unde niciodată nu se făcuse uz de hârtie timbrată, Desroches adusesese mese noi, cartoane albe cu margini albastre nou-nouțe. În biroul său de notariat adunase secretari de pe la alte birouri, fără vreo legătură între ei, și care se mirară oarecum văzându-se împreună. Godeschal, care-și făcuse primii ani de ucenicie la maestrul Derville, nu era dintre oamenii dispuși să lase să se piardă prețioasa tradiție a sărbătoririi celui nou venit. Aldămașul de bun venit e un prânz dat de cel nou celor mai vechi din biroul în care intră. Cam pe vremea când tânărul Oscar intră să-și facă practica, în primele șase luni după instalarea lui Desroches, într-o seară de iarnă, când lucrul se terminase mai devreme și secretarii se mai încălzeau puținel înainte de a o lua la drum, lui Godeschal îi trecu prin cap să întocmească un fel de condică, zice-se din vechime, de orânduitori de ospete din breasla avocaților, condică, cică, salvată din furtunile revoluției, trecută din mână în mână de la procurorul Bordin de la Châtelet, predecesorul indirect al lui Sauvagnest, apărătorul de la care Desroches preluase biroul. În acest scop se puseră pe căutat la un negustor de hârtoage vechi o condică din secolul al XVIII-lea, legată în pergament așa cum trebuie și care să poarte o încheiere a Marelui consiliu. După ce au dat de o asemenea condică, au tăvălit-o prin praf, prin sobă, au ținut-o în cămin, în bucătărie, peste tot, până și în încăperea pe care secretarii o numesc camera de deliberare, ca să arate cât mai mucegăită, în stare să-i uimească până și pe anticari, cu

niște crăpături ce păreau grozav de vechi, niște colțuri roase de se putea crede că șobolanii s-au ospătat din plin din ele. Muchia fu surprinzător de bine îngălbenită. O dată condica astfel dichisită, iată și câteva extrase menite să-i lămurească și pe cei mai mărginiți la minte cărui scop dedicaseră băieții din biroul lui Desroches această condică, ale cărei prime șaizeci de file erau înțesate de false procese-verbale. Pe prima pagină se putea citi:

„În numele Tatălui, al Fiului – și al Sfântului Duh, amin.

În ziua aceasta de hram a ocrotitoarei noastre, sfânta Genoveva, patroană a Parisului, sub a cărei oblăduire s-a a puseră, încă din anul 1525, caligrafii acestei canțelării, noi, subscrișii caligrafi mari și mai mici din canțelăria jupânului Jerosme-Sébastien Bordin, urmașul răposatului Guerbet, în viață fiind procuror la Chastelet, am găsit de cuviință a înlocui condica și arhivele de primire a caligrafiilor acestei mărețe canțelării, mădular de seamă al breslei advocațești a regatului, care condică s-a văzut împlinită cu actele scumpilor și iubiților noștri înaintași, făcut-am rugare păstrătorilor arhivelor tribunalului de a o păstra printre condicele celorlalte canțelării și dusu-ne-am la sfânta slujbă a parohiei din Saint-Séverin, întru sfințirea de bun început a acestei noi condici.

Drept care subscris-am cu toții: Mălin, caligraf de frunte, Grevin, caligraf-secund, Alhanase Feret, caligraf, Jacques Huiet, caligraf, Regnault de Saint-Jean-d'Angely, caligraf, Bedeau, trepăduș.

În anul Domnului 1787.

Și după ce ne închinăram ascultând sfânta liturghie, mersem cu toții la Courtille și punând mină de la mină ospătat-ne-am îndelung, până dimineața la ceasurile 7”.

Totul fusese întocmit în chip măiestru. Un expert ar fi putut jura că scriitura era chiar din secolul al XVIII-lea. Condica mai cuprindea și alte douăzeci și șapte de procese-verbale de primire în breaslă, ultimul referindu-se

la anul fatal 1792.7”.

După un răstimp de paisprezece ani, condica reîncepea cu anul 1806, cu prilejul numirii lui Bordin ca apărător pe lângă tribunalul de primă instanță al Senei. Și iată cum comenta ea reconstituirea breslei regale avocațești și alte treburi:

„Domnul, în marea sa milostivire, avut-a grijă ca în mijlocul năprasnicelor furtuni ce s-au abătut asupra pământului Franței, ajunsă o mare împărăție, să nu se prăpădească preascumpele arhive ale cancelăriei de mare faimă ale maestrului Bordin; și noi, subscrișii secretari ai preavrednicului, preacuviinciosului maestru Bordin, nu șovăim a recunoaște că dacă toate acestea au putut fi păstrate în vreme ce sumedenii de documente de mare preț, hrisoave, înscrisuri s-au irosit, aceasta s-a putut săvârși datorită înaltei protejări a sfintei Genoveva, oblăduitoarea acestei cancelării, ca; și credinței pe care ultimul procuror de viță veche a păstrat-o față de toate obiceiurile și vechile datini. Nedumeriți care anume e partea sfintei Genoveva și care a maestrului în această minune ce s-au săvârșit, hotărâtu-ne-am să mergem la Saint-Étienne du Mont spre a asculta sfânta liturghie ce se va sluji la altarul acestei sfinte păstorițe, care ne trimite atâtea oițe să le tundem, și să cinstim cu un ospăț pe patronul nostru, cu nădejdea că va fi pe socoteala lui.

Semnează: Dignard, secretar-prim, Poidevin, secretar-secund, Proust, secretar, Brignolet, secretar, Derville, secretar, Augustin Coreț, învățăcel.

În biroul de notariat, 10 noiembrie 1806”.

„A doua zi la ceasurile 3 după amiază, secretarii subscriși își atestă prin aceasta mulțumirea față de preabunul lor stăpân, care i-a ospătat din plin la onorabilul domn Rolland, birtaș din strada Hasard. cu cele mai bune vinuri din trei ținuturi, din Bordeaux, din Champagne și din Bourgegne, cu mâncăruri gătită cu osebită grijă și a ținut masa de la ceasurile 4 după prinz până la ceasurile 7

și jumătate. S-au servit calea, înghețată, lichioruri din belșug. Dar, din respect față de patron, nu ne-am îngăduit să intonăm imnuri și cântece de breaslă. Niciun secretar n-a întrecut măsura unei veselii cuviincioase, căci vrednicul, venerabilul și darnicul oblăduitor făgăduise secretarilor să-i ducă să-l vadă pe Talma în *Britanicus*⁶⁰ la Teatrul Francez. Mulți ani trăiască maestrul Bordin I... Dumnezeu să-și reverse harul asupra capului său venerabil I Dă, doamne, să-și poată vinde cât mai scump falnica sa can (clătie! Fie să aibă parte numai de mușterii bogați I Fie ca toate conturile de cheltuieli să-i fie plătite peșin până la o para! Dea domnul ca viitorii noștri patroni să-i semene întru totul să fie întotdeauna iubit de secretari, chiar după ce nu va mai fi printre noi!"

Urmau alte treizeci și trei de procese-verbale încheiate cu prilejul primirii unor noi secretari și care se deosebeau unul de altul prin scriitură, cerneală, prin stil. semnături și prin laudele aduse mâncărilor și vinurilor bune, laude ce păreau a vădi că procesul-verbal se întocmea și se semna chiar în timpul mesei, *inter pocuia*⁸¹.

În sfârșit, cu data de iunie 1822, cam pe când Desroches depusese jurământul, se găsea următoarea proză în stil constituțional:

„Eu, subscrisul François-Claude-Marie Godeschal, chemai de maestrul Desroches spre a îndeplini împovăraătoarele sarcini de prim-secretar într-un birou de notariat ce abia urma să-și facă clientelă, aflând de la maestrul Derville, de la care am plecat, că-s în ființă vestitele arhive ale pregătitorilor de mese din breasla avocațială ajunse de pomină la palat, l-am rugat pe binevoitorul nostru patron a le cere predecesorului său, căci era de mare trebuință a se găsi acel document purtând dala anului 1786, care e în legătură cu alte arhive depuse la palat, a căror ființă ne-a fost atestată de domnii

Terrasse și Duclos, arhivari, și cu ajutorul cărora ne putem întoarce până la anul 1525, spre a afla lămuriri cu privire la obiceiurile și la bucătăria secretariatului de notariat, indicații istorice de cea mai mare însemnătate.

Dând curs cererii, biroul a ajuns azi în stăpânirea mărturiilor grăitoare ale cultului ce-l săvârșeau dintotdeauna înaintașii noștri întru slava preacinstului clondir și a bucatelor alese. Ca urmare și întru lămurirea celor ce vor veni după noi și spre a înnoda din nou lanțul vremurilor și a) paharelor, am poftit pe domnii Doublet, secretar-secund, Vassal, secretar-tertio, Herisson și Grandemain, secretari, și Dumets, învățăcel, a lua masa împreună duminica viitoare la «Calul roșu», pe cheiul Saint-Bernard, cu care prilej vom sărbători regăsirea acestei condici, care cuprinde pravila zaiafetelor noastre.

În această duminică de 27 iunie s-au băut 12 sticle de felurite vinuri, care de care mai bune. Au stârnit mare bucurie cei doi pepeni galbeni, pateurile cu *jus romanum* de un mușchi de vacă și un *vol-au-vent* cu ciuperci. Domnișoara Mariette, preailustra soră a prim-secretarului și prima-balerină a Academiei regale de muzică și dans, binevoind a pune la dispoziția biroului bilete de fotolii de orchestră la reprezentația din seara aceasta – se consemnează aici cu mulțumiri. pomenitul act de generozitate. Pe lângă aceasta, se hotărăște ca secretarii să se ducă în corpore⁸³ la susarătata preadistinsă domnișoară, spre a-i mulțumi și a-i aduce la cunoștință că dacă diavolul îi va scoate cumva vreun proces în cale, ea nu va avea de suportat decât cheltuielile de procedură – aceasta spre bună șaiință.

Godeschal a fost proclamat floarea breslei avocaților și mai cu seamă băiat de treabă. Fie ca un om care știe așa de bine să trateze pe semenii săi, să trateze cât mai repede cumpărarea unui birou”.

Condica era plină de urme de vin, de pete de cerneală și de semnături înzorzonate, care semănau cu

niște focuri de artificii. Spre a înțelege bine aparența de autenticitate care se dăduse acestei condici, ajunge să redăm procesul-verbal al așa-zisei primiri a lui Oscar.

„Astăzi, luni, 25 noiembrie 1822, după o ședință ținută ieri în strada Cerisaie din cartierul Arsenalului, la doamna Clapart, mama aspirantului de avocat Oscar Husson, noi, subscrișii, declarăm că masa de recepție a întrecut așteptările noastre. S-au servit ca gustări ridichi negre și ridichi de lună, castraveciori, scrumbiute, unt și măslina; a urmat o supă tare gustoasă cu orez, mărturia unei deosebite griji materne, căci am adulmecat un delicios iz de pasăre și, după cum ne-a mărturisit însuși aspirantul, am aflat că într-adevăr doamna Clapart pusese cu chibzuială în oala de supă, așa cum nu poate face decât acasă la ea o bună gospodină, ceea ce rămăsese de la o friptură delicioasă pregătită cu multă grijă înainte.

(em84 friptura garnisită cu o mare de aspic, făcută tot de mama sus-zisului.

Item o limbă de bou cu tomate, față de care n-am stat de fel ca niște automate.

Item o tocăniță de porumbel cu un gust de ai fi zis că au pregătit-o înșiși ÎNgerii cu mâinile lor.

Item o budincă de macaroane alături de niște cupe cu cremă de ciocolată.

Item un desert alcătuit din unsprezece feluri deosebite, printre care, cu toată starea noastră de beție de pe urma celor șaisprezece sticle de vin ales, tot unul și unul, ne-am putut da seama ce gust împăărătesc și mirobolant avea compotul de piersici ce s-a servit.

Vinul de Roussillon și cel din viile Ronului le-au făcut mat pe cele din Champagne și din Bourgogne. O sticlă de maraschin și una de kirș, cu toată cafeaua delicioasă pe care am sorbit-o, ne-au cufundat în cele din urmă într-un asemenea extaz oenologic, încât unul dintre noi, onorabilul Herisson, se credea pe bulevardul Temple, când de fapt se afla în Bois de Boulogne, iar trepădușul Jacquinaut. În

vârstă de paisprezece - ani, a acostat niște burgheze în vârstă de cincizeci și șapte de ani, luându-le drept femei ușoare, aceasta spre bună știință.

Statutele ordinului nostru cuprind o lege respectată cu strictețe, și anume: să lași la voia aspiranților la privilegiile breslei avocațiale a organiza, corespunzător stării lor, fastul recepțiilor, știut fiind de toată lumea că nimeni dintre cei cu rente nu se dedică zeiței Temis⁸⁵ și că fiecă secretar e ținut din scurt de părinții săi. Așadar, se cuvine a acoperi de laude pe doamna Clapart, văduvă din prima căsătorie a domnului Husson, tatăl candidatului nostru, și a recunoaște că a binemeritat uralele izbucnite la desert, drept care am semnat cu toții”.

Trei secretari se lăsaseră antrenati în aceste farse, și trei recepții reale, efective, au fost consemnate în mareața condică.

În ziua când - apărea câte un nou angajat în birou, trepădușul avea grijă să așeze pe mapa biroului său arhivele orânduitorilor de praznice avocațiale, și secretarii făceau mare haz, urmărind mutra celui nou venit, în timp ce studia aceste foi pline de caraghioslăcuri. *Inter pocula*, fiecare aspirant făcea cunoștință cu marea taină a acestei farse avocațiale și, cum era firesc, nu se putea ca, o dată inițiat, să nu simtă la rândul său dorința de a păcăli pe secretarii care urmau să vină după el.

fel poate, acum oricine închipui ce ochi făcură cei patru secretari și trepădușul auzindu-l pe Oscar, ajuns păcălici, strigând și el: „Scoateți condica!”

Nu trecură nici zece minute după această exclamație, și se prezentă un tânăr frumos, zvelt, cu o înfățișare plăcută, care întrebă de domnul Desroches și s-o recomandă fără șovăială lui Godeschal.

— Mă numesc Frederic Marest, zise el, și am venit să ocup aici locul de al treilea secretar.

— Domnule Husson, se adresă Godeschal lui Oscar, arată domnului ce loc va ocupa și pune-l în cunoștință cu

felul nostru de lucru.

A doua zi, secretarul găsi condica de-a curmezișul mapei sale; după ce răsfoi primele pagini începu să râdă, însă nu-i invită pe colegii săi de birou, ci puse condica la loc, în fața lui.

— Domnilor, zise el pe la ora 5 înainte de plecare, am un văr prim-sepcretar de notar la maestrul Leopold I-Iannequin și-l voi întreba ce am de făcut în semn de bun venit la acest birou.

— Nu-i a bine 1 exclamă Godeschal. Acest viitor magistrat nu pare a fi un novice.

— Las, că-l sugem noi I spuse Oscar.

A doua zi, pe la orele 2, Oscar văzu intrând și recunoscă în persoana care se prezenta ca prim-secretar al maestrului Hannequin pe Georges Mareșt.

— Ehe! iată-l pe amicul lui Ali-pașa I exclamă el cu un aer degajat.

— Ia te uită I Aici sunteți, domnule ambasador? I răspunse Georges, reamintindu-și de Oscar.

— Ei I Așadar, vă cunoașteți? îl întrebă Godeschal pe Georges.

— Ba bine că nu! Am făcut la șotii împreună, răspunse Georges, sunt mai bine de doi ani de atunci... Din pricina acestei chestii am ieșit de la Crottat și am intrat la Hannequin.

— Ce chestie? întrebă Godeschal.

— O, nimic! răspunse Georges, la un semn al lui Oscar. Am vrut să-l păcălim pe un *pair de France*, și când colo ne-a tras el o păcăleală... Așa va să zică! Țineți neapărat să-i jucați festa vărului meu...

— Noi nu jucăm feste nimănui, rosti Oscar cu demnitate. Poftim Carla noastră.

Și-i arată faimoasa condică, deschizând-o la foaia unde se găsea sentința de excludere a unui refractar, care, din pricina cumplitei lui zgârcenii, fusese silit să părăsească biroul în 1788.

— Cred și eu că-i o festă, replică Georges, văd și de unde se trage, și arată spre caraghioasa arhivă. Dar vărul meu și cu mine suntem bogați, și o să vă trântim un zaiafet cum n-ați văzut de când sunteți și care va da piteni imaginației voastre la întocmirea procesului-verbal. Așadar, pe mâine, duminică, la Rocher de Cancale” H4 la ceasurile 2. Vă voi duce apoi să petrecem seara la doamna marchiză de Las l-lorentinas y Cabirollos, unde vom juca cărți și unde veți întâlni floarea femeilor din lumea elegantă. Va să zică, domnilor de la prima instanță, reluă el cu o trufie notarială, ținută, domnilor, și să rezistați la băutură ca seniorii din vremea Regenței87...

— Ura I strigă într-un glas tot biroul. Bravo!... Very weii8S... Trăiască Marest!

— Pontins Iee exclamă trepădușul.

— Ce s-a întâmplat? Întrebă patronul ieșind din biroul său. Și tu ești aici, Georges? se adresa el prim-secretarului. Bănuiesc că ai venit să-mi iei secretarii la chef. Apoi se întoarce în cabinetul său, unde îl chemă și pe Oscar: Ține cinci sute de franci, îi zise el, deschizând caseta. Du-te la palat și scoate de la greală copiile hotărârii Vandenesse împotriva lui Vaadenesse; trebuie să i-o comunici chiar astă-seară dacă-i posibil. I-am făgăduit douăzeci de franci lui Simon pentru *urgentă*; așteaptă hotărârea dacă nu-i gata și vezi să nu te bolmojească Derville în interesul clientului său e în stare să ne pună bețe în roate. Conte Felix de Vandenesse e mai tare decât fratele său, ambasadorul, clientul nostru. Așa că fii cu ochii în patru, și la cea mai mică greutate vino și-mi spune.

Oscar se duse cu intenția de a arăta ce poate face în această bătălie, prima afacere mai de seamă care i se încredința de la intrarea sa în birou.

După ce Georges și Oscar plecară, Godeschal îl luă la descusut pe noul secretar asupra glumei pe care bănuia că o ascunde numele acelei marchize de Las Florentinas y Cabirollos; dar Frederic, cu calinul și gravitatea unui

procuror general, dose și mai departe păcăleala vărului său; ajunse să-i convingă pe cei din birou, prin felul de a vorbi și prin toate gesturile sale, că marchiza de Las Florentinas ar fi văduva unui grande de Spania, căreia îi făcea curte vărul său. Născută în Mexic, fată a unei creole, această tânără și bogată văduvă se distingea prin dezinvoltura obișnuită a femeilor născute în țările calde.

— Îi place să râdă, să bea, să cânte cum ne place și nouă, șopti el citând vestitul cântec al lui Beranger. Georges e foarte bogat; a moștenit de la tatăl său, care a murit văduv, o rentă de optsprezece mii de franci, și, cu cei douăspiezece mii de franci pe care ni i-a lăsat fiecăruia unchiul nostru, are un venit de treizeci de mii de franci pe an. Astfel că și-a plătit datoriile și părăsește notariatul. Speră să ajungă marchiză de Las Florentinas, căci tânăra văduvă e marchiză prin situația ei personală, așa că-și poate investi soțul cu titlurile proprii.

Dacă secretarii nu se prea arătau convingși în ce privește contesa, se bucurară însă – nespun de perspectiva unui dejun la „Rocher de Cancale” și a unei serate dintre cele mai elegante. Făcură toate rezervele cu privire la spaniolă, uimind s-o judece în *ultimă instanță*, când vor compare în fața ei.

Această contesă de Las Florentinas y Cabirollos nu era decât domnișoara Agathe-Florentine Cabirolle, prima-dansatoare de la Teatrul Gaâte, la care unchiul Cardot cânta Mere *Godichon*. La un an după pierderea foarte reparabilă a răposatei doamne Cardot, fericitul negustor o întâlnește pe Florentine când ea ieșea din clasa lui Coulon. Iluminat de frumusețea acestei flori coregrafice – Florentine avea pe atunci treisprezece ani – negustorul în retragere o urmărește până în strada Pastourelle, unde avu deosebită plăcere de a afla că viitoarea podoabă a baletului a fost adusă pe lume de o simplă portăreasă. Nu trecură nici cincisprezece zile, iar mama și fiica, instalate în strada Crussol, începură să ducă un trai tihnit. Așadar,

datorită acestui protector al artelor, după o frază consacrată, teatrul câștigă un tânăr talent. Generosul Mecena le aduse pe cele două ființe în culmea fericirii, oferindu-le mobilă de mahon, draperii, covoare și o bucătărie cu toate cele necesare. le dădu posibilitatea să angajeze o femeie de serviciu și le aducea în fiecă lună câte două sute cincizeci de franci. Tătucl Cardot, pieptănat după moda veche, le apăru ca un înger și fu tratat așa cum se cuvine să fie tratat un înger binefăcător. Pentru pasiunea bătrânelului, aceasta fu *epoca de aur*.

Timp de trei ani, iubitorul cântecului *Mere Godichon* avu justă intuiție de a ține pe domnișoara Cabirolle și pe mama sa în acest mic apartament, la doi pași de teatru; apoi, din marea lui dragoste pentru coregrafie, angajă ca profesor al protejatei sale pe Vestris. Avu astfel fericirea de a o vedea, cam prin 1820, pe Florentine debutând ca dansatoare în baletul melodramei de mare spectacol, intitulat *Ruinele Babylonului*. Florentine număra pe atunci șaisprezece primăveri. La scurt timp după acest debut, tătucl Cardot nu mai însemna pentru protejata lui decât un bătrân zgârie-brânză, dar cum avu delicatețea să înțeleagă că o dansatoare de la Teatrul Gaițe trebuie să păstreze un anumii rang, îi spori ajutorul lunar la cinci sute de franci, așa că, dacă nu mai era îngerul de altă dată, rămase cel puțin un *prieten pe viață*, un al doilea tată. Aceasta fu *epoca de argint*.

Între anii 1820 și 1823, Florentine căpătă experiența de care trebuie să se bucure toate dansatoarele de nouăsprezece sau douăzeci de ani. Prietenele ei erau vestitele Mariette și Tullia, două prime-balerine ale Operei, Florine, apoi sărmana Coralie, atât de timpuriu răpită artelor, amorului și lui Camusot. Cum tătucl Cardot își sporise și el vârsta cu încă vreo cinci ani, se deprinsese cu acel sentiment îngăduitor, aproape părintesc, pe care-l au bătrânii față de tinerele talente crescute de ei și ale căror succese devin cu timpul și ale lor. De altfel, unde și cum ar

mai fi putut găsi un bătrânel de şaizeci şi opt de ani, un asemenea ataşament, o Florentină care să-i cunoască atât de bine tabieturile şi la care să poată cânta în voie cu amicii săi Mere *Godichon*? Tătucl Cardot se înhămasese la un jug aproape conjugai şi de o greutate căreia nu-i putea rezista. Fu *epoca de aramă*.

În cursul celor cinci ani ai epocii de aur şi ai epocii de argint, Cardot economisi nouăzeci de mii de franci, Bătrânul acesta cu multă experienţă în viaţă îşi făcuse socoteala că, atunci când va ajunge la şaptezeci de ani, Florentine va atinge majoratul, deci s-ar putea să debuteze la Operă, şi de bună seamă că va căuta să desfăşoare un lux de primă-balerină. Cu câteva zile înainte de serata de care s-a pomenit, tătucl Cardot cheltuisese patruzeci şi cinci de mii de franci s-o instaleze în oarecare lux pe Florentine, şi în acest scop îi închiriasese apartamentul unde răposata Coralie îl făcuse pe Camusot să se simtă atât de fericit. La Paris sunt case şi apartamente parcă predestinate, ca şi unele străzi. Dispunând de o argintărie de toată frumuseţea, primabalerină a Teatrului Gaâte dădea mese copioase, cheltuia trei sute de franci pe lună cu toaletele, nu ieşea decât în trăsură cu ziua, avea cameristă, bucătăreasă şi valet. În fine, avea ambiţia de a ajunge să debuteze la Operă. În cinstea ei, „Gogoşa de mătase” puse la dispoziţia domnişoarei Cabirolle, cunoscută sub numele de Florentine, cele mai minunate mătăsuri, pe placul ei, aşa după cum cu trei ani înainte satisfăcea cum nu se poate mai bine dorinţele Coraliei, dar tot fără ca fiica tătuclui Cardot să fi bănuir ceva, căci tatăl şi ginerele se înţelegeau de minune ca să păstreze neatinsă buna-cuviinţă în sânul familiei. Doamna Camusot nu ştia nimic din viaţa de petrecăreţ a soţului nici despre obiceiurile tatălui. Aşa că luxul orbitor din strada Vendôme, de la domnişoara Florentine, ar fi satisfăcut şi pe cele mai ambiţioase balerine. După ce fusese stăpân timp de şapte ani, Cardot se simţea ca tras de un

remorcher cu nețărmurita putere a unui capriciu. Dar nefericitul bătrân iube!... Florentine, numai dânsa, urma să-i închidă ochii, și el ținea să-i lase moștenire o sută de mii de franci. Începuse *epoca de iier*.

Georges Marest, băiat frumos, bogat, cu treizeci de mii de franci rentă, îi făcea curte Florentinei. Toate dansatoarele au pretenția să iubească și ele așa cum sunt iubite de protectorii lor, să aibă un tânăr care să le scoată la plimbare și să le aranjeze petreceri grozave la țară. Deși dezinteresată, fantezia unei primebalerine e totuși o pasiune care îl costă ceva bani pe *fericitul muritor* ales. Costă mesele la restaurante, lojile la spectacole, trăsurile pentru plimbări în jurul Parisului, vinurile alese consumate din plin, căci dansatoarele duc traiul ps care-l duceau pe vremuri atleții. Georges petrecea cum petrec îndeobște tinerii care scapă de sub supravegherea părintească, ajungând să trăiască pe picior de completă independență, și la moartea unchiului său, văzându-și averea aproape dublată, apucase pe un drum cu totul nou. Cât timp nu dispunea decât de cei optsprezece mii de franci rentă lăsați moștenire de părinți, se gândea să devină notar public; dar, după cum le spusese vărul său secretarilor lui Desroches, ar trebui să fie cineva prost de tot ca să înceapă a-și face o situație când dispunea de o avere pe care o poți aduna abia după ce te-ai luptat din greu să parvii. Așa că primul-secretar sărbătorea întâia sa zi de libertate prin acest dejun, care servea în același timp și ca masă de bun venit a vărului său. Mai cuminte decât Georges, Frederic nu părăsi gândul de a-și face o carieră în cadrul Ministerului Public*O. Deoarece un tânăr frumos, zvelt și dezghețat ca Georges putea prea bine să se însoare cu o creolă bogată, cu care marchizul de Las Florentinas y Cabirollos să se fi căsătorit la bătrânețe, după cum le spusese Frederic viitorilor săi camarazi preferând o fată frumoasă fiicei unui nobil, secretarii biroului lui Desroches, toți băieți săraci, care nu frecventaseră

niciodată societatea înaltă, se îmbrăcară cu hainele lor cele mai bune, arzând de nerăbdare să dea ochii cu marchiza mexicană d-2 Las Florentinas y Cabirollos.

— Mare noroc am avut, îi zise Oscar lui Godeschal, sculându-se dimineața, că mi-am comandat o haină, pantaloni, vestă, o pereche de cizme și că scumpa mea mamă mi-a făcut lenjerie nouă când am fost ridicat în grad ca secretar-secund! Am șase cămăși cu *jabot* de pânză frumoasă din cele douăsprezece pe care mi le-a dat... O să fim grozavi! Ah, dacă unul dintre noi i-ar putea-o sufla pe marchiză lui Georges Marest...

— Frumoasă îndeletnicire pentru un secretar din biroul maestrului Desroches! I exclamă Godeschal. N-ai să-ți mai înfrânezi odată înfumurarea? Mă, țăngăule!

— Ah, domnule, se amestecă doamna Clapart, care adusese câteva cravate fiului să u și auzise ce-i spusese secretarul-șef lui Oscar, dar-ar bunul Dumnezeu ca Oscar al meu să urmeze înțeleptele dumneavoastră sfaturi! Doar asta-i spun mereu: caută să-i semeni domnului Godeschal și ascultă de sfaturile lui.

— Merge, merge, doamnă... răspunse secretarul-se! Dar să nu mai faci boacăne ca cea de ieri, că repede îți pierde încrederea patronului. Patronul nu admite ca cineva să nu se poată descurca. I-a dat pe mână, ca de început, o primă afacere, și anume, ca fiul dumneavoastră să obțină comunicarea unei hotărâri într-un proces de moștenire între doi nobili de seamă, frați, care luptă unul împotriva celuilalt, și Oscar s-a lăsat tras pe sfoară... Patronul era furios. Am încercat să repar această prostie ducându-mă astăzi la 6 dimineața să-l caut pe copist, care m-a asigurat că voi avea hotărârea mâine 4 a 7 și jumătate.

— Ah, Godeschal! I exclamă Oscar, apropiindu-se de primul secretar și strângându-i mâna. Sunteți un adevărat prieten!

— Vai, domnule, zise doamna Clapart, fericită e mama care știe că fiul său are un prieten ca

dumneavoastră și vă rog să credeți că recunoștința ce v-o port nu se va încheia decât odată cu viața mea. Oscar, nu te încrede în acest Georges Marest, nu uita că lui îi datorești prima nenorocire din viața ta.

— Despre ce e vorba? întrebă Godeschal.

Preaîncrezătoarea mamă povesti pe scurt secretarului ce i se întâmplase bietului ei Oscar în trăsura lui Pierrotin.

— Sunt sigur, zise Godeschal, că *acest poznaș* ne-a pregătit una de ale lui pentru astă-seară. Eu nu mă duc la contesa de Las Florentinas; trebuie să-i ajut surorii mele la contractul ei de angajament, așa că vă voi părăsi la desert; dar tu, Oscar, fii cu ochii în patru.

O să vă poftescă poate la vreo partidă de cărți; biroul lui Desroches nu trebuie să se eschiveze. Ține o sută de franci, ai să joci pentru noi amândoi, adăugă el, ca băiat de treabă ce era, dând banii lui Oscar, fiindcă acesta avea să-și golească punga plătind cizmarul și croitorul. Fii prudent, vezi să nu joci peste suta asta de franci; nu te lăsa amețit nici de joc, nici de băutură. Drace! un secretar-secund înseamnă ceva, nu trebuie să joace pe cuvânt și nici să întreacă măsura în vreo împrejurare. De îndată ce ești secretar-secund, trebuie să te gândești că vei ajunge avocat. Așadar, nu te întrece nici la băutură, nici la joc; caută să ai o atitudine cuviincioasă; iată cum trebuie să te porți. Nu uita mai ales să te întorci acasă la miezul nopții, căci mâine trebuie să fii la palat la 7 dimineața, ca să iei copiile de pe hotărâre. Nimeni nu te oprește să te distrezi, dar, înainte de toate, treburile!

— Ia aminte, Oscar, ce ți-a spus domnul Godeschal, îl sfătui doamna Clapart. Vezi și tu cât e de binevoitor și ce bine știe dumnealui să împace plăcerile tinereții cu îndatoririle impuse de situația pe care o are.

După ce veni ră croitorul și cizmarul care-l chemară pa Oscar, doamna Clapart rămase o clipă singură cu primul-secretar, ca să-i restituie suta de franci pe care i-o

dăduse fiului său.

— Oh, domnule, îi zise ea, binecuvântările unei mame vă vor ajunge oriunde și în orice veți întreprinde I

Mama la în culmea fericirii când își văzu băiatul bine îmbrăcat îi adusese un ceasornic de aur pe care-l cumpărase din economiile ei, drept mulțumire din parte-i pentru felul cum se comporta.

— Ai să tragi la sorti⁸¹ de azi în opt zile, îi spuse ea, și cum s-ar putea întâmpla să-ți cadă un număr rău, m-am dus la unchiul tău Cardot, care e foarte mulțumit de tine. Încântat să te știe secretar-secund la douăzeci de ani, ca și de succesele tale la examenele Facultății de drept, a făgăduit banii necesari ca să-ți poți cumpăra un om în loc”. Nu tesim ți oarecum mulțumit văzând cum e răsplătită o purtare frumoasă? Dacă mai înduri lipsuri, gândește-te la fericirea de a putea, în cinci ani de azi încolo, să tratezi achiziția unui birou.

Și nu mai puțin, gândește-te, pușorul meu drag, cât de fericită o faci pe mama ta...

Fata lui Oscar, puțin trasă de învățătură, luase expresia serioasă pe care o dă deprinderea cu afacerile. Se înălțase mult, îi crescuse barba. Adolescența făcea loc maturității. Mama nu se putu stăpâni să-și admire liul și îl sărută duios, zicându-i:

— Petrece, dar nu pierde din vedere sfatul bunului domn Godeschal. Vai, uitasem! Iată cadoul din partea prietenului nostru Moreau, un portofel frumos.

— Mi-e cu atât mai binevenit cu cât patronul mi-a dat cinci sute de franci să scot acea afurisită hotărâre Vandenesse împotriva lui Vandenesse și nu vreau să-i las în camera mea.

— Cum, ai să ții banii la tine? se sperie mama sa. Și dacă pierzi o sumă atât de mare?

— N-ar fi mai bine s-o lași în păstrarea domnului Godeschal?

— Godeschal! strigă Oscar, găsind minunată ideea

mamei sale.

Godeschal, ca toți secretarii, duminica avea treburile lui între 10 dimineața și 2 după prânz: așa că și plecase

După ce mamă-sa se despărți de dânsul, Oscar se duse să se plimbe pe bulevarde, așteptând ora prânzului. Cum ar fi putut să nu-și plimbe haina cea nouă, <ind o purta cu atâta mândrie și cu o plăcere de care de bună seamă își vor aminti toți tinerii strâmtorați la debutul lor în viață? O frumoasă vestă de cașmir pe fond albastru și cu un guler șal, pantaloni de stofă neagră, o haină neagră bine croită și un baston cu măciuiie de argint aurit, cumpărat din propriile economii, trezeau o bucurie firească în sufletul acestui tânăr sărac, care, amintindu-și de halul îmbrăcăminții sale din ziua acelei călătorii la Presles, nu putea să uite cât de mult îl impresionase Georges pe atunci. Oscar avea înaintea lui o zi care-i promitea numai desfătări; seara urma să vadă pentru întâia oară lumea bună! Trebuie să recunoaștem că un secretar cam întărcat de plăceri, jinduind de mult timp după un chef, o dată prins în vârtejul simțurilor dezlănțuite, putea să uite sfaturile cumiți ale lui Godeschal și ale mamei sale. Tineretul, spre rușinea lui, nu duce lipsă de sfaturi și de preveniri. În afară de îndrumările primite în acea dimineață, Oscar avea o aversiune împotriva lui Georges; se simțea umilit față de acest martor al scenei din salonul da la Presles, când Moreau îl aruncase la picioarele contelui de Serisy.

Ordinea morală își are legile ei de nestrămutat, și ești totdeauna pedepsit când le nesocotești. Există îndeosebi o lege căreia până și animalele i se supun orbește și în orice împrejurare. Este aceea care ne poruncește să-l ocolim pe cel care ne-a făcut rău vreodată, cu sau fără intenție, cu bună știință sau din greșeală. De la ființa care ne-a făcut un rău, sau de pe urma căreia ne-am ales cu vreo neplăcere, nu ne putem aștepta decât la nenorocire. Oricare ar fi rangul ei social, oricare ar fi

legăturile de afecțiune ce ne leagă de această ființă, trebuie neapărat să rupem cu ea, fiindcă ne-a fost scoasă în cale de piaza noastră rea. Deși sentimentul creștinesc se opune unei astfel de comportări, supunerea la această lege necruțătoare ne este însă impusă de considerente sociale și de instinctul nostru de conservare. Fiica lui Iacob al II-lea, care s-a urcat pe tronul tatălui ei 3, de bună seamă că chiar înainte de a-i uzurpa tronul i-a pricinuit și alte grave dureri. Iuda îi dăduse desigur lui Iisus vreo lovitură mortală înainte de a-l trăda. În noi e pitit un ochi - ochiul sufletului - care presimte catastrofele, și ura ce oresimțim împotriva ființei aducătoare de nenorociri ne e dictată de această presimțire; dacă religia ne poruncește să ne învingem acest sentiment, mai e și neîncrederea, a cărei voce trebuie mereu ascultată. Oscar putea, la douăzeci de ani, să aibă atâta înțelepciune? Vai, când intră, la ora 2 și jumătate, în salonul restaurantului „Rocher de Cancale”, unde se aflau, în afară de secretari, trei invitați, și anume: un fost căpitan de dragoni, pe nume Giroudeau, Finot, gazetar, care ar fi putut-o ajuta pe Florentine să debuteze la Operă, du Bruel, scriitor prieten al actriței Tullia, una dintre rivalele Mariettei la Operă, secretarul-secund simți că i se topește adversitatea tăinuită chiar de la primele strângeri de mină, îndată ce începură să discute cu căldură, între tineri, în fața unei mese de douăsprezece tacâmuri, excelent servită. Georges se arătă de altminteri cât se poate de drăguț față de Oscar.

— Urmezi, i se adresă el, diplomația particulară, căci în definitiv care e deosebirea dintre un diplomat și un avocat? Una singură: aceea care desparte o națiune c'. e un individ. Ambasadorii sunt doar avocații popoarelor I Dacă îți pot fi de folos, vino te rog pe la mine.

— Pe cuvânt, răspunse Oscar, azi pot să vă mărturisesc că ați fost pentru mine pricina unei mari nenorociri.

— Ei! exclamă Georges, după ce ascultă toate

peripețiile prin care trecuse secretarul. Dar contele de Serisy, el s-a purtat rău. Soția lui?... Nici nu m-aș uita la ea I și tipul o fi el ministru de stat, *pair de France*, dar n-aș vrea să fiu în pielea lui stacojie E un om meschin; nici nu-mi pasă de el acum!

Oscar asculta cu multă plăcere glumele lui Georges la adresa contelui de Serisy, căci ele mai scădeau oarecum gravitatea greșelii sale; se lăsă atras de ura fostului secretar, care făcea haz prezicând nobilimii nenorocirile la care visa atunci burghezia și care aveau să devină realitate în 1830 *4. La ora 3 și jumătate începură să officieze. Desertul nu se servi decât la ora 8, fiecare fel de mâncare ținu două ore. Numai secretarii se pot năpusti cu atâta poftă asupra bucatelor! Stomacurile tinerilor de optsprezece și douăzeci de ani constituie pentru medicină lucruri de neînțeles. Vinurile erau la înălțimea lui Borrel, căci la acea epocă el luase locul vestitului Balaine, proprietarul restaurantului care prin fina și neîntrecută lui bucătărie se situase în fruntea restaurantelor pariziene, și deci din lumea întreagă.

S-a redactat la desert procesul-verbal al acestui ospăț de Balthazai e5, începând cu: *Inter pocula aurea restauranti, qui vulgo dicitur Rupes Cancali*88. După acest început, fiecare își poate închipui ce a cuprins frumoasa pagină care a fost alăturată la celelalte din, Cartea de aur a prânzurilor avocațiale”.

Godeschal dispăru după ce-și pusese semnătura, lăsându-i pe cei unsprezece comeseni să se dedea, la îndemnul fostului căpitan al gărzii imperiale, băuturii, toasturilor și lichiorurilor unui desert ale cărui piramide de fructe și trufandale se puteau asemui cu obeliscurile din Teba. La ora 10 și jumătate, trepădușul biroului ajunsese într-așa hal, încât nu mai putea rămâne, astfel că Georges, făcându-l pachet, îl urcă într-o birjă și indică adresa mamei băiatului, plătind el cursa. Cei zece comeseni, toți chercheliți ca Pitt și Dundas87, propuseră atunci s-o ia *pe*

jos pe bulevarde, fiind vreme frumoasă, până la marchiza de Las Florentinas y Cabirollos, la caiespre miezul nopții aveau să dea peste cea mai strălucitoare societate. Toți simțeau nevoia să respire din plin aer curat; dar, în afară de Georges, Giroudeau, du Bruel și Finot, obișnuiți cu chefurile pariziene, ceilalți nu se puteau ține pe picioare. Georges trimise să caute trei călești la un proprietar care închiria trăsură și își plimbă oamenii timp de un ceas pe bulevardele din afara orașului, de la Montmartre până la bariera Tronului. Se întoarseră prin Bercy, pe cheiuri și pe bulevarde, până în strada Vendrae.

Secretarii pluteau încă în cerul plin de fanteziile spre care îi poartă îndeobște beția pe tineri, când amfitrionul lor îi introduse în saloanele Florentinei. Străluceau acolo prințese ale teatrului, care, informate fiind de festa lui Frederic, făceau mare haz, maimuțărind pe femeile de lume. Se servea înghețată. Candelabrele, cu toate luminările aprinse, ardeau ca flăcările. Lacheii arteiștii Tullia, ai doamnei du Val-Noble și ai Florinei, toți în livrele de mare ținută, serveau dulciuri pe tăvi de argint. Draperiile, niște capodopere ale industriei lyoneze, prinse în șnururi groase aurite, îți luau ochii. Florile covoarelor păreau un parter de grădină. Mulțimea de bibelouri, care de care mai ciudate, scăpă rău înaintea ochilor. În primul moment, și dată fiind starea în care îi adusesese Georges, secretarii și mai cu seamă Oscar crezură că se găsesc într-adevăr la marchiza de Las Florentinas y Cabirollos. Aurul strălucea pe cele patru mese de joc aranjate în dormitor. În salon doamnele jucau o partidă de douăzeci și unu; banca o ținea Nathan, vestitul scriitor. După ce rătăciseră chercheliți și mai mult adormiți pe întunecatele bulevarde exterioare, secretarii se treziră într-un adevărat palat al Armidei-s. Oscar, prezentat de Georges preținsei marchize, rămase năuc, nerecunoscând pe dansatoarea de la Gaițe în această femeie atât de aristocratic decoltată, împodobită cu dantele, desprinsă parcă dintr-un album cu viniete,

când îl primi cu gratii și fandoseli pe care un tânăr secretar ținut din scurt nu-și aminti să le mai fi văzut vreodată și nici nu și le putea închipui. După ce admiră bogăția acestui apartament, femeile frumoase care cochetau și se întrecuseră în toalete pentru inaugurarea acestei splendide locuințe, Oscar fu luat de mână și condus de Florentine la masa unde se juca douăzeci și unu.

— Vreau să vă prezint frumoasei marchize d'Anglade, una din prietenele mele... Și îl duse pe bietul Oscar spre frumoasa Fanny-Beaupre, care de doi ani luase locul răposatei Coralie în inima lui Camusot. Această tânără actriță își făcuse un nume în urma succesului repurtat în rolul unei marchize dintr-o melodramă ce se juca la Porte-Saint-Martin. intitulată *Familia d'Anglade* un mare succes de pe vremuri.

— Draga mea, zise Florentine, îți prezint pe un tânăr încântător, pe care-l poți lua tovarăș la joc.

— Ah, uite ce bine I răspunse cu un surâs fermecător actrița, măsurându-l pe Oscar din cap până în picioare. Eu pierd... Vom juca în tovarășie, nu-i așa?

— La ordinele dumneavoastră, doamnă marchiză! rosti Oscar, așezându-se lângă frumoasa actriță.

— Puneți banii. îl îndemnă ea. Voi juca pe ei o să-mi aduci noroc! Uite: pun la bătaie ultima mea sută de franci.

Și luă dintr-o pungă, ale cărei încuietori erau împodobite cu diamante, cinci monede de aur. Oscar scoase suta de franci în monedă mărunță, rușinat că trebuie să amestece gologanii săi grosolani cu piesele de aur. În zece ture acința pierdu cei două sute de franci.

— Drace, ghinion, nu glumă I exclamă ea. Țin eu banca. Rămânem tovarăși, ce zici? îl întrebă ea pe Oscar.

Fanny-Beaupre se ridicase, și tânărul secretar, care se văzu, ca și ea, ținta privirii partenerilor de joc, nu îndrăzni să se retragă, arătând că punga sa îl adăpostește pe diavol. Oscar parcă amuți. Limba i se făcu grea și îi rămase lipită de ceru11 gurii.

— Împrumută-mi cinci sute de franci! o rugă actrița pe dansatoare.

Florentine aduse cinci sute de franci, luați de la Georges, care câștigase de opt ori la *ecarte*.

— Nathan a câștigat o mie două sute de franci. îi spuse artrita secretarului. Bancherii câștigă întotdeauna; dar nu ne vom lăsa păcăliți... îi șopti ea la ureche.

Oamenii cu inimă, cu imaginație și deprinși cu jocul de cărți vor înțelege cum de își deschise sărmanul Oscar portofelul, de unde scoase bancnota de cinci sute de franci. îl privea pe Nathan, ilustrul scriitor, care reîncepu împreună cu Florine să joace tare împotriva băncii.

— Haide, drăguțele, pune mâna! îi strigă Fanny-Beaupre. făcând semn lui Oscar să adune cei două sute de franci pe care îi pontaseră Florine și Nathan.

Actrița nu-i cruța de glume și ironii pe cei care pierdeau. Însuflețea jocul prin tot felul de comicării pe care Oscar le găsea tare ciudate: dar bucuria nu i dădu răgaz de reflecții, căci primele două tururi îi aduseră un câștig de două mii de franci. Oscar ar fi vrut să invoce o indispoziție, ca s-o șteargă, lăsând-o în voia ei pe parteneră, dar *onoarea* îl ținutua locului. Următoarele trei tururi le înghițiră tot câștigul. Oscar simți un fior rece prin șira spinării și se dezmetic: de-a binelea. La ultimele două tururi pierdură mia de franci jucată în tovărășie; pe Oscar îl lovi o sete nebună și dădu de dușcă trei pahare de *punch* rece ca gheața. Actrița îl conduse pe sărmanul Oscar în dormitor, înșirându-i tot felul de fleacuri. Dar acolo greșeala pe care o făcuse îl copleși într-atât pe bietul băiat, căruia Desroches îi apăru ca în vis, încât se așeză pe un divan de toată frumusețea dintr-un ungher întunecat; își duse batista la ochi: plângea! Florentine zări această expresie tipică a durerii sincere, care nu putea să nu impresioneze o artistă a mimicii; se îndreptă repede spre Oscar. îi luă batista de la ochi și zărindu-i lacrimile îl conduse în budoar.

— Da' ce-i cu tine, drăguțule? îl întrebă ea.

În glasul, în cuvintele acelea, în tonul lor Oscar simți o bunătate de mamă, care adesea se ascunde în bunătatea fetelor ușurate. Răspunse:

— Am pierdut cei cinci sute de franci pe care patronul mi i-a dat ca să scot mâine o hotărâre. Nu-mi rămâne decât să mi arunc în Sena, sunt dezonorat...

— Dar ce, ești prost? îi zise Florentine. Rămâi aici... Îți aduc o mie de franci și ai să încerci să recîștâgi banii pierduți. Dar nu risca decât cinci sute de franci, ca să păstrezi banii patronului. Georges joacă *bearle* strașnic de bine, pariază pe mâna lui.

În situația năprasnică în care se găsea, Oscar primi propunerea făcută de stăpâna casei.

„Ah! Își zise el, numai marchizele sunt în stare de asemenea gesturi Frumoasă, nobilă și bogată – fericit mai e Georges!”

Primi de la Florentine mia de franci în aur și veni să ponteze pe mina păcălitorului său. Georges făcuse patru tururi, când Oscar se așează lângă el. Partenerii îl primiră bucuroși pe acest nou pontator, căci cu toții, cu instinctul jucătorilor, pariaseră pe mâna lui Giroudeau, fostul ofițer al Imperiului.

— Domnilor, li se adresă Georges, veți fi pedepsiți pentru retragerea voastră I Simt că am carte. Oscar, să știi că-i facem praf I

Georges și partenerul său pierdură cinci partide în șir. După ce topise mia de franci, Oscar, antrenat de furia jocului, începu să împartă cărțile. Și printr-un joc al hazardului, destul de obișnuit la cei care joacă pentru întâia oară, câștigă, dar Georges îl ameți cu sfaturile; când îi șoptea să arunce cărțile, când i le smulgea din mâini, așa că lupta dintre aceste două voințe, dintre aceste două inspirații le tăie norocul. Spre ceasurile 3 dimineața, după partide cu ghinion și după câștiguri nevisate, bând la *punch* fără întrerupere, lui Oscar nu-i rămăsese decât o

sută de franci. Se ridică în picioare cu capul greu și, ca zăpăcit, făcu câțiva pași și căzu în budoar pe o sofa, cotropit de un somn de plumb.

— Mariette, se adresa Fanny-Beaupre siiorii lui Godeschal, care venise și ea la oca 2 dimineața, vrei să cinezi mi ine aici? Camusot al meu va veni cu tatucul Cardot. Hai să-i facem să turbeze...

— Cum? exclamă Florentine. Caraghiosul meu de bătrân nu mi-a spus un cuvânt

— Trebuie să vină azi-dimineață să-ți spună că are de gând să cânte Mere *Godichon*, reluă Fanny Beaupre. Are și el, bietul om, dreptul să-și înnoiască apartamentul I

— Să-l ia dracul cu orgiile lui I strigă Florentine. El și ginere-său sunt mai răi decât magistrații și decât directorii de teatru. Dar, la urma urmei, fie, se cineză bine aici, Mariette I zise ea către prima balerină a Operei. Cardot comandă întotdeauna masa la „Chevet” vino și tu cu ducele tău de Maufrigneuse; vom avea de ce râde; o să-i punem să danseze în Tritoni le”, cum o să cântăm noi

Auzind numele de Cardot și Camusot, Oscar se căzni să se trezească; dar nu putu bâlbâi decât un singur cuvânt, care nu fu auzit, și căzu din nou pe perna de mătase.

— Ți-ai făcut provizii pentru la noapte, se adresa râzând Fanny-Beaupre către Florentine.

— Vai, bietul băiat I E beat de *punch* și de disperare! E secretarul-secund al biroului unde lucrează fratele tău, răspunse Florentine Mariettei. A pierdut banii pe care patronul i-a dat pentru afacerile biroului. Voia să se sinucidă; i-am împrumutat o mie de franci pe care hoțomanii ăia de Finot și Giroudeau i-au câștigat. Bietul băiat I

— Dar trebuie trezit I zise Mariette. Fratele meu nu glumește, și nici patronul lui.

— Trezește-l dacă poți și ia-l cu tine, o rugă Florentine, întorcându-se în saloanele ei pentru a-și lua rămas bun de la musafirii care plecau.

Începură să danseze dansuri așa-zrse de caracter, și când se fă» ziuă Florentine se culcă, obosită, uitând de Oscar, la care nimeni nu se gândi și care dormea buștean.

Pe la 11 dimineața o voce teribilă îl trezi pe secretar, care, recunoscând pe unchiul său Cardot, crezu că poate ieși din bucluc prefăcându-se că doarme și ținându-și fața îngropată în frumoasele perne de catifea galbenă pe care petrecuse noaptea.

— Micuța mea, zise venerabilul bătrân, zău, nu-i cuminte și nici frumos din partea ta ca, după ce-ai dansat în *Ruinele*, să mai pierzi o noapte în chefuri. Nu-ți închipui că-ți strică prospețimea tenului? Fără a mai vorbi că-i lipsă de recunoștință din partea ta să inaugurezi aceste mărețe apartamente fără mine, cu străini și fără știrea mea!... Cine știe ce s-o mai fi petrecut aici?

— Bătrâne monstru! strigă Florentine. N-ai dumneata cheia ca să intri oricând și la orice oră la mine? Balul s-a sfârșit la 5 și jumătate și ai cruzimea să mă trezești la ora 11 I...

— La 11 și jumătate, Tiline, îndrăzni să observe umil Cardot. M-am trezit dis-de-dimineață ca să comand la „Chevet” o masă împărătească... Ți-au cam paradit covoarele... Ce fel de lume ai primit?...

— N-ai de ce te plânge, căci Fanny-Beaupre mi-a spus că vei veni cu Camusot, și, ca să vă fac plăcere, am invitat pe Tullia, pe du Bruel, pe Mariette, pe ducele de Maufrigneuse, pe Florine și pe Nathan. Așii că veți putea admira cinci din cele mai frumoase făpturi care au apărut vreodată la lumina rampei. Și vor dansa pași de zefir101.

— O asemenea viață te va distruge! exclamă tătucul Cardot. Și ce de-a pahare sparte! Ce prăpăd peste tot I Vestibulul te sperie, nu alta...

În acea clipă simpaticul bătrânel rămase năuc și parcă vrăjit, ca o pasăre atrasă de o reptilă. Zărise silueta unui trup tânăr îmbrăcat în haine negre.

— Va să zică așa, domnișoară Cabirolle?!... exclame

el în cele din urmă

— Da' ce-i? întrebă ea.

Dansatoarea privi în direcția în care se uita bătrânelul Cardot și, când îl recunoscă pe secretarul secund, se porni pe un răs nebun, care nu numai că-l buimăci pe bătrân, dar îl sili pe Oscar să se arate, fiindcă Florentine îl apucase de braț și nu se mai putea ține de răs văzând mutrele uluite ale unchiului și nepotului.

— Tu aici, nepoate?

— Oh, e nepotul dumitale? exclamă Florentine, care se porni din nou pe răs. Nu mi-ai vorbit niciodată despre acest nepot. Mariette nu te-a luat cu dânsa? îl întrebă ea pe Oscar, care stătea ca împietrit. Ce-o să se întâmple cu bietul băiat?

— Îl privește! răspunse sec bătrânelul Cardot, care se îndreptă spre ușă să plece.

— O clipă, papa Cardot, trebuie să-l scoți din încurcătură pe nepotul dumitale. Eu sunt vinovată, căci a jucat și a pierdut banii patronului său, cinci sute de franci, afară de mia mea, pe care i-am dat-o ca să se refacă.

— Nenorocitul, ai pierdut o mie cinci sute de franci la căr (i, la vârsta ta!

— Vai, vai, unchiule, unchiule dragă! se văicărea sărmanul Oscar, care, auzind aceste cuvinte, începu să-și dea seama de grozăvia situației și se aruncă în genunchi înaintea unchiului său, cu mâinile împreunate. E ora 12, sunt pierdut, dezonorat... Domnul Desroches va fi fără milă. E vorba despre o afacere importantă în care e angajată ambiția lui de avocat. Trebuia să mă duc azi-diminea (a să scot de la grefă hotărârea Vandenesse împotriva lui Vandenesse. I Ce s-a întâmplat oare?... Ce se va alege de mine?... Salvați-mă, în amintirea tatălui meu și a mătușii mele!... Veniți cu mine la domnul Dasroches, explicați-i într-un fel, găsiți vreun pretext I...

Frazele erau aruncate printre lacrimi și suspine care ar fi impresionat și pe sfinxul din deșertul Luxor.

— Ei, bătrâne zgârie-brânză, exclamă dansatoarea plângând, te vei îndura să părăsești strivit de dezonoare pe propriul dumatăle nepot, fiul omului căruia îi datorezi averea, căci îl cheamă doar Oscar Husson? Salvează-l, de nu. Tiline n-o să te m-i accepte ca nababul ei!

— Dar cum de-a ajuns aici? întrebă bătrânul.

— Ei, nu (i dai seama că, dacă a uitat el ora când trebuia să scoată hotărârea de care vorbește, era beat și a-căzut răpus de somn și de oboseală? Georejas și vărul lui, Frederic, le-au dat: ieri secretarilor lui Desroches o masă strașnică la „Rocher de Cancale”.

Tătucul se uită cam neîncrezător la dansatoare.

— Bătrâne maimuțoi, crezi tu că nu l-aș fi ascuns mai bine dacă ax și fost altceva la mijloc? exclamă ea.

— Caraghiosule, ține cinci sute de franci I i se adresă Cardot nepotului. N-ai să mai vezi nimic altceva de la mine I Du-te și te înțelege cu patronul tău dacă poți. Voi înapoia mia de franci pe care ți-a împrumutat-o domnișoara, dar nu vreau să mai aud vorbindu-mi-se de tine.

Oscar o zbughi repede, fără să mai asculte restul; dar, o dată ajuns în stradă, nu mai știi încotro s-o apuce.

Hazardul care pierde oamenii, ca și hazardul care îi salvează, și-au ținut cumpănă în privința lui Oscar în această groaznică dimineață; dar nu putea să n-o pățească de vreme ce avea de-a face cu un patron care (mea morțiș la afacerile începute. Venind acasă, Mariette, speriată de ce putea să se întâmple cu învățăcelul fratelui ei, îi scrisese câteva rânduri lui Godeschal, alăturând o bancnotă de cinci sute de franci și prevenindu-i despre beția lui Oscar și despre nenorocirile care dăduseră peste dânsul. Fata aceasta cu inimă bună se culcă, spunând cameristei ei să ducă plicul la Desroches înainte de ora 7.

La rândul său, Godeschal, sculându-se la 6 dimineața, nu-l găsi pe Oscar. Bănui pe loc ce se întâmplase. Luă cinci sute de franci din economiile sale și se duse în goană, la grefier să ia hotărârea, ca să poată prezenta lui Desroches

la ora 8 notificarea spre semnare. Desroches, sculându-se ca de obicei la ora 4 dimineața, intră în biroul său la ora 7. Camerista Mariettei, negăsindu-l la mansardă pe fratele stăpânei, coborî în birou, unde fu primită de Desroches, căruia, bineînțeles, îi înmână plicul.

— E ceva pentru birou? întrebă patronul. Eu sunt domnul Desroches.

— Vedeți și dumneavoastră, răspunse camerista.

Desroches deschise scrisoarea și o citi. Găsind bancnota de cinci sute de franci, intră în cabinet, furios pe secretarul său secund. Îl auzi la 7 jumătate pe Godeschal dictând notificarea hotărârii celui de al doilea prim-secretar, și după câteva minute bunul Godeschal intră triumfător la patron.

— Oscar Husson sa dus azi-dimineață la Simon? întrebă Desroches.

— Da, domnule, răspunse Godeschal.

— Cine i-a dat banii? întrebă avocatul.

— Dumneavoastră, zise Godeschal, sâmbătă.

— Așadar, plouă cu bancnote de cinci sute de franci! exclamă Desroches. Uite, Godeschal, ești un băiat bun, dar tânărul Husson nu merită atâta generozitate. Urăsc pe imbecili, dar îi urăsc și mai mult pe cei care greșesc, deși sunt înconjurați de grijă părintească.

Înmână lui Godeschal scrisoarea Mariettei, cu bancnota de cinci sute de franci pe care i-o trimisese.

— Să mă ierți că am deschis-o, reluă el, dar camerista surorii dumitale mi-a spus că-i ceva pentru birou. Îl vei concedia pe Oscar.

— Bietul nenorocit, mi-a dat rău de furcă! zise Godeschal. Netrebnicul de Georges Marest este piaza lui rea; trebuie să fugă de el ca de ciumă, căci nu știu ce va mai păți la a treia întâlnire cu dânsul...

— Cum adică? întrebă Desroches.

Godeschal îi povesti pe scurt pățaniile din călătoria la Presles.

— Ah, exclamă avocatul, Joseph Bridau mi-a povestit cândva pățania asta; acestei întâlniri îi datorăm intervenția binevoitoare a contelui de Serisy în favoarea fratelui pictorului.

În acea clipă intră în birou Moreau, care găsea în succesiunea Vandenesse o afacere bună pentru dânsul. Marchizul voia să vândă în loturi moșia Vandenesse, și contele, fratele său, se opunea. Negustorul de terenuri primi primul foc al plângerilor îndreptățite și al prezicerilor nenorocite pe care Desroches le fulgera împotriva fostului său secretar secund, așa că cel mai înflăcărat protector al acestui tânăr nenorocit se alege cu convingerea că înfumurarea lui Oscar n-avea leac.

— Fă-l avocat pledant! zise Desroches. Nu mai are decât să-și dea teza. Și în meseria asta defectele lui vor deveni poate calități.

În același timp Clapart, bolnav, era îngrijit de soția sa, îndatorire grea pentru ea și fără nicio răsplată. Funcționarul o chinuia pe această biată ființă. Până atunci ea nu cunoscuse groaznicile șicane și sâcâielile veninoase pe care și le îngăduie stând acasă țoală ziua un prostânac pe jumătate îndobitocit și pe care sărăcia îl făcuse pe cât de perfid, pe atât de furios. Încântat să poată băga un ghimpe în inima duioasei mame, ghicise întrucâtva îngrijorările pe care purtarea, metehnele și viitorul lui Oscar le pricinuiau sărmanei femei. Într-adevăr, când o mamă primește din partea copilului ei o lovitură ca aceea de la Presles e mereu mistuită de griji, și, din felul cum soția sa ținea să-l laude pe Oscar de fiecă dată când obținea vreun succes, Clapart își dădea seama cât de mari erau îngrijorările tănuite ale mamei și ținea să i le trezească la orice prilej.

— În fine, Oscar se poartă mai bine decât speram. Aveam dreptate: călătoria lui la Presles n-a fost decât o nesocotință tinerească. Există tânăr să nu facă greșeli? Bietul băiat îndură cu eroism lipsurile pe care nu le-ar fi

cunoscut dacă trăia tatăl său! Dea bunul Dumnezeu să știe să-și înfrâneze patimile! etc., etc.

În timp ce se petreceau atâtea catastrofe în strada Vendôme și în strada Belhisy, Clapart, stând lângă sobă. Înfășurat într-un halat de casă jerpelit, o urmărea cu privirea pe soția lui, văzând-o cum trebăluiește pe lângă căminul camerei de dormit, la căldura căruia gătea supa, ceaiul pentru Clapart și prânzul ei.

— Doamne, tare aș vrea să știu cum s-a încheiat ziua de ieri I Oscar urma să ia dejunul la „Rocher de Cancale” și seara să se ducă la o marchiză...

— Fii liniștită, mai devreme sau mai târziu se va lămuri *misterul*, îi zise soțul ei. Crezi ceva din povestea cu această marchiză? Haide, haide, un tânăr pradă simțurilor și înclinat la risipă ca Oscar găsește el marchize de Spania, dar la ce preț? Cu aur I Are să-ți cadă într-o bună zi în spinare cu datorii I...

— Nu mai știi ce să născocești ca să mă aduci la disperare zise supărată doamna Clapart. Te-ai plâns că fiul meu îți mănâncă leafa și nu te-a costat niciodată nimic. Uite, sunt doi ani de când nu mai ai prilejul să-l bârfești pe Oscar; a ajuns secretar-secund, unchiul și Moreau au grijă de el, și, de altfel, are un salariu de opt sute de franci. Dacă ne vom putea încropi o pâine la bătrânețe, tot băiatului ăstuia scump i-o vom datora. Zău așa, ești atât de nedrept...

— Numești prevederile mele nedreptate? răspunse bolnavul pe un ton acru.

În acea clipă sună cineva tare. Doamna Clapart se repezi să deschidă și rămase în prima încăpere cu Moreau, venit să aline puțin lovitura pe care Oscar, prin noua lui ispravă, i-o dădea sărmanei sale mame.

— Cum, a pierdut banii biroului? exclamă doamna Clapart izbucnind în plâns.

— Așa-i? Nu m-di crezut I strigă Clapart, ivindu-se ca un spectru în ușa salonului, curios să afle ce se petrece

acolo.

— Dar ce-o să ne facem cu el? întrebă doamna Clapart, care, adânc îndurerată, nici nu simți înțepătura soțului ei.

— Dacă ar purta numele meu, răspunse Moreau, l-aș lăsa liniștit să tragă la sorti, și dacă ar trage un număr rău, nu i-aș plăti un om în loc. Pentru a doua oară fiul dumitale face prostii din trufie. Ei bine, s-ar putea ca din trufie să facă și acte cu răsunet, care să-i folosească îndeosebi în această carieră. De altfel, șase ani de serviciu militar îi vor scoate gărgăunii din cap și, cum nu mai are de dat decât teza, nu văd de ce s-ar simți prea nenorocit ajungând avocat la douăzeci și șase de ani, dacă va ține să se consacre meseriei de avocat, după ce-și va fi plătit, după cum se spune, tributul de sânge. De data asta va fi cel puțin pedepsit cu asprime, va căpăta experiență și se va deprinde să fie subordonat. Înainte de a apuca să-și facă stagiul la Palatul de justiție, își va fi făcut stagiul în viață.

— Dacă asta ți-e hotărârea față de un fiu, zise doamna Clapart, văd că o inimă de tată nu seamănă de loc cu o inimă de mamă. Bietul meu Oscar, soldat?...

— Ți-ar plăcea mai degrabă să-l vezi aruncându-se în Sena după vreo faptă dezonorantă? Nu mai poate fi notar de-acum încolo. Crezi că-i îndeajuns de priceput pentru a deveni avocat? Ce o să se aleagă de el până să atingă vârsta cumințeniei? Un derbedeu... Cel puțin disciplina ți-l va salva...

— Nu s-ar putea să intre într-un alt birou de notariat? Unchiul lui, Cardot, îi va plăti desigur un om în loc. Oscar o să-i dedice teza.

În acea clipă, zgomotul unei trăsurii în care se găsea tot bagajul lui Oscar anunță sosirea nenorocitului tânăr, care în scurt timp se arată și el.

— Ah, va să zică ai sosit, fercheșule I exclamă Clapart.

Oscar o sărută pe mamă-sa și întinse domnului

Moreau mina, pe care acesta nu i-o strânse. Oscar răspunse la acest semn de dispreț printr-o privire plină de îndrăzneală, ce-i surprinse pe toți.

— Ascultă, domnule Clapart, se răsti băiatul devenit bărbat. O necăjești grozav pe biata mea mamă, e dreptul dumitale; din nenorocire pentru dânsa, e soția dumitale. Dar cu mine e altă poveste! În câteva luni voi fi major; or. n-ai niciun drept asupra mea, chiar dacă aș fi minor. Nu ți s-a cerut niciodată nimic. Mulțumită domnului de aici, nu te-am costat nicio centimă; nu-ți datorez niciun fel de recunoștință, așa că te poftesc să mă lași în pace!

Auzind această apostrofă, Clapart o șterse înapoi spre jețul lui de lângă sobă. Raționamentul secretarului-secund, ca și furia ce mocnea în sufletul băiatului de douăzeci de ani, care tocmai primise o strașnică săpuneală din partea amicului său Godeschal. puseră capăt pentru totdeauna neghiobiilor bolnavului.

— O ademenire, căreia i-ai fi căzut și dumneata victimă, ca și mine, la vârsta mea, se adresă Oscar lui Moreau, m-a împins să comit o greșeală pe care Desroches o găsește gravă și care, de fapt, nu-i decât o vină mică. Consider mai grea vina de a fi luat pe Florentine de la Gaâte drept o marchiză și pe niște actrițe drept femei de lume bană decât că am pierdut o mie cinci sute de franci la un mic chef, unde toată lumea, chiar și Godeschal, era bine pilită. De data asta, cel puțin, nu mi-am făcut rău decât mie. M-am învățat minte. Dacă vrei să mă ajuți, domnule Moreau, îți jur că cei șase ani cât trebuie să mai rămân secretar până să pot avea un birou vor trece fără...

— Oprește-te! strigă Moreau. Am trei copii și nu mă pot angaja la nimic...

— Bine, bine, se adresă doamna Clapart fiului său, aruncându-i lui Moâeau o privire dojenitoare. Unchiul Cardot...

— Gata cu unchiul Cardot! I răspunse Oscar, și povesti scena din strada Vendôme.

Doamna Clapart, care nu se mai putea ține pe picioare, căzu ca trăsniță pe un scaun din sufragerie.

— Toate nenorocirile buluc I... suspină ea leșinând.

Moreau o luă în brațe pe sărmana femeie și o culcă pe pat în dormitor. Oscar rămase nemișcat, ca împietrit.

— Nu-ți rămâne altceva decât să te faci soldat, spuse negustorul de terenuri întorcându-se la Oscar. Nerodului ăstuia de Clapart nu-i dau mai mult de trei luni de viață. Maică-ta va rămâne fără o lețcaie; nu trebuie să rezerv pentru dânsa puținii bani de care pot dispune? Uite ce-mi era peste putință să-ți spun față de mama ta. Ca soldat, vei avea ce mânca și te vei gândi la viața pe care trebuie s-o tisiască tinerii fără avere.

— Dar s-ar putea să trag și un număr bun, observă Oscar.

— Și dacă? Maică-ta a făcut tot ce poate face o mamă pentru copilul ei: te-a instruit, te îndrumase pe o cale bună, dar tu te-ai abătut de la ea. Ce-ai să încerci de acum încolo? Fără bani nu poți face nimic, cred că te-ai convins; și tu nu ești om să începi o carieră lepădând surtucul și îmbrăcând halatul de hamal sau de lucrător. De altfel, mama ta te iubește... Vrei s-o omori? Ar muri văzându-te căzut așa de jos.

Oscar se așeză și lacrimile începură să-i curgă șiroaie. Acum înțelegea tâlcul acestor cuvinte, care i se păruseră de neînțeles în urma primei sale greșeli.

— Oamenii săraci nu-și pot îngădui să aibă vreun cusur I adăugă Moreau, care nu bănuia profunzimea acestei crude sentințe.

— Peste scurt timp se va hotărî soarta mea. Poimâine trag la sorți, răspunse Oscar. Până atunci, mă voi gândi ce am de făcut.

Moreau, mâhnit, cu toată atitudinea sa aspră, plecă, lăsând familia din strada Cerisaie în plină disperare. Peste trei zile Oscar trase numărul 27. În interesul acestui sărman băiat, fostul administrator al moșiei Presles își luă

inima în dinți și se duse să ceară contelui de Serisy protecția sa pentru ca să fie încorporat în cavalerie. Fiul ministrului, clasându-se printre ultimii la terminarea Școlii politehnice, intrase prin favoare ca sublocotenent în regimentul de cavalerie al ducelui de Maufrigneuse. Oscar, în nenorocirea lui, avu totuși puțin noroc, bucurându-se de recomandăția contelui de Serisy, așa că fu încorporat în acel falnic regiment, cu perspectiva de a fi avansat subofițer după un an. Hazardul îl puse astfel pe fostul secretar sub ordinele fiului domnului de Serisy.

După ce lâncezi câteva zile, în urma nenorocirilor abătute asupra ei, doamna Clapart se simți roasă de remușcările pe care le încearcă îndeosebi acele mame ce au dus cândva o viață ușuratică și încep a se căi spre bătrânețe. Se socotea o ființă blestemată Mizeriile îndurate în a doua sa căsătorie, ca și nenorocirile fiului ei îi păreau o pedeapsă a lui Dumnezeu, care o silea astfel să-și ispășească păcatele și plăcerile din tinerețe. Bănuiala aceasta se întări în sufletul ei, ajungând chiar o certitudine. Sărmana mamă se duse să se spovedească, pentru întâia oară după patruzeci de ani, la vicarul bisericii Saint-Paul, abatele Gaudron, care o împinse pe calea îndatoririlor religioase. O femeie atât de chinuită și de iubitoare ca doamna Clapart nu putea să ajungă decât o simplă femeie pioasă. Vrând să-și răscumpere păcatele pentru a atrage binecuvântarea domnului asupra bietului ei Oscar, fosta Aspasia de pe vremea Directoratului se dedică deci curând cu trup și suflet îndatoririlor religioase. Crezu că și-a câștigat bunăvoința cerului reușind să-l scape cu viață pe domnul Clapart. care, datorită îngrijirilor sale, continuă să trăiască spre a o chinui; dar ea vedea în tiraniile acestui om mărginit încercările la care te supune mâna celui ce te mângâie. pedepsindu-te.

De altfel, Oscar se purta atât de frumos, încât în 1830 fu avansat sergent major în compania vicontelui de Serisy, grad egal cu acela de sublocotenent într-un

regiment de linie, regimentul ducelui de Maufrigneuse făcând parte din garda regală. Oscar Husson împlinise atunci douăzeci și cinci de ani. Cum garda regală își avea garnizoana în Paris sau în împrejurimile capitalei, pe o rază de treizeci de leghe, el venea s-o vadă din când în când pe mamă-sa, căreia îi împărtășea necazurile lui, căci era destul de lucid ca să-și dea seama că nu va ajunge niciodată ofițer. Pe acea vreme gradele ofițerești se acordau în cavalerie numai mezinilor din familiile nobile, și oamenii fără particulă de noblețe avansau greu. Ambiția lui Oscar era să părăsească garda regală, ca să poată fi numit sublocotenent într-un regiment de cavalerie obișnuit. În februarie 1830, doamna Clapart, prin intervenția abatelui Goudron, ajuns între timp paroh al bisericii Saint-Paul, căpătă protecția prințesei moștenitoare, și Oscar fu avansat sublocotenent.

Deși în aparență ambițiosul Oscar se manifestă ca un partizan extrem de devotat Bourbonilor, în sufletul lui se simțea liberal. Așa că, în cursul insurecției din 1830, trecu de partea poporului. Această defecțiune de mare importanță, ținându-se mai ales seamă de momentul când se producea, îi aduse lui Oscar faimă publică. În entuziasmul triumfului, Oscar fu avansat locotenent, iar în august căpătă crucea Legiunii de Onoare și izbuti să fie atașat ca adjutant al lui Lafayette, care interveni să fie înaintat la gradul de căpitan în 1832. Când amatorul pasionat pentru cea mai bună republică¹⁰ i dintre republici cu destituit din comandamentul suprem al gărzilor naționale ale regatului, Oscar Husson, ajuns fanatic susținător al noii dinastii, fu numit comandant de escadron într-un regiment trimis, cu prilejul primei expediții ordonate de prințul regal, în Africa. Viconte de Serisy era locotenent-colonel în același regiment. În încăierarea de pe râul Macta 103 din Algeria, unde arabii respinseseră atacul trupelor franceze, locotenent-colonelul de Serisy căzu rănit sub calul său, ucis de un glonte.

Atunci Oscar, adresându-se escadronului, strigă: „Domnilor, mergem poate la moarte, dar nu ne putem părăsi colonelul”... Se aruncă primul asupra arabilor, și oamenii lui, ca electrizați, îl urmară. Acest atac violent, dezlănțuit prin surprindere, îi zăpăci într-atât pe arabi, încât Oscar îl putu ridica pe viconte și, luându-l pe calul lui, goni în galopul cel mai mare, deși în această groaznică încăierare se alesese cu două lovituri de iatagan în brațul stâng. Frumoasa comportare a lui Oscar în răsplătită, acordându-i-se crucea de ofițer a Legiunii de Onoare, fiind totodată înălțat la gradul de locotenent-colonel. Îngrijii cu multă dragoste pe vicontele de Serisy, pe care mama lui veni să-l ia, dar vicontele, în urma rănilor căpătate, muri, după cum se știe, la Toulon. Contesa de Serisy nu-l despărțise pe fiul său de cel care, după ce-l smulsese arabilor, îl îngrijise cu un neasemuit devotament. Oscar era atât de grav rănit, încât chirurgul, pe care contesa îl adusese pentru fiul ei, găsi necesar să-i amputeze brațul stâng. Conte de Serisy îl iertă pe Oscar pentru prostiile lui din timpul călătoriei la Presles și i se arată oarecum îndatorat după înhumarea fiului său

— Fiu unic - în capela castelului de Serisy.

Într-o zi din luna mai, la multă vreme după încăierarea de la Macta, o doamnă bătrână, îmbrăcată în negru, ținând de braț un bărbat de vreo treizeci și patru de ani, în care trecătorii puteau ușor recunoaște un ofițer în retragere, după brațul ciung și rozeta Legiunii de Onoare de la butonieră, aștepta, la ceasurile 8 dimineața, sub portalul hanului „Leul de argint” din strada Faubourg Saint-Denis plecarea diligentei.

Mai mult ca sigur că Pierrotin, antreprenorul serviciilor de transport de pe valea Oisei, pe care o deservea, trecând prin Saint-Leu-Taverny și prin Isle-Adam până la Beaumont, ar fi putut greu recunoaște în acest ofițer cu fața bronzată pe tinerelul Oscar Husson, pe care-l dusesese o dată la Presles. Doamna Clapart, în sfârșit

văduvă, era tot atât de greu de recunoscut ca și fiul său. Clapart, una dintre victimele atentatului comis de Fieschi¹ e4, îi fusese de mai mare folos nevastei sale prin moarte decât prin toată viața. Bineînțeles, acest om fără ocupație, plimbărețul Clapart, să dusesese să se instaleze pe bulevardul său, le Temple, pentru a vedea trecerea în revistă a legiunii *sale*. Sărmana cuvioasă căpătase deci o pensie viageră de o mie cinci sute de franci pe baza legii care hotărâse despăgubirea victimelor mașinii infernale.

Trăsura trasă de patru cai suri rotați care ar fi putut face cinste chiar și „Mesageriilor regale” era împărțită în cupeu; interior, rotundă și imperială. Semăna perfect cu diligentele numite gondole, care concurează astăzi cele două trenuri de pe linia Versailles. Trainică și în același timp ușoară, vopsită frumos și bine întreținută, căptușită cu postav fin albastru, având perdelețe cu desene maure și perne de marochin roșu, l’Hirondelle de l’Oisele* putea să transporte nouăsprezece călători. Pierrotin, deși ajunsese la vârsta de cincizeci și șase de ani» părea neschimbat. Nedespărțit de halatul sub care purta o haină neagră, trăgea din pipă, supraveghind pe cei doi hamali în livrea, care încărcau multe bagaje pe imperiala largă a trăsurii sale.

— V-ați reținut, locuri? se adresă el doamnei Clapart și lui Oscar, cercetându-i de parcă și-ar fi amintit de ei.

— Da, două locuri în interior, pe numele Bellejambe, servitorul meu, răspunse Oscar. Le-a luat desigur ieri seara.

— Ah, domnul este noul perceptor din Beaumont! zise Pierrotin. Îl înlocuiți pe nepotul domnului Margueron...

— Da, răspunse Oscar, strângând brațul mamei, care voia să spună și ea ceva.

La rândul său, ofițerul ținea să rămână necunoscut câtva timp.

În acea clipă Oscar tresări, auzind vocea lui Georges

Marest, care striga din stradă:

— Pierrotin, mai ai un loc?

— Mi se pare că ai putea să-mi zici „domnule” nu ți-ar cădea nasul, răspunse supărat antreprenorul transporturilor de pe valea Oisei.

Dacă nu i-ar fi auzit glasul, Oscar n-ar fi putut recunoaște pe păcăliciul care-i adusese de două ori atâta zorocire. Georges, aproape pleșuv, nu mai avea decât trei-patru șuvițe de păr artistic zbârlite deasupra urechilor, pentru a-i ascunde cât mai bine chelia. Burta țuguiată ca o pară care se ițea din trupul îngrășat unde nu trebuie deforma linia atât de elegantă 3 frumosului tânăr de altă dată. Ajuns aproape de nesuferil ca înfățișare și ținută, prin fața lui congestionată, prin trăsăturile îngroșate și parcă îmbibate de alcool, Georges trăda multe eșecuri amoroase și o viață desfrânată. Ochii își pierduseră strălucirea, vioiciunea tinereții, care se pot păstra numai prin moravuri cumpătate și printr-o înclinare spre studii. îmbrăcat ca un om nepăsător față de propria-i înfățișare, purta pantaloni ponosiți, cu curelușă, al căror model cerea ghete de lac. Ghetele lui, cu talpa groasă, nevăcsuite, aveau o vechime de mai bine de trei trimestre, ceea ce la Paris e mult, fiindcă echivalează cu aproape trei ani, dacă le-ai purta în altă parte. O vestă veche, o cravată pretențios înnodată, deși era un fular vechi, vădeau strâmtorarea la care ajunsese un fost elegant, și pe care căuta s-o ascundă cât mai bine. Iar peste toate, Georges apăru la această oră matinală în haină de seară în loc de redingotă, semn al unei adevărate mizerii I Această haină de seară, care văzuse de bună seamă multe baluri, se degradase, ca și stăpânul ei; nu mai vădea bogăția festivă de altă dată uzura folosirii de fiecă zi. Cusăturile postavului nru se înălbiseră, gulerul era unsuros, mânecile, de atâta purtat, se zdren 1 uiseră cu totul. Și Georges se încumeta să atragă atenția prin niște mânuși galbene, e drept puțin cam murdare; pe degetul uneia se contura în

negru un inel lat cu sigiliu. În jurul cravatei, trecută printr-un inel de aur pretențios, se răsucea un lanț de mătase imitând firele de păr, de care atârna de bună seamă un ceasornic. Pălăria, deși o purta ștremgărește, trăda, mai mult decât toate aceste amănunte semnificative, sărăcia omului care nu-i în stare să dea șaisprezece franci pe o pălărie, atunci când e silit să trăiască de pe o zi pe alta. Fostul amant de inimă al Florentinei învârtea în mână un baston cu o măciulie de argint aurit cizelată, dar deformată îngrozitor. Pantalonii albaștri, vesta de stofă așa-zisă *ecossaise*, cravata de mătase albastru-deschis și cămașa de pânză cu dungi trandafirii exprimau, în mijlocul atâtor ruine, o asemenea dorință de evidențiere, încât contrastul lor constituia nu numai un spectacol, dar și o învățătură.

„Așadar, ăsta-i Georges!... își spuse în sinea sa Oscar. Omul care dispunea de un venit de treizeci de mii de franci!”

— Domnul de Pierrotin nu mai are un loc în cupeu? întrebă ironic Georges.

— Nu, cupeul mi-e luat de un *pair de France*, ginerele domnului Moreau, domnul baron de Canalis, de soția și soacra domniei-sale. N-am decât un loc în interior.

— Drace, s-ar părea că sub toate guvernele *pair-ii* călătoresc în trăsurile lui Pierrotin Iau și locul din interior, răspunse Georges, amintindu-și întâmplarea cu domnul de Serisy.

Aruncă o privire iscoditoare asupra lui Oscar și a văduvei, dar nu recunoscă nici pe fin, nici pe mamă. Oscar avea lata bronzată de soarele din Africa } mustățile îi erau groase, și favoriții bogați i chipul brăzdat și trăsăturile adâncite completau atitudinea lui militară. Rozeta de ofițer, brațul ciung, îmbrăcămintea sobră, toate erau în măsură să-l deruteze pe Georges, chiar dacă și-ar mai fi amintit de fosta lui victimă. În ce-o privește pe doamna Clapart, pe care Georges abia o zărise în trecut, oricum, n-

ar fi putut-o recunoaște, atât o schimbaseră cei zece ani de cea mai strictă practică religioasă. Nimeni n-ar fi bănuț că această femeie ce aducea a soră de caritate ar ascunde pe una din Aspasiile anului 1797.

lin bătrân „mătăhălos, îmbrăcat simplu, dar vădind pe – omul bine înstărit și pe care Oscar îl rrecunoscū a fimșș Leger, venea încet, mișcându-se greoi; îl salută prietenește pe Pierrotin, care la rândul lui îi arăță cinstirea dăruită în orice țară milionarilor.

— Jiei 1 moș Leger e om din ce în ce mai cu greutate I exclamă Georges.

— Cu cine am onoarea? întrebă moș Leger cu un glas tăios.

— Cum, nu-l mai recunoști – pe colonelul Georges, amicul lui Ali-pașa? Am călătorit cândva împreună cu contele de Serisy, care își păstra incognito-ul.

Una dintre prostiile cele mai obișnuite ale oamenilor decăzuți este de a ține cu tot dinadinsul să recunoască oamenii pe care i-au cunoscut cândva și de a căuta să fie recunoscuți de dâșșii.

— Dar tare te-ai mai schimbat! răspunse bătrânul negustor de terenuri, ajuns de două ori milionar.

— Totul se schimbă, răspunse Georges. Hanul „Leul de argint” și trăsura lui Pierrotin mai seamănă cu ce-au fost acum paisprezece ani?

— Pierrotin are acum exclusivitatea „Messageriilor” pe valea Oisei și pune în circulație trăsuri frumoase, răspunse; domnul Leger. E un burghez din Beaumont, are acolo un han unde trag diligentele; soția și fata lui se dovedesc femei pricepute.

Un bătrân ca de șaptezeci de ani ieși din han și se apropie de ceilalți călători, care așteptau să se urce în trăsură.

— Hai, Lătucă Reybert, i se adresă Leger. N-așteptăm decât pe mărimea ce o întovărășești.

— Iată-l, zise intendentul contelui de Serisy,

arătându-l pe Joseph Bridau.

Nici Georges, nici Oscar nu-l recunoscuseră pe marele pictor, căci avea trăsăturile frământate, devenite atât de celebre, iar atitudinea lui vădea încrederea în sine pe care ți-o dă succesul. Redingota neagră era împodobită cu panglica Legiunii de Onoare. Îmbrăcămintea lui deosebit de îngrijită arăta că răspunde unei invitații la o serbare câmpenească.

În acea clipă un funcționar ce ținea în mină o foaie de hârtie ieși dintr-un birou instalat în încăperea fostei bucătării a hanului „Leul de argint” și, oprindu-se în fața cupeului gol, strigă:

— Domnul și doamna de Canalis, trei locuri Trecu apoi în interior și numi unul după altul: Domnul Bellejambe – două locuri, domnul de Reybert – trei locuri... Numele dumneavoastră, domnule? îl întrebă el pe Georges.

— Georges Marest, răspunse încet de tot omul cel decăzut.

Funcționarul se îndreptă spre partea de dinapoi a diligentei, în fața căreia erau adunate doici, țărani și mici negustori, care-și luau rămas bun; după ce încarcă pe cei șase călători, funcționarul îi chemă pe nume pe câțiva băietani, care se urcară pe băncuța imperialei, și rosti, drept orice alt ordin de plecare:

— Dați-i drumul!...

Pierrotin se așeză lângă vizitiu, un tânăr în halat, care strigă cailor: „Hi, hi!”...

Trăsura, trasă de cei patru cai cumpărați la Roye, urcă la pas panta foburgului Saint-Dénis; dar, o dată ajunsă în capul dealului Saint-Laurent, goni ca diligența de poștă până la Saint-Dénis, numai în patruzeci de minute. Nu se opri la hanul cu plăcinte și, luând-o la stânga de Saint-Dénis, ținu dnfmul de-a lungul văii Montmorency.

La această cotitură, Georges rupse tăcerea păstrată până acolo de călători, răstimp în care se cercetaseră unul pe altul.

— Mergem un pic mai bine decât acum cincisprezece ani, zise el, scoțând din buzunar un ceas de argint. Nu, moș Leger?

— Buna-cuviință cere să mi se spună domnul Leger, îl puse la punct milionarul.

— Dar e flecarul din prima noastră călătorie la Presles! exclamă Joseph Bridau. Ei bine, ce campanii ai mai făcut prin Asia, prin Africa și prin America.

Îl întrebă marele pictor.

— Drace! Am făcut Revoluția din Iulie1M, și-mi ajunge! M-a dat la pământ.

— Ah, ai făcut Revoluția din Iulie? observă pictorul. Asta nu mă miră, căci n-am putut crede că s-a făcut singură, cum mi se tot spunea.

— Uite cum se reintilnesc oamenii, observă domnul Leger cătând spre Reybert. Tătucule Reybert, uite-l pe secretarul notarului, care a pus și el cuvânt la numirea dumatile ca administrator al bunurilor casei de Serisy...

— Ne lipsește Mistigris, astăzi celebru sub numele de Leon de Lora, și acel băiețandru destul de prostuț; care i-a vorbit contelui de Serisy despre bolile sale de piele, de care s-a vindecat în cele din urmă, și despre soția lui, cu care nu mai locuiește împreună, pentru a-și încheia zilele în pace, zise Joseph Bridau.

— Lipsește și domnul conte, interveni Reybert.

— Cred, răspuse cu oarecare melancolie Joseph Bridau, că ultima călătorie pe care o va face va fi aceea de la Presles la Isle-Adam, ca să asiste la celebrarea cununiei mele.

— Se mai plimbă prin parc în trăsură, adăugă bătrânul Reybert.

— Soția lui vine des să-l vadă? întrebă Leger.

— O dată pe lună, răspuse Reybert. Tot la Paris îi place mai mult, și-a măritat în luna septembrie nepoata, domnișoara de Rouvre - asupra căreia și-a revărsat toată dragostea - cu un tânăr polonez foarte bogat, contele

Lagiński...

— Și cui îi va rămâne toată averea domnului de Serisy? întrebă doamna Clapart.

— Soției sale, care-l va îngropa, răspunse Georges. Contesa, la vârsta ei de cincizeci și patru de ani, se ține încă foarte bine. E întotdeauna elegantă și, privită, de departe, te mai poate amăgi...

— Te va mai amăgi încă multă vreme, i-o tăie scurt Leger, care părea hotărât să se răzbune împotriva mistificatorului.

— O respect, răspunse Georges lui moș Leger. Dar, *à-propos*, ce a mai făcut administratorul care fusese concediat pe vremuri?

— Moreau? reluă Leger. E deputat de Oise.

— A, e vestitul *centrist*! 107 Moreau din Oise, zise Georges.

— Da, replică Leger, *domnul* Moreau din Oise. A contribuit cu ceva mai mult decât dumneata la Revoluția din Iulie, și în cele din urmă a cumpărat frumoasa moș le din Pointel, care se află între Presles și fieaumont.

— Oho! alături de aceea pe care o administrase când era în slujba fostului său stăpân. ceea ce nu dovedește prea mult tact.

— Vorbește mai încet, îl pofti domnul de Reybert. Doamna Moreau și fiica ei, baroneasa de Canalis, împreună cu ginerele, fostul ministru, sunt în cupeu.

— Dar ce zestre i-o fi dat ca să-și poată mărita fata cu marele nostru orator?

— Vreo două milioane, răspunse moș Leger.

— Îi plăceau milioanele, zâmbi Georges vorbind încet. Începuse să-și umple chimirul încă de la Presles.

— Să nu mai rostești un cuvânt despre domnul Moreau! se răsti Oscar. Îmi pare că e timpul să fi învățat că nu se cuvine să flecărești în diligențe.

Joseph Bridau îl măsură câteva clipe pe ofițerul ciung

și exclamă:

— Domnul nu-i ambasador, dar rozeta ne spune destul asupra drumului parcurs în mod nobil, căci fratele meu și generalul Giroudeau v-au citat adesea în rapoartele lor...

— Oscar Husson exclamă Georges. Pe cuvânt, dacă nu-ți auzeam glasul, nu te-aș fi recunoscut!

— Ah, e domnul care cu atâta curaj l-a smuls pe vicontele Jules de Serisy din mijlocul arabilor, întrebă Reybert, și pentru care domnul conte a intervenit ca să capete percepția din Beaumont, în așteptarea administrației financiare din Pontoise?...

— Da, domnule, răspunse Oscar.

— Atunci, interveni marele pictor, îmi veți face plăcerea de a lua parte la căsătoria mea la Isle-Adam.

— Cu cine vă căsătoriți? întrebă Oscar.

— Cu domnișoara Leger, răspunse pictorul, nepoata domnului Reybert. E o căsătorie pentru care a binevoit să-și pună cuvântul contele de Serisy; îi datorez mult și ca pictor deși în pragul morții, s-a îngrijit de viitorul meu, la care eu nu mă prea gândeam...

— Tătucu Leger s-a căsătorit deci... zise Georges.

— Cu fiica mea, răspunse domnul de Reybert, și fără zestre.

— A avut copii?

— O fată. E destul de frumos din partea unui bărbat care ajunsese văduv și fără copii, răspunse moș Leger. Ca și Moreau, asociatul meu, voi avea ginere un om de văză.

— Și, reluă Georges arătându-se aproape respectuos față de moș Leger, tot la Isle-Adam locuiți?

— Da, am cumpărat Cassan.

— Ei, exclamă Georges, sunt fericit că am nimerit bine ziua de azi, ca să văd ce se poate organiza pe valea Oisei, Veți putea să mă ajutați, domnilor.

— Cum! întrebă domnul Leger.

— Uitați-vă, răspunse Georges. Sunt în serviciul

„Speranței”, o societate care s-a constituit de curând și ale cărei statute urmează să fie aprobate printr-un decret regal. După zece ani de cotizație, această întreprindere acordă zestre fetelor și rente viagere bătrânilor; plătește taxele școlare ale copiilor, cu un cuvânt, se ocupă de fericirea tuturor...

— Cred, cred, zâmbi moș Leger. Cu alte cuvinte, ești agent de asigurare.

— Nu, domnule, sunt inspector general, însărcinat din partea societății să recrutez în toată Franța corespondenți și agenți, și lucrez până ce vor fi aleși agenții, căci să găsești agenți cinstiți e lucru pe cât de delicat, pe atât de greu...

— Dar cum ai pierdut cei treizeci de mii de franci reată? îl întreabă Oscar pe Georges.

— Cum ai pierdut dumneata brațul, răspunse scurt fostul secretar de notar public fostului secretar de avocat.

— Ai întreprins de bună seamă cu averea dumitale vreo acțiune de răsunet, zise Oscar cu o ironie în care se ascundea și acreală.

— Ba bine că nu! Din nenorocire, am făcut cam prea multe... acțiuni: aș mai putea vinde și altora.

Ajunseră la Saint-Leu-Taverny, unde toți călătorii coborâra, în timp ce se schimbau caii. Oscar admiră vioiciunea cu care Pierrotin desprindea șleurile de pe oric, în timp ce vizitiul desfăcea hăturile cailor înaintași.

„Sărmanul Pierrotin, se gândi el. N-a prea reușit în viață, ca și mine... George a săracit. Toți ceilalți, datorită speculațiilor sau talentului, s-au îmbogățit”...

— Prânzim aici, Pierrotin? întreabă cu glas tare Oscar, bătându-l pe umăr pe surugiu.

— Nu sunt eu vizitiul, răspunse Pierrotin.

— Atunci ce ești? îl întreabă colonelul Husson.

— Antreprenorul, răspunse Pierrotin.

— Haide, haide, nu te mai supăra pe niște vechi cunoștințe! îi zise Oscar arătându-i-o pe mamă-sa, fără a-și

părăsi tonul protector. N-o recunoști pe doamna Clapart?

Era cu atât mai frumos din partea lui Oscar că o prezenta pe mamă-sa lui Pierrotin cu cât în acea clipă doamna Moreau din Oise, coborând din cupeu, aruncase o privire de dispreț lui Oscar și mamei sale de cum auzi de numele lor.

— Pe cuvânt, doamnă, nu v-aș fi recunoscut niciodată, nici pe dumneavoastră, nici pe domnul I Pare-se că pe acolo, prin Africa, nu-i de glumă!...

Așa-zisa milă inspirată de Pierrotin lui Oscar fu ultima greșeală pe care din vanitate o comise eroul acestei povestiri, și pentru care-și primi pedeapsa, dar o pedeapsă destul de blinda. Și iată cum:

La două luni după ce se instalează la Beaumont-sur-Oise, Oscar începu a-i face curte domnișoarei Georgette Pierrotin, care avea o zestre de o sută cincizeci de mii de franci, și se căsătorii cu fata antreprenorului... "Messageriilor" din Oise către sfârșitul iernii anului 1838.

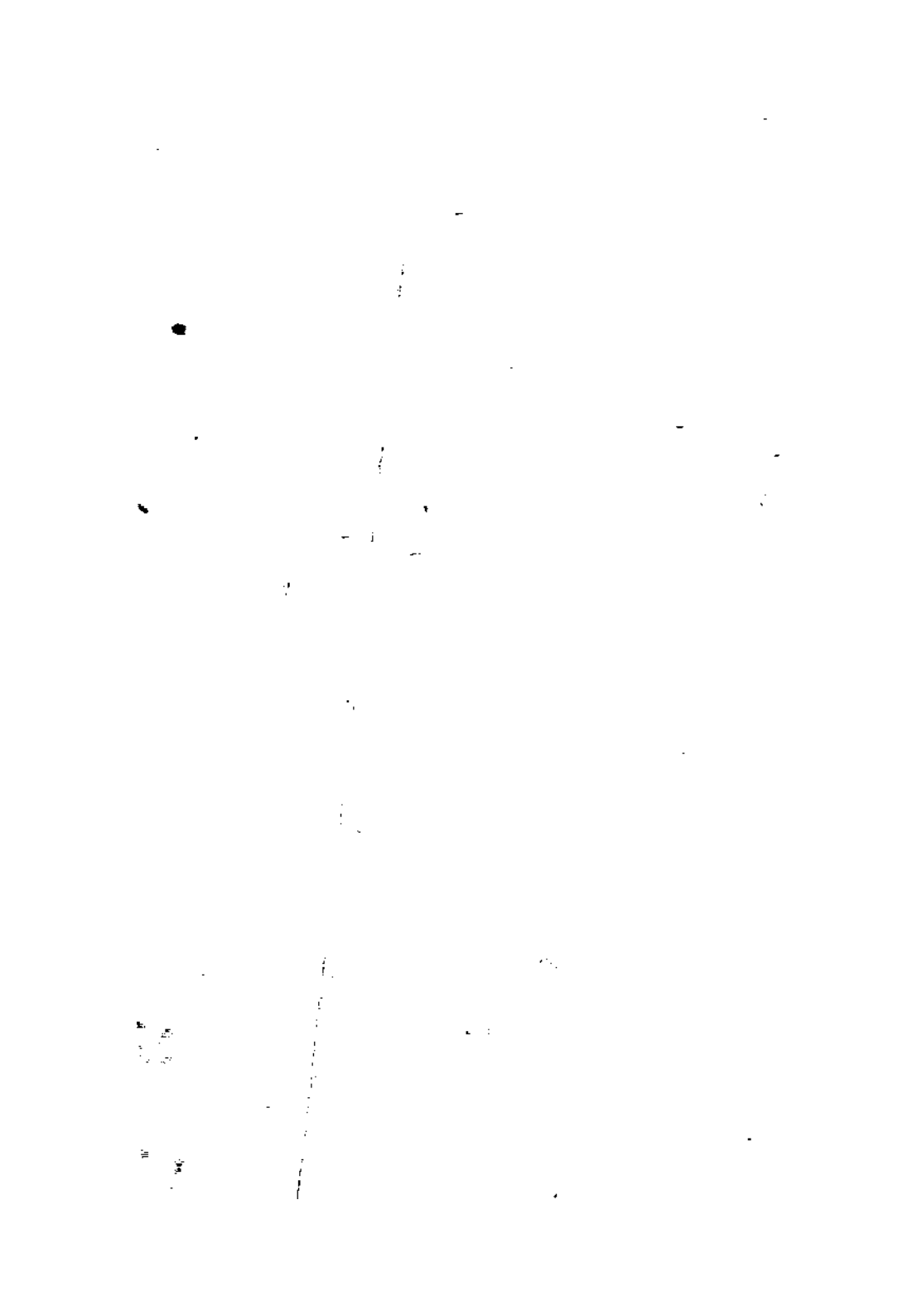
Întâmplarea din cursul călătoriei la Presles l-a învățat pe Oscar să fie discret, serala de la Florentine l-a îndrumat să fie mai cinstit; viața aspră a carierei militare l-a deprins să respecte ierarhia socială și să se supună sortii: devenind om cu minte și vrednic, fu fericit.

Înainte de a muri, contele de Serisy obținuse pentru Oscar administrația financiară din Pontoise. Protecția domnului Moreau din Oise, a contesei de Serisy și a domnului baron de Canalis, care mai devreme sau mai târziu urma să fie din nou ministru, îi asigură o percepție generală domnului Husson, pe care familia Camusot îl recunoscuse în cele din urmă drept rudă.

Oscar e un om obișnuit, pașnic, fără pretenții, modest, ținându-se, ca și guvernul, pe o linie de mijloc. Nu provoacă nici pizmă, nici dispreț. Într-un cuvânt, e tipul burghezului modern.

Paris, februarie 1842

PESCUITORII ÎN APĂ TULBURE1

Domnului
Charles Nodier*.

Membru al Academiei Franceze, Bibliotecar la Arsenal.

Iată, scumpul meu Nodier, o carte plină de fapte dintre acelea pe care ușile închise ale căminului familial le sustrag sancțiunilor legale, dar în care mâna lui *dumnezeu*, odeseori numită întâmplare, suplinește jurisdicția omenească, și în care morala, cu toate că este enunțată de un personaj zeflemist, nu e mai puțin instructivă și vădită. Se pot trage din ele, după părerea mea, multe învățăminte și în ceea ce privește familia și în ceea ce privește dragostea de mamă. Ne vom da seama poate prea târziu ce *urmări* are scăderea autorității paterne. Această autoritate, care nu înceta altă dată decât la moartea tatălui, constituia singurul tribunal pământesc ce avea în competența lui toate delictele din viața de familie și, în împrejurări grave, recurgea la puterea rega Jă spre a-și executa sentințele. Oricât de drăgăstoasă și de bună ar fi mama, ea nu poate înlocui această suverani tale patriarhală, după cum femeia nu poate lua locul *unui* rege pe tron; iar dacă survine un asemenea caz excepțional, rezultatul este o ființă monstruoasă. Poate că n-am realizat niciun tablou care să arate mai limpede decât cel de iafă cât de neapărat *trebuizoare* societății europene este o căsătorie trainică, și care anume sunt *consecin/ele* nenorocite ale slăbiciunii femeiești, câte primejdii decurg din inte -, fesul personal, atunci când nu are nicio frână. Dacă s-ar luate cutremura de spaimă o societate bazată numai pe Aorta banului, văzând cât de neputincioasă e justiția față de tertipurile unui sistem care ridică în slăvi succesul, scuzând toate mijloacele! Dacă i-ar sta în putința să apeleze nein-Jâiziat la catolicism spre a purifica mulțimile's cu ajutorul simțământului religios și printr-o altă educație decât aceea e învățământului laic! În *Scene*

din viața miluară se vor distinge atâtea caractere frumoase, atâtea mărețe și nobile devotamente, încât mi se poate îngădui să arăt aici cită corupție dezlănțuită necesitățile războiului printre iiinte care, în viața particulară, îndrăznesc să acționeze co pe câmpul de bătaie

Dumneavoastră ați aruncat asupra vremii noastre o privire în (cleaptă, a cărei filosofie se vedește prin atâtea observații amare ce irump din alesele dumneavoastră pagini, și c. Ți relevat mai bine decât oricine pustiirile produse în starea de spirit a țării noastre de către cele patru sisteme politice deosebite. 4 De aceea n-aș pune istorisirea de față sub oblăduirea unei autorități mai competente. Poate că numele dumneavoastră va apăra această carte împotriva sumedeniilor de imputări ce se vor abate asupra ei; căci care bolnav rămâne mut când chirurgul scoate bandajul de pe răni sângerânde? La plăcerea de a vă dedica această istorisire, se adaugă mândria de a da în vileag bunăvoința dumneavoastră tată de acel care se declară aici unul dintre sincerii dumneavoastră admiratori.

De B a 1 z ac

În 1792, burghezia din Issoudun se folosea de serviciile unui medic pe nume Rouget, care trecea drept un om foarte șmecher și răutăcios. Câteva guri slobode spuneau că se purta rău de tot cu nevastă-sa, deși era cea mai frumoasă femeie din oraș. Se prea poate ca femeia să fi fost cam prostuță. Cu toate iscodirile prietenilor, cu toate trăncănelile unora și altora, în ciuda bârfelii invidioșilor, lumea cunoștea prea puțin traiul din casa lor. Doctorul Rouget făcea parte dintre bărbații despre care se zice de obicei: nu-i *de loc ușor să te înțelegi cu dânsul*. Așa că, a fi ta timp cât a trăit, nu s-a priea vorbit pe seama lui și era bine privit de către cei din jurul său. Nevastă-sa, o domnișoară Descoings, destul de plăpândă chiar pe când era fată tânără (se spunea că de asta se și însurase

doctorul cu dânsa), avu mai întâi un băiat, apoi o fată, pe care soarta o adusese pe lume la zece ani după nașterea fratelui ei și la care, după cum se spunea, soțul, deși medic, nu se așteptase de tel. Fata, născută atât de târziu, se numea Agathe. Aceste fapte mărunte sunt atât de simple, atât de obișnuite, încât s-ar părea că nimic nu-l îndreptățește pe un povestitor să le așeze în fruntea unei istorisiri; dacă însă n-ar fi aduse la cunoștința cititorilor, un om de teapa doctorului Rouget ar fi socotit drept un monstru, drept un părinte denaturat, cu toate că de face el se supunea pur și simplu acelor urâte porniri pe care foarte mulți oameni le pun la adăpostul teribilei axiome: *bărboiul trebuie să aibă autoritate, să fie energetic!* Aceasta maximă a bărbaților a pricinuit nenorocirea multor lemei. Perechea Descoings, socrul și soacra doctorului, intermediari în comerțul de lână, se angajau în același timp să vândă pe seama proprietarilor și să cumpere pe seama neguțătorilor orice cantități din lâna binecuvântată din regiunea Berry, și încasau dintr-amândouă părțile comisionul cuvenit. Din această îndeletnicire strânseseră avere și deveniră zgârciți: e calea atâtor oameni. Lui Descoings-fiul, fratele mai mic al doamnei Rouget, nu-i plăcu să trăiască în Issoudun. Plecă să-și încerce norocul la Paris, unde se stabili ca băcan pe strada Saint-Honoré. Asta îl duse de răpă. Dar ce ați dori, mă rog I băcanul e doar târât spre comerțul său de către o forță de atracție egală cu dezgustul care îi îndepărtează de această îndeletnicire pe artiști. Nu s-a studiat îndeajuns ce forțe sociale determină felurile vocații ale oamenilor. Ar fi interesant să se cerceteze și să se afle ce-l determină pe un om să se facă mai degrabă negustor de papetărie decât butar, de vreme ce copiii nu sunt siliți să îmbrățișeze meseria părintelui lor. cum se întâmpla la egipteni. Dragostea ajutase vocația lui Descoings. Își spusese în sinea lui: „Și eu mă fac băcan!” gândindu-se totodată cu jind la patroana sa, o foarte frumoasă femeie de care se

îndrăgosti nebunește. Fără alt sprijin decât răbdarea și câteva părăluțe, pe care i le trimiseră taică-său și maică-sa, se însură cu văduva jupânului Bixiou, înaintașul său. În 1792 se spunea că lui Descoings i-ar fi mers treburile foarte bine. Bătrânii Descoings mai trăiau încă pe vremea aceea. Părăsiseră comerțul de lână și-și foloseau capitalul cumpărând bunuri naționale: altă lână de aur-i Ginerele lor, aproape sigur că în curând va vărsa lacrimi la mormântul nevestei, își trimise fata la Paris, la cumnatul său, și pentru a-i da prilej să vadă capitala, dar urmărind totodată un plan viclean. Perechea Descoings n-avea copii. Doamna Descoings, cu doisprezece ani mai vârstnică decât soțul ei, era foarte sănătoasă; dar era grasă ca un graur după culesul viilor și vicleanul Rouget știa destulă medicină ca să prevadă că domnul și doamna Descoings, contrar moralei basmelor, vor fi în veci fericiți, dar copii nu vor avea. Pe acești soți s-ar putea să-i subjuge o dragoste mare față de Agathe. Or, doctorul Rouget dorea să-și dezmoștenească fiica și își închipuia că își va atinge scopul strămutând-o de la locul ei de baștină. Această tânără, pe atunci cea mai frumoasă fată din Issoudun, nu semăna nici cu tatăl, nici cu mamă-sa. Nașterea ei pricinuisese o ceartă pe viață între doctorul Rouget și prietenul său intim, domnul Lousteau, fostul locțiitor de delegat, care părăsise tocmai atunci Issoudunul. Ori de câte ori o familie se strămută, băștinașii dintr-o regiune așa de fermecătoare cum este Issoudunul au dreptul de a căuta să afle care-s motivele unei hotărâri atât de năstrușnice. După spusele unor clevetitori, domnul Rouget, răzbunător din fire, ar fi declarat că el, cu mâna lui, o să-l ucidă pe Lousteau. Rostită de un medic, vorba asta cădea ca o ghiulea de tun. De îndată ce Adunarea Națională desființă locțiitorii de delegați, Lousteau plecă și nu se mai întoarse niciodată la Issoudun. După plecarea familiei Lousteau, doamna Rouget își petrecu toată vremea chiar la sora fostului locțiitor de delegat, doamna Hochon, nașa fiicei sale fi

singura persoană căreia îi împărtășea necazurile. Așa că, mult-puținul care se știa în orașul Issoudun despre frumoasa doamnă Rouget oamenii îl aflaseră de la însăși doamna și numai după moartea doctorului.

Cel dintâi cuvânt pe care-l rosti doamna Rouget, după ce bărbatul său îi spusese că o va trimite pe Agathe la Paris, fu:

— N-o să-mi mai revăd fica!

— Și a avut din nenorocire dreptate, zicea, când se vorbea despre asta, respectabila doamnă Hochon.

Biata mamă ajunsese galbenă ca gutuia, și starea ei îndreptătea spusele aceluia care susțineau că Rouget o omora încetul cu încetul. Purtările prea neghiobului ei erau și ele partea lor în nenorocirea bieteii mame, pe nedrept învinovățită. Deloc înfrânat, poate chiar încurajat de taică-său, acest băiat, tare nătâng, nu avea nici gândurile bune, nici respectul pe care un fiu le datorează mamei sale. Jean-Jacques Rouget semăna cu tatăl, dar întru cele rele, iar doctorul nu era nici el prea de soi ca moral și nici ca fizic.

Sosirea fermecătoarei Agathe Rouget nu-i aduse de fel noroc unchiului Descoings. În acea săptămână, sau mai bine zis în acea decadă⁷, se proclamase Republica, el fu băgat la închisoare din ordinul lui Robespierre către Fouquier-Tinville. Având nesocotința să creadă că lipsa de alimente era organizată de sas, Descoings făcuse prostia să-și spună părerea (socotea că părerile erau libere) în fața mai multor clienți și clienți, în timp ce îi servea. Din nenorocire pentru Descoings, cetățeanul Duplay, nevasta tâmplarului unde locuia Robespierre și care făcea menajul ilustrului cetățean, îi acorda băștinașului din Berry cinstea de a-i fi clientă. Cetățeanul acesta socotea că părerea băcanului constituia o insultă la adresa lui Maximilian I. Încă mai de mult nu era ea prea mulțumită de purtările celor doi soți Descoings; ca femeie din popor, vestită între cele care asistau, împletind, la ședințele de la clubul

Jacobinilor *, socotea frumusețea cetățencei Descoings ca un fel de semn de aristocrație. Strecu Ră deci venin în vorbele soților Descoings când le repetă blândului și bunului ei stăpân. Băcanul fu arestat sub obișnuita acuzație de *acaparare*. În timp ce Descoings zăcea în închisoare, nevastă-sa umbla valvirtej să-l pună iar în libertate; dar intervențiile ei fură atât de neîndemânaticе, încât un observator care ar fi auzit-o vorbind *celor ce* puteau interveni pentru a salva viața bărbatului ei ar fi putut crede că voia nici mai mult, nici mai puțin decât să se descotorosească de el. Doamna Descoings îl cunoștea pe Bridau, unul dintre secretarii lui Roland, ministrul de interne¹⁰ și mâna dreaptă a tuturor celor care se succedară în fruntea acestui minister, Îl puse în mișcare pe Bridau, ca să-l scape pe băcan. Incoruptibilul șef de birou, una dintre acele ființe naive, de o admirabilă dezinteresare, se feri într-adevăr să-i cumpere pe acei de care atârna soarta lui Descoings; încercă să-i lămurească A-i lămuri pe oamenii din vremea aceea era ca și cum i-ai fi rugat să-i repună în drepturi pe Bourboni. Ministrul girondin, care lupta pe atunci împotriva lui Robespierre, îi zise lui Bridau:

— Ce te amesteci?

Toți cei pe lângă care acest șef de birou interveni îi repetară aceeași propoziție cumplită: „Ce te amesteci?” Bridau o sfătui înțelepțește pe doamna Descoings să stea liniștită dar în loc să câștige bunăvoința menajerei lui Robespierre, ea vărsă foc și pară împotriva acestei pârătoare; apoi se duse la un deputat, membru al Convenției, care tremura de teamă pentru soarta lui și care îi spuse:

— Vorbesc eu despre asta cu Robespierre.

Frumoasa băcăniță se lăsă amăgită de această promisiune și bineînțeles că protectorul nu scoase o vorbă. Câteva căpătâni de zahăr, câteva sticle de lichior bun dăruite cetățencei Duplay l-ar fi salvat pe Descoings.

Această întâmplare mărunță dovedește că pe vreme de revoluție, dacă vrei să te salvezi, e tot așa de primejdios să apelezi la oameni de treabă, ca și la ticăloși; nu trebuie să te bizui decât pe tine însuși. Dacă Descoings își pierdu viața, avu cel puțin gloria de a merge la ghilotină alături de André de Chenier Acolo, fără îndoială, negoțul și poezia se îmbrățișară pentru prima oară în ființa unor oameni, căci încă de pe atunci aveau, și vor avea întotdeauna, legături tainice. Moartea lui Descoings stârni mai multă vâlvă decât a lui André de Chenier. A trebuit să treacă treizeci de ani spre a se recunoaște că Franța a pierdut mai mult prin moartea lui Chenier decât prin aceea a lui Descoings. Măsura luată de Robespierre avu părțile ei bune: până în 1830, băcanii speriați nu se mai ocupară de politică. Prăvălia lui Descoings era la o zvârlitură de băț de locuința lui Robespierre. Cel care urmă băcanului făcu și el afaceri proaste. Cesar Birotteau 13, vestitul negustor de parfumuri, se stabili în acel loc. Dar, ca și cum eșafodul ar fi molipsit, în mod inexplicabil, acel loc de piază-rea, descoperitorul Cremei *duble a sultanelor* și al *Apei carminative* se ruină și el. Dezlegarea acestei probleme cade în seama științelor oculte.

În cursul celor câteva vizite pe care le făcu nevastei nenorocitului Descoings, șeful de birou fu impresionat de frumusețea calmă, rece, nevinovată a Agathe Rouget. Venind să aducă mângâiere văduvei, într-atât de nemângâiată încât nu putu să continue comerțul celui de al doilea soț decedat, Bridau o luă în cele din urmă în căsătorie pe fermecătoarea tânără, în cursul decadei, după ce sosi și tatăl ei, care nu se lăsă așteptat. Doctorul, încântat că lucrurile se dssfășoară mai presus de dorințele sale, fiindcă nevastă-sa ajunsese singura moștenitoare a familiei Descoings. veni în grabă la Paris, nu atât spre a fi de față la căsătoria Agathe, cât spre a întocmi actul de căsătorie, așa cum dorea el. Dezinteresarea și dragostea aprinsă a cetățeanului Bridau lăsară puteri depline

vicleniei doctorului, care exploată orbirea ginerelui său, după cum vă va dovedi urmarea acestei povestiri. Doamna Rouget sau, mai precis, doctorul moșteni deci toată averea, mobilă și imobilă a domnului și doamnei Descojngs. tatăl și mama, care muriră la doi ani unul după altul. Apoi, Rouget izbuti s-o dea gala pe nevastă-sa, care închise ochii pe veci la începutul anului 1799. Și astfel se trezi cu podgorii, își cumpără ferme, ateliere și mai avu și lină de vânzare I Preaiubitul său fecior nu știa să facă nimic; dar îl destină îndeletnicirii de proprietar și-l lăasă să ajungă din ce în ce mai bogat și mai prostănac. Era sigur că acest copil va izbuti și ia din viață cât iau și cei mai învățați, trăind și murind la voia întâmplării. Încă din 1799, oamenii de afaceri din Issoudun îi și atribuiau lui moș Rouget un venit de treizeci de mii de livre anual. După moartea nevestei, doctorul o ținu într-un nesfârșit crailic, dar își orându-i, ca să zicem așa, această viață desfrânată și se mulțumi să și-o petreacă doar acasă la el, cu ușile închise. Aprigul doctor muri în 1805. Dumnezeu știe cât mai trăncăniră apoi târgoveții din Issoudun pe seama răposatului și câte anecdote circulară asupra îngrozitoarei lui vieți intime. Jean-Jacques Rouget, pe care tatăl ajunsese să-l țină din scurt, dându-și seama de nerozia lui, rămase holtei din motive serioase, a căror explicație formează o parte importantă a povestirii de față. Burlăcia lui se datora în parte doctorului, după cum se va vedea mai târziu.

Deocamdată e necesar să cercetăm efectele răzbunării pornite de părinte împotriva unei fiice pe care n-o socotea drept a sa și care, vă rog să credeți, îi aparținea în mod legitim. Nimeni din Issoudun nu observase unul dintre acele accidente stranii, care fac din zămislire un abis, unde știința se rătăcește. Agathe semăna cu mama doctorului Rouget. Tot așa cum, după o observație curentă, podagra sare peste o generație și trece de la bunic la nepot, nu arareori vezi că asemănarea urmează aceleași căi ca și p & dagra.

Astfel, primul născut al Agathe, care semăna cu mamă-sa, avu toate trăsăturile morale ale doctorului Rouget, bunicul său. Să lăsăm moștenire secolului al douăzecilea și soluționarea acestei probleme, împreună cu strașnica ei nomenclatură de vietăți microscopice; nepoții noștri vor așterne pe hârtie poate tot atâtea prostii câte a scris până acum tagma savanților asupra acestei chestiuni încurcate.

Agathe Rouget își atrăgea admirația tuturor prin înfățișarea ei, hărăzită, ca și a Mariei, mama domnului nos. ru, să rămână parcă veșnic feciorelnică, chiar și după măritiș. Portretul ei. care se mai află în atelierul

lui Bridau, prezintă un oval perfect, de un alb neîntinat și fără urmă de roșeață, cu toate că avea părul ca aurul. Atâția artiști, privind această frunte netulburată, această gură discretă, acest nas delicat, urechile drăgălașe, genele lungi ale ochilor de un albastru închis învăluit de o nesfârșită duioșie, privind în sfârșit această figură plină de blândețe, îl întreabă astăzi pe marele nostru pictor: „E o copie după un cap de Raphael?” N-a fost vreodată om mai bine inspirat decât șeful de birou când a luat în căsătorie pe această tânără. Agathe întrupa idealul gospodinei crescute în provincie și care nu s-a dezlipit niciodată de lângă mamă-sa. Evlavioasă, fără a fi bigotă, n-avea alte cunoștințe decât acelea date femeilor de către biserică. Așa că fu o soție desăvârșită, în înțelesul obișnuit al cu vântului, căci necunoașterea atâtor lucruri din viață pricinui multe nenorociri. Inscripția de pe mormântul vestitei femei romane: *lucra la gherghes și păzea casa*, redă de minune traiul ei curat, simplu și potolit. Încă din timpul Consulatului”, Bridau se alipi cu trup și suflet lui Napoleon, care-l numi șef de diviziune, se în 1804, cu un an înainte de-a muri Rouget. Bine plătit, cu o leafă de douăsprezece mii de fraaci pe an, mai primind și peste leala gratificații mari, Sfidau nu se sinchisi de fel de

rușinoasele rezultate ale partajului care se făcuse la Issoudun și de pe urma căruia Agathe nu sealesese cu nimic. Cu șase luni înainte de a muri, bătrântul Rouget vânduse fiului său o parte din avere, și ceea ce mai rămăsese trecuse asupra lui Jean-Jacques, atât sub forma de donație cu precădere, cât și cu titlul de succesiune. O sumă plătită înainte, din partea ei de moștenire, în valoare de o sută de mii de franci, prevăzută în actul de căsătorie al Agathe, reprezenta cota-parte a ei din moștenirea rămasă de la mama și de la tatăl său. Iubindu-l la nebunie pe împărat, Bridau sluji cu un devotament de sectant fanatic concepțiilor viguroase ale acestui semizeu modern care, găsim totuși distrus în Franța, vru să organizeze totul. Niciodată șeful de diviziune nu zicea.: „Destul”. Întocmea proiecte, memorii, rapoarte, studii, primea cele mai împovărătoare sarcini, atât de fericit era să-l slujească pe împărat; îl iubea ca om, îl adora ca suveran și nu îngăduia nici cea mai ușoară critică împotriva faptelor și proiectelor sale. Din 1804 până în 1808, șeful de diviziune locui într-un mare și frumos apartament pe cheiul Voltaire, la doi pași de ministerul său și de palatul Tuileries o bucătăreasă și un leciur în casă alcătuiră toată servitorimea gospodăriei în zilele cele mai frumoase din viața doamnei Bridau. Sculându-se întotdeauna înaintea celorlalți, Agathe se ducea la piață însoțită de bucătăreasă. În timp ce servitorul deretica în camere, ea supraveghea pregătirea prânzului. Bridau nu se ducea la minister decât la ora unsprezece. Cât timp dăinuia căsătoria lor. nevastă-sa îi pregătea cu aceeași plăcere un prinz delicios, singura masă la care mânca și el cu poftă. În orice anotimp și pe orice vreme ar fi fost, când bărbatul pleca spre minister, Agathe scotea capul pe fereastră și îl urmărea cu privirea până ce cotea spre strada du Bac. Strângea apoi singură masa și arunca o privire prin apartament, se îmbrăca, se juca puțin cu copiii, îi scotea la plimbare sau primea vizite până la întoarcerea lui Bridau. Când șeful de diviziune

avea de făcut acasă lucrări urgente, ea se instala lângă masă, în cabinetul său, mută ca o statuie, împletind în timp ce el lucra, stând trează cât stătea el treaz, culcându-se doar cu câteva minute înaintea lui. Uneori se duceau amândoi la vreun spectacol, ocupând locuri în lojele ministerului. În acele seri cinau la restaurant; și spectacolul prezentat de restaurant îi producea întotdeauna doamnei Bridau acea plăcere deosebită pe care le-o stârnește persoanelor ce n-au văzut Parisul. Nevoită adeseori să consimtă a lua parte la câte un banchet oferit șefului de diviziune care conducea o parte a Ministerului de Interne, și o conducea în mod onorabil, Agathe se supunea obligațiilor impuse de luxul toaletelor de atunci; dar de îndată ce se întorcea acasă, lepăda bucuroasă acest fast oficial, reluându-și viața simplă de gospodină provincială. O dată pe săptămână, joia, Bridau își primea prietenii. Iar de lăsata secului dădea un mare bal. În aceste puține vorbe se cuprinde toată viața lor conjugală, în răstimpul căreia nu s-au întâmplat decât trei evenimente mai însemnate: nașterea celor doi copii, la interval de trei ani. și moartea lui Bridau, care se prăpădi în 1808, din pricina muncii de zi și noapte, tocmai când împăratul era hotărât să-l numească director general, conte și consilier de stat. În acel răstimp, Napoleon, consacrindu-se îndeosebi treburilor interne, îl împovăra pe Bridau cu atâtea sarcini, încât în cele din urmă distruse sănătatea acestui birocrat prea zelos. Napoleon, căruia Bridau nu-i ceruse niciodată nimic, se interesase de felul cum își ducea traiul și despre starea sa materială. Aflând că un om atât de devotat nu avea altă avere decât slujba, își dădu seama că era una dintre acele ființe incoruptibile care dădeau prestigiu și imprimau forță morală ocârmuirii sale și vru să-l uimească pe Bridau cu recompense uluitoare. Dorința de a isprăvi o muncă uriașă înainte de plecarea împăratului spre Spania 17 îl dădu gata pe șeful de diviziune, care muri de o febră bubonică. La întoarcere,

împăratul, care venise la Paris să pregătească în câteva zile campania din 1809, rosti, aflând despre această pierdere: „Unii oameni sunt de neînlocuit”. Impresionat de un devotament care n-aștepta niciunul dintre acele strălucite semne de recunoștință destinate soldaților săi, împăratul luă hotărârea să creeze o decorație foarte bine retribuită pentru civili, după cum crease legiunea de onoare pentru militari. Moartea lui Bridau îl hotărî să creeze decorația Unirii; dar n-avu vreme să ducă până la capăt această creație aristocratică, a cărei amintire s-a șters într-atât, încât rostind numele decorației de scurtă durată, cei mai mulți cititori se vor întreba ce însemnă avea: se purta cu o panglică albastră. Împăratul numi această decorație a Unirii, cu gândul să contopească într-însa decorația Linei de Aur de la curtea Spaniei și decorația Linei de Aur de la curtea Austriei. „Providența, a zis un diplomat prusian, a izbutit să împiedice această pângărire”. Împăratul ceru să i se prezinte un raport asupra stării materiale a doamnei Bridau. Cei doi copii căpătară câte o bursă întreagă la Liceul Imperial și împăratul trecu toate cheltuielile educației lor în sarcina casei sale particulare. Apoi acordă doamnei Bridau o pensie de patru mii de franci, luând desigur asupra sa grija de a-i ajuta în carieră pe cei doi fii. De la căsătorie și până la moartea soțului ei, doamna eridau n-avu niciun fel de legături cu Issoudun. În ajunul nașterii celnd de al doilea copil o pierdu pe mama ei. Când se stinse din viață tatăl, de care se știa așa de puțin iubită, tocmai se pregătea încoronarea împăratului, și Bridau avu atât de lucru, încât Agathe nu vru să-și lase ibărbatul singur. Je an-Jacques Rouget, fratele său, «a-i scrisese nicio vorbă de când plecase din Issoudun. Oa toate că o mihnea tare această tacită Tepudiere din partea familiei, Agathe ajunse în cele din urmă să se gândească foarte rai la acei care mu se gândeau de fel la dânsa. Primea în fiecare an câte o scrisoare de la nașa ed, doamna Hodbon, să îi răspândea

prin câteva banalități, fără a căuta să înțeleagă povețele pe care această prea bună și evlavioasă femeie i le dădea pe departe. Cu câțva timp înainte de moartea doctorului Jtougé, doamna Hochon scrisese fiicei sale că nu-i va rămâne nimic de pe urma tatălui, dacă nu va trimite o procură domnului Hochon. Agathe îi fu silă să-și chinuiască fratele. Poate Bridau își zisese în sinea lui că jaful e deopotrivă datină și lege în Berry, ori poate acest om cinstit și drept era înzestrat cu aceeași mărinimie și nepăsare în chestiile de bani ca și nevastă-sa, fapt e că nu vru să dea ascultare lui Roguin, notarul său, când îl sfătui să se folosească de înalta-i situație și să conteste actele prin care tatăl izbutise s-o lipsească pe fiică de partea ei legitimă. Soții aprobară ceea ce se făcu atunci la Issoudun. Totuși, stăruințele depuse de Roguin în acele împrejurări îi dădură de gândit șefului de diviziune în privința averii zdruncinate a soției sale. Acest om CTtperior se gândi că, după moartea sa, Agathe va rămâne fără avere. Își examinează atunci situația materială: văzând că, din 1793 până în 1805, nevastă-sa și el fuseseră siliți să ia aproape treizeci de mii de franci din cei cincizeci de mii pe care de fapt bătrânul Rougé îi dăduse fiicei sale, își plasă restul de douăzeci de mii de franci în Cartea Mare a datoriei pub Mce. Renta de stat cota pe atunci la patruzeci; Agathe avu deci aproape două mii de livre venit anual de la stat. Ca văduvă, doamna Bridau putea deci trăi în mod onorabil cu șase mii de livre venit anual. Provincială încarnată, vru să concedieze pe servitorul lui Bridau, să nu păstreze decât bucătăreasa și să se mute într-alt apartament; dar prietena ei intimă, doamna Descoings, care ținea morțiș că-i e mătușă, își vându mobila, își părăsi apartamentul și se mută împreună cu Agathe, făcându-și din biroul răposatului Bridau cameră de culcare. Amândouă văduvele, strângându-și laolaltă veniturile, se treziră cu o rentă anuală de douăsprezece mii de franci. O asemenea chivernisire pare pe cât de simplă, pe atât de firească. Dar nimic în viață nu cere o

mai mare atenție decât lucrurile care par firești; căci de ceea ce e neobișnuit ne ferim îndeajuns; uitați-vă la persoanele cu mare experiență: avocații, judecătorii, doctorii, preoții dau mare importanță chestiilor mărunte; sunt socotiți drept oameni migăloși. Șarpele sub flori este unul dintre cele mai frumoase mituri pe care antichitatea ni le-a lăsat moștenire întru înțeleapta diriguire a treburilor noastre. De atâtea ori proștii, ca să se scuze în fața lor înșiși, ca și în fața altora, exclamă:

— Era atât de simplu, încât oricine ar fi căzut în cursă.

În 1809. doamna Descoings, care nu-și spunea vârsta, avea 65 de ani. Numită la vremea ei „frumoasa băcă* nită”, era una dintre acele femei așa de rare pe care timpul le respectă, și datora unei minunate constituții privilegiul de a-și păstra o frumusețe ce totuși nu rezista la o cercetare atentă. De statură mijlocie, grasă, avea fa (a fragedă, umeri frumoși, pielea obrazului trandafirie. Părul ei blond, care bătea în castaniu, nu-și schimbase de fel culoarea, deși femeia avusese atâtea de suferit de pe urma sfârșitului năprasnic al lui Descoings. Mare amatoare de lucruri bune, îi plăcea să-și pregătească mâncăruri gustoase; dar cu toate că părea foarte preocupată de ale bucătăriei, se dădea în vânt și după reprezentațiile teatrale, și cultiva un vițiu învăluit de dânsa în cea mai nepătrunsă taină: juca la loterie! Nu-i cumva acesta abisul pe care mitologia ni l-a semnalat prin butoiul Danaidelor? 18 Coana Descoings - așa se cade să-i zicem unei femei care juca la loterie - cheltuia poate prea mult cu toaletele „ca toate femeile care au fericirea să rămână tinere vreme îndelungă; dar. În afară de aceste mici cusururi, era o femeie cu care se putea ușor conviețui. Întotdeauna de părerea celorlalți, nu contrazicea pe nimeni, plăcea prin veselia ei blândă și comunicativă. Avea mai cu seamă o calitate pariziană, care farmecă pe funcționarii ieșiți la pensie și pe bătrânii negustori: știa de glumă!... Dacă nu

se căsători a treia oară. fu numai din pricina evenimentelor epocii. În răstimpul războaielor de sub imperiu, bărbații amatori de însurătoare găseau prea lesne fete frumoase și bogate, ca să se mai uite la femeile de șaiszeci de ani. Doamna Descoings căută s-o mai înveselească pe doamna Bridau, o luă des la teatru și la plimbare cu trăsura, îi pregăti mese minunate, încercă chiar s-o mărite după fiul ei, Bixiou. Vai! îi destăinui grozavul secret păstrat cu sfințenie de dânsa, de răposatul Descoings și de către notarul ei. Tânăra, eleganta Descoings. care ținea, să treacă drept femeie de treizeci și șase de ani, avea un fecior de treizeci și cinci de ani numit Bixiou, văduv și el, maior în al 21-lea regiment de linie, care muri colonel la Dresda, lăsând în urma lui un singur fiu. Coana Descoings, care nu se întâlnea decât în taină cu nepotul Bixiou, îl dădea drept fiul primei neveste a soțului ei. Destăinuirea fu un act de prevedere: fiul colonelului, crescut la Liceul Imperial cu cei doi băieți Bridau, primi acolo o jumătate de bursă. Acest băiat, subtil și malițios chiar de pe băncile liceului, își făcu mai târziu o mare faimă ca desenator și ca om de duh. Agathe nu iubea nimic altceva pe lume, în afară de copiii săi, și nu dorea să trăiască decât de dragul lor, de aceea nu voi să audă de o nouă căsătorie, și din dreptă judecată și din fidelitate. Dar îi e mai ușor unei femei să fie o bună soție, decât o bună mamă. O văduvă are două îndatoriri, ale căror obligații se contrazic: e mamă și trebuie să exercite și autoritatea paternă. Puține femei sunt destul de tari ca să înțeleagă și să îndeplinească acest dublu rol. De aceea biata Agathe. cu toată virtutea ei, fu fără vreo vină pricina multor nenorociri. Ca urmare a minții sale oarecum simple și a încrederii cu care se obișnuiesc cei buni la suflet, Agathe fu victima doamnei Descoings, care o aruncă într-o înspăimântătoare nenorocire. Coana Descoings juca la fiecare tragere aceleași trei numere, și loteria nu vindea pe datorie clienților săi! Fiindcă ea ținea socoteala cheltuielilor casei,

putu să folosească la cumpărarea biletelor banii destinați gospodăriei, îndatorindu-se din ce în ce mai mult, cu speranța de a-i îmbogăți pe nepotul ei Bixiou, pe scumpa ei Agathe și pe micii Bridau. Când datoriile atinseră zece mii de franci, mări suma jucată, sperând că cele trei numere iavorite, care nu ieșiseră de nouă ani, vor umple abisul deficitului. Datoria se urcă deci vertiginos. Ajungând la cifra de douăzeci de mii de franci, coana Descoings își pierdu capul, iar lozul cu cele trei numere nu ieși câștigător. Îi veni atunci în gând să-și ipotecheze averea, și astfel s-o despăgubească pe nepoată-sa: dar Roguin, notarul ei, îi arată că aceste bune intenții nu se puteau împlini. Răposatul Rouget, la moartea cumnatului său Descoings, preluase succesiunea despăgubind-o pe doamna Descoings printr-un uzufruci care greva asupra averii lui Jean-Jacques Rouget. Niciun cămătar n-ar fi vrut să dea împrumut douăzeci de mii de franci unei femei de șaizeci și șapte de ani, asupra unui uzufruct de vreo patru mii de franci, într-o vreme când plasamentele cu zece la sută se găseau din belșug. Într-o dimineață, doamna Descoings se aruncă la picioarele nepoatei și, plângând în hohote, îi destăinui starea lucrurilor; doamna Bridau n-o dojeni, dădu drumul servitorului și bucătăresei, vându prisosul de mobile, vându trei sferturi din rentele de stat, plăti totul și anunță în timp util că se mută din apartament.

Unul dintre cele mai îngrozitoare unghere din Paris e desigur porțiunea din strada Mazarine, începând din strada Guenegaiid până în punctul unde ea se împreună cu strada Senei, în dosul palatului Institutului.

Înaltele zidari groase, cenușii ale colegiului și ale bibliotecii pe care cardinalul Mazarin* le dăruise orașului Paris și unde avea în viitor să se instaleze Academia Franceză, aruncă asupra acestui colț de stradă niște umbre ce-ți îngheață sufletul; soarele se arată rar pe acolo, crivățul bântuie. Biata văduvă sărăcită se mută la etajul al treilea într-o casă din acest ungher umed, întunecat și

friguros. În fața casei se înalță clădirile Institutului unde se găseau pe atunci celulele tiarelor sălbatice cunoscute sub numele de „artiști” de către burghezi, și sub numele de „mâzgălituri de cartoane” în atelierile de pictură. Intrai mângălit ucenic și puteai ieși de acolo bursier al guvernului la Roma^{20*} Concursul pricinuia o gălăgie nemaipomenită în acele epoci ale anului când concurenții erau închiși în chilii. Ca să ajungă laureați, sculptorii erau obligați să facă, într-un termen dat, modelajul în argilă al unei statui; pictorii, unul din tablourile pe care le puteai vedea la Școala de Belle-Arte; muzicienii o cantată, arhitecții un proiect de monument. Când s-au scris rândurile de față, pomenita menajerie a fost mutată din acele clădiri sumbre și friguroase la câțiva pași de acolo, în elegantul palat al artelor-frumoase. De la ferestrele doamnei Bridau, ochiul cuprindea aceste chilii cu gratii, priveliște foarte tristă. La nord, perspectiva e închisă de domul Institutului. Privind în sus pe stradă, ochii se desfată doar de șiragul de cupele de piață, care așteaptă în partea de sus a străzii Mazarine. Văduva găsi nimerit să așeze pe prichiciul ferestrelor trei cutii umplute cu pământ în care sădi și îngriji una din acele grădini aeriene interzise de ordonanțele poliției, și a căror vegetație rarefiază lumina și aerul. Casă, așezată spate în spate cu alta, care dă în strada Senei, neavând din această pricină adâncime, ore scara din interior în spirală. Cel de al treilea etaj e și ultimul. Trei ferestre, trei camere: o sufragerie, un salonaș, un dormitor; în față, de cealaltă parte a coridorului, o bucătărie; deasupra, două camere pentru burlaci și un pod mare de tot, fără nicio întrebuințare. Doamna Bridau alesese această locuință din trei motive fiindcă chiria era mică, patru sute de franci pe an, și de aceea făcu un contract de închiriere pe nouă ani; fiindcă era aproape de școală, la o mică distanță de Liceul Imperial; în sfârșit, fiindcă astfel continua să stea în cartierul unde își căpătase tabieturile. Interiorul

apartamentului fu pus în armonie cu casa. Sufrageria, îmbrăcată cu un tapet ieftin, galben cu flori verzi, și a cărei pardoseală de cărămizi, roșii, nu fu lustruită, n-ave» decât strictul necesar: o masă, două bufete, șase scaune, totul provenind din apartamentul vechi. Salonul fu împodobit cu un covor Aubusson! 1, dăruit lui Bridau când se reînnoise mobilierul ministerului. Văduva așază acolo mobilierul obișnuit, de mahon. cu motive egiptene, mobilier pe care Jacob Desmalter îl fabrica în zeci și zeci de duzine prin 1806, garnisit cu un material de mătase verde cu cercuri albe. Deasupra canapelei, portretul lui Bridau lucrat în pastel de o mină prietenă atrăgea numaidecât privirile. Deși un artist ar fi avut ce critica la el, pe fruntea portretului se recunoștea dârzenia acestui mare cetățean, rămas necunoscut. Seninătatea din ochii săi, blânzi și mândri totodată, era bine redată în portret. Agerimea minții, despre care dădeau mărturie buzele cumpănite și aerul sincer, expresia acestui om, pe care împăratul îl caracterizase drept *Justum et tenacem*²², fuseseră prinse, dacă nu cu talent, cel puțin cu precizie. Privind portretul, vedeai că omul își făcuse întotdeauna datoria. Fizionomia lui exprima acea însușire de a nu se lăsa corupt cu bani, însușire care li se recunoaște multora dintre oamenii folosiți în timpul Republicii². În fața și deasupra unei mese de joc de cărți strălucea portretul împăratului în culoare, lucrat la Vremet **: împăratul trece repede călare, urmat de suită. Agathe își cumpără două mari cuști de păsări, una plină de canari, alta cu păsări de India. Prinsese acest gust copilăresc de la pierderea pe care o suferise, de nereparat pentru dânsa, ca și pentru multă lume. Cât despre camera văduvei, ea ajunsese, după trei luni, ceea ce avea să fie până în ziua nenorocită când fu silită s-o părăsească, o pildă de dezordine, în care nicio descriere n-ar putea face oarecare rânduioală. Pisicile își stabileau domiciliul în jețurile comode și bine căptușite cu perne; canarii, lăsați din când în când în libertate, însciau virgule

pe toate mobilele. Biata văduvă bună la suflet punea pentru ei grăuncioare de mei și minteuță în mai multe locuri. Pisicile își găseau pe acolo lucruri gustoase în farfurioare ciobite. Tot soiul de haine stăteau răvășite. În camera asta mirosea a provincie și a devotament. Tot ceea ce îi aparținuse răposatului Bridau se păstra acolo cu sfințenie. Obiectele lui de birou fură îngrijite cu atenția pe care odinioară văduva unui cavaler ar fi hărăzit-o armelor sale. Dintr-un singur amănunt va înțelege oricine cultul înduioșător al acestei femei. Închisese într-un plic, pe care-l pecetluisese, un condei, punând deasupra această inscripție: „Ultimul condei folosit de iubitul meu soț”. Ceașca din care el sorbise ultima sa înghițitură stătea sub sticlă, pe cămin. Mai târziu, bonetele și postișele tronară pe globurile de sticlă ce acopereau prețioasele relicve. De la moartea lui Bridau nu se mai observă la această văduvă tânără, de treizeci și cinci de ani, nici urmă de cochetărie, nicio râvnă de a se îngriji și ea, ca orice ferr. die. Despărțită de singurul bărbat pe care-l cunoscuse, îl stimase, îl iubise, care nu-i făcuse nici cea mai mică supărare, nu se mai simțise femeie, nimic n-o mai atrăgea, niciodată nu se mai gătea. Nu se poate închipui o mai sinceră și mai deplină renunțare la fericirea conjugală și la cochetărie! Unor ființe dragostea le dă puterea să-și strămute *eul* lor într-altcineva; și o dată ce le-a fost răpit, viața nu le mai e posibilă. Agathe, care nu mai putea trăi decât de dragul copiilor săi, se simțea cuprinsă de o nemărginită tristețe, dându-și seama la câte lipsuri avea să-i supună sărăcia. De când se mutase în strada Mazarine apăruse pe fizionomia ei o umbră de melancolie, care te înduioșa. Se bizuia desigur întrucâtva pe împărat, dar împăratul nu putea face nimic mai mult decât făcea deocamdată: din caseta lui dădea pe an șase sute de franci fiecărui copil, în afară de bursă.

Cât despre eleganta Descoings, ea ocupa la etajul al doilea un apartament asemănător cu al nepoatei sale. Îi

transmise doamnei Bridau dreptul de a lua cu precădere trei mii de franci din uzufructul ei. Notarul Roguin împlinise pentru doamna Bridau toate formalitățile în această privință, dar abia peste șapte ani o asemenea plată cu termene lungi avea să îndrepte greșeala comisă. Roguin. Însărcinat să restabilească venitul de o mie cinci sute de franci. Încasa încetul cu încetul sumele astfel reținute. Reducându-i-se venitul la o mie două sute de franci pe an, doamna Descoings trăia calicește cu nepoata sa. Aceste două făpturi, cumsecade dar slabe, își angajară, doar pentru dimineața, o femeie de serviciu. Doamna Descoings, căreia îi plăcea să gătească, pregătea masa. Seara, câțiva prieteni, funcționari în minister, vârâți în slujbă odinioară de Bridau, veneau să joace cărți cu cele două văduve. Doamna Descoings puneă întruna, la fiecare tragere, sume tot mai mari pe cele trei numere favorite care se încăpățâneau, vorba ei, să nu iasă. Nădăjduia să înapoieze dintr-odată ceea ce împrumutase, silită de împejurări, de la nepoată-sa. Îi iubea pe cei doi copii Bridau mai mult decât pe nepotul său Bixiou, conștientă fiind de neajunsurile pe care li le pricinuisese, și plină de admirație pentru bunătatea nepoatei care, în cele mai mari necazuri, nu-i făcea niciodată vreun reproș. Credeți-mă, Joseph și Philippe erau răsfățați de către coana Descoings. Ca toate ființele care au un vițiu de iertat, vechea jucătoare la loteria imperială a Franței le pregătea mese încărcate cu tot soiul de lucruri bune. Mai târziu, Joseph și Philippe reușeau să-i scoată din buzunar cu cea mai mare ușurință câte o sumușoară, cel mic pentru cărbune de desen, creioane, hârtie, stampe; cel mare pentru prăjituri cu mere, bile de joc, sfoară și cuțite. Pasiunea sa o stăpânea într-atât, încât se mulțumea cu cincizeci de franci pe lună pentru toate cheltuielile, ca să poată juca restul banilor.

La rândul ei, doamna Bridau, din dragoste de mamă, se străduia ca cheltuielile ei să nu depășească aceeași

sumă. Spre a-și ispăși încrederea arătată mătușii sale, își restrângea cu eroism măruntele bucurii. Un singur simțământ jignit și neîncrederea o dată trezită, o îmboldeau, ca pe atâția sfioși din fire și mărginiți ca inteligentă, să-și desfășoare în chip atât de larg un cusur, încât acesta căpăta puterea unei virtuți. Împăratul s-ar putea să uite, își zicea în sinea ei, s-ar putea să cadă în VTeo bătălie, iar pensia ei ar înceta în aceeași clipă. Se înfiora când se gândea la posibilitatea ca băieții ei să rămână pe lume fără nicio avere. Nefiind în stație să priceapă calculele lui Roguin, când acesta încerca să-i demonstreze că în șapte ani o poprire de trei mii de franci asupra uzufructului doamnei Descoings i-ar aduce înapoi rentele vândute, ea nu dădea crezare nici notarului, nici mătușii, nici statului; nu se bizuia decât pe sine însăși, pe puterea ei de a trăi în lipsuri. Punând în fiecare an la o parte câte trei mii de franci din pensia ei, ar avea treizeci de mii de franci după zece ani încheiați, cu care ar constitui o rentă de o mie cinci sute de franci pentru unul dintre copii. La treizeci și șase de ani, era destul de îndreptățită să creadă că va mai trăi încă douăzeci; și, după același sistem avea - să asigure fiecăruia dintre băieți strictul necesar. Astfel, cele două văduve trecuseră de la un belșug aparent, la o mizerie de bunăvoie, una din imboldul unui vițiu, cealaltă sub stăpânirea celei mai curate virtuți. Niciunul dintre toate aceste lucruri atât de neînsemnate nu e de prisos spre a trage învățătura profundă care va rezulta din povestirea de față, legată de interesele cele mai obișnuite ale vieții, dar a cărei semnificație va fi poate cu atât mai întinsă. Priveliștea chiliilor, neastâmpărul pictorilor ucenici pe stradă, nevoia de a privi cerul spre a se consola de înspăimântătoarele perspective ce împresoară acest unghei întotdeauna umed, înfățișarea portretului plin de suflet și de măreție, în pofida stângăciei pictorului amator, spectacolul în culori bogate, dar învechite și armonioase, al acestui interior blând și

tihnit, vegetația grădinilor aeriene, sărăcia gospodăriei, dragostea deosebită a mamei față de copilul cel mai mare, Împotrivirea ei față de înclinările mezinului, într-un cuvânt, totalitatea de fapte și de împrejurări care slujesc de introducere acestei povestiri, conține poate cauzele căror le datorăm apariția lui Joseph Bridau, unul dintre marii pictori ai școlii franceze actuale.

Philippe, cel mai mare dintre cei doi copii ai lui Bridau, semăna în mod izbitor cu mamă-sa. Deși blond, cu ochi albaștri, avea apucături gălăgioase, ce puteau îi lesne luate drept vioiciune, drept curaj. Bătrânul Claparon, intrat în minister odată cu Bridau și unul dintre credincioșii prieteni care veneau seara să joace cărți cu cele două văduve, îi spunea din când în când lui Philippe, dându-i o păhnuță peste obraz:

— Iată un voinicel care n-o să știe ce-i frica! Iar copilul, astfel îmboldit, căpătă, din vanitate, un fel de dârzenie. Această pornire o dată insuflată felului său de a fi, copilul ajunsese îndemânatic la toate exercițiile fizice. Tot luându-se la bătaie în liceu, dobândi acea îndrăzneală și acel dispreț față de durere, care duc la virtuți militare; dar, firește, dobândi cel mai cumplit dezgust față de învățătură „căci educația noastră publică nu va găsi niciodată dezlegarea problemei grele a dezvoltării simultane a trupului și a inteligenței. Agathe, pornind de la asemănarea pur și simplu fizică dintre ea și Philippe, se gândea la o potrivire morală și era foarte convinsă că va regăsi cândva într-însul gingășia ei de simțăminte, sporită de forța bărbatului. Philippe împlinea cincisprezece ani în momentul când mamă-sa se stabili în posomorâtul apartament din strada Mazarine, și drăgălășia copiilor de această vârstă îndreptățea atunci nădejtile ei de mamă. Joseph, cu trei ani mai mic, semăna cu taică-său, dar era mai urât. Mai întâi, bogata lui chică neagră stătea întotdeauna zbârlită, orice ar fi făcut, în timp ce, cu toată zburdălnicia lui, fratele său era întotdeauna drăguț. Apoi,

fără a se ști datorită cărei împrejurări de neevitat – dar o împrejurare de neevitat, când e prea constantă, devine deprindere – Joseph nu-și putea păstra niciodată hainele curate: îmbrăcat cu haine noi, le prefăcea numaidecât în haine vechi. Cel mai în vârstă, din dragoste de sine, avea grijă de lucrușoarele sale. Pe nesimțite, mama se obișnuise să-l dojenească pe Joseph și să i-l dea pe frate-său drept pildă. Agathe nu se purta deci întotdeauna la fel cu cei doi copii; iar când se ducea să-i ia de la școală, zicea despre Joseph:

— În ce hal și-o fi murdărit hainele?

Asemenea mărunțișuri îi împingeau sufletul în prăpastia preferințelor materne. Nimeni, dintre ființele foarte obișnuite care formau societatea celor două văduve, nici moșul du Bruel, nici bătrânul Claparon, nici Desroches-tatăl, nici chiar abatele Loraux, duhovnicul Agathei, nu remarcă înclinarea lui Joseph de a observa lumea din jur. Stăpânit de pasiunea sa, viitorul colorist nu dădea nicio atenție lucrurilor care-l priveau pe el; și, în zilele copilăriei, această stare semăna așa de bine a toropeală, încât tatăl său intrase la grijă. Mărimea neobișnuită a capului, lărgimea frunții le pricinui îngrijorare, nu cumva copilul să fie hidrocefal. Chipul său atât de frământat și de o originalitate care poate să treacă drept urâtenie, în ochii celor ce nu cunosc valoarea morală a unei fizionomii, arăta în epoca tinereții destul de morocănos. Trăsăturile fetei, care mai târziu se dezvoltară, păreau contractate, și atenția încordată pe care copilul o acorda lucrurilor din jur, le crispau și mai tare. Philippe măgulea deci toate vanitățile mamei sale, care nu se alegea cu niciun fel de compliment în privința lui Joseph. Philippe găsea adesea vorbe de spirit, răspunsuri vii și repezi, dintre cele ce îi fac pe părinți să creadă că odraslele lor vor ajunge oameni de seamă, pe când Joseph stătea tăcut și visător. Mama s-aștepta la minuni din partea lui Philippe, și nu avea nicio încredere în Joseph.

Predispoziția lui Joseph pentru artă fu dezvoltată de un fapt dintre cele mai obișnuite: în 1812, în vacanța de Paște, întorcându-se de la plimbarea făcută prin Tuileries cu fratele și cu doamna Descoings, văzu un elev mizgălind pe zid caricatura unui profesor oarecare, și admirația îl pironi pe caldarâm în fața desnsului în cretă, scânteietor de spirit. A doua zi, copilul se așază la fereastră, observă intrarea elevilor pe poarta din strada Mazarine, coborî într-ascuns și se strecură în lunga curte a Institutului, unde văzu statuile, busturile, obiectele de marmură abia începute, de teracotă, de ghips pe care le privi înfrigurat; instinctul său se manifesta, vocația sa îl frământa. Intră într-o sală joasă a cărei ușă era întredeschisă; înaintea ochilor îi apărură vreo zece tineri desenând o statuie; inimioara lui tresări, iar băieții îl luară în primire cu tot teiul de glume:

— Piciule! piciule! zise primul care-l observă, și luând miez de pâine zvârli într-însul cu cocoloașe.

— Al cui copil o fi?

— Doamne, că urât mai e!

În sfârșit, timp de un sfert de ceas Joseph îndură atacurile din atelierul marelui sculptor de statui, Chaudet; dar, după ce îl luară cu vârf și îndesat în bășcălie, elevii fură surprinși de stăruința și de fizionomia lui, și îl întrebară ce îl aduce acolo. Joseph răspunse că tare ar dori să învețe desenul; și auzind asta, toți nu mai pridideau cu încurajările. Copilul, amăgit de glasurile prietenoase, le spuse că era fiul doamnei Bridau.

— Oh! dacă ești feciorul doamnei Bridau, răsună din toate ungherele atelierului, poți să ajungi un om ilustru Trăiască feciorul doamnei Bridau! E cumva drăguță maică-ta? Dacă ne-am lua după căpățâna ta, trebuie să fie cam umflată!

— Ah! vrei să fii artist, zise cel mai mare dintre elevi, plecând de la locul său și apropiindu-se de Joseph să-i joace o festă; dar știi că trebuie să fii curajos tare și să

înduri multe necazuri? Da. ai de trecut niște probe de acelea care îți iau piuitul. Din toți broscorii ăștia pe care îi vezi, nu-i unul să nu fi fost pus la încercare. Ăla de colo, uită-te la dânsul, a stat nemâncat șapte zile! Ei, să te vedem, poți și tu să fi artist?

Îi apucă un braț, și i-l ridică drept în sus; apoi pe celălalt i-l așeză ca și cum Joseph avea să tragă cuiva un pumn.

— Noi îi zicem ășteia proba telegrafului, urmă el. Dacă stai așa fără să lași mâinile în jos și fără să le schimbi poziția timp de un sfert de ceas, ei, atunci dai dovadă că ești un curajos și jumătate.

— Haide, piciule. curaj, strigară ceilalți. Ah, vezi bine, trebuie să suferi ca să fii artist.

Joseph, cu buna sa credință de copil de treisprezece ani, stătu nemișcat timp de aproape cinci minute și toți elevii se uitau la el plini de curiozitate.

— Oho, le lași în jos, zise unul.

— Ei, nu te lăsa, ce dracu'! îl îndemnă altul. Împăratul Napoleon a stat timp de o lună cum îl vezi colo, zise un elev, arătând cu degetul spre frumoasa statuie a lui Chaudet.

Împăratul, în picioare, ținea sceptrul imperial; această statuie a fost doborâtă în 1814 de pe coloana pe care o împodobeau atât de frumoși¹⁵. După zece minute încheiate, broboane de sudoare străluceau pe fruntea lui Joseph. În acea clipă intră un omuleț pleșuv, palid, cu înfățișare bolnăvicioasă. Cea mai respectuoasă tăcere domni în atelier.

— Ei, ștregarilor, ce-i asta, întrebă el uitându-se la martirul din atelier.

— E un băiețel venit să pozeze, răspunse elevul înalt care îl așezase pe Joseph în poziția amintită.

— Nu vi-i rușine să chinuiți un biet copil? zise Chaudet³¹ dând în jos brațele lui Joseph. De când ești tu aici? îl întrebă pe Joseph, atingându-l ușor și prietenos cu

palma peste obraz.

— De un sfert de ceas.

— Și ce te aduce pe la noi?

— Aș vrea să fiu artist

— Și de unde ai răsărit, de unde vii?

— De la mămica.

— O, de la mămițica, strigară elevii.

— Tăcere, vedeți-vă de lucru, strigă Chaudet. Cu ce se ocupă mămică-ta?

— E doamna Bridau. Tălicumeu, care a murit, a fost prieten cu împăratul. Și împăratul, dacă binevoiați a mă învăța să desenez vă va plăti cât o să-i cereți.

— Tatăl tău era șef de diviziune în Ministerul de Interne, strigă Chaudet, ca fulgerat de o amintire. Și vrei să fii artist la anii tăi?

— Da, domnule.

— Vino aici când vrei și distrează-te! Dați-i o mapă, zise sculptorul, hârtie, creioane și lăsați-l să lucreze. Aflați, poznașilor, că tatăl său mi-a făcut un serviciu.

Ascultă, Cumpănă-de-Fântână, duvte și cumpără câteva prăjituri, dulciuri, bomboane, zise el, dându-i niște bani elevului care îl păcălise pe Joseph. O să ne dăm seama: lesne dacă ești un artist, după; cum ai să înfuleci acadelele, reluă Chaudet mângâind bărbia lui Joseph.

Cercetă apoi lucrările elevilor, însoțit de copilul care se uita; asculta și se străduia să înțeleagă. Dulciurile sosiră. Toți cei din atelier, sculptorul chiar și copilul se puseră pe ronțăit. Joseph fu > răsfățat, totașa după cum fusese păcălit. Această scenă, în care se dezvăluiau înclinarea spre glumă și alesele sentimente ale artiștilor, și pe care copilul o înțelese în chip instinctiv, îl mișcă peste măsură de mult. Apariția lui Chaudet, sculptorul răpit de o moarte prematură și pe care protecția împăratului îl hărăzea gloriei, fu pentru Joseph ca o nălucire. Copilul nici nu pomeni mamei despre această escapadă, dar în toate duminicile și în toate joile își petrecea trei ceasuri în

atelierul lui Chaudet. Coana Descoings, care încuraja toate năzdrăvăniile celor doi îngerași, începu să-i dea lui Joseph creioane negre și roșii, stampe și hârtie de desen. La Liceul Imperial, viitorul artist își schița profesorii, își desena colegii, mângălea în cărbune colțuri de dormitoare și fu de o uimitoare sânguintă la cursul de desen. Lemire, profesorul de la Liceul Imperial, surprins nu numai de înclinațiile, dar și de progresele lui Joseph, veni la doamna Bridau să-i vorbească despre talentul feciorului său. Agathe, o provincială care se pricepea tot așa de puțin într-ale picturii pe cât de bine se pricepea în ale gospodăriei, fu cuprinsă de spaimă. După ce plecă Lemire, văduva începu să plângă.

— Ah, îi spuse ea doamnei Descoings de cum o văzu. Sunt pierdută! Joseph, pe care voiam să-l fac funcționar – și avea drumul deschis la Ministerul de Interne, unde protegit de amintirea tatălui său ar fi ajuns șef de birou la douăzeci și cinci de ani – ei, află că vrea să se facă picior, o meserie de coategoale. Prevedeam eu de mult că acest copil are să-mi aducă pe cap numai necazuri! Doamna Descoings mărturisi că de câteva luni încuraja patima lui Joseph, și că sub ocrotirea ei o ștergea duminica și joia la Institut. La Salon! 7, unde tot ea îl condusesese, atenția încordată cu care băiatul se uita la tablouri te minuna.

— Dacă se pricepe la pictură la treisprezece ani, scumpa mea, Joseph al tău va fi un geniu.

— Da I gândește-te unde l-a dus geniul pe tatăl său. A murit istovit de muncă la patruzeci de ani!

În ultimele zile ale toamnei, când Joseph mergea pe paisprezece ani, Agathe se înființa, în ciuda rugămintilor stăruitoare ale doamnei Descoings, la Chaudet, și îi ceru ritos să nu-i mai ademenească feciorul. îl găsi pe Chaudet îmbrăcat într-o bluză groasă albastră, lucrând la ultima lui statuie; pictorul o primi cam prost pe văduva aceluia care îl ajutase odinioară într-o împrejurare îndeajuns de grea; dar, atins încă de pe atunci de boală, lupta cu ea folosind

pasiunea datorită căreia po (i îndeplini în câteva clipe ceea ce e greu de dus la capăt în câteva luni; tocmai găsisese ceva de îndelungă vreme căutat, mânuia dalta și lutul cu mișcări bruște, care-i părură nepriceputei Agathe gesturile unui maniac. Într-o altă stare sufletească. Chaudet ar fi izbucnit în râs; dar auzind-o pe această mamă blestemând artele, văicărindu-se că feciorul ei e împins pe altă cale decât cea plănuită, și cerându-i să nu-l mai primească în atelierul său. pictorul fu cuprins de furie.

— Datorez recunoștință răposatului dumitale soț și voiam să mă achit de ea dând o mână de ajutor fiului său, supraveghind primii pași ai micului Joseph în cea mai ilustră dintre toate profesiunile I rosti el tare. Da, doamnă, aflați, dacă nu știți, că un artist mare e un rege, mai mult decât un rege: mai întâi e mai fericit, e independent, trăiește după pofta inimii; apoi domnește pe tărâmul fanteziei. Iar fiul dumitale are cel mai frumos viitor 1 înclinații ca ale lui sunt rare, ele nu s-au dezvoltat atât de timpuriu decât la pictori ca Giotto. Raphael, Tizian, Rubens, Murillo; căci mi se pare că ar trebui să se facă mai degrabă pictor decât sculptor. Doamne! dacă eu aș avea un asemenea copil, aș fi tot atât de fericit ca și împăratul care l-a căpătat pe regele Romei ** I În sfârșit, poți să dispui după plac de soarta copilului dumitale. Bine, doamnă, fă dintr-însul un tâmpit, un om care va umbla pe drumuri bătătorite de alții, un nenorocit de zgârie-hârtie: vei săvârși o crimă. Nădăduiesc însă că, împotriva strădaniilor dumitale, va fi totuși artist. Vocația e mai puternică decât toate piedicile care se pun în calea impulsurilor sale I Vocația, cuvântul înseamnă chemare, ei! este alegerea de către dumnezeul Dar dumneata îți nenorocești copilul I

Aruncă într-un hirdău, cu furie, lutul de care nu mai avea nevoie și zise apoi către model:

— De-ajuns pe ziua de astăzi.

Agathe ridică ochii și văzu o femeie goală, așezată pe

un scaun de lemn fără spetează, într-un colț al atelierului unde privirea ei nu se îndreptase încă; și această priveliște o făcu să iasă scârbită.

— Să nu-l mai primiți pe aici pe micul Bridau, auziți? făcu Chaudet către elevii săi. Asta o supără pe dumneaei.

— Huideo I strigară elevii când Agathe închise ușa.

— Și Joseph venea aici I își zise în sine biata mamă, speriată de ceea ce îi văzuseră ochii și îi auziseră urechile.

De îndată ce elevii de la sculptură și de la pictură aflară că doamna Bridau nu voia ca feciorul ei să ajungă artist, plăcerea lor cea mai mare fu să-l atragă pe Joseph la dânsii. Deși mamă-sa izbutise să-i smulgă făgăduiala că nu va mai călca pe la Institut, copilul se strecură adeseori în atelierul lui Regnault și acolo fu încurajat să mizgălească pânză după pânză. Când văduva încercă să se plângă, elevii lui Chaudet îi spuseră că domnul Regnault nu e Chaudet, că de altminteri nu îl dăduse pe stimabilul său fiu în paza lor, și alte multe glume. Crunții ucenici compuseră și cântară un cântecel cu treizeci și șapte de cuplete pe socoteala doamnei Bridau.

În seara acestei triste zile, Agathe refuză să joace cărți și stătu în fotoliu, Lăsându-se pradă unei tristeți atât de copleșitoare, încât uneori frumoșii săi ochi jucară în lacrimi.

— Ce-ai pățit, doamnă Bridau? o întrebă bălmtul Claparon.

— Crede că fiul său va ajunge să-și cerșească plinea de fiecare zi, fiindcă *a.re* talent la pictUTĂ, zise coana Descoings; eu însă n-am nici cea mai mică grijă de viitorul fiului meu vrtreg, Bixiou, care și dânsul are patima desenului. Bărbații sunt făcuți să răzbată.

— Doamna are dreptate, zise uscățivul și asp Rul Desroches, care nu izbutise, cu țoale talentele sale. să ajungă subșef. Eu n-am decât un singur copil, din fericire; căci, cu ai mei o mie opt sute de franci pe an și cu o solie care câștigă abia o mie două sute de franci la biroul ei de

imprimare, ce m-aş fi făcut?

Eu mi-am aranjat flăcăul scriitoraş la un avocat; are douăzeci şi cinci de franci pe lună şi dejunul, iar eu îi mai dau încă pe atât; ia masa de seară şi doarme acasă; asta e tot; trebuie să stăruie şi îşi va croi drum I Voinicul meu munceşte. mai mult decât atunci când era în liceu şi va fi într-o zi avocat; când îi dau bani pentru vreo reprezentaţie teatrală e fericit ca un rege, mă sărută; o, îl ţin din scurt, îmi dă socoteală de toţi banii pe care îi cheltuieşte. Dumneata eşti prea bună cu copiii dumitale. Dacă vrea să tragă pe dracu' de coadă, lasă-l în pace; o să se aleagă ceva de capul lui.

— Al meu, zise du Bruel „fost şef de diviziune caee tocmai ieşise la pensie, n-are decât şaisprezece ani. mamă-sa îl adoră; dar n-aş lua în seamă o vocaţie care ar ieşi la iveală aşa de devreme. E un răsfăţ de copil, o înclinare desigur trecătoare! După capul m-au, copiii trebuie să fie îndrumaţi...

— Dumneata, domnule, dumneata eşti bogat, eşti bărbat şi n-ai decât un singur fiu, zise Agathe.

— Pe legea mea, reîncepu Claparon, copiii sunt despoţii noştri (*cupă*). Al meu mă scoate din sărite, nu a adus la sapă de lemn; în cele din urmă nu m-am mai ocupat de fel de dânsul (*independentă*) 31. Ei bine, acum e mai mulţumit, şi eu de asemeni. Poznaşul ăsta e în parte vinovat de moartea bieteii sale mame. S-a angajat voiajor comercial şi şi-a găsit într-adevăr ce-i trebuia; nici n-ajungea bine acasă, că se şi gândea să plece iar, nu stătea locului, n-a vrut să înveţe de fel; nu cer altceva de la dumnezeu decât să mor fără să-l văd că-mi face de ruşine numele I Cei care n-au copii sunt lipsiţi de multe plăceri, dar sunt şi feriţi de multe - necazuri.

„Aşa sunt taţii”, îşi zise în sine Agathe, începând iar să plângă.

— Nu-ţi spun toate astea, scumpa mea doamnă Bridau, decât pentru a-ţi arăta că trebuie să-ţi laşi copilul

să se facă pictor; că de nu, îți pierzi vremea degeaba.

— Dacă ai putea să-l ții din scurt, reîncepu asprul Desroches, te-aș sfătui să te împotrivești, dar fiindcă te văd slabă cu dâșii, lasă-4 să mizgălească, să deseneze.

— Pierdut I zise Claparon.

— Cum pierdut? exclamă biata mamă.

— Ei da I *Independenta mea de cupă*; ageamiul ăsta de Desroches mă bate la cărți întotdeauna.

— Liniștește-te, Agathe, zise doamna Descoings. Joseph o să ajungă un om de seamă.

După această discuție, care seamănă cu toate discuțiile dintre oameni, prietenii văduvei ajunseră la o părere comună, dar părerea lor nu punea capăt nelr niștilor mamei. O sfătuiră să-l lase pe Joseph să-și urmeze chemarea.

— Dacă nu-i un geniu, zise du Bruel către Agathe, căreia îi făcea curte, ai să-l poți plasa oricând în administrație.

În capul scării, doamna Descoings, petrecându-i pe cei trei bătrâni funcționari. îi numi *înțelepții Greciei* *.

— Prea se trece cu firea, zise du Bruel.

— Să fie fericită că feciorul ei vrea să facă ceva. mai spuse Claparon.

— Dacă Dumnezeu ni-l ține sănătos pe împărat, zise Desroches, Joseph va avea de altminteri protecție I Așa că de ce-și mai bate ea capul?

— I-e frică și de umbra ei, când e. vorba de copil, răspunse doamna Descoings.

— Ei bine, draga mea, reluă ea după ce se întoarse, ai văzut, toți sunt de aceeași părere, de ce tot plângi?

— Ah, dacă ar fi vorba de Philippe n-aș avea nicio teamă. Dumneata nu știi ce se petrece în atelierele acelea! Artiștii au acolo femei goale.

— Dar nădăduiesc că fac foc, spuse doamna Descoings.

Peste câteva zile izbucniră nenorocirile înfrângerii de

la Moscovass. Napoleon se întoarse spre a înjgheba noi forțe și a cere Franței noi sacrificii. Biata mamă începu să aibă alte multe griji. Philippe, căruia nu-i plăcea liceul, dori cu tot dinadinsul – să slujească împăratului ca soldat. O trecere în revistă a trupelor la Tuileries, ultima pe care o făcu acolo Napoleon și la care Philippe fu de față, îl înflăcărase. Pe acele vremuri, strălucirea militară, aspectul uniformelor, prestigiul epoleților exercitau asupra unor tineri o atracție căreia nu i se putea rezista. Philippe crezu că avea pentru armată înclinațiile pe care fratele său le manifesta față de artă. Fără știrea mamei, scrisese împăratului o petiție astfel concepută:

„Sire, sunt fiul lui Bridau care v-a slujit pe dumneavoastră; am optsprezece ani, sunt înalt de cinci picioare, șase palmace; am picioare bune, o sănătate de fier și dorința de a fi unul dintre soldații maiestă* ții-voastre. Vă cer sprijinul pentru a intra în armată” etc.

În douăzeci și patru de ceasuri, împăratul îl trimise pe Philippe de la Liceul Imperial la Saint-Cyr, și, după șase luni, în noiembrie 1813, îl numi sublocotenent într-un regiment de cavalerie. Philippe stătu o parte din iarnă la cazarma regimentului; dar de îndată ce învăță călăria, plecă, plin de înflăcărare. În cursul bătăliilor din Franța, ajunse locotenent după o luptă de avangardă, unde avântul lui îl salvă pe colonel. Împăratul îl făcu pe Philippe căpitan în bătălia de la Fere-Champenoise *4, și-l luă ca ofițer de ordonanță pe lângă dânsul. Stimulat de această avansare, Philippe dobândi crucea Legiunii de Onoare la Montereau3Î. Martor al despărțirii lui Napoleon de armată la Fontainebleau și înflăcărat de acest spectacol.

căpitanul Philippe nu primi să slujească în armată sub Bourboni. Când se întoarse la mamă-sa, în iulie 1814, o găsi ruinată. Lui Joseph i se suprimă bursa la sfârșitul anului, și doamna Bridau, a cărei pensie era plătită din caseta împăratului, ceru în zadar să fie înscrisă pe lista Ministerului de Interne. Joseph, mai pictor ca oricând,

încântat de cele petrecute, o ruga pe maică-sa să-l lase să se ducă la domnul Regnairit și o asigura că va izbuti să-și câștige existența. Se credea destul de bun elev al clasei a doua, ca să nu mai facă și clasa de retorică *7.

Căpitan la nouăsprezece ani și decorat, Philippe, după ce servise ca ofițer de ordonanță pe lângă împăratul pe două câmpuri de bătălie, măgulea peste măsură amorul propriu al mamei sale; de aceea, deși grosolan, gălăgios și de fapt fără alt merit decât al obișnuitei vitejii de militar brutal și ignorant, deveni în ochii ei un om de geniu; pe când Joseph, mic, slab, bolnăvicios, cu fruntea frământată. iubind liniștea, tihna, visând faima artistului, nu putea să-i aducă, după părerea ei, decât necazuri și griji. Iarna din 1814 - 1815 îi lu' priincioasă lui Joseph care, într-ascuns ocrotit de către doamna Descoings și de către Bixiou, elev al lui Gros e. se duse să lucreze în acest vestit atelier, de unde au ieșit atâtea talente felurite și unde legă o foarte strânsă prietenie cu Schinner. Veni 20 martie³. Căpitanul Bridau, care se întâlnește din nou cu împăratul la Lyon și-l însoțește până la Tuileries, fu numit șef de escadron al dragonilor de gardă. După lupta de la Waterloo⁴⁰, în care fusese rănit, ușor însă, și unde dobândi crucea de ofițer al Legiunii de Onoare, se află alături de mareșalul Davout la Saint-Denis⁴¹ și nu făcu parte din armata de pe Loire¹²; astfel ocrotit de mareșalul Davout, i se menținură crucea de ofițer și gradul; doar solda i se redusese la jumătate. Joseph, îngrijorat de viitor, studie în această perioadă cu atâta râvnă încât se îmbolnăvea de câteva ori, în toiul uraganului de evenimente.

— Îi face rău mirosul vopselelor cu care pictează, îi spunea Agathe doamnei Descoings; ar trebui să se lase de o meserie atât de neprielnică sănătății s-le.

Pe atunci, Agathe era foarte îngrijorată de soarta fiului său, locotenent-colonelul; îl revăzu în 1816: salariul de aproape nouă mii de franci pe an, cât primea în calitate de comandant al dragonilor din garda imperială, se

redusese la o pensie (demi-soldă) de trei sute de franci pe lună; mamă-sa îi orânduia mansarda de deasupra bucătăriei, cheltuindu-și o parte din economii. Philippe ajunsese unul dintre bonapartiștii nelipsiți de la cafeneaua „Lemblin”, adevărată Beoție constituțională⁴³; căpătă acolo toate obiceiurile, purtările, stilul și viața ofițerilor în retragere; și, ca orice tânăr de douăzeci și unu de ani, sări peste cal, jură cu toată seriozitatea să poarte ură de moarte Bourbonilor și nu se alipi de loc partidei lor; nu folosi nici prilejurile care i se iviră de a intra în regimentele de linie cu gradul său de locotenent-colonel. În ochii mamei sale, Philippe se relevă drept un mare caracter.

— Tatăl lui n-ar fi procedat altfel, zicea dânsa.

Demi-solda îi ajungea lui Philippe; cei ai casei nu cheltuiau nimic cu el, pe când Joseph trăia cu totul pe spinarea celor două văduve. Din acel moment, dragostea deosebită a Agathe față de Philippe se vădi și mai mult – până atunci această preferință rămăsese o taină; dar persecuția exercitată împotriva unui credincios soldat al împăratului, amintirea răsiilor primite de acest fiu scump, curajul l-ai în restriștea care, deși voluntară, era pentru ea o nobilă restriște, dezlănțuiră slăbiciunea Agathe. Vorbă aceasta: *rte nenorocit!*” îndreptătea totul. Joseph, a cărui fire era de o naivitate din acele ce prisosesc la începutul vieții în sufletul artiștilor, crescut de altminteri într-o oarecare admirație față de fratele său mai mare, nu numai că nu se simțea jignit de preferința mamei, dar o și justifica, împărtășind cultul față de un viteaz care fusese ofițer de legătură al lui Napoleon în două bătălii, față de rănitul de la Waterloo. Cam s-ar fi putut pune la îndoială superioritatea acestui ilustru frate, pe care îl văzuse în frumoasa uniformă de culoare verde cu fireturi de aur a dragonilor de gardă, comandând escadronul său la 1 iunie 1815?! ⁴⁴ Cu toată dragostea sa deosebită față de Philippe, Agathe se purta de altfel ca o minunată mamă; îl

iubea pe Joseph, dar fără orbire; nu-l înțelegea, asta era totul. Joseph își adora mama, pe când Philippe se lăsa adorat de ea. Totuși, dragonul își îndulcea față de dânsa brutalitatea soldățească; dar nu-și ascundea de fel disprețul față de Joseph, deși îl exprima într-un chip prietenos. Uitându-se la acest frate, cu capul lui enorm, slab la trup din pricina muncii dârze, foarte plăpând și șubred la șaptesprezece ani, îi zicea: „Mucosule!” Purtările lui, întotdeauna ocrotitoare, l-ar fi jignit poate pe Joseph, dacă acesta nu le-ar fi primit cu nepăsarea artistului, care își închipuia de altfel că soldații au o bunătate ascunsă sub înfățișarea lor brutală. Joseph nu știa încă, bietul copil, că militarii într-adevăr talentați sunt blânzi și politicoși, ca toți oamenii superiori. Geniul e întotdeauna geniul.

— Bietul băiat I zicea Philippe către mamă-sa, nu-l mai cicăli, lasă-l să se distreze.

Acest dispreț îi apărea mamei ca o dovadă de dragoste frățească.

„Philippe își va iubi întotdeauna fratele, și îl va ocroti”, gândea dânsa.

În 1816, Joseph obținu de la mamă-sa îngăduința să preschimbe în atelier podul de lângă mansarda sa, iar doamna Descoings îi dădu ceva bani să-și cumpere lucrurile absolut trebuitoare *meșteșugului de pictor*; căci, în casa celor două văduve, pictura nu era decât un meșteșug. Cu inteligența și ardoarea care însoțesc talentul, Joseph rândui totul singur în sărăcăciosul său atelier. Proprietarul, stăruitor rugat de doamna Descoings, sparse acoperișul și puse acolo un fel de geamlâc. Acel pod al casei se transformă într-o sală mare, pe care Joseph o pictă în culoarea șocolatei, și atârnă de pereți câteva schițe; Agathe așeză, nu fără păreri? de rău, o sobiță de fontă, și Joseph putu să lucreze acasă la dânsul, fără să negligeze totuși atelierul lui Gros și nici pe al lui Schinner.

Partidul constituțional, susținut mai cu seamă de către ofițerii cu demi-soldă și de către partidul bonapartist,

dezlănțui pe atunci câteva revolte prin preajma

Camerei și în numele Chartei constituționale^{<5}, pe care nimeni n-o dorea, și urzi mai multe conspirații. Philippe se vârî în aceste uneltiri, fu arestat, apoi eliberat din lipsă de probe; dar ministrul de război îi suprimă demi-solda, ca măsură disciplinară. Nu mai era de trăit în Franța; până la urmă Philippe tot avea să cadă în cine știe ce cursă întinsă de agenții provocatori. Se vorbea mult pe atunci despre agenți provocatori. În timp ce Philippe juca biliard în cafenele suspecte, unde-și pierdea vremea și se deprindea să soarbă păhărele de felurite lichioruri, pe Agathe o bântuiau neliniști și presimțiri negre în privința sortii ilustrului membru al familiei. Cei trei înțelepți ai Greciei prea se obișnuiseră să bată același drum seară de seară, să urce scara la cele două văduve și să le găsească așteptându-i, gata să-i întrebe despre noutățile zilei, ca să le lase vreodată singure: veneau regulat să-și facă partida de cărți în salonașul verde. Ministerul de Interne, trecând la epurațiile din 1816. îl păstrase pe Claparon, unul dintre acei fricoși care spun cu jumătate de gură noutățile din *Monitor* adăugând: „Să nu mă bagi în vreun chichion!” Desroches, scos la pensie la câțva timp după bătrânul du Bruel, se lupta mereu să capete pensia. Acești trei prieteni, martori ai disperării Agathe, o sfătuiră să-l trimită pe colonel într-o călătorie.

— Se vorbește despre conspirații, iar feciorul dumitale, cu firea pe care i-o cunoaștem, o să intre în vreun bucluc, căci trădători se găsesc întotdeauna.

— Ce dracu'! E croit din stofa celor dintre care împăratul își alegea mareșalii, zise du Bruel încet, privind în jur, și nu se cade să-și părăsească îndeletnicirea. Să plece într-o armată din Orient, în Indii...

— Dar sănătatea lui? se împotrivi Agathe.

— De ce nu-și ia o slujbă? întrebă bătrânul Desroches. Se înființează doar atâtea întreprinderi particulare! în ce mă privește, voi intra șef de birou la o

societate de asigurare, de îndată ce îmi aranjez pensia.

— Philippe e soldat, lui nu-i place decât războiul, zise belicoasa Agathe.

— Ar trebui atunci să fie cuminte și să ceară încorporarea...

— La ăștia? 1 exclamă văduva. Niciodată n-am să-l îndemn eu la așa ceva.

— N-ai dreptate, reîncepu du Bruel. Fiul meu a fost plasat de curând de către ducele de Navarreins. Bourbonii se poartă minunat cu cei care își dau adeziunea în chip sincer. Feciorul dumitale ar putea fi numit locotenent-colonel în vreun regiment oarecare.

— La cavalerie nu sunt admiși decât nobilii, și înseamnă să nu mai ajungă niciodată colonel, rosti cu glas tare doamna Descoings.

Agathe, speriată, îl imploră pe Philippe să plece în străinătate și să intre acolo în serviciul vreunei puteri străine, care ar primi cu bucurie un fost ofițer atașat pe lângă împăratul.

— Să intru în slujba străinilor? exclamă Philippe cu scârbă”.

Agathe își îmbrălișă feciorul cu efuziune, zicând:

— E leit taică-său I

— Are dreptate, spuse Joseph, francezul e prea mândru de Coloana sa ca să se ducă să se încoloneze într-altă parte e. De altminteri, poate că Napoleon se va întoarce încă o dată!

Spre a-i face pe voie mamei sale, Philippe avu atunci strălucita idee să se ducă la generalul Lallemand în Statele Unite și să coopereze la fundarea acelui Champ-d’Asile⁴⁷, una din cele mai cumplite mistificări cunoscute sub numele de subscripții naționale. Agathe dădu zece mii de franci din economiile sale și cheltui o mie de franci ca să-l însoțească și să-l imbarce pe fiul său la Havre. La sfârșitul anului 1817, Agathe izbuti să-și ducă viața cu cei șase sute de franci pe an, care-i rămăseseră din renta de stat; apoi,

printr-o fericită inspirație, depuse imediat cu dobândă cei zece mii de franci care îi rămăseseră din economii și de la care mai avu un venit anual de șapte sute de franci. Joseph ținu să contribuie la această operă de devotament; umbla îmbrăcat ca un trepăduș: purta pantofi ordinari și ciorapi albaștri: se lipsi de mănuși, se încălzi cu ulei; trăi mâncând pâine, lapte și brânză de Brie. Bietul copil nu era îmbărbătat decât de bătrâna Descoings și de Bixiou, colegul său de liceu și de atelier, care desenă atunci minunatele sale caricaturi, deși avea și o slujbuliță într-un minister.

— Cu ce plăcere am întâmpinat vara anului 1818! zicea adeseori Bridau povestindu-și necazurile de atunci. Soarele m-a scutit să cumpăr cărbuni.

Ajungând lot atât de iscusit ca și Gros în ce privește culoarea, nu se mai întâlnea cu profesorul său decât spre a-i cere câte un-sfat; îl bătea alunei gândul să declare război clasicilor⁴⁸, să înlătore convențiile grecești și chingile în care fereau o artă ce ține de natură așa cum este ea, cu atotputernicia creațiilor și fanteziilor sale. Joseph se pregătea să ducă lupta care, de cum apăru în Salon, în 1823, nu se mai curmă. Fu un an cumplit: Roguin, notarul doamnei Descoings și al doamnei Bridau, dispăru luând cu dânsul încasările făcute timp de șapte ani asupra uzuiructului, și care urmau și ele să producă un venit anual de două mii de franci. La trei zile după această nenorocire, sosi de la New York o poliță de o mie de franci, trasă de colonelul Philippe asupra mamei sale. Bietul băiat, păcălit ca atâția alții, pierduse totul la Champ-d'Asile. În scrisoarea primită, care dezlănțui lacrimile Agathe, ale doamnei Descoings și ale lui Joseph, pomenea despre datoriile contractate la New York, unde niște tovarăși de nenoroc dăduseră cheazășie pentru colonel.

— Și când te gândești că eu l-am silit să se imbarce, se vaită biata mamă, silindu-se să scuze greșelile lui Philippe.

— Nu te sfătuiesc, zise bătrâna Descoings către nepoată-sa, să-l mai îndupleci la asemenea călătorii.

Doamna Descoings era vitează. îi dădea regulat cele trei mii de franci doamnei Bridau, dar punea de asemeni sume mari pe aceleași trei numere de loterie care, din 1799, nu mai ieșiseră. Într-acele zile începea să se îndoiască de bună-credința ocârmuirii. Acuză guvernul și-l crezu în totul capabil să suprima din urnă cele trei numere, pentru ca, să-i îmbie pe clienți la jocuri tot mai mari pe aceste numere.

După o grabnică cercetare a banilor, cele două femei își dădură seama că le era cu neputință să adune o mie de franci fără a vinde un pachet de rente. Se gândiră să amăneteze argintăria, o parte din rufărie, ori prisosul de mobilă. Joseph, speriat de aceste propuneri, îl căută pe Gerard⁴⁸, îi expuse situația sa, și marele pictor îi obținu, de la Ministerul casei regale, două copii după portretele lui Ludovic al XVIII-lea, pe prețul de cinci sute de franci fiecare. Deși nu prea darnic din fire, Gros se duse la un negustor de culori, căruia îi spuse să treacă în contul său furniturile necesare lui Joseph. Dar cei o mie de franci urmau să fie plătiți numai după predarea copiilor. Joseph lucră patru tablouri, de atelier în zece zile, le vându unor negustori și duse mia de franci mamei sale, care putu să achite polița. La opt zile după aceea, sosi altă scrisoare, prin care colonelul o anunța pe maică-sa despre plecarea lui pe un pachebot, al cărui căpitan îl lua pe cuvânt că-i va plăti la debarcare. Philippe dădea de știre. că avea nevoie de cel puțin încă o mie de franci când va ajunge la Havre.

— Bine I zise Joseph, voi isprăvi capiile și-i vei duce mia de franci.

— Scumpul meu Joseph 1 suspină Agathe, plângând de-a binelea și îmbrățișându-l. Domnul te va binecuvânta. Îl iubești, va să zică, pe acest băiat prigonit? E gloria noastră și tot viitorul nostru. Așa de tânăr, așa de viteaz și așa de nefericiți Toate îi stau împotriva, să fim măcar noi

trei alături de dânsul.

— Vezi, nu-i așa că pictura slujește la ceva, rosti Joseph, fericit că obține în sfârșit de la mamă-sa îngăduința de a fi un mare artist.

Doamna Bridau dădu fuga într-o întâmpinarea preaiubitului său fiu, colonelul Philippe. O dată ajunsă la Havre, se duse în fiecare zi dincolo de turnul rotund zidit de Francisc I, așteptând pachebotul american și frământată zi de zi de cele mai crude îngrijorări. Numai mamele știu cât de mult redeșteaptă dragostea de mamă acest soi de suferințe.

Pachebotul sosi într-o frumoasă dimineață din luna octombrie 1819, fără avarii, fără să fi trecut prin cea mai mică furtună. Cerul patriei și revederea mamei trezesc întotdeauna în sufletul omului, chiar al celui mai grosolan, un anumit sentiment, mai cu seamă după o călătorie plină de necazuri. Philippe se porni deci pe o revărsare de simțăminte, așa că Agathe își spuse: „Ah, cum mă iubește copilul ăsta!” Vai! ofițerul nu iubea decât o singură ființă pe lume și această ființă era colonelul Philippe. Nenorocirile sale din Texas, șederea la New York, ținut unde specula și individualismul sunt împinse până la cel mai înalt grad, unde brutalitatea intereselor ajunge la cinism, unde omul, din cale-afară de izolat, se vede silit să se bizuie pe forța sa și să fie în fiecare clipă judecător în propria-i cauză, unde nu-i nici urmă de politețe, într-un cuvânt, cele mai neînsemnate întâmplări ale acestei călătorii dezvoltaseră în Philippe păcătoasele apucături de soldățoi: ajunsese violent, bețivan, fumător, egoist, nepoliticos; sărăcia și suferințele fizice îl corupseseră. De altminteri, colonelul se socotea persecutat. Această părere are drept consecință să-i facă pe oamenii fără judecată asupritori și intoleranți. Pentru Philippe, universul începea în creștetul său și se termina la tălpile sale; soarele nu strălucea decât de dragul lui. Într-un cuvânt, priveliștea New York-ului răsrântă în mintea acestui om al faptei îi

spulberase până și cel mai mic scrupul în ce privește moralitatea. Ființele de această teapă nu cunosc decât două feluri de a fi: au sau n-au credință au toate virtuțile omului cinstit, sau se lasă în voia tuturor cerințelor necesității; se deprind apoi să considere drept necesitate cele mai mărunte interese și orice dorință de-o clipă ale patimii lor. Cu acest sistem poți ajunge departe.

Colonelul își păstrase, în aparență doar, sinceritatea și nepăsarea militarului. Deși era peste măsură de periculos, părea candid ca un copil; dar, gândindu-se numai la sine, nu făcea niciodată un lucru fără a cumpăni mult ceea ce trebuia să facă, așa cum un viclean procuror chibzuiește asupra escrocheriei iscusite a unui pungaș; vorbele nu-l costau bani, sporovăia cu oricine stătea să-l asculte. Dacă, din păcate, îndrăznea cineva să nu primească explicațiile menite să justifice orice contradicții între purtarea și vorba sa, colonelul, care trăgea foarte bine cu pistolul, care putea să înfrunte pe cel mai dibaci profesor de scrimă și se stăpânea cu calmul celor cărora li-e totuna dacă trăiesc sau mor, era gata să-ți ceară socoteală pentru orice vorbă, cât de cât acră i dar, până una, alta, părea omul gata a se deda la acte de violență după care nicio împăcare nu mai e cu putință. Statura lui impunătoare se rotunjise, fața i se pârlise la soare în timpul șederii în Texas. îi rămăsese vorbirea scurtă și tonul tăios al omului silit să se impună populației din New York. Astfel clădit, îmbrăcat simplu, cu trupul călit de greutatea prin care trecuse de curând, Philippe se înfățișă mamei sale ca un erou; dar ajunsese pur și simplu ceea ce poporul numește destul de răspicat un *snapan*. Speriată de lipsa celor necesare feciorului său drag, doamna Bridau îi comandă la Havre o garderobă completă. Ascultându-i povestea necazurilor, nu avu tăria de a-l opri să bea. să mănânce și să petreacă așa cum se cuvenea să bea și să petreacă un om care se întorcea de la Champ-d'Asile. Desigur, a fost o idee bună cucerirea Texasului de către

rămășițele armatei imperiale; dar ea nu Teuși, datorită nu atâta împrejurărilor, cât oamenilor, fiindcă astăzi, Texas⁵⁰ este o republică de mare viitor. Această inițiativă a liberalismului sub Restaurație dovedește răspicat că se urmăreau numai interese egoiste și de fel naționale; să stăpânească și nimic altceva. Nu lipsiră nici oamenii, nici locurile, nici ideea, nici devotamentul, ci doar banii și asistența din partea ipocritului partid care dispunea de sume enorme și care nu dădu nimic, când era vorba să se refacă un imperiu.

Gospodinele de felul Agathei au un bun-simț care le ajută să ghicească acest soi de înșelătorii politice. Biata mamă întrevăzu atunci adevărul din povestirile putui ei; căci, îngrijorată de soarta proscrisului, dăduse crezare, în timpul absenței sale, pompoaselor reclame din ziarele constituționale și urmărise mișcarea acestei vestite subscripții, care produse abia o sută cincizeci de mii de franci, când ar fi fost nevoie de cinci sau șase milioane. Căpeteniile liberalismului își dăduseră numaidecât seama că slujeau interesele lui Ludovic al XVIII-lea exportând din Franța glorioasele rămășițe ale armatelor noastre, și îi lăsară în voia sortii pe cei mai devotați, pe cei mai înflăcărați, pe cei mai entuziaști, pe acei ce fuseseră printre primii. Agathe nu fu în stare să-i explice feciorului că e mai degrabă un om tras pe sfoară decât un persecutat. Credincioasă idolului său, își impută neștiința și deplânse nenorocirea acelor vremuri, care-l lovea pe Philippe. Într-adevăr, până atunci, toate aceste necazuri îi veniseră pe cap mai puțin din pricina greșelilor lui, ci fiindcă fusese victima bravului său caracter, a energiei, a căderii împăratului, a duplicității liberalilor și a înverșunării Bourbonilor împotriva bonapartiștilor. Agathe nu îndrăzni, în cursul săptămânii petrecute la Havre, săptămână îngrozitor de costisitoare, să-i propună să cadă la înțelegere cu guvernul regal și să se prezinte ministrului de război; avu de furcă să-l scoată din Havre, unde traiul

este cumplit de scump, și să-l aducă la Paris, când nu mai avu decât banii de drum. Doamna Descoings și Joseph, care îl așteptau pe proscris la sosire în curtea mesageriilor regale, fură surprinși de fața schimbată a Agathe.

— Mamă ta a îmbătrânit cu zece ani în două luni, îi spuse bătrână Descoings lui Joseph, în toiul îmbrățișărilor și în timp ce se descărcau cele două cufere.

— Bună ziua, mamă Descoings, fu cuvântul de dragoste al colonelului către bătrână băcăniță, căreia Joseph îi zicea drăgăstos „mămița Descoings”.

— N-avem bani de birjă, zise Agathe cu glas tânguitor.

— Am eu, îi răspunse tânărul pictor. Fratele meu are o culoare minunată, rosti el uitându-se la Philippe.

— Da, sunt negru ca o lulea arsă până-n fund. Da' tu nu te-ai schimbat, Uncule.

În vârstă pe atunci de douăzeci și unu de ani și de altminteri prețuit de câțiva prieteni, care îl îmbărbătaseră în zilele lui de încercări, Joseph se simțea puternic și avea conștiința talentului său; el reprezenta pictura într-un cenaclu format din tineri care își închinaseră viața științei, literaturii, politicii și filosofiei; fu deci jignit de expresia de dispreț pe care fratele său o mai întări printr-un gest: Philippe îi răsuci urechea ca unui copil. Agathe observă o oarecare răceală la bătrâna Descoings și la Joseph, după excesul lor de dragoste; dar îndreptă totul, vorbindu-le despre suferințele îndurate de Philippe în decursul exilului său. Bătrâna Descoings ținea să facă o zi de sărbătoare din întoarcerea fiului pe care îl numea risipitor, dar numai pe șoptite; pregătise cea mai bună masă cu putință, și îi invitasă pe bătrânul Claparon și pe Desroches-tatăl. Toți prietenii casei urmau să vină și veniră spre seară. Joseph îi înștiințase pe Leon Giraud, pe d'Arthez, pe Michel Chrestien, pe Fulgence Ridai și pe Bianchon, prietenii de la cenaclu³¹. Bătrâna Descoings îi spuse lui Bixiou, așa-zisul ei fiu vitreg, că tinerii vor face un *ecarte*. Desroches-

fiul, ajuns prin neînduplecata voință a tatălui său licențiat în drept, veni și el la petrecere. Du Bruel, Claparon, Desroches și abatele Loraux îl cercetară cu de-amănuntul pe proscris, care-i înspăimântă prin apucăturile și ținuta sa grosolană, prin vocea-i găjiită de abuzul de lichioruri, prin palavrele pe care le îndruga, ca și prin căutătura ochilor. De aceea, pe când Joseph pregătea mesele pentru joc de cărți, devotații ei prieteni o înconjurară pe Agathe, spunându-i:

— Ce ai de gând să faci cu Philippe?

— Nu știu, răspunse ea; dar nici nu vrea să audă să se înroleze în armata Bourbonilor.

— E foarte greu să i se găsească o slujbă în Franța. Dacă nu intră în armată, nu va căpăta așa de curând o slujbă în administrație, zise bătrânul du Bruel. Firește, ajunge să-l asculți cum vorbește, ca să-ți dai seama că nu va avea, ca feciorul meu, mijloacele de a se îmbogăți scriind piese de teatru.

După privirea cu care Agathe răspunse, toți înțeleseseră ce tare o îngrijora viitorul lui Philippe; cum niciunul dintre prietenii săi nu-i putea oferi vreo soluție, toți tăcură. Proscrisul, Desroches-fiul și Bixiou se puseră să joace *ecarte*; jocul acesta se bucura pe atunci de mare trecere.

— Mămiță Descoings, fratele meu n-are. bani de joc, îi spuse Joseph la ureche acelei minunate femei atât de cumsecade.

Clienta loteriei regale se duse să ia douăzeci de franci și îi dădu artistului, care îi strecură în mână fratelui său. Toți invitații sosiră. La două mese se juca Boston și petrecerea se însufleți. Philippe se dovedi prost jucător. După ce mai întâi câștigase mult, pierdu, iar pe la ceasurile unsprezece datora cincizeci de franci lui Desroches-fiul și lui Bixiou. Nu o dată gălăgia și certurile de la masa de *ecarte* răsunară la urechile pașnicilor jucători de Boston, care se uitau la Philippe pe furiș.

Proscrisul dădu atâtea dovezi de prost caracter - încât, certându-se cu Desroches-fiul, care nu era nici el tare bun, Desrochestatăl, deși fiul său avea dreptate, nu i-o dădu și-i interzise să mai joace. Doamna Descoings procedă la fel cu nepotul său, care începea să arunce vorbe atât de spirituale, încât Philippe nu le înțelegea, vorbe care puteau să-l pună pe acest crud zeflemist în pericol, în cazul când una dintre săgețile sale ascuțite ar fi intrat în mintea greoaie a colonelului.

— Trebuie să fii obosit, îi spuse Agathe la ureche lui Philippe, du-te și te culcă.

— Călătoriile instruiesc tinerețea, zâmbi Bixiou, după ce colonelul și doamna Bridau ieșiseră.

Joseph, care se scula în zori de zi și se culca devreme, nu fu de fată la sfârșitul acestei petreceri. A doua zi dimineată, Agathe și mama Descoings, pregătind prânzul în prima odaie, nu se putură opri să nu-și spună că petrecerile de seară ar costa peste măsură de scump dacă Philippe ar continua să joace „jocul ăla”, după expresia doamnei Descoings. Această femeie bătrână, pe atunci în vârstă de șaptezeci și șase de ani, făcu propunerea să-și vândă mobila, să renunțe la apartamentul său de la etajul al doilea pe care proprietarul abia aștepta să-l recapete, să-și aranjeze camera sa în salonul Agathe și să transforme prima odaie într-un salon, unde s-ar lua și masa. Ar economisi astfel șapte sute de franci pe an. Această reducere de cheltuieli ar îngădui să i se dea cincizeci de franci pe lună lui Philippe, până ce își va găsi o slujbă. Agathe primi sacrificiul. Când colonelul cobori și mamă-sa îl întrebă dacă se simțise bine în cămăruța sa, amândouă văduvele îi expuseră situația familiei. Doamna Descoings și Agathe aveau, punând laolaltă veniturile, rente în valoare de cinci mii trei sute de franci, din care cele patru mii ale bătrânei Descoings erau viagere. Doamna Descoings îi dădea pentru masă și casă șase sute de franci lui Bixiou, pe care îl recunoscuse de șase luni

drept nepot, și șase sute de franci lui Joseph; restul venitului său și cel al Agathe treceau la gospodăria și la întreținerea lor. Toate economiile fuseseră înghițite.

— Fiți liniștite, zise locotenent-colonelul, voi căuta o slujbă, n-am să rămân pe spinarea voastră; nu vă cer acum decât masa și un culcuș.

Agathe își îmbrățișă feciorul, și doamna Descoings îi strecură lui Philippe o sută de franci, să-și plătească datoria de la jocul de cărți din ajun. În zece zile, vânzarea mobilei, predarea apartamentului și schimbarea din camerele Agathe se făcură cu iuțeala care nu se întâlnește decât la Paris. În cursul acestor zece zile, Philippe o ștergea regulat după prânz, revenea la cină, pleca searași nu se întorcea la culcare decât spre miezul nopții, lată deprinderile pe care acest militar scos din armată le căpătă aproape fără voie și care prinseră rădăcini: își lustruia cizme. e pe Pont Neuf în schimbul a doi gologani pe care i-ar fi dat luând-o pe Pont des Arts⁵², ca să se îndrepte spre Palais Royal”. unde bea două păhărele de rachiu, citind ziarele, ocupație cu care se îndeletnicea până la amiază; la această oră o pornea încet-încet pe strada Vivienne și se ducea la cafeneaua „Minerve”, unde fierbea pe atunci cazanul politicii liberale și unde juca biliard cu niște (oști ofițeri. Fie că pierdea sau câștiga, Philippe dădea pe gât întotdeauna trei sau patru păhăruțe de felurite lichioruri și fuma în drum zece țigări, cumpărate de la regia de stat, umblând pe străzi încoace și încolo. După ce fuma câteva lulele în cursul serii, la cafeneaua cea mică Olandeză, se urca în sala de jocuri pe la ceasurile zece; servitorul de la acea sală îi dădea un bilet de intrare și un ac cu gămălie; se informa de la unii jucători emeriți asupra situației roșului și a negrului și începea să joace cu zece franci, în momentul cel mai priincios, dar nu juca mai mult de trei lovituri, pierdere sau câștig. Când câștiga, ceea ce se întâmpla aproape întotdeauna, bea o ceașcă mare de *punch* și se îndrepta

spre mansarda sa; dar vorbea singur, și atunci făcea cu vorba moarte de om printre cei ultra34, printre cei din corpul de gardă și cânta pe scări: *Să veghem la salvarea Imperiului!* Biata sa mamă. auzindu-l. zi-cea:

— E vesel în seara asta, Philippe. Și urca scările să-l sărute, fără a se plânge că duhnea a *punch*, a rachiu și a tutun.

— Nu-i așa că ești mulțumită de mine, dragă mamă? o întrebă el pe la sfârșitul lunii ianuarie. Duc viața cea mai regulată de pe lume.

Philippe cinase de cinci ori la restaurant cu foștii săi camarazi. Acești soldați îmbătrâniți își împărtășiseră între ei necazurile, vorbind despre nădejdlile pe care și le puneau în construirea unui vapor submarin pentru eliberarea împăratului. Dintre foștii camarazi pe care îi întâlnește, Philippe îi arăta multă simpatie îndeosebi unui băti în căpitan al dragonilor de gardă* numit Giroudeau, în compania căruia își începu & e cariera da ostaș. Acest fost dragon îi dădu lui Philippe prilej să completeze ceea ce Rabelais numea echipajul diavolului, adăugând păhăruțului de rachiu, țigării și jocului de cărți o a patra roată. Într-o seară, la începutul lunii februarie, Giroudeau îl duse pe Philippe, după cină, la „La Gaiete”, într-o lojă oferită unui mic ziar de teatru, aparținând nepotului său Finot, la care el era casier, Unea registrele, corespondența și pentru care făcea și verifica banderolele. îmbrăcați, după moda ofițerilor bonapartiști făcând parte din opoziția constituțională, în redingote largi cu griler drept, închise până sub bărbie, lungi până la călcâie și având la butonieră panglica roșie a Legiunii de Onoare, înarmați cu câte un baston de trestie de India, cu măciulie plumbuită, pe care îl țineau de un șnur de piele împletită, cei doi foști soldați luaseră, ca să folosim o vorbă de a lor, *befia de coadă*: trăsese un chef zdravăn și, intrând în lojă, își deschiseseră unul altuia inimile. Prin aburii unui oarecare număr de sticle și de păhăruțe de felurite lichioruri,

Giroudeau îi arată lui Philippe pe scenă o nostimă, trupeșă și sprintenă figurantă pe nume Florentine, a cărei bunăvoință afectuoasă o căpătase, ca și loja, datorită atotputerniciei ziarului.

— Dar, zise Philippe, până unde merge bunăvoința ei față de un soldățoi îmbătrânit, surrotat ca tine?

— Slavă domnului, răspunse Giroudeau, n-am renunțat încă la vechile principii ale glorioasei noastre armate I N-am cheltuit niciodată nici două parale cu o femeie.

— Ce ai spuu-s?! exclamă Philippe ducându-și un deget la ochiul stâng și trăgându-și în jos pleoapa.

— Da, răspunse Giroudeau. Dar, fie vorba-ntre noi, ziarul are și aici partea sa însemnată. Mâine, printr-o notiță de două rânduri, vom povățui conducerea să-i încredințeze un dans domnișoarei Florentine. Pe legea mea, dragule, sunt foarte fericit, adăugă Giroudeau.

„Ehei, se gândi Philippe în sinea lui, dacă acest respectabil Giroudeau, în pofida craniului său neted ca genunchiul, ai celor patruzeci și opt de ani, al pântecului burduhănos, cu chipul său de podgorean și nasul ca un cartof, este prietenul unei figurante, atunci eu se cade să fiu al primei amoreze de pe scenele din Paris”.

— Și unde se găsește așa ceva? îl întreabă el cu glas tare pe Giroudeau.

— Am să te duc în seara asta să vezi casa Florentinei. Cu toate că dulcineea mea nu are decât cincizeci de franci pe lună la teatru, prin bunăvoința unui vechi negustor de mățasuri, numit Cardot, care-i pune la picioare cinci sute de franci pe lună, s-a aranjat destul de bine I

— Bine, păi atunci... făcu gelosul Philippe.

— Ei! exclamă Giroudeau, adevărata dragoste e oarbă.

După reprezentație, Giroudeau îl duse pe Philippe acasă la domnișoara Florentine, care locuia la doi pași de teatru, în strada Crussol.

— Să nu ne dăm în petec, îi spuse Giroudeau. Florentine stă cu mamă-sa; pricepi, n-am bani săi. plătesc o mamă, așa că bătrână e mama ei dreaptă. A fost portăreasă, dar e destul de deșteaptă și se numește Cabirolle; zi-i „doamnă”, ține la asta.

Florentine avea la dânsa în seara aceea pe o prietenă, pe o oarecare Marie Godeschal, frumoasă ca un înger, rece ca o dansatoare, și de altminteri eleva lui Vestris”, care îi prezicea că va ajunge pe cele mai înalte trepte ale coregrafiei. Domnișoara Godeschal, care ținea pe atunci să debuteze la „Panorama-Dramatique” sub numele de Mariette, se bizuia p «protecția unui prim gentilom al camerei, căruia Vestris urma s-o prezinte mai de multă vreme. Vestris. Încă viguros în acea epocă, nu o socotea pe eleva sa îndeajuns de învățată. Ambițioasa Marie Godeschal crea un renume pseudonimului său Mariette; dar ambiția ei era de altfel foarte lăudabilă. Avea un frate, secretar la avocatul Derville. Orfani și sărmani, dar iubindu-se între dâșii, fratele și sora își dăduseră seama cum se trăiește la Paris: primul ținea să ajungă avocat, ca să-și căpătuiască sora, și trăia cu cincizeci de centime pe zi; ea se hotărâse cu sânge rece să ajungă dansatoare și să profite atât de frumusețea, cât și de picioarele sale, ca să-i cumpere fratelui un birou de notariat. În afară de simțămintele pe care le nutreau unul pentru celălalt, de interesele și de viața lor comună, pentru dâșii, ca odinioară pentru romani și pentru evrei, orice altceva era barbar, venetic, dușman. Această prietenie atât de frumoasă și pe care nimic nu avea s-o strice îi lămură asupra felului de a fi al Mariettei pe acei care o cunoșteau îndeaproape. Fratele și sora locuiau pe atunci la al optulea etaj al unei case din strada Vieille rus du Temple. Mariette începuse să studieze de la vârsta de zece ani și număra atunci șaisprezece primăveri. Vai! lipsindu-i chiar și un crâmpei de toaletă, frumusețea ei de șoricel, ascunsă sub un șal din păr de iepure, încălțată cu galenți de fier,

îmbrăcată în stambă și neîngrijită, nu putea fi ghicită decât de parizienii dedați vânătorii de tinere lucrătoare, sau de acei în căutare de frumuseți copleșite de sărăcie. Philippe se îndrăgosti de Mariette. Mariette văzu în Philippe pe comandantul dragonilor de gardă, pe ofițerul de ordonanță al împăratului, pe tânărul de douăzeci și șapte de ani și prilejul plăcut de a se arăta mai cava față de Florentine, prin vădita superioritate a lui Philippe asupra lui Giroudeau. Florentine și Giroudeau, el ca să-și facă fericit camaradul, ea ca să dea un protector prietenei sale, îi îmboldiră pe Mariette și pe Philippe să facă o căsătorie *de glumă*. Această expresie a limbajului parizian corespunde *căsătoriei morganatice*, folosite de regi și regine. Philippe, ieșind, îi mărturisi lui Giroudeau cât de greu o ducea, dar bătrânul pișicher îl încurajă.

— O să vorbesc despre tine cu nepotul meu, Finot, îi zise Giroudeau. Vezi tu, Philippe, domnia țiivilor și a frazelor umflate a venit: să i ne supunem. Astăzi călimara e atotputernică. Cerneala înlocuiește praful de pușcă, și vorba s-a substituit glonțului. La urma urmelor, broscii ăștia de redactori sunt foarte pricepuți și, de altfel, băieți buni. Vino și caută-mă mâine la ziar, am să-i spun nepotului meu câteva vorbe despre situația ta. Peste câțva timp vei avea și tu un loc în redacția unui ziar oarecare. Mariette, care în momentul de față (nu te înșela) te ia fiindcă n-are nimic, nici angajament, nici posibilitatea de a debuta, și căreia i-am spus că tu o să intri ca și mine la un ziar, Mariette îți va dovedi că te iubește de dragul ochilor tăi, și tu îi vei da crezare! Fă ca mine, ține-o figurantă cât poți mai mult! Eu mă îndrăgostisem așa de tare că, de îndată ce Florentine a dorit să facă primii pași pe scenă, l-am rugat pe Finot să-i aranjeze debutul; dar nepotul meu mi-a zis: „Are talent, nu-i așa? Ei bine, din ziua când o să i se încredințeze primul ei dans, n-ai să-i mai calci pragul”. O, ăsta-i Finot. Ai să vezi că-i un băiat foarte dezghețat.

A doua zi, pe la ceasurile patru, Philippe se găsea în

strada du Sentier, într-un demisol cu tavanul jos, unde îl zări pe Giroudeau, băgat parcă într-o cușcă de fiară sălbatică, un soi de coteț cu fereștrică mobilă; se aflau acolo o sobiță, o măsuță, două scăunele și niște lemne de foc. Aceste obiecte mărețe erau scoase în evidență de vorbele magice: *Birou de abonamente*, tipărite pe ușă cu litere negre, și de cuvântul: *Coasa*, scris cu mâna și atârnat peste zăbrele. De-a lungul peretelui din fața așa-zisului birou al căpitanului se întindea o banchetă pe care își lua atunci prânzul un invalid cu brațul tăiat, căruia Giroudeau îi zicea Coloquinte⁵⁶, fără îndoială din pricina pielitei obrazului colorată ca a egiptenilor.

— Drăguț! zise Philippe, cuprinzând dintr-o privire încăperea. Ce învârti tu pe aici, tu care ai luat parte la șarja comandată de bietul colonel Chabert la Eylau⁵⁷? Ei, drăcia dracului! Fir-ar a dracului de treabă... ofițeri superiori!...

— Ei bine, da! Brrâm I brrâm I - un ofițer superior taie chitanțe la un ziar, zise Giroudeau, îndesindu-și în cap scufa de mătase neagră. Și, pe lângă asta, sunt girantul responsabil al acestor spanacuri, zise el, arătând ziarul.

— Și eu, care am fost în Egipt, mă duc acum la biroul de timbrare, zise invalidul.

— Gura, Coloquinte I făcu Giroudeau, te afli în fața unui viteaz care a fost ofițer de legătură al împăratului în bătălia de la Montmirai^{13S}.

— Prezent I zise Coloquinte, acolo am pierdut brațul care îmi lipsește.

— Coloquinte, vezi de prăvălie, mă urc la nepotu-meu.

Cei doi foști militari ajunseră la etajul al patrulea, într-o mansardă, în fundul unui coridor, unde găsiră un tânăr cu ochii albaștri și reci, culcat p «o canapea stricată. Țivilul nu se mișcă de la locul lui, dar oferi țigări de foi unchiului său și prietenului acestuia.

— Dragul meu, îi zise cu un glas blajin și smerit

Giroudeau, iată-l pe viteazul comandant de escadron din garda imperială despre care ți-am vorbit.

— Zi, așa, spuse Finot măsurându-l din cap până-n picioare pe Philippe, care își pierdu toată dârzenia, ca și Giroudeau, în fața șmecherului de presă.

— Dragă băiete, i se adresă Giroudeau care încerca să-și dea aere de tinchi, colonelul se întoarce din Texas.

— Ah, ai intrat mesa în Texas, la Champ-d'Asile? Erai totuși prea tânăr ca să te faci *soldat-plugars*.

Asprimea acestei glume nu poate fi înțeleasă decât de acei care își amintesc potopul de gravuri, paravane, pendule, statuete de bronz și de ipsos pe care îl prilejui ideea soldatuhii-plugar, imagine - măreață a sortii lui Napoleon și a vitejilor săi, care a dat naștere în cele din urmă și la mai multe vodeviluri. Această idee a adus beneficii de cel puțin un milion. Se mai găsesc soldați-plugari pe tapete, pe draperii, prin funduri de provincie. Dacă n-ar fi fost nepotul lui Giroudeau, Philippe i-ar fi tras acestui tânăr o pereche de palme.

— Da, am intrat mesa acolo, am pierdut douăsprezece mii de franci și vremea degeaba, reluă Philippe, silindu-se să zâmbească.

— Și tot îl mai iubești pe împărat? îl întrebă Finot.

— E dumnezeul meu, răspunse - Philippe - Bridau.

— Ești liberal?

— Voi face parte cât voi trăi jîn opoziția constituțională I O, Foy, Manuel, Laffitte! i „ăstia da, oameni! Ei ne vor scăpa de acești nemernici întorși cu armatele străine.

— Ei bine, reluă Finot, trebuie să tragi foloase din nenorocirea dumitale, căci dumneata, dragul meu, ești o victimă a liberalilor. Rămâi liberal, dacă ții la părerea dumitale; dar amenință-i pe liberali că dai pe față ticăloșiile din Texas. N-ai primit nici două parale din subscripția națională, nu-i așa? Află deci că ești într-o situație minunată. Cere socoteală de această subscripție.

Iată ce-o să se întâmple: se creează un nou ziar de opoziție, sub patronajul deputaților de stânga; vei fi casierul ziarului, cu o leafă de trei mii de franci anual, un loc pe viață. Nu trebuie decât să faci rost de o cauțiune de douăzeci de mii de francii găsește-i, și te căpătuiești în opt zile. Îi voi sfătui să se descotorosească de dumneata, oferindu-ți această slujbă; dar fă gură, și gură mare!

Giroudeau îl lăasă să coboare câteva trepte pe Philippe, care nu știa cum să mai mulțumească, și zise către nepotul său:

— Ei bine, tot nesianos ai rămas... pe mine mă ții aici cu o mie două sute de franci.

— Ziarul n-o să reziste niciun an de zile, răspunse Finot. Am ceva mai bun pentru tine.

— Drace I îi spuse Philippe lui Giroudeau, nu-i nerod de loc nepotul tău. Nu mă gândisem să trag, cum m-a sfătuit el, foloase din situația mea.

În seara aceleiași zile, la cafeneaua „Lemblin”, la cafeneaua „Minerve”, colonelul Philippe tună și fulgeră împotriva partidului liberal, care face subscripții, care te trimite în Texas, care vorbește cu ipocrizie despre soldații-plugari, care lasă atâția viteji fără ajutoare, în lipsuri crunte, după ce le-a păpat câte douăzeci de mii de franci și i-a plimbat vreme de doi ani.

— Voi cere socoteală: Ce-ați făcut cu subscripția pentru Champ-d’Asile? se adresă el către unul dintre obișnuiții cafenelei Minerve, care îi repetă vorbele la ureche unora dintre ziariștii de stânga.

Philippe nu se întoarce acasă în strada Mazarine, ci se duse la Marj-tte să-i anunțe vestea colaborării sale viitoare la un ziar care avea să aibă zece mii de abonați și unde ambițiile ei coregrafice vor fi călduros sprijinite. Agathe și doamna Descoings îl așteptară pe Philippe mai mult moarte de frică, căci ducele de Berry tocmai fusese asasinat⁹¹. A doua zi, colonelul sosi la câteva minute după prânz, iar când mamă-sa îi vorbi de neliniștea pe care i-o

pricinuisese lipsa lui, se supăra: „Da' ce, nu-s major?”

— Drăcia dracului! Eu vă aduc o veste bună și vă găsesc cu niște mutre de înmormântare. Ducele de Berry a murit? Ei, cu atât mai bine! Unul mai puțin. Eu voi fi casier la un ziar, cu o leafă anuală de trei mii de franci, așa că de grija mea ați scăpat

— E adevărat? se bucură Agathe.

— Desigur, dacă puteți să-mi faceți rost de o cauțiune de douăzeci de mii de franci; nu-i vorba decât să depuneți inscripția de rentă de o mie trei sute de franci: de încasat veți încasa oricum venitul din șase în șase luni.

De aproape două luni, cele două văduve se prăpădeau umblând să afle ce făcea Philippe, unde și cum să-i găsească o slujbă; fură atât de fericite de această perspectivă, că nu se mai gândiră la diferitele nenorociri îngrozitoare din acel moment. Seara, bătrânul du Bruel, Claparon, care trăgea să moară, și neînduplecatul Desroches-tatăl, acei *înțelepți ai Greciei* fură de aceeași părere: o povățuiră toți pe văduvă să depună cauțiunea pentru feciorul său. Ziarul, constituit din fericire înainte de asasinarea ducelui de Berry, scăpă de lovitura care i se dădu atunci presei de către domnul Decazes *, Inscripția de o mie trei sute de franci a văduvei Bridau fu destinată garanției lui Philippe, angajat casier. Acest fecior cumsecade făgădui numaidecât că va da o sută de franci pe lună celor două văduve, pentru locuință și hrană, și fu proclamat cel mai bun copil. Cei care meniseră a rău în privința lui o felicitară pe Agathe.

— L-am judecat greșit, ziseră ei.

Bietul Joseph, ca să nu rămână mai prejos de fratele său, căuta să n-aibă nevoie de ajutorul nimănui și izbuti. După trei luni, colonelul, care mânca și bea cât șapte, care făcea pe mofturosul și, sub pretext că plătește pensiune, le făcea pe cele două văduve să cheltuiască tot mai mult cu masa, nu dăduse încă nicio lețcaie. Nici mamă-sa, nici doamna Descoings nu voiau, din delicatețe, să-i aducă

aminte de făgăduiala veche. Trecu anul fără ca vreuna dintre acele monede așa de răspicat denumite de Leon Gozlan „*un tigru cu cinci gheare*” să fi trecut din buzunarul lui Philippe în mina gospodinelor. E: adevărat că, în această privință, colonelul își liniștise scrupulele conștiinței: lua arareori masa de seară acasă.

— În sfârșit e ieri-cit, zise mamă-sa, e liniștit, are-o slujbă.

Datorită influenței exercitate de foiletonul pe care-l redacta Vernon, unul dintre prietenii lui Bixiou, ai lui Finot și ai lui Giroudeau, Mariette debută nu la „Panorama Dramatique”, ci la „Porte-Saint-Martin”, unde avu succes alături de faimoasa Begrand. Printre directorii acestui teatru se găsea atunci un bogat și, falnic general, îndrăgostit de o actriță, și care se făcuse *impresario* de dragul ei. La Paris, întâlnești întotdeauna oameni îndrăgostiți de actrițe, de dansatoare sau de cântărețe, care se apucă să fie directori de teatru din dragoste. Acest general îi cunoștea pe Philippe și pe Giroudeau. Cu ajutorul micului ziar al lui Finot și cu cel al lui Philippe, debutul Mariettei fu o treabă cu atât mai repede aranjată între cei trei ofițeri, cu cât se pare că pasiunile ar fi toate solidare, când e vorba de unele năzdrăvănii. Diavolul de Bixiou le încunoștință foarte curând pe bunică-sa și pe evlavioasa Agathe că Philippe-casierul, viteazul vitejilor, o iubea pe Mariette, vestita dansatoare de la teatrul „Porte-Saint-Martin”. Această noutate învechită căzu ca un trăsnet pe capul celor două văduve: mai întâi, cu simțămintele ei religioase, Agathe privea femeile de la teatru ca pe niște demoni; apoi, li se părea amândurora că aceste femei se hrăneau cu aur, beau perle și tocau cele mai mari averi.

— Ei zău, zise Joseph către mamă-sa, crezi că fratele meu e așa de neghiob incit să-i dea bani Mariettei? Femeile astea nu-i ruinează decât pe cei bogați.

— Se vorbește de o bucată de vreme că Mariette va fi

angajată la Operă, zise Bixiou. Dar nu te teme, doamnă Bridau, corpul diplomatic vine la teatrul „Porte-Saint-Martin, așa că această fată frumoasă n-o să se mai țină multă vreme cu fiul dumitale. Se zice că un ambasador e îndrăgostit lulea de Mariette. Altă noutate! Moș Claparon a murit, îl îngroapă mâine, și feciorul său, ajuns bancher, bogat de înoată în aur și argint, a comandat o înmormântaie de clasa a treia. Băiatul ăsta n-are educație: Așa ceva nu se întâmplă în China I

Philippe propuse dansatoarei, cu gândul procopselii, s-o ia în căsătorie; dar, în ajunul angajării la Operă, domnișoara Godeschal îl refuză ghicise poate intențiile colonelului, sau înțelesese că e mai bine să fie liberă pentru a-și asigura succesul. În aceste ultime luni ale anului, Philippe veni să-și vadă mama. cel mult de două ori pe lună. Unde-și petrecea viemea? La slujbă, la teatru sau acasă la Mariette. Niciun amănunt asupra traiului său nu ajungea până în gospodăria din strada Maz a ține; Giroudeau, Finot, Bixiou, Vernou, Lousteau vedeau că duce o viață ușuratică. Philippe lua parte la toate petrecerile organizate de Tulia, una dintre stelele de la Operă, de Florentine, care era în locui Mariettei la Porte-Saiat-Martin”, de Florine și Matifat, de Coralie și Camusot. Începând de la ceasurile patru, când părăsea slujba, petrecea până la miezul nopții; căci avea întotdeauna o petrecere fixată din ajun., o cină bună dată de careva, un joc de cărți pentru toată noaptea, o masă după miezul nopții. Philippe se simțea astfel ca-n elementul său. Dar acest carnaval, care dăinui optsprezece luni, nu fu scutit de necazuri. Fruanoasa Mariette, de la debutul la Operă, din ianuarie 1 – 821, avea la picioarele sale pe unul dintre cei mai de vază duci de la curtea lui Ludovic al XVIII-lea. Philippe încercă să lupte împotriva ducelui; dar, cu țoale că avusese de câteva ori noroc la jocul de cărți. Ia începutul lunii aprilie fu constrâns de patimă să bage mina în casa ziarului. În luna mai datora unsprezece mii de franci. În

această lună fatală, Mariette plecă la Londra să jumulească ceva lorzi, în răstimpul cât se construia sala provizorie a Operei, în palatul Choiseul, din strada Le Pelletier. Nenorocitul de Philippe ajunsese, așa cum se întâmplă de obicei, s-o iubească pe Mariette în pofida văditelor sale infidelități; ea însă nu văzuse niciodată în acest tânăr decât un militar grosolan și fără duh, o primă treaptă pe care nu înțelegea să se oprească multă vreme. De aceea, prevăzând că la un moment dat Philippe nu va mai avea bani, dansatoarea izbutise între timp să-și câștige, în rândurile gazetarilor, protectori datorită cărora își putea îngădui să se lipsească oricând de Philippe; totuși, păstra recunoștința, proprie acestui soi de femei, lată de acela care, cel dintâi, le-a ca să zicem așa, netezit calea plină de greutate a îngrozitoarei cariere teatrale.

Silit să îngăduie crudei sale amante să plece la Londra fără ca el să o însoțească, Philippe își reluă tabăra de iarnă, ca să-i folosim stilul, și se întoarse în strada Mazarine, în mansarda sa; aci îl bântuiau gânduri sumbre la culcare și dimineața înainte de a se scula din pat. Își dădu seama în sinea lui că nu mai putea trăi altfel decât așa cum trăise de un an de zile. Luxul care domnea acasă la Mariette, mesele de seară, ospetele de după miezul nopții, serile de prin culise, viața veselă a oamenilor de spirit și a ziariștilor, faima de care era înconjurat, tot ceea ce îi mângia simțurile și vanitatea: acea viață care nu se poate duce de altminteri decât la Paris și care oferă în fiecare zi ceva nou ajunsese pentru Philip-pe mai mult decât o deprindere; constituia o necesitate, ca tutunul și păhăruțele de lichior. Își dădu astfel seama că nu putea trăi fără aceste neîntrerupte bucurii ale simțurilor. Ideea sinuciderii îi tâecu prin minte, nu din pricina deficitului ce avea să fie descoperit în casa de bani, ci din pricină că nu mai putea trăi împreună cu Mariette și în atmosfera de plăceri în care se lăfăia de un an de zile. Hărțuit de aceste sumbre gânduri. intră pentru prima oară în atelierul

fratelui său, pe care îl găsi. În halat albastru, lucrând la o copie după un tablou, comandată de un negustor.

— Va să zică așa se fac tablourile? îl întrebă Philippe, ca să intre în vorbă.

— Nu, răspunse Joseph, așa se copiază tablourile.

— Cât îți dă pentru așa ceva?

— Ei, niciodată îndeajuns; două sute cincizeci de franci, dar studiez felul de a picta al maeștrilor și astfel mă instruiesc, prind secretele meșteșugului. Uite unul dintre tablourile mele, îi zise el, arătând cu vârful penelului o schiță ale cărei vopsele erau încă umede.

— Și cât bagi în pungă din asta pe an?

— Din nenorocire încă nu-s cunoscut decât de pictori. Sunt sprijinit de Schinner, care trebuie să-mi procure niște lucrări la castelul din Presles, unde mă voi duce prin octombrie să fac niște arabescuri, niște încadrări-și ornamente foarte bine plătite de către contele de Serisy. Cu asemenea *lucrări de ocazie*, cu comenzile negustorilor, voi putea încropi de-acum înainte o mie opt sute până la două mii de franci pe an. scăzând toate cheltuielile. Ce să-i faci? I La Expoziția viitoare, voi prezenta tabloul acela; dacă va plăcea, sunt un om făcut prietenii mei îl găsesc bun.

— Nu mă pricep, zise Philippe cu o voce blândă, care îl sili pe Joseph să se uite la dânsul.

— Ce ai? îl întrebă artistul văzând că fratele său e palid.

— Spune-mi, în cil timp ai putea să-mi faci portretul?

— Lucrând întruna, dacă-i vreme bună, în trei sau patru zile l-aș isprăvi.

— E prea mult, nu-ți pot da decât ziua de azi. Biata mamă mă iubește atât de mult și... voiam să-i las imaginea mea. Să nu mai vorbim de asta.

— Da' ce, pleci iar?

— Plec și nu mă mai întorc, zise Philippe, prefăcându-se a fi vesel.

— Asta-i bună! Philippe, dragul meu, ce ai? Dacă-i ceva grav, sunt om în toată firea, nu-s un nerod; mă pregătesc de lupte grele; și, dacă e nevoie de discreție, o voi păstra.

— Mă pot bizui pe tine?

— Pe onoarea mea.

— Nu vei spune nimic nimănui?

— Nimănui.

— Ei, află că vreau să-mi zbor creierii.

— Tu?! Te bați în duel?

— Vreau să mă omor.

— Și de ce?

— Am luat unsprezece mii de franci din casa de bani a ziarului și trebuie să prezint mâine socoteala, cautiunea mea va fi micșorată la jumătate; biata noastră mamă va rămâne cu un venit de șase sute de franci. Dar asta nu-i nimic; aş putea să-i dau înapoi mai târziu o avere; sunt însă dezonorat! Nu vreau să trăiesc fără onoare!

— Nu vei fi dezonorat de vreme ce vei restitui banii; dar îți vei pierde slujba, nu-ți vor mai rămâne decât cei cinci sute de franci de la crucea Legiunii de Onoare, dar cu cinci sute de franci se poate trăi.

— Adio, rosti Philippe, și se repezi pe scară fără să mai asculte nimic.

Joseph își părăsi atelierul și coborî la mamă-sa ca să ia prânzul; dar destăinuirea lui Philippe îi tăiasе pofta de mâncare. O luă la o parte pe bătrâna Descoings și îi spuse îngrozitoarea știre. Bătrâna scoase un strigăt înspăimântător, scăpă tigăița cu lapte pe care o avea în mână și se aruncă pe un scaun. Agathe dădu fuga. După câteva exclamații, fatalul adevăr fu mărturisit bieteі mame.

— EI I Să-și terfelească onoarea! Feciorul lui Bridau să vâre mâna în casa de bani care i s-a încredințat!

Văduva începu să tremure din tot trupul; ochii i se holbară, deveniră ficși; se așeză pe un scaun și izbucni în plâns.

— Unde o fi?! strigă ea printre suspine, să nu se fi aruncat în Sena!

— Nu trebuie să-ți pierzi cumpătul, nici nădejdea, zise bătrâna Descoings, din pricină că bietul băiat a dat peste o femeie stricată care l-a îndemnat la toate nebuniile. Doamne! Asta se întâmplă adeseori. Philippe a avut înainte de a se întoarce acasă atâtea nenorociri de îndurat și așa de puține prilejuri să fie fericit și iubit, încât nu-i de mirare că s-a îndrăgostit pătimaș de muierea aceea. Toate pasiunile duc la abuzuri! Am să-mi fac și eu un reproș de acest soi, și mă socot totuși femeie cinstită! O singură greșeală nu-i viciu! Și apoi, la urma urmei, numai cei care nu fac nimic nu greșesc 1

Disperarea o copleșea într-atât pe Agathe, încât Joseph și doamna Descoings se văzură siliți să atenueze greșeala lui Philippe, spunându-i ei că în toate familiile se întâmplă asemenea buclucuri.

— Dar are douăzeci și opt de ani, spuse Agathe ridicând glasul, nu mai e copil.

Vorbă cumplită și care dezvăluie câtă grijă avea biata femeie de purtarea fiului său.

— Mamă, te asigur că nu se gândea decât la supărarea ta și la răul pe care ți-l face, zise Joseph.

— O, doamne, să se întoarcă! Să nu-și fi luat zilele, și-i iert toate! strigă biata mamă, în mintea căreia apăru cumplita scenă a scoaterii din apă a lui Philippe înecat.

O sumbră tăcere domni timp de câteva minute. Se perpeliră toată ziua trecând de la speranță la disperare. La cel mai mic zgomot tustrei se repezeau la fereastra salonului și făceau fel de fel de presupuneri. În timp ce familia sa nu știa ce să mai facă de durere, Philippe punea liniștit totul în rânduială în caseta ziarului. Avu îndrăzneala să predea socotelile precizând că temându-se să nu se întâmple cine știe ce nenorocire. t>nea cele unsprezece mii de franci acasă. Nemernicul ieși la ceasurile patru luând din casetă încă cinci sute de franci și se sui, cu

sânge rece, spre sala jocului de cărți, unde nu mai fusese de când intrase în slujbă, căci își dăduse bine seama că un casier nu trebuie să frecventeze casele de joc. Băiatul acesta știa să-și facă socotelile. Purtarea lui de mai târziu dovedi, de altminteri, că semăna mai mult cu bunicul Rouget decât cu virtuosul său tată. Poate c-ar fi fost un bun general; dar în viața lui particulară la unul dintre acei ticăloși fă Ta seamăn care pun mașinațiile și faptele lor mârșave în dosul paravanului legalității și sub acoperământul discret al familiei. Philippe își păstră tot calmul în această încercare decisivă. Câștigă la început și ajunsese la un maldăr de șase mii de franci: dar se lăsă orbit de dorința de a pune dintr-o singură lovitură capăt stării sale de nesiguranță. Părăsi jocul de „treizeci și patruzeci” aflând că la ruletă negrul tocmai trecuse de șaisprezece ori; jucă cinci mii de

I franci pe roșu, și negrul câștigă și a șaptesprezecea; oală. Colonelul puse alunei o hârtie de o mie de franci; pe negru și câștigă. În pofida surprinzătoarei bunăvoințe a norocului mintea îi obosise; și, cu toate că Își dădu seama, vru să continue; dar intuiția de care ascultă jucătorii și care îi îndrumează prin străfulgerări nu mai funcționa bine. Începură intermitențele care sunt nenorocirea jucătorilor. Luciditatea, ca și razele soarelui, nu-și atinge efectul decât atunci când are fixitatea liniei drepte; nu ghicește decât cu condiția să nu i se frângă privirea; se buimăcește, în salturile norocului. Philippe pierdu tot. După încercări atât de grele, sufletul cel mai nepăsător, ca și cel mai cutezător, se prăbușește. Așa că, întorcându-se acasă, Philippe se gândea cu atât mai puțin la hotărârea de a se sinucide, cu cât nici nu-i trecuse prin minte așa ceva. Nu se mai gândea nici la slujba pierdută, nici la cauțiunea din care se înfruptase, nici la mamă-sa, nici la Mariette, pricina pieirii sale, și mergea că un automat. Când intră în casă, mamă-sa, cu ochii în lacrimi, bătrâna Descoings și fratele său i se aruncară de gât, îl sărutară și îl duseră

fericiți în fața focului.

„Ia te uită, se gândi el, vorba aceea a mea și-a atins scopul”.

Acest monstru făcu atunci o mutră cu atât mai potrivită împrejurărilor, cu cât ședința de la tripou îl tulburase fără seamăn. Văzându-l pe fiorosul său copil preferat palid și desfigurat, biata mamă căzu în genunchi la picioarele sale, îi sărută mâinile, le puse pe inimă și-l privi îndelungă vreme cu ochii scăldați în lacrimi.

— Philippe, îl rugă ea cu glas înăbușit, făgăduiește-mi că n-ai să te sinucizi! Vom uita totul!

Philippe privi la fratele său înduioșat, la bătrâna Descoings, căreia îi mijise o lacrimă în ochi, și-și zise în sinea lui:

„Sunt oameni de treabă!”

O apucă apoi de mijloc pe mamă-sa, o ridică, o așază pe1 genunchi, ostrinse la piept și îi spuse la ureche, sărutând-o:

— Mi-ai dat a doua oară viață.

Bătrâna Descoings făcu ce făcu și servi o cină minunată, căreia îi adăugă două sticle de vin vechi și puțin lichior străin, comoară provenită din fosta ei prăvălie.

— Agathe, să-i îngăduim să-și fumeze trabucul, propuse ea la desert.

Și îi oferì lui Philippe câteva țigări de foi.

Cele două sărmane ființe își închipuiseră că îngăduindu-i să facă tot ce-i plăcea, acest tânăr va îndrăgi casa și va sta lângă ele, așa că amândouă căutară să se deprindă cu fumul de țigară, pe care nu-l puteau suferi. Acest mare sacrificiu nu fu nici măcar observat de Philippe.

A doua zi, Agathe părea îmbătrânită cu zece ani.

O dată neliniștile potolite, veni chibzuiala și biata femeie nu putu să închidă ochii toată acea noapte îngrozitoare. Urma să i se reducă venitul la șase sute de franci. Ca toate femeile grase și mândăcioase, băliana

Descoings, suferind și de o tuse care nu-i mai trecea, devenea greoaie; pașii săi pe scară răsunau ca niște lovituri de butuci; putea deci să moară de la o zi la alta; odată cu ea ar dispărea patru mii de franci. Nu era ridicol să se bizuie pe acești bani? Ce-i de făcut? Cum să iasă din încurcătură? Hotărâtă să se apuce mai degrabă de îngrijit bolnavii decât să stea pe spinarea copiilor, Agathe nu se gândea la dânsa. Dar ce va face Philippe cu venitul redus la cei cinci sute de franci ai crucii sale de ofițer al Legiunii de Onoare? Bătrâna Descoings, dând de unsprezece ani câte trei mii de franci pe an, își achitase aproape de două ori datoria și continua să jertfească interesele nepotului său acelora ale familiei Bridau. Deși toate simțămintele cinstite și scrupulele Agathei fuseseră jignite în toiul acestui prăpăd îngrozitor, ea își zicea:

— Bietul băiat, ce-i el vinovat? A rămas credincios jurământului dat. A mea e vina că nu l-am însurat. Dacă i-aș fi găsit o nevastă, nu s-ar fi înhăitat cu dansatoarea aceea. E un bărbat atât de viguros!...

Bătrâna negustoreasă chibzuise și ea, în cursul nopții, în ce fel s-ar putea salva onoarea familiei. În zorii zilei, se sculă și veni în camera prietenei sale.

— Nici dumneata, nici Philippe nu trebuie să vă; ocupați de chestia asta delicată, îi zise ea. Dacă vechii noștri prieteni, Claparon și du Bruel, au murit amândoi, ne rămâne moș Desroches, care are o judecată sănătoasă, și am să mă duc la dânsul chiar azi-dimineață. Desroches va spune că Philippe a fost victima încrederii sale într-un prieten și că o slăbiciune de acest soi îl face cu totul nepotrivit pentru slujba de casier. Ceea ce i se întâmplă astăzi s-ar putea să se repete. Philippe va prefera să-și dea demisia, și deci nu va fi dat afară.

Agathe, văzând că prin asemenea minciună de complezență onoarea fiului său era pusă la adăpost, cel puțin în ochii lumii, o sărută pe bătrâna Descoings, care plecă să descurce ea această îngrozitoare situație. Philippe

trăsese un somn pe cinste.

— Șmecheră mai e bătrâna I zise el zâmbind, când Agathe îi spuse de ce întârziase cu prânzul.

Bătrânul Desroches, ultimul prieten al celor două sărmame femei, care, cu toată firea lui aspră, nu putea uita că fusese numit în slujbă de Bridau, își îndeplini, ca un om foarte dibaci în asemenea treburi, misiunea delicată încredințată de doamna Descoings. Veni să cineze cu familia și o vesti pe Agathe să se ducă să semneze a doua zi la Finanțe, în strada Vivienne, transferul părții de rentă vândută și să ia cuponul de la cei șase sute de franci care îi rămâneau. Fostul funcționar nu plecă din casa plină de jale decât după ce obținut semnătura lui Philippe pe o petiție către ministrul de război prin care își cerea reintegrarea în cadrele armatei. Desroches le făgădui celor două femei că va urmări mersul petiției prin birourile ministerului de război și se va folosi de victoria ducelui asupra lui Philippe, căruia îi suflase dansatoarea, ca să obțină protecția acestui nobil între nobili.

— Până în trei luni va fi locotenent-colonel în regimentul ducelui de Maufrigneuse și vă veți descotorosi de dânsul.

Desroches plecă apoi, copleșit de binecuvântările celor două femei și ale lui Joseph. Cât despre ziar, după două luni, potrivit prevederilor lui Finot, 4 și încetă apariția. Așadar, greșeala lui Philippe nu ajunsese a fi cunoscută în societate. Dar Agathe se simți adânc jignită în sentimentele ei de mamă. O dată zdruncinată încrederea în fiul său, o duse de-acum înainte într-o groază fără sfârșit, amestecată cu bucurii atunci când vedea că se înșelase în cumplitetele ei temeri.

Oamenii înzestrați cu îndrăzneală fizică, dar mișei și mârșavi la suflet, cum era Philippe, când vă (f că lucrurile din jurul lor intră pe făgașul normal după o nenorocire mare, în care onoarea li s-a cam compromis, sunt înclinați să ia bunăvoința familiei sau a prietenilor drept o primă de

încurajare. Se biziue pe impunitate: mintea lor depravată, patimile lor satisfăcute îi împing să caute înțelegerea chipului cum au izbutit să ocolească legile sociale, și astfel devin înspăimântător de dibaci. După cincisprezece zile, Philippe, ajuns din nou omul trândav, plictisit, își relua în mod fatal viața de cafenea, popasurile cu păhăruțe de rachiu băute în picioare, lungile partide de biliard cu punciuri sorbite cât mai des, nopțile pierdute la joc de cărți, unde își încerca norocul la timp potrivit cu o miză mică, și dobânda un câștig îndestulător ca să-și continue viața de om stricat. Econom în aparență, ca să le înșele mai bine pe mamă-sa și pe bătrâna Descoings. umbla cu o pălărie aproape slinoasă, cu panglica și borurile destrămate, purta cizme cu petece, o redingotă jerpelită, la butoniera căreia abia strălucea panglica roșie, înnegrită de mult ce fusese purtată și mânjită de stropi de lichior sau de cafea. Mănușile sale verzui, de piele de căprioară, nu le mai schimbaseră de ani de zile. În sfârșit, nu-și schimba gulerul de mătase decât în momentul când semăna a cârpă. Mariette fu singura dragoste a acestui tânăr; și trădarea dansatoarei îi împietri rău inima. Când, din întâmplare, dobânda câștiguri nesperate sau se ospăta după miezul nopții cu vechiul său camarad Giroudeau, Philippe se îndrepta către vreo Veneră de răspântie, dintr-un soi de dispreț brutal față de întreaga tagmă femeiască. De altminteri lua în mod regulat prânzul și masa de seară acasă și se întorcea în fiecare noapte pe la ceasurile unu. După trei luni încheiate de asemenea viață îngrozitoare, biata Agathe începu să capete oarecare încredere în fiul său. Cât despre Joseph, care lucra la tabloul minunat căruia îi datorii faima, își ducea viața în atelierul său. Bizuindu-se pe cuvântul nepotului ei, bătrâna Descoings, care avea credința că Joseph va ajunge la glorie, îl copleșea cu îngrijiri de adevărată mamă; îi ducea gustarea de dimineață; drumurile pe care le avea el de făcut le lua asupra ei; îi curăța cizmele. Pictorul nu se arăta decât la

cină, iar serile și le petrecea cu prietenii de cenacul. De altminteri citea mult, își însușea acea adâncă și serioasă cultură pe care nu ți-o poți apropia decât tu însuți și pe care toți oamenii de talent s-au străduit s-o capete între douăzeci și treizeci de ani⁶⁴. Agathe, văzându-l puțin pe Joseph și neavând nicio grijă în privința lui, nu trăia decât prin Philippe, numai el îi pricinuia variația de temeri stârnite și de spaime potolite, care constituie întrucâtva viața sentimentală și sunt tot atât de necesare dragostei de mamă, ca și iubirii. Desroches venea cam o dată pe săptămână s-o vadă pe văduva fostului său șef și prieten și o îndemna să tragă nădejde: ducele de Maufrigneuse îl ceruse pe Philippe în regimentul său, ministrul de război dăduse ordin să i se facă un raport; și cum numele de Bridau nu se găsea pe niciuna dintre hârtiile poliției, pe nicio filă din dosarele tribunalelor, în primele luni ale anului viitor Philippe avea să primească numirea în serviciu, ordinul de reintegrare. Ca să izbândească, Desroches își puse în mișcare toți cunoscuții; informațiile căpătate de la Prefectura de poliție îl încunoștințară că Philippe se ducea în fiecare seară la jocuri de cărți, și el găsi de cuviință să încredințeze acest secret doar bătrânei Descoings, îndemnând-o să-l supravegheze pe viitorul locotenent-colonel, căci darea în vileag a acestui fapt putea să strice totul; deocamdată, ministrul de război nu va căuta să afle dacă Philippe era sau nu jucător de cărți. Iar după ce-și va lua serviciul în armată, locotenent-colonelul se va lăsa de o patimă la care s-a dedat din lipsă de ocupație. Cum nu mai aveau musafiri seara, Agathe își citea rugăciunile, lângă sobă, în vreme ce bătrâna Descoings își dădea în cărți, căuta dezlegarea viselor și puneă învățăturile *cabalei* *5 în serviciul jocului său la loterie. Jucătoare înverșunată, nu scăpa nicio tragere: urmărea cele trei numere alese, care tot nu ieșeau. Seria ei de trei numere urma să împlinească douăzeci și unu de ani, își atingea majoratul. Bătrâna jucătoare își puneă

copilărește multă speranță în acest fapt. Unul dintre numere nu ieșise niciodată din roata norocului, de la crearea loteriei; de aceea bătrâna Descoings punea mulți bani pe acest număr și pe toate combinațiile celor trei cifre. Ultima saltea a patului său îi slujea de pușculiță sărmanei bătrâne; o descosea, vira înăuntru moneda de aur, strânsă din renunțări, bine învelită în lână și cosea la loc salteaua după aceea. Ținea ca la ultima tragere de la Paris să-și încarce norocul punându-și toate economiile pe combinațiile scumpei sale serii de trei. Această patimă, de toată lumea ponegrită, n-a fost niciodată studiată. Nimeni n-a văzut într-însa opiul mizeriei. Loteria, cea mai puternică zânt a lumii, nu dezvoltă ea speranțe magice? invârtirea ruletei, care arăta jucătorilor grămezi de aur și de plăceri, dura numai cât o străfulgerare; pe când loteria dădea cinci zile de viață acestei generoase străfulgerări. Care e astăzi forța socială care în schimbul a doi franci, să te facă fericit timp de cinci zile și să-ți dea în închipuire toate bucuriile civilizației? Fumatul, impozit de mii de ori mai imoral decât jocul de cărți, distruge trupul, atacă inteligența, timpește o națiune; pe când loteria nu produce nicio cât de mică nenorocire de asemenea soi. Această pasiune era de altminteri silită să se ia după anumite reguli impuse de răstimpul care despărțea tragerile și de roata norocului, pe care jucătorul ți-o alegea. Doamna Descoings nu juca decât la roata din Paris. În nădejdea că va vedea victoria acelei serii de trei numere, a acelui „tern” pe care îl cumpăra de douăzeci de ani, se supusese unor foarte mari lipsuri ca să poată miza din plin la ultima tragere a anului. Când avea vise fantastice, căci nu toate visele ei se potriveau cu numerele loteriei, i le povestea lui Joseph, singura ființă care o asculta nu numai fără s-o dojenească, ci spunându-i vorbe de-acelea blânde, cu care artiștii consolează rătăcirile minții. Toate marile talente respectă și înțeleg pasiunile adevărate, și le explică și le regăsesc rădăcinile în inimă sau în rațiune. După Joseph,

fratele său iubea tutunul și lichiorurile, bătrâna măicuță Descoings iubea „ternul”, mamă-sa îl iubea pe dumnezeu, Desroches-fiul iubea procesele, Desroches-tatăl iubea pescuitul cu undița: toți, zicea dânsul, iubeau câte ceva. Cât despre el însuși, iubea frumosul ideal mai presus de toate: iubea poezia lui Byron, pictura lui Géricault”, muzica lui Rossini 7, romanele lui Walter Scott⁶⁸.

— Fiecare cu plăcerea lui, măicuță, rosti el tare. Numai „ternul” matale devine „etern”.

— Va ieși, am să te îmbogățesc și pe tine și pe dragul meu Bixiou.

— Dă-i tot nepotului, Tăspundea Joseph. De altfel, fă ce vrei!

— Ei, dacă iese, am de ajuns să vă dau la toți. Ție, mai întâi, am să-ți cumpăr un atelier frumos, și nu vei mai fi silit să renunți la spectacolele de la Italieni** ca să-ți poți plăti modelele și contul de la negustorul de vopsele. Nu ți se pare, dragul meu, îl întrebă ea. că nu mi-ai găsit un rol prea frumos în tabloul acela?

Din economie, Joseph o pusese pe bătrâna Descoings să pozeze în minunatul său tablou care reprezenta o lină curtezană adusă de o femeie bătrână acasă la un senator venețian. Acest tablou, una din capodoperele picturii moderne, luat chiar de Gros drept un Tiziano, pregăti noua generație de artiști să recunoască și să proclame superioritatea lui Joseph la Salonul din 1823.

— Cei care te cunosc știu bine cu câne au a face „îi răspunse el în glumă. Și ce-ți pasă ce au să spună cei care nu te cunosc?

De vreo doisprezece ani, bătrâna Descoings căpătase pa fată tonurile trecute ale mărului Crețesc la Paște. Zbârciturile îi săpaseră carnea obrazilor, care ajunsese parcă rece și moleșită. Ochii ei, plini de viață, păreau însuflețiți de o lucire tinerească și vie, care putea trece cu atât mai mult drept lăcomie de bani, cu cât toți jucătorii au în privire ceva lacom. Obrazul ei grăsuliu păstra urmele

dorinței de a ascunde ceva și ale unor gânduri tănuite în fundul sufletului. Pasiunea ei avea nevoie de taină, în mișcarea buzelor sale apăreau unele semne evidente ale poftii de mâncăruri gustoase. Așadar, cu toate că era femeia bună și cinstită pe care o cunoașteți, ochiul se putea înșela în această privință. Doamna Descoings prezenta, deci, un admirabil model pentru femeia bătrână pe care Bridau voia s-o redea în pictura sa. Coralie, o actriță tânără de o frumusețe desăvârșită, atingând sublimul, moartă în floarea vârstei, iubita unui tânăr poet, un prieten al lui Bridau, Lucien de Rubempreii dăduse ideea acestui tablou. Unei pânze atât de frumoase i se imputa că ar fi o imitație după alți maestri, deși era o minunată compoziție cu trei portrete. Michel Creștien, unul dintre tinerii cenaclului, pozase și împrumutase senatorului venețian capul său de republican, pe care Joseph îl maturiză prin câteva trăsături de penel, după cum pocise și expresia feței bătrânei Descoings. Acest mare tablou, care avea să facă atâta vâlvă și care îi aduse lui Joseph atâta ură, atâta pizmă și atâta admirație fusese doar schițat; dar, silit să amâne executarea, ca să efectueze niște lucrări de comandă spre a-și asigura existența de pe o zi pe alta. pictorul copia tablourile maestrilor de altă dată, deprinzându-le procedeele de lucru; de aceea și penelul său este unul dintre cele mai iscusite. Bunul său simț de artist îi sugerase ideea de a tănui mamei și bătrânei Descoings sumele pe care începea să le câștige, dându-și seama că pentru amândouă Philippe și loteria erau pricină de ruină. Acel sânge rece dovedit de soldat în marea sa nenorocire, calculul ascuns sub pretinsa intenție de sinucidere și pe care Joseph îl descoperi, amintirea greșelilor comise într-o profesiune pe care n-ar fi trebuit s-o părăsească, în sfârșit, cele mai neînsemnate amănunte ale purtării fratelui său îi deschiseseră ochii lui Joseph până în cele din urmă. Această agerime a minții le lipsește numai arareori pictorilor: ostenind zile la șir, de

dimineată până-n seară, în tăcerea atelierelor. la lucrări care le Jasă într-o oarecare măsură cugetarea liberă, ei se aseamănă întrucâtva cu femeile; gândirea lor poate da târcoale faptelor mărunte ale vieții și le descoperă sensul ascuns. Joseph cumpăraseră unul dintre acele minunate dulapuri mari de lemn, care pe atunci nu erau încă la modă, spre a împodobi cu el un colț al atelierului, unde se îndrepta lumina ce sclipea orbitoare pe basoreliefuri, dând întreaga sa strălucire acestei capodopere a meșteșugarilor secolului al XVI-lea. Descoperi în el o despărțitură secretă și își strângea acolo bani pentru orice împrejurare. Încrezător de felul său, ca adevărații artiști, punea de obicei banii pentru cheltuiala lunară într-un craniu așezat într-una din căsuțele scrinului. De când se întorsese fratele său acasă, găsea o nepotrivire constantă între cifra cheltuielilor și cea a sumei depuse. Suta de franci destinată lunii în curs dispărea cu o repeziciune de necrezut. Nemaigăsind nimic după ce nu cheltuise decât patruzeci sau cincizeci de franci, își zise prima oară:

„Mi se pare că banii mei au făcut picioare!”

A doua oară, ținu cu atenție socoteala cheltuielilor, dar în zadar adună, ca Robert Macaire⁷¹, șaisprezece și cu cinci fac douăzeci și trei, nu ieși la niciun capăt. Băgind de seamă a treia oară o și mai mare nepotrivire, îi încredință această pricină de supărare bătrânei Descoings, căci doar de ea se simțea iubit cu acea dragoste maternă duioasă, încrezătoare, însuflețită, pe care n-o găsea la mamă-sa, oricât de bună era ea, și care e tot așa de necesară primilor pași ai artistului ca și îngrijirile date de găină puilor până ce le cresc penele. Numai ei putea să-i împărtășească groaznicele-i bănuieli. Era sigur de prietenii săi ca de el însuși, iar doamna Descoings nu se atingea, negreșit, de nicio para ca să joace la loterie; când Joseph îi împărtăși acest gând, biata femeie își frânse mâinile; numai Philippe putea să săvârșească acest furt din casă.

— De ce nu-mi cere, dacă are nevoie de bani? rosti

Joseph, luând culoare de pe paletă și amestecând toate tonurile fără să bage de seamă ce face. Aș refuza eu oare să-i dau?

— Dar asta înseamnă să jecmănească un copil! exclamă doamna Descoings, a cărei față exprima cea mai cumplită oroare.

— Nu, reluă Joseph, poate să-i ia, mi-i frate doar, punga mea e și-a lui; dar s-ar cuveni să mă prevină.

— Pune în dimineața asta o sumă anumită de mărunțiș și nu te mai atinge de ea, îi zise doamna Descoings, am să urmăresc eu cine vine la tine în atelier; și dacă n-o să intre decât el, vei căpăta deplină siguranță.

Chiar a doua zi Joseph avu astfel dovada împrumuturilor forțate pe care le făcea Philippe pe socoteala fratelui său.

Philippe intra în atelier, când Joseph nu era acolo, și-și lua micile sume de care avea nevoie. Artistul se gândi cu teamă la mica sa comoară agonisită.

— Stai! stai! că te gâbjesc eu, scumpule, zise el către bătrâna Descoings, râzând.

— Bine i-ai face, trebuie să-l pedepsim, căci și mie mi se întâmplă să găsesc câte-o lipsă în pungă. Dar, bietul băiat, îi trebuie tutun, nu se poate lăsa de fumat.

— Bietul băiat! bietul băiat! repetă artistul. Sunt întrucâtva de părerea lui Fulgence și a lui Bixiou: Philippe ne face tot felul de încurcături: numai ce vezi că se vâără în răscoale și trebuie să-l trimiți în America; asta o costă pe mama douăsprezece mii de franci; nu poate găsi nimic prin pădurile din lumea nouă, și întoarcerea lui costă cât și plecarea; fiindcă ar fi repetat două vorbe ale lui Napoleon către un general, se crede militar, ilustru și se socote obligat să facă mutre Bourbonilor; până una, alta petrece, călătorește, cutreieră țări; eu nu mă las înșelat de nenorocirile astea; n-are de loc înfățișarea omului căruia să nu-i meargă cât se poate de bine oriunde! I se găsește scumpului meu o slujbă foarte bună; o duce într-o

petrecere de Sardanapa¹⁷² cu o fată de la operă, fuge cu casa de bani a unui ziar, și isprăvile lui o mai costă douăsprezece mii de franci pe biata mama. Desigur, în ceea ce mă privește, nu-mi pasă: dar Philippe o va lăsa pe mama pe drumuri. Se uită la mine ca la un om de nimic, fiindcă n-am făcut armata la dragonii de gardă I și poate că eu am s-o întreția la bătrânețe pe buna și scumpa mea mamă, pe când acest soldățoi, dacă va continua tot așa, nu știu ce zile o să mai ajungă. Bixiou îmi zicea: „E o pușlama fără pereche, fratele tău!” Ei bine, nepotul dumitale are dreptate: Philippe va mai născoci cine știe ce poznă în care onoarea familiei va fi compromisă, și va trebui să găsim iarăși zece sau douăsprezece mii de franci I Joacă la cărți în fiecare seară și scapă din mâini, pe scară, când se întoarce acasă beat turtă, ca un templier⁷³, bilete de intrare perforate care i-au folosit să însemne tururile de roșu și de negru. Moș Desroches se frământă să-l reintegreze pe Philippe în armată, și eu cred, pe cuvântul meu de onoare, că o să-l apuce disperarea când o să afle că l-au reprimat. Cine-ar fi crezut că un tânăr cu ochi albaștri atât de frumoși, atât de limpezi și cu înfățișarea cavalerului Bayard⁷⁴ ar putea ajunge o secătură? I

În pofida priceperii și a calmului de netulburat cu care Philippe își pontă la joc mizele în fiecare seară, trecea din când în când prin ceea ce jucătorii numesc

O curățeală la sânge. Împins de dorința nestăpânită de a-și procura miza de zece franci pentru acea seară, pune mina pe banii fratelui său, pe acei pe care bătrâna Descoings îi arunca pe unde se nimerea, sau pe ai Agathe. O dată, bieteii văduve, după primul somn.

I se înfățișase o scenă înfiorătoare: Philippe intrase în camera ei și îi luase din buzunarele rochiei toți banii găsiți acolo. Agathe se prefăcuse că doarme, dar după aceea își petrecuse restul nopții plângând. Se lămurise. „O greșeală nu e viciu”, zisese bătrâna Descoings; dar după stăruitoare recidive, viciul se văzu cât de colo. Agathe nu se mai putea

îndoi: fiul ei cel mai Iubit n-avea nici scrupule, nici onoare. A doua zi după această viziune îngrozitoare, când se sculară de la masa de prânz, Agathe îl luase în camera sa pentru a-l implora să-i ceară ei întotdeauna banii de care va avea nevoie. Cererile urmară apoi atât de des încât, după cincisprezece zile, Agathe își topise toate economiile. Nu mai avea lețcaie și se gândea să se pună pe lucru; discuta seri de-a rândul cu doamna Descoings asupra mijloacelor prin care ar putea câștiga bani lucrând ceva. Se și dusesse sărmana mamă să ceară să i se dea de dres tapiserii la firma. Au Pere de familie” 75, treabă din care putea să câștige cam un franc pe zi. Cu toată discreția nepoatei sale, doamna Descoings ghicise motivul acestei mari dorinți de a câștiga bani cu lucrul de mină. Schimbările din înfățișarea Agathe erau de altfel îndeajuns de grăitoare: obrazul său fraged se usca, pielea se lipea de tâmples, de umerii obrajilor, și fruntea i se zbtorea; ochii își pierdeau limpezimea: de bună seamă un pojar 15 untiic o mistuia, plângea toată noaptea: dar îi pustia sufletul îndeosebi trebuința de a-și. tăinui durerile, suferințele, temerile. Nu adormea niciodată înainte de întoarcerea lui Philippe; era ca și când l-ar fi așteptat afară, în stradă; îi studiase schimbările glasului, ale mersului, limbajul bastonului său târâit pe caldarâm. Nu-i scăpa nimic, știa cât de beat ajunsese acasă Philippe; o apuca tremurul când aazea că i se împleticeau pașii pe scări; într-o noapte strânsese câteva monede de aur de pe locul unde căzuse Philippe; când băuse și câștigase, glasul îi era răgușit și-și târâia bastonul; dar când pierduse, avea în mers ceva tăios, precis, întări at; fredona cu voce limpede și ținea bastonul în sus, cum prezintă militarii arma. La prânz, ori de câte ori câștigă, avea o atitudine de om bine dispus și aproape cordial; glumea cu grosolănie, dar glumea cu bătrâna Descoings, cu Joseph și cu mamăsa; întunecat la față, dimpotrivă, când pierdea, vorba-i scurtă și smucită, căutătura ciuntă, tristețea lui te băgau

în sperieți. Această viață de om stricat și deprinderea de a bea lichioruri îi schimbau de pe o zi pe alta fizionomia, odinioară de toată frumusețea. Vinele obrazului erau injectate cu sibge, trăsăturile se îngroșau, ochii își pierdeau genele, și inminile lor slăbeau. În sfârșit, puțin grijuliu de trupul său, Philippe exala miasmele cafelei neîncăpătoare, un miros de cizme pline de noroi care, pentru an străin, purtau pecetea vieții de desforn.

— Ar trebui numaidecât, îi zise doamna Descoings lui Philippe în primele zile de decembrie, să-ți comanzi niște haine noi.

— Și cine să le plătească? răspunse el cu o voce acră. Biata mea mamă nu mai are niciun ban; eu am cinci sute de franci pe an. Mi-ar trebui venitul pe un an întreg ca să-mi cumpăr haine, și-s dator venitul meu pe trei ani...

— De ce? întrebă Joseph.

— O datorie de onoare. Giroudeau a împrumutat o mie de franci de la Florentine ca să mi-i dea mie... Nu-s scos din cutie, e adevărat; dar când te gândești că Napoleon e la Sfânta-Elena și-și vinde argintăria ca să aibă cu ce trăi, soldații care i-au rămas credincioși pot foarte bine să calce pe tureci, răspunse el arătându-și-cizmele fără călcăie. Și plecă.

— Nu-i băiat rău, zise Agathe, are simțăminte frumoase.

— Poți să-l iubești pe împărat, și să te îmbraci decent, să te speli și să te piepteni, observă Joseph. Dacă ar avea grijă de persoana lui, de hainele lui, n-ar părea un golan.

— Joseph, trebuie să fii îngăduitor cu fratele tău, zise Agathe. Tu te ocupi cu ceea ce îți place, pe când el nu e, fără îndoială, la locul său.

— De ce și l-a părăsit? întrebă Joseph. Ce importă că pe drapele se văd ploșnițele hlamidei regale a lui Ludovic al XVIII-lea, sau ciuboțica cucului a lui Napoleon7*, dacă amândouă cârpele sunt franceze?! Un soldat trebuie să se bată, dacă e soldat, de dragul artei. Dacă ar fi rămas

liniștit în armată, ar fi general astăzi...

— Sunteți nedrepti cu dânsul, zise Agathe. Tatăl tău, care-l adora pe împărat, i-ar fi dat dreptate. Dar, în sfârșit, a admis să reintre în armată I Numai – Dumnezeu știe ce durere îi pricinuieste fratelui tău ceea ce el socoate drept o trădare.

Joseph se sculă să se suie în atelier; dar Agathe îl apucă de mină și îl rugă:

— Poartă-te bine cu fratele tău, e atât de nenorocit!

Când artistul ajunse în atelier, urmat (de doamna Descoings care îl ruga să nu rănească susceptibilitatea mamei sale, atrăgându-i atenția cât de schimbată era și câte suferințe lăuntrice dezvăluiau aceste schimbări, spre marea lor mirare îl găsiră acolo pe Philippe.

— Joseph, draguțul meu, îi zise el, cu un aer degajat, am nevoie de bani. Ei drăcia dracului! datorez treizeci de franci pe țigări de foi la debitul de tutun, și n-am curaj să trec pe dinaintea acestei afurisite dugheni fără să plătesc. De zece ori am făgăduit să-i dau.

— Bine, prefer așa, răspunse Joseph; ia din craniul acela.

— Dar am luat tot, ieri seară, după cină.

— Erau acolo patruzeci și cinci de franci...

— Ei da! atât am numărat și eu, confirmă Philippe; i-am găsit. Am făcut rău? Întrebă el.

— Nu, nu dragă, nu, răspunse artistul. Dacă ai fi bogat, aș face și eu ca tine; numai că, înainte de-a lua, te-aș întreba dacă ești de acord.

— E foarte umilitor să ceri, urmă Philippe. Aș prefera să te văd luând ca mine, fără să spui nimic; asta dovedește mai multă încredere. În armată, când moare un camarad, dacă are o pereche de cizme bune și tu ai una proastă, o schimbi cu a lui.

— Da, dar nu i-o iei cât e viu.

— O! meschinării, reluă Philippe, dând din umeri. Va să zică n-ai bani?

— N-am, spuse Joseph, care nu voia să-i arate ascunzătoarea.

— Peste câteva zile ne vom îmbogăți, zise bătrâna Descoings.

— Da, crezi că ternul tău va ieși la 25, la tragerea de la Paris. Ar trebui să joci o miză foarte mare, dacă vrei să ne îmbogățești pe toți.

— Un tern simplu de două sute de franci dă trei milioane, fără a socoti *ambo* 77-urile și combinațiile

— Ca să câștigi de o mie cinci sute de ori miza, da, e adevărat, în trebuie exact două sute de franci! socoti Philippe.

Doamna, Descoings își mușcă buzele, își dăda seama că spusese o vorbă nesocotită. Într-adevi, Philippe își zicea în sinea lui coborând scările:

„Unde și-o fi ascunzând zgripturoaica asta baccii *k* loterie? Bani pierduți; ce bine i-aș juca eu I Cu pata mize a cincizeci de franci poți câștiga două sute & mii de franci *f* și-i nițel mai sigur, vezi bine, dec: să-ți iasă un tem”.

În sinea lui se gândea unde o fi ascunzătoarea *b*; - nilor bătrânei Descoings.

În ajunul sărbătorilor, Agathe se ducea la biserici și stătea acolo vreme îndelungată, se spovedea de bună seamă și se pregătea să se împărtășească. En în Ajunul Crăciunului; bătrâna Descoings urma negreșit să se ducă să cumpere ceva dulciuri pentru revelion dar se prea poate să-și depună în același cum și sumele strânse pentru joc. Loteria se trăgea dii cinci în cinci zile, la Bordeaux, la Lyon, Lille, Strasbourg și Paris. Loteria din Paris se trăgea la douăzeci și cinci ale lunii și listele se închideau la douăzeci și patru, la miezul nopții. Soldatul studie toate aceste amănunte și se puse să pândească. Spre amiază, Philippe se întoarse acasă; doamna Descoings ieșise, dar luase cheia cu dânsa. Asta nu fu nicio piedici pentru el. Philippe simulă că uitase ceva și rugă pe nevasta portarului să aducă un lăcătuș, care locuia la doi pași, în

strada Guenegaud, și care deschise ușa. Primul gând și-l înd Teptă sp Re pat: îl desfăcu, pipăi saltelele înainte de-a examina lemnul, și în salteaua de dedesubt simți între degete monedele de aur învelite în hârtie. Într-o clipă descusu sacul saltelei și luă douăzeci de napoleoni; apoi, fără a pierde vremea cu recusutul sacului, potrivi patul cu destulă dibăcie, pentru ca bătrâna Descoings să nu observe nimic.

O șterse repede, gândindu-se să joace în trei rânduri deosebite, din trei în trei ore, de fiecare dată numai câte zece minute. Adevărații jucători, începând din 1786, când s-au născocit jocurile publice, vestiții jucători, de care administrația se temea și care au spart banca, după cum se zice în spelunci, luând toți banii casei de joc, n-au jucat niciodată într-altfel. Dar, înainte de-a dobândi această experiență, pierdeau averi mari. Toată filosofia celor care luau în arendă cluburile publice, ca și câștigu-l lor se bazau pe încasările ce nu puteau fi atinse, pe loviturile egale denumite *de refacere*, din care jumătate rămânea în fdtosul hameii, ca și pe nemăsurata rea-credință, încuviințată de Qcirmuire, canstând în a nu respecta, a nu plăti decât facultativ mizele jucătorilor. Pe scurt, jocul îndepărta participarea jucătorului cu bani mulți și cu siage rece, «tar mistuia sumele celor îndeajuns de prostește încăpățânați spre a se lăsa amețiți de rapida mișcare a acestei mașini. Cei care împărțeau – cărțile la jocul „treizeci și patruzeci” lucrau aproape tot atât de repede ca să ruleta. Im cele din urmă, Philippe câștigă se acel sânge rece de genera i-comandant, care îngăduie să-ți păstrezi privirea și inteligența limpezi în vârtejul hazardului. Ajunsese la acea înaltă dibăcie a jocului care, s-o spunem la treacă t, asigura la Paris mijloacele de trai a vreo mie de persoane îndeajuns de tari să privească în fiecare seară fundul unei prăpăstii, fără să amețească. Cu cei patru sute de franci să săi, Philippe lua hotărârea să se îmbogățească în cursul acelei zile. Își puse la o parte două sute de franci,

în cizme, și păstră - două sute de franci în buzunar. La ceasurile trei intră în salonul astăzi ocupat de teatrul „PaJais-Royal”, unde bancherii țineau la jocuri sumele cele mai mari. Ieși după o jumătate de oră îmbogățit cu șapte mii de franci. Se duse s-o vadă pe Florentine, căreia îi datora cinci sute de franci, i-i dădu înapoi și îi propuse să cineze cu dânsul la „Rocher de Caacale”, după ieșirea de la spectacol. Plecând de la ea. trecu prin strada du Sentiei, pe la redacția ziarului, să-i dea de veste prietenului său, Giroudeau, despre ospățul proiectat. La ceasurile șase, Philippe câștigă douăzeci și cinci de mii de franci și ieși după zece minute, ținându-se de cuvânt. Mai târziu, la ceasurile zece, câștigase șaptezeci și cinci de mii de franci. După cină, care fu minunată, beat și încrezător, Philippe se întoarse la joc către miezul nopții.

Împotriva regulii pe care și-o impusese, jucă timp de un ceas și-și dublă câștigul. Bancherii, căroră prin felul său de a juca le smulsese o sută cincizeci de mii de franci, se uitau la dânsul cu multă curiozitate:

— Va pleca oare? Va mai sta? își spuneau ei din ochi. Dacă mai stă, e pierdut.

Philippe crezu că a dat peste. filonul norocului și nu se clinti din loc. Pe la ceasurile trei dimineață, cei o sută cincizeci de mii de franci se întorseseră în casa jocurilor. Ofițerul băuse foarte mult grog în timp ce juca, așa că ieși într-un hal cumplit de beție pe care frigul năpustit deodată asupra trupului său. i-o înțeți și mai tare; dar un chelner se luă după dânsul, îl culese de pe jos și-l conduse la una din acele îngrozitoare case la poarta căroră se pot citi pe un felinar aceste cuvinte: *Aci se închiriază camere pe o noapte*. Chelnerul plăti pentru jucătorul ruinat care fu așezat, îmbrăcat cum era, pe un pat, de unde nu se sculă până în seara de Crăciun. Administrația jocurilor avea grijă de obișnuința ei clienți, de marii jucă -, tori. Philippe se trezi abia pe la ceasurile șapte, cu gura cleioasă, buhăit la față și scuturat de friguri. Puternic din fire, izbuti să

ajungă, mergând pe jos, acasă la maică-sa, unde adusesese, fără să vrea, doliul, jalea, sărăcia și moartea.

În ajun, după ce masa fu gata, doamna Descoings și Agathe îl așteptară pe Philippe cam vreo două ceasuri. Nu se puseră la masă decât la ora șapte. Agathe se culca aproape întotdeauna la ceasurile zece; dar, vrând să ia parte la liturghia de la miezul nopții, se culcă îndată după masă. Doamna Descoings și Joseph rămaseră singuri în preajma focului, în acel salona? care slujea la toate, și bătrâna îl rugă să-i calculeze faimoasa ei miză, miza ci uriașă, jucată pe ternul ajuns de pomină. Voia să joa-ce ambo-ul și alte combinații. ca să aibă cât mai multe șanse de câștig. După ce gustase din plin și pe îndelete poezia acestei lovituri, după ce răsturnase cele două cornuri ale abundenței la picioarele fiului său adoptiv, și-i înșirase visele ei demonstrându-i siguranța câștigului, nefiind îngrijorată decât de greutatea de a suporta o asemenea fericire, de a o aștepta de la miezul nopții până a doua zi la ceasurile zece, Joseph, care nu vedea pe masă miza de patru sute de franci, se gândi să aducă vorba despre ea. Bătrâna zâmbi și-l duse în fostul salon, ajuns camera ei.

— Ai să vezi I zise ea.

Pripindu-se, doamna Descoings desfăcu patul și căută foarfecele să descoasă salteaua; își puse ochelarii pe nas, cercetă pânza, o văzu desfăcută și scăpă salteaua din mină. Auzind că bătrâna scoale un suspin pornit din străfundurile pieptului, ca sugrumat de sângele care i se îngrămădea la inimă, Joseph întinse instinctiv brațele s-o sprijine în cădere pe vechea clientă încrezătoare în câștigul la loterie, o așeză într-un jilț leșinată și o strigă pe mamă-sa. Agathe se sculă, își îmbracă halatul și veni repede; și, la lumina unei lumânări, îi făcu mătușii oblojelile obișnuite: apă de colonie la tâmplă, apă rece la frunte; după ce îi arse și o pană sub nas, o văzu în sfârșit venindu-și în fire.

— Erau aci azi diminaată; dar i-a luat ei, monstrul 1

— Ce? întrebă Joseph.

— Aveam douăzeci de ludovici în saltea, economiile mele de doi ani. Numai Philippe a putut să mi-i ia...

— Dar când? întrebă biata mamă copleșită. Nu s-a mai întors după micul dejun.

— Tare aş vrea să mă înşel, rosti bătrâna. Dar azi dimineaţă, în atelierul lui Joseph, când am pomenit despre miza mea la loterie, am avut o presimţire; rău am făcut că nu m-am coborât să-mi iau bănişorii şi să cumpăr numerele chiar atunci. Îmi spunea inima să nu mai amin, şi nu ştiu ce m-a împiedicat. Oh, dumnezeule! m-am dus să-i cumpăr ţigări!...

— Dar, interveni Joseph, apartamentul era încuiat. De altminteri, ar fi o ticăloşie aşa de mare, încât nu-mi vine să cred cu putinţă. Să te fi pândit Philippe, să fi descusut salteaua, să fi chibzuit lucrurile dinainte... Nu, nu e cu putinţă!

— I-am simţit sub degetele mele azi-dimineaţă, când am strâns patul, după ce-am luat gustarea, stăruind bătrâna Descoings. Îngrozită, Agathe coborî, întrebă dacă

Philippe se întorsese acasă în cursul zilei, şi portăreasa îi istorisi isprava fiului ei. Lovită în inimă, mama se întoarse schimbată la fată. Albă ca şi pirrza de bumbac a cămăşii pe care o puita, păsea aşa cum ne închipuim că păşesc fantomele, fără zgomot, încet, împinse de o putere supraomenească, şi totuşi aproape mecanică. Ținea în mină un sfeşnic care o lumina din plin, aşa că i se vedeau ochii împietriţi de groază. Fără să-şi fi dat seama, părul i se împrăstiase în clipa când se apucase cu meanile de cap; şi acest amănunt o înfrumuseţa într-atât în groaza sa, încât Joseph Tănase pironit locului iar apariţia acestei întrupări a remuşcării la vederea acestei statui a spaimei şi a deznădejdi.

— Mătuşă dragă, ia tacâmurile mele, zise Agathe, sunt pentru şase persoane, vei obţine uşor suma care ți-a dispărut; eu am luat-o, pentru Philippe; am crezut că o să

ți-o pot d-a înapoi înainte de a-i băga dumneata de seamă lipsa. Oh, tare am suferit I

Se așează. Privirile-i reci și ațintite într-un punct fix se mai mișcă puțin.

— El a făcut asta, șopti bătrâna Descoings către Joseph.

— Nur nu, reluă Agathe. Ia tacâmurile mele, vinde-le, nu mi-s de niciun folos, o să mâncăiu untr-ale dumitale.

Se duse în cameră și luă cutia cu tacâmuri. I se păru ușoară, o deschise și dădu cu ochii peste o chitanță de la „muntele de pietate”. Biata mamă scoase un țipăt îngrozitor. Joseph și cu bătrâna Descoings alergară într-acolo, se uitară la cutie, și sublima minciună a mamei fu de prisos. Tustrei rămaseră tăcuți, ferindu-se să-și arunce vreo privire. În acea clipă, printr-o mișcare aproape de nebună, Agathe îți puse un deget pe gură pentru a-i ruga să păstreze taina pe care nimeni nu v-oia s-o dezvăluie. Se întoarseră tustrei în preajma focuhii, în salon.

— Iaca, dragii mei, grăi doamna Descoings, mi se rupe inima: temui meu va ieși, sunt sigură. Nu mă mai gândesc la mine, ci la voi amândoi I Philippe, zise ea către nepoafă-sa, e an monstru; nu te iubește de fel, cu toate că faci atâtea pentru dânsul. Dacă nu iei măsuri împotriva lui, ticălosul o să te lase pe drumuri. Făgăduiește-mi că ai să-ți vinzi rentele, și din capitalul adunat ai să-ți asiguri un venit pe viață. Joseph are o meserie bună, din care va putea trăi. Procedând astfel, draga mea, nu vei ajunge niciodată să trăiești pe spinarea lui Joseph. Domnul Desroches vrea să-și căpătuiască feciorul. Tânărul Desroches (avea pe atunci douăzeci și șase de ani) a găsit un birou de notariat, fiți va plasa cele douăsprezece mii de franci și-ți va asigura o rentă viageră.

Joseph luă sfeșnicul din mâna mamei sale, se sui în grabă în atelier și se întoarse cu trei sute de franci.

— Iaca, mămuță Descoings, zise el încredințându-i comoara. Nu ne privește ce-ai să faci cu banii tăi, ți-i

datorăm pe cei care îți lipsesc, uite-i aproape toți.

— Să mă bucur eu de mica ta agoniseală, de rodul lipsurilor tale, care m-au chinuit într-atât I Ai înnebunit, Joseph? exclamă bătrâna jucătoare la loteria regală a Franței, în sufletul căreia se luptau credința de nezdruncinat în „ternul săn” și această faptă care îi părea o pângărire.

— O, fă ce vrei cu ei, zise Agathe, pe care gestul fiului o mișcă până la lacrimi-Doamna Descoings se apropie de Joseph, îi luă capul în mâirri și-l sărută pe frunte:

— Dragule, nu mă ispiți. No-i nimic, o să mai pierd o dată. E o prostie loteria asta!

Nicicând nu s-a spus ceva atât de eroic, în vreuna din dramele necunoscute al e vieții particulare. Și într-adevăr, nu-i așa că dragostea ieșea biruitoare asupra unui viciu înrădăcinat? în acea clipă, clopotele de la liturghia de miezul nopții prinseră a suna.

— Și apoi, nici nu mai e vreme, reluă doamna Descoings.

— Oh, zise Joseph, astea sunt socotelile dumitale cabalistice f Inimosul artist se năpusti să ia numerele, se repezi pe scară și alerga să cumpere biletele. Când Joseph nu mai fu de față. Agathe și bătrâna Descoings izbucniră înlăcrimi.

— Se duce, îngerășul scump, rosti jucătoarea. Dar totul va fi al lui, căci ai lui sunt banii!

Din nenorocire, Joseph nu știa unde se aflau birourile de - loterie, pe care, în acea vreme, clienții lor obișnuiți le cunoșteau în Paris, așa cum fumătorii cunosc debitele de tutun. Pictorul o luă la fugă ca un nebun uitându-se la felinare. Când întrebă pe niște trecători unde e un birou de loterie, i se răspunse că se închiseseră toate, că doar unul de pe terasa de la „Palais-Royar mai rămânea uneori deschis până ceva mai târziu... Pe dată artistul o porni glonț până la „Palais-Royar, dar găsi biroul închis.

— Cu două minute mai înainte ți-ai fi putut cumpăra numerele, îi zise unul din strigătorii de bilete care, staționând pe lângă terasă, țipau cât îi ținea gura aceste vorbe ciudate: „O mie două sute de franci câștig, cu patruzeci de gologani” I și ofereau bilete gata completate.

La licăririle felinarului și la luminile cafenelei „La Rotonde”, Joseph cercetă cu de-amănuntul dacă nu cumva s-ar găsi pe aceste bilete unele din numerels alese de doamna Descoings dar nu dădu peste niciunul și se întoarse acasă cu durerea de a fi făcut în zadar tot ceea ce depindea de dânsul ca să împlinească dorința bătrânei, căreia îi povesti nenorocul său. Agathe și mătușă-sa plecară împreună la liturghia de miezul nopții la Saint-Germain des Preș, iar Joseph se culcă. Revelionul nu-l mai serbară. Bătrâna Descoings își pierduse cumpătul, Agathe avea în suflet o tristețe cumplită. Cele două femei se sculară mai târziu. Băteau ceasurile zece, când doamna Descoings încercă să dea zor și să pregătească gustarea de dimineață, care nu fu gata decât la unsprezece și jumătate. La acea oră panouri lungărețe așezate deasupra ușii birourilor de loterie comunicau numerele câștigătoare. Dacă doamna Descoings și-ar fi cumpărat biletul, s-ar fi dus la ceasurile nouă și jumătate în strada Neuve-des-Petits-Champs să-și afle soarta, care se hotăra într-un palat învecinat cu Ministerul de Finanțe și în locul căruia se află acum teatrul și piața Ventadour. În toate zilele tragerii, cei curioși puteau vedea la ușa acestui palat o îmbulzeală de femei bătrâne, de bucătărese și de moșnegi, care, pe acea vreme, formau un spectacol lot atât de ciudat ea și cel al cozii rentierilor în ziua când se plătesc rentele la Tezaur.

— Ei bine, iată-vă foarte bogată, strigă bătrânul Desroches intrând pe ușă în momentul când doamna Descoings își sorbea ultima înghițitură de cafea.

— Cum? țipă biata Agathe.

— Ternul a ieșit câștigător, zise el arătând lista numerelor înscrise pe o fâșie de hârtie din cele pe care

conducătorii birourilor de loterie le virau cu sutele într-un vas de lemn pe tejghele.

Joseph cili lista, Agathe o citi și ea. Doamna Descoings nu citi nimic; era ca lovită de trăsnet; se schimbă la față, slotând doar un țipăt; bătrânul Desroches și Joseph o luară și-o așezară pe pat. Agathe se duse după un doctor. Apoplexia o lovise pe biata femeie, care nu-și veni în fire decât pe la ceasurile patru după amiază; bătrânul Haudry, doctorul ei de casă, anunță că deși era mai bine, ar trebui să-și exprime ultimele dorinți și să se împărtășească. Bolnava rostise doar atât:

— Trei milioane!...

Desroches-tatăl, căruia Joseph îi relată cele întâmplate în ultima zi, trecând sub tăcere tot ce nu trecea spus, cită mai multe nume de jucători cărora norocul le zburase din palmă chiar în ultima zi când, printr-o hotărâre a destinului, uitaseră să-și cumpere numerele; dar înțelese cât de groaznică trebuie să fie o asemenea lovitură când vine după douăzeci de ani de perseverență. La ceasurile cinci, în clipa când o liniște adâncă domnea în micul apartament unde colnava, îngrijită de Joseph și de mamă-sa, așezați unul la picioare, cealaltă la capătâiul patului, își aștepta nepotul, pe care bătrânul Desroches se dusesese să-l aducă, zgomotul pașilor lui Philippe și cel al bastonului său răsunară pe scară.

— Auziți-l! auziți-l! izbucni bătrâna Descoings ridicându-se în capul oaselor și reușind să-și miște limba paralizată.

Agathe și Joseph fură impresionați de pornirea de groază care o frământa atât de tare pe bolnavă. Chinul așteptărilor fu cu totul îndreptățit de priveliștea figurii vinete și descompuse a lui Philippe, a mersului său pe două cărări, a ochilor într-o stare groaznică, înconjurați de cearcăne adânci, pleoștiți și totuși rătăciți; îl scuturau frigurile, clănțănea din dinți.

— Sărăcie ca-n Prusia) țipă el. Nimic de mâncare și

gâtlejul mi-i în flăcări... Ei, ce s-a întâmplat? Dracu-și bagă întotdeauna coada în daravierile noastre. Bătrâna Descoings e în pat și-mi holbează niște ochi cil cepele.

— Taci, domnule, îi zise Agathe sculându-se, respectă cel puțin nenorocirea pe care ai pricinuit-o.

— Ehe, *domnule* se miră el, uitându-se la mamă-sa. Mămico, nu-i frumos! Va să zică nu-ți mai iubești băiatul?!

— Meriți oare să fii iubit? nu-ți mai amintești de ceea ce ai făcut ieri? Ai grijă și-ți caută un apartament, n-ai să mai stai cu noi. Începând de mâine, adăuga ea, fiindcă în starea în care ești. e într-adevăr greu să...

— Mă alungați, așadar? reluă el. Aha, jucați aici melodrama *Fiul izgonit*? Ia te uită! Așa o luați, va să zică? Ei, să știți că sunteți toți niște caraghioși. Ce rău am făcut? Am curățat puținel saltelele bătrânei. Banii n-au ce căuta în lină. ce dracu'! Și care-i crima? Ea nu v-a luat douăzeci de mii de franci? Nu suntem noi creditorii ei? Mi-am luat înapoi o parte din sumă. Asta-i tot!...

— Doamne, dumnezeule! strigă muribunda, împreunindu-și mâinile și rugându-se.

— Tacă-ți gura! strigă Joseph, năpustindu-se asupra fratelui său și acoperindu-i gura cu palma.

— Stânga-mprejur, mucos de pictor ce ești! răspunse Philippe punând mina se puternică pe umărul lui Joseph pe care îl Luvirti o dată și-l trânti într-un jet adânc. Nu se atinge cineva cu una, cu două de mustața unui coma Aăant de escadron al dragonilor din Garda Imperială!

— Dar mi-a dat înapoi tot ce îmi datora, strigă Agathe ridicându-se și uitându-se la feciorul ei, cu fața aprinsă de mânie. De altfel, asta mă privește numai pe mine; nu vezi c-o omori? Ieși, ieși afară, rosti ea, făcând un gest care îi istovi toate puterile, și să nu te mai văd înaintea ochilor. Ești un monstru!

— Eu o omor?

— Cele trei numere au ieșit câștigătoare, strigă Joseph, și tu i-ai furat banii cu care trebuia să le plătească.

— Dacă plesnește din pricina numerelor câștigătoare, n-o omor eu, care va să zică, răspunse bel **n** anul.

— Ieși o dată afară, strigă Agathe, nu te pot vedea în ochi. Ai toate viciile!... Doamne, e oare copilul meu?

Un horcăi. **t** înăbușit, ieșit din gâtulejul bătrânei, o întărâtase și mai tare pe Agathe.

— Eu tot te iubesc pe tine, mama mea, care ești pricina tuturor nenorocirilor mele! zise Phlippe. Mă dai pe ușă afară, în ziua de Crăciun, ziua de naștere a... cum îi zice?... a lui Iisus! Cu ce i-ai greșit bunicului Rouget, tatălui tău, de te-a alungat de-acasă și te-a dezmoștenit? Dacă nu l-ai fi supărat, am fi fost și noi bogați, iar eu n-aș fi ajuns în - cruntă sărăcie. Cu ce i-ai greșit tatălui tău, tu care ești o femeie cumsecade? Așa și eu, pot fi băiat de treabă - și să fie dat pe ușă afară, un băiat ca mine, Horia familiei?!

— Rușinea 1 strigă bătrâna Descoings.

— Sau ieși afară, sau mor cu tine de gât, se răsti la el Joseph, care se zvârli asupra fratelui său - cu o furie de leu.

— Dumnezeuule! Dumnezeuule 1 strigă Agathe, ridicându-se să-i (**f**espartă pe cei doi frați.

În aceeași clipă, Bixiou și medicul Haudry intrară în casă. Joseph îl **t**RÂntise pe fratele său și-l culcase la pământ.

— E o adevărată fiară sălbatică, zise el. Nu mai vorbi, că de nu...

— N-am să uit una ca asta, răgea Philippe.

— O mică discuție în familie? Întrebă Bixiou.

— Ridică-l de jos, interveni doctortil; e tot așa de bolnav ca și bătrâna; dezbracă-l, pune-l în pat, trage-i cizmele.

— Ușor de zis, rosti Bixiou; doar să i le tai, că picioarele i-a prea umflate...

Agathe apucă foarfecele. Când tăie și despică tureatca cizmelor, care pe acea vreme se purtau dsasupra

pantalonilor strânși pe picior, zece monede de aur se rostogoliră pe dușumea.

— Iaca, banii ei! zise Philippe, murmurând printre dinți. Ce dobitoc am fost, am uitat de banii ăștia puși deoparte. Uite, și mie mi-a scăpat norocul din mină

Delirul unei îngrozitoare febre îl apucă pe Philippe, care începu să vorbească alandala. Joseph, ajutat de Desroches-tatăl, sosit și el, și de Bixiou, putu să-l ducă pe nenorocit în camera sa. Doctorul Haudry fu silit să scrie un bilețel și să ceară de la Spitalul „Caritatea” o cămașă de forță, căci delirul se întetf atât de tare, încât îi fu teamă că Philippe se va omorî: ajunsese furios. Pe la ceasurile nouă, cei din casă se liniștiră. Abatele Loraux și Desroches încercau să alina durerea Agathe, care nu mai sfârșea cu plânsul la căpătâiul mătușii sale; asculta dând din cap și păstra o tăcere de neînvins; numai Joseph și bătrâna Descoings știau cât de adâncă și de întinsă îi era rana din suflet.

— O să se îndrepte, mamă, zise în sfârșit Joseph, după ce Desroches-tatăl și Bixiou plecară.

— O, Philippe are dreptate: tatăl meu m-a blestemat, se căină văduva; eu n-am dreptul să... Uite, banii, zise ea către bătrâna Descoings, punând laolaltă cele trei sute de franci de la Joseph și cele două sute de franci găsite asupra lui Philippe. Du-te și vezi dacă fratele tău n-are nevoie de puțină apă, zise ea către Joseph.

— Îți vei ține făgăduiala dată la patul unei muribunde? întrebă bătrâna Descoings. care simțea că mintea i se întunecă de la o clipă la alta.

— Da, mătușă.

— Bine, atunci jură-mi că o să depui tot ce ai, la tânărul Desroches, să-ți constituie o rentă viageră.

Venitul meu n-o să-l mai ai și, după cele ce aud din gura ta, o să-ți toace și ultima le (care ticălosul de...

— Ți-o jur, mătușă.

Bătrâna băcănită muri la 31 decembrie, cinci zile

după ce primise îngrozitoarea lovitură pe care bătrânul Desroches i-o dăduse fără voie. Cei cinci sute de franci, singurii bani în toată casa, abia ajunseră pentru cheltuielile de înmormântare a văduvei Descoings. Nu lăsa decât puțină argintărieși ceva mobile, pe care doamna Bridau le plăti în bani nepotului ei. Redusă la o rentă viageră de opt sute de franci de la suma de douăsprezece mii de franci depuși la Desrochesfiul. care cumpără cu ea o firmă simplă, adică un birou fără clientelă, Agathe renunță la apartamentul de la etajul al treilea și vându tot mobilierul de prisos. Când, după o lună, bolnavul se întrema, Agathe îi spuse cu răceală că cheltuielile bolii înghițiseră tot ce avuseseră ca numerar în casă; că ea va fi de-acum înainte silită să muncească spre a se întreține; îl îndemnă deci, din toată inima, să-și ia din nou o slujbă și să se întrețină singur.

— Puteai să nu te ostenești cu predica asta, zise Philippe uitându-se la mamă-sa cu niște ochi a căror nepăsare îi făcea rău. M-am convins că nici tu, nici fratele meu nu mă mai iubiți. Am rămas acum singur pe lume: mai bine așa I

— Silește-te să meriți dragostea, răspunse sărmana mamă tulburată până în adâncul sufletului, și-o vom da înapoi pe a noastră.

— Prostii I o întrerupse el.

Își luă vechea pălărie cu borurile jupuite, bastonul. Își puse pălăria pe o ureche și coborî pe scări fluierând.

— Philippe, cum de pleci fără bani? îi strigă mamă-sa, neputându-și stăpâni lacrimile. Ține...

Îi întinse o sută de franci în aur înveliți în hârtie. Philippe urcă scările pe care coborâse și apucă banii.

— Și, nu mă săruți? zise ea, izbucnind iar în lacrimi. Philippe își strânse mama în bRațe, dar fără acea efuziune de sentimente care numai ea dă preț unei sărutări.

— Șt unde te duci? îl întrebă Agathe.

— La Florentine, amanta lui Giroudeau. Ăștia zic și

eu prieteni I răspunse el cu brutalitate.

Apoi coborî. Agathe intră im odaie; picioarele îi tremurau, pe ochi i se pusese parcă o ceață, inima i se strânsese. Se aruncă în genunchi, rugându-se lui Dumnezeu să-L ia pe acest copil stricat sub ocrotirea sa, și lepădă jugul maternității ei apăsătoare.

În februarie 1822, doamna Bridau se stabilise în camera ocupată înainte de Philippeși situată deasupra bucătăriei fostului său apartament. Atelierul și camera pictorului se aflau în față, de cealaltă parte a scării. Văzând-o pe mamă-sa atât de strâmtorată, Joseph căută s-o facă cel puțin să se simtă acolo cât mai bine. După plecarea fratelui său, se ocupă el singur de aranjarea mansardei, căreia îi imprimă trăsătura de originalitate a artiștilor. Așternu un covor. Patul; aranjat în chip simplu, dae cu gust, era de-o simplitate monahală. Pereții, îmbrăcați într-o pârtză de bumbac, ieftină, bine aleasă, de o culoare armonizată cu mobilierul reînnoit, dădură acestui interior un aspect elegant și curar Adăugă pe coridor a ață dublă, și în interior o draperie. Fereastra fu acoperită cu un stor prin, care se strecura o lumină blândă. Dacă viața acestei biete marne se reducea la cea mai simplă expresie pe care poate s-o capete la Paris viața unei femei, mulțumită fiului ei Agathe se simți cel puțin mai bine decât toate femei te aflate într-o situație asemănătoare. Spre a o cruța pe mamă-sa de cele mai cumplite necazuri ale gospodăriilor pariziene, Joseph o luă cu el în fiecare zi la cină, servită eu preț fix. În strada Beaune, la o pensiune unde mâncau femei cumsecade, deputați, aristocrați și care îl costa pe fiecare nouăzeci de franci pe lună. Având în sarcină numai masa de prânz, Agathe începu să-și reia obiceiurile din vremea când trăia soțul eu cu toate că Joseph. căuta s-o amăgească spre a o cruța „în cele din urmă află că cina ei costa aproape osulă de franci pe lună... Însăpăimântată de grozăvenia acestei cheltuieli și neînchipuindu-și că fiul său ac putea să câștige

bani mulți pic tind femei goale, obțin, datorită abatelui Loraux, duhovnicul să a, o slujbă de șapte sule de lianei pe an într-un birou de loterie aparținând contesei de Bauvan, văduva unui comandant de șuani⁷. Birourile de loterie, hărăzite îndeosebi văduvelor protejate, asigurau de foarte multe ori mijloacele de trai ale unor astfel de familii. Dar, sub Restaurație, dată fiind greutatea de a răsplăti, în limitele guvernării constituționale, toate serviciile făcute, se luase hotărârea să se dea aristocratelor scăpătate, nu unul, ci două birouri de loterie, ale căror încasări mergeau de la șase până la zece mii de franci. În acest caz, văduva generalului sau a nobilului astfel protejat nu ținea ea singură birourile, ci angaja giranți părtași la câștig. Când acești giranți erau burlaci, nu se puteau lipsi și de un funcționar; căci biroul trebuia să fie întotdeauna deschis, de dimineață până la miezul nopții, iar registrele, corespondența cerută de Ministerul de Finanțe erau de altminteri considerabile. Contesa de Bauvan, căreia abatele Loraux îi vorbi despre și Lua (ia văduvei Bridau, făgădui că, în cazul când girantul ei ar pleca, serviciul lui va reveni Agathe; dar, până una, alta, prevăzu pentru văduvă o leafă de șase sute de franci. Obligată să fie la birou de la ceasurile zece dimineața, biata Agathe abia își făcea rost de timpul necesar pentru cină. Se întorcea la șapte seara la birou, de unde nu putea pleca înainte de miezul nopții. Timp de doi ani nu se întâmplă ca Joseph să nu vină să-și ia mama, seara, s-o conducă acasă, în strada Mazarine, și adeseori venea s-o ia și la masă; prietenii săi îl văzură părăsind opera, teatru] italian și cele mai strălucite saloane ca să fie înainte de miezul nopții în strada Vivienne.

Agathe ajunse curând de tot să-și trăiască viața cu acea monotonă regularitate în care persoanele lovite de supărări cumplite își găsesc un punct de sprijin. Dimineața, după ce deretica în cameră, unde nu se mai vedeau nici pisici, nici păsărele, pregătea micul dejun la gura

căminuhii, îl ducea în atelier, unde mânca împreună cu fiul ei. Aranja camera lui Joseph, stingea focul în odaia ei, venea să lucreze în atelier, așezându-se lângă sobița de tuci, și ieșea din odaie de îndată ce veneau vreun prieten sau modelele. Deși nu se pricepea la pictură și n-o interesau mijloacele de expresie ale acestei arte, liniștea neclintită a atelierului îi plăcea. Din acest punct de vedere, nu făcu niciun progres, nu se străduia nici măcar să simuleze vreo preocupare, se mira* tare, văzând cită importanță se dădea culorii, compoziției, desenului. Când vreunul dintre adepții cenaclului sau câte un pictor prieten al lui Joseph, ca Schinner, Pierre Grassou, i. eon de Lora, tinerelul ucenic numit pe atunci Mistigris discutau, ea se apropia și se uita cu atenție, dar nu se dumirea ce anume dintr-un tablou stârnea atâtea vorbe mari și dădea prilej la discuții însuflețite. Îi lucra fiului ei rufăria, îi dregea ciorapii; ajunse să-i curețe și paleta, să strângă cârpe ca să-i șteargă periile, să-i pună atelierul în rânduială. Dându-și seama că mamă-sa se pricepea în aceste lucruri de amănunt, Joseph o copleșea cu tot felul de atenții. Dacă mama și fiul nu se înțelegeau în ce privește arta, se legară minunat prin dragoste. Mama avea un plan al ei.

Când Agathe crezu că-l câștigase pe Joseph, într-o dimineață, în timp ce fiul ei schița un tablou imens, realizat mai târziu și care nu găsi înțelegere, îndrăzni să spună cu glas tare:

— Doamne, ce-o fi făcând el?

— Cine?

— Philippe I

— A, el, băiatul ăsta trage targa pe uscat. O să se formeze...

— Dar a mai cunoscut sărăcia și poate cf sărăcia ni l-a schimbat. Dacă ar fi fost fericit, s-ar fi ales un copil cumsecade...

— Crezi, dragă mamă, că a suferit în călătoria aceea? Te înșeli: a dus-o în petreceri la New York, ca și aici.

— Dacă suferă însă prin preajma noastră, ar fi îngrozitor...

— Da, răspuse Joseph. Cât despre mine, aş da bucuros ceva bani, dar nu vreau să-l văd în ochi. A omorât-o pe sărmana Descoings.

— Aşadar, continuă Agathe, n-ai vrea să-i faci un portret?

— Pentru tine, mamă, aş îndura orice. Voi încerca să-mi amintesc doar un singur lucru: că mi-e frate.

— Portretul lui în uniformă de căpitan de dragoni călare?

— Da, am aici un cal frumos, copie după Gros, şi lot nu ştiam la ce să-l folosesc.

— Ei, atunci du-te şi întreabă-l pe prietenul lui ce-i cu dânsul!

— Am să mă duc.

Agathe se ridică de pe scaun: foarfecele, toate sculele de lucru se împrăştiară pe jos; se apropie, îl sărută pe Joseph pe cap şi ascunse două lacrimi în părul său.

— E patima ta băiatul ăsta, zise el, şi fiecare avem cele o nenorocită de patimă.

Spre seară, Joseph se duse în strada du Sentier şi acolo se întâlni, la ceasurile patru, cu fratele său, care îl înlocuia pe Giroudeau. Bătrânul căpitan de dragoni ajunsese casier la un ziar săptămânal întemeiat de nepotul său. Deşi Finot rămase proprietar al ziarului, pe care îl transformase. Într-o societate pe acţiuni, toate în mâna sa, drept proprietar şi redactor-şef trecea în ochii lumii unul dintre prietenii săi, numit Lousteau; acesta era chiar fiul subdelegatului din Issoudun, pe care bunicul lui Bridau voise să se răzbune şi, prin urmare, nepotul doamnei Hochon. Ca să-i facă plăcere unchiului său, Finot îl pusese pe Philippe în locul rămas liber, micşorându-i însă leafa la jumătate. Apoi, în fiecare zi, la ceasurile cinci, Giroudeau verifica atent casa şi lua banii strânşi din încasări. Coloquinte, invalidul care slujea drept servitor de birou şi

făcea cursele în oraș, îl mai supraveghea și el pe Philippe. Philippe se purta bine de altminteri. Cei șase sute de franci din leafă și cei cinci sute de franci de pe urma Legiunii de Onoare îi asigurau un trai cu atât mai bun, cu cât, având asigurat încălzitul pe toată ziua și petrecând și serile la teatre, unde intra fără să plătească, n-avea de cheltuit decât pe hrană și pe locuință. Când iniță Joseph, Coloquinte tocmai pleca și ducă hârtie timbrată pentru acte, iar Philippe își peria mânecutele de pânză verde.

— Ia te uită, iacă și piciul, exclamă Philippe. Ei bine, atunci luăm cina împreună; mergi cu noi la Operă; Florine și Florentine au o lojă. Mă duc cu Giroudeau, ai să stai și tu cu noi și ai să faci cunoștință cu Nathan!

Își luă bastonul cu măciulie plumbuită și-și muie între buze trabucul.

— Nu pot să primesc invitația ta, trebuie s-o conduc pe mama, luăm masa la pensiune.

— Ei, da, cum o duce biata femeie?

— N-o duce rău, răspunse pictorul. Am refăcut portretul tatălui nostru și pe al mătușii Descoings. L-am isprăvit pe al meu și aş vrea să i-l dăruiesc mamei pe-al tău în uniforma dragonilor din Garda Imperială.

— Bună idee!

— Dar trebuie să vii să pozezi...

— Sunt silit să stau închis zi de zi în această colivie de păsări, de la ceasurile nouă 4 a cinci după amiază...

— Două duminici mi-ar ajunge.

— Ne-am înțeles, țincule, reluă fostul ofițer de ordonanță al lui. Napoleon, aprinzându-și țigara de foi la lampa portarului

În drum spre restaurantul din strada de Beaune, unde se duceau să ia masa, în timp ce-i povestea mamei cum îl găsisese pe Philippe, Joseph simți că brațul ei tremura sub al său și văzu cum bucuria îi ilumina obrazul veștejit; biata femeie răsufla cum răsuflă cineva ușurat de-o mare povară. A doua zi nu știu ce să mai facă pentru Joseph:

plină de recunoștință și de fericire, îi împodobi atelierul cu flori și îi cumpără două jardiniere. În prima duminică în care Philippe urma să vină să pozeze, Agathe avu grijă să pregătească în atelier un prânz din cele mai bune... Puse totul pe masă, fără să uite sticla de rachiu umplută numai pe jumătate. Se așează în dosul unui paravan în care făcu o gaură. Fostul dragon își trimisese din ajun uniforma, pe care ea nu se putu opri să n-o sărute. În timp ce Philippe poza, îmbrăcat, pe unul din acei cai împăiați pe care îi au șelarii și pe care Joseph îl închinase, Agathe fu nevoită, ca să nu-și trădeze prezenta, să plângă numai când cei doi frați vot beau între ei. Philippe poză timp de două ceasuri înainte de prânz și două ceasuri după aceea. La trei după amiază se îmbracă iar în hainele lui obișnuite și, tot trăgând din țigara de foi, propuse a doua oară fratelui său să meargă să cineze împreună la „Palais-Royal”. Își sună monedele de aur în buzunarul de la jiletcă.

— Nu. răspunse Joseph, mă sperii când te văd cu aur.

— Ah, ce dumnezeu! O să aveți mereu o părere proastă despre mine în casa asta? rosti locotenent-colonelul cu glas tunător. Nu poate oare face omul și economii?

— Nu, nu, răspunse Agathe ieșind din ascunzătoare și ducându-se să-și sărute fiul. Joseph, să mergem să luăm cina cu dânsul.

Joseph nu îndrăzni să-și dojenească mama; își îmbracă hainele de seară și Philippe îi duse pe strada Montorgueil, la „Rocher de Cancale”, unde le oferă o cină strașnică, a cărei notă de plată atinse o sută de franci.

— Drace, zise Joseph îngrijorat, cu o mie o sută de franci leafă, tu faci, ca și Ponchard, în *La Dame blanche*?. economii de-ai putea cumpăra o moșie.

— Zexe! I am prins norocul de coadă, răspunse dragonul, care băuse peste orice măsură.

Ascultând aceste vorbe spuse în pragul ușii și înainte de a se sui în trăsură spre a merge la teatru, căci Philippe

Își ducea mama la Cirque-Olimpique. singurul teatru unde duhovnicul ei îi îngăduia să meargă, Joseph strânse brațul mamei sale, care se prefăcu pe dată a fi cam bolnavă și refuză să meargă la spectacol. Philippe îi conduse apoi. pe mamă-sa și pe frate-său, până în strada Mazarine, unde, când se văzu singură cu Joseph în mansarda ei, rămase tăcută ud lung răstimp. În duminica următoare, Philippe veni să pozeze. De data aceasta, mamă-sa asistă la ședință. Servi dejunul și putu să-i pună câteva întrebări dragonului. Află astfel că nepotul bătrânei doamne Hochon. prietena mamei sale. juca un oarecare rol în literatură. Philippe și prietenul său Giroudeau se învârteau într-o lume de ziaști, de actrițe, de librari și se bucurau de considerație în calitatea lor de casieri. Tot bând într-una rachie de cireșe în timp ce poza, după prinz, lui Philippe i se dezlegă limba. Începu să se laude că, peste puțină vreme, va ajunge iarăși un personaj cu vază. Dai la întrebarea lui Joseph cu privire la mijloacele sale bănești nu răspunse. Din întâmplare, ziarul nu apărea a doua zi, întrucât era sârbătoare, și Philippe, ca să scape o dată, propuse să vină să pozeze în ziua următoare. Joseph îi aduse la cunoștințe că data deschiderii Salonului se apropia, și cum nu avea bani să cumpere rame pentru două tablouri nit putea să și-i procure decât isprăvind copia după un Rubens, pe care ținea s-o aibă un negustor de tablouri numit Magus. Originalul aparținea unui bogat bancher elvețian care nu i-l împrumutase decât pe zece zile: ziua de mâine fiind ultima, ședința trebuia deci numaidecât amânată pe cealaltă duminică.

— Asta-i? întrebă Philippe uitându-se la tabloul de Rubens, așezat pe șevalet.

— Da, răspunse Joseph. Face douăzeci de mii de franci. Iată ce poate crea un geniu. Sunt tablouri care valorează sute de mii de franci.

— Mie îmi place mai mult copia ta, observă dragonul.

— G tânără, glumi Joseph; dar copia mea nu face

decât o mie de franci. Trebuie să o mai completez mâine cu unele nuanțe de culoare ale originalului, s-o îmbătrânesc, ca să nu se deosebească de el.

— Rămâi sănătoasă, mamă, zise Philippe sărutând-o pe Agathe. Pe duminica viitoare.

A doua zi, Elie Magus urma să vină să-și ia copia. Pierre Grassou, un prieten al lui Joseph, care lucra pentru acest negustor, ținea să vadă copia după ce va fi fost isprăvită. Ca să-i joace un renghiu, când îl auzi bătând la ușă, Joseph Bridau puse copia sa, lustruită în chip deosebit, în locul originalului și așeză originalul pe șevalet. Îl păcăli astfel de-a binelea pe Pierre Grassou de Fougères, care se minună de grozava ispravă a lui Joseph.

— Ai să-l înșeli oare pe Elie Magus? întrebă Pierre Grassou.

— Să vedem, răspunse Joseph.

Negustorul nu veni. Era târziu. Agathe luă cina la doamna Desroches, care își pierduse de curând soțul. Joseph îi propuse deci lui Pierre Grassou să cineze cu dânsul la pensiune. După cum îi era obiceiul, când coborî îi lăsă portăresei cheia de la atelier.

— Trebuie să pozez astă-seară, îi spuse Philippe portăresei la un ceas după plecarea fratelui său. Joseph are să se întoarcă, îl aștept în atelier.

Portăreasa îi dădu cheia. Philippe urcă, luă copia crezând că ia originalul, apoi coborî, restitui portăresei cheia prefăcându-se că uitase ceva, se duse și vându Rubens-ul cu trei mii de franci. Avusese prevederea să-l anunțe pe Elie Magus din partea fratelui său să nu vină decât a doua zi. Seara, când Joseph se întoarse acasă, aducând-o pe mamă-sa de la văduva Desroches, portarul îi pomeni despre toana fratelui său, care plecase la câteva clipe după ce intrase în casă.

— S-a isprăvit cu mine dacă n-a avut delicatețea să ia doar copia, exclamă pictorul ghicind furtul. Urcă cele trei etaje, se năpusti în atelier și strigă: Slavă domnului I a fost

ceea ce va fi până la moarte: un mârșav ticălos I

Agathe, care îl urmase pe Joseph, nu înțelegea nimic din aceste vorbe, dar, după ce fiul său i le explică, rămase locului în picioare, fără o lacrimă în ochi.

— Nu mai am, așadar, decât un singur copil! rosti ea cu glas slab.

— N-am vrut să-l facem de ocară în ochii străinilor, urmă Joseph; dar de data aceasta, trebuie să dăm ordin portarului să nu-l mai primească în casă. De-acum încolo, vom ține cheile la noi. Am să isprăvesc afurisita lui mutră din memorie, îi lipsesc doar câteva trăsături de penel.

— Lasă-l cum e, mi-ar face prea rău să-l văd, răspunse mama, mâhnită până în adâncul sufletului și uluită de atâta mișelie.

Philippe știuse pentru ce anume îi trebuiau lui Joseph banii ce urma să-i ia pentru copie, își dădu seama în ce nenorocire îl afunda pe fratele său, și nu avusese niciun scrupul. După această ultimă faptă mârșavă, Agathe nu mai pomeni despre Philippe; pe chipul ei se vedea expresia unei deznădejdi amare, reci și tăcute! un gând o doboră.

„Într-o zi, își zicea în sinea ei, îl vom vedea pe Bridau în fața tribunalului!”

După două luni, pe vremea când Agathe urma să intre la biroul de loterie, într-o dimineață, se prezentă s-o vadă pe doamna Bridau, care lua masa cu Joseph, un bătrân militar ce se dădu drept prieten al lui Philippe și spuse că e adus de o chestiune urgentă. Când Giroudeau se recomandă, mama și fiul tremurară cu atât mai tare, cu cât fostul dragon avea un chip de bătrân lup de mare care nu prea inspira încredere. Ochii săi cenușii stinși, mustața sură, rămășițele părului zbârlite în jurul craniului de culoarea untului proaspăt îi dădeau un anumit aer de om decăzut, libidinos. Era îmbrăcat într-o redingotă veche de culoare cenușiu-închis, împodobită cu panglica de ofițer a Legiunii de Onoare, și care se încheia anevoie peste o burtă de bucătar în armonie cu gura până la urechi, cu

umerii puternici. Bustul său se lăsa în voia unor picioare pipernicite. În sfârșit, pielița rumenită de pe umerii obrazilor dezvăluia o viață de chefliu. Partea de jos a falcilor, foarte zbârcite, se revârsa dintr-un guler de catifea neagră ponosită. Între alte podoabe, fostul dragon purta în urechi niște cercei de aur cât toate zilele.

— Ce arătare I își zise în sinea sa Joseph, folosind termenul popular de prin ateliere.

— Doamnă - zise unchiul și casierul lui Finot, fiul dumneavoastră se află într-o situație atât de nenorocită, încât le este cu neputință prietenilor săi să nu vă Toage să luați parte la sarcinile îndeajuns de grele pe care el ni le impune; nu poate să-și mai îndeplinească slujba la ziar, și domnișoara Florentine, de la teatrul „Porte-Saint-Martin”, îl ține acasă la dânsa, în strada Vendôme, într-o biată mansardă. Philippe trage să moară; dacă fratele său și dumneavoastră nu puteți plăti doctorul și doctoriile, ne vom vedea nevoiți, în interesul chiar al vindecării, să luăm toate măsurile ca să fie transportat la Capucini⁸¹; dacă am avea însă trei sute de franci l-am ține pe loc; îi trebuie neapărat o îngrijitoare, iese seara în timp ce domnișoara Florentine e la teatru și înghite atunci lichioruri excitante, dăunătoare bolii sale și tratamentului prescris; și, fiindcă îl iubim, asta ne mâhnește tare. Bietul băiat și-a pus zălog pensia pe trei ani, la ziar a fost provizoriu înlocuit, și n-are para chioară; dar se va omorî, doamnă, dacă nu-l instalăm în sanatoriul doctorului Dubois. În acest azil decent se cere plată de zece franci pe zi. Noi vom face rost, eu și Florentine, de bani pe o jumătate de lună, iar dumneavoastră îngrijiți-vă de rest... Doar nu e vorba decât de două luni I

— Domnule, e greu ca o mamă să nu vă fie veșnic recunoscătoare față de ceea ce faceți dumneavoastră pentru fiul ei, răspunse Agathe; dar pe acest fiu l-am smuls din inima mea; iar cât despre bani, n-am niciun gologan. Ca să nu trăiesc pe spinarea fiului meu, aici de față, care

lucrează zi și noapte, se prăpădește muncind și merită toată dragostea mamei sale, intru și eu poimâine într-un birou de loterie ca ajutor de girantă. La vârsta mea I

— Dar dumneata, tinere, se adresă bătrânul dragon lui Joseph, ce zici? Nu faci pentru fratele dumitale măcar ceea ce fac o sărmană dansatoare de la „Porte-Saint-Martin” și un bătrân militar?

— Ascultă, domnule, izbucni Joseph scos din sărite, vrei să-ți exprim în limbaj de artist scopul vizitei dumitale? Ei bine, ai venit să ne tragi pe sfoară.

— Mâine deci, fratele dumitale va fi în spitalul du Midi.

— Unde se va simți foarte bine, urmă Joseph. Dacă aş ajunge vreodată într-o asemenea stare, eu acolo m-aş duce I

Giroudeau plecă foarte dezamăgit, dar și nespus de umilit că va trebui să instaleze la Capucini pe un ora care transmisese ordinele împăratului în cursul bătăliei de la Montereau. După trei luni, spre sfârșitul lui iulie, într-o dimineață, ducându-se la biroul său de loterie, Agathe, care apuca pe la Pont-neuf ca să nu dea cele cinci centime la podul des Arts, observă de-a lungul dughenelor de pe cheiul de l'École, pe unde mergea paralel cu parapetul, un om purtând pe hainpecetea mizeriei de a doua categorie și care o făcu să-i vină amețală: i se păru că seamănă oarecum cu Philippe. Există într-adevăr la Paris trei categorii 02 mizerie. Mai întâi, mizeria omului care păstrează aparentele și care are viitorul înaintea: mizeria tinerilor, a artiștilor, a oamenilor din societatea înaltă aflați într-un moment dat la strâmtoare. Semnele acestei mizerii nu se văd decât la microscopul observatorului celui mai încercat. Acești oameni constituie categoria cavalerilor mizeriei: încă mai umblă în cabrioletă. Într-a doua categorie se află bătrânii cărora totul le e indiferent, care își pun în luna iunie crucea Legiunii de Onoare la o redingotă de alpaca. E vorba de mizeria bătrânilor rentieri,

a bătrânilor funcționari care trăiesc la Sainte-Perinef² și care nici nu se mai sinchisesc de aspectul lor exterior. În sfârșit, mizeria în zdrențe, mizeria poporului, cea mai poetică de altminteri, și pe care Callot, Hogarth, Murillo, Charlet, Raffet. Gavarini, Meissonier^M, dimpreună cu arta o iubesc cu înfocare și se ocupă de ea, în timpul carnavalului mai cu seamă! Omul în care sărmanei mame i se păru că-și recunoaște fiul se situa la limita dintre ultimele două categorii. Agathe observă un guler din caleafară de uzat, o pălărie răpănoasă, niște cizme cu tocurele scâlciate și numai petice, o redingotă flenduroasă, cu nasturi din care căzuseră rondelele de os, cu clapele căscate sau zgârcite, ce se potriveau de minune cu niște buzunare paradite, și cu un guler plin de jeg. Unele scame spuneau îndeajuns de limpede că, dacă redingota conținea ceva, nu putea fi decât praf. Omul scoase din buzunarul unui pantalon cenușiu-închis, descusut, niște mâini negre, ca de muncitor. În sfârșit, pa piept, o flanelă de lină împletită, înnegrită de-atâta purtat, ieșea din mâneci, trecea peste pantaloni, se vedea paste tot, și (însă fără îndoială loc de cămașă. Philippe purta o apărătoare de soare din tafta verde și fir de alamă. Capul aproape pleșuv, pielița obrazului jigărit spuneau îndeajuns că ieșea din groaznicul spital du Midi. Și de pe redingota lui albastră, albită pe la cusături, nu lipsea panglica roșie, așa încât trecătorii să uitau la acest *viteaz*, fără îndoială victimă a ocârmuirii, cu o curiozitate amestecată cu milă; căci rozeta îi neliniștea și-i băga pe ultraregaliștii cei mai crânceni la niște îndoieli care cinsteau Legiunea de Cnoare. Pe acea vreme, deși se încercase să se arunce discreditul asupra acestui ordin printr-o înmulțire la nesfârșit a promoțiilor, Franța avea numai cincizeci și trei de mii de persoane decorate. Agathe se cutremură până în adâncul ființei. Dacă nu era cu putință să-l iubească pe acest copil, putea încă să sufere mu'. **t** ci în pricina lui. Atinsă de-o ultimă rază a dragostei de mamă, plânse când văzu că ilustrul

ofițer de ordonanță al împăratului se îndreaptă spre un debit de tutun să-și cumpere o țigară de foi, dar se oprește în prag: se scotocea în buzunar și nu găsea nimic. Agathe străbătu cu grabă cheiul, își scoase punga, o puse în mâna lui Philippe și o! un la fugă de parcă săvârșise o crimă. Două zile în șir n-a putut pune ceva în gură: îi stăruia înaintea ochilor îngrozitoarea înfățișare a fiului ei care se prăpădea da foame în Paris.

— După ce va isprăvi banii din punga mea, cine o să-i mai dea? se gândi ea. Giroudeau nu ne-a mințit: Philippe abia a ieșit din spital.

Nu mai vedea în! r-însul pe ucigașul sărmanei sale mătușe, pacostea familiei, hoțul din casă, jucătorul de cărți, bețivanul, stricatul de cea mai ticăloasă speță; vedea un convalescent muritor de foame, un fumător fără tutun.

La patruzeci și șapte de ani, Agathe arăta ca o femeie de șaptezeci. Luminile ochilor i se spălăciseră în lacrimi și în rugăciune. Dar nu primise încă ultima lovitură din partea feciorului său: prevederea ei cea mai cumplită se împlini. Se descoperi în acele zile o conspirație a ofițerilor în rândurile armatei și se striga pa străzi extrasul din *Monitor* care cuprindea amănunte asupra arestărilor.

Din fundul odăiței sale de dedesubtul unei scări, din biroul de loterie de pe strada Vivienne, Agathe auzi strigându-se numele lui Philippe Bridau. Leșină, și girantul, care îi înțelese durerea și necesitatea de a stărui pe lângă oameni cu vază. îi dădu un concediu de cincisprezece zile.

— Ah, dragul meu, noi suntem vinovați; noi cu se -, veritatea noastră prea mare l-am împins la asemenea faptă, îi spuse ea lui Joseph, așezându-se în pat.

— Mă duc la Desroches, zise Joseph.

În timp ce artistul încredința apărarea fratelui său lui Desroches, care trecea drept cel mai iscusit, cel mai abil dintre avocații Parisului și care, de altminteri, îndatora multe personaje cu trecere, între alții pe Lupeaulx, pe

atunci secretar general într-un minister, Giroudeau se prezentă acasă la văduvă, care, de data aceasta avu încredere într-însul.

— Doamnă, zise el, faceți rost de douăsprezece mii de franci și fiul dumneavoastră va fi pus în libertate, din lipsă de probe. E vorba să obținem cu bani tăcerea a doi martori.

— Voi face rost, răspunse biata mamă, fără să se gândească prin ce mijloace și de la cine.

Dar în momentele de grea cumpănă îți vine uneori cile-o inspirație; Agathe scrise nașei sale, bătrânei doamne Hochon, să ceară această sumă lui Jean-Jacques Rouget, pentru ca Philippe să poată fi salvat. Dacă Rouget ar refuza, o ruga pe doamna Hochon să-i împrumute ea acești bani, luându-și obligația să i-i dea înapoi în curs de doi ani.

Cu prima poștă, primi scrisoarea următoare:

Draga mea, cu țoale că fratele tău are patruzeci *de* mii de livre venit anual, fără a pune la socoteală banii economisiți de șaptesprezece ani, evaluați de domnul Hochon la peste șase sute de mii de franci, nu-i om să scoli de la el vreo lefcaie pentru niște nepoti pe care nici nu i-a văzut. În ce mă privește, nu știi se vede că nu voi putea dispune nici de șase livre atâta timp cât solul *meu* va fi *în* viață. Hochon e cel mai mare ovai din Issoudun; *nu știu* deloc ce tace cu banii, dar *nu* dă *nici douăzeci* de franci pe an nepoților; ca *să* împrumut de undeva, aș avea nevoie de autorizația lui **, și nu mi-ar da-o. N-am încercat să-i vorbesc nici măcar pe departe fratelui tău despre banii ăștia; află că și-a adus *în* casă o concubină căreia îi este prea supusă și plecată slugă. Ți-i mai mare mila să vezi cum e tratat bietul om în casa lui, cu toate că are o soră și nepoți. Ți-am dat a înțelege în mai multe rânduri că dacă ai fi aici, la Issoudun, *ai* putea să-ți scapi fratele și să smulgi pentru copiii tăi, din ghearele acestei lepădături, o avere de patruzeci, poate de șazeci de mii de livre venit anual; dar nu mi-ai dat niciun răspuns, sau poate nu am fost

îndeajuns de bine înțeleasă. De aceea mă văd silită să îi scriu acuma tară a ocoli nimic.

Iau parte din toată inima la nenorocirea abătută asupra la dar nu pot decât să le căinez, drăguța mea. Iată de ce nu-ți pol fi de niciun ajutor: *la* optzeci și cinci de ani, Hochon ia patru mese pe zi, mănâncă salată cu ouă tari seara și umblă cu o iuțeală uimitoare. Îmi voi trăi veleatul, căci el o să mă ducă la groapă, fără să fi văzut douăzeci de livre *în* punga mea. *Dacă* vrei să vii la Issoudun, să-l scoți pe fratele tău de sub înrâurirea concubinei, cum am toate motivele să cred că Rouget n-o să te primească acasă la el, îmi va fi greu să capăt de la bărbatul mea îngăduința de a le găzdui la mine. Dar poți veni, *în* privința asta *o* să-mi dea ascultare. Am un mijloc cu care pot *obține* lot ce vreau de la dânsul: îi pomenesc de testamentul meu. Mi-i așa de groază de una ca asta, încât nu m-am folosit niciodată de acest tertip; *dar* pentru tine lac orice.

Nădăjduiesc că Philippe al tău se va descurca până la urmă, mai cu seamă dacă vei lua un avocat bun dar *vino* cât mai repede la Issoudun. Închipuiește-ți că la cincizeci și șapte de *ani* tâmpitul tău de trate *e mai* păcătos și mai îmbătrânit decât domnul Hochon. Așadar, chestiunea e urgentă. Se și vorbește de un testament care v-ar răpi orice drept de moștenir?; dar, după spusele domnului Hochon, se *m*³: poate *încă* anula. Cu bine, draga mea Agathe, suți ajute dumnezeu I și biziue-te și pe nașa ta care te iubește

Maximilienne Hochon născută Lousteau

P.S. Nepotul meu Stienne, *care* scrie prin ziare Și care a legat, se zice, prietenie cu tiul tău Philippe, a venit să fi prezinte omagiile sale? Vino, te aștept, o să vorbim noi despre dânsul.

Această scrisoare dădu mult de gândit Agathe; o arată, fără îndoială, mai întâi lui Joseph, căruia fu nevoită să-i destăinuiască propunerea lui Giroudeau. Artistul, care devenea precaut de îndată ce era vorba de fratele său, îi

atrased atenția mamei că trebuie să-i comunice totul lui Desroches.

Surprinsă de această observație întemeiată, mama, însoțită de fiul ei, se duseră a doua zi dimineață, chiar la ceasurile șase, acasă la Desroches, în strada de Bussy. Acest avocat uscățiv, ca și răposatul său tată, cu glasul pițigăiat, cu obrazul aspru, cu ochi crunți, cu înfățișare de dihor care-și linge bolul de sângele puiului de găină, sări în sus ca un tigru când află de vizita și de propunerea lui Giroudeau.

— Cum să poată, doamnă Bridau! strigă el cu vocea lui spartă. Cât o să te mai lași înșelată de afurisitul ăsta de tâlhar care e fiul dumitale? Nu da nicio para I Răspund eu de Philippe; ca să-i salvez viitorul, țin să fie judecat de Curtea pa/r-ilor; vă temeți să nu-l vedeți condamnat, dar să dea Dumnezeu ca avocatul să înlesnească o condamnare împotriva lui! Du-te la Issoudun, salvează averea copiilor dumitale. Dacă n-ai să izbutești, dacă fratele dumitale a făcut un testament în favoarea acelei femei și dacă n-ai să poți obține anularea... ei bine, strânge cel puțin elementele unui proces de captație⁸⁵, am să-l conduc eu. Dar dumneata ești o femeie prea cinstită ca să știi cum să pregătești temeiurile unui proces de soiul ăsta I În vacanță am să mă duc eu la Issoudun... dacă oi putea.

Acest „am să mă duc eu” îl îngrozi pe artist. Desroches făcu semn din ochi lui Joseph s-o lase pe mamă-sa puțin înainte și îl opri o clipă lângă dânsul.

— Fratele dumitale e un mare ticălos. El este, cu voie sau fără voie, pricina descoperirii conspirației; nemernicul e așa de viclean, încât nu se poate afla adevărul în această privință. Nătărău sau trădător, poți să alegi ce vrei. Va fi, fără îndoială, pus sub supravegherea poliției, și asta-i tot. Fii liniștit, numai eu știu secretul acesta. Dă fuga la Issoudun cu mama durr. itale. ești ager la minte, caută să salvezi această moștenire.

— Să plecăm, mamă dragă, Desroches are dreptate,

zise Joseph, ajungând-o pe Agathe pe scări; am vândut cele două tablouri, să plecăm în Berry, doar ești liberă cincisprezece zile.

După ce-i scriseră doamnei Hochon ca să-i anunțe sosirea lor, Agathe și Joseph porniră a doua zi către seară spre Issoudun, lăsându-l pe Philippe în voia sortii. Diligenta trecu prin strada d'Enfer, să apuce pe drumul spre Orléans. Când Agathe zări Luxembourgul, unde Philippe fusese transferat, nu se putu opri să nu exclame:

— Dacă n-ar fi fost aliații⁸⁶, n-ar sta totuși aici!

Alți copii s-ar fi enervat, ar fi zâmbit de milă; artistul însă, aflându-se singur cu mamă-sa în cupeu, o apucă și o strânse la piept, zicându-i:

— O, mamă! ești mamă cum a fost Raphael pictor! Și vei fi mereu o neroadă de mamă!

Priveliștea și plăcerile drumului smulgând-o din necazurile sale, doamna Bridau începu, vrând-nevrând, să se gândească la scopul acelei călătorii. În chip firăsc, citi din nou scrisoarea primită de la doamna Hochon, care îl întărâtase atât de tare pe avocatul Desroches. Uimită de cuvintele *concubină* și *lepădătură*, folosite de pana unei septiiagenare pe cât de evlavioasă pe atât de respectabilă, ca să indice pe femeia care umbla să înghită averea lui Jean-Jacques Rouget, tratat și el drept *tâmpit*, Agathe se întrebă în sinea sa cum ar putea oare, prin prezența ei la Issoudun, să salveze o moștenire. Jo de **n**, acest biet artist așa de dezinteresat, știa prea puține despre legi. și exclamația rostită de maică-sa îl absorbi cu totul.

— Înainte de a ne trimite să salvăm o moștenire, prietenul nostru Desroches ar fi trebuit să ne explice mijloacele prin care s-ar putea pune mina pe ea, rosti el.

— Pe cât îmi amintesc, cu capul meu încă năucit de gândul c3 Philippe e în închisoare, fără tutun poate, așteptând să apară în fața Curții pair-ilor, răspunse Agathe, mi se pare că tânărul Desroches ne-a spus să stringent elementele unui proces de captalie, în cazul când

fratele meu ar fi făcut un testament în favoarea acestei... acestei... femei.

— E bun la de-astea, Desroches!... zise pictorul. Ei, dacă pe noi n-o să ne taie capul ce să facem, am să-l rog să plece el acolo.

— De ce ne-am sparge capul degeaba, făcu Agathe. Când o să ajungem la Issoudun, o să ne spună nașa ce-i de făcut.

Această convorbire, dusă în momentul când, după ce schimbaseră diligenta la Orléans, doamna Bridau și Joseph intrau în Sologne. arată îndeajuns că pictorul și mamă-sa nu erau în stare să joace rolul pe care cumplitul maestru Desroches li-l încredințase. Dar, întorcându-se la Issoudun, după treizeci de ani de absență, Agathe avea să găsească atâtea schimbări în moravuri, încât e nevoie să trasăm în vreo câteva cuvinte o descriere a acestui oraș. Fără o asemenea prezentare, ar fi greu să înțelegem eroismul desfășurat de doamna Hochon în ajutorul finei sale și ciudata situație a lui Jean-Jacques Rouget. Cu toate că doctorul o socotise pe Agathe ca fiind străină față de [lui său. era lucru din cale-afară de neobișnuit ca un frate să stea treizeci de ani fără să dea semn de viață surorii. Această tăcere își avea de bună seamă temeiurile ei în niște împrejurări ciudate, pe care alte rude decât Joseph și Agathe ar fi vrut de multă vreme să le cunoască. În sfârșit, existau între felul de viață al orașului și interesele membrilor familiei Bridau anumite raporturi ce se vor dezvălui chiar în cursul istorisirii.

Oricât nu i-ar face plăcere Parisului, Issoudun este unul dintre cele mai vechi orașe din Franța. Fără a lua în seamă prejudecățile istorice, care fac din împăratul Probus⁷ un Noe al galilor, Cezar a pomenit despre minunatul vin de la Champ-Fort (*de Campo Porii*), una dintre cele mai bune podgorii din Issoudun. Rigord⁸⁸ vorbește despre acest oraș în termeni care nu lasă nicio îndoială asupra numeroasei sale populații și asupra

imensului său comerț. Dar aceste două jttărturii fixează orașului o vârstă prea puțin însemnată față de mult îndepărtata sa obârșie. Într-adevăr, săpături recent făcute de către un savant arheolog din acest oraș, domnul Armand Peremet, au dat la iveală sub vestitul turn din Issoudun o veche biserică creștină din secolul al V-lea, singura pesemne care există în Franța. Această biserică păstrează, în chiar materialele sale, pecetea unei civilizații anterioare, fiindcă pietrele provin de la un templu roman pe locul căruia a fost înălțată. Așadar, după cercetările acestui arheolog, Issoudun, ca toate orașele Franței a căror terminație veche sau modernă conține un „*dun*” (*dunum*), ar oferi în numele său certificatul unei obârșii autohtone. Acest cuvânt *Dun*, apanajul oricărui colnic consfințit de cultul druidic⁸, ar dovedi existența unei așezări militare și religioase a celților. Romanii ar fi zidit sub *Dun*-ul galilor un templu închinat lui Isis ¹ De aici, după Chaumon, se trage numele orașului: *Is-sous-Dun* ¹⁹¹ *Îs* ar fi prescurtarea lui Isis. Richard Inimă de Leu⁹² a zidit într-adevăr vestitul turn, unde a și bătut monedă, deasupra unei bazilice din secolul al V-lea, al treilea monument al celei de a treia religii a acestui vechi oraș. Apoi a folosit biserica drept punct de oprire necesar înălțării zidului său de apărare și a păstrat-o, acoperind-o cu fortificații feudale ca și cu o manta. Issoudun era pe vremea aceea sediul puterii trecătoare a pâlcurilor de soldați prădători și a cetelor de derbedei, *condotlieri* pe care Henric al II-lea îi opuse fiului său Richard, pe atunci conte de Poitou’*, în zilele revoltei acestuia. Istoria Acvitaniei, care n-a fost scrisă de benedictini ^{e4}, nu se va mai scrie de fel, fiindcă nu mai există benedictini. Astfel că nu strică să se aducă lumină cât mai multă în această beznă arheologică din istoria moravurilor noastre, ori de câte ori se ivește prilejul. Atâă mărturie despre străvechea putere a Issoudunului ne-o dă canalizarea râulețului Tournemine, ridicat cu câțiva metri, pe o mare întindere a ținutului,

deasupra nivelului râului Theole, care înconjoară orașul. Această lucrare s-a datorat, fără nicio îndoială, geniului roman în arta construcțiilor. În sfârșit, cartierul mărginaș care se întinde de la castel spre nord e străbătut de o stradă numită, de peste două mii de ani, strada Rame. Cartierul însuși se cheamă foburgul Rome. Locuitorii acestui foburg, ale căror rasă, sânge, fizionomie au de allminteri trăsături caracteristice, se pretind descendenți ai romanilor. Sunt mai toți cultivatori de viță de vie și de o deosebită severitate în moravuri, datorită fără îndoială obârșiei lor și poate victoriei asupra pâlcurilor de soldați jefuitori și a cetelor de derbedei pe care i-au nimicit în secolul al XII-lea în câmpia Charost. După răscola din 1830, Franța a fost prea Irământată ca să mai fi putut da vreo atenție răzvrătirii cultivatorilor de viță de vie din Issoudun⁵⁵, cumplită de altminteri, și ale cărei amănunte nu s-au dat publicității; și nu fără motiv. Mai întâi, burghezii din Issoudun nu îngăduiră de fel trupelor să pătrundă în oraș. Ținură să fie ei înșiși răspunzători de cetatea lor, după datinile și obiceiurile burgheziei din evul mediu. Autoritățile se văzură nevoite să cedeze unor inși sprijiniți de șase sau șapte mii de podgoreni, care arseseră. poate arhivele și birourile contribuțiilor indirecte și care târâiau de pe-o stradă pe alta un slujbaş al accizului zicând la fiecare felinar: „Aci să-l spânzurăm!” Bietul om fu smuls din mâinile acestor furioși de către rjarda națională, care îl scăpă cu viață, băgându-l la închisoare sub cuvânt că o să fie dat în judecată. Generalul nu intră în oraș decât în urma unei înțelegeri făcute cu podgorenii, și dovedi curaj pătrunzind prin mulțime, căci în clipa când apăru la primărie, unul din foburgul Rome îi aruncă în gât cața (e vorba de acel cosor care, legat la capătul unei prăjini, slujește la curățatul pomilor) strigându-i: „Afară cu agenții, altfel nu stăm de vorbă!” Podgoreanul ar fi retezat gâtul celui pe care șaisprezece ani de război îl cruțaseră, dacă nu intervenea pe datu unul dintre capii răscoalei, căruia i

se făgădui că „se va cere Camerelor suprimarea sobolanilor de pivniță!...” e

În secolul al XIV-lea, Issoudun tot mai avea între? saizprezece și șaptesprezece mii de locuitori, rămășițele unei populații de două ori mai numeroase în timpul lui Rigord. Carol al VII-lea*7 avea un paiet care mai dăinuiește și astăzi, cunoscut până în secolul al XVIII-lea sub numele de Casa Regelui. Acest oraș, pe atunci centrul comerțului de lână, aproviziona o parte a Europei și fabrica, pe scară întinsă, postavuri, pălării și minunate mănuși de piele de ied. Sub Ludovic al XIV-lea, Issoudun, care a dat naștere lui Baron și lui Bourdaloue. era încă citat ca un oraș al eleganței, al vorbirii alese și al societății înalte. În a sa *Istorie a Sancerre-ului*, preotul Poupart susținea că locuitorii din Issoudun se deosebesc, între toți cei din provincia Berry, prin subtilitatea și deșteptăciunea lor naturală. Astăzi, această strălucire și această agerime au dispărut cu totul. Issoudunul, a cărui întindere învederează importanța sa de odinioară. Își atribuie o populație de douăsprezece mii de suflete, cuprinzând și cultivatorii de viță de vie din patru foarte mari cartiere mărginașe: din Saint-Paterne, din Bilatte, din Rome și din Alouettes. toate fiind un fel de orășele. Burghezia, ca și cea din Versailles, are unde să se învâртеască pe străzi. Issoudun continuă să mai facă afaceri bune cu linurile din regiunea Berry, deși acest comerț e amenințat de îmbunătățirile aduse rasei ovine care se introduc peste tot și pe care cei din Berry nu vor cu niciun preț să le adopte. Podgoriile din Issoudun produc un vin care se bea în două departamente și care, dacă ar fi lucrat așa cum îl lucrează regiunile Bourgogne și Gascogne pe al lor, ar ajunge unuh dintre cele mai bune vinuri din Franța. Din păcate, *să facem cum am apucat*, să nu inovăm nimic e lege pentru cei din partea locului. Podgorenii continuă să lase strugurii în zăcătoare cu ciorchini cu tot, ceea ce strică foarte mult un vin care ar putea să fie izvorul unor noi bogății și ar da

un impuls nou în activuarea regiunii. Datorită năsprelii pe care i-o dă ciorchinele, și care, se zice, se schimbă cu timpul, acest vin străbate un secol! Argumentul adus de podgoreni e îndeajuns de important în oenologie ca să fie dat publicității. Guillaume le Breton a proslăvit de altfel, în a sa *Philippide*", această însușire, consacrindu-i câteva versuri.

Decăderea Issoudunului se explică deci prin înclinarea de a se opune oricărui progres, împinsă până la negliobie și pe care chiar un singur fapt o va învedera. Când a fost vorba să se lucreze șoseaua de la Paris la Toulouse, era firesc să fie îndreptată de la Vierzon spre Châteauroux, prin Issoudun. Șoseaua ar fi fost mai scurtă decât îndreptând-o, cum s-a procedat, prin Vatan. Dar notabilitățile regiunii și consiliul comunal din Issoudun, a cărui deliberare există consemnată negru pe alb, se zice, cerură ca drumul să treacă prin Vatan, sub cuvânt că dacă șoseaua ar străbate orașul lor, merindele s-ar scumpi și ar fi în primejdie să plătească puii de găină un franc și cincizeci bucata. Un act analog nu întâlnești decât în regiunile cele mai sălbatice ale Sardiniei, ținut atât de populat, atât de bogat altă dată, și astăzi atât de pustiu. Când regele Carol-Albert, dintr-o lăudabilă intenție de a îmbunătăți condițiile de viață, vru să lege Sassari. a doua capitală a insulei, cu Cagliari printr-o trainică și minunată șosea, singura care există în această sa - vană. numită Sardinia, linia dreaptă a drumului cerea să se treacă prin Bonorva, district locuit de o populație nesupusă, cu atât mai asemănătoare cu triburile noastre arabe, cu cât se trage din Mauri. Înțelegând că sunt pe cale să fie corupți de civilizație, sălbaticii din Bonorva, fără a-și mai da osteneală să delibereze, aduseră la cunoștință împotrivirea lor față de planul ocârmuirii. Guvernul nu luă în seamă această împotrivire. Primul inginer care înfipse în pământ primul jalon se alese cu un glonț în cap și muri căzând peste acel jalon. Nu se făcu niciun fel de cercetare, și

șoseaua descrise o curbă care o prelungește cu opt leghe.

La Issoudun, scăderea continuă a prețului vinurilor care se consumă pe loc împlinind astfel dorința burgheziei de a trăi ieftin, pregătește ruina podgorenilor, din ce în ce mai împovărați de cheltuielile îngrijirii viilor și de impozite; tot așa, ruina comerțului de lână e pregătită de neputința de a îmbunătăți rasa ovină. Oamenii de la țară au o groază nespusă de orice fel de schimbare, chiar de aceea care li se pare a fi în folosul lor. Un parizian găsește la (ară un muncitor care mânca la prânz o foarte mare cantitate de pâine, de brânză și de legume; el îi dovedește că, dacă ar înlocui această hrană cu o bucată de carne, s-ar hrăni mai bine, l-ar costa mai ieftin, ar munci mai cu spor și nu și-ar istovi așa de curând forțele vitale. Băstinașul din Berry recunoaște că socoteala parizianului e dreaptă.

— Dar gura lumii, domnule I zise el.

— Ce gură?...

— Uite-așa, de ce-or să spună oamenii?

— Ar ajunge batjocura ținutului întreg, atrase atenția proprietarul moșiei pe care se petrecuse scena; îl vor crede bogat ca un burghez și, ce mai încoace* încolo, i-i frică de gura lumii, se teme să n-o fie arătat cu degetul, să nu fie luat la ochi drept un bicisnic sau bolnav... Așa suntem noiăștia de pe-aici I

Mulți burghezi rostesc această ultimă frază cu un sentiment de mândrie ascunsă. Dacă neștiința și deprinderea de a face numai cum a apucat odată, din părinți, sunt de neînvins la sate, unde țăranii sunt lăsați în voia lor, orașul Issoudun a ajuns la o deplină stare de lăncezire socială. Nevoită să lupte împotriva părăduirii averilor printr-i cumpătare în cheltuieli împinsă până la o foarte mare zgârcenie, fiecare familie își duce viața numai între pereții casei. De altminteri, societatea e mereu lipsită de antagonisme care dau vigoare, vioiciune moravurilor. Orașul nu mai cunoaște acea înfruntare a doua forțe căreia

i s-a datorat însuflețirea statelor italiene în evul mediu. Issoudun nu mai are nobili. Cetele derbedeilor, pâlcurile de soldați prădalnici, jaciile 10°, războaiele religioase și revoluția au suprimat toată nobilimea de aici. Orașul e foarte mândru de asemenea victorie. Issoudun a refuzat continuu, tot pentru a menține ieftinătatea traiului, să aibă o garnizoană. El a pierdut acest mijloc de legătură cu lumea, lipsindu-se și de câștigurile pe care le aduce o unitate militară. Înainte de 1756, Issoudun era unul dintre cele mai plăcute orașe de garnizoană. O dramă judiciară care a preocupat întreaga Franță, procesul locotenentului-general la ocolul unui bailiv 10 t, împotriva marchizului de Chapt, al cărui fiu, ofițer de dragoni, fu, pentru o aventură de dragoste, pe drept poate, dar în mod perfid, omorât, lipsi orașul de trupe începând din acea epocă. Cantonarea celei de a 44-a semibrigăzi, impusă în cursul războiului civil, nu fu de natură să împace populația cu tagma militară. Bourges, a cărui populație descrește la fiecare zece ani, e atins de aceeași boală socială. Cele două mari organisme se golesc de vitalitate. Desigur, ocârmuirea e vinovată de astfel de nenorociri. Cei de la guvern sunt datori să observe petele de pe corpul politic și să le tămăduiască, trimițând oameni energici, în localitățile bolnave, ca să schimbe fața lucrurilor. Vai I dimpotrivă, ei sunt bucuroși de o atât de funestă și funebră liniște. Și apoi, cum să trimiți administratori sau magistrați vrednici? Cui, în zilele noastre, îi convine să se îngroape în arondismentele unde purtarea conștiințioasă n-are prețuire? Dacă, din întâmplare, li se dă câte o slujbă pe acolo unor ambițioși care nu-s din partea locului, ei sunt cucerți în curând de forța inerției și încep să se deprindă cu această cumplită viață de provincie. Issoudunul l-ar fi toropit și pe Napoleon. Ca urmare a acestei situații deosebite, arondismentul Issoudun era în 1812 administrat numai de oameni băștinași din Berry. Stăpânirea se găsea deci anulată sau fără putere, în afară de cazurile, firește,

foarte rare, când justiția e silită să se miște din pricina gravității lor vădite. Procurorul regelui, domnul Mouilleron, era înrudit cu toată lumea, și loctiitorul său făcea parte dintr-o familie localnică. Președintele tribunalului, mai înainte de a ajunge la înalta sa demnitate, își câștigă mare faimă printr-o vorbă dintre acele care, în provincie, se prind de numele unui om și-i păstrează pentru toată viața faima de nerod. După ce terminase instrucția unui proces penal care urma să atragă pedeapsa cu moartea, zise către acuzat: „Bietul meu Pierre, situația ta e limpede, o să ți se taie capul. Asta să-ți fie o lecție!” Comisarul de poliție, comisar de sub Restaurație, avea rude peste tot în arondisment. În sfârșit, nu numai că înrâurirea religiei era nulă, dar preotul paroh nu se bucura de nicio stimă. Burghezia liberală, cicălitoare și incultă, istorisea niște lucruri mai mult sau mai puțin hazoase despre legăturile acestui om cu slujnica sa. Copiii se duceau lotuși la catehizare 102 și se împărtășeau; funcționa acolo mai departe un colegiu; se celebra slujba religioasă, se prăznuiau toate sărbătorile; se plăteau toate dajdiile, singurul lucru pe care Parisul îl cere provinciei; în sfârșit, primarul semna decizii; dar aceste acte ale vieții sociale se îndeplineau fiindcă așa apucaseră oamenii din moși strămoși. Așadar, moleșeala ocârmuirii se potrivea minunat cu situația intelectuală și morală a ținutului. Evenimentele istorisirii în curs vor zugrăvi, de altfel, efectele acestei stări de lucruri, care nu i chiar atât de unică în felul său, pe cât s-ar părea. Multe orașe în Franța și îndeosebi în sud se aseamănă cu Issoudun. Starea de lucruri pe care victoria burgheziei a adus-o în această capitală de arondisment se va întinde în toată Franța, chiar și la Paris, dacă burghezia continuă să dispună de politica externă și internă a țării noastre.

Acum, câteva cuvinte despre topografie. Issoudun se întinde de la nord la sud pe coasta unui deal care se rotunjește către șoseaua dinspre Châteauroux. La poalele

acestei măguri, s-a deschis cândva, pentru nevoile unor fabrici sau pentru a se inunda șanțurile meterezelor în vremea când orașul înfloreă, un canal numit acum *La Riviere Forceeși* ale cărei ape sunt abătute din Theole. Acest canal constituie un braț artificial, care se varsă în râul natural dincolo de cartierul mărginaș Rome, în locul unde se varsă și Tournomine și alte câteva ape curgătoare. Gârlele repezi, ca și cele două râuri, trec prin niște livezi destul de întinse, pe care le încercuiesc coline galbui sau albe, presărate cu puncte negre. Iată aspectul podgoriilor din Issoudun timp de șapte luni pe an. Podgorenii cotorăsc scurt via în fiecare an și nu lasă decât un ciot uricios și fără araci în mijlocul unei gropi în formă de pâlnie. De aceea, când vii dinspre Vierzon, dinspre Valan sau dinspre Châteauroux, ochiul, întristat de atâtea șesuri fără nicio variație, e plăcut surprins la vederea livezilor din Issoudun, insulă de verdeață în această parte a provinciei Berry, care aprovizionează cu zarzavaturi ținutul pe o întindere de zece leghe de jur-împrejur. Mai jos de cartierul Rome se întinde un (oarte mare teren mlăștinos, cultivat pe de-a-ntregul cu zarzavaturi și împărțit în două regiuni, care se numesc Ballanul de Jos și Baltanul de Sus. O lungă și largă cale înfrumusețată cu două alei lăturalnice de plopîi duce din oraș, printre livezi, spre o fostă mănăstire numită Frapesle, ale cărei grădini de o aparență rustică, unice în felul lor în arondisment, au primit numele pretențios de Tivoli1<M. Duminica, perechile de îndrăgostiți pe acolo își mărturisesc tainele. Urmele măreției de odinioară a Issoudunului ies la iveală, bineînțelese pentru ochiul unui observator atent, și cele mai vădite sunt despărțiturile orașului. Castelul, care forma altă dată el singur un oraș cu zidurile lui groase, și cu șanțurile sale pline de apă, constituie un cartier deosebit unde nu se intră astăzi decât pe vechile porți, (Te unde nu ieși decât pe cele trei poduri aruncate peste brațele celor două râuri și care singur are aspectul unui oraș de demult.

Din loc în loc se mai văd încă grozavele temelii ale meterezelor, pe care se înalță case. Deasupra castelului se ridică tumul, care constituia fortăreața lui. Cine stăpânea orașul întins împrejurul acestor două puncte fortificate trebuia să cucerească și turnul și castelul. A stăpâni castelul nu însemna să stăpânești și turnul. Foburgul Saint-Paterne, care, dincolo de turn, pătrunzând în câmpia cu livezi, are forma unei palete, e prea mare ca să nu fi fost, în vremurile cele mai îndepărtate, orașul însuși. Din evul mediu, Issoudunul, ca și Parisul, se va fi urcat pe colina sa și se va fi adunat laolaltă dincolo de turn și de castel. Această părere căpăta, în 1822, un fel de certitudine prin existența încântătoarei biserici Saint-Paterne, de cnrind dărâmală de către moștenitorul aceuia care o cumpărase de la Națiunea. Această biserică, unul dintre cele mai frumoase tipuri de biserică în stil roman ale Franței, a dispărut fără ca cineva să fi desenat portalul, care se păstrase foarte bine. Singurul glas ce se ridicase în favoarea salvării monumentului nu găsi răsunet nicăieri, nici în oraș, nici în district. Deși castelul din Issoudun are trăsăturile caracteristice ale unui oraș de demult, cu străzile sale strâmte și locuințele sale vechi, orașul propriu-zis, care fu cucerit și incendiat de multe ori în diferite epoci, mai cu seamă în timpul Frondei1M, când arse din temelii, are un aspect modern. Străzile, largi față de ale altor orașe, casele solid construite contrastează atât de izbitor cu înfățișarea castelului incit, în anumite tratate de geografie, Issoudunul e numit cel Frumos. Într-un oraș astfel organizat, fără nicio activitate, nici chiar comercială, fără vreo înclinare spre arte, fără preocupări științifice, unde fiecare ins stă retras între pereții casei sale, ceea ce trebuia să se întâmple se și întâmplă, sub Restauratie, în 1816, după ce războiul încetase: mulți dintre tinerii orașului nu găsiră nicio profesie demnă de a fi îmbrățișată și nu știură ce să facă până la căsătorie sau până când părinții aveau să fie lase averea moștenire. Plictisiți pe la

casele lor, acești tineri nu găseau cu ce să se distreze în oraș; și fiindcă, după o zicală din partea locului, *tinerețea trebuie să-și facă mendrele*, se puseră pe drăcovenii, spre paguba orașului. Le veni greu să opereze ziua-n amiaza mare. căci ar fi fost recunoscuți; și o dată plin sacul lor de nelegiuiri, ar fi fost în cele din urmă aduși în fața tribunalului corecțional. la prima greșală mai boacăină; aleseră deci cu destulă judecată ceasurile de noapte spre a juca orașenilor festele lor păcătoase. Astfel. În acele vechi rămășițe ale atâtor felurite civilizații dispărute, străluciră ca o ultimă văpaie urmele spiritului poznaș caracteristic moravurilor de altă dată. Acești tineri se desfătară cum se desfătau cândva Carol al IX-lea și curtenii săi, Henric al IV-lea și camarazii săi, și cum se desfăta odinioară tineretul în multe orașe de provincie. O dată legați prin nevoia de a se ajuta unul pe altul, de a se apăra și de a născoci isprăvi poznașe, ajunseră, prin ciocnirile de păreri, la acea culme de năzdrăvănie răutăcioasă caracteristică tinereții și care se observă până și la animale. Asociația le dădu ceva mai mult: micile plăceri pe care le procură misterul unei conspirații permanente. Își ziseră deci *Cavalerii Fără Treabă*. În cursul zilei tinerii poznași erau ca niște sfințișori, se prefăceau toți a fi de-o cumințenie fără seamăn; și, de altminteri, dormeau îndeajuns de târziu după nopțile în care săvârșiseră cine știe ce fapte rele. *Cavalerii Fără Treabă* începură cu boroboățele obișnuite: desprindeau și schimbau firme, sunau pe la uși, repezeau dând de-a dura cu zgomot năprasnic câte un butoi uitat de careva la poartă, până în pivnița vecinului pe care-l trezea atunci vuietul ca de explozie a unei mine. La Issoudun, ca în atâtea orașe, te scobori în pivniță pe o deschizătură a cărei gură, așezată la intrarea în casă, e acoperită cu o scândură groasă cu balamale, având drept încuietoare un coșcogeamite lacăt. Acești noi „descreierați” nu depășiseră încă, spre sfârșitul anului 1816, glumele pe care le fac în toate provinciile ștregarii mai mici și mai mărișori de ani.

Dar, în ianuarie 1817, *Cavalerii Fără Treabă* căpătară un mare șef și se distinseră prin niște isprăvi care, până în 1823, răspândiră un fel de teroare în Issoudun, sau cel puțin ținură meșteșugarii și burghezia într-o neîntreruptă spaimă.

Marele comandant fu un anume Maxence Gilet, zis mai simplu Max, al cărui trecut, și nu mai puțin forța și tinerețea, îl destinau pentru acest rol. Maxence Gilet trecea în Issoudun drept fiul natural al subdelegatului Lousteau, fratele doamnei Hochon, ale cărui purtări curtenitoare lăsaseră multe amintiri, și care își atrăsese, după cum ați văzut, ura bătrânului doctor Rouget în legătură cu nașterea Agathe. Dar, prietenia care îi lega pe amândoi înainte de a se certa, era atât de strânsă, încât, după o expresie din partea locului și a vremii, băteau bucuros aceleași drumuri. Așa încât se pretindea că Max s-ar putea să fie fiu: 1 doctorului tot atât de bine ca și al subdelegatului; dar nu era nici al unuia nici al celuilalt, căci tatăl său fusese un fermecător ofițer de dragoni în garnizoana din Bourges. Totuși, din cauza dușmăniei lor, din fericire pentru băiat, doctorul și subdelegatul se luptară fără încetare pentru această paternitate. Mama lui Max, nevasta unui biet lucrător de galenți din cartierul Rome, era, spre pierzania sufletului ei, de o frumusețe surprinzătoare, o frumusețe de transteverină¹,) 8, singura avere pe care o transmise fiului ei. Doamna Gilei, purtând în pânțe pe Max în 1783, dorise îndelungă vreme această binecuvântare a cerului, pe care gura lumii avu răutatea s-o atribuie aventurii amoroase a unuia dintre cei doi prieteni, fără îndoială spre a-i atâta pe unul împotriva celuilalt. Gilet, bețivan din coi care beau cu vadra, ocrotea destrăbălarea nevestei printr-o înțelegere tainică și o bunăvoință care nu sunt neobișnuite printre oamenii de jos. Pentru a face rost de protectori fiului ei, mama Gilet se feri să deschidă ochii taților falși. La Paris, ar fi fost milionară; ia Issoudun trăi când în belșug, când în sărăcie,

și la urma urmelor disprețuită. Doamna Hochon, sora domnului Lousteau, dădu câteva zeci de scuzi pe an ca Max să învețe carte. Această dărnicie, pe care doamna Hochon nu era în stare să și-o îngăduie din pricina zgârceniei soțului său, fu atribuită, firește, fratelui ei, aflat pe atunci la Sancerre. Când doctorul Rouget, care nu se simțea fericit ca burlac, remarcă frumusețea lui Max, plăti, până în 1805, la liceul internat, întreținerea celui căruia îi spunea *junele ștregar*. Cum subdelegatul muri în 1800, plătind timp de cinci a-mi întreținerea lui Max, doctorul părea că dă ascultare unui simțământ de amor propriu, chestiunea paternității rămânând tot nehotărâtă. Maxence Gilet, subiect de mii de glume, fu de altminteri în curând uitat. Și iată cum, în 1806, la un an după moartea doctorului Rouget, acest băiat, care părea a fi fost menit să trăiască o viață de primejdii, înzestrat de altfel cu o forță și cu o sprinteneală vrednice de luat în seamă, cuteza să săvârșească o sumedenie de fapte rele mai mult sau mai puțin primejdioase. Se și înhăitase cu nepoții domnului Hochon, ca să scoată din sărite burlăverzimea orașului; culegea fructele înaintea proprietarilor, sărind gardurile fără să-i pese de careva. Dracul de copil n-avea pereche la exercițiile de gimnastică cele mai năstrușnice; lucra la bare fără cusur, ar fi prins și iepurele din fugă. Înzestrat cu agerimea de ochi a unei piei roșii, îi plăcea foc vânătoarea. În loc să învețe, își trecea vremea trăgând la țintă. Cu banii sfeterisiți de la bătrânul doctor își cumpăra praf de pușcă și cartușe pentru o rablă de pistol pe care moș Gâlet, lucrătorul de galenți, i-l dăruise. Or. Într-o zi din toamna anului 1806, Mau. pe atunci în vârstă de șaptesprezece ani, săvârși un omor din imprudență, speriind, la scăpătatul zilei, o femeie tânără, însărcinată. peste care dăduse în grădina ei, unde intrase să fure poame. Amenințat de Gilet, tatăl său, care voia fără îndoială să scape de dânsul, zicându-i că o să i se taie capul, Max trase o fugă pe nerăsuflăte până la Bourges, unde găsi un

regiment în drum spre Spania, în care se înrolă. Povestea tinerei femei ucise n-avu nicio urmare.

Un băiat cu - energia lui Max nu se putea să nu se distingă, și se distinse atât de bine incit, luând parte la trei campanii, ajunse căpitan, căci puținică instrucție pe care o primise îi servi de minune. În 1809, în Portugalia, fu lăsat ca mort într-un grup de tunuri engleze, unde compania lui pătrunsese fără să se fi putut menține Max, capturat de englezi, fu trimis pe pontoanele spaniole din Cabrera **”***, cele mai îngrozitoare dintre toate E drept că se ceru pentru el crucea Legiunii de Onoare și gradul de comandant de batalion; dar împăratul era pe atunci în Austria, iar el își rezerva toată bunăvoința pentru acțiunile de mare strălucire desfășurate sub ochii săi și nu-i vedea cu ochi buni pe cei care se lăsau prinși de inamic mai presus de toate însă, îl nemulțumise prea de tot campania din Portugalia. Max stătu pe pontoane din 1810 până în 1814. În cursul acestor pat TU ani pierdu cu desăvârșire simțul moaal, căci pontoanele erau temnițe, doar fără criminali și răufăcători. Mai îmi i. spre a-și păstra libertatea de a gândi după voia sa, și pentru a se apăra de corupția care domnea în aceste mârșave închisori nedemne de un popor civilizat, tânărul și frumosul căpitan ucise în duel (se băteau acolo în duel într-un spațiu de șase picioare pătrate) șapte spadasini sau tirani de care curățî pontonul, spre marea bucurie a victimelor. Max domni peste pontonul său, datorită îndemnării nemaipomenite câștigate în mânăuirea armelor, forței trupești și dibăciei. Dar și el săvârși, la rândul lui, acte despotice; adună pe lingi dânsul câțiva lingușitori care lucrau în folosul său și care ajunseră curteni ai lui. În această școală a durerii, unde sufletele înăsprite nu se gândeau decât la răzbunare. unde sofismele ivite în mințile îmbâcsite îndrituiau gândurile cele mai rele, Max se strică până-n măduva oaselor. Își însuși părerile acelora care visau ia bogății agonisite cu orice preț, nedând înapoi în fața nici unei

acțiuni criminale, oricare i-ar fi fost rezultatele. cu condiția să fie îndeplinită fără dovezi. Într-un cuvânt. la încheierea păcii Max ieși pervertit, deși în fond nevinovat, numai bun să ajungă un ilustru politician într-o înaltă sferă socială, sau un ticălos în viața particulară, după capriciile destinului. Întorcându-se la Issoudun, află jalnicul sfârșit al tatălui și al mamei sale. Ca toți acei care se lasă în voia patimilor și care, vorba ceea. beau și mănâncă fiindcă nil se știe ce-aduce ziua de mâine, soții Gilet muriseră ia cea mai cumplită sărăcie, la spital. Aproape în același timp. vestea debarcării hii Napoleon la Cannes se împrăștie în toată Franța. Max nu găsi atunci altceva mai nimerit decât să plece la Paris să-și ceară gradul de comandant de batalion și crucea Legiunii de Onoare. Mareșalul care deținea pe atunci portofoliul Ministerului de Război își aduse aminte de frumoasa purtare a căpitanului Gilet în Portugalia; îl numi căpitan în gardă, ceea ce îi dădea, în regimentele de pe front, gradul de comandant de batalion; dar nu-i putu obține crucea.

— Împăratul, a spus că o vei câștiga în prima bătălie, îl asigură mareșalni.

Într-adevăr, împăratul și-l notă pe viteazul căpitan spre a fi decorat în seara luptei de la Fleurus, unde Gâlet se evidenție. După bătălia de la Waterloo. Max se retrase pe Loire. La liberare, marașalul duce de Feltre¹¹¹ nu-i recunoscă nici gradul, nici decorația. Soldatul lui Napoleon se întoarse la Issoudun într-o stare de exasperare îndeajuns de lesns da înțeles; nu voia să servească în armată decât având crucea Legiunii de Onoare și gradul de comandant d2 batalion. Ministerul găsi că aceste condiții întrec orice măsură din partea unui tânăr de douăzeci și cinci de ani, care nu era de neam, și ar fi putut ajunge astfel colonel la treizeci de ani. Max își înaintă deci demisia. Maiorul - fiindcă între ei bonapartiștii își recunoscuseră gradele câștigate în 1815 - își pierdu astfel leafa lui mică, numită demi-soldă, care li se acordase

ofițerilor armatei de pe Loire. Văzându-l pe acest tânăr chipeș, a cărui întreagă avere consta în douăzeci de napoleoni, cei din Issoudun se înduioșară, și primarul îi dădu o slujbă, cu o leafă de șase cute de franci, la primărie. Max, care împlini serviciul său timp de aproape șase luni, îl părăsi de bunăvoie, și în locul lui fu numit un căpitan, Carpencier, rămas ca și el credincios lui Napoleon. De pe atunci mare maestru al *Cavalerilor Fără Treabă*, Gilet începuse un fel de viață datorită căreia își pierdu stima celor mai de seamă familii ale orașului, de altminteri fără ca asta să i se arate fățiș; căci, știindu-se cât era de violent, toți se temeau de dânsul, chiar și ofițerii din oastea lui Napoleon care refuzări ca și el să mai slujească în armată, și se retraseră să trăiască la țară, în Berry. Puțina simpatie a băștinașilor din Issoudun față de Bourboni nu e întru nimic surprinzătoare, după cele pomenite mai sus. De aceea, proporțional cu importanța redusă și cu numărul populației, erau în acest orașel mai mulți bonapartiști c. ecât oriunde aiurea. Bonapartiștii ajunseră, se știe, mai toți liberali. Se numărau în Issoudun și prin împrejurimi cam vreo doisprezece ofițeri aflați în aceeași situație ca și Maxence și care îl aleseră șef. atât de mult le plucu; de la această atitudine făceau excepție, însă, pomenitul Carpentier, succesorul său, și un oarecare Mignonnet, fost căpitan de artilerie în gardă.

Carpentier, ofițer de cavalerie, ridicat de jos, se însură mai întâi și intră într-una din familiile cele mai cu vază ale orașului, Borniche-Hereau. Mignonnet, absolvent al Școlii politehnice, servise în armată într-un corp care își atribuisese un fel de superioritate asupra celorlalte. Militarii din armatele imperiale se împărțiseră în două tabere, cu o ușoară deosebire de vederi între ele. O bună parte avu față de burghez, față de civil, același dispreț pe care-l aveau nobilii față de oamenii de rând, sau cuceritorii față de cei cucerțiți. Aceștia nu respectau întotdeauna legile onoarei în raporturile lor cu lumea civilă, nu-i țineau prea de rău pe

acei care nu-i cruțau de fel pe burghezi. Ceilalți, și mai ales artileriștii pesemne, din pricina republicanismului lor, nu-și însușiră această doctrină, care nu tindea la nimic altceva decât la împărțirea în două Franțe: o Franță militară și o Franță civilă. Așa încât, dacă maiorul Potel și căpitanul Renard, doi ofițeri din cartierul Rome, ale căror păreri asupra civililor nu se deosebeau, fură totuși prietenii lui Maxence Gilet, maiorul Mignonnet și căpitanul Carpentier trecură de partea burgheziei, socotind purtarea lui Max nedemnă de un om de onoare. Maiorul Mignonnet, un omuleț uscățiv, demn, se îndeletnicea cu cercetarea problemelor pe care mașina cu aburi le aducea în discuție și trăia o viață modestă, vizitându-i des pe domnul și doamna Carpentier. Purtarea lui blândă și preocupările sale științifice îi câștigară stima întregului oraș. Așa încât se zicea că domnii Mignonnet și Carpentier erau cu *toiul altfel de oameni* decât maiorul Potel, căpitanul Renard, Maxence și ceilalți vizitatori obișnuiți ai „Cafenelei Militare”, care își păstrau obiceiurile din viața soldățească, dedându-se exceselor obișnuite sub Imperiu.

În momentul când doamna Bridau se întorcea la Issoudun, Max era deci ostracizat de societatea burgheză. De altminteri acest burlac își recunoștea singur atât meritele, cât și defectele, nu se prezenta de fel în societatea zisă *Cercul*, și nu se plângea niciodată nimănui de jalnicul dispreț îndreptat împotriva sa. cu toate că era tânărul cel mai elegant, cel mai bine îmbrăcat din Issoudun. cu toate ci cheltuia la bani cu nemiluita și avea. În mod excepțional, un cal, fapt tot atât de neobișnuit în Issoudun, ca și calul adus de lordul Byron la Veneția. Vom vedea în ce chip. deși sărac și lipsit de mijloace, Maxence ajunse arbitru elegant din Issoudun; căci mijloacele rușinoase care îi atraseră disprețul oamenilor timorați sau cu frica lui dumnezeu sunt legate de treburile care îi aduceau pe Agathe și pe Joseph la Issoudun. După îndrăzneala ținutei, după expresia fizionomiei, Max părea

că se sinchisește prea puțin de părerile celorlalți; era fără îndoială încredințat că într-o bună zi va plăti cu aceeași monedă celor care îl disprețuiau și că îi va stăpâni. De altminteri, dacă burghezia îl disprețuia pe Max, admirația pe care firea sa o stârnea în rândurile poporului constituia o contrapondere suficientă r curajul. Înfațișarea impunătoare, hotărârea nu putea să nu fie pe placul mulțimii, căreia depravarea ofițerului îi era de altminteri necunoscută, după cum. nici burghezii nu bănuiau cât era de mare. Max juca la Issoudun un rol întrucâtva asemănător cu al fierarului din Frumoasa iată din Perth¹¹¹: era campionul bonapartismului și al opoziției. Lumea se bizuia pe dânsul. după cum burghezii din Perth. se biziau pe Smith în împrejurări hotărâtoare. O dandana îl puse mai cu seamă în evidența pe eroul și victima celor o *sută de zHeu*².

În 1819, un batalion comandat de ofițeri regali? li, tineri ieșiți de la Casa Roșietu, trecu prin Issoudun îndreptându-se spre Bourges unde urma să-și stabilească garnizoana. Neștiind ce să facă într-un oraș atât de constituțional ca Issoudun, ofițerii se duseră să-și -petreacă vremea la „Cafeneaua Militară”. În toate orașele din provincie se află o cafenea militară. Acea din Issoudun. clădită într-un ungher al zidului de apărare în Place d’Aimes¹¹⁴ și ținută de văduva unui fost ofițer, slujea firește drept club banapartiștilor orașului, ofițerilor cu demi-soldă, sau celor care împărtășeau părerile lui Max și căroia starea de spirit a orașului Le îngăduia să-și exprime cultul lor față de împărat. Din 1816, începu să se dea la Issoudun.

În fiecare an, o masă spre a se sărbători aniversarea încoronării lui Napoleon.

Primii regaliști care veniră, trei la număr, cerură să li se aducă ziarele și, între altele, Cotidianul și *Drapelul alb* „5. Păreriile celor din Issoudun, ale celor care vizitau „Cafeneaua Militară” mai cu seamă, nu îngăduiau de fel

ziare regaliste. În cafenea nu se găsea decât *Comerțul*, nume pe care *Constituționalul*, suprimat printr-o decizie^{11*}, fu nevoit să-l ia timp de câțiva ani. Dar fiindcă, apărând prima dată sub acest titlu, își începu articolul de fond >cu aceste cuvinte: „*Comerțul este în esența sa constilu/ional*”, lumea continua să-i zică *Constituționalul*. Toți abonații înțelesesă jocul de cuvinte conținând mult spirit de opozi. Ție și destulă ironie, prin - care erau jugați să nu ia în seamă eticheta, băutura urmând a îi mereu aceeași. De la înălțimea tejghelei, casierița cea grasă răspunse zegaliștilor ca n-avea ziarele cerute.

— Ce ziare primiți atunci aici? Întrebă unul dintre ofițeri, un căpitan.

Chelnerul, un tinăir scund cu haină de postav albastru și sorț de pânză groasă, îi aduse *Corner fiii*.

— Aha, ăsta-i ziarul vostru I Aveți - și altul?

— Nu, zise chelnerul, e singurul.

Căpitanul xupse foaia opoziției, o azvârli bucăți-bucăți și scuipe peste ea - zicând:

— Adu dominoul I

În zece minute, vestea insultai aduse qpoziției constituționale și liberalismului în persoana sacrosanctă a ziarului - case ataca. preoții cu ironia și. curajul binecunoscute, ajunse la urechile tuturor a, se împrăștia ca lumina prin case; trecea din gură în gură, de la unul la altul. Aceeași - vorbă zbură deodată de pe buzele tuturor.: „Să-l înștiințăm pe Max:!” Max află în curând toată trășenia. JNioi n-apucaseră ofițerii să sfârșească partida de domino că Mas „însoțit de maronii Potel și de căpitanul Renard, intră în cafenea, urmat de treizeci de tineri dornioi să vadă cum se va sfârși această ispravă și rare mai toți se ojiriră strângându-se ladialtă în piața des Arroes. Cafeneaua se umplu curând.

— Chelner, ziarul *meu*! ceru Max cu glas domol.

Să jucă o mică scenă de comedie. Femeia cea grasă, făcând pe speriata și împăciuitoarea, zisa:

— Căpitane, l-am împrumutat cuiva.
— Du-te și adă-l, strigă unul dintre prietenii lui Max.
— Nu vă puteți lipsi de ziar? întrebă chelnerul. Nu-l mai avem.

Ofițerii cei tineri râdeau și aruncau priviri piezișe burghezilor.

— A fost rupt în bucăți, strigă un tânăr de prin partea locului, uitindu-se la picioarele tânărului căpitan regalist.

— Cine oare și-a îngăduit să rupă ziarul? întrebă Max cu o voce tunătoare, cu ochii numai văpăi și sculându-se de pe scaun cu brațele încrucișate

— Ba am și scuipat pe el, răspunseră cei trei ofițeri sculându-se și ei în picioare și privind-l pe Max.

— Ați insultat întregul oraș, rosti Max pălind tare de tot.

— Ei și? întrebă cel mai tânăr dintre ofițeri.

Cu o îndemânare, o îndrăzneală și o iuțeală pe care acești tineri n-o puteau bănuî, Max îi trase două palme ofițerului aflat cel mai aproape de dânsul și zise:

— Acum ai să pricepi despre ce-i vorba.

Plecară să se bată în duel în alea de la Frapesle, trei contra trei. Potel și Renard nu îngăduiau nici în ruptul capului ca Maxence Gilet să se bată singur cu cei trei ofițeri. Max își ucise adversarul. Maiorul Potel îl răni atât de grav pe al său, încât nenorocitul, un băiat de familie, muri a doua zi la spitalul unde fusese transportat. Cât despre al treilea, se alese numai cu o lovitură de spadă și îl răni pe căpitanul Renard, adversarul său. Batalionul plecă spre Bourges peste noapte. Această ispravă, care avu răsunet în Berry, îl consacră pe Maxence Gilet ca erou.

Cavalerii Fără Treabă, tineri toți - cel mai vârstnic n-avea încă douăzeci și cinci de ani - îl admirau pe Maxence. Unii dintre dâșii nu numai că nu împărtășeau mironoseala, severitatea familiilor lor față de

Max, dar chiar îi pizmuiau situația și îl socoteau foarte fericit. Sub un asemenea comandant, tagma făcu

minuni. Începând din luna ianuarie 1817, du trecu săptămână fără ca orașul să nu fie tulburat de o nouă trăsnaie. Max, ca un punct de onoare, pretinse cavalerilor să îndeplinească anumite condiții. Se promulgă și un statut. Acești diavoli ajunseră sprinteni ca niște elevi ai lui Amorosm, cutezători ca niște ulii, dibaci în toate exercițiile, puternici și iscușiți ca niște răufăcători. Atinseră desăvârșirea în meșteșugul de a se cățăra pe acoperișuri, de a se sui pe case, de a sări, de a umbla fără zgomot, de a stinge var, de a astupa o ieșire. Își adunară un arsenal de funii, de scări, de scule, de măști și deghizări de tot felul. Astfel, cavalerii atinseră supremul ideal al răutății, nu numai în execuție, dar și în conceperea isprăvilor. În cele din urmă căpătară acel geniu al răului care îl bucura într-atât pe Panurge 1 „1 care stârnește râsul și acoperă victima de un asemenea caraghioslâc, încât nici nu îndrăznește să se plângă. Acești fii de familie bună aveau de altminteri prin case complici care le îngăduiau să dobândească informații folositoare săvârșirii faptelor lor.

Pa un frig strașnic, acești diavoli împielitați transportau de minune o sobă dintr-o odaie în curte și o umpleau până sus cu lemne într-asa fel, încât focul ardea încă și dimineața. Se dădea de știre apoi în lungul și-n latul orașului că domnul cutărică (un avar) inrercase să-și încălzească ograda.

Se puneau toți uneori la pândă pe Strada Mare sau pe Strada de Jos, două străzi ce formează arterele principale ale orașului și în care dau multe strădui? transversale. Pitiți fiecare la colțul unui zid, la capătul câte uneia dintre aceste străduțe și în bătaia vântului, când era în toi somnul cel mai dulce în toate casele, începeau să țipe cu glasuri speriate, din poartă-n poartă, dintr-un capăt în celălalt al orașului: „Nu, zău, ce s-a întâmplat? Ce s-a întâmplat?” Aceste întrebări repetate îi trezeau pe burghezi, care ieșeau afară în cămașă și cu scufa de bumbac pa cap, c-o luminare în mână, punându-și tot felul

de întrebări, legând cele mai ciudate discuții, cu cele ui nedumerite mutredin lume.

Era pe acolb un biet legător de căiți, foarte bălno, care credea în dracii ca mai totf meșteșugari» oui provincie „lkicna inteo prăvălioară joasă. Cavaleiii, mascați cai diavoli „se năpusteau în dugheana. lui „noaptea, îl băgau în lada: cu răzuitură de hârtie și îi lăsau țlipând de anul singur ca din gură de ș-rpe. Bietul om își deștepta vecinii din somn și le povesteai despre aparițiile lui ILucifer „iar vecinii în zadar inc? ceau să-i deschidă ochii „să nu se mai lase înșelat. Legătorul de cărți era cât pe-aci să: înnebunească.

În toiul unei; ierni aspre „cavalerii dărâmară coșul din cabinetul de lucru al încasatorului dăjdiiilor a-L reclădiră în aceeași noapte unul perfect asemănător, fără să tacă cel mai mic zgomot „fără să lase nicio urmă: a trecerii lac pe acolo. Făcuseră coșul într-așa fel „incit să: umple die fum apartamentul. Perceptorului îi trebuiră două. luni de chinuri ca sâș. i dea seama, din se pricină cașul lui, care trăgea atât de bine „de care era așa. de mulțumit, îi juca asemenea r. enghiurv și: fu uevoil să-l construiască din nou.

Vârâraintr-azitrei maldăre de paie, peste care sur falseră praf de pucioasă și niște hârtii muiate în untdelemn, în hornul unei bătrâne bisericoase, prietenă a doamnei Hochon. Dimineața, când Făcutocul, sârmana bătifnă, o femeie liniștită și blâjină, crezu că aprinsese un vulcan. Pompierii sosiră, tot orașul dădu fuga ratr-acolb și fiindcă între pompieri se afla» și câțiva *Cavaleri Fără Treabă*, ihuncitară casa bătrâniei, cuprinsă acum de teama înecul Vii după ce o zgâlțâise spaima focului. Femeia se îmbolnăvi de atâta spaimă.

Când voiau să fină pe careva toată noaptea cui arma Ta picior și-n neliniști cumplite, cavalerii trimiteau o scrisoare anonimă să-il dea din timp de veste că va fi călcat de hoți; apoi, o luau unu] după altul pe lângă pereții

sau pe sub ferestrele casei cu pricina, chermndu-se între dânsii prin fluierături.

Una dintre cele mai nostime (farse, de ca-e se citeș - tatară multă vreme cei din oraș și o mai povestesc încă și astăzi, e următoarea: trinaiseră tuturor moț

tenitoiilor unei doamne bătrâne și tare zgârcită, că re urma să lase o mare moștenire, câte un bilețel e & vestea moartea ei și îi poftea să se prezinte precis la ceasul când se vor pune sigiliile. Cam optzeci dintre acei moștenitori sosiră din Vatan, din Saint-Flbrent, din Vierzon și de prin împrejurimi, toți în mare doliu, dar îndeajuns de bucuroși, unii cu nevestele, văduvele cu fiii, copiii cu părinții, care într-o cari oii, care Lnti-o cabrioletă împletită din nuielușe de răchită, caze într-o cărată păcătoasă. Închipuți-vă scenele petrecute între slujnica bătrânei doamne și primii sosiți! apoi ce consultații pe la notar I Parcă ar fiș fost răzmerită în tot Issoudunul, nu alta I În sfârșit, într-o bună zi, subprefectul avu îndrăzneală să socoată această stare de lucruri cu atât mai de nesuferit, cu cât era imposibil să se afle cine-ți îngăduia asemenea glume. Bănuielile cădeau într-adevăr asupra tinerilor; dar cum garda națională ființa pe atunci doar cu numele în Issoudun, cum nu era nicio garnizoană și cum locotenentul dejandarmi n-avea decât opt ostași pe lângă dânsul și nu-i trimitea în patrulare, era cu neputință să se găsească dovezi. Subprefectul fu trecut și el pe *lista neagră* și urmărit îndată ca un dușman al lor. Acest slujbaș mânca de obicei dimineața două ouă proaspete. Creștea găini în ogradă și adăuga maniei de a mânca ouă proaspete toana de a le fierbe el singur. Nici nevasta, nici slujnica, nimeni, după părerea lui, nu știa să fiarbă ouăle cum trebuie; le fierbea cu ochii pe ceas și se fălea că la asta nu-l întrece nimeni pe lume. Își fierbea ouăle de doi ani de zile, cu un succes care atrăsese mii de glume pe socoteala lui. I se luură timp de o innă, noapte de noapte, ouăle de la găini și fură puse în loc altele răscoapte. Subprefectul nu se putu dumeri de loc, și-și

pierdu renumele de subprefectul *ouai*. În cele din urmă mâncă altceva dimineața. Dar nici gând să dea cumva vina pe *Cavalerii Fără Treabă*, a căror farsă era prea bine ticluită. Max născoci să i se ungă burlanele sobelor, noapte de noapte, cu un ulei amestecat cu mirosuri atât de puturoase, încât îi era cu neputință omului să mai stea în casa lui. Dar nu li se păru de-ajuns: într-o bună zi, nevastă-sa, vrând să se ducă la liturghie, văzu că șalul îi fusese lipit pe dinăuntru cu o substanță atât de rezistentă, încât fu nevoită să se lipsească de el. Subprefectul își ceru mutarea. Frica și resemnarea bietului slujbaș statorniciră în mod definitiv puterea poznașă și tainică a *Cavalerilor Fără Treabă*.

Între strada de Minimes și pia (a Mizere se afla pa atunci o parte de mahala înconjurată de brațul acelu Riviere-Forcee în partea de jos, iar în cea de sus de către zidul de apărare, începând din piața des Armes până în târgul la Poterie. Acest soi de pătrat era bucșit de case cu o înfățișare jalnică, îngrămădite una într-alta și despărțite de niște străzi atât de strâmte incit ar fi fost cu neputință să treacă pe acolo doi oameni deodată. Partea asta a orașului, un fst de Curte a Minunilorut, era ocupată de oameni siraci sau cu profesii puțin bănoase, care trăiau în cocioabe și în acel soi de case atât de pitoresc numite, în vorbirea simplă, case deocheate. În toate timpurile a existat fără îndoială o mahala afurisită, cuib de oameni desfrânați și certați cu legea, căci una dintre aceste străzi se numește *strada Călăului*. E neîndoios că pe aici călăul orașului își avu locuinU cu *poartă roșie* timp de peste cinci secole. Ajutorul călăului din Châteauroux locuiește și acum acolo, dacă e să ne luăm după gura lumii, căci burghezimea nu-l vede niciodată. Podgorenii, ei singuri, mai țin legătura cu această ființă misterioasă, care a moț. trimit de la înaintașii săi darul de a tămădui fracturile și rănil. Odinioară, pe când orașul își dădea ifose de capitală, prostituatele își aveau aci sălașurile. Apăreau și

revânzători de lucruri ce nu-și prea găseau cumpărători, apoi telali, ale căror mărfuri expuse împrătesc locul, într-un cuvânt acea populație de obârșie îndoielnică peste care dăm în unghere asemănătoare cam în toate orașele, și unde stăpânesc unul sau doi evrei. În colțul uneia dintre aceste străzi întunecate. În partea cea mai însuflețită a mahalalei, s-a aflat din 1815 până în 1823, și poate chiar mai târziu.

O cârciumă ținută de o femeie numită mătușa Cognette. Cârciuma era instalată într-o casă destul de solid construită din bucăți de piatră albă puse una peste alta și cu locurile rămase libere între ele umplute cu pietricele prinse în mortar, având un etaj și un pod. Deasupra ușii strălucea o coșcogeamite ramură de molift, asemănătoare bronzului de Florența. Ca și cum acest simbol nu vorbea îndeajuns, sărea în ochi albastrul unui afiș lipit de pervaz și unde se vedea, dedesubtul inscripției: *Strașnica bere „Marte”*, un soldat oferind unei femei foarte decoltate un șuvoi spumos ce curgea din ulcior în paharul pe care ea i-l întinde descriind un arc de pod, totul de-o culoare ce l-ar da gata pe Delacroix 12°. Parterul cuprindea o foarte mare sală slujind și de bucătărie și de sufragerie: de grinzile bagdadiei atârnavu agățate în cuie proviziile trebuincioase acestui comerț. În spatele sălii, o scară în spirală ducea la catul de sus dar la piciorul scării se deschidea o ușă răspunzând într-o odăiță lungă, unde lumina venea dinspre una dintre acele curți de provincie strâmte, întunecate și înalte, semănând cu un burlan de sobă. Umbrită de o streășină și ferită, prin niște ziduri, de orice privire, această săliță sluja pușlamalelor din Issoudun pentru adunările lor. De ochii lumii, moș Cognet îi găzduia pe țărani în zilele de târg, dar, pe ascuns, era hangiuul *Cavalerilor Fără Treabă*. Acest moș Cognet, odinioară rindaș într-o casă bogată, o luase în căsătorie pe Cognetta, o fostă bucătăreasă de casă mare. În mahalaua Rome se continuă, ca și în Italia și în Polonia, să se dea

nevestei, după datina latinească, numele bărbatului, pus la feminin. Adunându-și laolaltă economiile, moș Cognet și nevastă-sa cumpăraseră această casă pentru a deschide acolo o cârciumă. Cognetta, femeie da vreo patruzeci de ani, de statură înaltă, grăsulie, cu nas ca Roxelana¹² t, pielea smeadă, părul negru ca păcura, ochii căprii, rotunzi și vii, o expresie de femeie deșteaptă și veselă, fu aleasă de Maxence Gilet drept Leonardă a tagmei¹²², datorită firii sale și îndemnării într-ale bucătăriei. Moș Cognet să tot fi avut cincizeci și șase de ani; era gros și scurt, nu ieșea din vorba nevaste-sii, și, după o glumă a ei repetată adeseori, mi vedea lucrurile decât cu ochi buni, fiind chior, la șapte aDi, din 1816 până în 1823, ți bărbatul și nevastă-sa păstraseră cea mai mare taină despre toate cele se întâmplaseră în toiul nopții acasă la ei, sau despre ce se uneltea acolo, și dovediră cea mai vie dragoste față de toți cavalerii; cât privește devotamentul lor. era nemărginit; ar putea fi însă considerat mai puțin vrednic de laudă, dacă se are în vedere că interesul le cheazășuia atât tăcerea cât și dragostea. La oricare ceas din noapte ar fi căzut cavalerii de la drum la ușa mătușii Cognette, bătând într-un anumit fel, moș Cognet, înștiințat de acest semnal, se scula din pat. aprindea focul și câteva luminări, deschidea ușa. se ducea în pivniță să scoată din vinurile anume cumpărate pentru cavaleri, iar Cognetla le pregătea un ospăț strașnic fie înainte, fie după isprăvile îndrăznețe hotărât? în ajun, sau în cursul zilei.

În timp ce doamna Bridau călătorea de la Orleaos spre Issoudun, *Cavalerii Fără Treabă* puseră la cale una dintre cele mai strașnice ghidușii ale lor. Un bătrân spaniol, fost prizonier de război, și care, după încheierea păcii, rămăsese în regiune, unde făcea un mic come; ¹ de cereale, sosise dis-de-dimineată la pia ții las la du-și căruța goală în preajma turnului din Issoudun. Maxence, ajuns primul la întâlnirea dată pentru acea noapte la piciorul turnului, fu întrebat încet:

— Ce avem de făcut în noaptea asta?

— Căruța lui moș Fario e-aici, răspunse el. Era gata-gata să-mi rup nasul într-însa; s-o ridicăm mai întâi pe movila de pământ de la piciorul turnului, pe urmă o să mai vedem noi.

Când Richard construi turnul din Issoudun, îl așeză, cum s-a spus. pe ruinele bazilicei înălțate în locul templului roman și al Dun-ului celtic. Aceste ruini. care înfățișau fiecare un lung șir de secole, alcătuiră un deal plin de monumente din trei epoci. Turnul lui Richard Inimă de Leu se află deci în vârful unui con ale cărui poviinișuri sunt de jur-împrejur la fel de Tepezi și unde nu poți ajunge decât cățărându-te. Spre a zugrăvi bine în câteva vorbe înfățișarea turnului, putem să-l asemuim cu obefecnt din Lnxor pe pedestalii sau. Pedestalul turnului din issoudun, care conținea pe atunci atâtea comori arheologice necunoscute, are în partea dinspre oraș o înălțime de optzeci de picioare. Într-un ceas, căruța fu desfăcută, ridicată bucată cu bucată pe movila de pământ de la piciorul tomului, printr-o muncă asemănătoare cu a soldaților cae au trecut artileria peste muntele Saint-Bernard Refăcuia căruța și îndepărtară toate urmele muncii depuse, cu atâta grijă, încât părea că fusese adusă acolo de diavol, sau prin bagheta magică a unei zâne. După această tainică ispravă, cavalerii, flămânzi și însetați, se întoarseră cu tații la: mama Cognette și se așezară la masă în sălița scundă unde prinseră a se înveseli, gândmda-se ce jmitră va 1 ace Fario, ciad, pe la ceasurile zece, își va căuta căruța I Firește, cavalerii nu puneau la cale farsele lor - chiar noapte de noapte. Istețimea unor Sganarelle, Măscării le și Scapin-124 Întruniți laolaltă n-ar fi fost de ajuns să născocească trei sute șazeci de feste pe an. Mai întâi, împrejurările nu erau totdeauna prielnice: se nimerea câte o noapte cu lună plină, sau ultima păcăleală îi întăratase prea tare pe oamenii cumsecade; se mai întâmpla și ca unul sau altul să refuze ajutorul, când era

vorba de o jaabedenie. Dar, dacă poznașii nu se întâlneau în fiecare noapte la mătușa Cognette, se vedeau în cursul zilei și se dedau împreună plăcerilor îngăduite: vânătorii, culesului viei spre toamnă sau patinajului iarna. În această înmiminchere de douăzeci de tineri din oraș, care pâatestau astfel împotriva amortirii sale sociale, unii dintr-înșii erau legați de Max mai strâns decât ceilalți, sau chiar își făcuseră din el un idoi. O asemenea energie înflăcărează deseori până la fanatism tineretul. Or, cei doi nepoți ai doamnei Hochon, François Hochon și aruch Bomiche erau adepții fanatici ai lui Max. Amândoi îl socoteam pe Max aproape ca văr al lor, adoptând părerea de pRin partea locului în ce privește înrudirea lor neoficială cu alde Lousteau. De altfel Max strecura cu dărnicie acestor tineri banii de cheltuială pe care. bunicul lor Hochon li-i refuza; îi >un ca diurni 4 a vânătoare, ti deprindea cu ale vieții: avea, în fine, asupra lor o mai mare înrăurire decât cei din familie. Orfani amândoi, tinerii se aflau, deși ajunși la majorat, sub tutela domnului Hochon, bunicul lor, din pricina unor împrejurări ce vor fi lămurite atunci când faimosul domn Hochon va apărea în istorisirea de fată.

În acest moment, François și Baruch (să-i numim cu prenumele, pentru simplificarea povestirii) se aflau linul la dreapta, celălalt la stânga lui Max, la mijlocul mesei îndeajuns de prost luminate de licărirea umbrită de funingine a patru luminări de seu din cele de opt la livră. Se băuseră douăsprezece până la cincisprezece sticle de vinuri felurite, căci adunarea nu număra mai mult de unsprezece cavaleri. Baruch, al cărui prenume indică îndeajuns o rămășiță de calvinism¹²³ în Issoudun, zise către Max, în momentul când băutura le dezlegase limbile:

- Ai să fii atacat frontal...
- Ce vrei să spui cu vorbele astea? îl întrebă Max.
- Păi, bunică-mea a primit de la doamna Bridau, fina ei, o scrisoare prin care îi dă de știre că sosesc, ea și fiul.

Bunica a pregătit ieri două camere ca să-i primească.

— Și ce-mi pasă mie? făcu Max luând în mână paharul, dându-l de dușcă și punându-l din nou pe masă cu un gest comic.

Max avea pe atunci treizeci și patru de ani. Una dintre luminările așezate lângă dânsul își proiecta licărirea pe chipul lui de luptător, îi lumina bine fruntea și-i scotea minunat în evidență pielea albă, ochii de văpaie, părul negru cam creț și de o strălucire de cărbune. Chica sa bogată se ridica în sus de la sine deasupra frunții și la tâmple, conturând astfel cinci teșituri negre pe care străbunii noștri le numeau *cele cinci coifuri*. Cu toate aceste contraste de alb și negru, Max avea o înfățișare foarte blândă, care își trăgea farmecul din ovalul feței asemănător celui creat de Raphael în chipurile sale de Fecioară, ca și de la gura bine desenată, pe ale cărei buze rătăcea un zâmbet grațios, semn al unei stăpâniri de sine ajunsă în cele din urmă o a doua natură. Bogatul colorit prin care se deosebesc chipurile băștinașilor din Berry îi întărea și el înfățișarea de om voios. Când râdea din toată inima, arăta treizeci și doi de dinți vrednici să împodobească gura oricărei cochete. Era înalt de cinci picioare și patru palmace, foarte bine proporțional, nici gras, nici slab. Dacă mâinile-i îngrijite erau albe și îndeajuns de frumoase, picioarele aduceau aminte de mahalaua Rome și de infanteristul din vremea Imperiului. I-ar fi stat tare bine ca general de divizie; pe umeri ar fi putut purta înalta răspundere de mareșal al Franței, iar pieptul îndeajuns de lat, toate decorațiile curților europene. Mintea lui ageră îi însuflețea mișcările. În sfârșit, fermecător din naștere, ca mai toți copiii ce sunt rod al dragostei, noblețea adevăratului său tată ieșea la iveală din întreaga-i făptură.

— Va să zică tu nu știi, Max, îi strigă din capătul mesei fiul unui fost chirurg-șef numit Goddet, cel mai bun medic al orașului, că fina doamnei Hochon e soră cu

Rouget? Dacă sosește cu fie-su, pictorul, e sigur că vin numai ca să recapete moștenirea moșneagului, și s-a isprăvit, te-ai curățat...

Max încruntă sprâncenele. Apoi, trecându-și privirea rând pe rând peste chipurile celor din jurul mesei, cercetă efectul produs de această vorbă mușcătoare asupra celor de față, și repetă:

— Și ce-mi pasă mie?

— Dar, continuă François, mi se pare că dacă bătrî'nul Rouget o să-și anuleze testamentul, în cazul când a făcut într-adevăr unul pentru Pescuitoarea în apă tulbure...

Aici, Max își întrerupse adeptul cu aceste cuvinte:

— Când am sosit aici și am auzit că ți se zicea unul dintre cei cinci Hochoni12*, potrivit jocului de cuvinte care de treizeci de ani se făcea cu numele vostru, i-am închis pliscul celuia care te striga astfel, dragul meu François, și i-am tras un perdaf atât de strașnic incit, de atunci, nimeni în Issoudun n-a mai repetat această nerozie, în fața mea cel puțin I și iată cum mă răsplătești tu pe mine: folosești porecla disprețuitoare a unei femei despre care știi că mi-e dragă I

Niciodată. Max. nu vorbise atât despre legăturile sale cu ființa indicată de François cu ajutorul poreclei, sub care era cunoscută în Essoudun. Fostul prizonier pe „pontoane avea destulă experiență, comandantul grenadârilor de gardă știa îndeajuns ce-i onoarea pentru, ca să ghicească de unde venea disprețul orașului Așa cărui îngăduise niciodată nimănui, oricine ar fi fost, să spună ceva despre domnișoara Fiare Brazier, această; slujnicăstăpână a casei lui Jean-Jacques Rouget „numită cu atâta pornire *lepădătură* de către respectabila doamnă Ffbchon. De altminteri, fiecare cunoștea: susceptibilitatea lui May, știa că nu-i puteai vorbi în această privință dacă nu. atlucea el însuși vorba, ceai ce nu. făcuse niciodată. Într-un cuvânt, era mult pe ea. primejdios să te expui mâniei lui Max sau,

să-l superi „pentru» ca prietenii lui cei mai buni să glumească pe socoteala P & scurtoarei în apă tuftrure. Cinci cineva pomeni (despre legătura Itoi May cu această femeie în fața maiorului Potiel și a căpitanului Renard, cei doi ofițeri care puteau fi considerați egali fui, Fotei răspunsese:

— Dacă e fratele ne egitim af l'ui Jean-Jacques Rouget, de ce nu admiteți să locuiască la dânsul?

— De altfel”, continuase căpitanul Renard, la urma nrroeler. femeia asta e strașnic de frumoasă, și dacă ai iubi-o, unde e râul Goddet-frul n-o iubește pe doamna Fichet ca s-o aibă pe fiică drept răsplată a acestei corvezi?

După asemenea dajană meritată, Fianțois nu-și mai regăsi șirul gândurilor; dar și-l regăsi răcă și mai: puțin când Max; îi zise ca blândețe:

— Continua...

— Ba. nici gini! rosti Flanțois.

— Te superi degeaba, Max, strigă Goddet-irul. Nu m-am înțeles noi că la mama Cognette ne putem spune orice? N-am fi oare, cu toții, dușmani de moarte ai aceluia dintre noi. care și-ar aminti, o diată ieșit din această casă, despre ce se spune, că se gin cleștesau ce. se face aici? Tot orașul, când. vorbește de Flore Brazier, îi spune Pescuitoarea în apă tulbure; dacă din nebăgare de seamă vorba asta i-a scăpat lui François, e oare o crimă împotriva *Cavalerilor Fără Treabă*?

— Na, zise Max, dai e împotriva prieteniei lfci cu mine. Mi-am dat însă seama că stntem „Fără treabă» și i-am spus: continuă...

Se lăsă e tăcere adâncă. Pauza fu atât de stingheritoare pentru toți, încât Max găâi:

— Am să continui eu în locul lui (*tulburare*), în locul vostru al tuturor (*aimire*) ... și am să vă spun. ce gândiți (*adâncă tulburare*) I Voi credeți că Flore, Pescuitoarea în apă tulbure, Braziera. menajera taicăi Rouget

— Căci i se spune „taica Rouget” acestui îmbătrânit

în burlăcie care nu va avea niciodată copii! - voi credeți, zic, că această femeie îmi împlinește de când m-am întors în Issoudun toate nevoile. După câte credeți voi, dacă pot risipi trei sute de franci pe lună, dacă pot să vă ospătez adeseori, cum o fac și astă-seară, și să vă dau tuturoi hani cu împrumut, banii îi iau din punga domnișoarei Brazier. Ei bine, da (*adâncă tulburare*)! La naiba, dat de o mie de ori da!... Da, domnișoara Brazier a ochit și a nimerit în moștenirea acestui bătrân...

— Într-adevăr a și câștigat-o din tată-n fiu, rosti Goddet-fiul din colțul său.

— Credeți cumva, continuă Max după ce zâmbise la gluma lui Goddet-fiul, că mi-am făcut pianul s-o iau în căsătorie pe Flore, după moartea lui taica Rouget, și că această soră și fiul ei, despre care aud prima oară & vorbindu-se, voi pune viitorul meu în primejdie?

— Cam așa I strigă François.

— Așa cred toți cai din jurul mesei, întâi Ti Baruch.

— Ei bine, fiți liniștiți, prieteni «tragi, răspunse Max. „Paza bună trece primejdia rea 1” Și acum mă adresez *Cavalerilor Fără Treabă*. Dacă, spre a-i trimite de unde au venit pe acești parizieni, voi avea nevoie de tagmă, mi se va da ajutoR?... O! de bună seamă, în limitele pe care ni le-am impus când e vorba să ducem la bun sfârșit festele noastre, adăngă el repede, observmd o tulburare generală. Credeți cumva că vreau să-i omor, să-i otrăvesc?... Slavă domnului, nu sunt tâmpit. Și, la urma urmelor, dacă alde Bridau ar izbuti, iar Flore ar rămâne numai cu ceea ce are, m-aș mulțumi, mă înțelegeți? O iubesc îndeajuns ca s-o prefer domnișoarei Fichet, dacă domnișoara Fichet m-ar dori pe mine I

Domnișoara Fichet era cea mai bogată moștenitoare din Issoudun, și dorința de a o lua în căsătorie pe fiică aducea o contribuție hotărâtoare la pasiunea tânărului Goddet pentru mamă. Sinceritatea e atât de prețuită, încât cei unsprezece cavaleri se ridicară ca un singur om.

- Ești un băiat de treabă, Max!
- Asta înseamnă să vorbești deschis, Max; vom fi Cavalerii Eliberării.
- Vax, pentru alde Bridau!
- Punem noi șaua pe alde Bridau!
- La urma urmelor, au fost o dată trei, și tustrei s-au însurat cu trei ciobănițe!
- Ce dracu'! Moș Lousteau a iubit-o într-adevăr pe doamna Rouget; nu-i mai mică vină să iubești o menajeră, liberă și fără cătușе?
- Iar dacă răposatul Rouget e puținel tatăl lui Max, totul se petrece în familie.
- Părerile sunt libere!
- Trăiască Max!
- Jos cu fățarnicii I
- Să bem în sănătatea frumoasei Flore I

Acestea fură cele unsprezece răspunsuri, strigăte de bucurie sau toasturi pe care le rostiră *Cavalerii Fără Treabă*, îndrituiți, s-o spunem, de morala lor din cale-afară de slobodă. Se vede ce urmărea Max erijându-se în mare maestru al tagmei celor *Fără Treabă*. Născocind farse, îndatorând pe tinerii din cele mai de seamă familii, voia să-și croiască dintr-înșii sprijin pentru ziua reabilitării... Se sculă în picioare cu eleganță, învârti în mână paharul plin de vin de Bordeaux și toți așteptară să-i asculte scurta cuvântare:

— Și de mult rău ce vă vreau, vă doresc fiecăruia câte-o nevastă frumoasă ca Flore I Cât despre năvala rudelor, n-am deocamdată nicio teamă; iar pe viitor, vom vedea!...

- Să nu uităm de căruța lui Fario!
- Ei, drace, e în siguranță, zise tânărul Goddet.
- O, îmi iau sarcina să duc până la capăt farsa asta, rosti Max; veniți în piață dis-de-dimineată și dați-mi de veste când o începe moșneguțul să-și caute droaga...

Ornicul bătea ceasurile trei și jumătate după miezul

noptii; cavalerii ieșiră în tăcere ca să se ducă fiecare acasă, strecurându-se pe lângă ziduri fără a face cel mai mic zgomot, încălțați fiind cu pâslari. Mergând încet, Max ajunse în piața Saint-Jean, situată în partea de sus a orașului, între bariera Saint-Jean și bariera Vilette, cartierul burghezilor avuți. Maiorul Gilet își ascunsese temerile, dar această veste îl tulbura adânc. De când șezuse pe sau sub pontoane, ajunsese pe cât de ipocrit, pe atât de corupt. Mai întâi și înainte de toate, venitul anual de patruzeci de mii de livre piovenit din moșiile taică! Rouget, acesta era temeiul pasiunii lui Gilet pentru Fiere Brazier, vă rog s-o crecoți! După felul cum se purta, e ușor de observat cită siguranță reușise Pescuitoarea în apă tulbure să-i insufle cu privire la situația sa materială viitoare, pe care avea să și-o asigure de pe urma dragostei holteiului bătrân. Totuși, vestea sosirii moștenitorilor legitimi era de natură să zdruncine încrederea lui Max în puterea Florei. Economiiile strânse de șaptesprezece ani erau încă depuse po numele lui Rouget. Or, dacă testamentul despre care Flore zicea că fusese de multă vreme făcut în favoarea ei ar fi fost anulat, cel puțin aceste economii ar fi putut fi salvate prin transfer pe numele domnișoarei Brazier.

— Neroada asta de femeie nu mi-a suflat în șapte ani nicio vorbă despre nepoți și nici despre soră! vorbi cu glas tare Max, cotind de pe strada Marmouse pe strada de l'Avenir. Într-un **t**>nut *bântuit de flecăreli* șapte sute cincizeci de mii de franci puși cu dobinilă prin zece sau douăsprezece birouri de notariat, în Bourges, în Vierzon, în Châteauroux, nu se pot nici schimba în bani peșin, nici depune în rente de stat într-o săptămână, fără să afle lumea! înainte de orice, trebuie să îl descotorosim de rubedenii; dar, de îndată ce scăpăm de ele, să prefacem cât mai grabnic în bani această avere. În sfârșit, mă mai gândesc eu la asta...

Max era obosii. Cu ajutorul șperaclului, intră în casa

taicăi Rouget și se calcă fără să facă vreun zgot moț, zicându-și în sinea lui:

„Măine au să mi se limpezească gândurile”.

Nu-i de prisos să spunem de unde i se trăgea sultanei din piața Saint-Jean acea poreclă de Pescuitoarea în apă turbure și în ce chip ajunsese stăpână în casa lui Rotrget.

Înaintând în vârstă, bătrânul doctor, tatăl lui Jean-Jacques și al doamnei Bridau, își dădu seama că fiul său nu era bun de nimic; se portă atunci cu el îndeajuns de aspru, ca să-l îndrume pe făgașul unor deprinderi care să-i țină loc de inteligență; dar, procedând astfel, fără să-și dea seama îl pregătea să se supună primei tiranii în stare să-l ducă de căpăstru. Într-o zi, pe când se întorcea de la vizitele făcute pacienților, răutăciosul și viciosul bătrân zări o fetiță încântătoare la marginea livezilor, pe calea Tivoli. Aazind trapul calului, copilul se ridică din apa unuia dintre răutețele caâe, văzute din partea de sus a Issoudunului, seamănă cu niște panglici de argint în mijlocul unei rochii verzi. Asemenea unei naiade, micuța arată deodată doctorului un cap de fecioară dintre cele mai inimoase pe care le-ar fi putut visa un pictor. Bătrânul Rouget, deși cunoștea întregul ținut, nu cunoștea această minune de frumusețe. Fata, aproape goală, era îmbrăcată într-o păcătoasă fustă scurtă, găurită și ruptă, de stofă proastă de lână, vârstată cu dungi negricioase și albe. O foaie de hârtie groasă, legată cu un cu cei de răchită, îi servea drept pălărie. Dedesubtul acestei hârtii pline de linii și o-uri, care îndreptăteau astfel numele ei de hârtie pentru școlari, era răsucită și legată, cu un pieptene de descâlcit coada cailor, cea mai frumoasă bogăție de păr blond pe care și-ar fi putut-o dori vreodată o fică a Evei. Frumosul ei piept pârlit de soare, gâtul abia acoperit de zdrențele unei broboade, care fusese cândva un madrast²⁷, dădea la iveală niște părți albe mai jos de pielea bronzată. Fusta, trecută printre picioare, suflecată până la brâu și prinsă cu un ac mare de gămălie, semăna

îndeajuns cu un pantalon de baie. Picioarele, pulpele, care puteau fi văzute prin apa limpede, îți atrăgeau atenția datorită unei gingășii vrednice de arta sculptorilor din evul mediu. Încântătorul trup bronzat de soare avea un luciu roșiatic nu lipsit de farmec. Gâtul și pieptul se cuveneau a fi înfășurate în țesături de cașmir și mătase. În sfârșit, această simtă avea ochi albaștri, împodobiți de gene, a căror privire i-ar fi făcut să cadă în genunchi pe un pictor și pe un poet. Doctorul, îndeajuns de bun anatomist ca să recunoască o talie fermecătoare, înțelese tot ce ar fi pierdut artele dacă acest încântător model s-ar fi prăpădit la muncile câmpului.

— De unde ești tu, fetițo? Nu te-am mai văzut până acum, o întrebă doctorul, pe atunci în vârstă de șaptezeci de ani.

Scena se petrecea în luna septembrie din anul 1799.

— Sunt din Vatan, răspunse fata.

Auzind vocea unui boier, un om cu înfățișarea neplăcută, așezat la vreo două sute de pași mai încolo, în susul Țiului, înălță capul.

— Ce-i cu tine, Flore? Stai la taifas în loc să tulburi apa; marfa o să-și ia tălpășița! strigă el.

— Și de ce ai venit din Vatan aci? întrebă doctorul fără a se sinchisi de dojana auzită.

— *Tulbur apa* pentru unchiul Brazier, cel de colo.

A *tulbura apa* e o expresie din Berry care redă minunat ceea ce vrea să exprime: acțiunea de a tulbura apa unui râu vânturând-o cu ajutorul unei crengi maâi de copac cu ramurile aranjate în formă de mătură. Rácii, speriați de această operație, al cărei rost nu-l înțeleg, o iau cu toată graba în susul apei și, în ameteala lor, dau buzna în sculele de pescuit așezate de peecar la distanță potrivită. Cu gingășia firească a nevinovăției, Flore Brazier ținea în mină creanga cu care *tulbura apa*.

— Dar unchiul tău are permis de prins racii?

— Ei zău, nu mai suntem oare sub Republica una și

indivizibilă? strigă de la locul său unchiul Brazier.

— Suntem sub Directorat1! 8, zise doctorul, și nu cunosc nicio lege care să îngăduie unuia din Vatan să vină și să pescuiască pe teritoriul comunei Issoudun... Maică-ta trăiește, fetițo?

— Nu, domnule, și lata e la ospiciul din Bourges; a înnebunit din pricină că l-a bătut prea tare soarele la cap, pe câmp...

— Cât câștigi?

— Douăzeci de centime pe zi pe tot timpul cât se umblă la raci; mă duc de tulbur apa până în Braisne. La vremea secerișului, strâng spice. Iarna, torc.

— Mergi pe doisprezece ani?

— Da, domnule.

— Nu vrei să vii la mine? ai să fii bine hrănită, bine îmbrăcată, îți dau și niște pantofi frumoși...

— Nu, nu, pe nepoată-mea trebuie s-o lin lângă mine; mi-am luat sarcina asta în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor, zise unchiul Brazier, care între timp se apropiase de nepoată-sa și de doctor. Sunt epitropul ei, asta-i!

Doctorul își stăpâni un zâmbet și-și păstră înfățișarea serioasă, ceea ce, fără îndoială, nimeni n-ar fi izbutit văzându-l pe unchiul Brazier. Tutorele purta în cap o pălărie țărănească ruinită de ploaie și de soare, zdrențuită ca o frunză de varză din care s-ar fi înfruptat multe omizi, și cârpită cu ață albă. De sub pălărie ieșea la iveală o față neagră și scobită, pe care gura, nasul și ochii însemnau patru puncte negre. Haina lui păcătoasă semăna cu un preș, iar pantalonii erau de pânză din care se fac cârpe de bucătărie.

— Sunt doctorul Rouget, zise medicul, și fiindcă ești epitropul copilei, ad-o la mine acasă, în piața Saint-Jean; n-o să-ți pierzi ziua degeaba și nici dânsa...

Apoi, fără să aștepte vreo vorbă de răspuns, sigur că o să-l vadă sosind acasă la el pe unchiul Brazier cu

frumoasa pescuitoare în apă înlbure, doctorul Rouget dădu pinteni calului, luând-o spre Issoudun. Și într-adevăr, în clipa când doctorul se așează la masă, bucătăreasa îl anunță că au sosit cetățeanul și cetățeană Brazier 1!

— Luați loc, zise doctorul către unchi și nepoată.

Flore și epitropul ei, amândoi desculți, cercetau năucii sala care servea de sufragerie doctorului. Iată de ce.

Casa pe care Rouget o moștenise de la familia Descoings se află chiar la mijlocul pieței Saint-Jean, un fel de alee lungă și foarte strâmtă, străjuită de câțiva tei piperniciți. Casele de pe acolo sunt mai bine construite decât oriunde într-altă parte, iar aceea a familiei Descoings e una dintre cele mai frumoase. Așeza a peste drum de a domnului Hochon, are trei ferestre în tată, la primul etaj, și la parter o poartă mare pentru trăsuri, pe unde se intră într-o curte, iar dincolo de curte se întinde o grădină. Sub bolta porții mari se află ușa unei săli luminate de două ferestre care dau spre stradă. Bucătăria este în spatele sălii, dar despărțită printr-o scară care duce la primul etaj și la mansardele situate deasupra. Împrejurul bucătăriei se întind o magazie de lemne, un șopron unde se spălau rufe, un grajd pentru doi cai și o droșcărie, deasupra căreia sunt câteva mici hambare pentru păstrat ovăzul, finul, paiele și unde la vremea aceea își avea culcușul și servitorul doctorului. Sala atât de admirată de țărâncuță și de unchiul ei avea ca decorație interioară tăblii de lemn sculptate cum se sculpta sub Ludovic al XV-lea și zugrăvite în cenușiu, un frumos cămin de marmură, deasupra căruia se afla o oglindă mare până la tavan, în care se privea Flore, și a cărei bordură sculptată era poleită cu aur. Pe tăblii, din loc în loc, atârnavu câteva tablouri, rămășițe din odorele de odinioară ale bisericilor din Deols, din Issoudun, din Saint-Gildas, din Pree, din Chezal-Benoît, din Saint-Sulpice, și ale mănăstirilor din Bourges și din Issoudun, pe care dărnicia regilor noștri și a

binecredincioșilor le îmbogățiseră cu daruri prețioase și cu cele mai frumoase opere ale Renașterii. Astfel, între tablourile păstrate de familia Descoings și trecute lui Rouget se aflau o *Stântă Familie* de Albani. un S/în lui Jeronim de Dominichino. un cap de *Crist* de Ballini, o *Fecioară* de Leonardo da Vinci, un *Crist ducându-și crucea* de Tizian 13 e, din colecția marchizului de Belabre, acela care a înfruntat un asediu și căruia i s-a tăiat capul sub Ludovic al XIII-lea; un *Lazăr* de Paul Veronese, o *Căsătorie a Fecioarei* de preotul genovez **, două tablouri de biserică de Rubens și o copie după na tablou de Perugino, făcute de Perugino sau de Raphael; în surșit, două plieze de Corregio și una de Andrea del Sartom... Familia Descoings alesese f. ceste comori dintre trei sute de tablouri de biserică, fără să le cunoască valoarea, și Unind seama numai de starea în care se păstraseră. Multe dintre ele nu numai că aveau rame minunate, dar câteva erau chiar sub sticlă. Tocmai frumusețea ramelor și valoarea pe care *geamurile* păreau s-o dovedească determinaseră familia Descoings să păstreze aceste pânze. Mobilierul sălii nu era lipsit, așadar, de acel lux atât de prețuit în zilele noastre, dai pe atunci fără nici us preț la Issoudun. Orologiul așezat pe cămin, între două falnice sfeșnice de argint cu câte șase brațe, se impunea printr-o măreție de mare mănăstire, care vestea arta lui Boullelețurile de lemn de stejar sculptat, împodobite cu tapiserie lucrată de către doamne de neam aristocratic, evlavioase, ar fi prețuite la o sumă foarte mare astăzi, căci toate aveau deasupra coroane și herburi. Între cele două ferestre, se afla o consolă luxoasă provenită dintr-un castel și pe a cărei marmură se înălța un imens vas de China, în care doctorul își ținea tutunul. Nici doctorul, nici fiul său, nici bucătăreasa, nici servitorul nu îngrijeau aceste bogății. Se scuipa peste un cămin de o gingășie fără seamăn, ale cărui ciubuce aurite se împestrițaseră de cocleală. Un frumos candelabru, jumătate de porțelan înflorat era mângălit, ca

și plafonul de care atârna, de puncte negre ce învederau libertatea de care se bucurau muștele. Soții Descoings potriviseră la ferestre perdele de imitație de brocart smulse de la patul vreunui egumen. Lângă ușă, la stânga, un dulap valorând câteva mii de franci servea de bufet.

— Haide, Fanchette, zise medicul către bucătăreasă, adu două pahare... Și dă-ne din cel vechi...

Fanchette, slujnica grasă din Berry, care trecea înaintea venirea Cognetlei drept cea mai bună bucătăreasă din Issoudun, dăcâu fuga cu o iuțea ce dezvăluia despotismul doctorului, dar și curiozitatea el.

— Cât costă un stângen de vie pe la voi? întrebă doctorul, turnând un pahar de vin lui Brazier cel lung.

— Trii șuti, în bani gheață.

— Ei bine, lasă-mi-o pe nepoată-ta ca slujnică, îi voi da trei sate de franci leafă și, în calitatea ta de opitrop, vei încasa tu sutele...

— Tăte șutile?... făcu Brazier, deschizând niște ochi cât cepele de mari.

— Gândește-te și vezi cum te-ndeamnă cugetul, răspunse doctorul, fiindcă e vorba de o orfană. Până la optsprezece ani, Flore nu se poate amesteca în casări.

— Merge pl doișpee ani, ar face, cu tatului tăt să-ai stângenii de vie, zise unchiul. Dă-i coz. blindă ca micluța, legată bini, sprintenă bini, ascultă bini... Sărăcuța, o iubea ca ochii din cap biet frăținiu-miu.

— Și plătesc pe un an înainte, zori doctorul târgul.

— Ah, prin legea mea, zise atunci unchiul, puni doi ani, și am să ți-o lăs; că dâșii o și-i meargă mai cava aici ca la noi acas, ci, și vezi, a mea o mai bate - nu poate s-o vadă în ochi... Eu dac-ii mai țin partea bieteii copile nevinovate ca copilul di țiți.

Auzind această ultimă frază, doctorul, impresionat de vorba nevinovată, făcu un semn eu ochiul unchiului Brazier, ieși cu dânsul în curte și intră în grădină, lăsând-o pe pescuitoarea în apă tulbure în fața unei mese cu

bucatele întinse, stând între Fanchette și Jean-Jacques, care o tot întrebau și căroră ea le povesti cu nevinovăție despre întâlnirea ca doctorul.

— Haide, puicuța mea, te las cu bine! făcu unchiul Brazier. Întorcându-se în casă, și o sărută pe Flore pe frunte. Poți zice cu adevărat că ți-am brodit fericirea, la lăs pe mâinile acestui cinstit și vrednic părinte al săracilor; dă-i ascultare ca și mie... Să fii cuminte, să fii ascultătoare și fă-i tot ce o vie...

— Să-i aranjați camera de deasupra camerei mele, zise doctorul către Fanchette. Această mică Flore – căreia i se potrivește bine numele va dormi acolo chiar deseară. Mâine, vom chema pentru ea cizmarul și croitoreasa. Pune-i chiar acum un tacâm, să mănânce cu noi.

Seara, în tot Issoudunul nu se vorbi decât despre instalarea unei micuțe pescuitoare în apă tulbure acasă la doctorul Rouget. Prin aceste meleaguri prielnice glumei și bătaii de joc, porecla rămase legată de numele domnișoarei Brazier, înainte, în timpul și după izbânzile ei.

Doctorul avea fără îndoială de gând să facă în mic pentru Flore Brazier ceea ce Ludovic al XV-lea făcuse în mare pentru domnișoara de Romans; dar gândul acesta îi venise prea târziu; Ludovic al XV-lea era încă tânăr, pe când doctorul se afla în floarea bătrâneții. Între doisprezece și paisprezece ani, fermecătoarea Pescuitoare în apă tulbure avu parte de o fericire lipsită de orice grijă. Bine îmbrăcată, dichisită mai ceva decât cea mai bogată fată din Issoudun, purta un ceas de aur și bijuterii pe care doctorul i le dădu ca s-o îndemne la carte, căci i se angajase un profesor s-o învețe să citească, să scrie și să socotească. Dar viața aproape animalică a țăranilor sădise în Flore atâta scârbă față de cupa amară a științei, încât doctorul se opri numai la această învățătură. Planurile lui în privința copilei pe care încerca s-o cioplească, s-o instruiască și s-o formeze dovedind o râvnă cu atât mai impresionantă, cu cât nu părea în stare să îndrăgească pe

careva, fură în chip diferit interpretate de flecara burghezii a oraşului, ale cărei trăncăneli lăsau să se înţeleagă, ca şi cu privire la naşterea lui Max şi a Agathe, greşeli cu urmări nenorocite. Nu-i vine uşor publicului din oraşele mici să deosebească adevărul din mii şi mii de zvonuri, în mijlocul comentariilor contradictorii şi dintre toate presupunerile ivite pe marginea unui fapt. Provincia, ca odinioară politicienii din *La Petite Provence* la palatul Tuileries¹, vrea să explice totul şi în cele din urmă ştie totul. Dar fiecare preţuieşte aspectul care-i place lui într-un anumit eveniment; socoate că acela e adevărul, aduce dovezi în sprijinul lui şi consideră versiunea sa drept singura valabilă. Adevărul, în pofida vieţii duse în văzul tuturor şi a pânzei din oraşele mici, e aşadar adeseori întunecat şi pretinde, spre a fi recunoscut, fie scurgerea de timp după care adevărul ajunge indiferent, fie nepărtinirea pe care istoricul sau omul mai presus de ceilalţi şi-o însuşeşte cercetând totul dintr-un punct de vedere superior.

— Ce ai vrea să facă bătrânul maimuţoi, la vârsta lui, cu fetiţa asta de cincisprezece ani? ziceau unii la doi ani după venirea Pescuitoarei în apă tulbure.

— Ai dreptate, răspundeau alţii, pentru că de mult au trecut *zilele de sărbătoare*...

— Dragă, doctorul e indignat de tâmpenia lui fie-su şi-i de neclintit în ura împotriva fiicei lui, Agathe; având de îndurări o asemenea supărare, poate că în ultimii doi ani a trăit atât de cuminte numai ca să se însoare cu fata asta, dacă poate avea de la ea un băiat frumos, sprinten şi bine croit, plin de viaţă ca Max, observă unul mai căpos.

— Mai lasă-ne, zău, în pace! După ce a dus viaţa pe care au dus-o Lousteau şi Rouget de la 1770 până la 1787, oare mai poate cineva face copii la şaptezeci şi doi de ani? Uite, bătrânul ăsta ticălos a citit Vechiul Testament, ca doctor măcar, şi a aflat de acolo în ce fel regele David îşi mai înviora bătrâneţile... Asta-i tot, cetăţene!...

— Gura lumii zice că Brazier, când se întrece cu păhăruțul, se laudă în Vatan că nu merită fericirea pe care o are I grăi unul dintre acei dispuși să vadă mai cu seamă răul în toate.

— Ei, doamne, vecine, da' câte nu se mai spun în Issoudun I

De la 1800 până în 1805, timp de cinci ani, doctorul gustă din plăcerile izvorâte din grija educației Florei, fără să aibă necazurile pe care ambiția și pretențiile domnișoarei de Romans i le-au dat, zice-se, lui Ludovic cel prea iubit, 3Î. Mica Pescuitoare în apă tulbure era atât de mulțumită, asemuind viața pe care o ducea în casa doctorului cu aceea de la unchiul Brazier, încât se supuse fără îndoială cerințelor stăpânului, la fel cum ar fi făcut o sclavă în Orient. Să nu se supere făuritorii de idile și nici filantropii, dar oamenii de la țară nu prea știu ce-s virtuțile; muștrările de cuget îi cuprind când sunt stăpâniți de vreun interes, nu dintr-un sentiment al binelui sau al frumosului; crescuți în prezenta sărăciei, a muncii neostoite, a lipsurilor, această priveliște îi îmboldește să socoată drept ceva îngăduit tot ceea ce i-ar putea smulge din iadul foamei și al trudei fără sfârșit, mai cu seamă când legea nu se împotrivește de fel. Sunt și excepții, dar jare. Virtutea, vorbind din punct de vedere social, este tovarășa bunăstării și începe odată cu știința de carte. De aceea, Pescuitoarea 111 apă tulbure era pizmuită de toate fetele pe o distanță de zece leghe jur-împrejur, deși purtarea ei merita, după preceptele religiei, cea mai aspră dojană.

Flore, născută în 1787, crescuse în zilele dezământului din 1793 și din 1798, a. ale căror răsfângeri se împrăștiară peste meleagurile satelor lipsite de preoți, de cult, de altare, de slujbe religioase, unde căsătoria era o simplă împreunare legală și unde lozincile revoluționare lăsară pecete adâncă, mai cu seamă în Issoudun, ținut în care răzvrătirea e tradițională. În 1802, cultul catolic abia se restabilise. Cu greu găsi împăratul preoți. În 1806,

numeroase parohii din Franța erau încă văduve; atât de încet se putură strânge rândurile unui cler decimat de ghilotină, după ce fusese împrăștiat. În 1802, nimeni nu putea deci s-o mustre pe Flore, în afară de propriul ei cuget. Conștiința orfanei epitropisite de unchiul Brazier putea oare să nu fie mai slabă decât interesul? Dacă, după cum totul ne obligă să presupunem, cinicul doctor se văzu silit de vârstă să nu se atingă de o copilă de cincisprezece ani, nu-i mai puțin adevărat că Pescuitoarea în apă tulbure trecea totuși drept o fată foarte dezghețată, ca să folosim o vorbă locală. Totuși, unele persoane erau dispuse a-i da certificat de nevinovăție datorită faptului că, în ultimii doi ani ai vieții sale, doctorul îi arătă mai mult decât răceală, nu se mai ocupă de ea și nu-i mai acordă atențiile cu care o obișnuise.

Bătrânul Rouget ucisese destui oameni ca să-ți poată prevedea sfârșitul propriu; or, găsim-l pe patul de moarte înfășurat în faldurile filosofiei enciclopediste¹³ î, notarul stărui pe lângă dânsul să facă ceva în favoarea acestei fete, pa atunci în vârstă de șaptasprezece ani.

— Bine, atunci s-o emancipăm¹³⁸, zise el.

Vorba aceasta ni-l zugrăvește pe bătrânul care nu scăpa niciun prilej de a se inspira, în sarcasmele sale. chiar din profesia celui căruia îi răspundea. Scuzându-și cu vorbe de duh laptele rele, izbutea să capete iertare într-un ținut unde vorba de duh găsește întotdeauna îndreptățire, mai cu seamă când se sprijină pe interesul personal bine înțeles. Notarul desluși în aceste vorbe vocea urii concentrate a unui om căruia legile firii îi zădărniseră socotelile desfrânate, o răzbunare împotriva țintei nevinovate a unei dragoste neputincioase. Această părere fu oarecum confirmată de încăpățânarea doctorului, care nu-i lăsă nimic Pescuitoarei în apă tulbure și care, atunci când notarul stărui din nou, spuse cu un zâmbet amar: „Frumusețea ei e destulă bogăție”.

Jean-Jacques Ilouget nu-și plânse tatăl, pe care Flore

îl plângea. Bătrâniâl doctor se purtase tare rău cu feciorul său, mai ales după ce Jean-Jacques ajunsese la majorat în 1791; îi dăduse însă țărăncuței fericirea îndestulării materiale, care, pentru oamenii de la țară, este idealul fericirii. Când, după înmormântarea răposatului, Fanchette îi spuse Florei: „Ei, ce te faci acuma, dacă domnul nu mai este?” lui Jean-Jacques îi străluciră ochii și, pentru întâia oară, fața-i neclintită se însufleți, păru că se luminează de razele unui jind și răstrânge un simțământ.

— Lasă-ne singuri, zise el către Fanchette, care strângea masa.

La șaptesprezece ani. Flore păstra încă acea gingășie a taliei și a trăsăturilor, acea distincție a frumuseții care îl fermecase pe doctor și pe care femeile din societatea înaltă izbutesc să și-o mențină, dar la țărance se veștejește tot așa de repede ca și floarea de câmp. Totuși, tendința spre îngrășare, căreia îi cad pradă toate sătencile frumoase, când nu-și duc la câmp și în soare viața lor de muncă și de lipsuri, se și observa la Flore. Bustul i se dezvoltase. Umerii dalbi și cărnoși aveau contururi ample și armonios legate de gâtul care începea să aibă riduri. Dar ovalul obrazului era neprihănit și bărbia încă delicată.

— Flore, îi zise Jean-Jacques cu glas emoționat, te-ai deprins într-adevăr în casa asta?...

— Da, domnule Jean...

Când să-i spună fetei ce avea pe inimă, moștenitorul își simți limba amorțită la amintirea mortului de curând îngropat, căci se întreba până unde mersese binefacerea tatălui său. Flore, care se uită la noul ei stăpân fără să-i poată bănuîi nerozia, așteptă o vreme ca Jean-Jacques să-și continue vorba i dar ieși din odaie neștiind ce să creadă despre îndărătnica lui tăcere. Cu toată educația pe care Pescuitoarea în apă tulbure o primise de la doctor, aveau să treacă multe? de până să poată ea cunoaște firea lui Jean-Jacques, a cărui viață o vom povesti în câteva cuvinte:

La moartea tatălui său, Jacques, în vârstă de treizeci

și șapte de ani, era sfios și supus, fată de disciplina părintească, la fel ca un copil de doisprezece. Această sHală putea să explice copilăria, tinerețea și întreaga sa viață celor care n-ar fi dispuși să admită existența unei asemenea firi, sau întâmplările din povestirea de față, vai, foarte obișnuite psste tot, chiar și la prinți, căci Sophie Dawes la luată de către ultimul din familia Concc 130 într-o situație și mai rea decât aceea a Pescuitoarei în apă tulbure. Sfiala e de două feluri: sfiala spiritului și sfiala nervilor; o sfială fizică și o sfială sufletească. Una e independentă de cealaltă. Corpul poate să se teamă și să tremure, pe când spiritul stă liniștit și curajos, sau viceversa. Aici se află cheia multora dintre ciudățeniile morale. Când amândouă sfielile se întrunesc în același ins, el va fi toată viața lui un om de nimic. Această sfială completă e aceea a oamenilor despre care spunem: „E un neghiob”. Într-un asemenea neghiob zac deseori mari calități înăbușite, Poate că acestei îndoite infirmități se datorează apariția unocălugări care și-au trecut viața în extaz. O atât de nenorocită predispoziție fizică și morală poate fi tot așa de bine rezultatul perfecției organelor și celei a sufletului, ca și al unor metehne încă neobservate. Sfiala lui Jean-Jacques provenea dintr-o amorțeală a facultăților, pe care un mare educator sau un chirurg ca Desplein „e le-ar fi trezit. La dânsul, ca și la cretini, simțul dragostei moștenise forța și sprinteneala care lipseau inteligenței, cu toate că mai avea destulă judecată spre a se călăuzi în viață. Furia pasiunii sale, lipsită cu totul de idealul în care se revarsă la toți tinerii, îi sporea și mai mult sfiala. Niciodată nu se putu hotărî să curteze, cum se obișnuiește să se spună, vreo femeie din Issoudun. Or, nici fetele, nici cucoanele nu puteau să facă ele primul pas către un tânăr de statură mijlocie, cu o purtare stângace și lipsită de farmec, cu înfățișare comună pe care doi ochi mari și bulbucați, de un verde-stins, ar fi urâtit-o îndeajuns chiar și dacă trăsăturile teșite și pielea plumburie n-ar fi

îmbătrânit-o înainte de vreme. De cum se găsea în preajma unei lemei, bietul băiat era desființat, simțindu-se îmboldii de pasiune tot atât de cumplit pe cât era de reținut de puținele idei dobândite prin educație. Nemișcat între două forțe egale, nu știa ce să zică și tremura să nu i se pună vreo întrebare, atât de frică îi era să nu fâs nevoit să răspundă I Dorința, care dezleagă așa de repede limbile, pe a sa o amorțea. Jean-Jacques trăi deci singuratic și caută singurătatea, care nu-l stingherea. Doctorul observă, dar prea târziu ca să le mai poată lecui, efectele funeste ale acestei firi și ale acestui temperament. Ar fi dorit foarte mult să-și însoare leciorul; dar, cum asta ar fi însemnat să-l lase în voia unei dominații care ar fi ajuns absolută, stătu la îndoială. Nu însemna oare să dea administrarea averii sale pe mina unei străine, a unei necunoscute? Or, știa prea bine cât de greu e să faci prevederi exacte asupra sufletului femeii, sfudiind-o ca fată. De aceea, deși căuta o ființă a cărei educație sau simțăminte să-i ofere garanții, încercă să-și împingă fiul pe calea zgârceniei. Nădăjduia că astfel va trezi în acest prostănac, în loc de inteligență, un fel de instinct. 11 deprinse mai întâi cu o viață de automat și îi transmise câteva idei neclintite în privința plasării veniturilor; apoi îl 9 cuti de principalele greutăți ale administrării unor bunuri funciare, lăsându-i moșii în bună stare și cu contracte de arendă pe termene lungi. Faptul care avea să domine viața acestei biete ființe scăpă totuși perspicacității agerului bătrân. Sfiala seamănă cu prefăcătorul. are toată adâncimea ei. Jean-Jacques se îndrăgosti cu patimă de Pescuitoarea în apă tulbure. Nimic mai firesc, de altminteri. Flore fu singura femeie care se afla în preajma acestui holtei, singura pe care putu s-o vază în tihnă, privind-o, cercetând-o într-una; Flore fu singura lumină ivită în casa părintească, ea îi dăruie, fără s-o știe, singurele plăceri care îi fermecară tinerețea. Departe de a fi gelos pe taică-su, fu încântat de educația pe care acesta i-o dădea Florei: nu-i trebuia lui oare o

femeie ușor de înduplecat și căreia să nu fie nevoit a-i face curte? Pasiunea care, băgați de seamă, își poartă cu sine agerimea, le poate da nătângilor, proștilor, bicisnicilor, un fel de inteligență, mai cu seamă în tinerețe, în omul cel mai grosolan dai întotdeauna peste instinctul animalic a cărui dârzenie aduce a gândire.

A doua zi. Flore, căreia tăcerea stăpânului său îi dăduse de gândit, se așteaptă la oarecare destăinuire importante; dar, cu țoale că se învârti împrejurul ei și se uită la dânsa pe furiș, cu expresii de patimă nesățioasă, Jean-Jacques nu putu găsi ce să-i spună, în sfârșit, la desert, stăpânul începu din nou scena din ajun.

— Te simți bine aici? o întrebă el pe Flore.

— Da, domnule Jean.

— Bine, rămâi atunci.

— Mulțumesc, domnule Jean.

Această situație ciudată dăinui trei săptămâni. Într-o noapte, când niciun zgomot nu tulbura tăcerea, Flore, care se trezise din întâmplare, auzi suflarea ritmică a unei respirații de om la ușa ei și se sperie văzându-l pe Jean-Jacques culcat ca un câine pe palier, după ce, fără îndoială, făcuse cu mâna lui o gaură pe dedesubtul ușii ca să se uite în cameră.

„Mă iubește, se gândi ea; dar o să capele reumatisme cu treaba asta”.

A doua zi, Flore se uită la stăpânul ei într-un anumit fel Dragostea lui mută și aproape instinctivă o impresiabase; nu-l mai găsi atât de o rit pe bielul prostănac ale cărui tâmpile și frunte încărcate de bubete ca o ulceratie purtan îngrozitoarea coroană, semn distinctiv al sângehu stricat.

— Nu vrei să te întorci la țară, nu-i așa? îi spuse Jean-Jacques când rămaseră singuri.

— De ce mă întrebi? răspunse ea privind!

— Ca să știn, zise Roisgel, căpătând în obraz culoarea racilor fierți.

- Vrei cumva să mă trimiți acolo? întrebă ea.
- Nu, domnișoară.
- Bine, ce vrei să știi atunci! Ai uai motiv...
- Da, voiam să știu...
- Cel zise Flore.
- N-ai să-mi spui! făcu Rouget.
- Ba da, pe snfletul meu de Iată cinstită.
- A așa, urmă Rouget speriat. Ești fată cinstriă...
- Cum de nu!
- Chiar așa, adevărat?
- Dacă-ți spun...

— Aide 1 Ești aceeași de-acoto, de atunci, desculță, când te-a adus unchiul tao?

- Auzi vorbă, zău că da! răspunse Flore roșindu-se.

Moștenitorul, doborât, își lăsă capul în piept și nu-l mai ridică. Flore, surprinsă că un răspuns atât de măgulitor pentru un bărbat e primit cu o asemenea consternare, ieși din odaie. După trei zile, tot cu același prilej, căci și unul și celălalt îi aleseră parcă anume desertul drept câmp de bătălie, Flore începu vorba întrebându-și stăpânul:

- Ai ceva împeiriva mea?

- Nu, domnișoară, răspunse el, nu... (*pauză*).

Dimpotrivă.

— Parcă te-ai supărat ieri, când ai aflat că sunt fată cinstită...

— Nu, voiam doar să știu... (*altă pauză*). Dar n-ai să-mi spui...

- Zău, urmă ea, îți spun numai adevărul...

— Numai adevărul despre... tata? în Rebă el cu glas înăbușit.

— Tatăl dumitale, zise ea adâncindu-și privirea în ochii stăpânului său, era un om de treabă... îi plăcea să glumească, ce-are-a face!... puțințel... Dar, sărmanul, scumpul de el!... nu bunăvoința îi lipsea... în sfârșit, nu știu ce gând rău Ui purta, avea unele intenții... of, nenorocite

intenții. De multe ori îmi venea să râd, ce să spun!... atât... Ei și?...

— Bine, Flore, zise moștenitorul apucând-o de mână pe Pescuitoarea în apă tulbure, fiindcă n-ai avut cu tata nimic...

— Ce-aș fi putut să am cu el?... ridică ea glasul, făcând pe fata atinsă de o bănuială jignitoare.

— Ei, atunci, ascultă-mă...

— A fost binefăcătorul meu, asta-i tot. Ah! ar fi vrut el să-i fiu nevastă... dar...

— Dar, zise Rouget apucând din nou mina pe care Flore și-o trăsese dintr-a lui, fiindcă n-ai avut nimic cu dânsul, ai putea să rămâi aici cu mine?...

— Dacă dorești, răspunse ea, lăsându-și ochii în jos.

— Nu, nu, dacă dorești tu, urmă Rouget. Da, ai putea să fii... stăpâna. Tot ce-i aici va fi al tău, vei avea grijă de averea mea, va fi ca și a ta... căci te iubesc și te-am iubit întotdeauna din clipa când ai intrat aici, așa, desculță.

Flore nu răspunse. Când tăcerea ajunsese stingheritoare, Jean-Jacques născoci acest argument groaznic:

— Ce zici, n-ar fi mai bine decât să te întorci la țară? o întrebă el cu vădită înfierbântare.

— Păi de! domnule Jean, cum dorești dumneata I răspunse ea.

Totuși, cu tot acest *cum dorești dumneata!* bietul Rouget nu făcu niciun pas mai departe. Bărbații de felul acesta au nevoie de siguranță. Sforțarea pe care o fac mărturisindu-și dragostea e așa de mare și îi costă atât de mult, încât nu se mai simt în stare s-o ia de la capăt. De aici li se trage atașamentul față de prima femeie care îi acceptă. Nu se pot aprecia evenimentele decât după rezultate. La zece luni după moartea tatălui său, Jean-Jacques ajunsese cu totul alt om: fața lui palidă și plumburie, pătată de bubulițe la tâmpile și pe frunte, se luminea, se curăți, se coloră

Într-un joc de nuanțe trandafirii! într-un cuvânt, fizionomia lui vădea fericire. Flore ceru stăruitor stăpânului să se îngrijească migălos, se ocupă cu toată râvna ca să fie bine îmbrăcat; îl privea când pleca la plimbare, stând în pragul ușii, până ce nu-l mai zărea. Întregul oraș observă aceste schimbări care făcură din Jean-Jacques cu totul alt om.

— Ați auzit vestea? se întreba lumea în Issoudun.

— Care veste?

— Jean-Jacques a moștenit tot ce avea tată-său, chiar și pe Pescuitoarea în apă tulbure...»

— Nu crezi oare că răposatul doctor, un șiret și jumătate, s-o fi gândit să-i lase și o gospodină lui fecioru-su?

— E o comoară pentru Rouget, ce-i drept, se vorbea în gura mare peste tot.

— E o șmecheră! e tare frumoasă i o să-l îmbrobodească și are s-o ia în căsătorie.

— A avut noroc fata!

— Un noroc ca ăsta nu dă decât peste fetele frumoase.

— Ei, da de unde! Crezi una ca asta? Știi, am avut și eu pe unchiul Borniche-Hereau; ei bine, ai auzit de domnișoara Ganivet: era pocită ca păcatul, cât cele șapte păcate mari, și a moștenit totuși de la dânsul un venit de trei mii de franci...

— Ei! asta era în 1778!

— Oricum ar fi, Rouget face rău, tată-său i-a lăsat un venit anual de patruzeci de mii de livre, bani grei, s-ar fi putut însura cu domnișoara Hereau...

— Doctorul a încercat, dar n-a vrut ea: e prea prost Rouget...

— Prea prost! femeile sunt foarte fericite cu bărbați de teapa lui.

— Nevasta dumitale e fericită?

Cam acestea erau vorbele care umblau de ici, colo

prin Issoudun. Dacă la început, după datinile și obiceiurile provinciei, această așa-zisă căsătorie fu luată în batjocură, în cele din urmă gura lumii n-avu decât laude pentru Flore, care se devotase bietului băiat.

Iată cum ajunse Flore Brazier să conducă gospodăria Rouget din tată în fiu, după vorba lui Goddet-fiul. Acum nu-i de prisos să descriem în treacăt cuai a luat ea pe mină această conducere, spre știință burlacilor.

Bătrâna Fanchette, ea singură din tot Issoudunul, socoti drept un lucru rău faptul că Flore Brazier ajunsese crăiasă în casa lui Jean-iacques Rouget; ea protestă împotriva necuviinței acestei situații și mă apărarea moralei batjocorite e adevărat că se simțea umilită să aibă, la anii cu drept stăpână o pescuitoare în apă tulbure, o fetișcană venită desculță în casă. Fanchette avea trei sute de franci venit armal de la niște terenuri, căci doctorul o îndemnase să-și plaseze astfel economiile; răposatul tocmai îi lăsase prin testament trei sute de franci rentă viageră; putea deci trăi în largul ei, așa că părăsi casa la nouă luni dacă îngroparea bătrânului său stăpân, la 15 aprilie 1806. Data aceasta nu indică oare celor ageri la minte, epoca în care Flore încetă să mai fie o lată cinstită?

Pescuitoarea în apă tulbure, destul de isteată spre a prevedea plecarea din serviciu a Fanchettei, căci nu-i ceva mai bun decât exercitarea paterii ca să te deprinzi a tace politică, se hotărâse să se lipsească de servitoare. Vreme de șase luni învăță într-ascuns cum anume pregătea bucatele Fanchette, tace era o bucătăreasă de mâna întâi, vrednică de gospodăria unui doctor. În ce privește pofta de mâncăruri bune, lumea îi pune pe medici pe aceeași treaptă cu episcopii. Doctorul desăvârșise măiestria culinară a Fanchettei. În provincie, lipsa de ocupație și monotonia vieții îndreaptă activitatea minții spre bucătărie. Nu se mănâncă în provincie cu atâta lux ca la Paris, dar se mănâncă mai bine; muicările se chibzuiesc, se studiază. În fundul provinciei există urmașii cu fustă ai

vestitului CaremelJ1, genii necunoscute care știu să facă o simplă mișcare de fasole atât de bună, încât e vrednică de acea aplecare a capului cu care Rossini1JS primește un lucru perfect reușit. Luându-și diploma la Paris, doctorul urmașe cursul de chimie al lui Rouelle 143 și îi rămăseseră de pe atunci unele noțiuni de care se folosi la chimia sa culinară. I s-a dus faima în Issoudun pentru unele îmbunătățiri puțin cunoscute în afara ținutului Beâry. El a descoperit că omleta e mult mai gustoasă, mai fragedă, când nu se bat împreună albușul și gălbenușul cu brutalitatea cu care bucătăresele fac această operație. Se cădea, după dânsul, să bați albușul până se face spumă, să introduci în el încet-încet gălbenușul și să nu folosești o tigaie ci un - vas *cagnard* de porțelan sau de faianță. Cagnard-ul e un fel de farfurie groasă cu patru picioare, pentru ca, pusă la foc, aerul circulind, să împiedice focul s-o facă țandări. În Tourenne, caonard-ul se numește *cauquemarre*. Rabelais, mi se pare, vorbește de un asemenea *cauquemarreIU*, în care se fierb - niște dihanii fantastice din vremea de demult - *cocquesigrues* - ceea ce dovedește vechimea îndepărtată a acestui vas de bucătărie. Doctorul mai aflase și mijlocul de a îndepărta gustul de usturime al rântașelor; dar acest procedeu secret, pe care din nefericire îl folosi numai în bucătăria sa, a fost pierdut.

Flore, deprinsă parcă de când lumea cu prăjelile și fripturile, două calități ce nu se pot dobândi nici pe calea observației, nici prin muncă, o întrecu pe Fanchette în scurtă vreme. Străduindu-se să ajungă o bucătăreasă de mâna întâi, se gândea la mulțumirea lui Jean-Jacques; dar și dânsa era, trebuie s-o spunem, îndeajuns de lacomă de mâncărari bune. Nefiind în stare, ca toți acei fără învățătură de carte, să se îndeletnicească și cu ale minții, își desfășură activitatea într-ale gospodăriei. Frecă mobilierul, îl lustrui și ținu toată casa într-o curățenie cum nu se vede decât în Olanda. Îndrumă avalanșele de rufe

murdare și potopurile de leșie la spălat, operație care, după obiceiul din provincie, nu se face decât de trei ori pe an. Toată rufăria o trecea pe sub ochii ei de gospodină și o cârpea. Apoi, doritoare fiind să pătrundă treptat în secretele averii, își însuși acea brumă de cunoștințe în afaceri pe care o avea Rouget, sporindu-și-o prin convorbirile cu notarul răposatului doctor, domnul Heron. Așa încât îi dădu o seamă de sfaturi foarte bune scumpului ei Jean-Jacques. Sigură tă va fi mereu stăpână, se ocupă de treburile acestui burlac cu a fi la drag și nesaț, de parcă ar fi fost vorba de ale ei înseși. Nu avea pentru ce se teme de pretențiile unchiului ei; cu două luni înainte de moartea doctorului, Brazier căzuse și murise pe loc ieșind din cârciumă, unde, de când îl pălise norocul, își făcea veacul. Flore își pierduse și tatăl. Își sluji, ațadar, stăpânul cu tot devotamentul pe care se cuvenea să-l aibă o orfană bucuroasă să-și închege o familie și să-și facă un rost în viață.

În această epocă, bietul Jean-Jacques trăi ca în rai, căpătând dulcile deprinderi ale unei vieți animalice înfrumusețate de un fel de bună rânduială monahicească. Dormea dimineața până târziu. Flore, care disc. e-dimineată se ducea după târguieli sau deretica prin casă, își deștepta din somn stupinul așa fel încât numai bine să-și găsească pregătit micul dejun când își termina toaleta. După acest prânzișor, către ceasurile unsprezece, Jean-Jacques ieșea la plimbare, discuta cu cei cu care se întâlnea și se întorcea pe la ceasurile trei să-și citească ziarele, unul din departament și altul din Paris, ajunse la el a treia zi după apariție, pătate de slinul celor treizeci de mâini prin care trecuseră, murdărite de cei ce trag tutun pe nas afundându-se în paginile lor, înnegrite de toate mesele pe unde stătuseră în neorânduială. Burlacul nostru ajungea astfel la ceasul când își lua cina având grijă s-o lungească totdeauna cât mai mult. Flore îi înșira zvonurile din oraș, clevetirile ce umblau din gură-n gură și pe care

ea le culesese. Pe la ceasurile opt, luminile se stingeau. Culcatul devreme e economie de luminări și de foc, obicei foarte răspândit în provincie, dar care contribuie la timpirea oamenilor prin abuzul de somn. Prea mult somn îngreuiază, îmbâcsește inteligența.

Aceasta fu timp de nouă ani viața celor două ființe, viață plină și goală totodată, în care marile evenimente fură câteva călătorii la Bourges, la Vierzon, la Chaleauroux, ori și mai departe, atunci când nici notarii din aceste orașe, nici domnul Heron nu avea cereri de împrumut pe ipotecă. Rouget împrumuta bani «i dobândă de cinci la sută pe ipotecă de rangul întâi, cu clauza ca obligația să treacă asupra soției „dacă debitorul era însurat. Nu oferea niciodată mai mult de o treime din valoarea reală a bunurilor ipotecate și cerea să i se dea și polițe la ordinul său, care reprezentau un adaos de dobândă de doi și jumătate la sută eşalonat pe durata împrumutului, lată regulile pe care Rouget, tatăl său, îi spusese să le respecte întotdeauna. Camăta, această stavilă ridicată în fața ambiției țăranilor, prăpădește satele. Dobânda de șapte și jumătate la sută părea așa de convenabilă, încât Jean-Jacques Rouget făcea alegere între cei care-l asaltau cu cereri de împrumut; căci notarii luau un samsarlâc gras de la înșii cărora le procurau banii așa de ieftin și îl înștiințau din timp pe holteiul bătrân asupra solvabilității.

În cursul acestor nouă ani, Flore căpătă cu timpul, pe nesimțite și vrând-nevrând, o putere absolută asupra stăpânului său. Se purtă la început cu Jean-Jacques în mod foarte familiar; apoi, fără a fi necuviincioasă, îl covârși printr-o asemenea superioritate, inteligentă și energie, încât el ajunsese slugă la slujnica sa. Ca un copil mare ce era, ieși el însuși în întâmpinarea acestei dominații. Lăsându-se atât de corcolit, încât Flore se purtă cu el ca o mamă cu fiul ei. Astfel, Jean-Jacques avu până la urmă pentru Flore sentimentul care face foarte trebuincioasă

unui copil ocrotirea maternă. Dar se stabiliră între dâșii alte legături și mai strânse! mai întâi, Flore încheia afacerile și diriguia gospodăria. Jean-Jacques se lăsa într-atâta în grija ci în ceea ce privește orice act de administrație, încât fără Flore viața i-ar fi părut nu anevoioasă, ci cu neputință. Apoi această femeie ajunsese o necesitate a existenței sale; îi cultiva toate capriciile, i le cunoștea doar așa de bine! Lui Rouget îi plăcea să se uite la chipul ei veșnic fericit și totdeauna surâzător, singurul care îi surâsese vreodată, singurul de la care nădăjduia și el un surâs! O asemenea fericire strict materială, căreia Flore îi dădea glas folosind cuvinte! e populare ce constituie de fapt fondul limbii vorbite în casele din provincia Berry, fericire zugrăvită pe minunata ei fizionomie, era într-un fel răsfângerea propriei lui fericiri. Halul în care ajungea Jean-Jacques când o vedea întunecată din pricina vreunor supărări îi dezvălui fetei amploarea propriei sale puteri și, pentru a fi sigură de ea, ținu s-o folosească. A uza de ceva, la femeile de teapa ei, înseamnă întotdeauna a abuza. Pescuitoarea în apă tulbure îl puse fără îndoială pe stăpânul său în câteva din acele situa (îi învăluite în misterele vieții casnice și al căror model Otway ni l-a dat în mijlocul tragediei sale *Veneția salvată*^{14S}, în scena dintre Senator și Aquilina, scenă ce realizează măreția groazei. Flore se văzu atunci atât de sigură de puterea ei, încât nu se gândi, din nefericire pentru dânsa și pentru acest burlac, să se mărite cu Jean-Jacques

Spre sfârșitul anului 1815, la douăzeci și șapte de ani. Flore ajunsese la întreaga înflorire a frumuseții ei. Trupeșă, cu pielița obrazului fragedă, de o albeață, ca a unei fermiere din Bessin^{14 e}, ea întrupa într-adevăr idealul a ceea ce străbunii noștri numeau o *cumătră strașnică*. Frumusețea ei, care aducea cu aceea a unei minunate slujnice de han, dar mai mare și mai bine întreținută, o făcea să semene cu domnișoara Georges¹⁴⁷, fără noblețea

împărătească a acesteia în vremurile ei bune. Flore avea aceleași frumoase brațe rotunde, de o albeață care îți ia ochii, plinătatea formelor, carnația catifelată, cu luciu de satin, contururile atrăgătoare, dar mai puțin accentuate decât cele ale actriței. În privire, Flore exprima gingășia și blânde-ea. Căutătura ei nu impunea respectul, ca privirea celei mai frumoase Agrippine care, de la Racine încoace '4 e, a călcat pe scena de la Théâtre-Français; te îmbia la desfătare.

În 1816, Pescuitoarea în apă tulbure îl zări pe Maxence Gilet și se îndrăgosti pe dată de dânsul. Simți cum îi străpunge inima acea săgeată mitologică, admirabilă exprimare a unui efect natural, pe care grecii trebuiau să-l reprezinte astfel, ei care nu concepeau nicidecum dragostea cavaleriească, ideală și melancolică, zămislită de creștinism. Flore era pe atunci prea frumoasă pentru ca Max să disprețuiască această cucerire. Pescuitoarea în apă tulbure cunoscuse deci, la douăzeci și opt de ani, adevărata dragoste, o dragoste nebună, nemărginită, acea dragoste care îmbină toate modurile de a iubi. pe al lui Gulnare și pe al Medorei u. De îndată ce află despre felul legăturii dintre Flore și Jean-Jacques Rouget, ofițerul fără avere întrevăzu în legătura cu Pescuitoarea în apă tulbure mai mult decât o iubire trecătoare. De aceea, spre a-și asigura într-adevăr viitorul, fu de acord să fie găzduit acasă la Rouget, dându-și seama de firea slabă a acestui burlac. Pasiunea Florei nu întârzie să aibă o mare înrâurire asupra vieții și traiului domestic al lui Jean-Jacques. Timp de o lună, burlacul ajuns din caleafară de fricos, văzu cum figura atât de veselă și de prietenoasă a Florei devine cumplită, întunecată și posacă, îndură izbucniri de proastă dispoziție calculată, întocmai ca un bărbat însurat a cărui nevastă plănuiește să-l înșele. Când. În toiul celor mai - crunte repezeli, bietul burlac îndrăzni să o întrebe pe Flore care e pricina acestei schimbări, în privirea ei apărură văpăi încărcate de ură, și

în glas intonații bătaioase și disprețuitoare, cum bietul Jean-Jacques nu văzuse și n-auzise niciodată...

— Zău, zise ea, n-ai nici inimă, nici suflet. Uite, de șaisprezece ani îmi mărrânc aici tinerețea și n-am băgat de seamă că ai o piatră aci!... îi spuse Flore bătându-se cu mâna în dreptul inimii. De două luni îl vezi venind aici pe acel viteaz maior, o victimă a Bourboniloi, care trebuia să ajungă general și care o duce greu, înfundat într-un orașel unde câinii nu umblă cu colaci în coadă. E nevoit să stea cât e ziua de mare pe un scaun la primărie ca să câștige... cât?... șase păcătoase sute de franci, mare chilipir I și dumneata, care ai plasate cu dobândă șase sute cincizeci și nouă de mii de livre, șazeci de mii de franci venit și care, datorită mie, nu cheltuiești mai mult de trei mii de iranci pe an, punând toate la socoteală, chiar și fustele mele, într-un cuvânt totului-tot, dumneata nu te gândești să-i oferi găzduire aci, unde întreg al doilea etaj e gol I Preferi să lași să se joace pe acolo șoarecii și șobolanii, decât să aciuiezi un semen, în sfârșit un băiat, pe care tatăl dumitale l-a privit întotdeauna ca pe un fiu al său!... Vrei să afli ce ești?

Am să-ți spun: ești un fratricid I Pe urmă știi și de cel Ai văzut că-mi era simpatic și asta te roade! Cu toate că pari prostănac, ești mai șmecher decât toți șmecherii de felul dumitale... Ei bine, da, mi-e simpatic și încă tare...

— Bine, Flore...

— Ei, cu *bine Flore* nu merge. Ah, poți să-ți cauți altă Flore (numai să găsești vreuna!) căci, uite, otravă să-mi fie paharul ăsta de vin, dacă nu lăs toate baltă în iadul de-aci din casă. Nu te-am costat un ban, slavă domnului, în cei doisprezece ani cât am stat aici. și ți-ai făcut mendrele pe mai nimic. Oriunde într-altă parte mi-aș fi câștigat pâinea lucrând ca aici la de toate: la spălat, la călcat, la supravegheat fiertul rufelor, la cumpărăturile din piață, la gătit, la toate treburile dumitale, spetindu-mă muncind de dimineața până-n seară... Și când colo, iată-mi răsplată.

— Bine, Flore...

— Da, ai să mai găsești vreo Flore, la cincizeci și unu de ani câți ai dumneata, când scârțâi din toate balamalele, și te ramolești de speriat, las' că știu eu? Și unde mai pui că moare omul de urât cu alde dumneata...

— Bine, Flore...

— Lasă-mă în pace I

Ieși izbind ușa năprasnic, de răsună toată casa și parcă se cutremură până-n temelii. Jean-Jacques Rouget deschise foarte domol ușa și se îndreaptă și mai domol spre bucătărie, unde Flore bombănea întruna.

— Bine, Flore, zise Jean-Jacques blând ca un mieluşel, aud pentru întâia oară din gura ta dorința asta. De unde știi dacă vreau sau nu vreau să ți-o îndeplinesc?

— Mai întâi, reluă ea, ne trebuie un bărbat aici. Lumea știe că ai câte zece, cincisprezece, douăzeci de mii de franci în casă; și, dacă ne-ar călca hoții, ne-ar strânge de gât. Mie nu-mi arde de fel să mă trezesc într-o bună dimineață ciopârțită în patru, cum i s-a întâmplat acelei slujnice care, biata de ea, a făcut prostia să sară în ajutorul stăpânului! Ei bine, dacă or să vadă că avem la noi un om viteaz ca Cezar și ca care nu e de glumit... Max înghite trei hoți cât ai clipi din ochi... ei bine, aş dormi mai liniștită. l'Au să-ți împuie poate urechile cu prostii... ba că-l iubesc, ba că-l ador... Știi ce-ar trebui să le spui?... ei bine, răsyunde-le că știi, dar că tatăl dumitale ți-a cerut cu limbă de moarte să ai grijă de sărmanul său Max. Yoți vor tăcea chitic, căci până și pietrele caldarâraului din Issoudun spun ca el îi plătea întreținerea la **I** ceu, *ca să știi!* Uite, de nouă ani slugăresc la dumneata...

— Flore, Flore...

— Atitia bărbați din oraș mi-au spus vorbe dulci, r-o știi I Unii mă rugau să primesc lanțuri de aur, alții ceasornice Flore, drăguțo, dacă l-ai părăsi pe tâmpitul cela de moș Rouget", căci așa îmi vorbeau despre dumneata. Eu să-l părăsesc? doamne ferejte. să părăsesc un

neajutorat ca dânsul? I Ce s-ar face fără mine? am răspuns totdeauna. Nu, nu, capra untle-i legată, acolo trebuie să pască...

— Da. Flore, numai pe tine te am pe lume și sunt prea fericit... Dacă îți face ție plăcere, draga mea, ei lșine, îl vom ține pe Maxence Gilet aici, va mânca la noi...

— Ei, zău, cred și eu!

— Domol, nu te supăra...

— Dacă e pentru unul e și pentru doi, răspunse ea Tizând. Dar dacă vrei să fii drăguț, știi ce trebuie să faci, înșerașul meu drag?... Să dai o raită, în plimbare, pe lângă primărie, pe la ceasurile patru și să potrivești, așa, o întâlnire cu domnul maior Gilet. ps rare să-l inviți la masă. Dacă va face nazuri, să-i spui că mi-ar face mie mare plăcere, că-i prea cavalier ca să refuze. Apoi, la desert, dacă-ți vorbește despre necazurile lui, despre câte a îndurat pe pontoane, că doar o să ai atâta minte să aduci vorba de asta, poștește-l să locuiască aci... Dacă cumva s-o împotrivi, n-ai nicio grijă, izbutesc eu să-l înduplec...

Plimbându-se încetișor pe bulevardul Baron, burlacul se gândi, atât cât era el în stare, la acest eveniment. Dacă s-ar despărți de Flore... (la acest gând peste mintea lui se lăsă o negură) ce altă femeie ar putea găsi?... Să se însoare?... La vârsta lui ar fi luat numai pentru avere și încă mai cumplit exploatat de soția legitimă decât de Flore. De altfel, gândul că i-ar putea lipsi această dragoste, fie și amăgitoare, îi pricinuia o cumplită neliniște. Se purtă deci cât putu mai amabil cu maiorul. După cum darea Flore, invitația i-o făcu în prezența unor cunoscuți, ca să-i menajeze demnitatea lui Maxence.

Flore și stăpânul său se împăcară; dar, din acea zi. Jean-Jacques observă în purtarea ei deosebiri ușoare, care dovedeau o schimbare totală în dragostea Pescuitoarei în apă tulbure. Vreo jumătate de lună Flore Brazier se plânse furnizorilor, la piață, cumetrelor cu care flecărea, împotriva tiraniei domnului Rouget, căruia îi trecea prin

cap să-l ia în casă pe așa-zisul său frate natural. Dar nimeni nu se lăsă tras pe sfoară de această comedie, și Flore fu socotită o făptură din cale-afară de vicleană și șmecheră.

Moș Rouget se simți foarte fericit când Max ajunse și el stăpân în casă, căci avea pe cineva care nu știa ce să mai facă pentru dânsul, dar fără slugărnicie totuși. Gilet stătea de vorbă, puneă țara la cale și se plimba uneori cu moș Rouget. De cum se instală ofițerul, Flore nu mai vru să fie bucătăreasă. Bucătăria, zicea dânsa, îi strica mâinile. După dorința marelui stăpân al tagmei, Cognette indică o rubedenie a ei, o fată bătrână al cărei stăpân, un preot, tocmai murise fără a-i fi lăsat ceva, o foarte bună bucătăreasă care avea să rămână devotată până la moarte Florei și lui Max. De altminteri, Cognett? făgădui rudei sale, în numele celor doi suverani, un venit de trei sute? de livre după zece ani de bune, sincere, discrete și cinstite servicii. În vârstă de șaiszeci de ani, Vedie te izbea de la prima vedere prin fața ei pustiită de vărsat și printr-o urâțenie suportabilă. După intrarea în serviciu a lui Vedie, Pescuitoarea în apă tulbure ajunse doamna Brazier. Purtă corset, își cumpără rochii de mătase, de stofe bune de lână sau de bumbac, potrivit anotimpurilor. Își comandă gulerașe de pânză, șaluri foarte scumpe, boneta brodate, gulere de dantelă, se încălță cu ghetе cu șireturi și se statornici într-o eleganți și Un luk care o întineriră. Era ca un diamant nelucrat, pe care un bijutier îl șlefuiuse și-l montase ca să-l ridice la adevărata sa valoare. Ținea să-i facă cinste lui Max. La sfârșitul primului an, în 1817, comandă din Bourges un cal. zis englezesc, pentru bietul maior, plictisit de otita plimbare pe jos. Max strânsese de pe drumuri, de prin împrejurimi, un fost lăncier din garda imperială, un polonez cu numele de Kouski, ajuns în sărăcie lucie, care nu cerea decât să-și găsească sălaș în casa Rouget, în calitate de servitor al maiorului. Max deveni idolul lui Kouski, mai ales după duelul cu cei trei

regaliști. Începând din 1817, în casa lui Moș Rouget trăiau deci cinci persoane, dintre care trei stăpâni, iar cheltuielile gospodăriei se ridicară la opt mii de franci pe an.

În momentul când doamna Bridau se întorcea la Issoudun pentru ca, după expresia maestre lui Desroches, să salveze o succesiune atât de grav compromisă, moș Rouget ajunsese încet-încel la o stare cvasi-vegetativă. Mai întâi, de când Max se făcuse și el stăpân în casă, domnișoara Brazier acorda mesei o mai mare importanță: se servea acum o masă episcopală. Rouget, purces pe calea traiului bun, mănca din ce în ce mai mult. Îmboldii de minunatele bucate pe care le pregătea Vedie. Cu toată această delicioasă și îmbelșugată hrană, nu se îngrășă decât puțin. De pe o zi pe alta, se prăbușea ca un om obosit, poate din pricina digestiilor grele, și ochii i se încercăneau tot mai tare. Dar dacă. În plimbările sale, vreun cetățean îl întreba cum îi merge cu sănătatea, răspundea: „Niciodată n-am fost mai sănătos”. Deoarece trecuse întotdeauna drept tare mărginit, nimeni nu observă scăderea tot mai accentuată a facultăților sale mintale. Dragostea pentru Flore era singurul simțământ care îl lega de viață; nu exista decât prin Flore; avea pentru dânsa o nemărginită slăbiciune, asculta de-o privire a ei, îi pândea mișcărilor așa cum pândește câinele cele mai neînsemnate gesturi ale stăpânului. Într-un cuvânt, după o vorbă a doamnei Hochon, la cincizeci și șapte de ani, moș Rouget părea mai bătrân decât domnul Hochon, pe atunci octogenar.

Își poate oricine închipui, cu drept cuvânt, că apartamentul lui Max corespundea pe deplin fermecătorului flăcău. Într-adevăr, în șase ani, maiorul îmbunătățise an de an confortul casei, înfrumusețase cele mai mici amănunte ale apartamentului său, atât pentru el însuși cât și pentru Flore. Dar nu izbutise să aibă decât confortul posibil în Issoudun: pardoseală de cărămizi vopsite, tapete destul de elegante, mobile de mahon,

oglinzi cu chenar poleit cu aur, perdele de muslină împodobită cu fâșii roșii, un pat cu coroană și cu perdele rânduite așa cum le așază tapițerii din provincie pentru o mireasă bogată, și care păreau pe atunci culmea luxului, dar care se vede pe pozele populare de modă și e așa de banal, încât nici negustorașii din Paris nu-l mai vor la 'nuntă. Aveau, lucru îngrozitor și despre care se vorbea în Issoudun, rogojini de papură pe scară, fără îndoială, spre a potoli zgomotul pașilor, de aceea, întorcându-se acasă în zorii zilei, Max nu deșteptase din somn pe nimeni; Rouget nu bănuia niciodată complicitatea oaspetelui său în isprăvile de noapte ale *Cavalerilor Fără Treabă*.

Pe la ceasurile opt, Flore, într-un halat dintr-o țesătură frumoasă de bumbac cu dungulite trandafirii, în cap cu o bonetă de dantelă, având în picioare pantofi îmblăniți, deschise binișor ușa camerei lui Max; dar, văzând că doarme, se opri în fața patului.

„Târziu a mai venit acasă, își zise ea, pe la trei și jumătate I Trebuie să ai chereștea, nu glumă, ca să ții piept unor asemenea petreceri. Voinic mai e, drăguțul de el I... Ce or fi făcut ast-noapte?”

— A, tu erai, dragă Flore, zise Max trezindu-se din semn ca militarii, deprinși de vicisitudinile războiului să-și recapete toată limpezimea minții și sângele rece chiar la deșteptare, oricât de pe neașteptate s-ar produce.

— Vrei să dormi, te las...

— Nu, stai, avem niște chestii grave...

— Ai făcut vreo boroboacă ast-noapte?

— Aș I de unde!... e vorba despre noi și despre babalâcul ăla. Ah, drace! nu mi-ai pomenit niciodată despre familia lui... Ei bine, vine aici familia, fără îndoială ca să ne amărăscă zilele, să ne scoată peri albi...

— Ah, mă duc să-l zgâlțâi puținel, zise Flore.

— Domnișoară Brazier, rosti prav Max, e vorba despre lucruri prea serioase, nu te duce ca năucul. Trimite-mi cafeaua, am s-o beau în pat și am să mă

gândesc la ce avem de făcu... Vino iar pe la nouă, să mai stăm de vorbă. Până atunci, fă-te că nu știi nimic.

Înmărmurită de această veste, Flore ieși de la Max și se duse să-i prepare cafeaua; dar după un sfert de ceas, Baruch dădu buzna în casă și-i zise marelui maestru:

— Fario își caută teleguța!...

În cinci minute, Max se îmbracă, apoi coborî și, făcându-se că se plimbă, ajunsese la piciorul turnului, unde văzu o adunare destul de mare.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Max, răzbind prin mulțime și ajungând până la spaniol.

Fario, un omuleț uscățiv, era de-o urâțenie comparabilă doar cu a unui nobil din Spania. Niște ochi de vâpaie parcă străpunși de un sfredel și foarte apropiați de nas l-ar fi făcut să treacă la Neapole drept un făcător de farmece. Acest omuleț părea blajin liindcă era grav, liniștit, cu mișcări încete. Așa că i se zicea nea Fario. Dar pielița obrazului de culoarea turtei dulci și blândețea lui ascundeau celor neștiutori și dezvăluiau celor cu ochi ageri caracterul pe jumătate maur al unui țăran din Grenada, pe care nimic nu-l scosese până atunci din lenea și din nepăsarea sa.

— Ești sigur, îl întrebă Max după ce ascultase tânguiriile negustorului de cereale, că ai venit cu căruța? Căci nu sunt, slavă domnului, hoți în Issoudun.

— Era aici...

— Dacă ai lăsat calul înhămat, n-o fi luat-o din loc cu căruța cu tot?

— Da' calul uite-l, zise Fario, arătând cu degetul spre animalul cu hamurile pe el, la vreo treizeci de pași mai departe.

Max porni serios spre tocul unde se a fi* calul pentru ca ridicând capul, să poată vedea pictorul turnului, căci lumea era adunată jos. Toți veniră după el, ceea ce și voia poznașul.

— O fi vârat careva, din nebăgare de seamă, căruța

în buzunar! strigă Fraațois.

— Haide, căutați-vă-n buzunare 1 strigă Bameh.

Hohote de râs izbucniră din toate părțile. Fario înjură. În gura unui spaniol înjurăturile arată că omul e mintos foc.

— E ușoară căruța ta? îl întrebă Max.

— Ușoară?... răspunse Fario. Dacă aş trece c-o roată peste piciorușele celora care-și bat joc de mine, nu s-ar mai plânge de bătăturif

— Se vede totuși că-i grozav de ușoară, răspunsa Max, arătând cu degetul spre turn, de vreme ce a zburat pe movilă.

La aceste vorbe, toți își îndreptară privirile într-acolo și se iscă zarvă cumplită în toată piața. Își arătau unul altuia căruța fermecată. Toate limbile se însuflețiră.

— Diavolul îi ocrotește pe hangiii care își vând lui sufletul, zise Goddet-fiul către negustorul înlemnit de groază: el a vrut să te învețe minte, ca să nu mai lași căruța de izbeliște pa uliți, în loc să tragi la han.

La această dojană, un șuvoi de „huideo!” izbucni din mulțime, căci Fario trecea drept un zgârieprânză.

— Haide, măi omule, zise Max, nu trebuie să-ți pierzi curajul. Ne urcăm pe turn să aflăm cum a ajuns teleguța ta acolo.

— Drace, o să-ți dăm și noi o mână de-ajutor. Mergi și tu, Baruch? Tu, zise el către François vorbindu-i la ureche, dă lumea la o parte și să nu fie nimeni jos în dreptul movelei când ne-i vedea pe noi ajunși acolo.

Fario, Max, Baruch și alți trei cavaleri se urcară spre turn. În timpul acestei urcări, îndeajuns de primejdioase, Max observă împreună cu Fario că nu se vedeau nici stricăciuni, nici urme care să fi indicat trecerea căruței. Fario, crezând și el că la mijloc e vorba de o vrajă, era năucit. Și când ajunseră cu toții sus și cercetară acololucrurile, faptul le păru chiar cu neputință.

— Cum o s-o scoborhn? întrebă spaniolul, ai cărui

ochi mici, negri exprimau pentru prima dată spaimă și a căruia față galbenă și scobită, cepărea că b-o să îi mai schimbe vreodată culoarea, păți.

— Cum asta? zise Max, nu-mi pare ceva greu...

Și, profitând de uimirea n «gușterului de cereale, îndrumă cu brațele sale vânjoase căruța, trăgând-o de hulube, într-așa fel încât să-i dea drumul apoi, în clipa când urma să-i Facă vânt, strigă cu glas tunător:

— Păzea colo jos!...

Dar nu se putea întâmpla nimic rău; lumea adunată, înștiințată de Baruch și cuprinsă de curiozitate, se retrăsese pe piață Ta distanța necesară pentru vedea ce se va petrece pe movilă. Căruța se sfâfâmă în chipul cel mai pitoresc într-un număr nesfârșit de bucăți.

— Iată că a coborât, zise Baruch.

— Ah, hoților F ah f ticăloșilor! strigă Fario, poate că voi ăștia ați aburcat-o aici...

Max, Baruch și cei trei camarazi ai lor începură să-și bată joc de insultele spaniolului.

— Am vrut să-ți facem un bine, zise cu răceală Max; era cât pe-acți să mă tragă și pe mine după dânsa, afurisita ta de căruță, și așa înțelegi ta să ne mulțumești?... De unde ești de loc?

— De unde-s eu de loc oamenii nu iartă, răspunse Fario tremurând de furie. Căruța mea o să fie trăsura cu care să vă duceți la dracu'... afară numai dacă nu cumva, zise el, prefăcându-se blând ca un mieluşel, ați binevoi să-mi dați în schimb una nouă?

— O să mai vorbim despre asta, zise Max coborând.

Când ajunseră la piciorul turnului și dădură ochii cu primele grupuri de inși puși pe răs și pe glume, Max îl prinse pe Fario de un nasture de la jiletcă și îi zise:

— Da, cinstite moș Fario, o să-ți dăruiesc o căruță minunată, dacă te învoiești să-mi pui în palmă două sute cincizeci de franci; dar nu garantez că o să fie, ca asta, așa de bine încheiată.

La această ultimă glumă, Fario rămase rece că ți când ar fi fost vorba să încheie un târg.

— Nu, zău. răspunse el, dacă ai să-mi dai cu ce să-mi înlocuiesc biata mea căruță, să știi că niciodată n-ai folosit mai bine gologanii taicăi Rouget.

Max păli și ridică pumnul său de temut asupra lui Fario; dar Baruch, care știa că o asemenea lovitură n-ar fi izbit numai în Fario, îl luă pe sus pe spaniol, de parcă ar fi fost ușurel ca o pană, și-i șopti lui Max:

— Nu face prostii I

Maiorul, chemat la ordine, începu să râdă și-i răspunse lui Fario:

— Eu, din nebăgare de seamă, ți-am sfărâmat căruța; tu încerci să arunci asupra mea toate bârfelile

— Suntem chit.

— Nu încă, mormăi printre dinți Fario. Dar îmi pare bine că am aflat cât făcea căruța mea!

— Ah, Max, ți-ai găsit nașul! se amestecă un martor care nu făcea parte din tagma *Fără Treabă*.

— Te las cu bine, domnule Gilet, încă nu-ți mulțumesc pentru ajutorul dat, grăi negustorul de cereale, suindu-se pe cal și dispărând înconjurat de strigăte de ura.

— Șinele de pe roți ți le păstrăm!... îi strigă un rotar care venise să privească de aproape căruța sfărâmată în bucăți.

Una dintre hulube se împlântase în pământ, dreaptă ca un copac. Max stătea locului, palid și gânditor; fraza spaniolului îl lovise ca un cu (it în inimă. Gura lumii din Issoudun nu osteni să trăncănească cinci zile în șir despre căruța lui Fario. Era ursită să călătorească, după vorba lui Goddet-fiul, căci făcu ocolul întregii provincii Berry, unde se povestiră din om în om glumele lui Max și ale lui Baruch. Așadar, și asta îl scoase mai ales din sărite pe spaniol: mai era încă, opt zile după cele întâmplăte, obiectul de batjocură a trei departamente și subiectul tuturor sporovăielilor. În legătură cu strașnicele răspunsuri

ale răzbunătorului spaniol, Max și Pescuiloarea în apă tulbure ajunseră subiect de mii de comentarii șoptite încet la ureche în Issoudun, dar povestite în gura mare la Bourgea, la Vatan, la Vierzon și la Châteauroux. Maxence Gilet cunoștea îndeajuns de bine oamenii de prin acele meleaguri, ca să-și dea seama cât venin adăugau probabil vorbelor purtate pe seama lor.

— Nu poi opri lumea să vorbească, se gândi el. Ah I cu asta am dat cu măciuca-n baltă.

— Știi, Max, îi zise François luându-l de braț, ăia sosesc astă-seară...

— Care ăia?

— Alde Bridau! Bunica a primit scrisoare de la finăsa.

— Ascultă, dragul meu, îi zise Max la ureche, m-am gândit serios la chestia asta. Flore și cu mine nu trebuie să părem că am avea pică pe alde Bridau. Dacă o fi să plece moștenitorii din Issoudun, voi ceștilalți din familia Hochon trebuie să le dați răvaș de drum. Cercetează-i bine pe parizieni; și după ce îi cântărim cum se cuvine, mâine, la mătușa Cognette, om vedea ce le putem face și cum să-i punem rău cu bunicul tău...

— Spaniolul i-a găsit lui Max punctul slab, zise Baruch către vărul său François în drum spre casa domnului Hochon și uitându-se după prietenul lor care se ducea acasă.

În timp ce Max își vedea de isprava lui. Flore, cu toate îndemnurile prietenului ei, nu-și putuse stăpâni mânia; și, fără să cumpănească dacă slujea sau încurca cele plănuite, își dădea drumul împotriva bietului burlac. De cum își atrăgea mânia slujnicei sale, lui Jean-Jacques i se tăiau, ca la un semn, toate îngrijirile și răsfățurile vulgare care-l umpleau de bucurie. Într-un cuvânt, Flore își pedepsea stăpânul. Așadar, nici pomeneală de vorbulițele drăgăstoase cu care ea își împodobeia conversația rostindu-le cu felurite mlădieri în glas și cu priviri mai mult sau mai

puțin duioase: „pisicuțul meu - cățelușul meu scump - îngerașul meu - prostuțul meu drag - șoricelul meu iubit” etc. Un *dumneata* rece și tăios, rostit cu o stimă plină de ironie, străpungea inima nenorocitului burlac, ca tăișul m-ai cutrt. Acest *dumneata* era folosit drept declarație de război. Apoi, în loc să-i sară într-ajutor moșneguțului când se ridica din pat, să-i dea la misă lucrșoarele trebuitoare, să-i presimți dorințele, să-l privească în ochi ca acea admirație pe care toate femeile o pot exprima și care, cu cât e mai fără măsură, cu atât îndată mai mult, spunându-i: „Arăți ca un boboc de te «aâafii!

— Lasă, ești sănătos-tun 1

— Ce frumos ești, dragă Jean V - în sfârșit, în loc să-l desfăteze cu cât mai multe ghidușii și cu glumo care-l înveseleau. Flore îl lăsa să se îmbrace singur. Dacă o striga să vină la dânsul, îi răspundea de la piciorul scării:

— Ei, na pot face toate deodată, să-ți pregătesc și gustarea de dimineață și să-ți fiu și de ajutor în cameră. Un coșcogeamite om ca *dumneata* nu se poate îmbrăca și singur?

„Vai, dumnezeule, doamne, cu ce i-am greșit?” își zise în sinea lui bătrânelul, văzându-se astfel repezit când ceru puțină apă caldă pentru bărbierit.

— Vedie, du apă caldă lui domnul, strigă Flore.

— Vedie, o întrebă moșneguțul, năucit de teama valului de mânie ce se abătea asupra lui. Vedie, re are doamna azi dimineață?

Flore Brazier cerea ca stăpânul ei, Vedie, Kouski și Max să-i zică *do-amnă*.

— A fi aflat, mi - se pare, ceva nu tocmai frumos despre *dumneata*, răspunse Vedie, prefăcându-se adânc îndurerată. Rău faceți, domnule. Iaca, nu-s decât o biată slujnică și-mi puteți spune să nu-mi bag nasul în treburile *dumneavoastră*, dar oricât ați căuta printre toate femeile pământului ca acel rege din sfânta scriptură, tot n-o să-i găsiți pereche doamnei. S-ar cădea să sărutați urma

pașiloi pe unde tâece... zău, dară îi faceți necazuri, se întorc în inima dumneavoastră 1 Ce mai vorbă, avea ochii plini de lacrimi.

Vedie îl lăsă pe bietul om îngrozit; Jean-Jacques se aruncă într-un jet, privi în gol ca un nebun dedat tristeții și uită să se mai bărbierească. Asemenea treceri de la dragoste la răceală aveau asupra acestei ființe slabe, care nu trăia decât pe coarda amoroasă, efectele bolnăvicioase produse asupra corpului de trecerea bruscă de la o căldură tropicală la ui» frig polar. Erau un fel de pleurezii morale, care-l prăpădeau ca tot atâtea boli. Flore, ea singură pe lume. avea o așa de mare înrăurire asupra lui; căci numai pentru ea se arăta tot atât de bun pe cât era de prostănac.

— Cub, toi nu te-ai bărbierit încă? se răsti ea ivindu-se în pragul ușii.

Îi pricinui cea mai năprasnică tresărire lui taica Rouget. care, din palid și desfigurat la față cum era. se înroși deodată Fără a îndrăzni să se plângă de acest asalt.

— Gustarea e gata -, te așteaptă I Poți să cobori, dacă vrei, și în halat și papuci, tot o să mănânci de unul singur.

Și, fără s-aștepte vreun răspuns, dispăru. Să-l lase să-și mănânce gustarea dedimineată singur era pedeapsa care îl mihnea mai tare decât oricare alta: îi plăcea să stea de vorbă când mânca. Ajungând în josul scării, Rouget fu apucat de un acces violent de tuse, deoarece emoția îi trezise catarul.

— Tușește, tușește până ți-o ieși sufletul! zise Flore în bucătărie fără să-i pese că stăpânu-său putea s-o audă. Vezi bine, bătrânul ticălos e îndeajuns de zdravăn ca să reziste fără să-i duci grija. Unul ca ăsta nu-și scuipă plămânii decât după ce ne-o...

Asemenea drăgălășenii îi adresa Pescuitoarea în apă tulbure lui Rouget, în clipele ei de mânie. Bietul om se așeză, covârșit de tristețe, în mijlocul camerei, la colțul

mesei și se uită la vechile sale mobile, la tablourile de demult, părând nespus de întristat.

— Ți-ai fi putut pune cravata, zise Flore intrând. Crezi că e plăcut să vezi un gât gol ca al dumitale, mai roșu, mai încrețit decât al curcanului!

— Dar cu ce ți-am greșit? întrebă el ridicându-și ochii mari, de un verde-limpede, plini de lacrimi, spre Flore, înfruntând mutra ei morocănoasă.

— Cu ce-ai greșit?... făcu ea. Nu știi, hi?... Ipocrit ce ești!... Sora dumitale Agathe, care îți e soră cum îs și eu cu turnul din Issoudun, după spusele tatălui dumitale, care nu ți-e nimic, vine de la Paris cu feciorul ei, un prăpădit de pictor de trei parale; vin să ia vadă...

— Soră-mea și nepoții vin la Issoudun?... întrebă el înmărmurit.

— Da, fă pe miratul, doar - doar oi crede că nu le-ai scris dumneata să vină? Șiretenie cusută cu ață albă! Fii liniștit, n-o să-i tulburăm de loc pe parizienii dumitale, căci înainte de a fi pus ei piciorul pe aceste meleaguri, pașii noștri nu se vor mai auzi pe-aici. Max și cu mine vom fi plecați și n-o să ne mai întoarcem niciodată. Cât despre testamentul ăla, am să-l rup în șapte bucăți sub nasul și în ciuda dumitale, mă-nțelegi?... O să lași averea familiei, fiindcă noi nu suntem din familie. După aceea, ai să vezi dacă au și te iubească, de dragul ochilor dumitale, niște oameni care nu te-au văzut de treizeci de ani, care nici nu te-au văzut vreodată. Nu mă poate înlocui ea pe mine, sora dumitale! O mironosiță dintre cele mai păcătoase!

— Numai de asta te superi, dragă Flore? făcu bătrânul. Nu-i primesc, nici pe soră-mea, nici pe nepoți... îți jur că aud pentru întâia oară despre venirea lor, o fi o ispravă pusă la cale de doamna Hochon, bătrâna cea bisericoasă...

Max, care auzi răspunsul taicăi Rouget, se ivi deodată, zicând cu glas de stăpân:

— Ce s-a întâmplat?...

— Dragul meu Max, urmă bătrânul, bucuros că putea să capete ocrotirea soldatului care, potrivit înțelegerii făcute cu Flore, lua întotdeauna partea lui Rouget, jur pe tot ce e mai sfânt că abia acum aflu vestea. N-am scris niciun rând surorii mele: tata mi-a cerut să-i făgăduiesc că n-am să-i las nimic din avere, mai degrabă s-o fac danie bisericii... Pe scurt, nu îi primesc, nici pe soră-mea Agathe, nici pe feciorii ei.

— Rău a făcut tatăl dumitale, scumpul meu Jean-Jacques, și doamna face și mai rău, răspunse Max. Tatăl dumitale avea motivele lui; a murit, ura se cade să se stingă odată cu dânsul... Sora dumitale e sora dumitale, nepoții dumitale sunt nepoții dumitale. Ești dator față de dumneata însuți și față de noi să-ți primești bine. Ce-o să zică lumea în Issoudun? La naiba! mi s-au aruncat atâtea în spinare, nu mai lipsește: decât să aud zicându-se că te sechestrăm, că nu ești liber, că noi te-am întărâtat împotriva moștenitorilor, că umblăm să câștigăm prin videșuguri moștenirea: dumitale. Să mă ia dracul dacă n-o iau din loc la a doua bârfeală. E îndeajuns și prima! Să ne așezăm la masă.

Flore, care se făcuse din nou blindă ca o mieluşea, o ajută pe Vedie să pună masa. Taica Rouget, plin de admirație față de Max, îi apucă amândouă mâinile într-ale sale, îl trase la fereastră și îi zise încet:

— Ah! Max, dacă aş avea un copil, nu mi-ar fi atât de drag cât îmi ești dumneata. Și Flore avea dreptate: voi amândoi, voi sunteți familia mea. Ești un om de onoare, Max, și tot ce-ai spus adineauri e foarte frumos.

— Trebuie să-ți primești foarte bine sora și nepotul, dar să nu-ți schimbi nici cu o iotă intențiile și hotărârile, îl întrerupse Max. Îți vei îndeplini astfel datoriile față de tatăl dumitale și față de ceilalți oameni...

— Haideți, scumpii mei îngerași, izbucni Flore cu bucurie-n glas, se răcește ostropelul de vânat. Uite. șoricelul meu, îți dau o aripă, zise ea zâmbindu-i lui Jean-

Jacques Rouget.

La aceste vorbe, figura de cal a moșneguțului își pierdu culorile de cadavru, ba îi apăru, pe buzele care îi atârnav, zâmbetul fumătorului de opiu; dar tușea îl apucă iarăși, căci fericirea de a fi dobândit iertare îl tulbura tot așa de puternic ca și aplicarea pedepsei. Flore se ridică de la masă, smulse de pe umerii săi un șaluț de lină de cașmir și-l legă, în formă de cravată, la gâtul bătrânului, zicându-i:

— E o prostie să ne chinuim pentru niște fleacuri. Iaca, bătrânelul meu bicisnic, are să-ți facă bine, a stat pe inima mea...

— Ce femeie bună! zise Rouget către Max, pe când Flore se dusesese să aducă o scufie de catifea neagră să acopere capul aproape chel al burlacului.

— Pe cât de bună, pe atât de frumoasă, răspunse Max). dar e idte ca Mți cei e? re ce mi în gușii au și în clipoși.

Poate că ni we va iirrpmta asprimea acestei descrieri și se va socoti - că pe izbtrenmfce de energie a + e Pescuitoarei «ață tulbure am întipărit acel adevăr pe care piatorul trebuie și-l lase în WHibră. Hi bine, această seca A, de sute ți sule de ori Te începmtă cu variante uistairimintătoare, este, în forai a ei grosolană și de-o cumplită veracitate, tipică pentru acele scene jucate - de toate femeile, pe orice treaptă a scării sociale s-ar - afla cocoțate, ori de câte ori un interes oarecare le abate de la aerma lor de supunere, și n-ai cu seamă când au pus mâna pe putere. Ca și pentru iluștrii. politicieni, în ochii lor toate mijloacele sunt îndreptățite dacă ating scopul între Flore Brazier ți o ducesă, între o ducesă și cea mai bogată burgheză, între o burgheză și femeia cea mai strălucit întreținută nu sunt alte deosebiri decât acelea datorate educației și mediului unde își duc viața. Îmbufnările doamnei din aristocrație înlocuiesc pornirile furioase ale Pescuitoarei în apă tulbure. În fiecare stare socială, glumele amare, zeflemelele de duh, disprețul rece,

tânguielile. prefăcute, gâlcevile neîntemeiate duc la aceleași rezultate ca și vorbele mitocănești ale acelei doamne Everard¹ se din Issoadim.

Max începu să povestească atât de hazliu pățania lui Fario, încât stî-mi rîsul prostănacului. Vedie și Kouski, veniți acolo s-asenite și ei, izbucniră în rîs pe coridor. Pe Flore o cuprinse un rîs nestăpânit. După prinz, pe când Jean - Jacques citea ziarele, căci se abonaseră la Constituționalul și la *La Pandore*[™], Max o luă pe Flore cu dînsul în odaia sa.

— Ești sigură că de când te-a instituit moștenitoarea lui n-a mai făcut vreun alt testament?

— N-are cu ce scrie, răspunse ea.

— Putea să-l dicteze vreunui notar, stăruie Max. Dacă până acum n-a făcut așa ceva, trebuie să luăm toate măsurile și în vederea acestei posibilități. Așadar, să-i primim cât mai bine pe cei doi Bridau, dar să ne dăm toată sîrguința să transformăm în baai lichizi, și cât mai repede, toate plasamentele pe ipotecă. Notarii noștri atîta așteaptă: să facă transferări; de aici le ies câștiguri. Rentele se ridică în fiecare zi se va cucerii Spania și va fi eliberat Ferdinand al VII-lea de cortezurile sate * * *: așa încât, în anul ce vine, rentele vor cota poate peste valoarea lor nominală. G deci o afacere bună să înscriem cele șapte sute ciHcizeci de mii de franci ai moșneagului în cartea macre la prețul de optzeci și nouă... Numai, caută de le trece pe numele tău. Ai salva măcar atîta!

— Strașnică idee, conveni Flore.

— Și, fiindcă vom avea cincizeci de mii de franci venit la opt sute nouăzeci de urii de franci, ax trebui să-l pui să ia cu împrumut o sută patruzeci de mii de Ifanci pe doi ani, plătibili în două rate egale. În doi ani, vom încasa o sută de mii de franci de la Paris și nouăzeci de aici; nu avem deci niciun risc.

— Fără tine, drăguțul meu Mas, ce ne-am fi făcut? zise ea.

— O, mii ne seară, la mama Cognette, după ce voi da ochi cu parizienii, voi chibzui ce mijloace aş putea găsi ca cei din familia Hochon, chiar ei, să le dea răvaş de drum.

— Deştept mai eşti, îngerul meu I - Eşti o scumpete.

Piaţa Saint-Jean e situată în mijlocul unei străzi numite Grande-Narette în partea ei de sus şi Petite-Narette în cea de jos. În provincia Berry, vorba *narctte* exprimă aceeaşi poziţie a terenului ca şi vorba genoveză *salita*, adică o stradă în pantă repede. Strada Narette e foarte povârnită începând din piaţa Saint-Jean până la bariea Vilatte. Casa bătrânului Hochon e în faţa celeia unde locuia Jean-Jacques Rouget. De la fereastra camerei sale, doamna Hochon vedea adeseori tot ce se petrecea acasă la taica Rouget şi viceversa, când perdelele erau trase sau uşile rămâneau deschise. Casa domnului Hochon se aseamănă atât de mult cu a lui Rouget, încât cele două edificii vor fi fost fără îndoială clădite de acelaşi arhitect. Hochon, odinioară perceptor de biruri în La Selles, regiunea Berry, născut de altminteri în Issoudun, se întorsese acolo spre a se însura cu sora subdelegatului, curteni torul Lousleau, schimbându-şi slujba din La Ssles cu percepţia din Issoudun. Retras din treburi în 1785, scăpă de furtunile Revoluţiei, la principiile căreia adorase de-altminteri deplin, ca toţi *oqmenii cumsecade* care se dau de partea învingătorilor. Domnul Hochon îşi merita cu prisosinţă renpmele de mare zgârcit. Dar n-ar însemna să ne dedăm la repetiri nefolositoare făcându-i portretul? Una din trăsăturile de zgârceni-2 care îi asigurară faima ajunge fără îndoială pentru a-l înţelege pe domnul Hochon în întregime.

În legătură cu căsătoria fiicei sale, moartă între timp, şi care se căsătorii cu un Borniche, a trebuit să se des o masă familiei Borniche. Tânărul Borniche, care ave. i s-a moştenească o frumoasă avere, murise de supărare pe urma unor afaceri proaste, şi mai cu seamă din pricină că tatăl şi mama sa nu vruseseră să-l ajute. Bătrânii Borniche

trăiau încă în acea vreme și fură bucuroși că domnul Hochon își ia asupra-și sarcina. utelei, vrând să salveze zestrea fiicei sale. În ziua semnării actului, bunicii celor două familii se adunaseră în sală, alde Hochon de o parte, alde Bornich? de altă parte, toți în haine de sărbătoare. Când domnul Heron, tânărul notar care citea grav actul, ajunsese pe la mijloc, bucătăreasa intră și ceru domnului Hochon un crâmpei de sfoară să lege o curcă. mîncaro = i de temei a ospățului. Fostul încasator al birurilor scoase din fundul buzunarului redingotei un capăt de sfoară, care fără îndoială mai servise la vreun pachet, și i-l dădu; dar până să ajungă slujnica la ușă, îi strigă: „Gritte, să mi-o dai înapoi!” Gritte e, în Berry, prescurtarea obișnuită a numelui de Marguerite. Ați înțeles fără îndoială cine era domnul Hochon și tâlcul glumei făcute în oraș asupra acestei familii compuse din tată, mamă și trei copii: *cei cinci Hochon*.

De la an la an, bătrânul Hochon deveni tot mai chițibușar, mai grijuliu de fleacuri; în clipa de față avea optzeci și cinci de ani! Făcea parte dintr-acel soi de oameni care se apleacă în mijlocul străzii, în toiul unei discuții însuflețite, și adună de pe jos un ac cu gămălie zicând: „Iată plata pentru ziua de lucru a unei femei!” și-și înfig acul în marginea îndoită a mânecii.

Se văicărea amarnic că postavurile moderne erau prost fabricate, repetând mereu că redingota nu-l ținuse decât zece ani. Înalt, uscățiv, slab, cu pielița obrazului galbenă, vorbind puțin, citind puțin, neobosindu-se de fel, păzitor al bunei-cuviințe ca un oriental, ținea în casa lui un regim de cumpătare strașnică, măsurând bucățica de pâine și băutura familiei sale, de-altminteri îndeajuns de numeroasă și alcătuită din nevastă, născută Lousteau, din nepotul Baruch, din soră-sa Adolphine, moștenitori ai bătrânilor Borniche, în sfârșit, din celălalt nepot, François Hochon.

Fiul cel mai mare al domnului Hochon, luat în 1813 la

acea rechiziție a tinerilor de familie bună scăpați de recrutare și denumiți *gardieni de onoare*, căzusa în bătălia de la Hanau.¹⁵³ Acest moștenitor prezumtiv se căsătorise de foarte timpuriu cu o femeie bogată, ca să nu mai fie luat la vreo recrutare oarecare; dar apoi își tocă toată averea, presimțindu-și sfârșitul. Nevastă-sa, care urmase de departe armata franceză, muri la Strasbourg în 1814, lăsând acolo unele datorii din care bătrânul Hochon nu achită nicio lețcaie, spunând creditorilor această axiomă a vechii jurisprudențe: *femeile sunt niște minori*.¹⁵⁴

Se putea deci încă spune cu drept cuvânt „cei cinci Hochon”, fiindcă în această casă trăiau trei nepoți și doi bunici. Și gluma dăinui mult și bine, fiindcă nicio glumă nu se învechește în provincie. Gritte, pe atunci în vârstă de șaizeci de ani, îngrijea de toate.

Casă, deși foarte mare, avea puțină mobilă. Totuși, îi putură foarte bine găzdui pe Joseph și pe doamna Bridau în două camere la al doilea etaj. Bătrânului Hochon îi păru rău că mai păstrase acolo două păaturi, însoțite fiecare de câte un vechi fotoliu de lemn nevopsit, capitonat, și de o masă de nuc pe care se afla o cană de apă din cele cu gură largă, așezată într-un lighean cu marginile albastre. Bătrânul își așeza rscolta de mere și pere iernatice, de moșmoane și de gutui pe așternut de paie în aceste două camere, unde mișunau șoarecii și șobolanii: de aceea răspândeau aromă de fructe și miros de șoarece. Doamna Hochon porunci să se facă acolo curățenie mare: tapetele, descleiate pe atacuri, fură lipite din nou cu ceară, împodobi cu mina ei ferestrele cu perdele pe care le croi din niște vechi jupoane de muselină purtate de dânsa. Și, întâmpinând refuzul soțului cu privire la cumpărarea unor mici covorașe de pÂGlâr, dădu dragii ei Agathe covorul de la picioarele propriului său pat, numind-o pe această mamă de patruzeci și șapte de ani bătuți: „biata micuță!” Doamna Hochon împrumută două măsuțe de noapte de la familia Borniche și închirie, ca un act de mare îndrăzneală, de la

un lelal, vecin cu mătușa Cognette, două scrinuri vechi cu minere de alamă. Păstra în bună stare două perechi de sfeșnice de lemn scump, strujte chiar de tatăl său, care avea mania strungului. De la 1770 și până la 1780 oamenii bogați adoptară moda de a învăța un meșteșug lr 5, și domnul Lousteau-tatăl, fost prim-funcționar al încasării impozitelor, deprinse strungul, după cum Ludovic al XVI-lea învățase lăcătușeria. Sfeșnicile aveau drept garnitură niște cercuri de rădăcină de trandafir, de piersic și de zarzăr. Doamna Hochon expuse primejdiei aceste scumpe relicve!... Asemenea pregătiri și atâtea sacrificii îl supărară și mai tare pe domnul Hochon, care tot nu credea că cei doi Bridau aveau să vină.

În chiar dimineața zilei ajunse de pomină prin farsa făcută lui Fario, doamna Hochon zise, după micul dejun, soțului său:

— Nădăjduiesc, Hochon, că ai s-o primești cum se cuvine pe doamna Bridau, fină-mea. Apoi, după ce se încredințase că nepoții plecaseră, adăugă: Sunt stăpână pe averea mea, nu mă sili s-o despăgubesc pe Agathe prin testament de primirea proastă pe care o să i-o faci.

— Crezi cumva, doamnă, răspunse Hochon cu voce blândă, că la vârsta mea am uitat manierele și conveniențele deprinse în copilărie?

— Știi bine la ce mă gândesc, bătrân viclean ce ești. Poartă-te frumos cu musafirii și nu uita cât mi-e de dragă Agathe...

— Țineai mult și la Maxence Gilet care va înghiți moștenirea datorată scumpei tale Agathe!... Ah, ai încălzit un șarpe la sânul tău; dar, la urma urmelor, banii familiei Rouget trebuiau să ajungă în mâinile unul Lousteau oarecare.

După această aluzie la nașterea presupusă a Agathe și a lui Max, Hochon vru să plece, dar bitrâna doamnă Hochon, femeie uscățivă și care se ținea încă drept, cu obrazul pudrat, purtând în cap o bonetă rotundă cu funde,

îmbrăcată cu o rochie de tafta de culoarea gușii de porumbel, cu mâneci strâmte, cu papuci în picioare, puse tabachera pe măsuta ei și zise:

— Într-adevăr, cum poate un om deștept ca dumneata, domnule Hochon. să repete neghiobii care, din nenorocire, au costat-o pe sărmana mea prietenă liniștea și averea tatălui său? Max Gilet nu-i feciorul fratelui meu. pe cale odinioară l-am sfătuit adeseori să-și cruțe banii; și știi tot așa de bine ca și mine că doamna Rouget era însăși întruparea virtuții...

— Iar fata calcă pe urmele maică-sii, căci îmi pare tare proastă. După ce și-a pierdut toată averea, și-a crescut atât de bine copiii, încât unul a ajuns în închisoare amenințat de un proces în fața Curții *pair*-ilor, acuzat de-o crimă de conspirație de soiul aceleia a lui Berton, M. Cât despre celălalt, e într-o situație și mai rea, e pictor!... Dacă ocrotiții dumitale stau la noi până ce l-or scăpa pe tâmpitul de Rouget din ghearele Pescuitoarei în apă tulbure și-ale lui Gilet. vom mânca multe droburi de sare împreună cu dâșii.

— Destul, domnule Hochon urează-le să scoată măcar ceva...

Domnul Hochon își luă pălăria, bastonul cu măciulie de fildeș, și plecă îngrozit de această cumplită frază, căci nu o credea pe nevastă-sa atât de hotărâtă. Doamna Hochon își luă cartea de rugăciuni să citească rugăciunile obișnuite la liturghie, fiindcă vârsta înaintată o împiedica să se ducă în fiecare zi la biserică: îi venea greu să meargă până acolo chiar și duminica și în zilele de sărbătoare. De când primise răspunsul Agathei, pe lângă rugăciunile sale obișnuite mai spunea una prin care îl implora pe Dumnezeu să-i deschidă ochii lui Jean-Jacques Rouget, să coboare asupra Agathei mare-mila sa și s-o ajute să izbândească pe drumul pe unde ea o îmboldise să apuce. Ascunzându-se de cei doi nepoți, cărora le reproșa că-s *niște nelegiuți*, îl rugase pe preotul paroh să slujească liturghii pentru

această izbândă nouă zile la rând, fiind de față și închinându-se nepoată-sa Adolphine Borniche, care făcea rugăciuni la biserică în numele ei.

Adolphine, pe atunci în vârstă de optsprezece ani, lucrând de șapte ani pe lângă bunică-sa în acea casă rece cu obiceiuri stricte și monotone, îndeplini slujbele de nouă zile cu atât mai bucuroasă, cu cât jinduia să insuflă un anume simțământ lui Joseph Bridau, artistului neînțeleș de domnul Hochon, către care se simțea foarte atrasă din pricina grozăveniilor atribuite de către bunicul ei acestui tânăr parizian.

Bătrânii, oamenii cu scaun la cap, fruntea orașului, capii de familie aprobau de altminteri purtarea doamnei Hochon; iar urările lor în favoarea finei sale și a copiilor ei mergeau mână în mână cu disprețul tănuț pe care li-l inspira de multă vreme purtarea lui Maxence Gilet. Așadar, vestea sosirii surorii și a nepotului taicăi Rouget crează două tabere în Issoudun: una a înaltei și vechii burghezii, care se mulțumea să facă urări de reușită și să privească la desfășurarea evenimentelor fără a le ajuta în vreun fel; cealaltă, a *Cavalerilor Fără Treabă* și a devotaților lui Max, care din nenorocire erau în stare să comită foarte multe răutăți împotriva parizienilor

În acea zi așadar, Agathe și Joseph sosiră în piața Mizere, la biroul mesageriilor, pe la ceasurile trei. Deși obosită, doamna Bridau se simți întinerită la vederea locurilor natale, unde o năpădeau la tot pasul amintiri și impresii din tinerețe. În condițiile de viață de atunci din Issoudun, vestea sosirii parizienilor se răspândi în tot orașul în zece minute. Doamna Hochon ieși în prag să-și întâmpine fina și o îmbrățișă de parcă ar fi fost propria ei fiică. După ce străbătuse timp de șaptezeci și doi de ani printr-o viață totodată goală și monotună, la care întorcându-se cu gândul număra coșciugele celor trei copii, morți tustrei nenorociți, prinsese un fel de dragoste de mamă fată de o ființă tânără pe care o avusese lângă

ea, după cum spunea, „în buzunarele ei” timp de şaisprezece ani. În bezna provinciei, alintase în gând această veche prietenie, acea copilărie cu amintirile sale, ca şi cum Agathe ar fi fost de faţă; se şi interesase cu râvnă de nevoile materiale ale familiei Bridau. Agathe fu dusă în triumf în sala cea mare, unde gravul domn Hochon rămase rece ca un cuptor dărăpănat.

— Uită-te la domnul Hochon, cum îţi pare? o întreabă naşa pe fină-sa.

— Întocmai aşa cum l-am lăsat la plecare, răspunse pariziana.

— Aha I se vede că vii de la Paris, te pricepi la complimente, zise bătrânul.

Urmară prezentările: a lui Baruch Bornicha, tânăr vânjos, de douăzeci şi doi de ani; a tânărului François Hochon. În vârstă de douăzeci şi patru de ani, şi a micuţei Adolphine, care se îmbujora la fată, nu ştia cum să-şi ţină braţele şi mai ales unde să-şi îndrepta privirile, căci nu voia să pară că se uită la Joseph Bridau, cercetat cu deosebit interes de cei doi tineri şi de bătrânul Hochon, dar din motive diferite. Avarul îşi zicea în sinea lui:

„Parcă-i ieşit clin spital, o să mănânce ca un om ridicat de pe boală!”

Cei doi tineri se gândeau:

„Ce bandit I Ce mutră 1 O să ne dea mult de furcă”.

— Iată pe tiul meu, pictorul, Joseph al meu cel cuminte I zise în sfârşit Agathe, arătând spre artist. Accentuase pe cuvântul *cuminte*, făcând o sfortare în care i se dezvăluia lot sufletul: se gândea în acea - clipă la închisoarea Luxembourg.

— Pare bolnăvicios, observă doamna Hochon, nu seamănă cu tine.

— Nu, doamnă, răspunse Joseph cu brutala naivitate a artistului, seamănă cu tata şi încă în ce avea grât!

Doamna Hochon strânse mâna Agathei, pe care o ţinea într-a ei, şi-i aruncă o privire. Şi gestul şi privirea

voiau să spună: „Ah! înțeleg bine, draga mea, de ce îl preferi pe stricatul ăla de Philippe”.

— Nu l-am văzut niciodată pe tatăl dumitale, dragul meu, răspunse cu glas tare doamna Hochon; dar e de ajuns că ești tiul Agathei ca să-mi fii drag. De altminteri, ai talent, după câte îmi scria răposata doamnă Descoings, singura dintre ai casei de la care am primit vești despre dumneata, în ultimul tiiap.

— Talent I făcu artistul, încă nu; dar cu vremea și cu răbdare, voi câștiga poate și glorie și bani.

— Cu pictura?... surâse domnul Hochon cu adâncă ironie.

— Haide, Adolphine, du-te și vezi ce-i cu masa.

— Mamă, zise Joseph, mă duc să aranjez bagajele.

— Hochon, arată domnului Bridau camerele, îi zise bunica lui François.

Deoarece masa se servea la ceasurile patru și era trei și jumătate, Baruch se îndreptă spre oraș să dea de știre despre familia Bridau, să descrie îmbrăcămintea Agathei și mai cu seamă să zugrăvească înfățișarea tai Joseph, al cărui chip frământat, bolnăvicios, și așa de original întrupa imaginea desăvârșită pe care ne-o facem despre un tâlhar. În toate casele din Issoudtro, în acea zi. Joseph fu obiectul conversațiilor.

— Se pare că sora lui moș Rouget s-a uitat lung, în timpul sarcinii, la o maimuță, se zicea; fecioru-său e leil-poleit un macac.

— Are un chip de tâlhar și niște ochi de balaur, să te omoare cu o privire.

— Se zice că numai rar se poate vedea ceva atât de curios, de înspăimântător.

— Toți artiștii de la Paris sunt așa.

— Sunt răi ca măgarii roibi și răutăcioși ca maimuțele.

— Asta le vine de la îndeletnicirea lor.

— M-am despărțit acum de domnul Beaussier și mi-a

spus că n-ar vrea să se întâlnească noaptea cu el în pădure; l-a văzut când a coborât din diligență.

— Are niște găuri deasupra ochilor ca un cal și dă din mâini ca un smintit.

— Băiatul ăsta e în stare de orice rău; pesemne că din pricina lui, fratele său, care era un bărbat tare frumos, a sfârșit-o rău.

— Biata doamnă Bridau nu pare să fie mulțumită de dânsul

— Ce ar fi dacă, avându-l în mijlocul nostru, V-am pune *să ne tragă* la toți câte-un portret?

Din pricina acestor păreri, împrăștiate parcă de un vânt prin oraș, se iscă o nemaipomenită curiozitate. Toți cei în drept să se ducă să-i vadă pe soții Hochon se hotărâră să-i viziteze chiar în acea seară spre a-i cerceta cu de-amănuntul pe parizieni. Sosirea celor două personaje echivala, în toropeala unui oraș ca Issoudunul, cu prăbușirea unei grinzi peste o gârlă plină de broaște.

După ce așezase lucrurile mamei și ale sale în cele două camere mansardate și le examinase, Joseph se uită cu atenție la această casă tăcută unde pereții, scara, lambriurile erau lipsite de orice podoabă și picurau parcă răceală, unde peste tot nu se vedea decât strictul necesar. Surprinse astfel acea bruscă trecere de la poeticul Paris la muta și stearpa provincie. Și când coborî și-l zări pe domnul Hochon tăind cu mâna lui pentru fiecare comesean feliile de pâine, înțelese, pentru prima oară în viața sa, pe Harpagon al lui Molière.

— Mai bine am fi făcut să fi tras la han, își zise în sinea lui.

Masa îi îndreptăți temerile. După o supă, a cărei zeamă subțire arăta că se prețuia mai mult cantitatea decât calitatea, se servi un rasol înconjurat, cu fast, de mult pătrunjel. Zarzavatul, pus deoparte, într-o farfurie, își avea importanța sa în orânduirea acestei cine. Rasolul trona în mijlocul mesei, însoțit de alte trei feluri: niște ouă

răscoapte pe măcriș așezate în fața zarzavatului; apoi o salată potrivită bine cu ulei de nucă, în fața unor cănite cu cremă în care vanilia era înlocuită prin ovăz prăjit, mirosind a vanilie așa cum cafeaua de cicoare miroase a *moka*. Unt și ridichi în două farfurii întinse la cele două capete; ridichi negre și castraveciori completau tacâmul mesei, care avea încuviințarea doamnei Hochon... Bătrâna făcu din cap acel semn al soției mulțumite că bărbatul său, pentru prima zi măcar, aranjase totul cum trebuia. Bătrânul răspunse printr-o căutătură și o mișcare din umeri ușor de tălmăcit: „Uite ce cheltuieli nesăbuite mă pui să fac I...”

După ce rasolul fu tăiat de domnul Hochon în felii subțiri ca niște tălpi de conduri, fură aduși trei porumbei. Vinul din partea locului era din 1811. După sfatul dat de bunică-sa, Adolphine împodobise cu două buchete de flori capetele mesei.

„O dată intrat în horă, trebuie să joci!” se gândi artistul, privind cu de-amănuntul masa.

Și începu să mănânce ca omul care băuse la Vierzon, la ceasurile șase dimineața, o singură ceașcă de cafea proastă. Când Joseph, după ce înghiți felia sa de pâine, mai ceru, domnul Hochon se ridică de pe scaun, căută pe încetul o cheie în fundul buzunarului de la redingotă, deschise un dulap aflat în spatele său, învârti în mână un codru de pâine, de douăsprezece iivre, tăie ceremonios dintr-însa încă o felioară, o despică în două, o puse pe-o farfurie și trecu farfuria peste masă tânărului pictor cu muțenia și sângele rece ale unui soldat încercat, care-și zice la începutul unei bătălii: „Ce să-i faci, astăzi pot să și mor”. Joseph luă jumătatea de feliută și înțelese că nu se cuvenea să mai ceară pâine. Niciunul dintre membrii familiei nu fu surprins de această scenă, care lui Joseph îi păru înspăimântătoare. Conversația continua. Agathe află că vechea casă unde se născuse ea, care aparținuse tatălui său înainte de a fi moștenit pe aceea a familiei Descoings,

fusese cumpărată de soții Borniche; își exprimă dorința s-o revadă.

— Fără îndoială, îi zise nașă-sa, soții Borniche ne vor vizita deseară, căci va veni la noi mai tot orașul, care arde de nerăbdare să vă cunoască, se adresă ea lui Joseph, și vă vor pofti la dânsii.

Slujnica aduse la desert vestita brânză moale de Touraine și de Berry, făcută din lapte de capră, și pe suprafața căreia sunt întipărite atât de bine desenele frunzelor de viță pe care se servește, încât s-ar fi convenit ca gravura să se fi inventat în Touraine. De o parte și de alta a acestor boțurile de brânză. Gritte puse, cu un oarecare ritual, nuci și biscuiți care nu se cuvenea să fie mișcați de la locul lor.

— Ei haide odată, Gritte, adă fructe! zise doamna Hochon.

— Dar, doamnă, n-am mai găsit de cele stricate, răspuse Gritte.

Joseph pufni în răs ca și cum ar fi fost în atelier cu colegii cgci înțelese pe dată că precauția de-a mânca mai întâi fructele stricate se prefăcuse în obicei.

— Ei aș le mâncăm noi oricum, răspuse el, cu veselia însuflețită a unui om care s-a resemnat.

— Dar tnișcă-te odată, domnule Hochon! exclamă bătrâna doamnă.

Domnul Hochon, foarte indignat de vorbele artistului, aduse piersici, pere și prune Sainte-Catherine.

— Adolphine, du-te și ne culege struguri, se adresă doamna Hochon nepotei sale.

Joseph se uită la cei doi tineri de parcă le-ar fi spus: „Din de-alde astea vi-s obrajii așa de înfloritori 1”.

Baruch înțelese această aruncătură de ochi tăioasă și zâmbi, căci și vărul său Hochon și el mâncaseră puțin. De traiul de-acasă nu se prea sinchiseau niște inși care se ospătau noaptea de trei ori pe săptămână la mătușa Cognette. De altminteri. Înainte de cină, Daruch promise

înștiințarea că marele maestru convoca pe toți cei din tagmă pe la miezul nopții, ca să-i ospăteze din belșug și să le ceară o mână de ajutor Această masă de bun-venit oferită oaspeților de către bătrânul Hochon învederează că chiolhanurile de noapte la mătușa Cognette erau foarte necesare hrănirii celor doi vlăjgani mândăcioși. care nu lipseau niciodată.

— Vom lua lichiorul în salon, rosti doamna Hochon. ridicându-se de la masă și făcând lui Joseph un gest prin care îi îndemna să-i ofere brațul.

Ieșind prima din sufragerie, se grăbi să-i spună pictorului:

— Ei bine, dragul meu. de la masa asta nu te-ai sculat cu stomacul încărcat; și cu ce mare greutate ți-am obținut-o I Ai să postești aici, n-ai să mănânci decât atât cât trebuie ca să-ți duci zilele, asta-i. Așa că îndură masa cu resemnare.

Simplitatea acestei minunate bătrâne, care se acuza astfel pe sine însăși, îi plăcu artistului.

— Am trăit cincizeci de ani cu omul ăsta, dar n-am auzit niciodată sunând în punga mea douăzeci de scuzi f Of I dacă n-ar fi fost vorba să vă salvez averea, nu v-aș fi atras niciodată, pe tine și pe mata ta, în temnița mea.

— Mă mir cum ați dus-o până acum I observă naiv pictorul, cu acea veselie care nu-l părăsește nicicând pe artistul francez.

— Ah 1 răspunse ea, rugăciunea mă ține.

Joseph avu o tresărire ușoară auzind aceste vorbe care o creșteau așa de mult în ochii săi pe bătrână, încât se dădu trei pași îndărăt spre a se uita la ea: era voioasă, pe față i se întipărise o seninătate atât de gingașă, încât îi zise:

— Vreau să vă fac portretul!

— Nu, nu, răspunse ea, prea mi-a fost urât pe pământ ca să vreau să mai rămân aci și într-un tablou!

Spunând cu voioșie aceste vorbe triste, scoase din

dulap o sticlură cu lichior de casă de coacăze negre, făcut de mână ei: păstrase rețeta acelor călugărite rămase de pomina cărora li se datorează prăjitura de Issoudun, una dintre cele mai renumite produse ale cofetăriei franceze și pe care niciun șef-cofetar, bucătar, plăcintar sau specialist în dulciuri n-a putut-o imita. Domnul de Riviere 157, ambasador la Constantinopol, cerea în fiecare an foarte mari cantități din această prăjitură pentru seraiul lui Mahomed.

Adolphine ținea în mână o farfurie întinsă, lăcuită, plină de păhăruțe vechi cu laturile gravate și cu marginile aurite; apoi, după ce bunică-sa umplea câte unul, ea se ducea să-l ofere.

— Să bem pe rând I rosti bucuroasă Agathe, căreia această neștrămutată datină îi rechemă în minte toată tinerețea ei.

— Hochon se va duce în curând la cercul său ca să citească ziarele; vom rămâne între noi câtva timp, îi zise pe șoptite vârstnica doamnă.

Într-adevăr, după zece minute, cele trei femei se aflară singure cu Joseph în salonul al cărui parchet nu era niciodată cernit ci doar măturat, ale cărui tapiserii încadrate în rame de stejar cu jgheaburi și ciubuce* al cărui inabilier simplu ți aproape sumbruâi apărură doamnei Bridau aidoma cum le lăsase... Monarhia, Revoluția, Imperiul, Restaurația care cruțaseră puțină lucruri, cruțaseră această cameră, unde mărețele evenimente și nenorocirile lor nu lăsaseră nicio cât de slabă urmă.

— Ah! nașă, viața mea a fost o crâncenă frământare, nu poate fi asemuită cu a mamei, exclamă doamna Bridau, uimită că până și canarul, pe care îl știuse viu, îl regăsise împăiat pe cămin, între vechea pendulă, vechile candtelabre de perete de alamă și sfeșnicele de argint.

— Draga mea, răspunse bătrâna, frământările le purtăm în suflet. Cu cât am fost siliți să ne resemnăm mai

tare, cu atât mai mult a trebuit să ne luptăm cu noi înșine. Să nu mai vorbim despre mine, să vorbim despre treburile dumitalei Ești chiar în fața dușmanului, reluă ea arătând spre sufrageria casei Rouget.

— Se așază la masă, zise Adolphine.

Această fată, cvasi-pustnică, se uita întotdeauna pe fereastră, sperând să capete vreo deslușire asupra grozăviilor ce se puneau în socoteala lui Maxence Gilet, a Pescuitoarei în apă tulbure, a lui Jean-Jacques, din care îi ajungea câte ceva la ureche când o goneau din odaie ca să poată vorbi despre dâșii. Bătrâna doamnă îi spuse nepoatei s-o lase singură cu domnul și doamna Bridau până va veni careva în vizită.

— Fiindcă, zise ea uitându-se la cei doi parizieni, îmi cunosc eu bine oamenii de aici, astă-seară curioșii vor da năvală la noi.

Doamna Hochon povesti celor doi parizieni evenimentele și amănuntele privitoare la uimitoarea stăpânire câștigată asupra lui Jean-Jacques Rouget de către Pescuitoarea în apă tulbure și de către Maxence Gilet, dar nu așa de concis cum au fost prezentate în această povestire, ci adăugând mii de comentarii, descrieri și presupuneri cu care erau înflorite de gurile bune și rele ale orașului. Nici nu isprăvisе bine, că Adolphine apărui: anunță că familiile Borniche, Beaussier, Lousteau-Prangin, Fichet, Goddet-Herreau, în total paisprezece persoane, se și zăreau în depărtare.

— Vezi bine, scumpa mea, zise gazda isprăvind de povestit, nu-i treabă ușoară să scoți averea asta din gura lupului...

— Îmi pare ceva atât de greu să ai a face cu un ticălos așa cum ni l-ați descris și cu o cumătră care nu se sperie cu una, cu două, încât va fi desigur cu neputință să izbutimr răspunse Joseph. Ar trebui să stăm în Issoudun cel puțin un an, ca să ne luptăm împotriva trecerii pe care o au și să înlăturăm stăpânirea lor asupra unchiului

Rouget... Avereă nu merită atâta bătaie de cap, fără a pune la socoteală că ar trebui să înghițim nenumărate jigniri și să ne pretăm la zeci și zeci de ticăloșii. Mama n-are decât un concediu de cincisprezece zile; slujba e sigură, și nu trebuie s-o piardă. Și eu am în octombrie niște lucrări de seamă pe care Schinner mi le-a obținut în casa unui *pair* al Franței... Și știți, doamnă, avereă mea e în paletă și în pensule.

Aceste vorbe fură primite cu o adâncă uimire. Doamna Hochon, deși oarecum mai presus de ceilalți din orașul unde-și ducea viața, nu avea încredere în pictură. Se uită în ochii (inei sale și-i strânse din nou mina.

— Acest Maxence e al doilea exemplar al lui Philippe, îi spuse Joseph la ureche mamei sale; dar e mai dibaci, are purtări mai bune decât Philippe. Știți, doamnă, rosti el cu glas tare, n-o să-l supărăm multă vreme pe domnul Hochon prin șederea noastră aici!

— Ah I ești tânăr! Nu știi să te descurci printre oameni I zise gazda. În cincisprezece zile, cu oarecare iscusință, poți obține unele rezultate; ascultați-mi sfaturile și călăuziți-vă după ele.

— O, cu dragă inimă, răspunse Joseph; eu sunt de-o nemaipomenită nepricepere în sforării de astea familiale; nu știu, de pildă, nici măcar ce ne-ar spune Desroches c-ar trebui să facem dacă mâine unchiul refuză să ne primească...

Doamnele Borniche, Goddet-Hereau, Beaussier, Lousleau-Prangin și Fichet, făloase pe lângă soții lor, intrară în casă. După firitisirile obișnuite, aceste paisprezece psrsoane se așezară pe scaune, iar doamna Hochon n-avu încotro și le prezentă pe fina ei Agathe și pe Joseph. Joseph luă loc într-un fotoliu, studiind, pe furiș, cele șazeci de chipuri care, de la ceasurile cinci și jumătate până la nouă, îi pozaseră în mol gratuit, cum îi spuse el mamei sale. Atitudinea lui Joseph în cursul acelei sindrofii, în prezenta oamenilor cu vază din Issoudun, nu

schimbă de fel părerei orașelului asupra lui: plecară cu toții impresionați da privirile sale batjocoritoare. Îngrijorați de zâmbetele lui, ori înspăimântați de înfățișarea înfiorătoare pentru niște oameni care nu știu să deslușească ciudățenia geniului.

La ceasurile zece toți se culcară; nașa o ținu în odaia ei pe fină-sa până la miezul nopții. Încredințate că au rămas în sfârșit singure, cele două femei, destăinuindu-și necazurile vieții lor, își împărtășiră una alteia durerile. Dându-și seama de nemărginirea pustiiului unde se împrăștiase forța unui mare suflet necunoscut, ascultând ultimele sonuri ale acestei minți care nu-și împlinise menirea, aflând de suferințele acestei inimi deosebit de mărinimoase și binevoitoare, a cărei noblețe și bunăvoință nu găsiseră prilej să se dezvăluie, Agathe nu se mai socoti cea mai nenorocită ființă, amintindu-și că viața pariziană îi oferise unele distracții și mici plăceri printre amărăciunile trimise de dumnezeu.

— Dumneata, care ești evlavioasă, nașă, explică-mi cu ce am greșit și spune-mi de ce mă pedepsește dumnezeu.

— Ne pune la încercare, draga mea, răspunse bătrâna doamnă în clipa când ornicul bātu de douăsprezece ori.

În miez de noapte, *Cavalerii Fără Treabă* treceau unul după altul, ca niște umbre, pe sub copacii de pl bulevardul Baron, și se plimbau vorbind în șoaptă:

— Ce avem de făcut? fu primul cuvânt când se apropiară unii de alții.

— Mi se pare, zise Frantroy, că Max vrea să n-o ospăteze pur și simplu.

— Nu, împrejurările sunt grave pentru Pescuitoarea în apă tulbure și pentru dânsul. Fără îndoială că va fi pris el la cale cine știe ce farsă împotriva parizienilor...

— Ar fi tare nostim să le dea răvaș de drum.

— Bunicul, zise Barach, foarte sperită că are două

guri mai mult la masă, ar folosi cu bucurie orice pretext...

— Ei bine, cavaleri, rosti domol Max când apăru, de ce să st & în cu dinții la stele? Nu pkmră *kırş* din ele, domnilor. Haidem, la mătușa Cognette I la mătușa Cognette I

— La mătușa Cognette!

Acest strigăt, scos de toți deodată, făcu o larmă înspăimântătoare, care se abătu peste oraș ca un „ura!” de trupe pornite la asalt; se lăsă apoi o liniște fără seamăn. A doua zi, nu era femeie care să nu spună vecinei sale:

— Ai auzit ast-noapte, cam pe la unu, niște țipete îngrozitoare? Am crezut că arde undeva.

Un ospaț vrednic de mătușa Cognette înveseli ochii celor doua Azeci și doi de comeseni, căci tagma era în pă T. Pe la ceasurile două după miezul nopții, în timpul când se *suge vinul* - expresie din dicționarul *Cavalerilor Fără Treabă* și care redă atât de bine gustatul picătură cu picătură a vinului - Max luă cuvântul:

— Dragii mei, ca privire la fsrsa de pomină pe care am făcut-o cu căința lui Fario, astăzi dimineța, ilustrul vostru maestru a fost atât de adânc jignit în onoarea sa de către acest mârșav negustor de cereale, pe lângă toate și spaniol... (*o// pontoanele...*) încât am hotărât să aplic fierul roșu al răzbunării mele acestui nemernic, menținându-ne totuși în regulile petrecerilor noastre. După ce am chibzuit toată ziua, am găsit mijlocul să punem în aplicare o minunată farsă, o farsă în stare să-l înnebunească. Răzbunând tagma jignită în persoana mea, vom hrăni niște animale adânc respectate de egipteni, niște ființe mici care sunt și ele la urma urmei făpturile domnului și pe care oamenii le persecută pe nedrept. Binele este odrasla răului, și răul este odrasla binelui; aceasta-i legea supremă I Vă poruncesc deci ta toți - și pedeapsa-l așteaptă pe cel ce a pricinui nemulțumirea prea umilului vostru maestru

— Să vă faceți fiecare rost, cât mai într-ascuns cu putință, de câte douăzeci de șobolani, ori de câte douăzeci

de șobolance gata să fete, dacă o da Dumnezeu. A < ± ună-și fiecare partea ce i se cuvine, în răstimp de trei zile. Cine poate să cuprindă și mai mult, prisosul va găsi e bună primire. Țineți aceste simpatice rozătoare fără a le pune nimic dinainte, căci este de neapărată nevoie ca scumpele dihanii să aibă o foame cumplită. Băgați de seamă că admit să primesc drept șobolani șoareci și chițcani. Dacă înmulțim douăzeci și doi cu douăzeci „vom avea patru sute și atâția complici, care, sloboziți în vechea biserică a Capucinilor, unde Fario a pus toate cerealele cumpărate de curând, vor consuma o anumită cantitate. Dar să ne dovedim iuți la treabă 1 Fario trebuie să predea o mare cantitate de cereale peste opt zile; or, tin ca spaniolul meu, care cutreieră împrejurimile pentru daraverile sale, să găsească a îngrozitoare scădere. Domnilor nu-mi așumeu meritul acestei invenții, zise el, zărind semnele îwier admirații generale să *dăm Cezarului ce-i al Cezarului și fui Dumnezeu ceea ce-i al lui Dumnezeu*. E q imitație, o prelucrare după povestea cu vulpile lui SaiHson, din Biblie. Dar Samson a fost un incendiator, și în consecință nu prea filantrop; pe când noi, asemeni preoților lui Brahma, 158 suntem ocrotitorii semințiilor prigonite. Domnișoara Flore Brazier a și întins toate capcanele sale de șoareci „și Kouski, mâna mea dreaptă, s-a și pus pe prins chițcani. Am zis.

— M-am și gândit, zise Goddel-fiul, să fac rost de un animal care să ronțăie el singur cât patruzeci de șobolani.

— Ce animal?

— O veveriță.

— S» eu dau un pui de tnatmață, care o să mănânce la grtr până o ameți, făcu un ageamiu.

— Rău. zise Max. S-ar putea afla de unde vin aceste animale.

— Ce ar fi să ducea acolo ia cursul nopții, propuse Beaussier-fiul, câte un porumbel prins din fiecare porumbărie de pe fermele învecinate; dacă îi lăsăm să iasă

afară printr-o gaură anume făcută în acoperiș, vor aduce cu ei mii de zburători.

— Așadar, vreme de o săptămână magazia lui Fario va fi în plină activitate de noapte, zise Gilet zâmbind către lunganul de Beaussier-fiul. După cum știți, lumea se scoală dis-de-dimineată în Saint-Palmerne. Când porniți într-acolo, puneți-vă toți pâslarii cu călcâiele în față. Cavalerul Beaussier, născocitorul chestiei cu porumbeii. să fie îndrumătorul. Cât despre mine, voi avea grijă să-mi înscriu numele peste grămezile de grâu. Voi fiți furierii domnilor șoareci. Dacă paznicul de la magazie rămâne peste noapte la Capucini, trebuie să găsim niște camarazi care să-l îmbete, dar cu dibăcie, ca să-l ducă departe de locul acestei orgii oferite animalelor rozătoare.

— Nu ne spui nimic despre parizieni? întrebă Goddet-fiul

— O făcu Max, trebuie să-i studiem. Totuși, pun la bătaie strașnica mea pușcă de vânătoare pe care o am de la împăratul, o capodoperă a fabricii din Versailles. face două mii de franci, o ofer aceluia care va găsi mijloacele de a juca un renghi acestor parizieni, punându-i atât de rău cu domnul și doamna Hochon, încât cei doi bătrâni să le dea răvaș de drum, sau să plece singuri, de bună voia lor, fără ca, bineînțeles, să-i supărăm prea tare pe bunicii celor doi prieteni ai mei. Baruch și François.

— S-a făcut, am să mă gândesc la asta, zise Goddetfiul, căruia îi plăcea la nebunie vânătoria.

— Dacă făptuitorul isprăvii nu dorește pușca mea, îi voi da calul I adăugă Maxence.

După ospăț, douăzeci de creiere se puseră la cazna de-a unelti un complot împotriva Agathe și a feciorului ei, ținând socoteală de indicațiile date. Dar numai diavolul în carne și oase sau întâmplarea ar fi putut izbuti, într-atât condițiile impuse îngreuiau treaba.

A doua zi dimineată, Agathe și Joseph coborâră cu câteva clipe înainte de-al doilea prânzișor care se lua la

ceasurile zece. La ceea ce se chema primul prânzișor se oferea o ceașcă de lapte cu o tartină de pâine cu unt, cate se luau în pat sau la scularea din pat. Așteptând-o pe doamna Hochon care, în pofida vârstei, îndeplinea cu minuțiozitate tot ritualul ducelor din vremea lui Ludovic al XV-lea când își făceau toaleta, Joseph îl văzu pe Jean-Jacques Rouget cu amândouă picioarele înfipite în pragul ușii; i-l arătă firește mamei sale, care nu-și putu recunoaște fratele, atât de puțin semăna cu cel de altă dată, de dinaintea plecării sale din Issoudun.

— Uite fratele dumitale, zise Adolphine, care o ducea de braț pe bunică-sa.

— Ce cretin I exclamă Joseph.

Agathe își împreună mâinile și ridică ochii spre cer.

— În ce hal l-au adus! Doamne, ăsta-i bărbat de cincizeci și șapte de ani?

Vru să se uite mai cu atenție la fratele său, și o zări în spatele bătrânului pe Flore Brazier cu capul gol, arătând sub o năframă foarte subțire de mătase, cu margini de dantelă, un spate alb ca neaua și un piept amețitor de frumos. Îngrijită, ca o curtezană bogată; purta o rochie strânsă pe talie, de grenadină, o mătase pe atunci la modă. cu mâneci înfoiate la capătul căroră, peste încheietura mâinii, străluceau niște brățări minunate. Un lanțae aur curgea peste corsajul Pescuitoarei în apă tulbure, care îi aducea lui Jean-Jacques scufia de mătase neagră, ca nu cumva să capete guturai: o scenă în mod vădit calculată.

— Asta zic și eu femeie frumoasă! exclamă Joseph. Și așa ceva e lucru rar!... E făcută, cum se zice, să fie pictată! Ce carnație I O, ce culori strașnice I Ce linii minunate! Ce rotunjimi și ce umeri!... E o măreață cariatidă. Ar fi un model strașnic pentru o Venus de Tiziano

Adolphinei și doamnei Hochon li se păru că aud vorbindu-se pe chinezește; dar Agathe. În spatele fiului său, le făcu un semn ca și cum le-ar fi spus că ea se obișnuise cu acest limbaj.

— Găsești că-i frumoasă o stricăță care îți răpește averea? îl întrebă doamna Hochon.

— Asta n-o împiedică să fie un strașnic model 1 tocmai cât trebuie de grasă, fără ca linia șoldurilor ți-a formeloi să sufere...

— Dragule, nu ești în atelierul tău, obsexvă Agathe și bagă de seamă că Adolphine *ce* aici...

— Adevărat, am greșit; dajr tot atât de adevărat e că de la Paris până aici, pe tot drumul, n-am văzut decât pocitanii

— Dar, scumpă nașă, zise Agathe, cum o să ajung să-l văd pe fratele meu?". căci dacă scu această creatură...

— Ei, zise Joseph, vol. trece eu să-l văd L. Nu-l mai cred așa de cretin de vreme «ce-l duce capul să-și desfete ochii cu o Venus de-a lui Tiziano...

— Dacă nu era tâmpât, zise domnul Hochon care intrase și el, s-ar fi însurat în liniște, ar fi avut copii și nu v-ar fi păscut norocul să căpătați moștenirea. Și nenorocirea slujește câteodafă la ceva.

— Feciorul dumitale a avut o idee bună. Să se ducă el mai mtâi să facă o vizită unchiului. său „zise doamna Hochon îi va da a înțelege că trebuie să fie singur când le vei prezenta dumneata la dânsul.

— Și vreți s-o jigniți pe domnișoara Brazier? interveni domnul Hochon. Nu, doamnă „nu trebuie, înghite și durerea asta... Dacă n-o să dobândești moștenirea „încearcă să obții cel puțin un mic legal...

Soții Hochon nu erau în stare să se lupte cu Maxence Gilet. În toiul prânzului, polonezul aduse ffin partea stăpânului său, domnul Rouget, o scrisoare adresată surorii sale, doamna Bridau. Iată această scrisoare, pe care doamna Hochon i-o dădu. soțului ieri s-o citească:

Scumpo mea *sori*.

Aflu de la străini despre sosirea ta în Issoudun. Ghicesc din ce motive ai preferat cusel mele casa domnului ți doamnei Hochon % - dar, dacă *vrei să vii* - *să* mă vezi,

vei fi primulă cum *se cuvine în cosa stea*. Aș fi venit eu cel dintâi să-ți fac o vizită, dacă sănătatea *mi jn-ar* sili să sjâu acum *ia casă*. Iii exprim din țoală inima părerile mele de iau. *Voj* îi meintat stiim *v «d* nepotul, *pe* care II Invit să ia masa cu mine astăzi: tinerii *sunt mai* puțin susceptibili decât femeile în privința comesenilor. Mi-ai tace plăcere dacă ar veni insolit de domnii Baruch Borniche și François Hochon.

Devotatul tău frate J.J. Rouget

— Spune-i că stăm la masă, că doamna Bridau va răspunde imediat și că invitațiile au fost primite, îi spuse domnul Hochon servitoarei sale.

Și bătrânul își duse un deget la buze spre a impune tăcere tuturor. După ce ușa dinspre stradă fu închisă, domnul Hochon, nebănuind prietenia care îi lega de Maxence pe cei doi nepoți ai săi, îndreptă spre nevastă-sa și spre Agathe una dintre cele mai viclene priviri:

— A scris el asta, cum sunt eu în stare să azvârl pe fereastră douăzeci și cinci de ludovici 160. cu soldatul vom purta corespondență.

— Și ce-i cu asta? îi răspunse doamna Hochoo. N-are nicio importanță, o să-i răspundem. Cât despre dumneata, domnule, adăugă ea uitându-se la pictor, du-te la ei la cină; dar, dacă...

Bătrâna se opri la o aruncătură de ochi a bărbatului său. Dîndu-și seama ce vie era prietenia neveste-sii pentru Agathe, bătrânul Hochon se temu că îi va veni în minte să facă vreun dar prin testament finei sale, în cazul când aceasta ar pierde tot ceea ce ar fi trebuit să moștenească de la Rouget. Deși mai în vârstă cu cincisprezece ani decât soția sa, avarul nădăjduia să se vadă într-o bună zi moștenitorul ei, în fruntea tuturor bucatelor. Nădejdea asta îl stăpânea ca o idee fixă. Prin urmare doamna Hochon alesese bine mijlocul de a dobândi de la soțul său oarecare concesii, amenințându-l că-și face un testament. Domnul Hochon trecu deci de partea oaspeților. Era vorba,

de altminteri, despre o moștenire uriașă; și, dintr-un spirit de dreptate socială, ținea s-o vadă intrând în mâinile moștenitorilor firești. În loc să fie înhățată de niște venetici nevrednici de stimă. În sfârșit, cu cât povestea s-ar fi isprăvit mai repede, cu atât mai curând ar fi plecat oaspeții. De când lupta între cei care căutau să capete moștenirea prin mijloace viclene și moștenitorii legitimi, până atunci în stare de proiect în gândul neveste-sii, devenea fapt, activitatea mintală a domnului Hochon, adormită de viața de provincie, se reînsufleți. Doamna Hochon fu îndeajuns de plăcut surprinsă când înțelese, chiar de dimineață, din câteva cuvinte de simpatie spuse la adresa finei sale de către bătrânul Hochon, că cei doi Bridau câștigaseră de partea lor un sprijin atât de experimentat și de dibaci.

Pe la amiază, chibzuind împreună, domnul și doamna Hochon, Agathe și Joseph, îndeajuns de mirați că cei doi bătrâni erau așa de scrupuloși în alegerea cuvintelor, moșiseră și așternuseră pe hârtie răspunsul de mai jos, alcătuit numai pentru Flore și Maxence:

Drogul meu trate.

Dacă am stat treizeci de ani fără să mai dau pe aici – fără să întrețin relații cu cineva, nici chiar cu tine, vina n-o poartă numai ciudatele și falsele închipuiri care i se năzăriseră tatii împotriva mea, dar și nenorocirile și bucuriile legate de viața mea de la Paris; căci dacă Dumnezeu a dăruit fericire femeii, a lovit-o greu pe mamă. Știi desigur că fiul meu, nepotul tău Philippe, stă sub povara unei acuzații dintre cele mai grave, din pricina devotamentului său față de impara... Așadar, n-o să le miri aflând că o văduvă nevoită, ca să poată trăi, să primească o mărunță slujbă la un birou de loterie, a venit să caute mângâiere și ajutor din partea acelor care i-au fost martori la naștere. Meșteșugul îmbrățișat de către fiul venit împreună cu mine e dintre acelea care cer maximum de talent și sacrificii, maximum de studii înainte de a da

rezultate. Gloria precede de data aceasta bogăția. De aici urmează că atunci când Joseph va încărca de glorie familia noastră, va fi tot sărac. Sora ta, scumpul meu Jean-Jacques, ar fi îndurat în tăcere consecințele nedreptății părintești; dar îngăduie mamei să fi aducă aminte că ai doi nepoți, unul care a purtat decorațiile împăratului în bătălia de la Montereau, care a slujit în garda imperială la Walerloo și zace acum în închisoare; altul care, de la vârsta de treisprezece ani, este împins de vocație într-o cariera grea, dar glorioasă. De aceea îți mulțumesc pentru scrisoarea trimisă, dragă trate, cu toată căldura inimii mele. În numele meu și al lui Joseph, care va răspunde desigur invitației tale. Boala *scuză orice*, scumpul meu Jean-Jacques. așa că voi veni să te văd. O soră e întotdeauna binevenită în casa fratelui său, oricum ar fi viața pe care el și-dr îi ales-o. Te îmbrățișez cu tot dragul.

Agathe Rouget.

— Care va să zică ești pe drum bun. Ducându-te la dânsul, îi zise domnul Hochon Agathe, vei putea să-i vorbești fără înconjur despre nepoții săi...

Scrisoarea fu dusă de Gritle, care se întoarse după zece minute să dea socoteală stăpânilor săi despre tot ceea ce aflate și putuse vedea, cum e obiceiul în provincie.

— Doamnă, zise ea, de ieri seară au curățat lună toată casa pe care doamna o lăsa...

— Care doamnă? întrebă bătrânul Hochon.

— Doar așa-i numită în casă Pescuitoarea în apă tulbure, răspuse Gritte. Lăsa sufrageria și tot ce-l privește pe domnul Rouget într-un hal de-ți era mai mare sila - dar de ieri casa e așa cum era înainte de a fi venit domnul Maxence. E oglindă peste tot. Vedie mi-a povestit că Kouski a pornit călare dimineață la ceasurile cinci; s-a întors pe la nouă, încărcat cu merinde. Ce mai la deal, la vale, va fi cea mai strașnica masă, o cină ca pentru arhiepiscopul din Bourges. Se pune masa cu dichisul de zile mari, și în bucătărie lotul e la locul convenit. „Vreau să-

mi primesc cat's* poate de bine nepotul", a zis moșul, cerând să știe și el tot ce se face. Se pare că ald°. Rouget au fost tare măguliți de scrisoarea primită. Așa mi-a spus doamna... Vai, s-a gătit I... ce s-a mai gătit!... n-am văzut de când sunt ceva mai frumos, n-am ce zice! Doamna are două nestemate în urechi, două nestemate de câte trei mii de franci unul, mi-a spus Vedie, și atâtea dantele! și atâtea inele pe degete, și brățări, de parcă-i o raclă cu sfintele moaște, și o rochie de mătase frumoasă ca

O dveră 1, 1!... Mi-a și zis: „Domnul tare s-a mai bucurat aflând că soră-sa îi așa de treabă, și tragem nădejde c-o să ne dea prilejul să-i facem primirea pe care i-o datorăm. Credem c-o să rămână cu părere bună despre noi, după primirea pe care i-o vom face feciorului său... Domnul e foarte nerăbdător să-și vadă nepotul”. Doamna avea niște pantofiori de atlas negru, și niște ciorapi... niște minunății 1 Mătasea e cu flori, are și găurele, de-ți vine să zici că-i o dantelă;

I se vede printr-însele pielea trădafirie. Ce mai vorbă, e gătită foc I Are pe dinainte un șorțuleț așa de drăguț, că Vedie mi-a spus că șorțul acela costă leafa noastră pe doi ani întregi...

— Gi, atunci e cazul să mă înțolesc și eu, zise zâmbind artistul.

— Ia spune, la ce te gândești, domnule Hochon?... întrebă bătrâna după ce Gritte plecă.

Doamna Hochon i-l arăta finei sale cu degetul pe domnul Hochon, care stătea cu capul în mâini, cu cotul sprijinit de brațul fotoliului și afundat în gânduri.

— Aveți a face cu un pungaș dibacii rosti bătrânul. Cu mintea dumitale visătoare, tinere, adăugă el uitându-se la Joseph, nu ești pregătit să lupți împotriva unui bandit atât de călit cum e Maxence. Orice ți-aș spune eu, tot ai să faci prostii; dar măcar să-mi povestești de-a fir-a-păr, deseară, tot ce-ai văzut, auzit și făcut. Dă-i drumul J Mila domnului asupră-ți! Cearcă să lămii singur cu unchiul. Dacă nu vei

izbuti, cu toată istețimea dumitale, tot vei căpăta oarecare deslușire asupra planului lor; dar, dacă vei rămâne o clipă cu dânsul, singur, fără a fi ascultat de careva, doamne, ajută!... trebuie să-l descoși asupra situației sale, care nu-i prea fericită, și să – aperi cauza mamei dualitate...

La ceasurile patru, Joseph trecu drumul îngust care despărțea casa Hochon de casa Rouget, acea alee de tei pricăjiți, lungă de două sute de picioare și largă cât Grande Narette. Când nepotul sosi, Kouski, cu cizme lustruite, pantaloni de postav negru, jiletcă albă și haină neagră, i-o luă înainte să-l anunțe. Masa era pusă în sufragerie, și Joseph își dădu repede scama cine e unchiul său, se îndreptă spre dânsul, îl sărută, și salută pe Flore și pe Maxence.

— Nu ne-am văzut de când sunt pe lumea asta. scumpul meu unchi, zice vesel pictorul; dar mai bine mai târziu decât niciodată.

— Fii bine venit, dragul meu, răspunse bătrânul uitându-se la nepot c-o mutră de năuc.

— Doamnă, se adresă Joseph către Flore cu veselia însuflețită a unui artist, jinduiam, de dimineață, plăcerea pe care o are unchiul meu de a vă putea admira în fiecare zi I

— Nu-i așa că-i frumoasă? se gRăbi să-l întrebe bătrânul, ai cărui ochi spălăciți prinseră aproape să scapere.

— Așa de frumoasă încât ar putea sluji drept model unui pictor.

— Nepoate, reluă moș Rouget căruia Flore îi făcu semn cu cotul, ți-l prezint pe domnul Maxence Gilet, un om care a slujit ca soldat al împăratului, ca și fratele tău. În garda imperială.

Joseph se ridică și se înclină.

— Stimabilul dumneavoastră frate era la dragoni, mi se pare, și eu la pifani, preciza Maxence.

— Ori călare, ori pe jos. se amestecă Flore, vă

puneați la fel pielea la bătaie!

Joseph îl cerceta cu de-amănuntul pe Max, după cum Max îl cerceta cu de-amănuntul pe Joseph. Max era îmbrăcat cum se îmbrăcau pe atunci tinerii eleganți, căci își comanda hainele la Paris. Niște pantaloni de postav albastru ca cerul, cu cute mari foarte largi, ca turnați pe picioare, nu lăsau să se vadă decât vârful cizmelor cu pinteni. Talia îi eaa prinsă într-o jiletcă albă, cu nasturi de aur și strânsă la spate cu șireturi ce slujeau de centură. Această jiletcă, încheiată până la guler, îi scotea bine în relieu pieptul larg, iar gulerul de satin negru îl silea să țină capul sus, în felul militarilor. Purta o haină neagră foarte bine croită. Un frumos lanț de aur atârna din buzunarul jiletcii, de unde abia se zărea conturul unui ceasornic ssa plat. Se juca atunci cu acea cheie de formă specială pe care tocmai o inventase Breguet¹⁸!

„E un bărbat foarte bine, își zise în sinea lui Joseph, admirând ca pictor figura însuflețită, aspectul puternic, ochii cenușii scânteietori de duh, pe care Max îi moștenise de la tatăl său, nobilul. Unchiul meu trebuie să fie tare plictisitor, iar fata asta frumoasă a căutat să-și scoată din pagubă, și așa au ajuns să ducă o căsnicie în trei. Se vede cât colo!”

În acea clipă, sosiră Baruch și François.

— Nu te-ai dus încă să vezi turnul din Issoudun? îl întrebă Flore pe Joseph. Dacă ați vrea să faceți o scurtă plimbare înainte de masă, care nu se va servi decât peste un ceas, v-am arăta marea atracție a orașului...

— Cu dragă inimă, răspunse artistul negăsind în propunere nimic neplăcut.

Pe când Flore se dusesese să-și pună pălăria, mănușile și șalul de cașmir, Joseph se ridică deodată la vederea unor tablouri, de parcă cine știe ce vrăjitor L-ar fi atins cu bagheta:

— Ah, aveți tablouri, unchiule I exclamă el cercetând cu de-amănuntul pânza care îl surprinsese.

— Da, răspunse moșneguțul, au cumpărat vechiturile rămase în mănăstirile și bisericile din regiunea Berry.

Joseph nu mai asculta ce i se spunea, admira tablou după tablou.

— Minunat! rostea el. are. Oh, ce pânză... Țasta zic și eu că nu le strica I Ei. din ce în ce mai strașnic, ca la Nicolet...1, 3

— Sunt șapte sau opt foarte mari în pod și au fost păstrate de dragul ramelor, interveni Gilet.

— Să mergem să le vedem I zise artistul, pe care Maxence îl conduse în pod.

Joseph coborî de-acolo entuziasmat. Max îi șopti ceva la ureche Pescuitoarei în apă tulbure, care îl luă la braț pe moșnegelul Rouget, ducându-l cu dânsa, înspre pervazul ferestrei; și Joseph auzi această irază spusă încet, dar în așa fel încât să nu scape urechilor lui:

— Nepotul dumitale e pictor, dumneata n-ai ce să faci cu tablourile astea, fii drăguț cu dânsul și dăruiește-i-le.

— Mi se pare, zise moșneagul, care se sprijiz de brațul Florei spre a se apropia de locul unde nepotul său se alia în axiaz în fața unui Albar. i, mi se pare că ești pictor...

— Nu-s încă decât un mângălitor de cartoane, zisa Joseph.

— Ce înseamnă mângălitor de... întrebă Flore.

— Un începător, răspunse Josaph.

— Ei bine. urmă Jean-Jacques. dacă aceste tablouri pot să-țilie de vreun folos în meseria ta, eu ti le dăruiesc... dar fără rame. O! ramele sunt poleite cu aur; i apoi sunt drăguțe; am să pun într-însele...

— Pe cuvânt. unchiule, exclamă Joseph încântat. ai să pui într-însele copiile pe care ți le voi trimite și care vor fi de aceleași dimensiuni.

— Dar îți vei pierde mult timp cu așa ceva și îți vor trebui pânze, culori, interveni Flore. Vei cheltui bani... Uite ce, taică Rouget, oferă-i nepotului o sută de franci.de

fiecare tablou; sunt douăzeci și șapte... mai sunt, mi se pare, unsprezece în pod, mari, mari de tot, așa că trebuie să fie plătite îndoit... să zicem cu totul patru mii de franci... Da, unchiul dumitale se cade să-ți plătească pe copii patru mii de franci, fiindcă păstrează ramele I Bineînțeles, o să ai nevoie de rame și se zice că ramele fac mai mult decât tablourile; au pe ele aur!... Auzi, domnule, continuă Flore mișcând brațul moșneagului. Ei? nu-i scump, nepotul îți lasă cu patru mii de franci niște tablouri nou-nouțe în locul celor vechi ale dumitale... Și îi șopti la ureche: îi dai într-un lei cuviincios patru mii de franci, nu-mi pare prea înțolit.

— Ei da, nepoate, îți voi plăti patru mii de franci pe copii...

— Nu, nu, răspunse cinstitul Joseph, patru mii de franci și tablourile, e prea mult: căci, vedeți, tablourile sunt de pre (...)

— Dar primește odată, prostitule, stăruie Flore, fiindcă iei de la un unchi...

— Bine, primesc, răspunse Joseph buimăcit de afacerea pe care o făcuse, fiindcă recunoscuse printre tablouri un Perugino.

Așa că artistul părea vesel ieșind la braț cu Pescuitoarea în apă tulbure, ceea ce slujea de minune planurilor lui Maxence. Nici Flore, nici Rouget, nici Max, nimeni din Issoudun nu putea cunoaște valoarea tablourilor, și vicleanul de Max crezu că pentru un (leac dobânda biruința Florei, care se plimba foarte trufașă la braț cu nepotul stăpânului ei, în bună înțelegere cu dânsul, pe sub ochii înmărmuriți de uimire ai orășenilor. Ieșiră mai toți pe la porți spre a vedea izbânda repurtată asupra familiei de Pescuitoarea în apă tulbure. Acest fapt nemaipomenit făcu o impresie adâncă, pe care Max se bizaia. Și, când unchiul și nepotul se întoarseră, pe la ceasurile cinci, nu se vorbea prin toate casele decât despre înțelegerea desăvârșită dintre Max, Flore și nepotul taicăi

Rouget. În sfârșit, povestea cu darul tablourilor și al celor patru mii de franci umbla din gură-n gură. Cina, la care asistară Lousteau, unul dintre judecătorii tribunalului și primarul din Issoudun, fu minunată. Una dintre acele mese din provincie care țin cinci ceasuri în șir. Vinurile cele mai delicioase însuflețiră conversația. La desert, pe la ceasurile nouă, pictorul, așezat între Flore și Max, în fața unchiului său, ajunsese aproape prieten cu ofițerul, care îi părea cel mai de treabă băiat de pe lume. Cât despre unchiașul Rouget, Kouski îl luă în brațe și-l duse în patul său beat zdravăn: mâncase ca un actor de bilei și băuse ca nisipurile deșertului.

— Ei, zise Max, care rămase singur cu Flore la miezul nopții „nu-i mai bine așa decât să le facem mutre? Cei dt>i Bridau vor fi bine primiți, se vor alege cu ceva daruri mărunte și, încărcăți de atenții, nu vor putea decât să ne laude; își vor lua tălpășița foarte liniștiți și ne vor lăsa în pace. Măine dimineată, eu și Kouski vom da jos de pe pereți toate tablourile, le vom scoate din rame și le vom trimite pictorului, să le aibă când s-o deștepta din somn; vom duce ramele în pod și vom îmbrăca din nou sufrageria cu tapete de acelea lustrui te împodobite cu scene din T & imaque, IU cum am văzut la domnul Mouilleron.

— Ai dreptate, o să fie mult mai frumos, exclamă Flore.

A doua zi, Joseph se trezi abia la amiază. Din patul său, zări pânzele așezate unele peste altele; fuseseră aduse în cameră fără ca el să fi auzit ceva. Pe când cerceta din nou cu de-amănuntul tablourile și recunoștea într-însele capodopere, studiind felul de a lucra al pictorilor și căutând să descopere semnăturile, Agathe se duse să-i mulțumească fratelui ei și să-l vadă, îmboldită de bătrânul Hochon, care aflând despre toate neghiobiile săvârșite în ajun de către pictor, nu mai avea nădejde în izbânda celor doi Bridau.

— Adversarii voștri sunt niște șireți și jumătate. În

via. Ța mea n-am văzut atâta ținută ca la acest soldat; s-ar părea că războiul îi învață multe pe tineri. Joseph s-a lăsat prins în mrejele lor! S-a plimbat la braț cu Pescuitoarea în apă tulbure I I s-a astupat gura cu vin. cu niște păcătoase de pânze și cu patru mii de franci. Artistul mățăluță nu l-a prea costat scump pe Maxence.

Istețul bătrân îi arată finei nevestei sale ce cale avea de urmat, spunându-i să-i intre în voie lui Maxence și să se dea bine pe lângă Flore, ca să ajungă la oarecare intimitate cu dânsa, pentru a putea vorbi între patru ochi cu Jean-Jacques.

Doamna Bridau fu minunat primită de către fratele ei, pe care Flore îl învățase ce trebuia să facă. Bătrânul stătea în pat, bolnav din pricina abuzurilor făcute în ajun. Deoarece. În primele clipe, Agathe nu putu aduce în discuție chestiunile serioase, Max socoti potrivit și mărinimos să-i lase singuri pe frate și soră. Își făcu o socoteală bună. Biata Agathe îl găsi pe fratele ei într-o stare e cât de proastă, încât socoti nimerit să nu-l lipsească de îngrijirile doamnei Brazier.

— Țin, de-altminteri. zise ea bătrânului holtei, să cunosc persoana căreia îi dătesc fericirea fratelui meu.

Aceste vorbe făcură o plăcere vădită unchiașului, care sună spre a o chema pe doamna Brazier. Flore nu era prea departe, după cum vă ischipuiți. Cele două adversare se salutară. Pescuitoarea în apă tulbure desfășură atențiile dragostei celei mai slugarnice, celei mai îndatoritoare; se necăji că stăpânu stătea cu capul prea jos; așeză pernele din nou, se purtă ca o soție în primele zile după nuntă. Și bătrânul burlac se arată nespus de sensibil la toate aceste atenții.

— Vă datorăm, domnișoară, începu Agathe, multă recunoștință pentru dovezile de dragoste pe care le-ați dat fratelui meu de atâta vreme și pentru felul cura vegheați la fericirea lui.

— E adevărat, scumpa mea Agathe, zise moșneagul,

ea mi-a arătat ce-i fericirea și e, de altminteri, o femeie plină de calitate.

— De aceea, frate dragă, oricum ai răsplăti-o pe domnișoara e prea puțin, ar fi trebuit s-o iei de nevastă. Da, sunt prea evlavioasă ca să nu doresc cu tot dinadinsul să te văd respectând preceptele religiei. Ați fi și unul și altul mai liniștiți nerăzboindu-vă cu legile și cu morala. Eu am venit, frate dragă, să cer să-mi dai un ajutor în toiul unui mare necaz; dar să nu-ți închipui cumva că ne-am gândit să-ți facem o cât de mică imputare asupra felului cum ar urma să dispui de averea ta.

— Doamnă, zise Flore, noi știm că stimatul dumneavoastră tată a fost nedrept cu fiică-sa. Fratele dumneavoastră, urmă ea privindu-și țintă victima, poate să vă spună că n-am avut alte certuri decât în această privință. Eu susțin față de domnia-sa, fratele dumneavoastră, că vă datorește partea de avere de care v-a păgubit bietul meu binefăcător, căci tatăl dumneavoastră a fost binefăcătorul meu, urmă Flore pe un ton plângăreț, n-am să uit asta niciodată... Dar fratele dumneavoastră, doamnă, a înțeles în cele din urmă...

— Da, zise unchiașul Rouget, când îmi voi face testamentul n-o să vă uit...

— Să nu vorbim despre asta, frate dragă; nu-mi cunoști încă firea...

După un asemenea început e lesne de închipuit cum se desfășură această primă vizită. Rouget o pofti pe soră-sa la masă pe a treia zi.

În răstimpul celor trei zile, *Cavalerii Fără Treabă* prinseră un număr imens de șobolani, șoareci și chiteam, vreo patru sute treizeci și șase, printre ei multe femele pline, pe care, într-o bună noapte, îi aruncară lihniți de foame în mijlocul grăunțelor. Dar cavalerii nu se mulțumiră numai să-i fi adus în pensiune la Fario, ci lăcură o gaură în acoperișul bisericii Capucinilor și băgară acolo vreo zece porumbei prinși din zece ferme diferite. Aceste animale se

dădură cu atât mai liniștite la *nopces et teslins*IM, cu cât paznicul magaziei lui Fario își părăsi postul, ademenit fiind de un netrebnic, cu care bău de dimineață până seara, fără să aibă grijă de grânele stăpânului.

Doamna Bridau, împotriva părerii bătrânului Hochon, crezu că fratele ei nu-și făcuse încă testamentul; se gândea să-l întrebe ce intenții avea în privința domnișoarei Brazier, în primele clipe când ar izbuti să se plimbe numai cu el singur, căci Flore și Maxence o ademeneau cu această nădejde care rămânea mereu neîmplinită.

Deși cavalerii căutară toți un mijloc de a-i pune pe cei doi parizieni pe fugă, nu găseau decât năzdrăvăanii nerealizabile.

După o săptămână, jumătate din timpul cât parizienii urmau să stea în Issoudun, nu avansaseră nici cu un pas mai mult decât în prima zi.

— Avocatul dumitale nu cunoaște provincia, se adresă bătrânul Hochon către doamna Bridau. Ceea ce ai venit să faci aici nu se poate termina nici în cincisprezece zile, nici în cincisprezece luni; ar trebui să stai mereu lângă fratele dumitale și să ai posibilitatea de a-i insufla unele precepte religioase. Nu veți surpa meterezele ridicate de Flore și de Maxence decât cu târnăcopul preotului. Asta-i părerea mea, și ar fi vremea să vă puneți pe lucru.

— Ciudate păreri mai ai despre cler, îi zise doamna Hochon soțului său.

— Of, sări bătrânul, vă știu eu pe voi astea, bisericoasele I

— Dumnezeu nu ar blagoslovi o faptă întemeiată pe o fărădelege, zise doamna Bridau. Să ceri religiei să te ajute în asemenea treburi... O I am fi mai vrednice de osândă decât Flore.

Această conversație se desfășură în cursul prânzului, și François, ca de altfel și Baruch erau numai urechi.

— Fărădelege I rosti tare bătrânul Hochon. Dar dacă

vreun preot cumsecade, inteligent cum am cunoscut eu câțiva, ar ști în ce situație grea te găsești, n-ar socoti că-i o fărădelege să întoarcă iar intru domnul sufletul rătăcit al fratelui dumitale, să-i insufle o adevărată căință față de greșelile săvârșite, să-l convingă să alunge femeia care-i pricina destrăbălării sale, bineînțeles asigurându-i totfiși o oarecare stare; să-i arate că și-ar căpăta liniștea conștiinței dând câteva mii de livre venit seminarului arhiepiscopiei și lăsându-și averea moștenitorilor săi legitimi...

Supunerea pasivă pe care bătrânul avar o dobândise din partea copiilor și care se transmisese nepoților, puși de altfel sub tutela sa și cărora le strângea o mare avere, chivernisind pentru ei, cum zicea dânsul, ca pentru sine însuși, nu îngădui lui Baruch și lui François nici cel mai ușor semn de uimire ori de dezaprobare; schimbară doar între ei o privire plină de înțeles, spunându-și astfel cât de dăunătoare și fatală socoteau această idee pentru interesele lui Max.

— E sigur, doamnă, zise Baruch, că, dacă țineți să căpătați moștenirea de la fratele dumneavoastră, ăsta-i singurul și adevăratul mijloc: trebuie să stați la Issoudun tot timpul necesar spre a-l pune în aplicare...

— Mamă dragă, zise Joseph, ai face bine să-i scrii lui Desroches despre toate astea. În ce mă privește, nu mai pretind nimic de la unchiul meu peste ceea ce a binevoit să-mi dea...

După ce se duminise asupra marei valori a celor treizeci și nouă de tablouri, Joseph scosese cu găijă cuișoarele dintr-însele, le pusese hârtie deasupra, lipind-o cu clei obișnuit; le așezase unele peste altele, făcute vraf, le pusese într-o ladă foarte mare și o expediasă printr-un birou de transporturi pe adresa lui Desroches, pe care își propusese să-l vestească printr-un fraht. Prețioasa încărcătură pornise la drum chiar în ajun.

— Te mulțumești cu puțin, observă domnul Hochon.

— O să obțin fără să-mi dau osteneală o sută cincizeci

de mii de franci pe aceste tablouri.

— Visuri de pictor I făcu domnul Hochon, uitându-se la Joseph într-un anumit fel.

— Ascultă, zise Joseph către mamă-sa, am să-i scriu lui Desroches să-l lămuresc asupra situației de aici. Dacă Desroches te povățuiește să mai stai, vei mai sta. Cât despre slujba ta, putem găsi oricând ceva la fel...

— Scumpul meu, zise doamna Hochon către Joseph, sculându-se de la masă, nu știu ce-i cu tablourile de la unchiul tău, dar trebuie să fie de preț. dacă ținem seamă de unde au fost luate. Chiar dacă fac numai patruzeci de mii de franci, câte o mie de franci de tablou, nu spune nimănui nimic. Cu toate că nepoții mei știu să păstreze un secret și sunt bine crescuți, ar putea, fără vreun gând rău, să vorbească despre acest pretins chilipir; tot Issoudur. ul ar afla și nu trebuie ca adversarii noștri să intre la vreo bănuială. Te porți ca un copil...

Într-adevăr, spre amiază, mulți localnici din Issoudun, și mai ales Maxence Gilet, luară cunoștință de această părere; drept consecință, începură a cerceta toate tablourile vechi de care nu se mai ocupa nimeni și fură scoase la iveală pânzele cele mai proaste. Max se căi că-l îmboldise pe bătrân să dăruiască tablourile, iar când află despre planul domnului Hochon furia lui împotriva moștenitorilor crescuse, datorită a ceea ce numi *dobitocia sa*. Întrâurirea bisericească asupra unei ființe slabe de înger era singurul lucru de temut. Și amănuntele aduse la cunoștință de cei doi prieteni ai săi îl întăriră pe Maxence Gilet în hotărârea de a lichida toate contractele încheiate de Rouget și de a face împrumuturi pe seama proprietăților sale, pentru ca să te plaseze cât mai repede în hârtii de stat; dar socoti și mai necesar să-i expedieze pe parizieni cât mai Beintârziat. Or, nici dibăcia lui Mascărillo sau șiretenia lui Scapin n-ar fi dezlegat lesne această problemă.

Flore, povățuită de Max, pretinse că stăpânul se

obosea mult prea tare în plimbările sale pe jos și că la vârsta lui trebuia să umble în trăsură. Acest pretext fu iscodit pentru a avea cum să acopere astfel nevoia de a pleca, fără să prindă de veste careva din partea locului, la Bourges, la Vierzon, la Châteauroux, la Vatan, în toate orașelele unde proiectul de a lichida plasamentele moșneagului îi silea pe Rouget. pe Flore și pe Max să se ducă. La sfârșitul acelei săptămâni. așadar, tot Issoudunul fu surprins aflând că moș Rouget plecase la Bourges să caute o trăsură, fapt interpretat de *Cavalerii Fără Treabă* într-un sens favorabil Pescuitoarei în apă tulbure. Flore și Rouget cumpărări o trăsură păcătoasă, cu geamuri numai de formă, cu perdele de piele crăpate, purtată de vreo douăzeci și doi de ani și în nouă bătlui, vândută de familie după moartea unui colonel prieten al ilustrului mareșal Bertrand¹⁶⁶, colonel care, în răstimpul lipsei acestui credincios devotat al împăratului, își luase însărcinarea de a-i supraveghea proprietățile din Berry. Hardughia asta, vopsită într-un verde țipător, aducea oarecum a caleașca, dar oiștea fusese schimbată în așa fel încât putea fi înhămat la ea și un singur cal. Făcea deci parte din acel soi de trăsuri aduse la modă de împuținarea averilor și care se numeau pe atunci *trăsură de om scăpătat*. Postavul trăsuri vândute drept caleașcă era ros de molii; găietanele semănau a galoane purtate de invalizi; în mers suna o fiare vechi; dar nu costa decât patru sute cincizeci de franci; și Max cumpără din regimentul aflat pe atunci în garnizoana din Bourges o iapă blindă și mare, scoasă la reformă, bună de înhămat. Trăsura o dădu la revopsit în cafeniu-închis, găsi un ham de orăzie de-ajuns de bun, și tot Issoudunul fu pus în mișcare, așteptând echipajul lui moș Rouget! Prima oară când unchiașul se folosi de caleașcă, zgomotul îi scoase în prag pe toți localnicii și nu rămase fereastră să nu fie plină de lume curioasă. A doua oară. burlacul se duse până la Bourges. unde, spre a-și cruța ostenelile treburilor la care îl povățuise (mai bine zis, pe care i le

poruncise) Flore Brazier, dădu printr-un notar procură lui Maxence Gilet, pentru ca el să poată lichida toate contractele expres indicate. Flore își rezervă sarcina să lichideze împreună cu stăpânul ei plasamentele făcute în Issoudun și în cantoanele învecinate. Notarul cel mai de seamă din Bourges primi vizita lui Rouget, care îl rugă să-i găsească o sută patruzeci de mii de franci cu ipotecă asupra proprietăților sale. Nu se află nimic în Issoudun despre aceste demersuri atât de tainic și atât de iscusit făcute. Maxence, bun călăreț, putea să se ducă și să se întoarcă de la Bourges de la ceasurile cinci dimineața până la ceasurile cinci după-amiază, călare pe calul său, și Flore nu se dezlipi de lângă bătrânul burlac. Moș Rouget consimțise fără greutate la operația pe care Flore i-o propusese: ținu doar ca inscripția de cincizeci de mii de franci rentă să fie pe numele domnișoarei Brazier în uzufruct și pe numele său, Jean-Jacques Rouget, în nudă proprietate. Îndărătnicia dovedită de bătrân în lupta din casă provocată de această afacere îi pricinui îngrijorări lui Max, căci i se păru că întrevede la Rouget anumite ezitări inspirate de contactul cu moștenitorii legitimi.

În toiul acestor mari frământări, pe care ținea să le ferească de privirile celor din oraș, Max uită de negustorul de cereale. Fario se pregăti să-și predea marfa, după uneltiri și călătorii care avuseseră drept scop urcarea prețurilor la grâne. Or, a doua zi după sosire, zări acoperișul bisericii Capucinilor negru de porumbei, căci locuia chiar peste drum. Își blestemă zilele că nu avusese grijă să cerceteze acoperișul și se duse repede la depozit, unde văzu că jumătate din grâne fuseseră înghițite. Urmele de murdării lăsate cu nemiluita de șoareci, de șobolani și de chițcani și împrăștiate peste tot îi dezvăluiră și a doua pricină a prăpădului. Biserica era ca o corabie a lui Noe. Dar spaniolul se făcu alb ca varul când, voind să-și dea seama până unde merseseră pierderile și stricăciunea, observă că toate boabele de dedesubt sunt aproape

încolțite din pricina unei cantități de apă pe care Max avusese ideea s-o introducă, slujindu-se de un tub de tinichea, în mijlocul grămezii de grâne. Prezența porumbeilor și șobolanilor putea fi explicată prin instinctul lor; dar mina de om ieșea la iveală în această ultimă ispravă a răutății. Fario se așeză pe o treaptă a altarului și stătu cu capul în mâini. După o jumătate de ceas de gânduri aprinse, zări veverița, pe care Goddet-fiul ținuse să i-o trimită drept chiriașă cu hrană și locuință pe gratis, jucându-se cu coada de-a lungul grinzii transversale pe mijlocul căreia se înălța grindeiul. Spaniolul se ridică foarte liniștit în picioare, și paznicul magaziei îl văzu calm ca un arab. Nu se văită, se duse acasă la dânsul, ieși apoi să tocmească vreo câțiva lucrători să pună în saci grânele bune, să le întindă la soare pe cele umede și să salveze ce se mai putea salva; pe urmă își văzu de treburile predării mărfii, constatând că se pierduseră cam trei cincimi din grâne. Deși chiar el se străduise să dobândească o ridicare de preț, pierdu bani și prin cumpărarea griului menit să completeze cele trei cincimi lipsă; așa că avu o pierdere de peste cincizeci la sută. Spaniolul, care n-avea dușmani, puse, fără a se înșela, această răzbunare în seama lui Gilet. Se convinse că fără îndoială Max și a) și câțiva, singurii făptuitori ai păcălelilor de peste noapte, ridicaseră căruța sa în turn și se distraseră ruinându-l; era vorba într-adevăr de trei mii de franci, aproape tot capitalul anevoie strâns de Fario după încheierea păcii. Îmboldit de dorul răzbunării, acest om desfășură stăruința și agerimea de minte ale unui spion căruia i s-a făgăduit o bună răsplată. Punându-se de pândă noaptea, în Issoudun, izbuti să dobândească dovada purtărilor destrăbălate ale *Cavalerilor Fără Treabă*: îi văzu cu ochii săi, îi numără, descoperi întâlnirile și ospetele lor de la mătușa Cognette – apoi, stând ascuns, putu să fie martor ocular la una din farsele lor și ajunse să le cunoască viața de noapte.

Cu toată alergătura și grijile sale, Maxence nu vru să

lase în părăsire drăcoveniile de noapte, mai întâi ca să împiedice darea în vileag a secretului marelui operații ce se săvârșea asupra averii lui moș Rouget, apoi ca să-și țină prietenii într-o permanentă încordare. Or, cavalerii se înțeleseseră să facă una dintre acele farse despre care avea să se vorbească ani și ani de zile. Urmau să dea, într-o singură noapte, cocoloașe de carne cu otravă tuturor câinilor de pază din centrul orașului și din cartierele marginase; Fario îi auzi, la ieșirea din cârciuma lui Cognette, fălindu-se de mai înainte cu izbânda pe care o va obține această farsă și cu întristarea generală ce o va pricinui acest nou Masacru al Inocenților¹, T. Și apoi, ce spaimă va pricinui o asemenea ucidere în masă, căci toți vor bănuî intențiile înflorătoare ale celor care răpiseră caselor pe păzitorii lor I

— Poate că așa au să uite de căruța lui Fario I zise Goddet-fiul.

Fario nu mai avea nevoie și de aceste vorbe, care îi întăreau bănuielile; de altminteri, el și hotărâse ce avea de făcut.

După trei săptămâni de ședere în Issoudun, Agathe recunoștea, ca și doamna Hochon, că părerile bătrânului avar fuseseră întemeiate: ar fi trebuit câțiva ani pentru a distruge înrâurirea dobândită asupra fratelui său de către Pescuitoarea în apă tulbure și de către Max. Agathe nu izbutise să câștige în niciun fel încrederea lui Jean-Jacques, cu care nu putuse rămâne nicio clipă singură. Dimpotrivă, domnișoara Brazier câștiga biruința asupra moștenitorilor, luând-o la plimbare pe Agathe în caleașcă, așezând-o în fund lângă dânsa, iar pe domnul Rouget și pe nepotul său în față. Mama și feciorul așteptau cu nerăbdare un răspuns la scrisoarea confidențială trimisă lui Desroches. Or, în ajunul zilei când trebuiau să fie otrăviți câinii, Joseph, care se plictisea de moarte în Issoudun, primi două scrisori: una de la vestitul pictor Schinner, cu care, dată fiind vârsta acestuia, avea legături mai strânse decât cu Gros, maestrul

lor, și a doua scrisoare de la Desroches. Iată conținutul primei scrisori, care purta ștampila din Beaumont-sur-Oise:

Dragul meu Joseph, am isprăvii cele mai de seamă picturi în castelul din Presles al contelui de Serisy.

Am lăsat deoparte bordurile și picturile de ornament, și te-am recomandat cu atâta căldură și contelui și arhitectului Gnndot. incit nu-ți rămâne decât să-ți iei pensulele și să vii. Prețurile au fost stabilite într-așa iei incit *ști* te mulțumească. Eu plec spre Italia cu Sofia; ai putea deci să-l iei pe Mistigris să te ajute. Ștrengarul ăsta are talent și fi-l pun la dispoziție. De pe acum nu-și mai găsește astâmpăr când se gândește cât de grozav o să petreacă la Presles. Te las cu bine, dragul meu Joseph; fiindcă voi lipsi și nu voi prezenta nimic la Expoziția viitoare, ai să mă înlocuiești tu! Da, scumpe Jojo, tabloul tău, sunt sigur, e o capodoperă. dar o capodoperă care îi va tace pe toți să țipe că-i romantică; și ai s-o duci ca un drac în cristelniță. La urma urmelor, cum zice poznașul de Mistigris *1 s*, care întoarce pe dos sau pretace în calambururi toate zicalele, *viața-i câine rău*. Ce taci la Issoudun? Te las cu bine.

prietenul tău, Schinner

Iată scrisoarea lui Desroches:

Dragă Joseph, acest domn Hochon îmi pare *un* bătrân *cu foarte mult bun-simț* și mi-ai dat prilej să-mi lac cea mai bună părere despre îndemânarea sa; are toată dreptatea. și, părerea mea, Fiindcă mi-o ceri, este ca mamă-ta să mai stea în Issoudun la doamna Hochon, plătind o sumă neînsemnată, de pildă patru sule de Iranci pe an, pentru a-și despăgubi cazda de cheltuielile făcute cu hrana. Doamna Bridau, după părerea mea, trebuie să se lase îndrumată de povețele domnului Hochon. Dar preabuna ta mamă va avea desigur scrupule în fața unor inși care nu au de tel ș, a căror purtare e o capodoperă de șmecherie. Acest Maxence e primejdios și ai toată dreptatea: văd într-însul

un bărbat mai dibaci decât Philippe. Păcătosul își pune vifiile în slujba izbânzii în viață și nu petrece de dragul petrecerii, ca fratele tău. ale cărui năzdrăvăanii nu-i aduceau niciun folos. Toate câte mi le spui mă sperie, și n-aș izbuti să fac mare lucru venind la Issoudun. Domnul Hochon, ca îndrumător al mamei tale, i (i va., q mai de folos decât mine. Cât despre tine, poți să te întorci acasă: nu ești bun de nimic într-o chestie care cere o atenție necurmată, o observație dusă până la cele mai neînsemnate amănunte, care cere să faci servicii slugarnice, să dovedești o discreție în vorbă și o prefăcătorie în gesturi într-un tot nesuferite artiștilor. Dacă vi s-a spus că nu există niciun testament, să știi că de multă vreme au unul, credeți-mă. Dar testamentele pot fi anulate și, atâta vreme cât nevolnicul tău de unchi va trăi, desigur că e cu putință să fie frământat de remușcări sau de scrupule religioase. Izbânda voastră va fi rezultatul unei lupte între biserică și Pescuiloarea în apă tulbure. *Vă* veni desigur și momentul când *această* femeie nu va mai exercita nicio înrâurire asupra moșneagului și când religia va fi atotputernică. Atâta vreme cil unchiul tău nu va fi tăcut donație între vii și nici nu va fi schimbat natura bunurilor sale, veți putea obține tot ce vreți, în clipa când religia va ieși învingătoare. De aceea trebuie să-l rogi pe domnul Hochon să supravegheze pe cât posibil ce se întâmplă *cu* averea *unchiului* tău. E vorba să allăm dacă proprietățile sunt ipotecate, în ce tel și pe numele cui sunt făcute plasamentele. E atât de ușor să insulli unui bătrân temeri în privința vieții sale, în cazul când se deposează de bunuri în lavoarea unor străini, încât un moștenitor cât de puțin șiret poate opri o spoliațiune, chiar de la început. Dar oare mama ta, cu neștiința ei într-un lumești, cu lipsa ei de interes față de bunuri, cu preceptele ei religioase, va izbuti să ducă la bun sfârșit o asemenea treabă?... În line, nu pot decât să *vă* deschid ochii. Tot ceea ce ați făcut până acum trebuie să-i fi băgat în sperieți pe

dușmanii voștri, și de bună seamă că s-au pus pe lucru!...

— Asta zic și eu consultație în toată regula, exclamă domnul Hochon. mândru de felul cum îl aprecia un avocat din Paris.

— O, Desroches e un băiat strașnic, răspunse Joseph.

— N-ar fi rău să citești scrisoarea și celor două femei, urmă bătrânul avar.

— Uite, poftim, zise artistul, dând bătrânului scrisoarea. M-am gândit să plec chiar mâine și mă duc să-mi iau rămas bun de la unchiul meu.

— Ah, zise domnul Hochon. domnul Desroches te roagă, în post-scriptum, să arzi scrisoarea.

— Arde-o dumneata, după ce-o arăți mamei, răspunse pictorul.

Joseph Bridau se îmbracă, străbătu piațeta și se înființa la unchiul său, care tocmai își sfârșea prânzul. Max și Flore erau și ei la masă.

— Nu-ți întrerupe masa, dragă unchiule, vin să-mi iau rămas bun de la dumneata.

— Pleci? făcu Max schimbând o privire cu Flore.

— Da, am niște lucrări la castelul domnului de Serisy; sunt cu atât mai grăbit să pișe, cu cât contele se bucură de foarte multă trecere și ar putea să intervină în favoarea fratelui meu pe lângă cei din Camera pa/r-ilor.

— Bine, atunci pune-te pe treabă, zise cu o mutră de prostănac moșneagul Rouget, care îi păru lui Joseph nemaipomenit de schimbat. Trebuie să te pui pe treabă... îmi pare rău că pleci...

— O, mama mai rămâne câtva timp, continuă Joseph.

Max făcu o mișcare din buze pe care menajera o observă și care însemna: „Vor urma planul despre care mi-a vorbit Baruch”.

— Sunt tare mulțumit că am venit, zise Joseph, căci am avut plăcerea să te cunosc și mi-ai îmbogățit atelierul...

— Da, făcu Pescuitoarea în apă tulbure, în loc să-i deschizi ochii unchiului dumitale asupra valorii tablourilor,

pretăluite la peste o sulă de mii de franci, dumneata la iuțeală le-ai și trimis la Paris. Bietul om, e ca un copil!... Ni s-a spus la Bourges că e un mic pușor, cum îi zice, un Poussin *, care se afla înainte de Revoluție în mijlocul catedralei și care face el singur treizeci de mii de franci...

— Nu-i frumos, nepoate, spuse bătrânul la un semn ai lui Max, pe care Joseph nu-l observă.

— Haide, sincer, continuă soldatul râzând, pe onoarea dumitale, cât crezi că fac tablourile? Vezi bine, ți-ai tras pe sfoară unchiul; erai în drept s-o faci, ăsta-i rostul unui unchi, să fie jefuit 1 Natura n-a vrut să-mi dea mie niciun unchi; dar, la naiba I dacă aș fi avut, nu i-aș fi cruțat.

— Știai dumneata, stăpâne, zise Flore către Rouget, cât fac tablourile *dumitale*?... Cât ai spus, domnule Joseph?

— Da, răspunse pictorul care se făcuse roșu ca sfecla, tablourile au oarecare valoare

— Gura lumii zice că le-ai socotit la o sută cincizeci de mii de franci acasă la domnul Hochon, spuse Flore. E adevărat?

— Da, răspunse pictorul dovedind mereu aceeași sinceritate de copil.

— Și aveai de gând, se adresă Flore moșneagului, să-i dăruiești o sută cincizeci de mii de franci nepotului dumitale?

— Nici vorbă, nici vorbă 1 răspunse bătrânul pe care Flore îl privea ținând.

— Avem la îndemână mijlocul de a aranja totul cum se cuvine, zise pictorul; ți le dau înapoi, unchiule J

— Nu, bu, păstrează-le, stăruie bătrânul.

— Ți le trimit înapoi, unchiule, răspunse Joseph, simțindu-se jignit de tăcerea insultătoare a lui Masence Gilet și a Florei Brazier. Cu pensula mea sunt în stare să ajung cineva, fără să datorez nimănui nimic, nici chiar unchiului meu... Vă salut, domnișoară, și bună ziua, domnule...

Și Joseph străbătu piața într-o stare de enervare pe care artiștii pot lesne să și-o închipuie. Toată familia Hochon era în salon. Văzându-l pe Joseph dând din mâini și vorbind singur, îl întrebară ce are. De față cu Baruch și François, pictorul povesti cu toată sinceritatea scena care tocmai avusese loc și care, peste două ceasuri, ajunse obiectul discuției întregului oraș, adăugându-i-se în fiecare familie amănunte mai mult sau mai puțin hazlii. Unii susțineau că pietonii laser?

scuturat de Max; alții că el se purtase urât cu domnișoara Brazier, și Max îl dăduse pe ușă afară.

— Ce copil e feciorul dumitale!... zicea Hochon către doamna Bridau. Prostului a fost victima unei scene care i se rezerva pentru ziua plecării. Pescuitoarea în apă tulbure și Max cunosc valoarea tablourilor de cincisprezece zile, de când pictorul a avut nerozia să ne-o spună aci, în fața nepoților, care n-au găsit altceva mai urgent de făcut decât să povestească la toată lumea ce au auzit. Pictorul dumitale ar fi trebuit să plece fără veste...

— Fiul meu face bine că dă tablourile înapoi, dacă au o asemenea valoare, zise Agathe.

— Dacă fac, după părerea lui, două sute de mii de franci, reluă bătrânul Hochon, e o nerozie că a găsit de cuviință să le dea înapoi; ați fi rămas măcar cu atâta din această moștenire, pe când așa cum merg lucrurile, n-o să vă alegeți cu nimic!... Unde mai pui că acum fratele dumitale are un pretext să nu te mai primească...

Între miezul nopții și unu dimineața *Cavalerii Fără Treabă* începură să distribuie gratuit alimente câinilor orașului. Această expediție memorabilă luă sfârșit abia pe la ceasurile trei dimineață, ceas la care neobositele pușlamale se duseră să se ospăteze la mătușa Cognette. La ceasurile patru și jumătate, în zori de zi, se întoarseră pe la casele lor. În clipa când Max cârmi pe strada de l'Avenir ca să intre în Grande Rue, Fario, care stătea de pândă într-o adâncitură, îi trase o lovitură de cuțit în dreptul inimii,

scoase arma și o luă la fugă prin șanțurile din Vilatle, unde își șterse de sânge cuțitul cu batista. Se duse apoi să-și spele batista în apa din La Riviere-Forcee și se întoarse liniștit în Saint-Paterne; aci, sărind pe o fereastră lăsată întredeschisă, se culcă iarăși; fu trezit de noul său servitor, care îl găsi cufundat în somnul cel mai adânc.

Căzând jos, Max scoase un țipăt groaznic, asupra căruia nimeni nu se putea înșela. Lousteau-Prangin, fiul unui judecător, rudă îndepărtată cu familia fostului subdelegat, și Goddet-fiul, care locuia în partea de jos din La Grande Rue, alergară în susul străzii strigând unul altuia:

— Îl omoară pe Max I Ajutor I

Dar niciun cline nu lătră și nimeni, din pricina șotiilor haimanalelor de noapte, nu se ivi. Când cei doi cavaleri sosiră, Max leșinase. Fură nevoiți să se ducă să-l trezească din somn pe domnul Goddet-tatăl. Max îl recunoscuse de fapt pe Fario; dar când, la ceasurile cinci dimineață, își reveni din fire, și se văzu înconjurat de mai multe persoane, când simți că rana sa nu era mortală, se gândi deodată să tragă folos din această încercare de asasinat și, cu glas plângător, exclamă:

— Mi se pare că am văzut ochii și chipul afurisitului celuia de pictor I...

Numaidecât, Lousteau-Prangin alergă la tatăl său, judecătorul de instrucție. Max fu dus acasă de către moș Cognet, de Goddet-fiul și de două persoane pe care le sculară din somn. Mătușa Cognette și Goddet-tatăl stăteau lângă Max, culcat pe o saltea întinsă, pe două bete. Domnul Goddet nu vru să intervină de loc până ce Max nu va fi așezat în pat. Cei care îl duceau pe rănit se uitară firește la ușa domnului Hochon; între timp se trezise și Kouski, și cu toții o văzură pe slujnica domnului Hochon măturând. La casa moșneagului, ca la mai țoale casele din provincie, se deschidea ușa dis-de-dimineață. Vorbele rostite de Max treziră bănuieli, și domnul Goddet-tatăl

strigă:

— Gritte, domnul Joseph Bridau doarme?

— Nu. nu, răspunse femeia, a ieșit de la ceasurile patru și jumătate; s-a plimbat toată noaptea prin cameră, nu știu ce l-a apucat.

Acest răspuns naiv stârni murmure de indignare și exclamații care o făcură pe slujnică să se apropie, curioasă să afle ce anume duceau acasă la moș Rouget.

— Așa, halal să-i fie pictorului tău I îi spuse careva.

Și alaiul intră, lăsând pe slujnică cu gura căscată de mirare: îl văzuse pe Max întins pe saltea, cu cămașa însângerată și trăgând să moară.

Artiștii pot ușor gbici ce-l apucase pe Joseph și-l frământase în tot cursul nopții: se vedea obiectul de batjocură al burghezilor din Issoudun; îl socoteau drept un borfaș oarecare, drept cu totul altceva decât linea el să fie, un băiat cinstit, un artist de ispravă! Ah! ar fi dat tabloul pictat de el, numai să poată zbura ca o rândunică la Paris și să-i arunce în obraz lui Max tablourile unchiului său. Să fii jefuit și să treci drept jefuitor!... Ce batjocură ! De aceea, dis-de-dimineată o luă în grabă spre alea de ploi care duce la Tivoli, ca să-și domolească neastâmpărul. Pe când acest tânăr curat lua hotărârea, drept consolare, să nu mai calce în viața sa pe acele meleaguri, Max îi pregătea o năpastă îngrozitoare pentru sufletele gingașe. După ce domnul Goddet-tatăl cercetă rana și constată că cuțitul, oprit din drum de un mic portofel se abătuse din fericire într-altă direcție, făcând totuși o rană cumplită, proceda cum procedează toți medicii și îndeosebi chirurgii din provincie; făcu ps grozavul, spunând că nu garantează de viața lui Max; apoi ieși, după ce pansase rana vicleanului soldățoi. Sentința științei fusese comunicată de Goddet-tatăl Pescuitoarei în apă tulbure, lui Jean-Jacques Rouget. lui Kouski și lui Vedie. Pescuitoarea în apă tulbure se întoarse la scumpul ei Max, cu ochii plini de lacrimi, în timp ce Kouski și Vedie le spuneau oamenilor adunați la

poartă că maiorul era socotit aproape pierdut. Noutatea atrase vreo două sute de persoane, adunate în piața Saint-Jean și în cele două străzi Narette.

— N-am de stat nicio lună în pat și știu cine m-a atacat, îi spuse Max Pescuitoarei în apă tulbure. Dar vom folosi prilejul ca să ne descotorosim de parizieni. Am și spus că parcă l-am recunoscut pe pictor; așa încât să te prefaci că ți-e teamă să nu mor și stăruie ca Joseph Bridau să ție arestat; să-i dăm să guste două zile de închisoare. După cum. O cunosc pe mamă-sa, sunt sigur că va lua repede-repede drumul Parisului împreună cu pictorul său. Așa. n-o să ne mai temem de preoții pe care aveau de gini să-i azvârle asupra nerodului nostru.

Când Flore Brazier cobori, găsi mulțimea foarte disposă să se lase condusă în sensul în care dorea ea; apărură cu ochii în lacrimi și spuse, printre hohote de plâns, că pictorul, pe *care mutra 11 arată în stare de așa ceva, de altminteri*, se certase în ajun strașnic cu Max privitor la tablourile pe care le *șterpelise* de la moș Rouget.

— Tâlharul, căci n-aveți decât să vă uitați la dânsul – ca să fiți siguri că-i dintr-ăștia, crede că dacă Max n-ar mai fi, unchiul său i-ar lăsa moștenire toată averea; ca și cum un frate nu ne-ar fi rudă mai apropiată decât un nepot! Max e fiul doctorului Rouget. *Bătrânul mi-a spus-o cu limbă de moarte!*...

— Ah I o fi vrut să dea lovitura la plecare, a pus bine chestia la cale; chiar astăzi Pleacă, observă unul dintre *Cavalerii Fără Treabă*.

— Max n-are niciun dușman în Issoudun, zise altul.

— Max l-a și recunoscut de altfel pe pictor, adaose Pescuitoarea în apă tulbure”.

— Unde o fi afurisitul de parizian?... Să dăm de el, strigară câteva glasuri.

— Să dați de el? li se răspunse. A ieșit de acasă de la domnul Hochon în zorii zilei.

Un cavaler al tagmei alergă pe dată acasă la domnul

Mouilleron. Mulțimea creștea întruna, și larma glasurilor devenea amenințătoare. Grupuri însuflețite umpleau toată strada Grande Narette. Altele stăteau locului în fața bisericii Saint-Jean. O adunătură ocupa bariera Vilatte, în local unde se isprăvește Petit e Narette. Nu se mai putea trece nici în sus, nici în jos de piața Saint-Jean. Îți venea să crezi că era coada unei procesiuni. Așa încât domnii Lousteau-Prangin și Mouilleron, comisarul de poliție, locotenentul de jandarmi și brigadierul său însoțit de doi jandarmi izbutiră cu oarecare greutate să răzbată în piața Saint-Jean, unde își făcură loc printre două «farduri va da oameni, ale căror exclamații și strigăte puteau și trebuiau să-i întărite împotriva parizianului atât de nedrept acuzat, împotriva căruia pledau însă împrejurările.

După o convorbire între Max și magistrați, domnul Mouilleron trimise pe comisarul de poliție și pe brigadier cu un jandarm să cerceteze cu de-amănuntul ceea ce, în limbajul Ministerului Public, se numește *locul crimei*. Apoi, domnii Mouilleron și Lousteau-Prangin, însoțiți de locotenentul de jandarmi, trecură de la casa lui moș Rouget la casa Hochon, căreia i se puseră pază doi jandarmi postați la capătul grădinii și alți doi la ușă. Mulțimea creștea întruna. Tot orașul se afla în neastâmpăr, pe Strada Mare.

Gritte se și repezise acasă la stăpânul ei, speriată la culme, și îi spusese:

— Stăpâne, o să vă prade!... Tot orașul s-a răsculat. Domnul Maxence Gilet a fost ucis, e pe moarte... și lumea zice că domnul Joseph a făcut isprava asta!

Hochon se îmbracă repede și ieși, dar, trezindu-se în fața unei gloate înfuriate, se întoarse îndată înapoi și puse zăvorul la ușă. Întrebând-o pe Gritte, află că oaspetele său ieșise în zorii zilei, se plimbase toată noaptea, într-o mare frământare, și nu se mai întorsese acasă. Însăpăimântat, se duse la doamna Hochon. pe care zarva o trezise din somn, și îi vesti îngrozitoaia noutate care, adevărată ori

mincinoasă, asmuțise tot Issoudunul și-l adunase în piața Saint-Jean.

— Cu siguranță că e nevinovat! zise doamna Hochon.

— Da, dar până ce i se va recunoaște nevinovăția, pot năvăli la noi să ne jefuiască, răspunse domnul Hochon, care păli tare (avea aur în pivniță).

— Și Agathe?

— Doarme buștean I

— Ah I cu atât mai bine, zise doamna Hochon, aș vrea să doarmă tot timpul până când s-o lămuri povestea asta. O asemenea lovitură ar ucide-o, biata de ea!

Dar Agathe se deșteaptă din somn și coborî prin înd pe dânsa ce apucă la repezeală, căci răspunsurile șovăitoare ale Grittei la întrebările ei o tulburaseră adânc. O găsi pe doamna Hochon palidă și cu ochii în lacrimi, la una din ferestrele sufrageriei, lângă soțul ei.

— Curaj, draga mea! Dumnezeu ne pune la încercare, zise bătrâna femeie. Joseph e acuzat...

— De ce anume?

— De-o faptă rea pe care nu se poate s-o fi săvârșit, răspunse doamna Hochon.

Auzind aceste vorbe și văzându-i intrând în cameră pe locotenentul de jandarmi, pe domnii Mouilleron și Lousteau-Prangin, Agathe leșină.

— Iaca, zise domnul Hochon către nevastă-sa și Gritte, duceți-o de aici pe doamna Bridau, femeile nu lac decât să încurce în asemenea împrejurări... Duceți-vă și voi cu dânsa în camera voastră. Luați loc. domnilor, îi pofti bătrânul. E la mijloc o greșală, desigur; ei îi datorăm vizita dumneavoastră, dar sperăm că nu veți întârzia să faceți lumină.

— Chiar dacă e o greșală, zise domnul Mouilleron, înverșunarea mulțimii e atât de năprasnică, toate capetele sunt atât de înfierbântate, încât mă tem de viața inculpatului... Aș vrea să-l rețin la tribunal, ca să liniștesc spiritele.

— Cine ar fi bănuir dragostea de care se bucură Maxence Gilet?... întrebă Lousteau-Prangin.

— Vin valuri-valuri o mie două sute de oameni, din cartierul mărginaș Rome, mi-a spus adineauri unul dintre soldații mei, anunță locotenentul de jandarmi, și țipă cât îi ține gura: la moarte!

— Unde e oaspetele dumneavoastră? îl întrebă domnul Mouilleron pe domnul Hochon.

— A ieșit să se plimbe pe câmp, mi se pare...

— Chemați-o pe Gritte, porunci judecătorul de instrucție: speram că domnul Bridau nu plecase de-acasă. Știți, fără îndoială, că crima a fost comisă la numai câțiva pași de aici, în zorii zilei?

Pe când domnul Hochon se duse s-o cheme pe Gritte, cei trei funcționari schimbară înt Re dâșii priviri pline de înțeleș.

— Nu mi-a plăcut niciodată mutra acestui pictor, îi spuse locotenentul domnului Mouilleron.

— Fetico, întrebă judecătorul pe Gritte de cum o văzu intrând, e-adevărat că l-ai văzut ieșind dis-de-dimineată pe domnul Joseph Bridau?

— Da, domnule, răspunse femeia, tremurând ca o frunză.

— Cât era ceasul?

— Chiar când m-am sculat; s-a plimbat toată noaptea prin cameră și era îmbrăcat când am cobori! eu.

— Se făcuse ziuă?

— Se crăpa de ziuă.

— Părea nervos?...

— Da I mi-a părut tare nervos.

— Trimite după grefier pe unul dintre oamenii dumitale, se adresă Lousteau-Prangin locotenentului și să aducă și mandatele de...

— Doamne, dumnezeule! nu vă zoriți așa, îl rugă domnul Hochon. Nervozitatea acestui tânăr se explică altfel decât prin premeditarea unei crime; pleacă astăzi la

Paris din pricina unei discuții într-o chestie în care Gilet și domnișoara Brazier i-au pus cinstea la îndoială.

— Da, chestia tablourilor, zise domnul Mouiileron. A fost ieri subiectul unei certe foarte vii, și artiștilor, vorba ceea, le sare repede țandăra.

— Cine din Issoudun avea interes să-l omoare pe Maxence? întrebă Lousteau. Nimeni; niciun soț gelos, nici altcineva, căci omul ăsta n-a făcut niciodată rău nimănui.

— Dar ce căuta oare domnul Gilet la ceasurile patru și jumătate pe străzi în Issoudun? întrebă domnul Hochon.

— Ascultă, domnule Hochon, dă-ne voie să ne facem meseria, răspunse Mouiileron; dumneata nu știi tot: Max l-a recunoscut pe pictorul dumneavoastră...

În acea clipă, țipete prelungi izbucniră din capătul orașului, și glasul mulțimii crescă de-a lungul străzii Grande Narette, ca bubuitura unui tunet.

— Iată-l **l** iată-**l** A fost arestat! **f**

Vorbele se desprindeau clar din larma îngrozitoare a mulțimii îndârjite. Într-adevăr, bietul Joseph Bridau, care se întorcea liniștit pe lângă moara Landrole ca să fie acasă la ora micului dejun, fu zărit de toate grupele, când ajunse în piața Mizere. Din fericire pentru dânsul, doi jandarmi sosiră în pas alergător și-l smulseră din mina oamenilor din cartierul Rome, care îi și apucaseră fără cruțare de brațe, țipând din răsuferință: „La moarte!”

— Loc! Loc! Strigară jandarmii, care mai chemară alți doi camarazi, ca să-i posteze, pe unul înaintea lui Bridau, pe altul la spatele lui.

— După cum vezi bine, domnule, zise unul dintre cei care-l țineau pe pictor, e vorba de pielea noastră, ca și de-a dumitale. Nevinovat sau vinovat, trebuie să te ocrotim de Iuria pe care a dezlănțuit-o în mulțime asasinarea maiorului Gilet; și norodul nu se mulțumește să le acuze, te crede ucigaș și nu-l scoți dintr-ale lui cu niciun chip. Domnul Gilet e adorat de acești oameni care, uitați-vă la dânsii, par Ioane hotărâți să-și facă singuri dreptate. Ah!

noi i-am văzut tăbăcindu-i în bălaie în 1830 pe slujbașii de la dăjdii, încolțiți rău de tot, ehei I

Joseph Bridau se făcu palid ca un muribund. și-și adună forțele ca să poată merge.

— La urma urmei, spuse el, sunt nevinovat; să mergem!...

Își purta crucea artistul I Culese huiduieli, ocări, amanințări cu moartea pe îngrozitorul drum din piața Mizere până în piața Saint-l «an. Jandarmii fură siliți să scoată săbiile împotriva mulțimii furioase, care arunca într-înșii cu pietre. Era cât pe ce să-i rănească, și niște proiectile îl atinseră pe Joseph la picioare, la umeri și peste pălărie.

— În sfârșit am ajuns I se bucură unul dintre jandarmi, intrând în sufrageria domnului Hochon. J>a știu c-am avut de furcă, domnule locotenent!

— Acum trebuie să împrăștiem mulțimea și nu văd decât un singur mijloc, domnilor, se adresă ofițerul către magistrați. Să-l ducem la tribunal pe domnul Bridau, dar să-l țineti între dumneavoastră; eu și toți jandarmii mei vă vom înconjura. Nu poți garanta de nimic în fața a ș-ase mii de furioși...

— Ai dreptate, se învoi domnul Hochon, care tremura întruna, gândindu-se la aurul său.

— Dacă acesta e cel mai bun mijloc de a ocroti nevinovăția în Issoudun, răspunse Joseph, vă prezint felicitările mele. Era să fiu omorât cu pietre...

— Vrei să vezi mulțimea năpustindu-se în casa gazdei dumitale și jefuind-o? întrebă locotenentul. Crezi că am putea rezista cu săbiile noastre șuvoiului împins de o mulțime de oameni întărâtați și care habar n-au de formele justiției?...

— Ei, să mergem, domnilor, ne vom lămuri noi între noi după aceea, rosti Joseph care își recăpătă tot calmul.

— Loc, oameni buni! zise locotenentul. L-am arestat, îl ducem la tribunal.

— Respectați justiția, oameni buni, se adresă îfulțimii domnul Mouiileron.

— Nu v-ar plăcea mai degrabă să-l vedeți la ghilotină? întrebă unul dintre jandarmi, adresându-se unui grup amenințător.

— Da, da! tipa un furios, o să-l ghilotineze.

— O să-l ghilotineze, repetară niște femei.

La capătul străzii Grande Narette oamenii își spuneau unu] altuia:

— Îl duc să-i taie capul cu ghilotina; s-a găsit cuțitul asupra lui.

— O, tâlharul I

— De-ăștia mi-s parizienii!

— Țsta avea crima întipărită pe mutră I

Deși tot sângele i se ridicase în obraz, Joseph străbătu spațiul dintre piața Saint-Jean și localul tribunalului păstrându-și un calm și o ținută vrednice de stimă. Totuși, îi păru tare bine când se văzu în cabinetul domnului Lousteau-Prangin.

— Nu-i nevoie, cred, domnilor, să vă spun că sunt nevinovat, începu el, adresându-se domnului Mouiileron, domnului Lousteau-Prangin și grefierului; nu vă rog decât să m-ajutați să-mi dovedesc nevinovăția. Nu știu nimic de toată povestea asta.

După ce judecătorul îi expuse amănunțit toate bănuielile care apăsau asupra sa, încheind cu declarația lui Max, Joseph fu îngrozit.

— Dar am ieșit din casă, zise el, după ceasurile cinci; am pornit pe Strada Mare, și la ceasurile cinci și jumătate priveam fațada bisericii parohiale Saint-Cyr. Am și stal acolo de vorbă cu clopotarul care venise să tragă clopotele pentru slujba de dimineață și i-am cerut lămuriri asupra clădirii, fiindcă îmi pare ciudată și neisprăvită. Apoi am străbătut piața de zarzavaturi. unde se și aflau niște femei. De acolo, prin piața Mizere. m-am îndreptat spre podul aux Anes, spre moara Landrole, unde m-am uitat liniștit la

niște rățoi, vreo cinci-șase minute, și lucrătorii, ajutoare ale morarului, m-au observat, desigur. Am văzut niște femei ducându-se la spălătoria publică; poate mai sunt și acum acolo; au și răs pe socoteala mea, zicând că nu-s prea chipeș; le-am răspuns că și la cei pociți se găsesc unele giuvaieruri. După aceea, m-am plimbat pe alea lungă până la Tivoli, unde am stat de vorbă cu grădinarul... Verificați aceste fapte și nu emiteți mandat de arestare; căci, pe cuvântul meu de onoare, rămân în cabinetul dumneavoastră până ce vă veți convinge de nevinovăția mea.

Această apărare cuminte, rostită fără nicio șovăială și cu calmul omului sigur de ce spune, îi impresionează întrucâtva pe magistrați.

— Să-i cităm, așadar, pe toți cei de care ai pomenit, să dăm de dânșii. zise domnul Mouilleron. dar asta nu poate fi chestie de o zi. Hotărăște-le. deci, să stai „la secret” în tribunal, în interesul dumatăle.

— Numai dați-mi voie să-i scriu mamei, ca s-o liniștesc, biata de ea... Veți citi și dumneavoastră scrisoarea.

Cererea era prea dreaptă ca să nu-i fie aprobată, și Joseph scrise aceste câteva cuvinte:

N-ai nicio grijă, scumpa mea mamă: greșeala căreia i-am căzut victimă va fi ușor recunoscută și am și indicat prin ce mijloace. Măine sau chiar deseară voi fi liber. Te îmbrățișez și te rog să comunici domnului și doamnei Hochon cât de supărat sunt din pricina acestei tulburări în care nu am niciun amestec.

căci e datorită unei întâmplări pentru mine îacă de neînțeleș.

Când scrisoarea sosi, doamna Bridau era aproape leșinată de pe urma unui acces de nervi; și doctoriile pe care domnul Goddet se necăjea să i le dea, înghițitură după înghițitură, se dovedeau fără efect. Așa că lectura acestei scrisori veni ca un balsam. Tresărind de câteva ori,

Agathe căzu într-acea stare de sleire care urmează crizelor de acest soi. Când domnul Goddet veni din nou să-și vadă bolnava, Agathe îi mărturisi cât îi părea de rău că părăsise Parisul.

— Dumnezeu m-a pedepsit, zise ea cu lacrimi în ochi. Trebuia să am încredere în puterea sa, nașă dragă, și să aștept ca din mila lui să capăt moștenirea fratelui meu.

— Doamnă, dacă fiul dumneavoastră e nevinovat, Max e un ticălos fără pereche, îi spuse la ureche domnul Hochon, și nu vom fi noi cei mai tari: în această afacere; așadar, întoarce-te la Paris.

— Dragă doctore, îl întrebă doamna Hochon pe domnul Goddet, cum îi merge domnului Gilet?

— Cu toate că rana e gravă, nu e mortală. După o îngrijire de o lună, o să se întrezeze. L-am lăsat scriind domnului Mouilleron spre a-i cere punerea în libertate a fiului dumneavoastră, doamnă, se adresă el pacientei. O! Max e un om de treabă. I-am spus în ce stare sunteți, și atunci și-a adus aminte de un amănunt al îmbrăcămînții ucigașului, amănunt care l-a convins că nu putea fi vorba despre fiul dumneavoastră: asasinul purta pâslari în picioare și e cât se poate de sigur că fiul dumitale a plecat de acasă încălțat cu cizme...

— Ah, să-i ierte Dumnezeu răul pe care mi l-a făcut...

Pe înnoptate, un om adusese pentru Gilet o hârtie pe care se aflau aceste rânduri scrise cu litere de tipar:

Căpitanul Gilet n-ar trebui să lase un nevinovat pe mâinile justiției. Acel care a lovit tăgăduiește că nu va mai repeta gestul, dacă domnul Gilet îl scoale *pe* domnul Joseph Bridau de unde se afla, târă a-l indica pe vinovat.

După ce citi aceste rânduri și arse hârtia, Max trimise domnului Mouilleron o scrisoare prin care comunica observația pomenită de domnul Goddet și îl ruga să-l pună în libertate pe Joseph și să vină până la dânsul, urmând să-i mai dea câteva lămuriri. În clipa când scrisoarea ajunsese în mâna domnului Mouilleron, Lousteau-

Prangin se și convinsese, din depozitiile clopotarului, ale unei vânzătoare de zarzavaturi, ale spălătoarelor, ale lucrătorilor de la moara Landrole și ale grădinarului de la Frapesle, despre adevărul explicațiilor date de Joseph. Scrisoarea lui Max aducea ultima dovadă a nevinovăției inculpatului, pe care domnul Mouiileron îl conduse el însuși acasă la domnul Hochon. Joseph fu primit de mamăsa cu o revărsare de dragoste atât de vie, încât bietul copil neapreciat mulțumi sortii, ca și bărbatul din fabula lui La Fontaine hoțului, 170 că abătuse asupra sa un necaz care îi atrăsese aceste dovezi de dragoste.

— O, zise domnul Mouiileron, făcând pe magistratul priceput, eu mi-am dat seama numaidecât, după felul cum te uita la norodul dezlănțuit, că ești nevinovat; dar, cu toată convingerea mea fermă, vezi dumneata, cunoscându-i așa de bine pe oamenii din Issoudun, cel mai bun mijloc de a te ocroti era să te luăm cu noi, ceea ce am și făcut. Ah I te țineai foarte țațoș!

— Îmi treceau prin cap alte gânduri, răspunse simplu artistul. Un ofițer, cunoscut al meu, mi-a povestit că în Dalmația fusese arestat în împrejurări aproape asemănătoare, pe când se întorcea de la plimbare într-o dimineață, de către un norod în răzvrătire... Comparația mă preocupa și mă uitam la toate capetele acelea, cu gândul să pictez o răscoală din 1793... în sfârșit, îmi spuneam: „Nemernicule. I ai doar ceea ce meriți, dacă umbli după moșteniri, în loc să stai să-ți veei de pictură în atelierul tău...”¹

— Dacă binevoili a-mi îngădui v-aș da un sfat, zise procurorul; luați deseară, la ceasurile unsprezece, o trăsură pe care vă va pune-o la dispoziție directorul sta(iunii de poștă și întoarceți-vă la Paris cu diligența de Bourges.

— Asta-i și părerea mea, interveni domnul Hochon, care ardea de dorința să-și vadă musafirul plecat.

— Și dorința mea cea mai vie e să plec din Issoudun,

unde totuși îmi las singura mea prietenă, răspunse Agathe luând mâna doamnei Hochon și sărutându-i-o. Când oare te voi revedea?...

— Ah I drăguța mea, n-o să ne mai vedem decât sus, în ceruri!... Am suferit îndeajuns aici pe pământ, îi șopti ea la ureche, ca Dumnezeu să se îndure de noi.

O clipă mai târziu, după ce domnul Mouiileron vorbise cu Max, Gritte îi surprinse nespus pe doamna și pe domnul Hochon, pe Agathe. pe Joseph și pe Adolphine anunțând vizita domnului Rouget. Jean-Jacques venea să-și ia rămas bun de la soră-sa și să-i ofere caleașca sa pentru a-i duce la Bourges.

— Ah I cât am mai suferit din pricina tablourilor, Joseph și cu mine I se tângui Agathe.

— Păstrați-le, soră dragă, răspunse unchiașul, care tot nu credea că tablourile aveau vreo valoare.

— Vecine dragă, zise domnul Hochon, cei mai buni prieteni, cei mai siguri ocrotitori ne sunt rubedeniile, mai ales dacă seamănă cu sora dumitale Agathe și cu nepotul dumitale Joseph.

— Se poate I răspunse bătrânul, buimăcit.

— Datori suntem să ne încheiem veleatul creștinește, zise doamna Hochon.

— Ah! Jean-Jacques, făcu Agathe, nu-ți închipui ce zi am avut I

— Să-ți trimit trăsura, ce zici? o întrebă Rouget.

— Nu, frate dragă, îi răspunse doamna Bridau, îți mulțumesc și-ți doresc multă sănătate!

Rouget se lăsă îmbrățișat de sora și nepotul său, apoi plecă, după ce-și luase de la dâșii un rămas bun destul de rece. Dând urmare unui ordin al bunicului său, Baruch și pornise către stafia poștalionului. La ceasurile unsprezece noaptea, cei doi parizieni, cuibăriți într-o cabrioletă de răchită trasă de un cal și minată de un surugiu, plecară din Issoudun. Adolphine și doamna Hochon erau cu ochii în lacrimi. Numai lor le părea rău după Agathe și Joseph.

— Au plecat, zise François Hochon intrând cu Pescuitoarea în apă tulbure în camera lui Max.

— Ei bine, festa s-a jucat, răspunse Max doborât de febră.

— Dar ce i-ai spus lui moș Mouilleron? îl întreabă François.

— I-am spus că asasinul meu aproape avea dreptul să mă pândească la colț de stradă, că acest om ar avea curajul, dacă se continuă ancheta, să mă omoare ca pe un câine înainte de a fi el arestat. Prin urmare, l-am rugat pe Mouilleron și pe Prangin să facă de formă cele mai zeloase cercetări, dar să-l lase pe asasinul meu în pace, dacă nu vor să mă vadă mort.

— Sper, Max, zise Flore, că de-acum înainte ai să stai câtva timp liniștit acasă, mai ales noaptea.

— În sfârșit, bine c-am scăpat de parizienii ăia I exclamă Max. Cel care m-a lovit habar n-avea că ne face un atât de mare serviciu!

A doua zi, tot orașul, cu excepția persoanelor din cale-afară de liniștite și de cumpătate, care împărtășeau părerile doamnei și domnului Hochon, sărbători plecarea parizienilor ca o biruință a provinciei asupra Parisului, deși totul se datorase unei penibile confuzii. Câțiva dintre prietenii lui Max își manifestară destul de dur simțămintele față de cei doi Bridau.

— Nu zău, parizienii ăștia își închipuiau că suntem niște tâmpiți și că n-au decât să-și facă apariția în provincie, pentru ca moștenirile să le cadă „pară mălăiață în gura lui nătăfleată” I...

— Au venit să ne ia lina și au plecat tunși, căci nepotul nu-i pe placul unchiului.

— Ei, să nu vă fie dumneavoastră cu supărare, aveau drept sfetnic un avocat din Paris...

— Aha I își făcuseră și un plan?

— Da, bineînțeles, planul de a pune șaua pe moș Rouget; dar parizienii n-au fost îndeajuns de șmecheri, și

avocatul n-o să-și bată joc de băștinașii din Berry...

— IU dai seama că-i o grozăvie?

— Țștia mi-s domnii de la Paris ț.

— Pescuitoarea în apă tulbure când s-a văzut atacată s-a apărat.

— Și foarte bine a făcut...

Pentru toată lumea din oraș, cei doi Bridau erau niște parizieni, niște străini; Max și Plore erau mai aproape de inima lor.

E lesne să ne închipuim cu ce mulțumire se reîntoarseră Agathe și Joseph în locuința lor strâmtă din strada Mazarin, după această bătălie. În cursul călătoriei pictorul își recăpătase buna dispoziție tulburată de scena arestării și de cele douăzeci de ore petrecute la secret; dar nu putu destinde fruntea mamei. Agathe se restabili cu atât mai greu după emoțiile încercate cu cât, peste puțin timp, Curtea *pair*-ilor urma să înceapă procesul conspirației militare. Purtarea lui Philippe, cu toată îndemânarea apărătorului său, povățuit de către Desroches, stârnea bănuieli nu tocmai favorabile reputației sale. De aceea, după ce îl informă pe Desroches despre toate câte se petrecuseră la Issoudun, Joseph îl luă repede cu dânsul pe Mistigris și plecă la castelul contelui de Serisy, ca să nu mai audă vorbindu-se despre proces, care ținu douăzeci de zile.

E de prisos să mai aducem aci din nou vorba despre unele fapte pe care istoria contemporană le-a consemnat. Fie că jucase un oarecare rol dinainte convenit, fie că fu unul dintre denunțatori, Philippe se alese cu o condamnare de cinci ani de supraveghere polițienească, fiind silit să plece în chiar ziua (Minerii în libertate la Autun, oraș pe care directorul general al poliției regatului i-l desemnă drept domiciliu pe timp de cinci ani. Pedepsa echivala cu detențiunea la care sunt supuși prizonierii, când li se impune pe cuvânt de onoare, drept domiciliu, un anumit oraș. Aflând că domnul de Serisy, unul dintre *pair*-ii

desemnați de cameră să facă instrucția procesului, îl folosea pe Joseph la înfrumusețarea castelului său din Presles, Desroches ceru acestui ministru de stat o audiență și descoperi că domnul conte de Serisy nutrea cele mai bune simțăminte față de Joseph, cu care din întâmplaște făcuse cunoștință. Desroches îi vorbi despre situația financiară a celor doi frați, amintind de serviciile aduse de tatăl lor și de uitarea cu care îi răsplătise Restaurația.

— Asemenea nedreptății excelență, vorbi deschis avocatul; sunt necurmăte pricini de întăritare și de nemulțumire! Dumneavoastră l-ați cunoscut pe tată, dați-le cel puțin copiilor prilejul, să izbândească în viață! x

Și îi descrie pe scurt situația treburilor familiale din Issoudun, cerând atotputernicului vicepreședinte al Consiliului de stat să facă o intervenție pe lângă directorul general al poliției, ca să schimbe din Autun la Issoudun domiciliul obligatoriu al lui Philippe. În sfârșit, îi pomeni despre strâmtorarea îngrozitoare a lui Philippe, cerând un ajutor de șaizeci de franci pe lună pe care Ministerul de Război ar trebui să-l dea, măcar de rușine, unui fost locotenent-colonel.

— Voi obține tot ceea ce doriți, fiindcă socot drept cererile dumneavoastră, zise ministrul de stat.

După trei zile, Desroches, investit cu autorizațiile trebuitoare, se duse și-l scoase pe Philippe din închisoarea Curții *pair*-ilor și-l luă acasă la dânsul, în strada Bethizy. Acolo, tânărul avocat îl supuse pe netrebnicul soldătoi la una din acele muștrări fără replică în decursul cărora avocații prezintă lucrurile în adevărata lor lumină, slujindu-se, în acest scop, de vorbe tari spre a caracteriza purtarea, a cerceta amănunțit și a reduce la cea mai simplă expresie simțămintele clienților pentru care își dau destulă osteneală ca să-și îngăduie a-i dojeni aspru. După ce îl rușina pe ofițerul de ordonanță al împăratului, imputându-i petrecerile și cheltuielile nesăbuite, nenorocirile aduse mamei sale și moartea bătrânei

Descoings, îi expuse starea lucrurilor din Issoudun, arătându-i-le așa cum le vedea dânsul și pătrunzând în miezul planului și firii lui Maxence Gilet și a Pescuitoarei în apă tulbure.

Înzestrat cu o înțelegere foarte vie în asemenea domeniu, condamnatul politic ascultă mult mai bucuros această parte a perdafului tras de către Desroches.

— Așa stând lucrurile, încheie avocatul, po (i s-a mai dregi ceea ce se poate dregi din pagubele și neajunsurile aduse minunatei dumitale familii, căci nu e cu puțință s-o readuci la viață pe biata femeie căreia i-ai dat lovitura de moarte; doar dumneata singur poli...

— Și ce să fac? îl întreabă Philippe.

— Am obținut să (i se fixeze domiciliu obligatoriu la Issoudun, și nu la Autun.

Chipul lui Philippe. atât de slăbit, ajuns aproape înfiorător brăzdat de urmările bolilor, de lipsuri, se luminează pe dată de o fulgerare de bucurie.

— Numai dumneata ai putea, spuneam, să redobândești moștenirea unchiului dumitale Rouget, acum poate pe jumătate intrată în gura celui lup numit Gilet, reluă Desroches. Cunoști toate amănuntele, nu-ți rămâne decât să procedezi în consecință. Nu-ți indic niciun plan, n-am nicio părere în această privință; de altminteri totul se poate schimba la fața locului. Ai un adversar puternic, ticălosul e foarte viclean și felul cum voia să recapete tablourile dăruite de unchiul dumitale lui Joseph, îndrăzneala cu care a pus o crimă în spinarea bietului dumitale frate vestesc un adversar în stare de orice. Așadar, fii prevăzător și înțelept din calcul, dacă nu poți fi din fire. Fără a-i spune ceva lui Joseph, a cărui mândrie de artist s-ar fi revoltat, am expediat tablourile domnului Hochon, scriindu-i totodată să nu le înmâneze altcuiva decât dumitale. Acest Maxence Gilet e un om de curaj...

— Cu atât mai bine. îl întrerupse Philippe, în nădejdea mea de a izbândi. mă bizui într-adevăr pe curajul

acestui păcătos, căci un fricos și-ar lua tălpășita din Issoudun.

— Bine, gândește-te la mama dumitale, care îți poartă o dragoste vrednică de admirat, și la fratele din care ai făcut o vacă de muls.

— Ah I v-a vorbit despre fleacurile alea?... exclamă Philippe.

— Da' de unde! Nu-s eu prietenul familiei, și nu știu mai multe decât dânșii despre dumneata?

— Ce știți? întrebă Philippe.

— Că ți-ai trădat camarazii...

— Eu? strigă Philippe, eu! ofițer atașat pe lângă împărat?! Ei drăcie!... I-am înfundat pe cei din Camera pair-ilor, justiția, guvernul și toată șleahța lor afurisită. Procurorii și avocații regelui au fost trași pe sfoară!...

— E foarte bine dacă e așa, răspunse avocatul; dar, vezi dumneata, Bourbonii nu pot fi răsturnați; au cu ei Europa întreagă și ar trebui să te gândești bine și să închei pace cu ministrul de război... Știu că ai s-o închei când o să fii bogat. Ca să te îmbogățești pe dumneata și pe fratele dumitale, cată de pune stăpânire pe unchiul Rouget. Dacă ții să scoți bine la capăt o treabă care cere atâta dibăcie, atâta discreție și răbdare, ai de lucru în cei cinci ani de supraveghere...

— Nu, nu, exclamă Philippe, trebuie să mă zoresc; acest Gilet ar putea să prefacă, să înstrăineze averea unchiului, s-o treacă pe numele acelei slujnice, și totul s-ar duce pe copcă.

— În sfârșit, domnul Hochon e un sfătuitoare bun și vede limpede lucrurile, consultă-l. Foaia de drum o ai la dumneata, locul ți-e reținut în diligența de Orléans de la ceasurile șapte și jumătate, bagajul ți-e gata, hai să luăm masa!

— Nu am decât ceea ce se vede pe mise, zise Philippe, deschindu-și îngrozitoarea redingotă albastră; dar îmi lipsesc trei lucruri pe care îl vei ruga pe

Giroudeau, unchiul lui Finot, prietenul meu, să mi le trimită; sabia, spada și pistoalele!...

— Îți mai lipsesc încă multe, zise avocatul, care se cutremură cercetându-și cu atenție clientul. Vei primi o indemnizație pe trei luni, să te poți îmbrăca în chip cuviincios.

— Uite-l și pe Godeschal I strigă Philippe, recunoscând în primul secretar al lui Desroches pe fratele Marietei.

— Da, sunt la domnul Desroches de două luni.

— Va mai rămâne, sper, observă Desroches, până își va putea cumpăra un birou de notariat.

— Și Mariette? îl întrebă Philippe. mișcat de amintiri.

— Așteaptă deschiderea noii săli.

— I-ar fi atât de ușor, zise Philippe, să intervină să mi se ridice interdicția de-a ieși din Issoudun... În sfârșit, cum o vrea!

După prânzul cam frugal oferit lui Philippe de către Desroches, care îi oferea și masa primului său secretar, cei doi oameni de lege îl conduseră pe condamnatul politic până la trăsură și-i urară noroc.

În două noiembrie, de ziua morților, Philippe Bridau se prezentă la comisarul de poliție din Issoudun ca să i se înscrie, pe loaia lui, data sosirii; apoi, după indicațiile acestui funcționar, se duse să se instaleze la o gazdă în strada 1 Avenir. Vestea deportării unuia dintre ofițerii corqpromiși în ultima conspirație se răspândi imediat în Issoudun și fu cu atât mai senzațională, cu cât se află că acest ofițer era fratele pictorului atât de pe nedrept învinuit. Maxence - Gilet, a cărui rană se vindecase complet între timp, isprăvisese operația foarte grea a realizării capitalurilor împrumutate pe ipotecă în numele lui moș Rouget și plasarea lor în rentă de stat înscrisă în cartea mare a datoriei publice. împrumutul de o sută patruzeci de mii de franci, făcut de acest bătrân cu ipotecarea proprietăților sale, produse adâncă impresie,

căci totul se află în provincie. Domnul Hochon, impresionat de dezastrul care lovise familia Bridau, căută să afle de la bătrânul Heron, notarul lui Rouget, cu ce scop se făcuseră schimbările de plasament.

— Moștenitorii lui moș Rouget, dacă moș Rouget își schimbă părerea, îmi vor datora o btrășnică recunoștință I exclamă domntil Heron. Dacă nu eram eu, moșneagul ar fi încuviințat să se pună cei cincizeci de mii de franci rentă pe numele lui Maxence Gilet... I-am spus domnișoarei Brazier că trebuie să se mulțumească numai cu testamentul, dacă vrea să nu aibă un proces de spoliațiune, ținând seamă că feluritele preschimbări făcute în dreapta și-n stânga ar canstttut în tot atâtea dovezi despre uneltirile lor. Ca să amin operația, i-am sfătuit pe Maxence și pe metresa lui să lase să treacă oarecare vreme, pentru ca să se uite de schimbarea atât de bruscă a deprinderilor moșneagului.

— Fii avocatul și ocrotitorul mamei și fraților Bridau, căci sunt săraci, îl rugă domnul Hochon, care nu-i ieria lui Gilet cât speriasse cumplit când îl făcuse să creadă că i s-ar putea prăda casa.

Maxence Gilet și furie Brazier, la adăpost de orice neplăcere, făcură haz aflând despre sosirea celui de-al doilea nepot al lui moș Rouget. De cum ar fi încercat Philippe să le tulbure viața, știau ce le rămâne de făcut: îl vor îndemna pe moș Rouget să le dea o procură pentru a trece renta înscrisă în cartea mare a datoriei publice pe numele lui Maxence ori al Florei. Dacă testamentul s-ar anula, cele cincizeci de mii de livre rentă erau o alinare destul de bunicică a nenorocirii lor. mai cu seamă după ce încărcaseră bunurile imobiliare cu o ipotecă de o sulă patruzeci de mii de franci.

A doua zi după sosire, Philippe se prezentă pe la ceasurile zece să-i facă o vizită unchiului său; ținea să i se înfățișeze în haina aceea groaznică. Iată din ce pricină, când cel scăpat din spitalul du Midi, când fostul deținut la

Luxembourg intră în sufragerie, Flore Brazier simți că-i trece un fior prin inimă în fața acestei arătări respingătoare. Gilet încercă și el acea străfulgerare ce ne cutremură mintea și simțirea atunci când natura ne anunță o dușmănie mocnită sau amenințarea unei primejdii.

Dacă de pe urma ultimelor sale nenorociri Philippe se alesese cu nu știu ce expresie înfiorătoare în fizionomie, haina îi sporea încă și mai mult această înfățișare. Păcătoasa lui redingotă albastră era încheiată militărește, până la gât, din motive, jalnice, dar dădea astfel la iveală cu nemăsurată putere ceea ce voia să ascundă. Partea de jos a pantalonilor, ferfenițită ca haina unui invalid, vădea o sărăcie lucie. Cizmele lăsau urme de umezeală mustind de apă clișpasă din tălpile căscate. Pălăria cenușie pe care gononelul o ținea în mână oferea privirii o căptușeală îngrozitor de slinoasă. Bastonul de trestie, al cărui lustru dispăruse, părea să fi poposit prin toate ungherele cafenelelor din Paris și să ti răzbit cu vârful său strâmbat prin nenumărate mocirle. Pe un gulei de catifea care-și arăta tiparul de carton se înălța un cap aproape asemănător cu al lui Frederick Lemaître machiat în ultimul act al comediei *Viața unui* cartoform, la care pielea arămie a obrazului, înverzită din loc în loc, vădește istovirea unui bărbat încă în puterea vârstei. Asemenea nuanțe de culoare apar pe fața destrăbalaților care și-au petrecut multe nopți la jocul de cărți: au ochii trași, prinși în cearcăne de cărbune, pleoapele mai mult înroșite decât roșii, în sfârșit, fruntea le e amenințătoare prin îmbătrânirea pe care-o vădește. Obrajii lui Philippe, abia întremăi după îngrijirile medicale, erau scofâlciți și scorțoși. Îți sărea în ochi o chelie care îi cuprindea mai tot craniul: doar câteva șuvițe din spatele capului ajungeau cu chiu, cu vai până la urechi. Albastrul limpede al ochilor săi atât de scăpărători căpătase nuanțele reci ale oțelului.

— Bună ziua, dragă unchiule, spuse el cu glas răgușit sunt nepotul dumitale, Philippe Bridau. Iată cum se poartă

Bourbonii, cu un locotenent-colonel, cu un veteran din garda imperială, cu un om care transmitea ordinele împăratului în băătălia de la Montereau, Mi-ar crăpa obrazul de rușine dacă mi s-ar deschide puțin redingota, de față fiind domnișoara. La urma urmelor, asta-i regula jocului I Am vrut să jucăm din nou partida și am pierdut I Am fost repartizat de poliție să locuiesc în orașul dumitale cu o foarte mare soldă de șaizeci de franci pe lună. Așa că burghezii n-au de ce să se teamă că am să ridic prețul mâncării și al băuturii. Văd că o duci bine într-o tare frumoasă tovărășie.

— Ah I tu ești nepotul meu? se miră Jean-Jacques.

— Dar poștește-l pe domnul colonel să ia prânzul cu dumneata, intră în vorbă Flore.

— Nu, doamnă, mulțumesc, răspunse Philippe, am prânzit De altminteri mai degrabă mi-aș tăia mina decât s-o întind și să cer o bucată de pâine sau un ban de la unchiul Rouget, după cele ce s-au petrecut în orașul ăsta cu mama și cu fratele meu. Atâta doar că nu mi se pare cuviincios din partea mea să stau în Issoudun și să nu vin să mă închin în fața unchiului, salutându-l respectuos din când în când. Poți, de altfel, zise el întinzând spre unchiul său mâna și scuturând-o pe-a lui Rouget când acesta i-o dădu, poți face tot ce-ți place: n-am să mă amestec și n-am să cârtesc în niciun fel, numai onoarea familiei Bridau să nu fie atinsă...

— Gilet putea să-l privească în voie pe locotenent-colonel, fiindcă Philippe se ferea ostentativ să-și îndrepte ochii spre dânsul. Deși sângele îi fierbea în vine, Max ținea prea mult să se poarte cu acea prudentă a marilor politicieni, care seamănă uneori cu lipsa de curaj, ca să se aprindă asemenea unui copilandru; stătu deci liniștit și nepăsător.

— N-ar fi nimerit, domnule, zise Flore, să trăiești cu, șaizeci de franci pe lună în preajma și oarecum în ciuda unchiului dumitale, care are un venit de patruzeci de mii

de livre și care s-a purtat așa de frumos cu domnul maior Gilet, ruda sa de sânge, aci de fată...

— Da, Philippe, interveni unchiașul, vom avea noi grijă...

La prezentarea făcută de către Flore, Philippe schimbă cu Gilet un salut aproape sfios.

— Unchiule dragă, trebuie să-ți predau niște tablouri; sunt acasă la domnul Hochon; ai să-mi faci plăcerea să vii să le recunoști zilele astea.

După ce spuse cu glas aspru aceste vorbe, locotenent-colonelul Philippe Bridau plecă. Vizita produsă în sufletul Florei, ca și într-al lui Gilet, o impresie mai puternică decât înfiorarea încercată la prima apariție a acestui soldățoi înspăimântător. De îndată ce Philippe trase după dânsul ușa cu o furie de moștenitor spoliat, Flore și Gilet se pitiră după perdele pentru a-l urmări cu privirea până la familia Hochon.

— Mare șnapan! exclamă Flore întrebându-l din ochi pe Gilet ce părere are.

— Da, din păcate au fost și câțiva de ăștia la oștile împăratului; eu am ucis vreo șapte în închisoarea de pe pontoanele unde am stat, răspunse Gilet.

— Am toată nădejdea, Max, că n-o să-i cauți gâlceavă ăstuia, îl sfătui domnișoara Brazier.

— Ol e un câine răpănos care umblă după ciolan, urmă el, adresându-se către moș Rouget. Dacă unchiul său are încredere în mine, se va descotorosi de dânsul printr-o danie oarecare; fiindcă n-o să le lase-n pace, taică Rouget.

— Amirosea urât a mahorcă, făcu bătrânul.

— Da, adulmeca banii dumitale, zise Flore cu glas tăios. Părerea mea e că ai face bine să nu-l mai primești.

— Așa vreau să și fac, răspunse Rouget.

— Domnule, zise Gritte intrând în camera unde toată familia Hochon se strânsese după prânz, a venit domnul Bridau de care vorbeați.

Philippe își făcu intrarea ca un om binecrescut, în

mijlocul unei adânci tăceri produse de curiozitatea celor de față. Doamna Hochon se cutremură din cap până-n călcâie zărind pe făptașul tuturor necazurilor Agathe și pe asasinul doamnei Descoings, acea femeie atât de cumsecade. Adolphine se înspăimântă oarecum și ea. Baruch și François schimbă priviri uimite. Bătrânul Hochon își păstră tot calmul și oferă un scaun fiului doamnei Bridau.

— Vin, domnule, zise Philippe, să vă cer sprijinul; fiindcă trebuie să mă aranjez așa fel încât să trăiesc în această localitate, timp de cinci ani, cu cei șaiszeci de franci pe lună pe care mi-i dă Franța.

— Așa ceva este cu puțință, răspunse octogenarul.

Philippe vorbi despre lucruri neînsemnate, prezentându-se foarte bine. 11 înfățișă drept un om superior pe ziaristul Lousteau, nepotul venerabilei doamne, a cărei bunăvoință și-o câștigă în clipa când spuse că numele lui Lousteau va ajunge celebru. Apoi nu șovăi să mărturisească greșelile din viața sa. La un reproș binevoitor pe care i-l făcu doamna Hochon ca glas scăzut, îi răspunse că în închisoare se gândise bine *sm* la multe lucruri și îi făgădui că de acu' înaintea va fi cu totul alt om.

După ce Philippe îi șopti ceva, domnul Hochoa ieși cu dânsul. Când avarul și soldatul ajunseră, pe bulevardul Baros. Într-un loc unde nimeni nu putea să-i audă, colonelul vorbi către bătrân:

— Domnule, dacă vrei să-mi asculți sfatul, să-i nu discutăm niciodată despre afaceri, nici despre persoane, altfel decât plimbându-ne pe câmp, ori prin locuri unde putem sta de vorbă fără a fi auziți. Maestrul Desroches mi-a arătat foarte limpede ce influență pot avea trăncănelile într-un orașel. Nu vreau deci să fii bănuț că mă ajută cu sfaturile dumitale, deși Desroches mi-a spus să ți le cer și te rog să nu mă lipsești de ele. Avem de înfruntat un dușman puternic, nu trebuie să pierdem din vedere nici un mijloc care ne-ar îngădui să-i înfringem. Și, înainte de

toate, să mă ierți dacă nu voi mai veni să te văd. O oarecare răceală între noi te va feri de bănuiala că ai avea vree înrâurire asupra purtării mele. Când voi avea nevoie să-ți cer sfatul, voi trece prin piață pe la ceasurile nouă și jumătate, în momentul CÂDD dumneata ai terminat masa de dimineață. Dacă mă vezi finind bastonașut așa, mîlitărește, înseamnă că trebuie să ne întâlnim, din întâmplare, într-un loc de promenadă pe care mi-l vei indica dumneata.

— Toate astea mă îndrituiesc să cred că am a face cu un om prudent și care ține să izbutească, observă bătrânul.

— Și voi izbuti, domnule. Înainte de toate, indică-mi militarii din vechea ajmată veniți aici și care nu fac parte din tabăra acestui Maxence Gilet, așa încât aș putea să mă împrietenesc cu ei

— Mai întâi este an căpitan de artilerie din gardă, domnul Mignonnet, un absolvent al Școlii Politehnice, în vârstă de patruzeci de ani și care duce o viață modestă; e foarte distins și onorabil și s-a declarat împotriva lui Max, a cărui purtare i se pare nedemnă de un adevărat militar.

S»

— Bun! făcu locotenent-colonelul.

— Nu-s mulți militari ca el, continuă domnul Hochon, căci nu mai cunosc pe aici decât pe un fost-căpitan de cavalerie.

— Arma mea, zise Philippe. A fost în gardă?

— Da. urmă Hochon. Carpentier era în 1810 vagmistru la dragoni; a ieșit de acolo pentru a intra sublocotenent într-un regiment de linie și a fost avansat căpitan.

„Giroudeau poate îl cunoaște”, își zise Philippe în sinea lui.

— Acest domn Carpentier a luat slujba de care s-a săturat Maxence la primărie și-i prieten cu domnul Mignonnel.

— Ce-aș putea face aici, ca să-mi asigur traiul?

— Se va înființa, mi se pare, o subdirecție a asigurărilor mutuale în departamentul Cher și ai putea găsi acolo o slujbă; dar nu vei avea decât cel mult cincizeci de franci pe lună.

— Mi-ar ajunge.

După o săptămână, Philippe avu o redingotă, o pereche de pantaloni și o jiletcă, toate noi, dintr-un postav albastru bun, de Elbeuf, cumpărate pa datorie și plătibile în rate lunare, precum și cizme, mănuși de piele de căprioară și o pălărie. Primi de la Paris, prin Giroudeau, rufărie, armele sale și o scrisoare către Carpentier, care slujise în armată sub ordinele fostului căpitan de dragoni.

Scrisoarea îi asigură lui Philippe devotamentul lui Carpentier, care îl prezentă pe colonel maiorului Mignonnet ca pe un om de mare merit și de cel mai ales caracter. Philippe își câștigă admirația acestor doi vrednici ofițeri prin câteva destăinuiri asupra conspirației de curând judecate, care fu, după cum se știe, ultima încercare a vechii armate împotriva Bourbonilor, căci procesul sergenților din La Rochelle a avut cu totul alt obiect.

Începând din 1822, trăgând învățătură de pe urma conspirației din 19 august 1820, a proceselor Berton și Caron în militarii se mulțumiră să aștepte evenimentele. Această ultimă conspirație, soră mai mică a aceleia de la 19 august, fu o repetare, dar în împrejurări mai favorabile. Ca și cealaltă, rămase complet necunoscută guvernului regal. Descoperiți din nou, conspiratorii avură destulă inteligență să reducă vasta lor încercare de atac la proporțiile neînsemnate ale unui complot de cazarmă. Această conspirație, la care își dăduseră adeziunea mai multe regimente de cavalerie, de infanterie și de artilerie, avea nordul Franței drept centru. Urma să se cucerească dintr-odată orașele întărite de pe graniță. În caz de izbândă, tratatele din 1815 ar fi fost stârâmate printr-o reunire subită a Belgiei. scoasă din Sfânta Alianță175,

datorită unui pact încheiat între militari. Două tronuri urmau să se prăbușească deodată într-acel năprasnic uragan. Din tot acest grozav plan conceput de capete pătrunzătoare și în care erau amestecate personaje cu vază, nu ajunse în fața Curții pair-ilor¹⁷⁴ decât un pumn de oameni. Philippe Bridau consimți să-și acopere șefii, care dispăreau în clipa când comploturile se descopereau fie prin trădare, fie datorită întâmplării. și care, făcând parte din Camere, nu făgăduiau conlucrarea lor decât pentru a desăvârși izbânda printr-o acțiune în sânul guvernului. Ar însemna să încălcăm domeniul istoriei și să ne aventurăm într-o prea lungă abatere de la subiect, dacă am expune planul pe care liberalii, prin destăinuirile lor, l-au dezvăluit începând din 1836 în toată adâncimea sa și în ramificațiile nemăsurat de întinse, ascunse inițiatilor de mâna a doua. Sumară expunere care urmează e suficientă pentru a înțelege rolul dublu jucat de Philippe. Fostul ofițer atașat pe lângă împărat urma să conducă o mișcare pregătită la Paris, numai și numai spre a încerca o diversiune și a reține atenția guvernului la centru, pe câtă vreme adevărata conspirație ar fi izbucnit în Nord. Philippe avu atunci sarcina să rupă legătura dintre cele două comploturi, nedând pe mâna anchetatorilor decât secrete de ordin secundar; îngrozitoarea lui sărăcie, vădită de îmbrăcăminte și de starea sănătății, era un motiv mai mult ca ocârmuirea să nu-i dea importantă și să reducă la un fapt mărunț total această acțiune. Rolul se potrivea cu starea precară a acestui jucător lipsit de morală.

Simțindu-se tare pe situație în ambele tabere, vicleanul Philippe făcu pe omul devotat lajț-a de - guvernad regal și-și pășiră și stima celor sus-puși din partidul său, hotărându-se însă, în sinea lui, să aleagă mai târziu, dintre cele două căi, pe cea de unde ar putea să tragă cele mai mari foloase.

Destăinuirile privind uriașa însemnătate a adevăratului complot și participarea unora dintre

judecători sporiră prestigiul lui Philippe i-i ochii lui Carpentier și ai lui Mignonnet, care îl socotiră o persoană de cea mai înaltă distincție, întrucât devotamentul h n dezvăluia un – om politic vrednic de zilele glorioase ale Convenției¹¹⁵. Și astfel vicleanul banapartist ajunsese în câteva zile prietenei celor doi ofițeri, iar respectul de care erau înconjurați ei unsa să se reverse șa asupra lui. Căpătă fără întârziere, datorită sprijinului domnilor Mignonnet și Carpentier, slujba la Asigurarea mutuală a departamentului da Cher, slujbă despre care îi vorbree bătrânul Hochon. Însărcinat să țină la îi registre ca un perceptor oarecare, să umple de nume și de cifre formulare gata tipărite: și să le expedieze, să scrie polițe de asigurare, nu era ocupat mai mult de trei ceasuri pe zi. Mignonnet și Carpentiei stăruiră ca oaspetele Issoudunului să fie primit în cercul lor, „unde atitudinea și felul său de a se purta, ca și de altminteri părerea strașnică pe care Mignonnet și Carpentier o exprimau despre acest; șef de complot îi atraseră respectul ce se acordă aparențelor, adeseori înșelătoare. Philippe, a cărui purtare fu îndelung chibzuită, se gândise bine în pușffiărie la neajunsurile unei vieți deșucheate. N-avosese deci nevoie de dojana aspră a lui Desroches ca să-și dea seama că trebuia să-și câștige stima burgheziei printr-o viață cinstită, cuviincioasă și așezată. Încântat să-și discrediteze adversarul nu de-a dreptul, ci purtându-se în felul lui Mignonnet, voia să-i abată atenția lui Max, TBșcându-l asupra firii șale. Ținea să treacă drept ion prostănac, arătându-se generos și neinteresat, împresurându-și în același timp adversarul și Tirmărând moștenirea unchiului; pe când mamă-sa și fratele său, într-adevăr dezinteresați, generoși și cu suflet mare, duseseră învinovațiți că fac lotul din calcul, deși procedaseră doar cu o naivă simplitate. Lăcomia lui Philippe se aprinsese în proporție cu averea unchiului, pe care domnul Hochon i-o descrisese amănunțit. La prima convorbire purtată în taină cu octogenarul, amândoi

căzuseră de acord asupra obligației lui Philippe de a nu trezi neîncrederea lui Max; căci toate s-ar duce de râpă dacă Flore și Max ar lua cu dâșii victima doar până la Bourges. O dată pe săptămână colonelul cina la căpitanul Mignonnet, altă dată la Carpentier, și joia la domnul Hochon. Peste puțin timp, invitat și în alte două-trei case, ajunsese, după trei săptămâni de ședere în Issoudun, să n-aibă de plătit decât prânzul. Nicăieri nu pomeni nici despre unchiul său, nici despre Pescuitoarea în apă tulbure, nici despre Gilet, afară doar când fu vorba să afle câte ceva cu privire la șederea fratelui și a mamei sale în Issoudun. Până la urmă cei trei ofițeri, singurii decorați, între care Philippe avea avantajul panglicii roșii, ceea ce îi dădea în provincie o superioritate foarte pronunțată, se plimbau împreună la același ceas, înainte de cină. O asemenea purtare, o asemenea rezervă și un asemenea calm făcură o foarte bună impresie în Issoudun. Toți acei care erau de partea lui Max văzură în Philippe un fel de spadasin; prin această expresie militarii indică forma de curaj cea mai vulgară la ofițerii superiori, nerecunoscându-le priceperea cerută pentru comandă.

— E un om într-adevăr onorabil, zicea Goddet-tatăl către Max.

— Na-ți-o bună! răspunse maiorul Gilet Purtarea lui la Curtea po/r-ilor dă în vileag un om lesne de înșelat sau un spion plătit de poliție; și e, cum spui dumneata. Îndeajuns de prostănac încât să fi lost victima celor care trag sforile.

După ce-și dobândi slujba, Philippe, la curent cu clevetirile din partea locului, vru cu tot dinadinsul ca anumite lucruri să n-ajungă la urechile celor din oraș; își luă deci o casă așezată la capătul foburgului Saint-Paterne, având alături o grădini foarte mare. Putu așadar să facă acolo, în cel mai mare secret, exerciții de actiată cu Carpentier, care fusese profesor de scrimă într-un regiment de linie înainte de a trece în gardă. După ce

căpătă astfel din nou într-ascuns superioritatea sa de altă dată, Philippe învătă de la Carpentier unele videsuguri ale meșteșugului care îi îngăduiră să nu se mai teamă de un adversar dintre cei mai tari. Începu apoi să tragă cu pistolul împreună cu Mignonnet și Carpentier, chipurile așa. de plăcere, dar de fapt ca să-l facă pe Max să creadă că s-ar bizui, în caz de duel, pe această armă.

Când Philippe se întâlnea cu Gilet, aștepta să fie salutat și răspundea ridicând de mântuială mâna la borul pălăriei, cum face un colonel când răspunde la salutul unui ostaș. Maxence Gilet nu dădea niciun semn de nerăbdare sau de nemulțumire; în această privință nu scăpase niciodată din gură măcar o vorbilită la mătușa Cognette, unde încă se mai dădeau ospete; căci, după lovitura de cuțit a lui Fario, păcătoasele de șotii fuseseră vremelnice întrerupte. După câțva timp, disprețul locotenent-colonelului Bridau față de comandantul de batalion Gilet ajunsese un fapt cunoscut, despre care discutară între dânșii câțiva dintre *Cavalerii Fără Treabă* nu chiar atât de strâns legați de Maxence, ca Baruch, Francoas și alți trei, patru. Lumea se mira în genere văzând că năprasnicul, aprigul Max se purta cu atâta cumpătate. Nimeni din Issoudun, nici chiar Potel sau Renard, nu îndrăzni să discute cu Gilet o asemenea chestie gingașă. Potel, îndeajuns de supărat din pricina acestei neînțelegeri pe față între doi viteji din garda imperială, îl înfățișa pe Max ca fiind în stare să pună la cale o uneltire în care colonelul s-ar lăsa prins. După părerea lui Potel, lumea s-ar putea aștepta și la altceva, ținând seamă de ceea ce făcuse Max pentru a-i goni pe fratele și mama lui Philippe, fiindcă povestea cu Fario nu mai era taină pentru nimeni. Domnul Hochon nu pierduse prilejul să dezvăluie oamenilor bătrâni din oraș înscenarea cruntă a lui Gilet. De altminteri, domnul Mouilleron, eroul *unei trăncăneli burgheze*, mărturisise, sub pecetea tainei, numele asasinului lui Gilet, poate numai pentru a căuta să descopere cauzele dușmăniei lui Fario împotriva lui Max și

ca să țină astfel justiția trează în așteptarea unor evenimente viitoare.

Tot vorbind despre poziția locotenent-colonelului față de Max și încercând să-și închipuie ce-ar putea să izbucnească din această luptă surdă, orașul îi înfățișă prin urmare dinainte ca vrăjmași. Philippe, căutând stăruitor să afle amănunte despre arestarea fratelui său. precum și (apte din trecutul lui Gilet și al Pescuitoarei în apă tulbure, intră în cele din urmă în legătură destul de strânsă cu Fario, vecinul său. După ce-l cercetă pe toate fețele pe spaniol, Philippe se convinsese că se poate încrede într-un om astfel croit. Amândoi își dădură seama că ura unuia se potrivea atât de bine cu a celuilalt, încât Fario se puse la dispoziția lui Philippe, povestindu-i tot ce știa despre *Cavalerii Fără Treabă*. Philippe îi făgădui lui Fario că în cazul când va izbuti să-l stăpânească pe unchiul său, așa cum îl stăpânea Gilet, îl va despăgubi de toate pierderile; și astfel făcu dintr-însul un adept fanatic. Maxence avea deci în fața lui un dușman de temut i după o vorbă din partea locului, *își găsisese nașul*. Afișati de propriile trăncăneli, cei din Issoudun presimțeau o luptă între aceste personaje care, nu uitați, se disprețuiau reciproc.

Spre sfârșitul lui noiembrie, într-o dimineată, pe larga alee la Frapesle, către amiază. Philippe, întâlnindu-se cu domnul Hochon. îi zise:

— Am descoperit că cei doi nepoți ai dumitale, Baruch și François sunt amicii intimi ai lui Maxence Gilet. Nemernicii iau parte peste noapte la toate farsele care se fac în oraș. Așa că de la dânșii a aflat Maxence tot ce se vorbea în casă pe timpul când fratele și mama mea stăteau la dumneata.

— Și cum ai căpătat dovada acestor grozăvii?...

— I-am auzit flecărind într-o noapte la ieșirea dintr-o cârciumă. Cei doi nepoți ai dumitale îi datorează fiecare lui Max câte trei mii de franci. Ticălosul le-a spus bieților copilandri să caute să descopere ce anume avem noi de

gând; le-a adus aminte că dumneata ai găsit mijlocul de a-l împresura pe unchiul meu cu ajutorul popimii și le-a spus că nimeni altul n-ar fi în stare să mă îndrume, fiindcă mă socotește din fericire un simplu mânuitor de săbiuță

— Cum, nepoții mei?...

— Pune-te la pândă, urmă Philippe, ai să-i vezi întorcându-se prin piața Saint-Jean, pe la ceasurile două, trei după miezul nopții, beți ca niște dopuri de sticife de vin din Champagne, în tovărășia lui Maxence...

— Acuma-mi explic de ce-s păcătoșii așa de cumpătați acasă, zise domnul Hochon.

— Fario mi-a dat unele amănunte despre viața lor de noapte, urmă Philippe fără aceste destăinuiți nu mi-ar fi trecut niciodată prin cap una ca asta. Unchiul meu e sub povara unei asupriri cumplite, dacă ne luăm după cele câteva vorbe pe care spaniolul l-a auzit pe Max spunându-le nepoților dumitale. Îi bănuiesc pe Max și pe Pescuitoarea în apă tulbure că au întocmit planul să pună mina pe cei cincizeci de mii de franciientă de stat și s-o șteargă pentru ca să se căsătorească cine știe unde, după ce vor fi smuls aripa asta de la gâsca lot de jumulit. Trebuie să aflu neîntârziat ce se petrece acasă la unchiul meu; dar nu știu cum să fac.

— Am să mă-gândesc eu la asta, zise bătrânul.

Observând că se apropiau câțiva inși, Philippe și domnul Hochon se despărțiră.

Niciodată, nici într-o clipă a vieții sale, Jean-Jacques Rouget nu suferise ca de la prima vizită a nepotului său Philippe. Însăpăimântată, Flore avea presimțirea unei primejdii care-l pândea pe Maxence. Sătulă până-n gât de stăpânul ei și temându-se că acesta va trăi până la adânci bătrâneți, văzându-l că rezistă de atâta timp criminalelor ei uneltiri, născoci planul foarte simplu de a părăsi localitatea și de a se duce să se mărite cu Maxence la Paris, după ce va fi căpătat cele cincizeci de mii livre rentă înscrise în cartea mare a datoriei publice. Bătrânul holtei,

călăuzit nu de interesul moștenitorilor, nici de avariția personală, ci de patima sa, refuză să treacă inscripția pe numele Florei, sub cuvânt că ea este singura lui moștenitoare. Nenorocitul își dădea seama cât de tare îl iabea Flore pe Maxence și se vedea părăsit de îndată ce ea ar fi destul, de bogată ca să se mărite. Cfrid Flore, după ce folosise lingușirile cele mai drăgăstoase, se văzu refuzată, începu să-și arate asprimea; nu n-ai vorbea ca stăpânul, îl lisa în grija hii Vedie, care observă într-o dimineață că bătrânul avea ochii roșii de mult ce plânsese peste noapte. De-o săptămână, moș Rouget prânzea singur numai Dumnezeu știe cura!

De aceea, a doua zi după convorbirea ca domnul Hochon, Philippe (mu să facă o nouă vizită unchiului râu și îl găsi foarte schimbat. Flore stătea lângă bătrân, îl învăluia în priviri galeșe, îi vorbea drăgăstos și făcu atâta teatru, încât Philippe ghici primejdia din chiar stăruitoarea griji/a pe care i-o arăta bătrânului în prezența lui. Gilet, a cărui dibăcie consta hi a se feri de orice fel de ciocnire cu Philippe, nu apăru de loc. După ce îi observase pe moș Rouget și pe Flore cu ochi pătrunzători, colonelul socoti că momentul cerea să dea o lovitură hotărâtoare:

— Te las cu bine, scumpul meu unchi, zise el sculându-se cu o mișcare a trupului prin care arăta că ar vrea să plece.

— Oh I nu pleca încă, strigă bătrânul, căruia falsa dragoste a Florei vi făcea bine. Nu cinezi cu noi, Philippe?

— Da, dacă mergi să te plimbi un ceas cu mine.

— Dumnealui e foarte șubred, intră în vorbă domnișoara Brazier. N-a vrut mai adineauri să iasă la plimbare cu trăsura, adăugă ea întorcându-se spre unchiaș și aruncându-i acea privire fixă cu care se îmblânzesc nebunii.

Philippe o luă pe Flore de braț, o sili să se uite la dânsul și o privi și el țintă tot cum își privise și ea adineauri victima.

— Ia ascultă, domnișoară, o întrebă el, oare, din întâmplare, unchiul meu nu e liber să se plimbe numai cu mine?

— Ba da, domnule, răspunse Flore, care nu putea nicidecum să răspundă altceva.

— Ei bine, să mergem, unchiule. Hai, domnișoară, dă-i pălăria și bastonul.

— Dar, de obicei, nu iese fără mine. Nu-i așa, domnule?

— Da, Philippe, da, am mereu mare nevoie de ea...

— Ar fi mai bine să meargă cu trăsura, zise Flore.

— Da, să mergem cu trăsura, rosti bătrânul în dorința de a-i pune pe cei doi tirani de acord.

— Unchiule dragă, ai să mergi pe jos cu mine, de nu, să știi că nu mai vin niciodată la dumneata; căci altminteri gura lumii din Issoudun ar avea dreptate să spună că ești sub stăpânirea domnișoarei Flore Brazier. Că unchiul meu te iubește, foarte bine I urmă el ațintindu-și asupra Florei o privire grea ca plumbul. Că dumneata nu-l iubești pe unchiul meu, și asta e în bună regulă. Dar ca să-l nenorociți pe unchiaș nu mai merge I Cine umblă după o moștenire trebuie s-o câștige I Mergem, dragă unchiule?...

Philippe observă atunci că o șovăială cruntă se întipărea pe chipul acestui biet nevolnic, ai cărui ochi alergau de la Flore la nepot.

— Ah, va să zică așa stau lucrurile I reluă locotenent-colonelul. Ei bine, te părăsesc, unchiule. În ce vă privește, domnișoară, vă sărut mâinile.

Când ajunse la ușă, se întoarse repede în loc și surprinse încă o dată un gest de amenințare al Horei către unchiul său.

— Dragă unchiule, zise el, dacă vrei să te plimbi cu mine, să te găsesc la ușă, m-auzi? Mă duc să-i fac domnului Hochon o vizită de zece minute... Dacă nu ieși cu mine la plimbare, îmi iau însărcinarea să-i trimit eu la plimbare pe alții.

Și Philippe străbătu piața Saint-Jean spre familia Hochon.

Oricine își închipuie, desigur, scena pe care destăinuirile făcute de Philippe domnului Hochon o provocase în această familie.

La ceasurile nouă, bătrânul Heron se prezentă, înarmat cu acte și socoteli de afaceri și găsi în sufragerie focul făcut, din ordinul bătrânului, împotriva obiceiului său. Complet îmbrăcată la această oră nepotrivită, doamna Hochon stătea pe fotoliul ei, lângă cămin. Cei doi nepoți, preveniți de Adolphine că o furtună se dezlănțuise din ajun peste capetele lor, fuseseră consemnați în casă. Chemați de Gritte, rămaseră uluiți în fața ritualului desfășurat de bunici, ale căror răceală și furie se învâртеbeau de douăzeci și patru de ceasuri asupra lor

— Nu te scula în picioare pentru ei, vorbi octogenarul către domnul Heron, căci ai în fața dumitale doi ticăloși nevrednici de iertare.

— O! bunicule I începu François.

— Nicio vorbă, urmă pe un ton solemn bătrânul; vă cunosc viața de noapte și legăturile cu domnul Maxence Gilet; dar n-o să vă mai duceți să-l întâlniți la cârciuma Cognette la unu” după miezul nopții, căci nu veți mai ieși de aici, niciunul dintre voi, decât spre a vă vedea fiecare de treburi. Aha! voi l-ați sărăcit pe Fario!... Aha l de atâtea ori era cât pe ce s-ajungeți în fața Curții cu juri I... Nicio vorbă, se răsti el văzând că Baruch deschide gura. îi datorăți amândoi bani lui Maxence, care de șase ani, vă dă din punga lui pentru petreceri și chefuri. Veți asculta amândoi socotelile tutelei mele, și apoi vom mai vorbi. O să vedeți din aceste acte dacă se cade să vă bateți joc de mine, să vă bateți joc de familie și de datinile ei, trădând secretele casei mele și spunându-i unuia ca domnul Maxence Gilet tot ce se vorbește și se face aici... Pentru trei mii de franci vă faceți spioni, pentru treizeci de mii de franci veți și asasina, fără îndoială!... Ce, n-ați și ucis-o

aproape pe doamna Bridau? Domnul Gilet știa foarte bine că Fario îi dăduse lovitura aceea de cuțit, și totuși a aruncat vina în spinarea oaspetelui meu, Joseph Bridau. Și ticălosul ăsta bun de spânzurat a săvârșit o asemenea crimă numai fiindcă aflase de la voi despre intenția doamnei Bridau de a mai sta aici. Voi, nepoții mei, spionii unui asemenea om! Voi, niște găinari!... Adică nu știți că preavrednicul vostru maestru, la începutul carierei sale, a și ucis, în 1806, o biată ființă tânără? Nu vreau să oploșesc în familia mea niște furi și niște ucigași strângeți-vă catrafusele și duceți-vă să vă puneți ștreangul de gât în altă parte.

Băieții se făcură albi și înțepeniră ca niște statui de ghips.

— Începe, domnule Heron, se adresă avarul către notar.

Bătrânul dădu citire unui cont de tutelă de unde reieșea că averea netă și în numerar a celor doi tineri Borniche era de șaptezeci de mii de franci, sumă care reprezenta zestrea mamei lor; dar domnul Hochon încuviințase să se dea cu împrumut fiicei sale sume destul de mari și figura ca creditor, asupra unei părți din averea nepoților Borniche. Jumătatea cuvenită lui Baruch rămânea de douăzeci de mii de franci.

— Iată-te bogat, zise bătrânul, ia-ți averea și fă ce vrei cu ea 1 Eu sunt liber să dăruiesc avutul meu și ps-al doamnei Hochon, care îmi împărtășește în clipa de față toate părerile, cui voi dori: scumpei noastre Adolphine. Da, o vom mărita după fiul unui pair al Franței, dacă vom vrea, căci ale ei vor fi toate bunurile noastre.

— O avere foarte mare I preciza domnul Heron.

— Domnul Maxence Gilet vă va despăgubi din punga sa, zise doamna Hochon.

— Să mai strângi franc cu franc pentru asemenea pramatii!... exclamă domnul Hochon.

— Iertare, îngăimă Baruch.

— *Iertare, nu mai fac!* rosti în bătaie de joc bătrânul imitând glasul copiilor. Dacă vă iert, vă și duceți să-i dați de veste domnului Maxence despre ceea ce vi s-a întâmplat, ca să se păzească... Nu, nu, stimabililor. Am mijloace să aflu tot ce-o să faceți. Cum vă veți purta voi, așa mă voi purta și eu. Să nu credeți cumva că după purtarea voastră bună de-o zi, două, sau chiar de-o lună o să vă judec, ci după aceea de mai mulți ani!... merg bine, văd bine, sunt sănătos-tun. Nădăjduiesc să mai am încă destule zile de trăit ca să văd pe ce cale o să - apucați. Și mai întâi de toate, o să pleci dumneata, domnule capitalist, la Paris, să înveți operațiile de bancă la domnul Mongenod. Să te ferească sfântul să nu te porți cută trebuie. O să avem acolo ochii pe tine. Bani dumitale >int depuși la domnii Mongenod și fiul; iată asupra lor un bon pentru o sumă corespunzătoare. Așadar, descarcă-mă pe mine semnând contul tău de tuMM «are se termină cu o chitanță, zise el luând contul din mâinile lui Heron și întinzându-i-l lui Baruch.

— Cât despre tine, François Hochon, tu îmi da tor ești bani în loc să ai de primit, zise bătrânul uitându-se la celălalt nepot. Domnule Heron, dă citire contului său. e limpede... foarte limpede.

Lectura se făcu într-o tăcere adâncă.

— Ai să pleci cu șase sute de franci pe an la Poitiers să studiezi dreptul, zise bunicul după ce notarul isprăvi de cetit. Eu vă pregăteam o viață frumoasă; acum, trebuie să le faci avocat ca să-ți câștigi cele trebuincioase pentru trai. Ah! netrebnicilor, ați luat-o razna vreme de șase ani! Aflați că nu-mi trebuie decât un ceas, mie. ca să vă ajung din urmă: am aripi la picioare.

În clipa când bătrânul domn Heron ieșea ducând cu dânsul actele semnate, Gritte anunță că sosise domnul colonel Philippe Bridau. Doamna Hochon plecă luând pe cei doi nepoți în camera ei ca să-i spovedească, după vorba bătrânului Hochon, și să afle ce impresie produsese acea

scenă asupra lor.

Philippe și bătrânul se așezară în cadrul unei ferestre și vorbiră pe șoptite:

— M-am gândit îndelung asupra treburilor dumitale, începu domnul Hochon, arătând spre casa Rouget. Am discutat și cu domnul Heron. Inscricția în cartea mare a datoriei publice a celor cincizeci de mii de franci rentă nu poate fi transferată decât de însuși titularul sau de către cineva împuternicit să-l reprezinte; or, de când te-ai stabilit aici, unchiul dumitale n-a semnat nicio procură, la niciun notar; și, cum n-a ieșit din Issoudun, n-a putut să semneze într-altă parte. Dacă o să dea o procură aici, o să aflăm numaidecât; dacă o să dea în afara orașului, tot o să aflăm, căci va trebui s-o înregistreze, și vrednicul Heron are la îndemână mijloace să fie înștiințat. Dacă omul nostru pleacă deci din Issoudun, ai grijă să fie urmărit, află unde s-a dus, și găsim noi mijloacele să aflăm ce a făcut.

— Procura - n-a fost dată, zise Philippe; e ceLulă, dar nădăjduiesc că voi putea să împiedic acest lucru; și *nu vali-dată* I rosti sotdătoiul cu glas tare, zărindu-l pe unchiul său în pragul ușii și arătându-i-l domnului Hochon, căruia îi expuse, pe scurt, evenimentele atât de mărunte și totodată atât de importante ale vizitei sale.

— Lui Maxence i-e teamă de mine, dar nu mă poate ocoli. Mignonnet mi-a spus că toți ofițerii din vechea armată sărbătoresc în fiecare an la Issoudun aniversarea încoronării împăratului; ei bine, peste două zile Maxence și cu mine ne vom întâlni.

— Dacă o să capete cumva procura în dimineața de întâi decembrie, va lua poștalionul să se ducă la Paris și fără doar și poate se va lăsa păgubaș de aniversare...

— Bine, trebuie să-l țin în casă pe unchiul meu; dar cu privirea asta a mea îi ferec cu șapte lacăte pe bicisnici, zise Philippe cutremurându-l pe domnul Hochon printr-o fioroasă aruncătură de ochi.

— Dacă i-au dat voie să se plimbe cu dumneata,

Maxence o fi găsit el fără îndoială mijlocul să câştige partida, observă bătrânul avar.

— O! Fario stă de veghe, răspunse Philippe, şi nu numai el. Spaniolul a descoperit prin împrejurimile Vatanului pe unul dintre foştii mei soldaţi, care mi-e îndatorat. Fără să ştie cineva, Benjamin Bourdet ascultă de spaniolul meu, care i-a şi dat unul dintre caii lui să-l aibă la îndemână.

— Dacă-l ucizi pe monstrul ăsta care mi-a corupt nepoţii, vei face desigur o faptă bună.

— Astăzi, datorită mie, ştie oricine din Issoudun ce făcea domnul Maxence noaptea, de şase ani încoace, răspunse Philippe. Şi *trăncănelile*, vorba dumitale, nu conţin pe socoteala lui. Din punct de vedere moral, e pierdut I...

De cum ieşise Philippe de la unchiul său, Flore intrase în camera lui Maxence să-i povestească cu de-amănuntul vizita îndrăzneţului nepot

— Ce-i de făcut? îl întrebă ea.

— Înainte de a juca ultima carte, trebuie să încerc o lovitură hotărâtoare, fie că pierd sau câştig. Să-i dăm voie tâmpitului nostru să iasă cu nepotu-său 1

— Dar banditul ăsta nu umblă cu bălmăjeli, exclamă Flore, îi va spune verde în faţă ce are de spus.

— Asculă-mă odată, spuse Maxence cu glas şuierător. Crezi tu că n-am tras cu urechea pe la uşi şi nu m-am gândit îndelung la situaţia noastră? Cere un cal şi o căruţă de la moş Cognet; e nevoie de asta chiar acum: să fie totul gata peste cinci minute. Pune în ea toate lucrurile tale, ia-o pe Vedie şi pleacă cât mai repede la Vatan; instalează-te ca o femeie care s-a hotărât să locuiască acolo; ia cu tine cele douăzeci de mii de franci pe care bătrânul le ţine în scrinul său. Dacă ţi-l aduc pe prostănac la Vatan, să nu consimţi să te întorci înapoi decât după semnarea procurii. Eu am s-o şterg spre Paris, în timp ce voi o să vă întoarceţi la Issoudun. Când, la

înapoierea sa din plimbare, Jean-Jacques nu te va găsi aici, o să-și piardă mintea și o să vrea să alerge după tine... Ei bine, atunci știu eu cum să-i vorbesc...

În timp ce se urzea acest complot, Philippe îl lua de braț pe unchiul său și pornea la plimbare cu dânsul pe bulevardul Baron.

„Iată doi mari șmecheri luptându-se să vadă care pe care, își zise în sinea lui bătrânul Hochon, urmărindu-i cu privirea pe colonel și pe unchiul său. Sunt curios să aflu sfârșitul acestei partide, a cărei miză e de nouăzeci de mii de livre venit anual”.

— Scumpe unchiule, zise Philippe către moș Rouget. folosind un limbaj care vădea ce relații avusese la Paris, o iubești pe fata asta și al dracului să fiu dacă n-ai toată dreptatea, e o bomboană, frumoasă coză. Dar în loc să te giurgiulească, te tratează ca pe o slugă, și asta e ușor de înțeles: ar vrea să te vadă la trei stânjeni sub pământ, ca să se mărite cu Maxence, pe care îl iubește la nebunie...

— Da, știu asta, Philippe, dar o iubesc oricum.

— Ei bine, pe viața mamei mele, care doar e sora dumitale, am jurat să o înmlădiez pe această Pescuitoare în apă tulbure a dumitale ca să ajungă supusă ca o mânășă, așa cum o fi fost ea înainte ca pușlamaua asta, nevrednică de titlul de ostaș în garda imperială, să se fi oploșit în casa dumitale...

— OI I dacă ai izbuti una ca asta!... zise bătrânul.

— E lesne de tot, răspunse Philippe, tăind vorba unchiului său, am să ți-l ucid pe Maxence ca pe un câine... Dar... cu o condiție, făcu vicleana deșcă.

— Care? întrebă Rouget, uitându-se cu mutră de năuc la nepotul său.

— Să nu semnezi procura care (i se cere, înainte de trei decembrie; trăgănează lucrurile până atunci. Cei doi diavoli vor să obțină îngăduința de a vinde inscripția de cincizeci de mii de franci „numai și numai spre a o șterge ca să se căsătorească la Paris și să se pună acolo pe trai și

petreceri cu bănuții dumitale...

— Tare mă tem și eu de asta, răspunse Rouget.

— Bine, atunci: orice ți-ar face, amână procura pe săptămâna viitoare.

— Da, dar când Flore îmi vorbește, îmi moaie inima de-mi pierd mințile. Uite, când mă privește într-un anumit chip, ochii ei albaștri îmi par raiul pe pământ și nu mai sunt stăpân pe mine, mai ales după ce timp de câteva zile la rând mă tratează cu asprime.

— Ei bine, dacă va face pe mieroasa, mulțumește-te să-i făgăduiești procura, dar anunță-mă în ajunul semnării. Asta îmi va fi de-ajuns: Maxence va ajunge împuternicitul dumitale, numai dacă mă va ucide. Dacă îl ucid eu, mă iei acasă la dumneata în locui lui; să vezi atunci cum o strunesc eu pe fata asta nostimă să nu iasă din cuvântul dumitale și de la primul semn din ochi să înțeleagă ce dorești. Da, Flore te va iubi, să mă trăsnească Dumnezeu! sau dacă nu vei fi mulțumit de dânsa, am s-o bat cu cravașa.

— O, n-aș îngădui așa ceva niciodată. O lovitură dată Florei m-ar înjunghia în inimă.

— Dar în alt chip nu poți conduce nici femeile, nici caii. Numai așa ajunge un bărbat să fie temut, iubit și stimat. Uite, asta voiam să-ți spun între noi. Bună ziua, domnilor, îi salută el pe Mignonnet și Carpentier; hni plimb unchiul, după cum vedeți, și încerc să-l dadă» cesc, fiindcă suntem într-un secol când copiii sunt siliți să facă educația bunicilor.

Se salutară unii pe alții.

— După cum vedeți, iubitul meu unchi poartă în înfățișare urmele unei pasiuni nenorocite, reluă colonelul. Au de gând să-l despoaie de avere și să-l lase cu buzele umflate; bănuți despre cine vorbesc. Bietul om știe că se urzește împotriva lui un complot, dar n-are puterea să se lipsească de *dulcețuri* câteva zile, ca să-l zădărnicească.

Philippe descrie fără ocol situația lb care se afla

unchiul său.

— Domnilor, încheie el, vă dați seama că unchiul meu nu poate fi eliberat decât într-un singur chip: colonelul Bridau trebuie să-l ucidă pe maiorul Gilet, ori maiorul Gilet să-l ucidă pe colonelul Bridau. Vom sărbători poimâine încoronarea împăratului; mă bizui pe dumneavoastră să aranjați locurile la banchet într-așa fel, încât să-l am în fața mea pe maiorul Gilet. Îmi veți faae, nădăjduiesc, cinstea să fiți martorii mei.

— Te vom alege președinte și vom fi alături de dumneata; Max, ca vicepreședinte, va sta în fața dumitale, zise Migiiomset.

— Oh! netrebnicul va avea de partea sa pe maiorul Potel și pe căpitanul Renard, interveni Carpentier. În pofida celor ce se spun în oraș despre raitele sale de noapte, acești doi oameni de treabă, altă dată ajutoarele lui, îi vot rămâne credincioși...

— Îți dai seama, dragă unchiule, i se adresă Philippe, că se pune ceva la cale; așadar, să nu semnezi nimic înainte de trei decembrie, fiindcă a doua zi vei fi liber, fericit, iubit de Flore, și fără zapliii care au pus gând rău averii dumitale.

— Tu nu-l cunoști, nepoate, zise bătrânul speriat. Maxence a ucis nouă oameni ia duel.

— Da, dar atunci nu era vorba de furat o sută de mii de franci venit, răspunse Philippe.

— Când ai conștiința încărcată îți tremură mâna, rosti sentențios Mignonnet.

— Peste câteva zile, urmă Philippe, dumneata și Pescuitoarea în apă tulbure veți trăi împreună ca doi porumbei, după ce îi va fi trecut jalea; căci se va răsuși în fel și chip ca un vierme, va chelălăi, va izbucni în hohote de plâns; dar... Iasă lucrurile în voia lor I

Cei doi militari sprijiniră argumentarea lui Philippe și se străduiră să-i dea curaj lui moș Rouget, cu care se plimbară vreo două ceasuri. În sfârșit, Philippe îl conduse

acasă pe unchiul său, spunându-i la despărțire:

— Nu lua nicio hotărâre fără mine. Eu cunosc femeile, am pătitat atâta de pe urma uneia, care m-a costat mai scump decât te va costa Flore vreodată!... Dar m-a și învățat cum trebuie să mă port cu sexul Inimos în lot restul vieții. Femeile sunt copii răi, sunt animale inferioare bărbatului și trebuie să ne știe de frică; fiindcă nu-i situație mai proastă pentru noi decât să fim conduși de aceste brute!

Era cam pe la ceasurile două după amiază când unchiașul se întoarse acasă. Kouski veni să-i deschidă ușa plângând, ori poate, ascultând de poruncile lui Maxence, se făcea că plânge.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Jean-Jacques.

— Ah! stăpâne, doamna a plecat cu Vedie!

— Ple... ple... cât? îngăimă bătrânul cu glas sugrumat. Lovitura fu atât de năprasnică, încât Rouget se așeză pe una din treptele scării. După câteva clipe se sculă, se uită prin sufragerie, prin bucătărie, se urcă în apartamentul său, căută prin toate camerele, se întoarse în sufragerie, se aruncă într-un fotoliu și izbucni în hohote de plâns.

— Unde-i Flore? strigă el suspinând. Unde-i? (Încleii Max?

— Nu știu, răspunse Kouski, domnul maior a ieșit fără să-mi fi spus ceva.

Gilet. șmecher și isteț cum era, socotise că e bine să dea o raită prin oraș. Lăsându-l pe bătrân singur cu disperarea lui, îi dădea prilejul să se simtă părăsit de toți și-l pregătea astfel să-i asculte cu supynere povețele. Dar, spre a-l împiedica pe Philippe să rămână lângă unchiul său în cursul acestui acces, Max îi poruncise lui Kouski să nu deschidă ușa nimănui. Flore nefiind de față nu avea cine să-l strunească pe bătrân, și situația putea să devină astfel din cale-afară de primejdioasă. În timpul hoinărelii sale prin oraș, Max Gilet fu ocolit de mulți inși care, în ajun, s-

ar fi arătat foarte doritori să vină să-i strângă mâna. Se forma un curent general împotriva lui. Isprăvile *Cavalerilor Fără Treabă* treceau din gură-n gură. Povestea arestării lui Joseph ridau, acum deplin luminată, îl dezbonora pe Max, a cărui viață și activitate își primeau deodată pedeapsa. Gilet se întâlnește cu maiorul Potel, care îl caută și se arată de-a dreptul scos din fire.

— Ce-i cu tine, Potel?

— Dragul meu, garda imperială e batjocorită în tot orașul!... *Civilii* se dau la tine și, vezi bine, asta mă răcăie la inimă.

— De ce anume se plâng? Întrebă Max.

— De câte le-ai făcut de-a lungul nopților.

— Ca și cum nu s-ar cuveni să mai și petrecem puțințel!...

— Dar asta nu-i nimic, zise Potel.

Potel făcea parte dintr-acel soi de ofițeri care răspund unui primar: „Ei, vi se vor plăti despăgubiți pentru orașul vostru, dacă va fi ars din temelii!” Așa că nu se prea sinchisea de farsele tagmei.

— Dar ce s-a mai întâmplat? Îl întrebă Gilet.

— Garda imperială e împotriva gărzii imperiale I... Iată ceea ce mă mâhnește cumplit. Bridau i-a întăritat pe toți acești burghezi împotriva ta. Garda împotriva gărzii!... Nu, asta nu-i bine. Nu e cu putință să dai înapoi, Max, trebuie să încrucișezi spada cu Bridau. Uite, 4 nă gândeam să caut gâlceavă acestei canalii abjecte și să-l trimit pe lumea cealaltă; atunci burghezii n-ar fi ajuns să vadă garda pornită împotriva gărzii. În timp de război, nu zic: doi viteji din gardă se ceartă, se bat în duel, dar nu-s pe acolo civili să-și bată joc de dânșii. Nu, acest mare nemernic n-a slujit ca oltean în gardă niciodată. Un ostaș din gardă nu se poate niciodată manilesta astfel, în fața burghezilor, împotriva altui ostaș din gardă I Ah, garda e atacată, și chiar în Issoudun, unde era respectată!...

— Lasă, Potel, nu-ți mai face sânge rău, îl liniște

Maxence. Chiar dacă n-ai să mă vezi la banchetul aniversării...

— N-o și vii la Lacroix poimăine?... se miră Poate }
întrerupându-și prietenul. Dar ce vrei. să fii luat drept un fricos, să pari că te ferești să dai ochii cu Bridau? Nu, nu I Grenadierii pedestri din gardă nu trebuie să șovăie în fața dragonilor din gardă. Vezi de-ți aranjează altfel treburile, ca să poți fi acolo...

— Încă unul de băgat în pământ, zise Max. Bine, cred că pot și să vin și să-mi fac și treburile I

„Căci, se gândi el, procura nu trebuie dată pe numele meu. Cum a spus-o bătrânul Heron, prea ar semăna a furt”.

Acest leu, prins în rețeaua urzită de Philippe Bridau, scrâșni din măsele; ocoli privirile tuturor celor cu care se întâlnea și se întoarse pe bulevardul Valette vor-T>indu-și singur:

„Înainte de a mă bate în duel voi pune misa pe venituri, își zicea sie însuși. De-o fi să mor, măcar nu-i va rămâne lui Philippe inscripția din Cartea Mare. Voi cere să fie trecută pe numele Florei. După sfaturile date de mine, fetica se va duce de-a dreptul la Paris și va putea, dacă va vrea, să se mănțe eu feciorul scăpătat al vreunui mareșal al imperiului. Voi cere să se dea procura pe numele lui Baruch, care nu va transfera inscripția decât la ordinul meu.

Max, trebuie să recunoaștem, nu arăta niciodată mai liniștit decât atunci când sângele și gândurile îi fierbeau în clocot. Niciodată nu se întruniseră într-un» grad atât de înalt, în ființa unui militar, calitățile care fac dintr-un om un mare general. Dacă prizonieratul ne i-ar fi pus stavilă în carieră, desigur că împăratul ar fi avut într-însul unul dintre oamenii atât de folositori în inițiativele uriașe. Intrând în sufragerie unde victima tuturor acestor scene comice și tragice totodată bocea întruna, Max întrebă ce anume stârnise acea cumplită jale. Făcu pe miratul, ca și

cum n-ar fi știut nimic și abia acum afla, cu o surprindere bine jucată, despre plecarea Florei, apoi îl întrebă pe Kouski și-i ceru lămuriri asupra acestei călătorii de neînțeles.

— Doamna mi-a zis doar atât, răspunse Kouski, să-i spun stăpânului că i-a luat din scrin cei douăzeci de mii de franci aur care se găseau acolo, socotind că stăpânul nu s-ar împotrivi să-i dea această sumă drept leafă pe douăzeci și doi de ani.

— Drept leafă? se miră Rouget.

— Da, urmă Kouski. „Ah 1 n-am să mă mai reîntorc niciodată I i-a spus la plecare bătrânei Vedie (căci biata Vedie, care-și iubește Lare stăpânul „îi făcea doamnei unele muștrări). Nu, nu! zicea dânsa, n-are pentru mine. niciun strop de dragoste. I-a îngăduit lui nepotu-său să se: poarte față de mine ca față de păcătoasa. păcătoaselor!” Și plângea... cu lacrimi fierbinți.

— Ei, de asta nu mai pot eu, de unul ca Philipps I se otârî bătrânul, pe care Maxence nu-l scăpa din ochi. Unde-i Flore? Cum am putea afla unde-i?

— Are să te ajute. Philippe, fiindcă de povețele lui ții - seama, răspunse rece Maxence.

— Philippe I sări bătrânul, ce putere are el asupra bieteii copile?... Numai tu, scumpul meu Max, ai putea s-o găsești pe Fiore. -, și pe tine te-ar asculta, mi-ai fduce-o înapoi...

— Nu țin să-l supăr pe domnul Bridau, zise Max.

— Auzi vorbă 1 exclamă Rouget. Dacă asta te stingherește, află de la mine: m-a asigurat că o să te ucidă.

Ah! exclamă Gilet râzând, vedem noi.

— Dragă, 11 rugă bătrânul, găsește-mi-o pe Flore și spune-i că fac tot ce vrea dânsa...

— Trebuie s-o fi văzut careva trecând piin oraș, zise Max întoTGindu-se spre Kouskipune toată mâncarea pe masă și du-te de întreabă în toate părțile, ca să ne poți spune la desert. Încotro a. apucat domnișoara Brazier.

Această poruncă îl liniști deocamdată pe bietul om, care scâncea întruna, ca un copil când și-a pierdut dădaca. În acea clipă, Maxence, pe care îl ura ca fiind pricina tuturor nenorocirilor sale, îi părea lui Rouget un înger. O pasiune ca aceea a lui Rouget „pentru Flore seamănă uimitor a prosteală. La ceasurile – șase, polonezul, după ce se plimbaser doar, se întoarse și dădu de știre că Pescuitoarea în apă tulbure apucase spre Vatan.

— Doamna se întoarce acasă la ea, asta e limpede, zise Kouski.

— Vrei să mergem astă-seară la Vatan? îl întrebă Max pe bătrân. Drumul e prost, dar Kouski știe să mâne și e mai bine să se facă împăcarea astă-seară la ceasurile opt decât mâine dimineață.

— Să plecăm I strigă Rouget.

— Înhamă binișor caii și vezi ca orașul să nu afle nimic din fleacurile astea, fiindcă e vorba de obrazul domnului Rouget. Pune șaua pe calul meu, am să plec înainte, îi spuse el la ureche lui Kouski.

Domnul Hochon îl și vestise pe colonel despre plecarea domnișoarei Brazier. Philippe Bridau se ridică de la masa domnului Mignonnet și dădu fuga în piața Saint-Jean, căci bănuia pe dată scopul acestei îndemânatice strategii. Când se prezentă să intre la unchiul său, Kouski îi răspunse de la o fereastră a primului etaj că domnul Rouget nu putea primi pe nimeni.

— Fario, îi spuse Philippe spaniolului, care se plimba pe strada Grande Narette. du-te și-i spune lui Benjamin să încalece; trebuie să aflu imediat ce au de gând să facă unchiul meu și Maxence.

— Se înhamă calul la rabla aceea de trăsură, zise Fario, care supraveghea casa lui Rouget.

— Dacă se duc la Vatan, răspunse Philippe, caută și pentru mine un cal și vino cu Benjamin la domnul Mignonnet.

— Ce ai de gând să faci? întrebă domnul Hochon.

care ieși din casă când îi văzu în piață pe Philippe și pe Fario.

— Talentul unui general, scumpul meu domn Hochon, stă nu numai în a observa cu grijă mișcările dușmanului. dar și în a-i ghici intențiile din aceste mișcări și a-și schimba planul pe măsură ce dușmanul îi strică socotelile printr-o manevră neprevăzută. Iată, dacă unchiul și Maxence pleacă împreună cu rabla lor de trăsură, înseamnă că se duc la Vatan, fiindcă Gilet i-a făgăduit să-l împace cu Flore, care *fugit ad salices* 170 I căci manevra asta e inspirată de generalul Vergiliu. Dacă lucrurile se desfășoară astfel, nu știu ce-am să fac, clar mă gândesc eu la noapte, fiindcă unchiul n-o să semneze procuri la ceasurile zece seara, când toți notarii dorm. Dacă, după cum înțeleg din bătăile de copită ale celui alt cal, Max o ia înaintea unchiului pentru a-i da instrucțiuni Florei, ceea ce pare necesar și la mintea omului, atunci nemernicul e pierdut! Ai să vezi ce revanșă o să ne luăm la jocul pe miza moștenirii, noiăștia soldații bătrâni... Și, fiindcă pentru această ultimă lovitură din partidă am nevoie de un ajutor, mă întorc la Mignonnet să mă înțeleg cu prietenul meu Carpentier.

După ce strânse mâna domnului Hochon, Philippe cobori strada Petite Narette în drum spre casa maiorului Mignonnet. După zece minute, domnul Hochon îl văzu pe Maxence pornind în trap grăbit, iar curiozitatea lui de bătrân fu atât de întărită, încât stătu în picioare la fereastra sufrageriei pândind zgomotul hodorogăiei care nu se lăsă mult așteptată. Nerăbdarea îi dădu ghes lui Jean-Jacques să-l urmeze pe Maxence la un răstimp de douăzeci de minute. Kouski, ascultând fără îndoială de porunca adevăratului său stăpân, lăsă calul la pas. cel puțin prin oraș.

— Dacă se duc la Paris, s-a isprăvit cu dânșii. Își zise în sinea lui domnul Hochon.

În acea clipă, un flăcăuș din cartierul mărginaș

Rome sosi acasă la domnul Hochon cu o scrisoare pentru Baruch. Din propria lor voință, cei doi nepoți ai bătrânului, cu mutre plouate, nu ieșiseră în ziua aceea din casa bunicului. Gândindu-se la viitorul lor, își dăduseră seama că trebuia să umble cu binișorul pe lângă bunici. Baruch știa bine că bunicul Hochon avea o mare înrâurire asupra bunicului și bunicei Borniche domnul Hochon nu ar fi pierdut prilejul să dobândească pentru Adolphine toată averea bătrânilor Borniche, dacă purtarea ei i-ar îndreptăți să-și întărească nădejtile în faimoasa căsătorie cu care îl amenințase chiar în acea dimineață Mai bogat decât François, Baruch avea mult de pierdut; se hotărî deci să arate o supunere desăvârșită, punând doar singura condiție a plății datoriilor către Max. Cât despre François, viitorul lui era în mâinile bunicului; nu spera o situație decât de la dânsul, fiindcă, după contul de tutelă, îi era debitor. Cei doi tineri, a căror căință fu atârțată de interesele primejduite, făcuia atunci tăgăduieli solemne, și doamna Hochon le dădu asigurări în privința datoriilor față de Maxence.

— Ați făcut nerozii, le spuse dânsa, ispășiți-le printr-o purtare cuminte, și domnul Hochon se va potoli.:

De aceea, după ce François citi scrisoarea peste umărul lui Baruch, îi șopti la ureche:

— Cere sfatul bunicului.

— Uite, zise Baruch, arătând bătrânului1 scrisoarea.

— Citește-mi-o, n-am la mine ochelarii.

Dragă prietene.

Sper că nu vei șovăi, în împrejurările grave în care. mă aflu, să-mi Iaci serviciul de a primi să fii împuternicitul legal al domnului Rouget. În consecință, vino la Vatan *mâine*. Ia ceasurile nouă. Te voi trimite negreșit la Paris; dar, Iii liniștit, îți voi da banii de drum și ne vom întâlni acolo toarte curând, căci sunt aproape sigur că voi îi silit să plec din Issoudun în ziua de 3 decembrie. Te las cu bine; mă bizui pe prietenia ta, bizuie-te pe a prietenului tău

M a x e = n ce.

— Slavă ție, doamnei făcu domnul Hochon, succe*siunea bietului bicisnic e salvată din ghearele acelor împielitați 1

— Așa: va fi dacă o spui dumneata, făcu doamna Hoehon, și mulțumesc domnului care, fără îndoială; îmi va fi ascultat rugăciunile. Biruința celor păcătoși e întotdeauna trecătoare.

— Ai să te duci la Vatan și ai să accepți procura domnului Rouget, zise bătrânul către Baruch. E vorba să pună renta de cincizeci de mii de franci pe numele domnișoarei Brazier. Pleci și la Paris, dar te oprești la Orléans și aștepți acolo câteva cuvinte de la mine. Ferește-te să afle careva unde tragi; și du-te la hamul de la capătul foburgului Bannier, chiar dacă ar fi un han de cărauși...

— Ah, doamne! făcu François, care, auzind zgomotul unei trăsurii pe strada Grande-Narette, se repezise la fereastră, iată ceva nou: moș Rouget și domnul

Philippe Bridau se întorc împreună în trăsură. Benjamin și domnul Carpentier îi urmează călări I...

— Mă duc la dâșii, exclamă donmnt Hochon, a cărui curiozitate învinse orice alt simțământ.

Domnul Hochon îl găsi pe bătrânul Rouget senini în camera sa aceste rânduri dictate de nepot:

Domnișoară.

Dacâr. după primirea acestei scrisori, *nu* te întorci imediat la mine, purtarea dumitale va dovedi atâta nerecunoștință față de actele mele de bunăvoință, încât voi anula testamentul tăcut *la* favoarea dumitale, dăruind averea nepotului meu Philippe. Se înțelege de asemenea că domnul Gilet nu mai p & ote fi oaspetele meu, de vreme ce se află cu dumneata la Vatan. Însărcinez pe domnul căpitan Carpentier să (i înmâneze preienta și sper că vei da ascultare staturilor lui, *căci* îți va vorbi *așa cum* ar face-o

Devotatul dumitale J.J. Rouget.

— Căpitanul Carpentier și cu miae l-am întî Mât pe unchiul care făcea prostia să se ducă la Vatan să-i caute pe domnișoara Brazier și pe maiorul Gilet. zise cu o subtilă ironie Philippe către domnul Hochon. L-am convins pe unchiul că e gata să cadă cu ochii închiși într-o cursă: oare această slujnică nu-l va pă Răsi de îndată ce îi va semna procura pe care i-o cere ca să-și vîndă ei înseși o inscripție de cincizeci de mii de livre rentă? Trimițându-i scrisoarea de față nu o va vedea pe frumoasa fugară întorcându-se peste noapte sub acoperișul său?... Făgăduiesc s-o fac pe domnișoara Brazier să se înmlăcăie ca o trestie, pentru toate zilele cât va mai trăi, dacă unchiul meu îmi îngăduie să iau locul, domnului Gilet, pe care-l găsesc mai mult decât nepotrivit aici. N-am dreptate?... Și unchiul i» ei bocește I

— Dragă vecine, zise Hochon, ai găsit cei mai bn-n mijloc ca să ai liniște în casa dumitale. Dacă te încrezi în sfatul meu, distruge testamentul și ai să vezi cum o să se poarte Flore cu dumneata la fel ca în primele zile

— Nu, căci n-o să-mi ierte suferința pe care i-o voi pricinui, zise bătrânul plângând. N-are să mă mai iubească.

— O să te iubească, și încă grozav, dau eu cheazășie, interveni Philippe.

— Dar deschide odată ochii! strigă domnul Hochon către Rouget. Vor să te despoaie și să te părăsească...

— Ah I dacă aș fi sigur!... se văită nerodul.

— Uite, citește scrisoarea pe care a trimis-o Maxence nepotului meu Borniche, zise bătrânul Hochon. Citește!

— Ce scârboșenie I exclamă Carpentier, auzind cuprinsul scrisorii pe care Rouget o citi plângând.

— Nu-i de ajuns de limpede, unchiule? întrebă Philippe. Ascultă-mă: dacă vrei s-o ții pe lata asta în preajma dumitale, leag-o prin interes de bani, și te va adora... cu adorația de care poți avea dumneata parte: nici prea-prea, nici foarte-foarte...

— Îl iubește prea tare pe Maxence și are să mă părăsească, se jelui bătrânul cuprins de spaimă.

— Dar, unchiule, ori Maxence - ori eu; unul dintre noi doi nu va mai călca poimâine pe străzile Issoudunului...

— Bine, du-te, domnule Carpentier, reluă unchiașul, dacă îmi făgăduiești că o să se întoarcă, du-te! Ești un om de treabă, spune-i tot ce crezi că trebuie să-i spui în numele meu...

— Căpitanul Carpentier are să-i șoptească la ureche că eu îți aduc de la Paris o femeie tânără de o frumusețe gingașă, zise Philippe Bridau, și târfa o să se întoarcă în goana mare.

Căpitanul se urcă în caleașca cea veche, mânând el singur calul și fiind însoțit de Benjamin călare, căci Kouski nu era de găsit nicăieri. Deși amenințat de cei doi ofițeri că va fi dat în judecată și își va pierde slujba, polonezul luase calea Vatanului încălecind pe un cal închiriat, ca să le dea de veste lui Maxence și Florei despre atacul prin surprindere pornit de adversarul lor. După ce-și îndeplinea misiunea. Carpentier, care nu voia să se întoarcă împreună cu Pescuilodrea în apă tulbure, urma să ia calul lui Benjamin.

Aflând despre fuga lui Kouski, Philippe îi zise lui Benjamin:

— Îl vei înlocui aici, chiar de astă seară, pe polonez. Prin urmare vezi de te agață dinapoia caleștil, fără să știe Flore, ca să poți ajunge odată cu dânsa. Nodul începe să se desfacă, tată Hochon I adăugă locotenent-colonelul. Banchetul de poimâine o să fie tare vesel.

— Ai să te stabilești aici, zise bătrânul avar.

— I-am și spus adineauri lui Fario să-mi trimită aici toate lucrurile. Mă voi culca în camera a cărei ușă dă pe palierul apartamentului lui Gilet, unchiul meu consimte.

— Ce-o să se aleagă din toate astea? întrebă unchiașul înspăimântat.

— Te vei alege, peste cel mult patru ceasuri, cu

domnișoara Flore Brazier lângă dumneata, blândă ca o pisicuță, răspunse domnul Hochon.

— De-ar da Dumnezeu! oftă unchiașul ștergându-și lacrimile.

— Sunt ceasurile șapte, zise Philippe, pe la unsprezece jumătate crăiasa inimii dumitale va fi aici. N-o să mai dai ochi cu Gilet; nu-i așa că o să fii fericit ca un papă? Dacă vrei să fii învingător, adăugă Philippe ia urechea domnului Hochon, stai cu noi până la sosirea maimuței, și ajută-mă să-l țin din scurt pe unchiaș, ca să nu-și schimbe hotărârea; apoi o vom lămuri împreună pe domnișoara Pescuitoare în ap-i tulbure care sunt adevăratele ei interese.

Dându-și seama că cererea sa era îndreptățită, domnul Hochon îi ținu tovărășie lui Philippe, și amândoi avură îndeajuns de furcă, fiindcă moș Rouget se lăsa pradă unor bocete de copil care nu încetară decât în fața acestui argument de zeci de ori repetat de către Philippe:

— Dragă unchiule, dacă Flore se întoarce și va fi drăguță cu dumneata, vei recunoaște că am avut dreptate. Vei fi răsfățat, îți vei păstra veniturile, te vei lăsa îndrumat pe viitor de sfaturile mele și casa dumitale va fi un rai.

Când, la ceasurile unsprezece și jumătate, se auzi pe strada La Grande-Narette zgomotul hodoagei de trăsuri, cei din casă se întrebau dacă trăsura se întoarce plină sau goală. Fața lui Rouget căpătă alunei o expresie de groaznică îngrijorare, care fu înlocuită de istoveala bucuriei covârșitoare în clipa când, trăsura cotind ca să intre pe poartă, unchiașul le zări pe cele două femei.

— Kouski, zise Philippe oferind mina Florei ca să coboare, nu mai ești în serviciul domnului Rouget și deseară nu mai dormi aici, așa că strângeți catrafusele; Benjamin, aici de Iată, te înlocuiește.

— Prin urmare dumneata ești stăpân aici? întrebă Flore ironie.

— Cu voia dumneavoastră, răspunse Philippe,

strângând mâna Florei în mâna lui, ca într-o menghină. Vii cu mine? Trebuie să ne *tulbuiăm* sufletele, noi înde noi.

Philippe; o duse pe iemeia înmărmurită de uimire câțivpași mai departe, în piața Saint-Jean.

— Preafrumoasa mea, poimăine Gilet va fi trimis în lumea umbrelor de brațul ăsta, zise soldătoiul întinzând mâna dreaptă, ori brațul lui mă va sili pe mine să închin steagul. Dacă mor eu, dumneata vei fi stăpâna bietului nevolnic de unchiu-meu: *bene sft.*, L77. Dacă rămân pe picioare, poartă-te bine și servește-i o fericire prima întâi. Că de nu, cunosc la Paris niște pescuitoare în apă tulbure care sunt, nu vreau să te supăr, mai nostime ca dumneata, fiindcă n-au decât șaptesprezece ani; ele mi-l vor face pe unchiul nespus de fericit, și vor prii și buzunarului meu. Începe-ți serviciul chiar din astă seară, fiindcă dacă mâine dimineață omul nostru nu-i vesel ca un cintezoii, atunci, ascultă vorba mea, să-ți intre bine în cap I Pe un bărbat, numai într-un singur fel îl poți ucide fără ca justiția să-ți zică o vorbuliță: te bați în duel cu dânsul; dar de o femeie eu știu să mă descotorosesc în trei feluri. Asta-i, draga mea I

Cât dură acest mic discurs, Flore tremura ca scuturată de friguri.

— Să-l omori pe Max! zise ea privindu-l pe Philippe în lumina slabă a lunii.

— Ei, să te văd, uite-l pe unchiul...

Într-adevăr, deși domnul Hochon căuta să-l țină de vorbă, moș Rouget ieși în stradă și o apucă pe Flore de mână ca ud avar care și-ar fi regăsit comoara; intră în casă, o luă cu dânsul în camera sa și trase zăvorul.

— Astăzi e zi verde, cine-și lasă slujba o pierde, îi zise Benjamin polonezului.

— V-astupă el stăpânul meu fleoanca la toți, răspunse Kouski, plecând să-l găsească pe Max, care se instalase la hanul Poștei.

A doua zi, de la ceasurile nouă până la unsprezece,

femeile pălăvrăgeau între ele stând în poarta caselor. În tot orașul nu se vorbea decât despre ciudata revoluție petrecută în ajun în casa lui moș Rouget. Toate discuțiile s-ar fi putut rezuma cam astfel:

— Ce o să se petreacă mâine, la banchetul încoronării, între Max și colonelul Bridau?

Philippe îi spuse lui Védie câteva vorbe: „Șase sute de franci rentă viageră, sau valea!” care o făcură să nu ia deocamdată partea nimănui în lupta dintre două puteri așa de mari, ca Philippe și Flore.

Știind că viața lui Max e în primejdie, Flore se purtă cu bătrânul Rouget mai drăgăstos decât în primele zile ale conviețuirii lor. Vai I În dragoste, o înșelăciune din interes întrece adevărul, iată de ce atitia bărbați plătesc așa de scump femeile care știu să-i amăgească. Pescuitoarea în apă tulbure nu se ivi decât la ora prânzului, coborând cu Rouget, căruia îi dădea brațul. O podidiră lacrimile când îl văzu în locul lui Max pe cumplitul soldățoi cu ochii lui de un albastru întunecat și cu fața înfiorător de sinistră.

— Ce ai, domnișoară? o întrebă el după ce dădu bună ziua unchiului său.

— Ce să aibă, nepoate, nu se împacă de fel cu gândul că s-ar putea să te bați în duel cu maiorul Gilet...

— N-am nicio poltă să-l ucid pe Gilet, răspunse Philippe n-are decât să plece din Issoudun, s-o pornească într-o călătorie spre America, luând și niscaiva mărfuri de vânzare; aș fi primul care le-aș povățui să-i dai o sumă ca să aibă cu ce cumpăra cele mai bune lucruri de vânzare și să-i urezi drum bun I Acolo s-ar îmbogăți și ar fi cu mult mai vrednic de cinste decât făcând tot felul de năzbâtii noaptea în Issoudun și pe diavolul în casa dumatăle.

— Ei, ce zici, ar fi bine, nu?... întrebă Rouget uitându-se la Flore.

— În A... me... e... îi... ca! suspină ea.

— E mai bine să fii pe picioarele tale la New York decât să putrezești într-o redingotă de brad în Franța...

Poate îmi veți răspunde că-i îndemânatec și e în stare să măucidă el! observă colonelul.

— Îmi dai voie să vorbesc cu dânsul? întrebă Flore cu glas umil și supus, implorându-l pe Philippe.

— Desigur, poate chiar să vină să-și ia lucrurile; dar eu voi sta lângă unchiu-meu în acest răstimp, căci nu-l mai las singur pe bietul om, răspunse Philippe.

— Vedie, strigă Flore, dă fuga până la hanul Poștei, draga mea, și spune-i domnului maior că-l rog să...

— Să vină să-și ia lucrurile, se amestecă Philippe, tăindu-i Florei șirul vorbelor.

— Da, da, Vedie. Asta-i motivul cel mai bun ca să mă vadă. Vreau să-i vorbesc...

Groaza înăbușea într-atât ura acestei fete, și spaima pe care o încerca în fata unei firi energice și neîndurătoare era atât de mare, încât ea, cea până mai ieri adulată, începea a se obișnui cu supunerea față de Philippe tot așa cum bietul Rouget se obișnuise să se supună dorințelor ei; Flore așteptă cu neliniște în suflet întoarcerea lui Vedie; dar Vedie sosi cu un refuz hotărât din partea lui Max, care o ruga pe domnișoara Brazier să-i trimită hainele și toate lucrurile lui la han.

— Îmi îngădui să i le duc eu? îl întrebă ea pe Jean-Jacques.

— Da, dar să te întorci, făcu bătrânul.

— Dacă domnișoara nu-i acasă la amiază, la ceasurile unu îmi vei da procură să-ți vând rentele, răspunse Philippe uitându-se la Flore. Ia-o cu dumneata și pe Vedie ca să nu dai lumii prilej de vorbă, domnișoară. Cată de-acum înainte să ai grijă de cinstea unchiului meu.

Flore nu putu dobândi nimic de la Maxence. Maiorul, deznădăjduit că se lăsase scos dintr-o poziție socotită înjositoare de toți oamenii din oraș, avea prea multă mândrie ca să dea bir cu fugiții din fața lui Philippe. Pescuitoarea în apă tulbure combătu acest argument propunându-i prietenului ei să fugă împreună în America;

dar Gilet, care nu ținea s-o aibă pe Flore fără averea lui moș Rouget și nu voia ca ea să-i cunoască tainețele sufletului, se arătă și mai hotărât să-l ucidă pe Philippe.

— Am făcut o nerozie grosolană, se căină el. Trebuia să ne ducem tustrei la Paris, să petrecem acolo iarna; dar cum era să ne închipuim, atunci când ne-a ieșit în cale acest cadavru viu, că lucrurile vor lua o asemenea întorsătură? În înlănțuirea lor, evenimentele au o iuțeață amețitoare. L-am socotit pe colonel drept unul dintre acei spadasini care nu leagă două idei în capul lor: asta mi-e vina. De vreme ce nu m-am priceput de la început să fac stânga-mprejur, acum aș fi un mișel dacă aș da măcar un pas înapoi în fața colonelului; m-a compromis în ochii orașului, nu-mi pot recăpăta stima pierdută decât dacă îl ucid.

— Pleacă în America cu patruzeci de mii de franci; știu eu cum să mă descotorosesc de sălbaticul ăsta, și le ajung din urmă. Ar fi mult mai cuminte...

— Ce s-ar crede despre mine? ridică el glasul, îmboldit de prejudecata: ce-o să *zică lumea*? Nu. De altminteri, am și băgat până acum în pământ nouă. Dumnealui nu pare să fie foarte tare: de cum a ieșit din școală a intrat în armată, s-a luptat într-una până în 1815, a călătorit după aceea în America; așadar, porcul ăsta de câine nici n-a pus piciorul prin vreo sală de scrimă, pe când eu n-am pereche la sabie I Sabia e arma sa, voi părea deci mărinimos propunându-i-o - căci voi căuta să fiu eu cel insultat - și-l voi străpunge. Fără doar și poate, e mai bine așa. Fii liniștită: poimăine noi vom fi stăpânii.

Astfel, chestiunea de onoare se dovedi la Max mai puternică decât sănătoasa viclenie. Întoarsă la ceasurile unu acasă, Flore se încuie în cameră ca să poată plânge în voie. În tot cursul acelei zile, pălăvrăgelile continuară mai departe în Issoudun; fiecare socotea de neînlăturat un duel între Philippe și Maxence.

— Ah 1 domnule Hochon, zise Mignonnet care, însoțit

de Carpentier, se întâlnește cu bătrânul pe bulevardul Baftn, suntem foarte îngrijorați, Gilet e foarte tare în orice fel de armă.

— Oricum, răspunse bătrânul sforar din provincie, Philippe a condus bine treburile... Și n-aș fi crezut că vestitul lasă-mă-să-te-las avea să izbândească atât de repede. Cei doi îndrăzneți s-au dezlănțuit unul asupra altuia ca două furtuni...

— Oh f zise Carpentier, Philippe e un om foarte ager la minte, purtarea sa în fața Curții pa/r-ilor e o capodoperă de iscusință.

— Ei bine, căpitane Renard, observă un burghez, se zice că corb la corb nu-și scoate ochii, dar se pare că Max se va încăiera pe teren cu colonelul Bridau. O să fie lată, între oameni din garda lui Napoleon...

— Râdeți, voi ceștilalți I Fiindcă bietul băiat petrecea și el noaptea, îi purtați pică, interveni maiorul Potel. Dar Gilet nu era omul să stea într-o văgăună ca Issoudun fără să facă ceva I

— În sfârșit, domnilor, vorbi un al patrulea, Max și colonelul și-au jucat fiecare rolul. Colonelul nu trebuia să-l răzbune pe fratele său Joseph? Aduceți-vă aminte de perfidia lui Max față de bietul băiat.

— Ei, un artist, acolo, spuse Renard.

— Dar e vorba de moștenirea averii lui moș Rougel. Se zice că domnul Gilet era cât pe ce să pună mina pe cincizeci de mii de livre rentă, în clipa când colonelul s-a stabilit acasă la unchiul său.

— Gilet, să fure rente de la careva?... Uite, să nu mai spui una ca asta și într-altă parte, domnule Ganivet, strigă Potel, că te punem să-ți mănânci singur limba – și fără sos I

În toate casele de burghezi se făcură urări pentru izbânda vrednicului colonel Bridau.

A doua zi, pe la ceasurile patru, ofițerii din vechea armată aflați în Issoudun sau prin împrejurimi se plimbau

prin piața du Marche, în fața restaurantului numit, „Lacroix”, așteptându-l pe Philippe Bridau. Banchetul care urma să aibă loc pentru a sărbători încoronarea era anunțat la ceasurile cinci precis. Se vorbea în toate grupurile despre încurcătura lui Maxence și despre izgonirea lui din casa Rouget, căci până și soldații de rând se gândiseră să se întâlnească la un negustor de vinuri din piață. Printre ofițeri, numai Polei și Renard încercară să-și apere prietenul.

— Trebuie oare să ne amestecăm noi în cele ce se petrec între doi moștenitori? zicea Renard.

— Max e slab când e vorba de femei, observă cinicul Potel.

— În curând, se vor trage săbii din teacă, zise un fost sublocotenent, care cultiva o grădină de zarzavat în Baltanul de sus. De vreme ce domnul Maxence Gilet a făcut nerozia să stea la unchiușul Rouget, ar fi un laș dacă s-ar lăsa dat afară ca o slugă, fără să ceară socoteală.

— Desigur, răspunse scurt și aspru Mignonnet. O nerozie care nu izbândește e o crimă.

Max, care venise și el să se întâlnească acolo cu veteranii lui Napoleon, fu primit printr-o tăcere plină de înțeles. Potel și Renard, îl luară fiecare de câte un braț pe prietenul lor și se traseră deoparte să stea de vorbă cu el. În acea clipă, se ivi în depărtare Philippe, în mare ținută; își târâia bastonul păstrând o ținută imperturbabilă, în contrast izbitor cu atenția adâncă pe care Max era silit s-o acorde șuvoiului de vorbe al celor doi prieteni ce îi mai rămăseseră. Philippe strânse mâinile pe caâe i le întinseră Mignonnet, Carpentier și alți câțiva. O asemenea primire, atât de deosebită de cea lăculă cu câteva clipe înainte lui Maxence, împrăstie din sufletul acestui om ultimele gânduri de frică, de înțelepciune dacă vreți, pe care stăruințele și mai ales drăgălășeniile Florei i le deșteptaseră, când rămăsese singur cu el însuși.

— Ne vom bate în duel, zise el către căpitanul

Renard, pe viață și pe moarte. Așa că nu-mi mai spuneți nimic, lăsați-mă să-mi joc bine rolul.

După această ultimă vorbă rostită pe un ton înfrigurat, cei trei bonapartiști se întoarseră să se amestece în grupul ofițerilor. Max, primul, îl salută pe Philippe Bridau, care îi răspunse la salut schimbând cu dânsul cea mai rece privire.

— Haideți, domnilor, la masă! îi pofti maiorul Potel.

— Să bem în cinstea gloriei nepieritoare a celui care se află acum în paradisul vitejilor¹⁷⁸, strigă Renard.

Dându-și seama că s-ar simți mai puțin stingheriți așezându-se la masă, fiecare înțelese intenția micului căpitan. Se repezică în lunga sală joasă a restaurantului... Lacroix", ale cărui ferestre dădeau spre piață. Toți comesenii își ocupară repede locurile în jurul mesei, unde, după cum ceruse Philippe, cei doi adversari se aflau așezați unul în fața celuilalt. Câțiva tineri din oraș, mai cu seamă foști *Cavaleri Fără Treabă*, îndeajuns de îngrijorați de ceea ce avea să se petreacă la acest banchet, se plimbau discutând despre situația critică în care Philippe izbutise să-l pună pe Maxence Gilet. Mai toți deplâneau această ciocnire, deși socoteau duelul de neînălțurat.

Toate merseă bine până la desert, deși cei doi rivali păstrau, cu toată aparenta voie bună generală, un fel de atenție îndeajuns de asemănătoare îngrijorării. Așteptând cearta la care și unul și altul se gândeau desigur, Philippe păru de-un calm vrednic de admirație, și Max de-o nemaipomenită veselie; dar, pentru cunoscători, fiecare dintre ei juca un rol.

Când se servi desertul Philippe zise:

— Umpleți-vă paharele, dragii mei prieteni. Vă cer îngăduința de a ridica primul pahar.

— A zis *dragii mei prieteni*, nu-ți turna în pahar, îi șopti Renard la ureche lui Max.

Max își turnă vin.

— Trăiască Marea armată 17 e I strigă Philippe, cu

un entuziasm sincer.

— Trăiască Marea armată! repetară, într-un singur strigăt, toate glasurile.

În aceeași clipă, se iviră în pragul sălii unsprezece soldați de rând, printre care se aflau Benjamin și Kouski, care repetară: „Trăiască Marea armată”!

— Intrați, dragii mei, să bem în sănătatea *lui*, zise maiorul Potel.

Foștii soldați intrară și se rânduiră în picioare la spatele oiiterilor.

— Ai înțeles că *el* nu-i mort! se adresă Kouski către un fost sergent care, fără îndoială, deplânsese agonia împăratului, izbăvit în cele din urmă.

— Cer cuvântul pentru al doilea toast, zise maiorul Mignonnet.

Neștiind ce atitudine să ia, dădură iama în câteva farfurii de desert. Mignonnet se sculă în picioare.

— În sănătatea celor care au încercat să-l repună în drepturi pe fiul *său* 180 I zise el.

Toți, afară de Maxence Gilet, închinară spre Philippe Bridau, întinzând către dânsul paharele.

— E rândul meu, zise Max, ridicându-se în picioare.

— Vorbește Max 1 vorbește Max I se striga afară.

O tăcere adâncă domni în sală și în piață, căci lira lui Gilet dădea temei să se creadă că urma provocarea.

— Să dea domnul să ne putem întâlni cu *toții* la anul, în aceeași zi.

Și-l salută pe Philippe cu ironie.

— Se îngroașă, șopti Kouski către vecinul său.

— La Paris, poliția nu vă lăsa să tăceți asemenea banchete, îi spuse maiorul Potel lui Philippe.

— De ce dracu' îi vorbești de poliție tocmai colonelului Bridau? întrebă pe un ton obraznic Maxence Gilet.

— Maiorul Potel n-o spunea cu niciun gând rău; *el* nu insinuează... răspunse Philippe surâzând cu amărăciune.

Tăcerea ajunsese așa de adâncă, încât s-ar fi auzit și zborul unei muște, dacă ar fi fost muște pe acolo.

— Poliția se teme de mine într-atât, reluă Philippe, încât m-a trimis la Issoudun, ținut unde a-m plăcerea să întâlnesc camarazi încercați; dar, trebuie să recunoaștem că nu prea sunt pe aici cine știe ce distracții-Ca bărbat căruia nu-i displac jocurile dragostei, credeți-mă că-mi lipsesc îndeajuns I În fine, am să strâng bani pentru domnișoare, căci nu sunt dintre aceia cărora așternuturile de puf le aduc venituri, și Mariette de la Operă mi-a mâncat bani cu nemiluita.

— La adresa mea spui toate astea, scumpe colonele? întrebă Max, îndreptând spre Philippe o privire încărcată parcă de curent electric.

— Ia-o cum vrei, domnule maior Gilet, răspunse Philippe.

— Colonele, acești doi prieteni ai mei, aici de față, Renard și Potel, se vor duce mâine să ia contact cu...

— Cu Mignonnet și Carpentier, răspunse Philippe. tăindu-i vorba lui Gilet și arătând spre cei doi vecini ai săi.

— Acum, zise Max, să continuăm toasturile.

Fiecare dintre cei doi adversari nu depășiseră tonul unei convorbiri obișnuite; solemnă era doar tăcerea în care toți îi ascultaseră.

— Ah, drăcie! luați seama și voi ceștilalți, spuse Philippe, aruncând o privire asupra soldaților de rând, gândiți-vă că chestiile noastre nu-i privesc pe burghezi... Nicio vorbă despre ceea ce s-a întâmplat adineauri. Totul trebuie să rămână între oamenii vechii gărzi.

— Vor respecta consemnul, colonele, zise Renard. Mă pun chezaș.

— Trăiască fiul lui I Dea sfântul să domnească el peste Franța 1 strigă Potel.

— Moarte englezilor I strigă Carpentier.

Acest toast avu un succes uimitor.

— Rușine lui Hudson Lowe! 181 zise căpitanul

Renard.

Desertul se desfășură foarte bine, libațiunile fură foarte îmbelșugate. Cei doi adversari și cei patru martori socotiră drept o cinste pentru dâșii ca acest duel, în care era vorba despre o foarte mare avere și care privea pe doi oameni atât de renumiți prin curajul lor, să nu se asemene întru nimic cu încăierările de rând. Doi gentleman-i nu s-ar fi purtat mai frumos decât Max și Philippe. Așa că nădejile tinerilor și burghezilor adunați în piață fură înșelate. Toți comesenii „ca niște adevărați militari, păstrară cel mai deplin secret asupra episodului de la desert.

La ceasurile zece, amândoi adversarii aflară că martorii se înțeleseseră ca arma de luptă să fie sabia. Locul de întâlnire fu ales în spatele bisericii Capucinilor, iar timpul, dimineața la ceasurile opt. Goddet care, în calitatea lui de fost chirurg-șef militar, luase parte la banchet, fusese rugat să asiste la duel. Martorii hotărâră ca, orice s-ar întâmpla, lupta să nu țină mai mult de zece minute.

La ceasurile unsprezece noaptea, spre marea surprindere a colonelului, domnul Hochon veni împreună cu nevastă-sa acasă la Philippe, în momentul când acesta se pregătea să se culce.

— Știm ce se întâmplă, zise bătrâna doamnă cu ochii scăldați în lacrimi, și te rog fierbinte să nu ieși mâine din casă fără să-ți spui rugăciunile... Jnaltă-ți sufletul către cel-de-sus.

— Da, doamnă, răspunse Philippe, după ce bătrânul Hochon, așezat în spatele nevastei sale, îi făcu un semn.

— Și n-am isprăvit, reluă nașa Agathe; țin locul bieteii dumitale mame și mă lipsesc de ceea ce aveam mai de preț, iată!...

Îi întinse lui Philippe un dinte fixat pe o catifea neagră tivită cu aur, căreia îi cususe două panglici verzi, și îl puse la loc într-o punguță, după ce i-l arătase.

— E din moaștele sfintei Solange, ocrotitoarea ținutului Berry; l-am salvat în timpul Revoluției; să-l pui la piept mâine dimineață.

— Asta te poate oare apăra de loviturile de sabie? întrebă Philippe.

— Da, răspunse bătrâna doamnă.

— Nu-i îngăduit să am asemenea echipament, cum nu e voie să am platoșă 1 exclamă fiul Agathe.

— Co zice? îl întrebă doamna Hochon pe bărbatul ei.

— Zice că nu-i îngăduit așa ceva, răspunse bătrânul Hochon.

— Bine, să nu mai vorbim despre asta, mă voi ruga pentru dumneata.

— Da, doamnă, rugăciune și o bună lovitură de vârf ascuțit nu strică, răspunse colonelul, făcând gestul de a străpunge inima domnului Hochon.

Bătrână doamnă vru să-l sărute pe Philippe pe crunte. Apoi, coborând pe scară, dădu treizeci de franci, toți banii pe care îi avea, lui Benjamin, pentru a-l îndupleca să coasă relicva în buzunărașul de la cingătoarea pantalonilor stăpânului-său. Ceea ce Benjamin făcu. nu fiindcă ar fi crezut în puterea acestui dinte, deoarece își zise că stăpânul său avea unul mai grozav împotriva lui Gilet, ci numai fiindcă trebuia să îndeplinească o sarcină atât de bine plătită. Doamna Hochon plecă deplin încrezătoare în sfânta Solange.

La ceasurile opt, a doua zi, în trei decembrie, pe o vreme posomorâtă. Max, însoțit de cei doi martori și de polonez, sosi pe pajiștea ce se afla pe atunci în spatele vechii biserici a Capucinilor. Îl găsiră acolo pe Philippe cu martorii săi și cu Benjamin. Potel și Mignonnet măsurară douăzeci și patru de picioare. La cele două capete ale acelei distanțe, cei doi soldați traseră două linii cu o sapă. Dacă nu voiau să se facă vinovați de lașitate, adversarii nu puteau să se retragă dincolo de linii; amândoi trebuiau să stea pe aceste linii și să înainteze cât sau când voiau după

ce martorii vor fi strigat: „Începeți!”

— Ne dezbrăcăm hainele? se adresă Philippe pe un ton rece lui Gilet.

— Bucuros, colonele „răspunse Maxence, cu siguranța de sine a unui duelgiu.

Amândoi adversarii rămaseră numai în pantaloni; pielea li se zărea trandafirie sub cămașa de percal. Amfodoi, înarmați cu câte o sabie reglementară, aleasă de aceeași greutate, cam de trei livre, și de aceeași lungime, de trei picioare, se așezară într-o poziție semeață, ținând vârful în pământ și așteptând semnalul.

Erau atât de calmi și unul și celălalt încât, cu tot frigul. mușchii nu le zvâcniră, de parcă ar fi fost de bronz. Goddet, cei patru martori și cei doi soldați fură impresionați

— Ce strașnici dulăi I

Această exclamație îi scăpă din gură maiorului Potel.

În clipa când fu dat semnalul „Începeți!” Maxence zări, ca o piază rea. capul lui Fario, care se uita la ei pe gaura făcută de *Cavaleri! Fără Treabă* în acoperișul bisericii ca să vâre porumbeii în magazia sa de grâne Acești doi ochi, din care țâșniră. ca să zicem așa, două dușuri de foc, de ură și dorință de răzbunare, parcă îi luară lui Max mințile și vederea. Colonelul se îndreptă țintă spre adversarul său, în poziția de apărare menită să-i asigure superioritatea asupra lui. Experții în măiestria de a ucide știu că dintre doi adversari, cel mai îndemânatîc poate să ajungă stăpân pe situație, dacă își ține corpul și sabia într-așa fel încât să fie ferit de sabia adversarului. Această poziție, care îngăduie oarecum să poți aștepta, arată atât de vădit că ai de a face cu un duelist de mâna întâi. Încât un sentiment de inferioritate pătrunse în sufletul lui Max, dezlănțuind într-însul acea derută a forțelor care taie curajul unui jucător atunci când. În fa (a unui maestru sau în fața unui om norocos, își pierde cumpătul și joacă mai prost ca de obicei.

— Ah! ticălosul e meșter mare, se gândi Max; sunt pierdut I

Max încercă o figură de scrimă de mare dibăcie; învărtind sabia cu îndemânarea unui batonist¹⁶ -, voia să-l zăpăcească pe Philippe și să-i lovească sabia ca să i-o smulgă din mână; dar își dădu seama de la prima lovitură că colonelul avea încheietura mâinii ca turnată în fier și totodată mlădioasă ca un arc de oțel. Maxence trebuia să iscodească alt mijloc și tocmai voia să chibzuiască ce-are avea de făcut, nenorocitul I În acest timp Philippe, ai cărui ochi îi aruncau fulgerături mai vii decât acelea ale sabiei, îi para toate atacurile, cu calmul unui maestru apărat de pieptar într-o sală de scrimă.

Între niște inși atât de puternici ca cei doi adversari se petrece un fapt izbitor, aproape asemănător celui care are loc între oamenii simpli angajați în cumplita luptă zisă a *piedicii*. Victoria atârână de o mișcare greșită, de o eroare în acel calcul, rapid ca fulgerul, la care trebuie să recurgi în mod instinctiv. Un anumit timp, pe cât de scurt pentru spectatori pe atât de lung pentru adversari, lupta constă într-o pândă care absoarbe forțele sufletului și ale corpului, ascunzându-se sub atacuri simulate, a căror încetineală și prefăcută prudență conving parcă pe privitori că nici unul dintre cei doi potrivnici nu vrea să se încerce de-a binelea. Această clipă, urmată de o încheștare rapidă și hotărâtoare, e cumplită pentru cunoscători. La o apărare stângace a lui Max, coloftelul îi izbi sabia și el o scăpă din mână.

— Ridic-o! zise Philippe întrerupând lupta, nu sunt eu omul în stare să ucidă un adversar dezarmat.

A fost ca un moment sublim al cruzimii. Această mărinimie dovedea atâta superioritate, încât fu luată de către spectatori drept cel mai iscusit dintre toate calculele. Într-adevăr, când Max se puse iar în poziție de apărare, își pierduse calmul și, vrând-nevrând, cunoscă încă o dală apăsarea acelei figuri de scrimă, care te amenință,

apărându-l totodată pe adversar: vru să dreagă rușinoasa înfrângere printr-o îndrăzneală. Nu se mai gândi să se apere, apucă sabia cu amândouă mâinile și tăbări ca un turbat asupra - colonelului ca să-l rănească de moarte cu prețul propriei vieți. Deși primi o lovitură de sabie care îi tăie fruntea și o parte a obrazului, Philippe despică pieziș capul lui Max printr-o cumplită izbitură, care pară disperata încercare a lui Max de a-l răpune. Cu aceste două lovituri turbate lupta se încheie în al nouălea minut. Fario coborî și veni să se desfete văzându-și dușmanul în spasmele morții, fiindcă, la un om de forța lui Max, mușchii trupului se zbătură înspăimântător. Pe Philippe îl duseră acasă la unchiul său.

Astfel dispăru unul dintre acei oameni meniți să facă lucruri mari, dacă ar fi rămas în mediu prielnic; un bărbat pe care natura îl răsfățase, căci îi dăduse curaj, calm, și un simț politic de felul celui al lui Cezar Borgia.¹⁸³ Dar educația nu-i transmisese acea noblețe a ideilor și a purtării, fără de care nimic nu-i cu putință în nicio carieră. Nu fu regretat, din pricina perfidiei cu care adversarul său, mai puțin merituos decât dânsul, izbutise să-l compromită. Sfârșitul lui puse capăt isprăvilor năzdrăvaneale tagmei, spre marea mulțumire a orașului Issoudun. Așa încât Philippe nu avu de suferit din cauza acestui duel, care păru de altminteri un ffit al răzbunării divine și ale cărui amănunte-și împrejurări se povestiră în 1 toată regiunea cu unanime laude pentru cei doi adversari.

— Ar fi trebuit să se omoare unul pe altul, zise domnul Mouilleron.; scăpa ocârmuirea de o pateoste.

Situația Florei Brazier ar fi fost foarte încurcată, dacă nu s-ar fi abătut asupra ei, ca urmare a morții lui Mâx, o rătăcire a minții, complicată cu o stare generală de exaltare primejdioasă pricinuită de peripețiile din cele trei zile; dacă s-ar fi bucurat de sănătatea ei obișnuită, poate că ar fi fugit din casa unde deasupra odăii ei, în apartamentul lui Max și în așternutul lui Max, zăcea

ucigașul lui Max. Se zbărtu între viață și moarte vreme de trei luni de zile, îngrijită de domnul. Goddet, care îl îngrijea și pe Philippe.

De îndată ce putu ține paira înmină, Philippe alcătui scrisoriile următoare:

Către domnul Desroches. avocat.

Am și ucis pe cca. mai veninoasă dintre cele două bestii; dar n-am putut ajunge aici iată să mă alege cu capul cioplit de o lovitură, de sabie; din fericire. Însă, nemernicul nu m-a lovit în plin. A rămas cealaltă năpârcă; dar cu ea voi încerca să mă înțeleg, fiindcă unchiul line la dânsa ca și la rinza lui. Mă, temeam *ca* Pescuiloarea asta (frumoasă al dracului!) să n-o șteargă, fiindcă unchiul meu s-ar fi luat după ea; dar spaima care a cuprins-o într-un moment periculos a **f** intui i-o la pat. Dacă dumnezeu ar vrea să-mi vină într-ajutor, ar rechema la dânsul acest suflet chiar *în* timp ce se căiește de gravele-i greșeli. Deocamdată am de partea mea, datorită domnului *Hoglioji* (bătrânul ăsta e sănătos tun!), pe medic, numit Goddet, un om de suflet care socoate *că* moștenirile de la unchi stau mai bine în mâinile nepoților decât *în* ale târlelor. Domnul Hochon are de altminteri înrâurire asupra unui oarecare papa Fichet, a cărui liică e bogată, și Goddet o ochește ca nevastă pentru liul său de aceea, hârtia de o mie de franci fluturată pe dinaintea ochilor în schimbul vindecării căputânei mele contribuie numai întrucâtva la devotamentul său. Acest Goddet, pe vremuri chirurg-șef în al treilea regiment de linie, a mai fost și dascălit de către prietenii mei, doi viteji ofițeri, Mignonnet și Carpentier, așa că se dă de ceasul morții pentru bolnava sa.

„Există *un* dumnezeu, la urma urmelor, copila mea, vezi bine! îi zice el luându-i pulsul. Ai cășunat o mare nenorocire, trebuie s-o îndrepti. Mâna lui dumnezeu se arată în toate acestea (e uimitor câte i se atribuie mâinului dumnezeu!). Religia e religie, supune-te, resemnează-te, asta te va liniști mai întâi, și te va tămădui aproape cât și

doctoriile mele. Mai cu seamă nu pleca de aici, îngrijește-ți stăpânul. Pe scurt, uită, iartă, asta-i legea creștină”.

Acest Goddet mi-a făgăduit că are s-o tină pe Flore vreme de trei luni în pat. Pe nesimțite, lata se va obișnui poate *cu* prezenta mea sub același acoperământ. Am câștigat de partea mea-și bucătăreasa. Ticăloasa de bă-Irână i-a spus stăpânii sale că Max i-ar fi amărât tare viața. Zice c-a auzit *cu* urechile ei din gura răposatului că la moartea bătrânii lui, dacă Flore i-ar cere să se însoare cu dânsa, nici prin gând nu i-ar trece să *îngăduie ca o* slujnică să se pună de-a curmezișul ambițiilor sale. Și bucătăreasa a mai izbutii să strecoare în mintea stăpânei bănuiala că Max, dacă trăia, s-ar fi descotorosit de dânsa. Așa că totul merge bine. Unchiul, povățuit de moș Hochon, și-a rupt testamentul.

„Domnului Giroudeau (prin bunăvoința domnișoarei Florentine) strada Vendôme, în Marais.

Iubite camarade.

Informează-te dacă micuța dansatoare Cesarine e ocupată și vezi să fie gala să vină la Issoudun de îndată *ce o* voi chema. Șmechera asta ar urma să sosească imediat, cu prima diligentă. Va trebui să aibă o ținută cuviincioasă, să lase la Paris toi ceea ar aminti că-i o femeiușcă din teatru; Fiindcă aici, în Isspudun, trebuie să se prezinte drept liica unui viteaz militar căzut pe câmpul de bătălie. Așadar, numai apucături frumoase, îmbrăcăminte de lată de pension și virtute de prima calitate. – asta-i porunca. Dacă voi avea nevoie de Cesarine și dacă ea va izbuti, la moartea unchiului meu va avea cincizeci de mii de iranci pe numele ei; *în* caz că e ocupată, vorbește cu Florentine; și voi amândoi găsiți-mi orice ligurantă în stare să joace rolul. Eu m-am ales cu căpăfina știrbită *în* duelul cu grozavul căpcăun al moștenirii mele, care a dat ortul popii. Am să îi povestesc ce lovitură i-am tras. Ah! dragule, vom mai apuca zile frumoase și vom mai petrece noi – *sau* Celălalt nu *va* mai fi Celălalt1SI. Dacă poți trimite-mi cinci

sule de cartușe, o să le venim de hac. Te las cu bine, bătrâne hale de arme. Aprinde-ți țigara cu această scrisoare. Rămâne hotărât că fiica oii fierului va veni din Chileauroux și se va face că umblă după ajutoare. Nădăjduiesc totuși că nu *voi avea nevoie să mă folosesc de acest* mijloc primejdios. Dă semne de via (a din partea mea Mariettei și tuturor prietenilor noștri”.

Agathe, înștiințată printr-o scrisoare de către doamna Hochon, alergă la Issoudun, fu primită de fratele său, și i se dădu camera care fusese a lui Philippe. Biata ființă recăpăta pentru fiul blestemat toată dragostea ei de mamă și avu câteva zile fericite auzind pe burghezii din oraș vorbindu-i-l de bine pe colonel.

— La urma urmei, draga mea, îi zise doamna Hochon chiar în ziua sosirii, greșelile tinereții se iartă. Năzdrăvăniile militarilor de pe vremea împăratului nu se pot asemăna cu cele ale băieților de familie supravegheați de părinți. Ah! dacă ai ști câte își îngăduia aici, noaptea, ticălosul de Max! Datorită fiului dumitale, Issoudunul respiră și doarme în pace acum. Cam târziu, i-a venit lui Philippe mintea la cap, dar tot i-a venit; cum ne spunea el: trei luni de închisoare la Luxembourg te fac om cu scaun la cap; ce mai vorbă, purtarea lui aici îl încântă pe domnul Hochon și-i asigură stima tuturor. Dacă se poate tine o vreme departe de ispitele Parisului, fiul dumitale va - ajunge să-ți aducă multe bucurii.

Auzind aceste vorbe mângâietoare, Agathe se uită la nașă-sa cu ochii scăldați: îți lacrimi de fericire.

Philippe făcu pe mironosița față de maică-sa, fiindcă avea nevoie de dânsa. A'cest mare sforsar nu voia să se folosească de Cesarine decât în cazul când domnișoara Brazier nu l-ar și putut suferi cu niciun - chip. Recunoscând în Flore o minunată unealtă desăvârșit șlefuită de Maxence, și de care unchiul său nu se putea lipsi, ținea să se slujească mai degrabă de dânsa decât de o pariziană, capabilă poate să-l convingă pe unchiuș s-o ia

în căsătorie.

Așa după cum Fouché îl îndemnase pe Ludovic al XVIII-lea să se culce în cearșafurile lui Napoleon, ss în loc să dea o chartă, Philippe dorea să rămână culcat în cearșafurile lui Gilet; dar n-ar fi vrut nici să-și știrbească bunul nume câștigat între timp în Berry; or, a lua locul lui Max lângă Pescuitoarea în apă tulbure ar fi fost deopotrivă de mârșav și din partea acestei fete și din partea lui. FI putea, fără a se dezona, să trăiască în casa și pe cheltuiala unchiului său în virtutea datinii nepotismului; dar nu se cădea să se apropie de Flore decât după reabilitarea ei. În toiul atâtor greutăți, îmboldit de speranța de a pune mâna pe moștenire, plăsmui planul minunat de a o face pe Bescuitoarea în apă tulbure mătușa sa. Prin urmare, urmărind acest scop tănuit, îi spuse mamei sale să se du'că s-o viziteze pe fată și să-i arate oarecare dragoste, purtându-se cu dânsa ca și cum i-ar fi f. ost cumnată.

— Recunosc, dragă mamă. zise el, cu mutră de fățarnic și uitându-se la domnul și doamna Hochon veniți să-i țină tovărășie scumpei lor Agathe, că felul de a trăi al unchiului. meu nu-i chiar cel mai potrivit și ar fi de ajuns să pună rânduială în viața lui ca să dobândească pentru domnișoara Brazier stima orașului. Nu s-ar simți oare mai bine fiind doamna Rouget și nu slujnica-țiitoare a unui burlac bătrân? Nu-i mai simplu să dobândească printr-un act de căsătorie drepturi precise, decât să amenințe o familie cu dezmoștenirea? Dacă dumneata, dacă domnul Hochon, dacă vreun cuvios preot ar vrea să-i vorbească despre lucrul ăsta, s-ar pune capăt unei rușini care-i mârșăiește pe oamenii cumsecade. Și domnișoara Brazier ar fi mulțumită văzându-se tratată de dumneata ca o soră și de mine ca o mătușă.

A doua zi, Agathe și doamna Hochon se aflau la căpătâiul domnișoarei Flore, arătând bolnavei și lui Rouget minunatele simțăminte ale lui Philippe. De la un capăt la

altul al oraşului se vorbea despre colonel ca despre un om foarte bun şi cu o fire foarte aleasă, datorită mai cu seamă purtării sale faţă de Flore. Timp de o lună, Pescuitoarea în apă tulbure auzi pe Goddettatăl, medicul ei, acest om atât de stăpân pe stările sufleteşti ale unui bolnav, pe respectabila doamnă Hochon, îmboldită de duhul credinţei, pe Agathe, fiinţă atât de blândă şi de evlavioasă, expunându-i toate foloasele căsătoriei sale cu Rouget. Când, cucerită de gândul de a fi doamna Rouget, o vrednică şi cuminte burgheză, simţi via dorinţă să se întrezeze spre a face nunta, nu fu greu să fie convinsă că nu putea să intre în vechiul neam Rouget alungându-l pe Philippe din casă.

— De altminteri, îi zise într-o zi Goddet-tatăl, nu-i aşa că lui îi datoreşti acest mare noroc? Max nu ţi-ar fi îngăduit niciodată să te măriţi cu moş Rouget. Apoi, îi şopti el la ureche, dacă veţi avea copii, îl vei răzbuna pe Max, fiindcă cei trei Bridau vor fi dezmoşteniţi-La două luni după nenorocita întâmplare, în februarie 1823, bolnava, sfătuită de toţi cei din jurul ei, rugată de Rouget, îl primi în sfârşit pe Philippe, a cărui cicatrice îi stârni plânsul, dar a cărui purtare îmblânzită fată de dânsa, aproape dragăstoasă, o linişti. După dorinţa lui Philippe, îl lăsară singur cu viitoarea sa mătuşă.

— Draga mea copilă, îi zise soldatul, eu l-am sfătuit de la început pe unchiul meu să te ia de nevastă; şi, dacă ai să consimţi, căsătoria se va face de îndată ce te vei întrema...

— Mi s-a spus, răspunse ea.

— Întrucât împrejurările m-au silit să-ţi fac rău, e firesc să vreau să-ţi fac şi cel mai mare bine cu putină. Averea, stima şi o familie preţuiesc mai mult decât ceea ce ai pierdut dumneata. După moartea unchiului meu, n-ai mai fi fost multă vreme femeia acelui om, căci am aflat de la prietenii săi că nu-ţi pregătea o soartă bună. Uite. draga mea, să ne înţelegem şi o să trăim cu toţii mulţumiţi.

Dumneata îmi vei fi mătușă, *nimic altceva decât mătușă*. Vei avea grijă ca unchiul să nu mă uite când își va face testamentul; în ce mă privește, ai să vezi ce voi dobândi eu pentru dumneata prin actul de căsătorie... Fii liniștită, gândește-te la asta și vom mai vorbi. Vezi doar că oamenii cei mai cu scaun la cap, tot orașul te sfătuiesc să pui capăt acestei situații nelegale și nimeni nu vede ceva rău în faptul că mă primești în casă. Lumea înțelege că în viață, interesele trec înaintea simțămintelor. În ziua căsătoriei vei fi mai frumoasă decât ai fost vreodată. Supărarea, adăugându-ți oarecare paloare, ți-a împrăștiat pe chip distincție. Pe cuvânt de onoare, că dacă unchiul meu nu te-ar iubi la nebunie, **r**. dăugă el ridicându-se și sărutându-i mâna, ai fi Sofia colonelului Bridau.

Philippe părăsi camera lăsând în sufletul Florei aceste ultime vorbe menite să-i trezească un nedeslușit gând de răzbunare care îi surâse fetei, aproape fericită că văzuse îngrozitorul personaj la picioarele ei. Philippe jucase în mic scena jucată de Richard al III-lea cu regina care tocmai rămăsese văduvă din pricina lui, SG. În esența ei, această scenă arată că, ascuns sub un simțământ, calculul intră foarte adânc în suflet și împrăstie de-acolo doliul cel mai sincer. Iată cum în viața particulară Natura își îngăduie ceea ce în operele de geniu constituie culmea artei; mijlocul său este *interesul*, care e geniul banului.

La începutul lunii aprilie 1823, sufrageria lui Jean-Jacques Rouget oferi așadar, fără să surprindă pe careva, priveriștea unui măreț ospăț dat în cinstea semnării actului de căsătorie a domnișoarei Flore Brazier cu bătrânul burlac. Comesenii erau domnul Heron, cei patru martori, domnii Mignonnet, Carpentier, Hochon și Goddet-tatăl; primarul și preotul paroh; apoi Agathe Bridau, doamna Hochon și prietena ei doamna Borniche. adică cele două doamne bătrâne care slujeau drept pildă în Issoudun. Așa că viitoarea soție fu tare impresionată de concesiile aceasta obținută de Philippe din partea celor două doamne, care

socotiră că prezenta lor e un semn de ocrotire cuvenit unei femei pocăite. Flore fu de o frumusețe uluitoare. Preotul paroh, care de cincisprezece zile o instruia pe neștiutoarea pescuitoare în apă tulbure, trebuia să îngăduie să i se dea a doua zi prima cuminecătură. Căsătoria fu obiectul acestei cronici religioase publicate în *Le Journal du Cher*, din Bourges și în *Le Journal de l'indre*, din Châteauroux:

„Issoudun. Mișcarea religioasă e în creștere în Berry. Toți drept-credincioșii devorali Bisericii și lo/i oamenii cumsecade din acest oraș au lest de lată ieri la o ceremonie prin care unul dintre cei mai de seamă proprietari din partea locului a pus capăt unei situații rușinoase ce data din vremea când religia nu avea putere prin ținuturile noastre. Această faptă, datorată zeului luminat al tagmei preotești din orașul nostru, va avea, nădăjduim, imitatori și se va sfârși o dală cu abuzul căsniciilor nelegitime, contractate în răstimpurile cele mai nenorocite ale regimului revoluționar.

Trebuie subliniat ca remarcabil faptul că acest lucru îmbucurător s-a produs datorită stăruințelor unui colonel din vechea armată trimis în orașul nostru printr-o sentință a Curții *pair-izor* și pe care căsătoria pomenită l-ar putea lipsi de moștenirea unchiului său. Această dezinteresare e îndeajuns de rară în vremurile noastre ca să merite o largă publicitate”.

Prin actul de căsătorie, Rouget îi constituia Florei o dotă de o sută de mii de franci și îi asigura, ca avere cuvenită soției după moartea soțului, o rentă viagească de treizeci de mii de franci. După sărbătoarea nunții, care se desfășură cu mare fast, Agathe se întoarce la Paris ca una dintre cele mai fericite mame și aduse la cunoștință lui Joseph și lui Desroches. ceea ce ea numi „vești bune”.

— Fiul dumitale e un om prea iscusit ca să nu pună mina pe această moștenire, răspunse avocatul după ce o ascultă pe doamna Bridau. De aceea, dumneata și bietul Joseph n-o să vă alegeți cu nicio letcaie din averea fratelui

dumitale.

— Văd că și dumneata și Joseph sunteți mereu nedrepti cu bietul băiat, zise mama. Purtarea lui în fața Curții pa/r-ilor a dovedit o mare iscusință și a izbutit să scape viața atâtor oameni!... Greșelile lui Philippe se trag din lipsa de ocupație în care lânceau marile lui însușiri; dar și-a dat seama că o purtare proastă strică mult cuiva care vrea să ajungă în viață; și are ambiție, sunt sigură; de aceea nu numai eu cred că va izbuti să-și facă o situație frumoasă. Domnul Hochon crede și el cu tărie că pe Philippe îl așteaptă un viitor frumos.

— Oh I dacă va continua să-și folosească mintea pornită numai spre rele doar ca să se îmbogățească, va izbuti, căci nu se dă în lături de la nimic; asemenea oameni ajung repede, observă Desroches.

— De ce adică n-ar ajunge pe căi cinstite? întrebă doamna Bridau.

— O să vedeți! făcu Desroches. Fericit sau nenorocit, Philippe va fi întotdeauna omul din strada Mazarine, ucigașul doamnei Descoings, jefuitorul casei părintești; dar fiți liniștită, va părea tuturor un om foarte cumsecade!

A doua zi după nuntă, la sfârșitul prânzului, Philippe o luă de braț pe doamna Rouget în momentul când unchiul său se ridică și se duse să se îmbrace, căci proaspetii soți coborâseră la masă îmbrăcați sumar: Flore în capot, iar bătrânul în halat.

— Frumoasa mea mătușă, zise el îndreptându-se cu Flore înspre fereastră, acum faci parte din familie. Datorită mie, treaba s-a îndeplinit cu toate formele cuvenite. Ah I dar ai grijă: să nu-mi umbli cu tertipuri. Nădăjduiesc că vom juca între noi cu cărțile pe fată. Știi dinainte ce renghiuri poți să-mi tragi și am să te păzesc mai ceva decât o guvernanta bătrână. Prin urmare n-ai să ieși niciodată din casă decât la brațul meu și n-ai să te depărtezi niciodată de mine. Cât despre cele ce se pot întâmpla în casă, am să stau - să fiu al naibii 1 - ca un

păianjen în mijlocul pânzei. Uite aici un lucru care îți va dovedi că puteam, cât timp ai zăcut în pat și nu erai în stare să miști niciun deget, să te dau pe ușă afară numai cu ce-aveai pe dumneata.

Citește!

Și îi întinse Florei, înmărmurită de uimire, următoarea scrisoare:

„Copilaș drag, Florentine a debutat pe scena Operei. În sala nouă, *dansând un pas de trois 167* cu Mariette și Tullia și se gândește într-una la tine, ca și Florine, care l-a părăsit de-a binelea pe Lousteau și l-a luat în primire pe Nathan. Aceste două șmechere ți-au găsit cea mai lermecătoare ființă din lume: o fetișcană de șaptesprezece ani care-i frumoasă ca o englezoaică, pare cuminte ca o lady pricepută să-și facă mendrele, e vicleană ca Desroches și devotată ca Godeschal Mariette a dăscălit-o cât se poate de bine și-ți urează succes. Nu-i pe lume femeie să poată tine piept acestui îngerăș în care stă pitit un diavol: va izbuti să joace orice rol, va pune gheara pe unchiul tău și-l va scoate clin minți ca s-o iubească la nebunie. Pare un heruvim coborât din ceruri, ca biata Coralie; plânge la comandă, are un glas care smulge bumașca de o mie de franci chiar și celei mai împietrite inimi și drăcoaica dă pe gât de dușcă mai dihai decât noi vinul de Champagne. E o podoabă de fată care face toate paralele; îi datorește multă recunoștință Mariettei și dorește să-și plătească datoria față de ea. După ce a păpat averea a doi engleji, a unui rus și a unui prinț de pe Tibru, domnișoara Esther se află în cea mai grea strâmțorare; dacă o să-i dai zece mii de franci, va fi mulțumită. Mi-a și spus râzând: „Iaca, n-am tocat încă niciun burghez, *mai* învăț și eu ceva */*** E bine *cunoscută* de alde Finot, Bixiou, Lupeaulx, într-un cuvânt de toți din banda noastră. Ah! dacă am mai avea oameni tare bogați în Franța, ar fi cea mai vestită curtezană din vremurile noastre. Cei din redacția mea bănuiesc că Nathan, Bixiou, Finot fac toate

prostiile din lume cu mai sus pomenita Esther, în cel mai luxos apartament dintre câte se pot vedea, pregătit Florinei de către bătrânul lord

Dudley, adevăratul lată al lui de Mârșav, pe care spirituala actriță *a pus mâna* gratie costumului purtat în noul ei rol. Tullia trăiește tot cu ducele de Rhetore, Mariette trăiește tot cu ducele de Maulrigneuse; așa că unindu-și torțele. Îți vor obține ridicarea domiciliului obligator de ziua onomastică a regelui. Fă tot ce se poate pentru ca să-l îngropi cu jerbe de flori și mare pompă pe unchiul tău până ia sfântul Ludovic ce vine, întoarce-te cu moștenirea în buzunar ca să ai ceva de păpat cu Esther și cu vechii tăi prieteni, care semnează laolaltă și te salută.

Nathan, Florine, Bixiou, Finot, Mariette, Florentine Giroudeau. Tullia”.

Scrisoarea tremura ca o frunză în mâinile doamnei Rouget, trădând spaima care îi cuprinsese sufletul și trupul. Mătușa nu îndrăzni să-și privească nepotul care pironea asupra ei niște ochi fioroși.

— Am încredere în dumneata, ziss el, după cum vezi; dar vreau să-mi plătești cu aceeași monedă. Ta-am făcut mătușa mea ca să te iau de nevastă într-o bună zi. Pentru unchiul meu nu ești, bineînțeles, cu nimic mai prejos de Esther. De astăzi într-un an trebuie să fim la Paris, singurul loc unde frumusețea e la largul ei. Vei potrece ceva mai bine decât aici, fiindcă acolo e un carnaval nesfârșit. În ce mă privește, voi intra din nou în armată, voi ajunge general și dumneata vei fi atunci o doamnă în ținută puterea cuvântului. Iată-ți deci viitorul, lucrează în această direcție... Dar vreau să am o cheazășie a legământului dintre noi. Îmi vei obține, de astăzi într-o lună, o procură generală din partea unchiului meu, sub cuvânt că vrei să vă scutesc, pe dumneata și pe unchiul, de grijile averii. Mai doresc, peste o lună după aceea, o procură specială datorită căreia să pot trece asupra mea inscripția din Cartea-mare a datoriei publice. O dată inscripția trecută

pe numele mai, vom avea amândoi interes să ne căsătorim. Toate sunt fățișe și limpezi, frumoasa mea mătușă. Să fim înțeleși, între noi nu trebuie să existe niciun echivoc. Pot să mă căsătoresc cu mătușa mea după un an de văduvie, dar nu puteam să iau de nevastă o fată cu reputație proastă.

Philip-pe ieși din odaie lăia a mai aștepta răspuns. Când, după un sfert de ceas, Vedie intră să strângă masa, o găsi pe stăpână-sa palidă și îmbrobonală de sudoare, în ciuda anotimpului răcoros. Flore încerca senzațiile unei ființe căzute într-un fund de prăpastie; nu vedea decât beznă în viitor, iar în această beznă se desenau, ca într-o depărtare adâncă, niște lucruri îngrozitoare, abia conturate, dar care o înspăimântau. Simțea frigul jilav al unei subterane. Îi era în mod instinctiv Frică de acest bărbat și totuși o voce îi spunea tare că i se cuvenea să-l aibă drept stăpân. Nu se putea împotrivi sortii: Flore Brazier avea, de ochii lumii, un apartament al ei în casa lui moș Roi get; dar doamna Rouget trebuia să fie la cheremul soțului și se vedea astfel lipsită de scumpa libertate de mișcare, pe care și-o păstrează o slujnicătiitoare. În groaznica situație în care se afla, se gândi că ar fi bine să aibă un copil: dar în acei ultimi cinci ani, datorită ei, Jean-Jacques davenise bicisnicul-bicisnicilor. Această căsătorie urma să aibă pentru bietul bătrân urmările celei de a doua căsătorii a lui Ludovic al XII-lea¹³⁸. De-altminteri, supravegherea de către un individ ca Philippe. ca>-e n-avea altceva de făcut, căci își părăsise slujba. Înlătură orice gând de răzbunare. Benjamin era un spion simplu și credincios. Vedie tremura toată când dădea cu ochii de Philippe. Flore se simțea singură și fără ajutor I în cele din urmă. O apucase frica de moarte; fără să știe în ce chip ar putea izbuti Philippe s-o ucidă, își dădea seama cum simpla bănuială că e însărcinată ar atrage condamnarea ei la moarte: glasul, strălucirea învăluită a privirii lui de cartofor, cele mai neînsemnate gesturi ale acestui soldătoi,

care se purta fată de dânsa cu brutalitatea cea mai politicoasă, o înfiorau. Cât despre procura cerută, cruntul colonel, care pentru întregul Issoudun era un erou, o căpătă chiar în ziua convenită căci Flore căzu sub stăpânirea lui așa cum Franța căzuse sub stăpânirea lui Napoleon. Asemenea unui fluture care și-a prins aripile în ceara fierbinte a luminării, Rounet își risipi repede ultimele puteri.

Asistând la această agonie, nepotul rămânea nepăsător și rece ca diplomații în 1814, în cursul zvârcolirilor disperate ale Franței imperiale.

Philippe, care n-avea nicio încredere în Napoleon al II-lea, ticlui atunci scrisoarea următoare, trimisă de Mariette ministrului de război prin ducele de Maufrigneuse:

„Monsenior.

Napoleon nu mai este în viață, iar eu am vrut să-i rămân credincios după ce îi depusesem jurământ; acum sunt liber să ofer serviciile mele Majestății Sale. Dacă Excelența Voastră binevoiește să aducă la cunoștință/a Majestății Sale purtarea mea, regele își va da seama că ea e conformă legilor onoarei, dacă nu și celor ale regatului. Regele, care a socotit drept lucru firesc ca ofițerul atașat pe lângă persoana sa, generalul Rapp, 1M. b & și plângă fostul șef, va avea desigur îngăduință lafă de mine: Napoleon a fost binefăcătorul meu.

Rog deci fierbinte pe Excelența Voastră să ia în considerație cererea de fată privitoare la o reintegrare în armată cu gradul meu, asigurând-o de întreaga-mi supunere. Aceasta înseamnă, monsenior, că regele va avea în mine cel mai credincios supus.

Binevoiți a primi omagiul respectului cu care am onoarea a fi al Excelenței Voastre prea supus și prea umil servitor.

Philippe Bridau lost șei de escadron al dragonilor de gardă, ofițer al legiunii de onoare, cu domiciliul obligator

sub supravegherea înaltei poliții, în Issoudun”.

La această scrisoare adăugase o cerere de aprobare a șederii la Paris, pentru treburi familiale, la care domnul Mouilleron anexă referințele primarului, ale subprefectului și ale comisarului de poliție din Issoudun, conținând cele mai mari laude la adresa lui Philippe, sprijinite fiind și pe articolul apărut în presă cu privire la căsătoria unchiului său.

După cincisprezece zile, în cursul Expoziției, Philippe primi îngăduința cerută și o scrisoare prin care ministrul de război îl anunța că, din ordinul regelui, era, drept primă favoare, reintegrat ca locotenent-colonel în cadrele armatei.

Philippe se duse la Paris cu mătușă-sa și cu bătrânul Rouget, pe care, a treia zi după sosire, îl luă cu dânsul la vistieria statului să semneze transferul inscripției ce trecu astfel în proprietatea sa. Acest bătrân aflat pe moarte, împreună cu Pescuitoarea în apă tulbure, fură atrași de către nepot în plăcerile nesăbuite din cercurile atât de primejdioase ale neobositelor actrițe, ale ziariștilor, artiștilor și femeilor de moravuri îndoielnice, cercuri unde Philippe își cheltuise mai înainte tinerețea și unde bătrânul Rouget găsi niște pescuitoare în apă tulbure să mori de dragul lor, nu altceva. Giroudeea își luă sarcina de a-i grăbi lui moș Rouget plăcutul sfârșit de care se zice că mai târziu a avut parte un mareșal al Franței. Lolotte, una dintre cele mai frumoase *tip & se* de la Operă, fu drăgălașa ucigașă a acestui bătrân. Rouget muri după un strălucit ospăț de noapte, dat de către Florentine; a fost deci îndeajuns de greu să se afle cine anume, ospățul sau domnișoara Lolotte, îl dăduse gata pe bătrânul din Berry. Lolotte aruncă vina acestei morți pe o felie de ficat de gâscă; și cum fabrica din Strassbourg nu putea să ia cuvântul în replică, trece drept neîndoios că unchiașul a murit din pricina unei indigestii. Doamna Rouget se simți în această societate deșănțată ca în elementul său; dar

Philippe îi dădu ca însoțitoare și îndrumătoare pe Mariette, care n-o lăsă pe văduvă să-și facă prea de cap ci doar să-și agrementeze doliul cu câteva aventuri galante.

În octombrie 1823, Philippe se întoarse la Issoudun înarmat cu o procură din partea mătușii perotru a lichida moștenirea rămasă de pe urma unchiului, operație care se îndeplini foarte repede, căci încă în ianuarie 1824 el se afla la Paris cu un milion șase sute de mii de franci bani gheață, adunați de pe bunurile răposatului său unchi, fără a pune la socoteală prețioasele tablouri care nici nu fuseseră mișcate de la locul unde se găseau, în casa bătrânului Hochon. Philippe își depuse capitalul la banca Mongenod *et tils*, unde se afla în serviciu tânărul Baruch Borniche și asupra solvabilității și cinstei căreia bătrânul Hochon îi dăduse informații multumitoare. Banca primi cei un milion șase sute de mii de franci cu șase la sută dobândă pe an sub condiția de a fi anunțată cu - trei luni înainte în cazul retragerii banilor.

Într-o bună zi, Philippe sosi la maică-sa și o rugă să ia parte la căsătoria lui, la care avu drept martori pe Giroudeau, pe Finot, pe Nathan și pe Bixiou. Prin actul de căsătorie, doamn. a văduvă Rouget, a cărei zestre consta dintr-un milion de franci, dăruia viitorului ei soț toată averea în cazul când ar fi murit fără copii. Nu se tipăriră invitații de nuntă, nu se făcu nici masă, nici vâlvă, căci Philippe avea planurile lui: își instalează nevasta în strada Saint-Georges, într-un apartament vândut de Lolotle gata mobilat, pe care tânăra doamnă Bridau îl găsi încântă tor și pe unde soțul pune rar piciorul. Fără să afle careva, Philippe cumpără cu două sute cincizeci de mii de franci, în strada Glichy, într-un moment când nimeni nu bănuia valoarea pe care acest cartier urma să o capete într-o zi, o casă minunată și impunătoare, dând un acout de o sută cincizeci de mii de franci din veniturile sale și urmând să plătească restul în doi ani. Cheltui apoi sume foarte mari cu aianjamentul interiorului și cu mobilierul, topindu-și

astfel veniturile pe doi ani. Minunatele tablouri restaurate, prețuite la trei sute de mii de franci, străluciră acolo în toată splendoarea lor.

Prin suirea pe tron a lui Carol al X-lea, e:! câștigase și mai mare trecere decât înainte familia ducelui de Chaulieu, al cărui prim născut, ducele de Rhetore, se întâlnea adeseori - cu Philippe acasă la Tullia. Sub Carol al X-lea, ramura primului născut a casei de Bourbon se crezu definitiv instalată pe tron și urmă sfatul dat de mai multă vreme de mareșalul Gouvion-Saint-Cyr, anume acela de a-și atrage pe militarii imperiului. Philippe, care fără îndoială făcuse importante destăinuiri asupra comploturilor din 1820 și din 1822, fu numit locotenent-colonel în regimentul ducelui de Maufrigneuse. Acest fermecător mare senior se socotea obligat să acorde protecție unui bărbat căruia i-o sullase pe Mariette. Corpul de balet avu și el amestecul său în această numire. Consiliul secret al lui Carol al X-lea în cumințenia sa, hotărâse de-altminteri să dea alteței sale delfinului 193 o ușoară spoială de liberalism. Astfel Philippe, ajuns un fel de cavaler de onoare al ducelui de Maufrigneuse, fu prezentat nu numai delfinului ci și soției prințului moștenitor, căreia nu-i displăceau oamenii cu iire aspră și militarii cunoscuți prin devotamentul lor. Philippe, apreciind la justa sa valoare rolul delfinului, folosi prima înscenare a acestui fals liberalism pentru a fi numit adjutantul unui mareșal cu Ioan2 mare trecere.

În ianuarie 1827, Philippe trecu în garda regală ca locotenent-colonel, în regimentul comandat pe atunci de ducele de Maufrigneuse, și ceru favoarea de a fi ridicat la rangul de nobil. Sub Restaurație, înnobilarea ajunse aproape un drept pentru oamenii de rând care serveau în gardă. Cum tocmai atunci cumpărase moșia Brambourg, colonelul Bridau ceru favoarea ca acdasta să fie înălțată la majorat IM iar lui să i se acorde titlul de conte. Izbuti să capete această favoare folosindu-se de legăturile sale în

societatea cea mai aleasă, undă se arăta cu alai de trăsură și de lachei în livrea, în r-un cuvânt cu o pompă de mare senior. Dar îndată ce Philippe, locotenent-colonel din cel mai renumit regiment de cavalerie al gărzii, se văzu citat în Almanahul regal 105 sub numele de conte de Brambourg, începu să viziteze adesea casa locotenent-generalului de artilerie conte de Soulanges, făcându-i curte celei mai tinere dintre fiice, domnișoarei Amelie de Soulanges. Nesățios de glorie și sprijinit de amantele tuturor oamenilor cu trecere, Philippe solicita onoarea de a fi unul dintre ofițerii atașați pe lângă persoana alteței sale delfinul. Avu îndrăzneala să spună soției prințului moștenitor că „un vechi ofițer rănit pe mai multe câmpuri de bătaie și care cunoaște secretele artei războiului nu ar fi, în anumite împrejurări, nefolositor alteței sale”. Philippe, deprins acum să-și înmlădie glasul după toate ploconelile josnice de curtean, fu în această societate înaltă omul care le trebuia, după cum izbutise să fie un fel de Mignonnet în Issoudun. O ducea de altfel într-un mare lux, dădea recepții și ospete minunate, neadnuțând în palatul său pe niciunul dintre vechii prieteni, a căror situație i-ar fi putut compromite viitorul. Așa că se arăta neîndurător față de tovarășii săi de orgii. Îl refuză hotărât pe Bixiou când acesta îi ceru să pună o vorbă în sprijinul lui Giroudeau, care vru să-și reia serviciul, după ce Florentine îl părăsise.

— E un imoral! zise Philippe.

— Ah! auzi ce spune despre mine, exclamă Giroudeau, eu care l-am descotorosit - de unchiul său!

— O să ne cadă el iar în mână, îl liniști Bixiou.

Philippe ținea să se însoare cu domnișoara Amelie de Soulanges, să ajungă general și să comande unul dintre regimentele gărzii regale. Ceru atâtea lucruri incit, spre a-i închide gura, îl numiră comandor al legiunii de onoare și comandor al ordinului sfântul Ludovic, M.

Într-o seară, Agathe și Joseph, întorcându-se pe jos

spre casă pe o vreme de ploaie, îl zăriră pe Philippe trecând în uniformă și înzorzonat cu panglicile decorațiilor era instalat comod într-un colț al frumoasei sale cupele căptușite cu mătase galbenă, ale cărei armoni aveau deasupra o coroană de conte; se ducea la o serbare la Élysée-Bourbon¹, 7; stropindu-i cu noroi pe mama și pe fratele său, îi salută cu un gest ocrotitor.

— Se grăbește, se grăbește, nemernicul! zise Joseph către mamă-sa. Numai că ar trebui să ne trimită altceva decât noroi în obraz.

— Într-o situație atât de strălucită, atât de înalta, încât nu trebuie să-i purtăm pică fiindcă uită de noi. căută să-l apere doamna Bridau. Pornit pe un urcuș atât de repede, are atâtea. obligații de îndeplinit și atâtea sacrificii de făcut, încât trebuie să înțelegem că se poate să nu vină să ne vadă, deși se gândește la noi.

— Dragul meu, se adresa într-o seară ducele de Maufrigneuse către proaspătul conte de Brambourg, sunt sigur că cererea dumatăle va fi bine primită; dar ca să te căsătorești cu Amelie de Soulanges ar trebui să fii lăber. Ce-i cu soția dumatăle?

— Soția mea?... răspunse Philippe cu un gest, o căutătură și un accent care fură redade prin intuiție mai târziu de Frederick Lemaître într-unul din cele mai impresionante roluri ale sale. Vai I din nefericire sunt încredințat că n-o mai duce mult. Nu mai are nici apă zile de trăit. Ah, scumpul meu duce, dumneata nu știi ce înseamnă o mezialianță! O femeie care era bucătăreasă, care și-a păstrat apucăturile de bucătăreasă și care mă dezonoarează! Sunt într-adevăr de plâns. Am avut însă onoarea să explic situația mea alteței sale prințesa moștenitoare. La un moment dat a trebuit să salvez un milion pe care unchiul meu îl lăsase prin testament acestei nenorocite. Din fericire, nevastă-mea a dat în patima beției; la moartea ei voi lua în stăpânire milionul încredințat spre păstrare casei Mongenod; am în plus

treizeci de mii de franci în rentă de cinci la sută și majoratul meu care aduce un venit anual de patruzeci de mii de livre. Dacă, după cum e lesne de bănuir, domnul de Soulanges capătă bastonul de mareșal, sunt în situație, cu titlul meu de conte de Brambourg, să ajung general și *pair* al Franței. Asta ar însemna retragerea la pensie a unui ofițer atașat pe lângă persoana delfinului.

După Salonul din 1823, primul pfeitor al regelui, unul dintre cei mai valoroși oameni din acea vreme, obținuse pentru mama lui Joseph un birou de loterie pe lângă Hale. Mai târziu, Agathe putu din fericire să facă schimb, fără a plăti vreo diferență, cu titularul unui birou situat în strada Seine, într-o casă unde Joseph își instalează atelierul. La rândul ei, văduva își luă un girant și nu mai avu nevoie să ceară vreun ban de la (lui său. Or, în 1828, deși directoare a unui anumit birou de loterie, pe care îl datora gloriei lui Joseph. doamna Bridau tot n-avea încredere în această glorie peste măsură de contestată, cum sunt toate adevăratele glorii. Marele pictor, sub imboldul pasiunilor sale nestăvilite, avea mari nevoi de împlinit; nu câștiga îndeajuns ca să susțină luxul la care îl obligau relațiile sale în societate și situația deosebită ocupată în rândurile noii școli de pictură. Deși foarte susținut de prietenii săi de cenaclu, de către domnișoara des Touches¹B8, nu plăcea burghezilor. Aceste ființe, de la care vin astăzi banii, nu-și dezleagă baierile pungii pentru talentele discutate și Joseph vedea ridicându-se împotriva lui adepții școlii clasice, Institutul și criticii care purcedeau de la aceste două puteri. În sfârșit, contele de Brambourg făcea pe miratul când i se vorbea despre Joseph. Acest curajos artist, deși sprijinit de Gros și de Gerard, care stăruiseră să i se dea crucea Legiunii de Onoare la Salonul din 1827, avea puține comenzi. Dacă Ministerul de Interne și casa regală cumpărau cu greu tablourile sale mari, neguțătorii și bogătașii străini se interesau și mai puțin de ei e. De altfel, Joseph se lăsa, după cum se știe, prea mult în voia

fanteziei și de aici izvorăsc unele inegalități de care se folosesc adversarii săi spre a-i tăgădui talentul.

— Marea pictură e bolnavă rău, îi spunea prietenului său Pierre Grassou, în vreme ce picta spanacu: i pe gustul burgheziei, care nu-și împodobește apartamentele cu tablouri de valoare.

— Ar trebui să pictezi o catedrală întreagă, îi repetă Schinner; ai astupa gura criticii cu coșcogeamite operă.

Asemenea vorbe, înspăimântătoare pentru naiva Agathe, sprijineau părerea pe care ea o rostise la început despre Joseph și despre Philippe. Faptele îi dădeau dreptate acestei femei rămasă o provincială; oare nu Philippe, copilul său preferat, era bărbatul ilustru al familiei? Agathe vedea în primele greșeli ale lui Philippe rătăcirile geniului; Joseph, ale cărui creații o lăsau rece, fiindcă prea mult le vedea în fașă spre a le putea admira isprăvite, nu-i părea mai procopsit în 1828 decât în 1816. Bietul Joseph datora bani, se încovoia sub povara datoriilor, *își alesese un meșteșug ingrat, care n-aducea niciun venit*. Într-un cuvânt, Agathe nu pricepea de ce i se dăduse lui Joseph decorația. Philippe ajuns conte, Philippe destul de stăpân pe sine încât se lăsase de jocul de cărți, invitatul la petrecerile Doamnei¹³, strălucitul colonel care, la trecerea în revistă a trupelor și la toate ceremoniile cu alai, defila îmbrăcat într-o minunată uniformă, împodobit cu două panglici late, roșii, întrupa visurile de mamă ale Agathe. Cu prilejul, unei ceremonii publice, Philippe ștersese din amintirea Agathe îngrozitoarea imagine a mizeftei pe care o întrupase pe cheiul de l'École, trecând acum pe sub ochii ei, în același loc, prin țața delfinului, cu un smoc de pena la chipiu, îmbrăcat într-un delman încărcat de aur și de blănuri! Ajungând pentru artist un fel de soră de caritate devotată, Agathe nu se simțea mamă decât pentru cutezătorul ofițer atașat pe lângă persoana altetei sale regale, n: onseniorul principe moștenitor I Mândră de Philippe, se gândea că lui îi va datora foarte

curând tihna vieții; uita că biroul de loterie, din care trăia, i-i datora lui Joseph.

O dată, văzând că sărmanul ei artist e tare hărțuit de stăruințele negustorului de culori care îi cerea să-i achite contul ajuns Io o seamă mare, și tot bleslemând artele, Agathe se gândi să-l scape de datorii. Biata femeie, care ținea casa din câștigul pl de la biroul de loterie, se ferea să-i ceară vreun ban lui Joseph. De aceea nu avea nimic pus la o parte; dar se bizuia pe inima buna și pe punga lui Philippe Aștepta de trei ani, de pe o zi pe alta, vizita fiului său; parcă îl și vedea aducându-i o sumă foarte mare și simțea dinainte plăcerea pe care o va avea dându-i-o lui Joseph cel rămas neclintit în părerea sa despre Philippe, ca și Desroches.

Fără știrea lui Joseph, scrise așadar lui Philippe următoarea scrisoare:

„*Domnului* conte de Brambourg.

Scumpul meu Philippe, vreme de cinci ani n-ai dat nici cel mai mic semn de viață mamei laie! Nu-i *frumos*. Ar trebui să-ți aduci puținței aminte de trecut, dacă n-ar fi decât pentru bunul tău frate Joseph care se află acum la stnmtoare, pe *când /u (e* scalzi *în* bogății; el muncește, *pe* când tu o duci dintr-o petreceie într-alta. Te ar fi singur *în sfâpânirea* averii fratelur meu. Cu alte cuvinte *ai*, după spusele tânărului Borniche, două sute de mii de livre venit. Te rog, vino să-l vezi pe Joseph! Cu prilejul vizitei aruncă *în* țeasta craniului vreo douăzeci de hârtii de cele o mie de franci: ni le datorezi, Philippe; lotuși fratele *fâu* Ui *va* rămâne recunoscător, fără să mai pui la socoteală plăcerea făcută mamei tale

Agathe Bridau înnăscută Rouget)”.
La două zile după aceea, slujnica aduse în atelier,

unde biata Agathe tocmai lua prânzul cu Joseph, îngrozitoarea scrisoare cu următorul cuprins:

„Dragă mamă, nu iei în căsătorie pe domnișoara Amelie de Soulanges punându-i la picioare coji de nuci,

atunci când sub numele de conte de Brambourg se află cel al

Fiului dimitale, Philippe Br i d au”.

Căzând aproape leșinată pe divanul din atelier, Agathe scăpă scrisoarea din mină. Ușorul foșnet al hârtiei în cădere și înăbușită dar cumplită exclamație a Agathe i făcură să tresalte pe Joseph, care, în acea clipă, uitase de mamă-sa, căci lucra cu ardoare la schița unui tablou; își aplecă în afara șevaletului capul, să-și dea seama ce se petrece. Văzând-o pe mamă-sa întinsă pe divan, scăpă din mină penelul și paleta și alergă să ridice un fel de cadavru. O luă pe Agathe în brațe, o duse pe patul din apartamentul ei și trimise slujnica să-l cheme pe prietenul său Bianchon. De cum putu să vorbească, maică-sa îi destăinui cuprinsul scrisorii sale către Philippe și răspunsul primit din partea lui. Artistul ridică de jos scrisoarea a cărei concisă brutalitate sfâșiasse sufletul gingaș al sărmanei mame, dărâmând falnicul edificiu înălțat de preferința ei părintească. Joseph, apropiindu-se de patul mamei sale, avu buna inspirație să tacă. Nu spuse nicio vorbă despre fratele său în tot cursul celor trei săptămâni cât dură nu boala, ci agonia bieteii femei. Într-adevăr, Bianchon, care veni zi de zi și îngriji bolnava cu abnegație de adevărat prieten. îl lămuri pe Joseph de la început.

— La vârsta asta, îi spuse el, și în împrejurările în cai «mama ta va trăi de acum înainte, nu trebui? să te gândești decât să-i faci moartea rit mai puțin amară cu - puțință.

Agathe se simți, de altminteri, într-atât de puternic chemată la sânul lui Dumnezeu, încât ceru, a doua zi chiar, serviciile religioase ale bătiinului abate Loraux, duhovnicul ei de douăzeci și doi de ani. Da îndată ce fu singură cu dânsul. după ce îi împărtăși de la suflet la suflet toate necazurile, repetă ceea ce spusese nașei sale și ceea ce spunea întruna.

— Cu ce am supărat oare pe Dumnezeu? Nu l-am

iubit cumva din tot sufletul meu? N-am umblat pe calea mântuirii? Ce vină am? Și, da-cfi-s vinovată de-o greșeală pe care n-o cunosc, mai am vreme să mă întorc pe calea cea dreaptă?

— Nit răspunse bătrânul cu blândețe în glas. Vai i viața dumitale e prea curată și sufletul dumitale neprihănit: dar ochiul lui Dumnezeu, biată ființă îndurerată. e mai pătrunzător decât al slujitorilor săi! Cam prea târziu pot vedea limpede, căci m-ai înșelat puținel și pe mine.

Auzind aceste vorbe rostite de o gură - care n-avusese până atunci decât cuvinte de pace ei de blândețe pentru dânsa, Agathe se ridică în pat în capul oaselor holbind niște ochi plini de groază și de îngrijorare.

— Vorbiți 4 Vorbiți I strigă ea.

— Alină-ți durerea, urmă bătrânul preot. Din felul cum ești pedepsită se poate prevedea iertarea. Dumnezeu nu-i aspru aici pe pământ decât cu aleșii să-l. Vai și amar de cei ale căror fapte rele dau peste împrejurări priincioase; ei vor fi din nou plămădiți în omenire până ce vor fi aspru pedepsiți la rândul lor pentru mici păcate, când vor ajunge la deplinătatea roadelor cerești. Viața dumitale, fiica mea. n-a fost decât o necurmată greșeală. Cazi în groapa pe care ți-ai săpat-o, fiindcă noi nu pătimim decât datorită slăbiciunilor noastre. Dumneata ți-ai dat inima unui monstru, făcându-ți din el o fală și l-ai nesocotit pe acela dintre copii cu care te puteai într-adevăr făli I

Ai fost într-atât de nedreaptă, încât nu ți-ai dat seama de un contrast așa de izbitor: de la Joseph ai cele trebuincioase traiului, pe când celălalt fecior te-a jefuit neîncetat. Fiul cel sărac, care te iubește fără a fi răsplătit cu aceeași dragoste, îți dă pâinea de toate zilele; pe când cel bogat, care nicicând nu s-a gândit la dumneata și le disprețuiește, îți dorește moartea

— O, asta chiar nu!... exclamă ea.

— Ba da, continuă preotul, dumneata stingherești cu

starea dumitale umilă nădejtile trufiei sale... Mamă, iată-ți crimele! Femeie, suferințele și chinurile tale prevestesc limpede că le vei bucura de tihna lui Dumnezeu. Fiul dumitale Joseph e atât de nobil, încât dragostea lui n-a fost nicicând micșorată de nedreptățile preferinței dumitale de mamă; cuvine-se să-l iubești mult! Să-l iubești dându-i tot sufletul într-aceste zile numărate ce ți-au mai rămas, roagă-le pentru dânsul; eu mă voi ruga pentru dumneata.

Deschiși să vadă adevărul, de mâini atât de puternice, ochii mamei cuprinseră cu o privire tot trecutul vieții sale. Călăuzită de această rază de lumină, desluși greșelile săvârșite fără voia „i și izbucni în lacrimi. Bătrânul preot se simți într-atât de mișcat de această căință a unei ființe căzute în greșeală numai și numai din neștiință, încât ieși din casă spre a nu-și arăta mila. Joseph se întoarse în camera mamei sale cam peste două ceasuri după plecarea duhovnicului. Se dusesse la unul dintre prieteni să împrumute banii necesari pentru a achita datoriile cele mai urgente și intră în vârful picioarelor, crezând-o pe Agathe adormită. Se așeză în jilțul său fără a fi văzut de bolnavă.

La un suspin întretăiat de vorbe: „Ierta-mă-va e! oare?” Joseph se ridică în picioare: îl trecură toate nădușelile, căci crezu că maică-sa e prada delirului dinaintea morții.

— Ce ai, dragă mamă? Întrebă el, sperându-se când văzu ochii înroșiți de plâns și chipul abătut al bolnavei.

— Ah I Joseph 1 mă vei ierta, dragul meu? se jelea ea.

— De ce? zise pictorul.

— Nu te-am iubit cât meritai să le iubesc...

— Asta ți-e grija? exclamă el. Nu m-ai iubit?... Nu ne ducem noi de șapte ani viața împreună? Nu ești de șapte ani gospodina, îngrijitoarea mea? Nu te văd în fiecare zi? Nu-ți aud mereu glasul? Nu ești tu blinda și îngăduitoarea tovarășă. a vieții mele sărăcăcioase? Că nu te pricepi la

pictură?... Ei. asta nu cade din cer! Și eu. tocmai îi spuneam ieri lui Grassou: „Ceea ce mă mângâie, în toiul luptelor mele, e că am o mamă de ispravă; ea este ceea ce trebuie să fie nevasta unui artist; are grijă de toate, nu uită de niciuna dintre trebuințele mele materiale, fără să-mi facă nici cea mai mică supărare...”

— Nu, Joseph, nu; tu mă iubeai pe mine „dar eu nu răspundeam cu dragoste la dragoste. Ah I Cât aş vrea să mai trăiesc!... Dă-mi te rog mâna...”

Agathe apucă mâna feciorului său, o sărută, o ținu în dreptul inimii, îl privi îndelung cu azurul ochilor ei strălucind de dragostea pe care o dăruise până atunci lui Philippe. Pictorul, care se pricepea la variațiile de expresie, fu atât de izbit de această schimbare, desluși atât de limpede că inima mamei se deschidea pentru el. Încât o cuprinse în brațe, o strânse câteva clipe la pieptul său, îngânând ca scos din minți:

— O, mamă! mama mea!

— Ah! simt că am fost iertată! suspină ea. Dumnezeu va confirma iertarea copilului față de mama sa I

— Trebuie să fii liniștită, nu te frământa atât; ascultă-mi vorbej mă simt iubit în clipa asta pentru tot trecutul, rosti Joseph așezând pe pernă capul mamei sale.

Vreme de două săptămâni, cât ținu lupta între viață și moarte a acestei sfinte făpturi, ea avu pentru Joseph priviri, porniri sufletești, gesturi din care izbucnea atâta dragoste, încât se părea că în fiecare dintre ele vibra o întreagă viață de om... Mama nu se gândea decât la fiul ei, se uita cu desăvârșire pe sine; însuflețită de această dragoste, nu-și mai simțea propriile suferințe. îi spunea vorbe naive care se aud numai din gura copiilor. D'Arthez, Michel Chrestien, Fulgence Ridai, Pierre Grassou, Bianchon veneau să-i ție tovărășie lui Joseph și stăteau de vorbă pe șoptite în camera bolnavei.

— Oh I tare aş vrea să știu ce-i culoarea I exclamă

Agathe într-o seară, auzind o discuție asupra unui tablou.

La rândul lui, Joseph se purta minunat cu mamă-sa; nu o lăsa nicio clipă singură; o alinta mereu în sufletul său. răspundea la dragostea Agathe cu aceeași dragoste. Prietenii marelui pictor asistară la niște scene impresionante și care nu se pot uita vreodată. Acești oameni, legați între dâșii printr-un real talent și prin firi alese. tură fată de Joseph și fată de mamă-sa ceea ce trebuiau să fie: niște îngeri care se rugau și plin* qeau alături de el, fără a rosti rugăciuni și fără a vărsa lacrimi, ci îngemănați cu dânsul în gând și în faptă. Artist tot atât de mare prin simțire ca și prin talent. Joseph ghici, din unele priviri ale mamei sate, o dorință pitită undeva. În adâncul sufletului ei, și-i spuse într-o zi lui d'Arthez:

— Prea l-a iubit pe ticălosul de Philippe ca să nu lină să-l vadă înainte de a muri.

Joseph îl rugă pe Bixiou, care era introdus în cercurile boeme frecventate uneori de Philippe, să dobândească de la acest nemernic parvenit să se prefacă, de milă, că e cât de cât afectuos, spre a înfășură sufăetul bieteii mame într-un giulgiu țesut din iluzii. Ca unul care observa oamenii și îi lua în batjocură, neîncrezător tr-irașii. Bixiou fu bucuros să îndeplinească o asemenea însărcinare. Când îi spuse contelui de Brambourg care îl primi în dormitorul său tapetat cu damasc de mătase galbenă. În ce stare se afla Agathe, colonelul începu să râdă.

— Ei l ce dracu' crezi că aş putea să fac ducându-mă acolo? se rățoi el. Singurul serviciu pe care mi l-ar putea aduce biata femeie ar fi să crape cât mai repede, căci m-ar stingheri mult la căsătoria mea cu domnișoara de Soulanges. Cu cât voi avea mai puțină familie, cu atât mai bună îmi va fi situația. Înțelegi desigur că aş vrea să îngrop numele de Bridau sub toate monumentele funerare din Pere Lachaise2001... Fratele meu mă asasinează îndeajuns dând adevăratului meu nume o prea mare publicitate l Ești

prea deștept ca să nu înțelegi situația mea I Uite, să zicem c-ai ajunge deputat, cum ești bun de gură, ai fi temut ca și Chauvelin²⁰¹ și s-ar putea să devii contele Bixiou, directorul Artelor - Frumose. În situația asta, ai fi bucuros, dacă bunică-ta Descoings ar mai trăi, s-o ai în preajma ta pe această femeie de treabă care seamăna cu o mahalagioaică? Te-ai plimba cu ea la braț prin Tuileries? ai prezenta-o familiei nobile în care te-ai strădui să pătrunzi? Ba di dori din toată inima - la naiba! - s-o vezi la șase stânjeni sub pământ, într-o cămașă de plumb bine ferecată. Știi ce, ia prânzul cu mine și să vorbim despre altele. Sunt un parvenit, dragul meu. O știu. Nu vreau să arăt scutecele în care m-am născut!... Feciorul meu va fi mai fericit decât mine, va fi mare boier. Nemernicul îmi va dori moartea, mă aștept neapărat la una ca asta, altminteri nu ar fi odrasla mea.

Sună; veni feciorul, căruia îi spuse:

— Prietenul meu ia prânzul cu mine; servește-ne o masă aleasă.

— Lumea bună n-ar avea cum să te vadă în camera mamei tale, reluă Bixiou. Ce te-ar costa să te prefaci că o iubești pe biata femeie timp de câteva ceasuri?...

— Ei asta-i! zise Philippe făcându-i cu ochiul, vii din partea lor. Sunt o cutră bătrână care mă pricep la temenele. Mamă-mea vrea ca, înainte de a-și da sufletul, să ciupească ceva de la mine pentru Joseph f... Nu, mulțumesc.

Când Bixiou povesti această scenă lui Joseph, pe bietul pictor îl străbătură fiori reci până în adâncul sufletului.

— Philippe știe oare că-s bolnavă? se tângui Agathe, chiar în seara zilei când Bixiou aduse rezultatul intervenției sale.

Joseph ieși din odaie simțind că-l îneacă plânsul. Abatele Loraux, care se găsea la căpătâiul enoriașei sale, îi luă mâna, i-o strânse, apoi îi răspunse:

— Vai, fiica mea, dumneata n-ai avut decât un singur copil **1** „i

Auzind aceste vorbe pe care le înțelese, Agatha căzu într-o criză premergătoare agoniei. Muri după douăzeci de ceasuri.

În delirul dinaintea morții, îi scăpară din gură vorbele:

— Cu cine oare o îi semănând Philippe?...

Joseph urmă singur cortegiul funebru al mamei sale.

Philippe plecase, în interes de serviciu, la Orléans, fugării din Paris de scrisoarea următoare, pe care Joseph i-o trimise în clipa când mama lor își dădea sufletul;

„Monstru/e, biata mea mamă a murit din cauza yroazei pricinuite de scrisoarea la; îmbracă-te în doliu, dar lăte bolnav: nu admit ca ucigașul mamei să fie lângă mine în *fala* sicriului ei.

Joseph B”.

Pictorul, care nu se mai simți în stare să picteze, cu toate că în adâncă lui durere i-ar fi făcut bine acea mecanică distragere a atenției adusă de muncă, fu înconjurat de prietenii înțeleși între dâșii să nu-l lase nicio clipă singur. Așadar, Bixiou, care-l iubea pe Joseph atât cât poate iubi un zeflemist pe cineva, se afle la cincisprezece zile după înmormântare, printre prietenii adunați în atelier. În acea clipă, slujnica intră pe neașteptate și îi innună lui Joseph o scrisoare adusă, zise ea, de o femeie bătrână care aștepta răspuns în camera portarului:

„Domnule.

Dumitale căruia *nu* îndrăznesc a-ți da numele de frate, dumitale trebuie să mă adresez, chiar de n-ar fi decât din pricina numelui pe care îl port...”

Joseph întoarse pagina și se uită la semnătură, jos pe verso. Zărind aceste cuvinte: *Confesa Flore de Brambourg*, îl trecură fiori reci prin spate, presimțind că la mijloc trebuie să fie vreo grozăvie scornită de fratele său.

— Acest ticălos, zise el, îl dă gata și pe **d** mou' I și trece drept un om de onoare! Și unul ca ăsta își pune o grămadă de marafeturi aurite în jurul gâtului! Unul ca ăsta îi trage de-i înecă la curte pe cei mari, în loc să fie el tras pe roată. Pișicherului ăstuia i se zice: „domnule conte” I

— Și sunt atâția ca el! adăugă Bixiou.

— Dar și Pescuitoarea în apă tulbure merită și ea zgâlțâită la rândul ei; e mai rea decât o viperă; ar fi acceptat să mi se taie gâtul ca unui pui de găină fără să zică: lre nevinovat

În clipa când Joseph aruncă scrisoarea, Bixiou o prinse și o cili cu glas tare:

„*Oare șade bine* ca doamna contesă Buclau de Brambourg, oricte greșeli ar fi kăvârșii, să moară într-un spital? Dacă așa mi-e scris mie, dacă asta *e voia* domnului conte și a dumitale, Împlinească-se; *dar alunei* dumneata, *ca* prieten al doctorului Bianchon, obține-mi ocrotirea *sa* pentru a intra într-un spital. Aducătoarea acestei *scrisori*, *domnule*, *s-a* dus optsprezece zile de-a rândul *la* palatul Brambourg, din strada Clichy, fără *a* putea obține vreun ajutor din partea soțului meu. Starea în *care md a//u nu-mi îngăduie* să *anga/ez* un avocat să tacă toate cele *trebuizoare* pentru *a* obține pe calea justiției ceea ce mi *se* *cuvine*, și să mor în liniște. De altminteri, nimic *nu mă poate salva*, o știu. De aceea. În cazul când nu ai binevoi să te îngrijești de *nenoroc/fa* dumitale cumnată, dă-mi banii *trebuincioși* ca să am cu ce îmi pune capăt zilelor; căci. după cât vădf stimabilul dumitale trate îmi vrea moartea întotdeauna a vrut-o. Deși mi-a spus cu gura lui că avea trei mijloace sigure de a ucide o femeie, n-am avut *Qtâta* minte să prevăd pe acela de care *s-a* slujit.

În cazul *când ai* binevoi să mă cinstești cu vreun ajutor și să te convingi singur *în ce* mizerie mă aflu, locuiesc *în strada* du Houssay. colț *cu strada* Chanteraine, la al cincilea. Dacă mâine *nu* plătesc ratele în'nziate ale chiriei, trebuie să plec din casă și încotro s-apuc.

domnule?... Pot oare să-mi zic Cumnata dumitale Contesa Flore de Brambourg”?

— Ce hazna plină de ticăloșii I exclamă Joseph îngrețoșat; ce-o mai fi acolo?

— Să chemăm întâi femeia; trebuie să fie o strașnică prefață a poveștii, zise Bixiou.

Peste o clipă se ivi o femeie descrisă de Bixiou prin aceste cuvinte: „Zdrențe care umblă!” Era, într-adevăr, un morman de cârpe și boarfe vechi, unele peste altele, tivite pe margini cu galoane de noroi din pricina anotimpului, toate astea purtate de niște pulp-e groase cu labelle picioarelor mari, prost înfășurate în ciorapi peticiți, cu pantofi care improșcau apă prin crăpături. Deasupra acestei grămezi de cârpe se înălța unul dintre acele capete pe care Charlet²¹¹² le-a dat măturătoarelor sale, impoptoțonat cu o îngrozitoare broboadă roasă până și în cutele ei.

— Cum îți zice? o întrebă Joseph în timp ce Bixiou desena în grabă femeia sprijinită într-o umbrelă la modă în anul II al Republicii.

— Doamna Gruget. sluga dumneavoastră. Eu avusei venituri, stimabile, zise ea către Bixiou, al cărui râs batjocoritor o jigni. Dacă biata mea *copchilă* n-ar fi pitit nenorocirea să iubească prea tare pe unul, aș fi altfel de cum mă vedeți dumneavoastră. Mi s-a aruncat să se înece, dacă vreți să mă credeți, biata mea *copchilă* Ida I Mai avusei și prostia să joc la loterie punând într-una pe un bilet cu patru numere; de asta, conașule, la șaptezeci și șapte de ani. am ajuns să îngrijesc bolnavi cu cincizeci de centime pe zi și mâncare...

— Îmbrăcăminte nu? întrebă Bixiou. Bunică-mea se și îmbrăca și miza mereu pe drăguțul ei tern.

— Din cei zece gologani ai mei trebuie să-mi plătesc și odaia mobilată...

— Ce are doamna pe care o îngrijești?

— N-are nimic, domnule... Dacă e vorba de bani, bun

înțeles, dar are o boală de se sperie și doftorii... Mi-e datoare pe șaizeci de zile, iaca de ce o îngrijesc. Soțul ei, care îi un conte, căci ea îi contesă, o să-mi plătească, nu mai încape vorbă, socoteala întreagă, la moartea dânsei; d-aia i-am dat și bani câți am avut... dar nu mai am lețcaie; mi-am amanetat niște bulendre, tot ce-am avut la muntele *ăla*, cum îi zice? **1** îmi e datoare patruzeci și șapte de franci și doisprezece gologani de cinci centime, afară de cei treizeci de franci ca îngrijitoare; și cura vrea să se omoare cu cărbuni, i-am zis: „Nu-i frumos să faci una ca asta”. Ba i-am spus și portăresei să aibă grijă de dânsa cât oi lipsi eu. fihidea e *capabelă* să se arunce pe fereastră.

— Dar ce are? stăruie Joseph.

— Ah 1 domnule, doftorul de la călugărițe a venit, dar, despre boală, zise doamna Gruget făcând pe mironosița, a spus că ar trebui s-o ducem la spital... Cazul e mortal.

— S-o pornim, hotărî Bixiou.

— Uite, zise Joseph, ține zece franci.

După ce băgă mina în faimosul craniu ca să ia cu el toți banii de acolo, pictorul o luă spre strada Mazarine. se urcă într-o birjă și se duse la Bianchon, pe care din fericire îl găsi acasă; în acest timp, la rândul său, Bixiou porni zorit pe strada de Bussy, să-l caute pe prietenul lor Desroches. Cei patru amici se întâlniră peste un ceas în strada Houssay.

— Acest Mefistofel călare, numit Philippe Bridau, le spuse Bixiou celor trei prieteni pe când urcau scara, s-a folosit de mijloace păcătoase ca să se descotorosească de nevastă-sa. Să știți că prietenul nostru Lousteau, prea mulțumit să primească o hârtie de o mie de franci pe lună de la Philippe, a ținut-o pe doamna Bridau în societatea Florinei, Mariettei, Tulliei Val-Noble. Când Philippe s-a convins că Pescuitoarea în apă tulbure se deprinsese cu îmbrăcămintea și plăcerile costisitoare, nu i-a mai dat bani și a lăsat-o să și-i câștige singură... înțelegeți în ce chip?

într-un răstimp de optsprezece luni, a împins-o de pe un trimestru pe altul din ce în ce mai jos; în sfârșit, cu ajutorul unui subofițer, de o rară frumusețe, a deprins-o să nu mai poată trăi fără lichioruri. Cu cât el se înălța, cu atât nevastă-sa cobora și contesa e acum în noroi. Fata asta, născută la țară, are șapte vieți într-însa; mă întreb ce-a făcut, ce-a dres Philippe ca să se descotorosească de ea. Sunt curios să studiez această dramă, căci am o socoteală cu dumnealui. Vai, dragii mei, adăugă Bixiou c-un asemenea glas, încât cei trei prieteni se întrebau dacă vorbește în glumă sau în serios, e de-ajuns să împingi un om pe calea viciului ca să te scapi de dânsul. *Prea îi plăcea balul, și asta a ucis-o...* a zis Hugo. Iată! Bunicii mele îi plăcea loteria, și Philippe cu loteria a trimis-o pe lumea cealaltă! Lui moș Rouget îi plăceau femeile, și Lolotte i-a venit de hac! Doamna Bridau, biata femeie, ținea la Philippe, și moartea de la el i s-a tras I... Viciul 1 Viciul! Prieteni dragi... Știți voi ce-i viciul? E unealta morții.

— Ție dintr-o glumă o să ți se tragă moartea! îi spuse Desroches zâmbind.

De la al patrulea etaj în sus, tinerii nu urcară pe trepte obișnuite ci pe o scară dreaptă ca de pod, de acelea pe care te călări la unele mansarde din Paris. Deși Joseph, care o văzuse pe Flore atât de frumoasă, se aștepta la un groaznic contrast, totuși nu-și putuse închipui priveliștea hidoasă care se oferi ochilor săi de artist. În colțul ascuțit al unei mansarde fără tapet și **p**? un pat pliant a cărui saltea subțire era umplută pesemne cu câlți, cei trei tineri zăriră o femeie verde ca o înecată de două zile și slabă ca o ofticoasă cu două ceasuri înaintea morții. Acest stârv care duhnea rău avea pe capul său chelit o zdreanță de bumbac în pătratele. Conturul ochilor duși în fundul capului era roșu și pleoapele ca pielița ce se cojește de pe ouă. Din trupul ei, odinioară atât de încântător, nu rămăsese decât un jalnic schelet. La intrarea musafirilor, Flore strânse pe piept o bucată de muselină ce fusese desigur perdelută de

fereastră, căci marginile erau pătate de rugina vergelei de fier de care atârnase. Tinerii văzură drept orice mobilier doar două scaune, un păcătos scrin de rufe pe care o luminare stătea înfiptă într-un cartof, niște farfurii împrăștiate pe pardoseala de cărămidă și o plită de lut în colțul unei vetre fără foc. Bixiou observă rămășițele caietului cumpărat pesemne de la băcanul din colț ca să poată așterne scrisoarea pe care cele două femei o ticluiseră împreună. Cuvântul *dezgustător* nu exprimă îndeajuns impresia produsă de această mizerie; ar trebui un cuvânt mai tare. Când muribunda îl zări pe Joseph, două lacrimi mari i se rostogoliră pe obraji.

— Mai poate plânge! se miră Bixiou. Iată o priveliște cam caraghioasă: lacrimi ieșind din pietre de domino. Asta ne explică și minunea lui Moise.²⁰³

— Și cât e de uscată!... observă Joseph.

— La focul căinții, completă Flore. Ei, nu pot avea lângă mine nici preot, nimic, nici măcar un crucifix, să mă uit la chipul lui Dumnezeu!... Ah! domnule, strigă ea ridicându-și brație ca două bucăți de lemn sculptat, sunt foarte vinovată, dar Dumnezeu, n-a pedepsit niciodată pe cineva așa cum m-a pedepsit pe mine!... Philippe l-a ucis pe Max, care m-a povățuit să fac lucruri îngrozitoare, și tot *el* mă ucide și pe mine. Dumnezeu se slujește de *el* ca de un bici al răzbunării!... Purtați-vă cu chibzuință, căci fiecare avem câte un Philippe.

— Lăsați-mă singur cu dânsa, îi rugă Bianchon, vreau să văd dacă boala se mai poate tămădui sau nu.

— Dacă ăi vindeca-o, Philippe Bridau ar crăpa de ciudă, zise Desroches, așa că voi proceda la constatarea stării în care se află soția sa; cum n-a cerut împotriva ei o condamnare pentru adulter, se bucură de toate drepturile de soție; îl pândește scandalul unui proces. Vom lua mai întâi măsuri s-o strămutăm pe doamna contesă în sanatoriul doctorului Dubois din Fobourg-Saint-Denis; acolo va fi îngrijită cu cea mai mare atenție. Apoi, îi voi

adresa contelui o notificare ca să o reintegreze domiciliului conjugal.

— Bravo, Desroches! strigă Bixiou. Ce plăcere să năascoești un bine care va aduce atâta rău!

Peste zece minute, Bianchon coborî și le spuse prietenilor săi:

— Dau fuga la Desplein, el poate salva femeia asta printr-o operație. Ah! o va îngriji cu atenție, fiindcă abuzul de alcool i-a pricinuit o boală rară, despre care se credea că dispăruse.

— Doctore, te ții numai de bazaconii, lasă! Parcă o singură boală există? întrebă Bixiou.

Dar Bianchon și ajunsese în curte, atât de grăbii era să-i anunțe lui Desplein marea noutate. Peste două ceasuri, nenorocita cumnată a lui Joseph fu dusă la acel spital cuviincios fondat de doctorul Dubois și pe care, mai târziu, l-a cumpărat primăria orașului Paris.

La trei săptămâni după aceea, *Gazette des Hopllaux* vorbea despre una dintre cele mai îndrăznețe încercări de chirurgie modernă făcută asupra unei bolnave desemnate cu inițialele F.B. Pacienta muri, mai mult din pricina slăbiciunii în care o adusese mizeria decât a urmărilor operației. Imediat, colonelul conte de Brambourg se prezintă contelui de Soulanges, în mare doliu, și îi aduse la cunoștință *pierderea dureroasă* pe care o încercase. Membrii societății înalte își șopteau la ureche că contele de Soulanges și-ar mărita fala cu un parvenit de mare faimă care ar urma să fie numit general de brigadă și comandant al unui regiment de gardă regală.

De Marsay dădu această veste hii Rastignac, care o anunță la un ospăț de scară de la „Rocher de Cancale” unde se afla și Bixiou.

— Asta n-are să se întâmple! își zise în sinealui spiritualul artist.

Dacă printre prietenii cărora Philippe le întorsese spatele se aflau unii care, ca Giroudeau, nu se puteau

răzbuna, avusese neîndemânarea de a-l jigni pe Bixiou; acesta, datorită inteligenței sate, era primit peste tot și nu ierta nimic. Chiar în localul... Rocher de Cancale", față de numeroși oameni cu greutate, prezenți la ospăț. Philippe îi spusese lui Bixiou, când își exprimase dorința de a-l vizita la palatul Brambourg:

— La mine ai să vii când vei fi ministru I

— Trebuie să trec la protestantism ca să mă primești? glumise Bixiou. Dar îți sinea lui își zisese: „Dacă ești un Goliat, am și eu prațue, iar de pietre nu duc? lipsă”.

A doua zi, poznașul se duse la un actor prieten cu el și se transformă, datorită atotputerniciei veșmântului, într-un fel de preot cu ochelari verzi; apoi luă o trăsură și coborî la palatul contelui de Soulanges. Bixiou, tratat drept farsor de către Philippe, voia să-i joace o festă. Primit de domnul de Soulanges, după ce stăruia spunând că vrea să-i vorbească despre o chestiune gravă, Bixiou jucă rolul unui om vrednic de tot respectul și deținător de secrete importante, îi istorisi, cu voce prefăcută, despre boala contesei răposate, a cărei îngrozitoare taină îi fusese încredințată de Bianchon. apoi despre moartea Agathe, îi spuse povestea morții moșneagului Rouget, cu care se fălise contele de Brambouig, despre moartea doamnei Descoings, despre împrumutul făcut din casa ziarului și înșiră toate năravurile lui Philippe din epoca nefericită a vieții sale.

— Domnule conte, nu-i acordați mâna fiicei dumneavoastră decât după ce veți fi adunat toate informațiile; întrebați-i pe vechii săi prieteni: Bixiou, căpitanul Giroudeau etc.

Peste trei luni, colonelul conte de Brambourg dădea o masă acasă la dânsul, având ca invitați pe du TUIet, Nucingen, Rastignac, Mfexime de Trailles și de Marsay²⁰⁴. Gazda primea cu multă nepăsare vorbele pe jumătate consolatoare pe care oaspeții le rosteau privitor la ruperea relațiilor dintre dânsul și familia Soulanges.

— Poți găsi și ceva mai bun, îi spuse Maxime.

— Ce avere s-ar cere pentru a lua în căsătorie pe o domnișoară de Grandlieu? îl întrebă Philippe pe de Marsay.

— Dumitale?... nu ți-ar da-o, nici pe cea mai urâtă dintre cele șase, la mai puțin de zece milioane, răspunse cu obraznicie de Marsay.

— Eh! făcu Rastignac, cu două sute de mii de livre venit o poți lua pe domnișoara - de Langeais, flica marchizului; «urâtă, are treizeci de ani, și nicio para zestre: asta ți s-ar potrivi.

— De azi în doi ani voi avea zece milioane, se făli Philippe Bridau.

— Suntem în 16 ianuarie 1829! exclamă du Tillet zâmbind. Lucrez de zece ani și încă nu le am!...

— Vom discuta noi între noi și ai să vezi că mă pricep în chestii financiare, răspunse Bridau.

— De cât dispui în total? întrebă Nucingen.

— Dacă vând Tentele, dar las la o parte palatul și moșia pe care nu pot și nu vreau să le risc, căci constituie o parte din majoraiul meu, pot aduna ușor trei milioane...

Nucingen și du Tillet se priviră; după acest schimb viclean de priviri, du Tillet îi spuse lui Philippe:

— Dragă conte, vom lucra împreună, dacă vrei.

De Marsay surprinse privirea aruncată de du Tillet lui Nucingen și care spunea: „Ale noastre sunt milioanele!”

Într-adevăr, aceste două personaje din marea finanță erau băgate atât de adânc în urzeala combinațiilor politice, încât puteau juca la Bursă, la un moment dat, mergând la sigur, împotriva lui Philippe când toți sortii de izbândă ar fi părut să fie de partea sa, dar în realitate le-ar fi fost favorabile lor. Și împrejurarea se ivi. În iulie 1830, du Tillet și Nucingen îi și înlesniseră un câștig de un milion cinci sute de mii de franci contelui de Brambourg, care nu mai avu nicio bănuială în privința lor, crezându-i cinstiți și buni sfătuitori. Philippe. ajuns la bunăstare mulțumită Restaurației, amăgit mai ales de disprețul său fără seamăn

față de civili, crezu în izbânda ordonanțelor 203, și vru să speculeze asupra urcării cursurilor; în vremea asta însă, Nucingen și du Tillet, care mizau pe o revoluție, speculară pe scăderea valorilor, împotriva lui. Cei doi vicleni complici se prefăcură a împărtăși părerea și convingerile colonelului conte de Brambourg, îi dădură speranța că-i vor dubla milioanele și se pregătiră să i le sufle. Philippe se luptă ca un om pentru care victoria valora patru milioane. Devotamentul său față de ocârmuire fu atât de apreciat, încât primi ordinul să se întoarcă la Saint-Cloud cu ducele de Maufrigneuse pentru a participa la un consiliu. Acest semn de înaltă favoare îl salvă pe Philippe; căci el voia, în 28 iulie20*, să pornească la șarjă pentru a despresura bulevardele și, fără îndoială, ar fi primit vreun glonț din partea prietenului său Giroudeau, care comanda un detașament de răsculați.

Peste o lună, colonelul Bridau nu mai poseda din imensa lui avere decât palatul, moșia, tablourile și mobilierul. Săvârși, pe lângă toate, după propria sa afirmație, nerozia de a crede în repunerea în drepturi a ramurii primului născut! C7, căreia îi fu credincios până în 1634. Văzându-l pe Giroudeau colonel, o gelozie lesne de înțeles îl făcu să reentre în armată; obținu, din nenorocire, în 1835, un regiment în Algeria” e, unde rămase trei ani în sectorul cel mai primejdios, sperând să dobândească înaintarea la gradul de general; dar, după intervenția unui răuvoitor, a generalului Giroudeau – rămase bun în grad și pe loc. Devenind aprig. Philippe împinse până la exces strășnicia în serviciu și ajunse r e nesuferit, cu toată vitejia sa asemănătoare cu a lui Murat20 e. La începutul fatalului an 1839, încercând o întoarcere ofensivă împotriva arabilor în cursul unor retrageri din fata unor forte superioare, se aruncă asupra inamicului, urmat numai de o companie care dădu pesta

O mare unitate a arabilor. Lupta fu sângeroasă, groaznică, corp la corp, și dintre cavaleriștii francezi nu

scăpă cu viață decât un mic număr. Deși văăură cum colonelul lor e împresurat, cei care se aflau la distanță nu găsiră cu cale să-și dea în zadar viața încercând să-l despresoare. La ureche le ajunseră vorbele: *Colonelul vostru! la mine, soldați! un colonel al imperiului!* urmate de urlate îngrozitoare, dar cavaleriștii se întoarseră la regiment. Philippe avu o moarte cumplită, căci

I se reteză capul dună ce căzuse aoroa De tocat de iatagane

Joseph se căsătorii în acele zile, prin protecția contelui de Serisy, cu fiica unui bătrân arendaș milionar și moșteni palatul și moșia de Brambourg, de care nu putuse dispune fratele său, deși ar fi vrut mult să-și lipsească fratele de moștenire. Pictorului îi făcu plăcere frumoasa colecție de tablouri. Joseph, căruia socrul său, un fel de Hochon de țară, îi strânge zi de zi mult bănet, are de pe acum un venit de șaizeci de mii de livre.

Cu toate că pictează tablouri minunate și le dă mare ajutor pictorilor, nu-i încă membru al Institutului. Datorită unei anumite dispoziții de constituire a majoratului, s-a trezit conte de Brambourg, ceea ce îl face adeseori să pufnească în răs, când se află între prietenii adunați în atelierul său.

— *Conții adevărați poartă haine străbune*, îi spune atunci amicul său Leon de Lora, care cu țoală faima sa de pictor peisagist n-a renunțat la vechiul obicei de-a suci proverbele și îi răspunse lui Joseph cu privire la modestia sa față de bunăvoința soției:

— Lasă mala! Poila vine muncind!

Paris, noiembrie 1842.

NOTE

PIERRETTE

1 *Pierrelte* - nuvela a fost publicată pentru prima oară ca foileton în ziarul *Le siècle*, de la 14 la 27 ianuarie 1840, sub titlul de *Envoi* (Balot).

2 *Anna* de *Hańska* - este fiica soției lui Balzac, a

contesei poloneze Hańska; scriitorul era vechi prieten al contesei și a luat-o în căsătorie în 1850.

3 *proletar...* în *Irazeologia modernă* - termenul de proletar (din lat. *proletarius* - cetățean din treapta cea mai de jos) se întâlnește în Franța chiar din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea (la Jean-Jacques Rousseau); în vremea lui Balzac, și mai ales după 1830, el ia o mare extensiune, apropiindu-se, odată cu dezvoltarea proletariatului, de sensul actual.

4 *Chateaubriand* - François-René, viconte de - scriitorul francez, al cărui nume e legat de latura mistică și melancolică a romantismului (mai ales prin romanele *Atala* și *René*), era de origine bretonă și cunoștea peisajele și folclorul ținutului natal, pe care l-a descris în mai multe rânduri. Chateaubriand a trăit între 1768 și 1848.

5 *cutreier toată Franța* - după o veche tradiție, meseriașii francezi își făceau ucenicia cutreierând țara pentru a învăța meseria de la diverși meșteri.

6 *Isola Bella* - una dintre insulele Boromee, din lacul Maggiore (Italia).

7 *evenimentele din 1814* - în urma înfrângerii lui Napoleon de către armatele „Aliaților” (Austria, Rusia și Prusia) la Leipzig, în 1813, Franța fu copleșită de aceste trupe, cu ioată rezistență armatelor franceze; Parisul capitulă la 30 martie 1814, iar Napoleon, dezis de către Senat, fu obligat să abdice și să se retragă pe insula Elba.

8 *Charette, Mercier, marchizii de Montauran... baronul de Guenic* - Balzac amestecă aici, așa cum deseori obișnuia să facă, nume autentice, istorice, cu cele ale personajelor imaginate de el; primele două nume sunt ale unor șefi vandeeni (în Vendeea - vestul Franței - s-au format, în vremea Revoluției burgheze, bande de regaliști care au luptat împotriva republicii), învinși de armatele republicane; celelalte două sunt numele unor personaje din romanele *Șuanii* și *Beatrice*.

9 *Sainte-Perine din Paris* - azil de bătrâni, întemeiat

în 1806, sub patronajul lui Napoleon.

10 mărturii ale perseverenței administrative cu care poșta

— Pe vremea lui Balzac, taxa poștală era plătită de adresant, la sosirea scrisorii, ceea ce explică perseverența factorilor poștali. Abia în 1840, s-a introdus (la Londra) sistemul aplicării timbrelor pe scrisori în momentul expedierii.

11 loc/ni un om... *ca să-l scape de armată* - după un procedeu feudal, moștenit de burghezie, tinerii bogați puteau să plătească „om în loc”, care să presteze pentru ei stagiul militar.

strada Saint-Denis - cari ier al micului negoț parizian.

13 În 1815, *pe cei mai vajnici cazaci* - în urma înfrângerii de la Waterloo, Parisul a fost ocupat de soldați ruși, austrieci, prusieni, englezi, germani etc., din armatele statelor coalizate.

u *Plasând pe Cartea mare* - *Cartea mare* era registrul în care erau înscrși creditorii statului; a plasa bani pe *Cartea mare* însemna, deci, a cumpăra obligațiuni de stat.

15 *Frangistan* - cuvântul îi evocă lui Balzac peisaje orientale; de fapt este numele pe care-l dădeau orientalii fperdniii Europei occidentale.

16 *valea Cașmirului* - zisă și „Valea Fericită** t ținutul Cașmirului, situat pe un platou din munții Hirnalayei, înconjurat de înălțimi care-l feresc de temperaturi excesive, e un ținut roditor și bogat. De atei se aduceau, în vremea lui Balzac, celebrele șaluri de cașmir, țesute din lână foarte fină de capră

Saadi - cel mai celebru poet al Persiei (1164 - 1291). În cursul lungii sale vieți» Saadi a scris foarte multe culegeri de versuri. Lucrarea sa principală este cea cunoscută sub numele de „Grădina florilor”.

10 *Ierihon* - Cetatea Ierihonului, din Palestina, era, în vremea imperiului roman, o cetate înfloritoare, înconjurată

de grădini. Exista încă, sub formă de episcopat* în evul mediu, în vremea cruciaților. Dominația turcă a distrus-o, neglijând întreținerea lucrărilor de irigație care-i fertilizau grădinile.

19 *rost notar public din Paris* - notarul Roguin (personaj din romanul *Cesar Birotteau* al lui Balzac) a fugit cu banii clienților.

20 să *și-l păstreze ca pe un Amadia* - Amadis. eroul romanului cavaleresc spaniol *Amadis de Gafia*, din secolul al XVI-Ica, este tipul îndrăgostitului statornic.

21 *rolul unei Egerii* - după o legendă română, nimfa Hgeria ar fi fost sfătuitoarea regelui Numa, unul dintre cei șapte regi ai Romei. A devenit nume generic pentru o femeie al cărei sfat este totdeauna cerut și urmat, mai ales în politică.

22 *ați văzut Louvre-ul* - doamna Martener ironizează casa Rogron, comparind-o cu palatul Louvre din Paris, în curs de extindere. pe vremea lui Balzac, azi muzeu principal al capitalei Franței.

23 *Poniatowski sărind în Elsler* - Mareșalul Josef Ponia* towski, de origine polonă, ajutând armata franceza în retragere, a fost rănit și s-a înecat în râul Etster (Germania) fapta lui vitejească a fost popularizată în Franța prin cin* tece, gravuri, litografii w *Apărarea barierei Clichy* - alt moment istoric popularizat în gravurile epocii: la bariera Clichy, trupele franceze au ținut piept trupelor care invadau Parisul, la 25 februarie 1814; pictorul. Horace Vernet a tratat acest subiect într-un tablou din 1820.

25 *Mazeppa* - Ivan Stepanovici - halraan al cazacilor (1644 1709). și-a trădat patria trecând de partea regelui Carol al XII-lea al Suediei care invadase Rusia. A inspirat pe mulți poeți și pictori prin peripețiile vieții sale. Artele plastice au redat mai ales episodul galopului pe un cal sălbatic de care fusese legat gol și uns cu păcură de către boierul polonez pe a cărui soție o sedusese.

26 *lustrul meu rococo* - stilul rococo (de la *rocaille* - stâncă) așa-numit fiindcă e dominat de linii frânte și de ornamente bogate, a fost la modă mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea; el se opunea stilului clasic, monoton și solemn.

27 *toată viața nu va face altceva decât să țină o bilă mare și neagra, întocmai ca un deputat de stânga* - volând consecvent împotriva propunerilor guvernului Restaurației, deputații de stânga puneau în urnă bile negre.

26 un Aubusson - un covor lucrat în celebra manufactură de covoare de la Aubusson, în centrul Franței.

29 *Bulion* - Georges-Louis Leclerc, conte de - cel mai de seamă naturalist francez din secolul al XVIII-lea (1707 - 1788); și-a scris operele într-un stil foarte îngrijit. El ținea mult la forma literară a textelor științifice. Când a fost primit la Academia Franceză (1753) a ținut un „Discurs asupra stilului”. A rămas celebra fraza lui. devenită dicton: „Stilul e omul”.

3» *Constituționalul* - ziar liberal burghez, fundat în 1815; *Constituționalul* era apreciat de mica burghezie din vremea Restaurației pentru atitudinea lui de opoziție față de tendințele absolutiste și clericale ale dinastiei Bourbonilor, revenită pe tron.

31 *Spa* - celebră stațiune cu ape minerale din Belgia.

32 *mareșalul Richelieu... un adevărat Alcibiade... guvernatorul Guyennei* - înainte de a deveni mareșal al Franței, ducele de Richelieu (1696 - 1778) s-a remarcat mai ales prin

beandaluri mondenei din 1755 a fost guvernatorul Guyennet (veche provincie franceză); a ajuns vestit și prin succese militare, dai și prin mari delapidări. Alcibiade [cu care e comparat), general și om de stat grec (sec. al V-lea î.e.n.), a rămas celebru prin viața sa de desfrâu.

5* *regele René* - René 1, conte de Provence, rege al

Neapolelui și al Siciliei, a rămas cunoscut pentru interesul pe care-l acorda artelor. La Aix, în Provence. unde îi plăcea cu deosebire să locuiască, s-a înconjurat de artiști și i-a ocrotit. El însuși picta miniaturi și scria versuri, romane alegorice și tratate de morală (1409 – 1480).

*4 *vestiții Thibaut* – mari feudali, dintr-o familie care a dat și ciliiva poeți; cel mai celebru este Thihaut al IV-lea, rege de Navara (1201 – 1253). autor de cântece cavallerești.

Sabucodonosot – rege al Caldeii (sec. al VM-lea! e n, Nabucodonosoi al II-lea a distrus, într-o expediție, regatul Iudeii și Ierusalimul; după unele legende, în urma acestei acțiuni, ar fi fost lovit de nenumărate nenorociri; între altele se spune că ar fi trăit șapte ani printre fiare sălbatice.

39 *cumpărători de bunuri naționale* – burghezi care cumpăraseră, în timpul Revoluției din 1789 – 1794, proprietăți ale aristocrației și ale clerului, scoase în vânzare ca bunuri naționale. Întrucât profitaseră de pe urma Revoluției, erau adversari ai Restaurației.

Mere/ *ei marchitan de-al lui* – Mercier (1774 – 1801) a fost un contrarevoluționar din Vendeea. care a evadat și a continuat să conspire până când a fost împușcat. Rogmn îl crede un marchitan de-al lui fiindcă *mercier* înseamnă, fin limba franceză, negustor de ață. ace, nasturi etc.

38 *ostașii care scăpuseră de la Berezina* – armatele napoleoniene au suferit mari pierderi, în cursul înfrângerii din Rusia, mai ales cu prilejul retragerii lor peste râul Bere* zi na (afluent al Niprului), în zilele de 26 – 29 noiembrie 1812; soldații care au scăpat erau și ei fi de foame și frig.

39 exped/fu în *Egipt a regelut Ludovic cel Sunt* – a avut loc în 1249 r când regele Franței, Ludovic al IX-lea, zis „cel Sunt”, a pornit o cruciadă împotriva sultanului din Egipt.

40 *regalitatea enei de Orleaa* «– – după «evoluția 4»

MKJO. Care a răsturnat pe Bourtom, burghezia franceză a actes pe tron tin priatș din casa de Orléans, iludo. vic-FUip, *txb în „regele burghez.*

41 *Liopold Robert* - pictor de scene populare; a trăit în Franța între 1794 și 1835.

42 *Paul și Virginie* - personaje *am* roman ai cu aceiași nume a) scriitorakii francez Berrwwdin de Saint-Fierre (1737 - 1814); inintrfeipează iubirea inocența dintre doi adolescenți.

«*faimosul Tartuffe* - personajul din piesa cu același nume (1669) de Moin-e este ud fals cuvios, nu fățarnic care ajunge să domnească în casa naivuhii Orgon, câștigiodu-i încrederea piin prefăcătorie și viclenie.

44 ca *un Laftilte al Provinsului* - adică drept un financiar de vază și cu - suprafață politică; bancherud Jacques Lalfitte (1767 - 1844) era liberal și a jucat an rol activ în răsturnarea Bourboailor și întronarea lui Ludovic-Filip de Orleass.

45 *membru al Congregației* - Congregația era o reuniane de asociații catolice, din - care făceau parte atât membri ai clerului, cât și regalai de vază; având ca șef uipitei - D pe contele d'Axiouis, devenit regele Carol al X-lea, această ligă secretă se bucura de mare influență politică.

46 *defunctul Constituțional 1* - silit să-și întrerupă, apariția din cauza campaniilor lui opoziționiste, ziarul. liberal *Constituționalul* a apărut - un timp, camuflat, cu numele de *Comerțul* (v. nota 30 și *Pescuitorii în apă tulbure*, nota 116).

4 guvernul Villèle a căzut, în urma alegerilor din 1826

— De fapt alegerile la care se referă Balzac au avut loc în noiembrie 1827; Camera fusese dizolvată datorită opoziției față de Congregație și de politica reacționară a guvernului Villèle; la alegeri, guvernul Villèle n-a obținut decât 170 de voturi din 420.

48 *censul legal* - pentru a fi eligibil, în vremea Restaurației, cetățeanul trebuia, conform legii electorale, să aibă proprietăți și venituri mari și să plătească cel puțin 1.000 de franci impozit anual; alegătorii treftmiiu și ei să plătească cel puțin 300 de franci impozit.

4* *minunatul poem intitulat CLARISSE HARLOWE* - romanul social-sentimental al scriitorului englez Saxaue Richardso (1689 - 1761).

50 *constituirea guvernului Martignac* - după o luni de tratative duse io scopul de a menține guvernul VIU - ei e (vezi nota 47), regele Carol al X-lea se văzuse obligat, la 4 ianuarie 1628, să însărcineze cu formarea guvernului pe baronul de Martignac, care se orienta spre liberalism.

5* *atâiu/t de o/de Dupin, Casimir Perier* efe.

— Casimir Perier, bancher și depulat (1777 - 1832) a făcut parte din opoziția liberală în vremea Restaurației; după 1830» Însă. temându-se de acțiunea maselor populare, a condus repre*siunile din timpul domniei lui Ludovic-Filip; avocatul Dupin a trecut și el prin mai multe partide politice.

52 *Coterina* de Medieis - regina Caterina de Medicis (1519 - 1589), solia lui Henric al II-lea al Franței și mama celor trei regi următori» se servea de protestanți pentru a-i domina pe catolici, și de catolici pentru a-i domina pe pe testanți.

53 în /elul *lui Aobespier/e* - Maxim ilien de Robespierre (1758 - 1794), figura cea mai consecvent revoluționară din vremea Revoluției Franceze, își manifesta corectitudinea morală și printr-o ținută extrem de îngrijită. Comparația pe care Balzac o face cu verosul Vinet nu e însă potrivită; ea vădește părtinirea cu care „regalistul” Balzac privea epoca revoluționară.

54 un *orator* de subfiilatea unui *Benjamin Constant* - deputat al opoziției liberale, din 1819, scriitorul Benjamin Constant (1767 - 1830) puna în discursurile sale împotriva ultraregaliștilor mulia vervă și ironie.

55 să joace cupă, Fiindcă știa că în /e/u/ acesta vă poate ieși în mlâmpmare - colonelul nu știa că Sylvie are prin* tre' cărți și cupe, dar Celeste face o glumă, utilizând un joc de cuvinte datorit faptului că în limba franceză, „cupă” se spune coeur. Iar acest din urmă cuvânt mai înseamnă și „inima”.

56 rolul lui Rigaudin din CASA PUSĂ LA LOTERIE de Picard - în Casa pusă la loterie, comedie de Picard și Radeți reprezentată la Paris la sfârșitul lui 1817, personajul Rigaudin pune pe alții să se bată, iar ei stă deoparte.

57 Illinoisii, cherokeesii și mohicanii - triburi de băștinași din America de Nord

5* cu/n strigau șuanii - șuanii, după numele-poreclă al șeful lor, Jean Chouan, erau rebeli regaliști din vestul Franței (au fost înfrânți în 1793 de armatele republicane); ei se recunoșteau printr-un strigăt care îl imita pe cel al bufnitei.

59 privirea femp/Zeru/uj ... de iafă fiind Filip cel Frumos

— Ordinul călugăresc-militar al Templierilor, înființat în anul 1118, stăpânea mari bogății; a fost desființat de regele Filip cel Frumos al Franței (1268 - 1314) printr-un proces care s-a terminat în 1312 cu arderea pe rug a principalelor căpetenii ale ordinului.

60 un irochez - indian dintr-o grupare de triburi din Canada.

61 cerere în refăre - o cerere adresată președintelui tribunalului, care, în caz de urgență, poate da singur o senlință provizorie, care devine imediat executorie.

w termenii medicali ai lui Molière - 7 în comedia Bo/navul închipuit (1673). Molière îi ridiculizează pe medicii profitori, punându-i să folosească o terminologie pretențioasă și fantezistă, greu inteligibilă, jumătate latinească, jumătate franțuzească.

63 in petto - 1. itai., în sine, în ascuns.

w *haruspex* - aici, în înțeles de: medic cu prognosticuri sigure, în stare să prevadă fără greș evoluția unei boli; în antichitate, haruspicij erau nu fel de preoți care pretindeau că ghicesc voința zeilor după măruntaiele animalelor jertfite și după fenomenele extraordinare ale naturii (furtuni, cutremure de pământ etc.)

65 *înainta o cerere prințesei moștenitoare* - prințesa moștenitoare era ducesa de Angoulême, fiica lui Ludovic al XVI-lea și nora lui Carol al X-lea.

66 *expediția împotriva Algerului* - expediția colonialistă împotriva Algeriei, întreprinsă sub pretextul unei insulte aduse de beiful Hussein consulului francez, a început în 1830, sub Carol al X-lea.

67 *dinastia din iulie* - revoluția de la sfârșitul lui iulie 1830 a răsturnat pe Bourboni dar. din pricina intervenției marii burghezii, nu s-a instaurat republica; a fost înscăunată o nouă dinastie, cea a spiței de Orléans, reprezentată prin Ludovic-Filip, care a ocrotit „domnia bancherilor”; domnia lui (1830 - 1848) e cunoscută sub numele de „monarhia din iulie”.

se pa// de France - membru al Camerei aristocratice, care a coexistat cu Camera „reprezentanților” (deputaților) de La 1815 până la 1848; pair-ii erau numiți de rege, nu aleși; demnitatea a fost ereditara până în 1830 și desființată în 1848

69 *cu prilejul răscoalelor* de sub guvernul Casimir Perier

— Între 1831 și 1834 au avut loc răscoale ale proletariatului francez, reprimare violent de ministrul-bancher Casimir Perier, pe care Stendhal l-a numit „un mare și murdar ticălos”; e cunoscută mai ales răscoala țesătorilor din Lyon din noiembrie 1831, care s-a desfășurat sub lozinca: „Vom trăi muncind sau vom muri luptând!” Răscoalele din Lyon au demonstrat că pe arena istoriei apăruse o nouă forță socială, clasa muncitoare, și au exercitat o puternică influență asupra dezvoltării

ulterioare a luptei de eliberare a proletariatului.

70 au *luat cu asalt baricada de la Saint-Merry* - la 6 iunie 1832. un grup de 120 de republicani au apărut cu dârzenie baricada de la biserica Saint-Merry, rezistând timp de douăsprezece ore forțelor guvernamentale, care au folosit tunurile.

71 *Beatrix Cenci... Guido Reni* - Guido Reni. celebru pictor italian (1575 - 1642). a lăsat un portret al Bealricei Cenci, dintr-o bogată familie din Romi, care a fost decapitată din ordinul papei Clement al VIII-lea, fiind acuzată că a contribuit, împreună cu mama și cu fratele său, la asasinarea tatălui ei, om crud și destrăbălut.

PIERRE GRASSOU

— *Pierre Grassou* - a apărut pentru prima oară într-o culegere colectivă (*Babeii*, povestiri de diverși autori) în 1839.

2 *Ptriollas* - Balzac 11 cunoscuse pe ofițerul de artilerie Louic-Nicolas Periouas (1765 - 1859) În familia prietenilor săi Carraud t Periouas îl ajuta la documentarea pentru *Scenele din via/a mililaia*, pe care le avea în planul *Comediei umane*.

3 *Salonul* - expozițiile periodice de arte plastice ale ar* tiștilor în viață au purtat în Franța numele de „saloeane”, deoarece prima dintre ele a avut loc în salonul pătrat al palatului Louvie, în 1667. Până la Revoluția din secolul al XVIII-lea, nu expuneau decât academicienii și profesorii Academiei de pictură și sculptură. Revoluția a deschis larg porțile pentru ud număr mai mare de artiști, iar cea de a doua revoluție burgheză, din 1830, le-a redeschis din nou larg, după perioada de restricții a reîntronărâi Bourbonilor (Restaurația: 1815 - 1830). Fiind mai numeroși, expozanții nu mai expuneau în „salonul pătrat” * ci în galeriile Louvre-ului

— *Delacroix și Ingres* - considerați ca șefi de școli altistice noi, la începutul secolului al XIX-lea, Delacroix și în greș se aflau în centrul discuțiilor. Delacroix Eugene

(1799-1863), în fruntea pictorilor romantici, prin coloritul său îndrăzneț! Ingres Dominique (1780 - 1867), continuator modern al școlii rafaelice, preconiza puritatea liniei și perfecțiunea desenului.

5 *Decamps Alexandre-Gabriel* - (1803 - 1860), pictor francez de scene orientale, puternic colorate.

6 *Sigalon Xavier* - (1788 - 1837), pictor francez specialist în portrete și tablouri cu subiecte istorice și religioase, a avut sarcina să copieze frescele lui Michelangelo din Capela Sixtină.

7 *Gericault*. *Delacroix* - tabloul piciorului francez *Gericault* (1791 - 1824), reprezentând pe naufragiații de pe Medusa (1819), inaugura pictura romantică prin îndrăzneala desenului, strălucirea culorilor și patetismului expresiilor; - *Delacroix* (vezi nota 4) a fost influențat de *Gericault*, și trăsăturile romantice se regăsesc în pânza reprezentând masacrul de la Scio (1824).

— *Deveria* - primul dintre frații *Deveria*, *Achille* (1800-1857), era cunoscut ca desenator; al doilea, *Hugene* (1805-1865), a fost pictor de tablouri cu subiecte istorice.

9 *obeliscul din Luxor* - obeliscul este un monument îngust și înalt, cu baza pătrată, de obicei făcut dintr-o singură piatră; obeliscul din lăta templului egiptean - din Luxor a fost adus la Paris și așezat la Piața Concordiei în 1836.

În *se depărta de șevalet* - nu lucra tablouri mai mari decât cele care pot sta pe șevalet.

11 *Timeo Danaos et dona ierentes* - 1. lat., „Mă tem de greci chiar când aduc daruri. Sunt vorbele rostite de Laocoon în *Eneida* (II, 49) pentru a-l convinge pe troieni să nu primească în cetate calul de lemn adus de greci. Sensul general e: „dușmanii sunt de temut chiar când par binevoitori”.

12 *Lageingeole* - Balzac citează din memorie numele unui personaj (*Laringeole*) din vodevilul lui Scribe, *Ursul și pașo* (reprezentat în 1820); în această comedie, *Laringeole*

este omul de afaceri care propune consilierului pașei, întristat că și-a pierdut ursul alb, un alt urs, al său, care e la fel, numai că e negru.

13 *Tizian Vecell/i* - (1477 - 1576), celebru pictor italian din școala venețiană, cunoscut pentru coloritul bogat și armonios al pânzelor sale

14 *Drolling tatăl* - Drulliog sau Drolling (tatăl) (1752-1817), picior francez de scene de interior? fiul* sus, Michet *Drolling* (1786 - 1851), a pictat scene istorice.

Duval-Lecamus Pierre - (1790 - 1854), pictor, specialist în zugrăvirea scenelor din viața de țoale zilele (pictura „de gen”).

16 *porecla de Fougères* - Fougères este numele unui personaj - pictor din piesa lui Fabre d'Eglantine, *Intriga epistolară*, reprezentată pentru prima oară în 1791.

17 Grassou... *se potrivea cu numele* - în limba franceza, *gras-grasse* înseamnă l (gras (a)), „grăsun (a)”, iar *grassouillet* înseamnă „durduliu”.

18 *Greuze Jean-Baptiste* - (1725 - 1805), a excelat în tablouri care reprezintă scene de familie de la țară, oarecum idealizate.

19 *trimiterea cărților de vizită* - cărțile de vizită se trimiteau celor provocați la duel.

20 *Walter Scott* - (1771 - 1832), printre numeroasele romane istorice ale celebrului romancier englez, mult apreciat de romanticii francezi și prețuit în mod deosebit de Balzac, care-l citează deseori, este și romanul *Anticarul* (1816).

2* *Metzu* - Gabriel Metz (1630 - 1667), pictor olandez, a pictat scene de interior și scene populare.

22 *lecția de anatomie a lui Rembrandt* - celebrul tablou *Lecția de anatomie a doctorului Tulp*, înfățișând câțiva medici strânși în jurul unui cadavru, a fost pictat în 1632 de către cel mai celebru pictor olandez, Rembrandt (1606-1669).

23 *maniera lui Vigneion* - numele de Vignerion pare a

fi confundat cu cel al lui Vignon Pierre-Alexandre (1763-1828), pictor și arhitect francez, care a făcut planurile de transformare ale bisericii Madelaine din Paris.

24 *Duboué Claude-Marie* - (1790 - 1864), portretist francez, a lăsat și două compoziții sentimentale. *Amintiri* și *Regrete*, popularizate prin litografii.

25 Gerard Dow - (1613 - 1675), pictor olandez, elev al lui Rembrandt, cunoscut pentru scenele sale de interior. lucrute cu multă precizie și cu știința clar-obscurului; printre tablourile lui, se numără *Femeie hidropică*. *Bucătăreasa olandeză* etc.

26 *Şuan - Vezi Pierrette*, nota 58.

2? *Dominiquin* - artistul italian Domenico Zampieri, zis

II Domenichino (1581 - 1641), a fost mai ales pictor de tablouri cu subiecte religioase, mitologice și istorice; a culti val și arhitectura, sculptura și muzica.

28 revoluția din Iulie - *Vezi Pierrette*, nota 67.

29 *otium cum dignitate* - /. lat., repaus (răgaz) cu demnitate (cu existența asigurată).

30 *tablouri.*» *highlâte* - I. *enghighlile* = societatea înalta; aici: distinse.

3 t *Institut* - înființat prin Constituția din 1795, așa-numitul Institut al Franței reunește diversele Academii, printre care și cea de arte plastice, care a înlocuit atunci Academia regală de pictură și sculptură și Academia regală de arhitectură.

32 *rozeta Ofițerilor. Legiunii de Onoare* - decorație înființată în 1802. de Napoleon Bonaparte. Legiunea de Onoare are mai multe grade: cavaler, ofițer, comandor etc.? posesorii poartă la butonieră o rozetă sau o panglicuță roșie.

33 *milene* - mănuși de altă dată, care lăsau degetele libere.

34 *Rubens* - (1577 - 1640), celebru pictor flamand, a pictat, împreună cu elevii săi, numeroase tablouri istorice

și alegorice, caracteristice prin abundența formelor și prospetimea culorilor.

35 *Mieris* - Frans Van Mieris (1635 - 1681), pictor olandez, a zugrăvit portrete și scene din viața de toate zilele.

36 *Terburg* - Gerard Terburg - sau Terborch (1608-1681), pictor olandez, a zugrăvit și el scene din viața de toate zilele.

37 *Paul Potter* - (1625 - 1654), pictor olandez, a pictat animale și scene pastorale.

38 *in petto* - Vezi *Pierrette*, nota 63.

39 *Abyssus abyssum* - formula completă din psalmul lui David (XLI, 8) este: *abyssus abyssum invocat* = „prăpastia cheamă prăpastie”, cu sensul de: o greșeală aduce după sine altă greșeală, un păcat atrage pe altul.

40 *Murillo* - (1617 - 1682), celebru pictor spaniol autor de tablouri cu subiecte religioase, dar și populare, ca *Micuț cerșetor*, de la muzeul Luvru.

4 t *bariera Tronului... strada Templului* - cartier locuit de mica burghezie comercială, în vremea lui Balzac; astăzi. Piața Tronului se numește Piața Națiunii.

<2 *răscoala din 12 mai* - la începutul lunii mai 1839, profitând de o criză guvernamentală, o grupare de republicani, condusă de Barbes și Blanqui, a încercat o lovitură de stat ocupând Tribunalul și Primăria din Paris; cu țoală rezistența pe baricade, încercarea n-a reușit; conducătorii republicani au fost arestați; în reprimarea acestei răscoale, a avut un rol și Garda Națională.

43 *Muzeul din Versailles... a comanda... o bătaie* - în aripa de sud a castelului Versailles, se amenaja atunci așa-numita „Galerie a bătăliilor”, și Ludovic-Filip dădea comenzi artiștilor cu faimă, care trebuiau să acopere pereții galeriei cu scene de bătălii celebre. Muzeul Versailles a fost inaugurat în 1837.

UN DEBUT ÎN VIAȚA

1 Un *debut în violă* - a apărut pentru prima oară, ca

for leton, în ziarul *Legislatura*, de la 26 iulie la 4 septembrie 1842, cu titlul *Primejdia mistificărilor*. Balzac s-a gândit și la titlul *Tinerii*.

2 *Laurei* - Laura. Suiville prin căsătorie, sora și conțidenta lui Balzac, îi dădea scriitorului idei pentru romane; ea i-a sugerat subiectul din *Un debu. În viață*, subiect pe care l-a tratat ea însăși într-o nuvelă intitulată *Călătorie în poștalion*.

3 de *îndată ce se ivi omnibuzul* - primele omnibuze au apărut la Paris id ianuarie 1826 (la Naotes și la Bordeaux apăruseră mai devreme).

4 *Cuvier* - Georges Cuvier (1769 - 1832), naturalist francez, paleontolog; pe baza legii subordonării organelor și a corelației formelor, lege descoperită de el. Cuvier putea reconstitui specii dispărute pornind de la câteva oase losile.

5 *La Cave* - pivniță, în limba franceză.

6 *după încheierea păcii* - e vorba de Congresul de la Aix-la-Chapelle (1818, în urma căruia trupele de ocupație au părăsit Eranta, unde domnea acum Bourbonul „restaurat”, Ludovic al XVIII-lea.

7 *auveignat* - originar din provincia Auvergne, situată în centrul Franței; această regiune fiind muntoasă și săracă, roulti dintre locuitorii ei veneau la Paris, sau în alte centre urbane, pentru a-și câștiga existența ca rânđași, grăjdari, coșari etc.

8 *pair de France* - *Vezi Pierretle, nota 68*.

9 *înnobilat sub Francisc I* - Francisc I, rege a) Franței, a domnit între 1515 și 1547. În vremea hii (începutul Renașterii în Franca), burghezia urca pe scară socială, ocupând posturi importante în magistratură, îmbogățindu-se și turzând să pătrundă în rândurile nobilimii. Infiltrațiile acestor vârfuri nu au putut însă opri atacul poporului împotriva feudalismului.

semper melius eris - / lat., „Vei fi mereu mai bun”. I, de la începutul frazei, servește, desigur, așa cuoj arata

Balzac, pentru a completa numele de Serisy.

n *Consiliul celor cinci sate* - prin constituția franceză din 1795, s-a înființat această adunare compusă din 500 de membri, care aveau sarcina să elaboreze legile, aprobate apoi de Consiliul bătrânilor. format din 250 de membri. Cele două adunări, care alcătuiau corpul legislativ al Directoratului, au fost desființate în 1799 prin lovitura de stat a lui Napoleon Bonaparte.

12 *JQ Brumai* - ziua de 9 noiembrie 1788, când Napoleon Bonaparte. Întors din campania dusă în Egipt, a dat lovitura de stat prin care a răsturnat Directoratul.

la *două diterite regate* - după victoria de la Austerlitz (1805), Napoleon devine stăpânul Europei și începe să împartă regate fraților și prietenilor săi: regatul Neapolelui lui Joseph Bonaparte. al Olandei lui Ludovic Bonaparte etc.; el ridică la rangul de regate și o serie de mici principate germane, Hessa, Bavaria, Wurtemberg etc.

14 *20 martie* - la 20 martie 1815, Napoleon, care abdicase și se retrăsese în insula Elba, se întoarce la Paris; el va domni o sută de zile (până la 22 iunie), când, în urma dezastrului de la Waterloo, e definitiv înfrânt.

15 *decorat cu „Lâna de Aur”* - ordinul „Lânii de Aur”, înființat în 1429, este o decorație a monarhiilor spaniole și austriece.

16 *din partidul lui Danton* - Georges-Jacques Danton (1759 - 1794), ministru al justiției în timpul Revoluției Franceze, a trădat revoluția, tratând pe bani cu guvernul englez salvarea regelui, ceea ce i-a adus condamnarea la moarte prin decapitare; partidul lui (gruparea care-l susținea) se numea Partidul Indulgenților.

<7 *ministru de stat* - sub monarhia din secolul al XVIII-lea și sub cea din vremea Restaurației, purtau titlul de miniștri de stat cei chemați de rege să asiste la Consiliul de Miniștri, chiar dacă nu dețineau vreun portofoliu.

1b *Curierul francez* - în timpul Restaurației, ziarul

Curieru/, fondat în 1819, devenit în 1820 *Curierul Irancez*, a fost organul partidului liberal moderat și a dus o campanie împotriva Congregației. (Vezi *Pierrelte*, nota 45.)

19 *La Cerisaie, Beautreillis, Lions* - în traducere: Livada de cireși. Frumoasa boltă de vilă. Lei.

20 pe vremea *Directoratului* - formă de guvernământ care a funcționat în Franța de la 27 octombrie 1795 până la 9 noiembrie 1799. (Vezi și notele 11, 12.)

21 *Madamef mama împăratului* - titlul purtat de Letiția Bonaparte, mama lui Napoleon, după modelul ceremonialului de la Curtea regală, unde ficele sau cumnatele rege* lui erau numite *madame*.

22 *Aspasia* - curtezană din Milet (secolul al V-lea l.e. n), celebră pentru frumusețea și inteligența ei; era înconjurată de filosofi și scriitorii vremii.

2 a nec plus ultra - I. lat., *fără pereche*.

24. *Venture și Bac/e* - Rousseau vorbește de ei în *Contesiuni* (partea 1, cartea 3); amândoi sâni un fel de aventurieri apreciați la un moment dat (1728 - 1730) de tânărul Rousseau; pe primul l-a cunoscut întâmplător, ca muzician amator; cu al doilea a întreprins o escapadă prin Savoia.

25 „*E din vina lui Voltaire; e din vina lui Rousseau*” - acest cântec satiric, foarte popular (e fredonat și de Gavroche în *Mizerabilii*) fusese inspirat de o adresă a Arhiepiscopatului din Paris, care, în 1817, cu prilejul editării operelor complete ale lui Rousseau și Voltaire, semnală? alarmat, acțiunea de „pervertire” a acestor scrieri.

26 *Figaro* - personajul principal din comediile lui Beaumarchais (*Bărbierul din Sevilla* - 1775, *Nunta lui Figaro* - 1784) inf uchișează iscusința și istețimea omului din popor; Figaro glumește tot timpul și-și bate joc de mărginirea și de brutalitatea săpânșilor săi feudali.

27 *părul împletit într-o coadă* pudrofă - moda pieptănăturii cu coadă și cu părul pudrat a fost cunoscută

în secolul al XVIII-lea în Occident; s-a purtat coadă pudrată și la începutul secolului al XIX-lea de către oamenii mai în vârstă.

28 *timpul pace și des pace* - io atelierele, pictorilor francezi din vremea lui Balzac, jocurile de cuvinte erau la mare cinste/ iar Mistigris, după cum se va vedea, e mare meșter în asemenea giumbușlucuri verbale.

29 *egali... ca /râncezii în fața Cartei* - e vorba de *Carta constituțională*, acordată în 1814 de Ludovic al XVIII-lea, regele „restaurat”, care, pentru a-și asigura tronul, a fost obligat să recunoască în parte cuceririle politice ale Revoluției burgheze.

30 Tribuna a *instaurat moda discuțiilor* - caria prevedea existența unui parlament, compus dintr-o cameră a deputaților și una aristocratică, cu pa/r-i numiți de rege. Apăruse deci o tribună parlamentară.

31 *să mă dau drept Étienne* sau *BGranger* - nume ilustre pe vremea Restauratei: Guiâlaume filâenne (1777 - 1845), dramaturg și ziarist (scrisa în ziarul de opoziție *Cons/ituționalul*); Pierre Jean Beranger (1780 - 1857), autor de cântece satirice foarte populare.

32 (*În carbonar* - membru al asociației secrete, cu lădinețe liberale, care s-a format în Italia la începutul secolului al XIX-lea și s-a întins apoi în Franța și în alte țări; „carbonarii** erau numiți astfel fiindcă, la început, se întâlneau pe ascuns în păduri, confundându-se cu cei care veneau să strângă lemne de foc; Asociația carbonarilor a apărut în Franța în 1818, deci era la moda în momentul povestirii.

...unul dintre fiii mareșalului Ney - mareșalul Ney (176—1815), apreciat de Napoleon pentru bravura lui. fusese împușcat sub Restauratie, fiindcă se raliase din nou împăratului, la întoarcerea acestuia din insula Elba; rămași orfani, copiii lui stârniseră interesul publicului.

unui din cei întorși din *Champ-d'Asile* - *Champ-d'Asile* era numele unei colonii fondate. În timpul

Restaurației, pe țărmul golfului Mexic, de către refugiați politici francezi, liberali și bonapartiști; dar terenul fiind revendicat de guvernul spaniol, mulți dintre exilații voluntari s-au întors în Franța.

35 *împăratul Alexandru* - e vorba de Alexandru I, țarul Rusiei (1777 (825), care a contribuit la restaurarea Bourbonilor pe tronul trântei în urma capitulărilor lui Napoleoo

I (1814 - 1815). După cum se știe, prima mare înfriagere a lui Napoleon a avut loc pe pământul Rusiei (1812).

36 Couai/i - Victor Cousin (1792 - 1867), șei al școlii filosofice eclecticice din Franța (încerca să împace raționalismul lui Descartes cu idealismul lui Kant, și II aprecia în mod deosebit pe Hegel); începea alunei să-și facă faimă prin cursurile sale universitare, la care a asistat deseori și Balzac, în anii uceniciei literare.

3? Lord *Byron călătorind* incognito - celebrul poet englez Byron (1788-1824 călătorea mult; a muiit la Missolonghi, unde se dusesese pentru a lua parte la insurecția greacă împotriva dominației turcilor.

de *Ali-poșa de Joaina* - Ali Tebelan (1741 - 1822), tâlhar de drumul mare devenit pașă» s-a tăcut cunoscut pentru cruzimile sale împotriva răsculaților din Tesalia urmărit de sultan, a rezistat 18 luni în fortăreața de la Ianioa, unde a fost până la urmă învins și ucis.

39 *Henric al IV-lea* - Henric al IV-lea, primul rege din dinastia Bourbonuor, a domnit între 1589 și 1610. Moartea. lui e deci departe de a constitui o noutate, la începutul secolului al XIX-lea.

40 *În vânt* - joc de cuvinte: Levant (Asia Mijlocie) se pronunță în franțuzește *ca și le vent* (vântul).

41 În trecut Levant era numit Răsăritul, iar Ponant - Occidentul; joc de cuvinte bazat pe asonanța dintre cele două nume.

4? *vestita campanie din 1813* - campania în care

Napoleon, înfrânt în Rusia cu un an înainte, încearcă cu disperare să restabilească situația; mai câștigă unele bătălii, dar înfrângerea de la Leipzig îl împinge până la urmă pe teritoriul francez, unde e urmărit de trupele coaliției europene și silit să abdice.

43 *lupta de la Hanau* - una din ultimele bătălii câștigate de trupele napoleoniene, în octombrie 1813, împotriva ar* matelor austro-bavareze.

44 *mareșalul Soult* - Nicolas Soult (1769 - 1851), făcut mareșal și duce de Dalmația de către Napoleon (mai ales pentru victoria de la Austerlitz), a fost apoi ministru de război și de externe al lui Ludovic-Filip.

«s tablou! lui Horace Vernet, MASACRUL MAMEWCH LOR - acest tablou expus la salonul din 1819 și anat astăzi la muzeul Luxembourg din Paris, reprezintă celebrul masacru de la Cairo, poruncit de către Mehmet-Ali, viceregele Egiptului, la 1 martie 1811; contrariu datelor istorice, tabloul îl reprezintă pe Mehmet-Ali asistând la masacrul mamelucilor lui Napoleon.

46 *furnizor* - negustor care asigura aprovizionarea trupelor.

47 *prieteni la cataramă*, ca *Bourbonii* - spița Bourbonilor, care deținea tronuri în diverse țări (Franța, Spania, Neapole, Parma), știa, bineînțeles, să păstreze între membrii ei relații foarte strânse, pentru a-și apăra interesele monarhice.

** *Marais, Place Royale și insuli Saint-Louis* - cartiere din Paris, locuite pe atunci, în mare parte, de nobilime.

49 Bercy - la Bercy, comună din apropierea Parisului, ulterior înglobată în capitala Francii, se alia un mare antrepozit de vinuri și rachii.

50 un cal... aiural - calambur bazat pe cuvintele grise care în franceză înseamnă și sur, și cherselit.

51 o *mişcare inimoasă* à la Mural - mareșalul Murat (1767 - 1815), cumnatul lui Napoleon, era celebru pentru

șarjele sale de cavalerie.

52 Mina - Don Francisco Espoz y Mina (1784 - 1836), patriot spaniol, a luptat împotriva invaziei nepoleonice a regelui absolut, Ferdinand al VII-lea, și s-a refugiat în Franța în 1814; în 1820, s-a întors în Spania, pentru a lupta împotriva absolutismului regal și a noii invazii franceze din vremea Restaurației.

w *chiar în acest moment se judecă de către Curtea Pairizor o conspirație* - în această perioadă (1820 - 1822).com* ploturile și conspirațiile antiregaliste se țineau lanț; ele erau organizate de bonapartiști și de liberali (carbonari); cele mai cunoscute sunt; conspirația de la Belfort, cca. 3 generalului Berton și cea a sergenților din La Rochelle.

54 Montesquieu - (1689 - 1755), celebru seriilor francez, autorul Spjnjului *legilor*: (1748), consideră că despotismul e întemeiat pe principiul fricii, în timp ce republica se bazează pe principiul virtuții.

55 *Corpo di Bacco!* - înjurătură italiană; în traducere: „Pe trupul lui Bacchus! *

56 *Listei civile* - suma repartizată regelui, în statele monarhice, pentru cheltuielile sale personale.

17 *Uscocr* - nume dat, în secolul al XVI-lea, sârbilor și bosniacilor care, fugind de ocupația turci, s-au stabilit în Ungaria sau pe teritoriul venețian, unde se înrolau și armatele pregătite împotriva mahomedanilor; isprăvile lor de vitejie au intrat în cântecele populare sârbești.

59 *maraschinul* - lichior de cireșe (din specia numită *marasque*) și miere.

59 *Hobbema. Ruysdael, Claude Lorrain, Poussin* - celebri pictori de peisaje; Meindert Hobbema (1638 - 1709), olandez; Van Ruysdael (1628 - 1682), olandez; Claude Lorrain (1600 - 1682), francez; Nicolas Poussin (1594 - 1665) francez.

w *școlii lui David* - pictorul francez Louis David (1748-1825) preconiza factura clasică a liniilor* pure și a

culorii limpezi.

al *Diatourus* - personaj din comedia *Bolnavul închipuit* (1673) a lui Molière; reprezintă pe medicul ignorant care-și ascunde neștiința înșirind formule grecești și lalin &

62 *primarului și a comisarului de poliție austriac* Venetia și Dalmația se aflau, din 1814. sub stăpânirea Austriei.

O *într-o zi poate va reda Franței Belgia* - Belgia a făcut parte din imperiul Francilor până în secolul al IX-lea; monarhia franceză (mea să recupereze această țară; Belgia a devenit independentă în 1830.

M un om *celebru... Andrieux... sau... Royer-Collard* - poet. autor dramalic și om politic, François Andrieux (17591833) a jucat un rol important în timpul consulatului lui Napoleon Bonaparte, iar în 1829 a devenit secretar perpetuu al Academiei Franceze; Pierre Paul Royer-Collard (17631845), filosof și om politic, a fost șeful „doctrinarilor”, adică/i al celor care susțineau monarhia constituțională, de un liberalism moderat; în 1824 a fost președintele Camerei deputaților.

65 *universi/ale* - în loc de „plictiseala s-a născut cândva din uniformitate”.

66 *doctorul Alibert* - doctorul Alibert (1766 - 1837) era medicul Curții regale \$ a lăsat un *Tratat complet despre bolile de piele*.

67. *degetului lui tămăduitor* - după o credință scornită în vechime de regii Franței, ei aveau darul de a vindeca pe bolnavii de scrolule dacă îi atingeau cu degetul în ziua încoronării...

Arnolphe din comedia /ui Moliere - în comedia lui Molière *Școala icmeilor* (1662), Arnolphe, care a cîscut-o pe tînăra Agnes departe de lume pentru a avea o nevastă ere -, dincioasă, e convins de naivitatea ei dar Agnes, deși mult n-ai tînără decât „protectorul” ei, îndemnată de glasul inimii, se pricepe să-l înșele.

69 *să-i papi din seu* – în loc de „să-i Iaci un rău”.

? *o să vă crocheze* – joc de cuvinte: *croquer* înseamnă în franțuzește a mânca pe cineva de frumos ce e. dar și a face o schiță pentru un tablou.

71 *legea maximului* – lege votată în timpul Revoluției (la 29. septembrie 1793), prin care erau fixate prețuri maxime la principalele articole de consum, cu scopul de a combate specula.

?? *Geronfi* – Geronte era numele dat personajelor de bătrâni avari, dai creduli, din vechea comedie franceză (de la cuvântul grec *geidn* – bătrân) i personajul apare și în come* diile lui Molière.

73 *Turcarești* – Turcaret este un personaj central al co* mediei cu același nume a lui Lesage (1709): un lacheu par* venit pe care-l înșală ușor o ceată de aventurieri.

u chestiunea refuzului de înmormântare cu ceremonial – În timpul Restaurației, biserica catolică reluase obiceiul de a refuza ceremonialul de înmormântare celor ale căror opinii și fel de viață nu-i conveneau (cum făcuse Molière); opoziția liberală protesta împotriva acestui abuz prin ziarul *Constituționalul*.

75 *spre Piron „spre Vade și C0114* – Aloxis Piron (1689-1773) a fost foarte cunoscut ca autor de epigrame, comedii și cântece „de chef” [Jean-Joseph Vade (1720 – 1757) era autor de comedii și de cântece ușoare, burlești; Charles Colle (1709 – 1783) a fost unul dintre cei mai cunoscuți autori de șansonete din secolul al XVIII-lea; a scris și comedii.

* *marele preot al religiei Liseitei* – Lisette este, în șansonetele lui Beranger, femeia pariziană de condiție modestă, veselă și inimoasă.

77 *a cânta MERE GODICHON* – a face pe prostul; *godichon*, în franceza populară, stângaci, naiv, nerod.

70 *brânza de Gruyère* – în vremea aceea. În Franța, cina (*le diner*) era masa principală a zilei; ea se lua pe la mijlocul după-amiezii, nu seara, ca acum; gruyere este

numele francez al șvaiterului.

79 a/tui *fatal* 1792 - este anul când Revoluția Franceză cunoaște cele mai mari greutăți: încercări contrarevoluționare în interior, război în exterior, datorită trădării familiei re -, gale; situația va fi salvată prin elanul patriotic al maselor populare (în perioada aceasta e compusă și se răspândește *Maisilieza*), și prin acțiunea lor împotriva regelui trădător.

Talma în *BRITANICUS* - vestitul actor tragic mai era încă în viață. Talma, născut în 1763, moare în 1826; el excela în rolurile din tragediile clasice istorice, ca *Britanicul* a lui Racine.

a inter *pocula* - *I. lat.*, la un pahar de vin.

82 *cei doi pepeni... pateurile cu „fus romanitm”* - pepenii (galbeni) se mănâncă în Franța la începutul mesei (fără zahăr); *fus romanum* înseamnă, în limba latină, „drept roman”; în limba franceză, *fus* înseamnă „sos”.

*3 in corpore - *I. lat.*, împreună, cu toții.

64 *Item* - termen latin întrebuințat în inventarele judecătorești; înseamnă „în afară de aceasta”.

85 *zeița Themis* - este în mitologia antică zeița justiției; a se dedica ei înseamnă, deci, a studia științele juridice, a se consacra avocaturii.

86 „*Rocher de Conca/e*” - unul dintre cele mai mari restaurante pariziene.

67 *seniorii din vremea Regentei* - perioada din istoria Franței cunoscută sub numele de Regență este cea care cuprinde anii 1715 - 1723, în timpul minorității viitorului Ludovic al XV-lea. Regentul, Filip de Orléans, înconjurat de aristocrații vremii, ducea o viață de chefuri și orgii.

Very well - foarte bine, în limba engleză.

w *Marest... Pont ins* - joc de cuvinte asupra numelui Marest, care se pronunța la fel cu *marți*» - baltă, mlaștină. *Lea marais ponuas* este numele dat câmpiei mlaștinoase din jurul Romei (deci aluzie și la dreptul roman).

— *Ministerului Public* - adică în cadrul Parchetului, al

Procuraturii.

91 *Ai să tragi la sorți* - recrutarea se făcea prin tragere la sorți.

92 *om în loc* - vezi Werrefe, nota 11.

93 *Fiica lui Iacob al II-lea, care s-a urcat pe tronul tatălui ei* - în urma revoluției burgheze de la 1688, regele Iacob al II-lea al Angliei a fost nevoit să fugă în Franța; pe tron a fost adus Wilhelm de Oranla, care era însurat cu fata lui Iacob al II-lea, și care a acceptat *Declarația drepturilor*, votată de Parlament.

94 1830 - este anul când Carol al X-lea, ultimul rege din dinastia Bourbonilor, este răsturnat prin revoluția maselor pariziene, ceea ce pune definitiv capăt regimului feudal (care încercase să reînvie prin Restaurație), și deschide drum liber de dezvoltare marii burghezii.

95 *ospăț de Ballhazar* - ospăț copios și zgomotos, ca cele ale lui Balthazar, ultimul rege al Babilonului, secolul al VI-lea î.e.n.

96 *Inter pocula aurea restaurant! qui vuigo dicitur „Rupes Cancali”* - (într-o latinească aproximativă) între cupele aurite ale restaurantului numit în mod obișnuit S/încă de la Cancale

97 *Pitt și Dundas* - oameni politici englezi, cunoscuți ca buni prieteni; Henry Dundas (1741 - 1811) a fost, în cabinetul celebrului Pitt, ministru de interne (1791) și ministru de externe (1794); William Pitt (1759 - 1806) a organizat coalițiile europene împotriva Franței revoluționare și a lui Napoleon; a murit disperat de victoriile napoleoniene de la Ulm și Austerlitz.

98 un *adevărat palat al Armidei* - în poemul lui Torquatto Tasso (1544 - 1595), *Ierusalimul liberat*. Armida îl retine pe Rinaldo de la îndatoririle lui de cruciat în atrăgătorul palai înconjurat de grădini fantastice în care locuiește; „palatul Armidei” a ajuns să însemne „loc de delicii”.

O melodramă... *FAMILIA D'ANQLADE* - Familia

d'Anglade sau *Fur/u/*, o melodramă în 3 acte, care evoca un proces celebru, a fost reprezentată pentru prima oară la Paris, la 11 ianuarie 1816.

să danseze în *Tritoni* - Tritonul, interval muzical des întrebuințat în muzica modernă, era considerat inadmisibil în muzica veche.

vor dansa pași de zefir - dans care se execută stând pe un picior și legându-l pe celălalt.

I°2 *Lalayette... amatorul pasionat pentru cea mai bună republică* - aluzie, probabil, la admirația pe care generalul La Fayette (1757 - 1834), aristocrat câștigat de ideile iluministilor, **b** avea față de tânăra republică americană, pentru independența căreia și luptase.

103 *cu prilejul primei expediții ordonate de prințul regal în Africa, încăierarea de pe râul Mac/a* - acțiunea colonia listă a Franței împotriva Algeriei a început în 1830; la 28 iunie 1835 o armată franceză a fost surprinsă de trupele arabe, comandate de Abd-el-Kader, pe malulului Mac! 3.

hm victimele atentatului lui Fieschi - corsăcanul Joseph Fieschi a pus la cale un atentat cu explozibile împotriva lui Ludovic-Filip; mașina infernală a explodat la 28 iulie 1835. În momentul când regele trecea pe bulevardul Temple; au fost răniți câțiva ofițeri din suita regală și mai mulți trecători; a fost rănit chiar Fieschi, autorul atentatului, care a putut fi astfel arestat

105 „/ Hironde//e de fO/se „- L în, „Rândunica ținutului Oise”.

106 Revoluția din Iulie - *Vezi Pierretle nota 67.*

107 *vestitul centrist* - burghezia înstărită era reprezentată prin deputați „centriști”, care făceau politica regimului numit „monarhia din iulie” (1830 - 1849).

PESCUITORII ÎN APA TULBURE

1 *Pescuitorii în apă tulbure* - prima parte a romanului a apărut mai întâi ca foileton în ziarul *La Presse*, de la 24 februarie la 4 martie 1841, sub titlul de *Cei doi frați*; partea

a doua a urmat de la 27 octombrie la 19 noiembrie 1842 purtând titlul de o gospodărie de *buricic în provincie*.

2 *Charles Nodier* - scriitorul Charles Nodier (1780-1844, id casa căruia se adunau romanticii de seamă alcătuind cenaclul cel mai cunoscut al școlii romantice, a susținut candidatura la Academie a lui Balzac, la sfârșitul anului 1843 (fără succes, de allfel).

* *apel la catolicism... spre a purifica mulțimile* - după cum se știe, Balzac nu avea opinii politice progresiste neputând vedea rolul istoric al proletariatului, dar dându-și seama cât de odioasă este societatea bazală pe puterea banului, Balzac se întorcea în mod utopic spre trecut, idealrând forța morală a catolicismului și a regalității restaurate.

1.

* *cele patru sisteme politice, deosebi/e* - cele patru sisteme la care se referă Balzac sunt; Republica (1792 - 1795). Directoratul (1795 - 1799), Consulatul (1799 - 1804) și Imperiul (sub Napoleon I) (1804 - 1814).

s. bu/uirj *naționale: altă lină de aur!* - naționalizarea averilor bisericii a avut loc la 2 noiembrie 1789; aceste - bunuri, devenite naționale, au fost ulterior vândute la licitație, constituind o sursă de îmbogățire pentru burghezia franceză din orașe și sale.

6 *Adunarea națională... locțiitorii de delegați* - reprezentanții „stării a treia” convocați la Statele Generale (adunare consultativă a regelui) s-au proclamat Adunare Națională la 17 iunie 1789, considerând că reprezintă nouăzeci la sută din națiune; la 9 iulie, a căpătat puteri de Constituantă; locțiitorii de delegați erau funcționari subordonați administratorilor de provincii, devenite ulterior departamente (județe).

decadă - proclamată în 1792, republica franceză a luat o serie de măsuri administrative, printre care și reforma calendarului; după calendarul republican, lunile - care purtau nume evocatoare („germinai”, „brumar”, etc.)

erau împărțite du în săptămâni, ci în câte trei decade.

9 *Robespierre... Fouquier-Tinville* - Robespierre (1751-1794) era șeful grupării celei mai consecvent revoluționare; a fost obligat să ia măsuri drastice pentru a salva Revoluția atacată dinăuntru și din afară; în perioada așa-zisă a Teroare! (1793), Fouquier-Tinville (1748 - 1795) a fost. acuzator public pe lângă tribunalul revoluționar.

9 *cele care asistau, împletind, la ședințele de la clubul Jacobinilor* - la clubul Jacobinilor se adunau militanții cei mai consecvenți ai Revoluției franceze; adunările aveau loc într-o veche mănăstire din Paris a călugărilor iacobini (de unde și numele clubului); fiind foarte însuflețite, aceste adunări atrăgeau mult public; multe femei din popor veneau să asiste la ele fără să lase din mână lucrul (li se spunea: tricotezele).

1° *Roiand, ministrul de interne* - Rotând de la Platiere (1734 - 1793) făcea parte din gruparea de dreapta a adunărilor revoluționare (girondinii); a fost ministru de interne în 1792.

11 *membru al Convenției* - membru al adunării din timpul Revoluției Franceze numite Convenția; Convenția națională a fost constituită prin vot universal, dar nu lipsit de restricții, pentru a consolida revoluția; ea a funcționat de la

20 septembrie 1792 până la 26 octombrie 1795; este adunarea care a proclamat republica.

12 *André de Chenier* - poetul André Chenier (1762-1794) a fost ghilotinat pentru legăturile sale cu contrarevoluția.

13 *Cesar Birotteau* - în romanul lui Balzac cu acest titlu, parfumierul Cesar Birotteau este instalat pe strada Saint-Honoré, în cartierul negoțului parizian de lux. Faptul că Balzac îl pomenește pe Cesar Birotteau ca pe un „vestit negustor de parfumuri” e un exemplu de felul cum scriitorul își însuflețea personajele, gândindu-se apoi la ele

ca la ființe care ar fi trăit aieva.

h în *timpul Consulatului* - Consulatul este forma de guvernământ a Franței de la 9 noiembrie 1799 până la 18 mai 1804? cei trei consuli provizorii au cedat pasul în 1802 lui

Napoleon Bonaparte, devenit consul pe viață și apoi (în 1804) Împărat (**v.** și nota 41).

15 *șei de diviziune* - titlul corespunde celui de director în minister.

r *palatul* Tuiteries - început la 1564 **\$1** construit în decurs de mulți ani palatul Taileries, reședință regală, a fost mai puțin locuit de regii Franței decât palatul de U Versailles; după revoluție, însă, el a devenit reședință a diverșilor regi și împărați care s-au succedat până la proclamarea Republicii a M-a (**1870**); a fost distrus în timpul luptelor Comunei din Paris (**1671**).

17 *înainte de plecarea împăratului spre Spania* - întâlnind o rezistență puternică din partea poporului spaniol, a cărui țară încercase s-o ocupe, Napoleon a luat personal comanda și a intrat în Spania; Madridul a fost ocupat la

4 decembrie ***803**.

w *obrsul pe care mitologia ni ta semnait prin butoiul Ocneidetor* - în mitologia greacă, Danaidele (cele cincizeci de fiice ale regelui Danaos) sunt condamnate să umple cu apă un butoi fără fund, drept pedeapsă pentru faptul că și-au ucis soții în noaptea nunții.

19 *cardinalul Mazur în* - italian de origine, cardinalul Mazarin (**1602 - 1661**) a fost prim-ministru al lui Ludovic al XIII-lea și al lui Ludovic al XIV-lea; înainte de a muri, în 1661, a fondat colegiul numit „al celor patru națiuni”, pentru educarea unor tineri aristocrați de naționalități diferite. lăsând moștenire acestui colegiu biblioteca sa; din 1806, clădirea adăpostește Institutul Franței (toate Academiiile).

20 *bursier al guvernului la Roma* - cei mai buni elevi

ai școlii de Belle-Arte erau trimiși ca bursieri la Roma, pentru a-și desăvârși pregătirea artistică.

21 un covor Aubusson - v. nota 28 la *Pierrette*.

22 *Justum et tenacem* - abreviere a unui vers din Ho*rațiu (*Ode*, III, 3), care sună, în traducere: „pe omul drept și dârz (*justum et fenacem*) în hotărârile sale, ruinele lumii l-ar lovi fără să-l clinească”.

23... acea însușire de a nu se lăsa corupt cu bani, însușire care li se recunoaște multora dintre oamenii folosiți în *timpul Republicii* - deși, oficial, regalist, Balzac recunoaște deseori, în romanele sale, valoarea morală a republicanilor, pentru care nutrește o stima mai mare decât pentru aristocrați; este, cum a spus Engels, „unul din cele mai mari triumfuri ale realismului și... una din cele mai minunate trăsături ale bătrânului Balzac” (K. Marx-H. Engels: *Despre artă și literatură*, E.P.L.P. - 1953, pag. 138).

— *A portretul Împăratului... lucrat de Vernet* - familia Vernet a fost o familie de pictori francezi din care ultimii, Carie Vernet (1758 - 1835) și Horace Vernet (1789-1862), au pictat bătălii și scene militare.

25 *statuie... dobontă în 1914 de pe coloana pe care o împodobeau atât de frumos* - la întoarcerea regilor Bourbonni, statuia lui Napoleon, înfățișând pe împărat în costum roman, a fost doborâtă din virlul coloanei Vendôme, unde se afla, iar din bronzul ei a fost turnată o statuie a lui Henric al IV-lea; coloana Vendôme fusese ridicată sub Napoleon și acoperită cu bronzul a o mie două sute de tunuri capturate în 1805.

2 ti *Chaudet* - Antoine-Deniș Chaudet (1763 - 1810), sculptor și pictor francez, autorul statuii lui Napoleon de pe coloana Vendôme.

2* *la Institut. La Salon* - Academia de Arte frumoase este una, din cele cinci care formează Institutul Franței; prin Salon se înțelege, în Franța „expoziția anuală de pic*, tură (v. și *Pierre Grassou*, notele 3 și 31).

Giotto, Rapția ei, Tizian, Rubens, Murând - Angiolotto di, Bondone, zis Giotto (1266 - 1336) este piciorul florentin care aduce, în pictura convențională și rigidă a evu» lui mediu, mișcare și expresivitate, anunțând Renașterea. Pentru Tizian, Rubens, Murillo, v. *Pierre Grassou* aptele 13;

34 și 40.

29 *regele Romei* - dorind să întemeieze o dinastie și neavând moștenitor, Napoleon, ajuns împărat, și-a repudiat soția, Joséphine de Beauharnais, și s-a căsătorit, în 1810, cu Maria-Luiza, fiica împăratului Austriei, care i-a născut un băiat; acest băiat a purtat titlul de regele Romei „apoi, după căderea lui Napoleon (1814), de duce de Refehstadt.

30 *Regnault* - Jean-Baptiste Regnault (1754 - 1829) a fost pictor de scene istorice.

31 *independența* - ia jocul numii Boston, există așa - n urni la „independență mică” (șase levate) și „independență mare” (opt levate).

32 *înțelepții Greciei* - șapte filosofi din Eladar printre care Tales din Milet și Solon, erau denumiți „cei șapte înțelepți”.

33 *nenorocirile hiirângerii de la Moscova* - amezi de succesele lui militare, Napoleon a atacat Rusia la 24 iunie 1812; în toamnă era înfrânt, deși intrase în Moscova, o Moscovă dinadins pustiita de locuitorii ei și în care trupele franceze nu s-au putut menține; retragerea armatei imperiale, la începutul iernii 1812. s-a soldat cu pierderi imense; de aci avea să înceapă prăbușirea lui Napoleon.

34 *bătălia de* ia Fere-Chan\penoise* - în această localitate din departamentul Marnei a avut loc o bătălie între armatele napoleoniene și coaliția europeană, ia 25 martie 1814.

35 *Montereau* - în aceeași campanie, ținând piept coaliției europene, trupele napoleoniene au repurtat la Montereau o victorie.

36 *despărțirii lui Napoleon de armată la*

Fontainebleau - la Fontainebleau, lângă Paris, la 4 aprilie 1814, Napoleon și-a semnal abdicarea și, înainte de a pleca în insula Elba, și-a luat rămas bun de la ofițerii și soldații adunați în curtea castelului; scena a rămas pentru bonapartiști ca o amintire mișcătoare.

37 *clasa de retorică* - ultima clasă din liceul francez în care numerotarea se face în ordine descrescătoare (de la 6 spre 1).

38 Gros - Antoine-Jean Gros (1771 - 1835), a fost și el un picior de bătălie.

39 20 martie - *v. L/n* debut în viață, *nota 14*.

40 *lupta de la Waterloo* - la Waterloo, în Belgia, a fost înfrântă armata lui Napoleon, la 18 iunie 1815, de către armatele europene coalizate.

41 *mareșalul Davout la Saint-Denis* - Louis-Nicolas Davout - (1770 - 1823), militar francez capabil, a fost făcut

reșat de Napoleon; în timpul celor „o sută de zile”, la întoarcerea lui Napoleon din insula Elba, a fost ministru de război; Bourbonii l-au acceptat totuși, făcându-l *pair id rei* *ai mala de pe Loire* - după înfrângerea de la Waterloo și a doua ocupare a Parisului, trupele franceze au fost retrase pe malul Loirei și apoi fu 1 august 1815) demobilizate.

tt bonapartiști... de *ia cafeneaua* Lemblin, adevărată *Beotie constituțională* - cafeneaua Lemblin, vestită prin 1814.

era frecventată dimineața de artiști și de savanți, iar seara de ofițeri din fosta armată a lui Napoleon; ofițerii regaliști veneau anume să caute cearta bonapartiștilor; Balzac.

de opinii regaliste, numește cafeneaua „Beotie a celor cu opinii liberale* (beotienii aveau reputația de a fi greoi la minte) pentru a-și arăta disprețul.

44! *iunie 1815* - întors la tron și pentru a și-l

consolida, Napoleon acordase un A. et Adicional - mai liberal - constituțiilor imperiale; o solemnitate importantă a avut loc la 1 iunie 1815 pentru proclamarea rezultatelor votului național cerut de Napoleon în legătură cu Actul Adicional Napoleon a prezidat solemnitatea în costum imperial, a; irat credință Constituțiilor, a pronunțat un discurs și a împărțit insigne militare (vulturi) armatei care trebuia să plece spre frontiera de nord (Waterloo).

45 *Partidul constituțional... Chartei constituționale* - partidul constituțional era cel care preconiza aplicarea întocmai a Chartei constituționale, „acordate” de Ludovic al XVIII le-a în 1814, cu prilejul „reslaurării” sale; regele fusese obligat, de fapt, să recunoască burgheziei franceze câteva din cuceririle revoluției, dar căuta, ulterior, să! e nesocotească.

46... francezul e prea mândru de Coloana sa ca să se ducă să se încoloneze într-attă *parte - joc de cuvinte în legătură cu coloana Vendoe* (v. nota 25).

47 *generalul Lallemand... Champ-d'Asile* - p. „Champd Asile”, v. nota 34 *la un debut în viață*; generalul Lallemand (1777 - 1823) nu a ajuns la Champ-d'Asile: s-a oprit la Filadelfia unde s-a însurat cu fiica unui negustor bogat

«Îl bătea atunci gândul să declare război clasicilor- prin culoarea și mișcarea din tablourile sale, pictorul Gros (v. nota 38) se depărta de pictura statică și cu culori șterse a clasicilor și anunța stihii tumultuos, romantic, ilustrat mat târziu de Géricault și de Delacroix.

4» Gerard - pictor de scene istorice, François Geraâd (1770 - 1837) este, printre altele, autorul celebrei „bătălii de la Austerlitz”.

50 Texas - statul Texas a făcut mai întâi parte din Republica Mexic, de care s-a despărțit în 1835 - 1836, rămânând independent până în 1845, când a fost Anexat de Statele Unite.

5» *prietenii de la cenaclu* - acest cenaclu, în care

apar personaje istorice finichel Chrestien), personaje balzaciene (Bianchon), ba chiar Balzac însuși sub numele d'Arthez, e descris pe larg în romanul *Iluzii pierdute*.

52 *doi gologani... pe Poni des Aris* - conform vechiloi obiceiuri, trebuia să plătești ca să treci pe anumite poduri, chiar la Paris.

53 *Palais Royal* - sub acest nume era cunoscut gropul de clădiri din jurul unei grădini, clădiri în care funcționau cele mai vestite tripouri, unde erau cafenele și restaurante celebre; locul se numea astfel fiindcă fusese, la un moment dat, reședință a unor prinți de viță regală; pe vremea hii Balzac, localurile de la Palais Royal erau cât se poate de rău famete.

54 *printre cei ultra* - ultraregaliștii sau *les ultras* - constituiau partidul cel mai reacționar din vremea Restaurației; nu-l aprobau nici pe rege, când acesta, sub presiunea maselor, lua măsuri mai liberale; bonapartiștii se în tuneau cu liberalii în opoziția lor față de ultraregaliști.

55 Ves/r/s - Auguste Vestris (1760 - 1842) a fost un dansator celebru, dintr-o familie de dansatori de origine ita> liană; era numit dumnezeul dansului și a dansat pe scena Operei din Paris până la vârsta de șaizeci și șase de ani.

56 *Coloquinte* - colocbinta este un soi de dovleac.

57 *bietul colonel Chabert la Eylau* - Balzac introduce din nou, ca personaj real, un personaj din romanele sale, erou) principal al romanului *Colonelul Chabert*.

Ib *buiuiio de la Aloninuruil* - tot în regiunea Marnei, la Montmira<l, a avut loc, la 11 - 12 februarie 1814, o bătălie în care trupele napoleoniene, rezistând invaziei aliaților, a învins o parte din armatele coalizate.

9 *Chomp d'Asile... soldatplugat* - situația tristă a foștilor soldați ai lui Napoleon deveniți agricultori la Champd Asile a fost înfățișată prin vodeviluri și reproduceri după un tablou al pictorului Horace Vernet.

w Foy, Manuel. *Laâlitte* - șefi ai opoziției liberale în

tunpul Restaurației; generalul Maximilien-Sébastien Foy (1775 - 1825) luptase în armatele revoluționare și în cele napoleoniene, iar din 1819 era deputat al stângii; Jacques Anloine Manuci (1775 - 1827, militar sub revoluție, apoi avocat, se număra printre liberalii-republicani cei mai avansați; Jacques Lallilte, guvernator al Băncii Franței în 1814, era și el, din 1816. deputat al opoziției.

ducele de Berry tocmai fusese asasinat - ducele de Berry. moștenitorul tronului, a fost asasinat în seara de 13 februarie 1820; ca urmare, guvernul Decazes a fost acuzat de cercurile de dreapta de prea mult liberalism și obligat să demisioneze

62 *lovitura care i se dădu atunci presei de către domnul Decazes* - nu Decazes, demisionat (v. nota precedentă). a dat presei lovitura despre care e vorba, *ti* succesorul său, ducele de Richelieu; acesta a propus o lege care suspenda pe cinci ani reformele liberale obținute în 1819, restabilea cenzura și reintroducea obligația unei autorizații pentru ziarele și periodicele cu caracter politic.

Leon Gozlan - om de litere cu vază în vremea sa, Leon Gozlan (1803 - 1866) a fost ziarist și autor de romane, nuvele, piese de teatru; cu un an înainte de a muri, a scris o carte de amintiri despre Balzac.

64 *acea adâncă și serioasă cultură pe care... tolra oamenii de talent s-au străduit s-o capete între douăzeci și treizeci de ani* - este și cazul lui Ba) 2 ac; la vÂTăta de care vorbește, îndurând lipsuri într-o mansardă din Paris, tânărul Balzac citea cu nesaț opere științifice și literare, frecventa regulat cilsuri de filosofie și de istorie.

65 - *învățăturile cabalei* - în sens de: combinații întocmite de inițiați ai unei doctrine. misterioase; cuvântul e de origine ebraică (Kabbalah = tradiție) - și înseamnă: interpretarea Scripturii după o tradiție transmisă inițiaților de la o generație la alta.

t66. *Géricault* - Theodore Géricault (-179 i-1824) este promotorul stilului romantic, caracterizat prin mișcare și

culoare, în pictura franceză.

67 *Rossini* - compozitorul italian Geoachino Rossini (1792 - 1868), autor fecund de opere cu caracter romantic (*fbărbierul din Sevilla*, *Wilhelm Tell*, etc.) era foarte prețuit în vremea lui Balzac; Balzac însuși era un mare admirator al Lui Rossini.

be Wer//ei *Scott* - scriitorul englez Walter Scott (1771 - 1832), autor de romane istorice evocatoare și pitorești, a fost unul dintre modelele scriitorilor francezi romantici; Balzac îl admira foarte mult, dar l-a depășit trecând la realism critic.

la Italiani. - la teatrul unde jucau trupe italiene de actori sau de cântăreți; întemeiat în secolul al XVII-lea, a funcționat până în 1878

70 Coralie... Lucien de Rubempré - *personaje balzacienne din romanul Iluzii pierdute*.

Robert Macaire - personaj din melodrama *Cârciuma din Adrels*, tipul bandilului îndrăzneț și fanfaron.

O *petrecere de Sardanapal* - rege legendar, considerat ca ultim descendent al Semiramidei, Sardanapal e întruchiparea destrăbălării și a exceselor; în vremea lui Balzac, figjura acestui prinț oriental a fost evocată de artiștii romantici: Delacroix a pictat *Moartea lui Sardanapal* (1828) după ce Byron scrisese drama *Sardanapal* (1821).

73 *beat... ca un templier* - călugării din ordinul militar al Templierilor, fundat în 1118, se îmbogățiseră enorm cu prilejul Cruciadelor; deveniți bancheri ai papei și ai multor prinți, duceau o viață de huzur.

74 *cavalerul Bayard* - căpetenie de oști de o mare vitejie, cavalerul Bayard (1473 - 1524) a devenit popular prin faptele sale de arme și prin cinstea lui exemplară; 1 să spus, din aceste motive, „cavalerul fără teamă și prihană”.

75 „*Au pere de tamiite*” - în traducere: „La capul fa. miliei”.

ploșnițele. /lui Ludovic al XW/f-lea aou ciuboțica

cucului a /ui *Napoleon* - ironia constă mi ouam io deniaurnea insignelor, ci și în interveitirea lor: de fapt. Ludo* vie al XVIII-lea. ca toți regii din dinastia Bourbon. avea pe drapel o floare - crinul, iar Napoleon, o insectă - albina.

r? ler/ianbo - UH - trei numere. toate câștigătoare; două numere ieșite împreună la loterie.

*9 7 n a; unu/ *Crăciunului*... să *cumpere* ceva *dulciuri* pentru *revelion* - În Franța se numește revelion și petrecerea din seara dinaintea Crăciunului.

w văduva unai comandant de șuanr - v. Pterreffe, nota 58.

Ponchard în *La Dôme blanche* - tenorul Jean-Frederrc-Auguste Ponchaid (1789 - 1866) a debutat la Opera comica în 1812: era celebru pentru naturalul și simplitatea cu care) uca opera comică *la dame* blanciie (Doamna albă) de Boieldieu, pe textul lui Scribe care utiliza o legendă, sco. liană tratată de Walter Scott, a fost reprezentată pentru prima oară în 1825.

să *fie transportat la Capucini* - Capucinii erau. călugării catolici din cina! sfântului Francisc; îndeplineau uneori sarcini ca: stingerea incendiilor, îngrijirea bolnavilor etc.

e2 Sainte-Pârine - *vezi nota 9 la Pierrette*.

3 *Calâot, Hogarth, Muiillo, Charlet, Raftet, Gavarni, Me/sson/ei* - pictori și desenatori care au reprezentat mizeria poporului, copii și țărani în zdrențe, soldați istoviți etc.; ultimii patru au fost contemporanii lui Balzac; Jacques Calâot a trăit între 1592 și 1635; pictorul englez Hogarth între 1697 și 1764; pictorul spaniol Murrillo între 1617 și 1682

84 aș *avea nevoie de autorizația lui* - considerată ca permanentă minoră, femeia nu avea, în vremea lui Balzac

— Și a continuat să nu aibă nici în secolul următor, în Franța - dreptul de a încheia tranzacții fără autorizația soțului

M *proces de captalie* - celor care obțineau prin mijloace perfide o moștenire sau o donație, păgubind pe cei în drept, li se putea intenta un proces care să dezvăluie Intenția de a capta bunuri și să ducă la anularea donației sau a moștenirii.

as *Dacă n-ar fi fost aliații.*» Agathe Bridau se referă la coaliția, armatelor regale, europene care: l-au înfrânt pe Napoleon și i-au readus la tron pe Bourboni.

** *împăratul Probus* un Noe ai. *galilor* - Probus, împărat roman (276—282). a pus să i se replanteze în Galia vița de vie; care fusese distrasă din ordinul Împăratului Domițian.

M *Rigord* - cronicar francez, Rigord (1145 - 1210) a pa* vestit în latinește viața lui Filip al. II-lea.

B9 *cultul druidte* - druzii erau preoții vechilor gali; cuv tul: draidic. se desfășura în aer liber, prin păduri.

w an *templu închinat lui Isis* - tonal lui Balzac arată că nu ia înserios etimologia fantezistă a orașului Issou* dun Isth era o zeiță din mitologia egipteană.

51 *Is-sous Dun* - în limba franceză: „Is-sub-Dun” (Is* subdeal).

e2 *Richard Jnimă-de-Leu* - Richard I, zis Inimă-de-Leu, rege al Angliei între 1189 și 1199 a purtat, în adevăr, război pe pământu'! Franței, unde a și murit.

93 *condottieri pe care Henri ai If-lea îi opuse fiului sau Richardr pe atunci conte de Poitou* - Henric al II-lea (1133 - 1189) a inaugurat, ca rege al Angliei, dinastia pe jumătate franceză fanglo-angevină); era născut în Franța și căsătorit cu văduva unui rege francez; a domnit impunându-și cu violență: autoritatea; către sfârșitul vieții, a trebuit să lupte împotriva propriilor lui fii, Henric și Ric & ard, susținuți de Filip-August, regele Franței.

94 *istoria Acvitaniei, care n-a fost scrisă de benedictini* - Acvitania constituia partea de sud-vest a vechii Galii, iar mai târziu a fost regat independent; călugării benedictini drau cunoscuți în evul mediu pentru

erudiția lor.

— 9S *răzvrătirii cultivatorilor de vifă de vie din Issoudun* - următoare revoluției din 1830, răscoala podgorenilor din Issoudun, determinată de impozitele excesive, a fost foarte sângeroasă i generalul interpelat de unul dintre podgoreni este generalul Petit, care a servit toate regimurile de după Napoleon.

96 *suprimarea șobolanilor de pivniță* - În text rate de cave: percepatorii, numiți așa fiindcă inspectau pivnițele.

Carol al V/Mea - Carol al VII-lea (1403 - 1461) a fost rege al Franței în timpul când aproape toată Franța era ^oC\ ipată de englezi; în vremea lui are loc acțiunea patriotică a fiicei de țăran Ioana d'Arc.

98 *Issoudun, cate a dat naștere lui Baron și lui Bou/da-Joue* - actorul Michel Boyron. zis Baron (t653 - 1729) a făcut parte din trupa lui Molière; Bourdaloue a fost un predicator iezuit din secolul al XVII-lea.

99 *Guillaume Le firefon...* în a sa *Philippide* - Guillaume Le Breton a fost un poet cronicar, care a scris în latinește (1150 - 1226); era capelanul regelui Filip-August, în cinstea căruia a compus poemul de nouă mii de versuri, intitulat *Philippide y* în acest poem e vorba și de vinul din Issoudun, „Un vin care are nevoie să călătorească și se întoarce mai savuros din țări depărtate, îmbătând pe imprudenții care nu au grijă să amestece pe Liaeus cu Thetis” (vinul cu apa).

100 *jacriiie* - răscoalele tărănești din Franța medievală, crunt reprimare de cârmuirea feudală; cea mai mare */acquerie* a fost cea din 1358. izbucnită din pricina mizeriei agravate de cotropirea engleză; termenul de */ocguerie* se dat-o Tește numelui de... laeques”, pe care 1 purtau mulți țărani francezi.

locotenentul-general... bailiv... - înainte de revoluția din 1789 - 94, locotenentul-general era reprezentantul regelui; bailiv-ul corespunde judecătorului de azi.

102 *catechizare* - instruirea religioasă a copiilor de

către preoții catolici.

103 *La Riviere Forcee* - în traducere: „râul forțat”, nume potrivit pentru un canal.

104 grădini... numele preferențios de *Tivoli* - În Parisul din vremea lui Balzac exista un parc cu distracții și cafenele care purta numele de Tivoli, după cel al orașelului italian de lângă Roma, celebru pentru frumusețile naturale și pentru grădinile lui.

105 biserica... pe care o cumpărase de la Națiune - *vezi nota 5*

106 în *timpul Frondei* - între 1648 și 1653; prin Frondă se înțelege mișcarea împotriva clictii monarhice și a politici» cu financiare a lui Mazarin; mișcarea a avut o primă fază

— Burgheza - și o a doua fază aristocratică.

Io? *cum se desfătau cândva Carol al IX-lea... și Henric al IV-lea* - Carol al IX-lea (1550 - 1574) regele de tristă memorie care a încuviințat masacrul protestanților din noaptea Sfântului Bartolomeu, la Paris (august 1572), avea obiceiul să cutreier-Parisul, noaptea, însoțit de curtenii săi, tineri ca și el, făcând diverse șotii; Henric al IV-lea (1553 - 1610) se distra la fel cu camarazii săi.

Îoa *o frumusețe de transteverină* - o transteverină este o locuitoare a cartierului Translevere (dincolo de Tibru) din Roina. Balzac se referă de multe ori la transteverine pentru a desemna femeii voinice și frumoase.

109 *pontoanele spaniole din Cabrera* - insula Cabrera, din Baleare, a rămas celebră prin suferințele prizonierilor francezi, închiși aici între 1808 și 1813; prizonierii făceau p-rte din armata de invazie a lui Napoleon.

Îl° *mareșalul duce de Feltre* - mareșalul duce de feltre (1765 - 1818) era ministru de război în momentul ocupării Franței (1811); în timpul Restaurației a doua (1815), raliat la regalitate, a condus acțiunea de îndepărtare a ofițerilor bonapartiști.

11" ierarul din FRUMOASA FATA DIN PERTH - Frumoasa fată din Perih *este un roman de Walter Scot!* (v. nota 68).

12 *cele o sută de zile* - perioada domniei a doua a lui Napoleon (20 martie-20 iunie 1815).

Casa Roșie - garda regală se numea astfel fiindcă avea uniformă roșie.

114 *Place d'Armes* - în traducere: piața armelor, a armatelor.

115 „*Cotidianul*” și „*Drapelul alb*” - ziare ultraregaliste „*Drapelul alb*” a apărut între 1819 și 1830; „*Cotidianul*”, înființat în 1792 pentru a combate Revoluția, a stat în umbră între 1793 și 1815, când a reapărut pentru a susține opoziția de dreapta.

Îl e „*Constituționalul*” suprimat pmtr-o decizie - suprimat de guvernul Restaurației în 1817, din cauza unui articol în care s-a văzut o aluzie la fiul lui Napoleon, „*Constituționalul*” a apărut doi ani cu titlul de „*Jurnalul Comerțului*”.

Îi? *ei evi ai lui Amoros* - fost militar, François Amoros (1769 - 184B) a organizat în Franța, în timpul Restaurației, învățământul de cultură fizică (civil și militar).

Panurge - Panurge este studentul pornit pe șotii, gata de a filosofa dar și de a șterpeli, din romanul satiric al lui Rabelais, *Gaigantua și Pantagruel*, apărut între 1533 și 1553.

În un *fel* de Curie a *Minunilor* - „*curtea minunilor*” era numele cartierului din Parisul medieval, și din alte orașe, unde locuiau vagabonzii și cerșetorii, care-și duceau viața speculind diverse infirmități simulate; când se întorceau acasă, aceste infirmități și rdiformități dispăreau „ca <prin minune”; de aici numele cartierului.

120 *culoare* ce i-ar da gafa pe *Delactois* - pictorul Eugène Delacroix (1799 - 1863), șeful școlii romantice franceze de pictură, este cunoscut pentru coloritul îndrăzneț ai pin* zelor sale.

121 *nas ca Roxelana* - nas cârn, ca al șultanei Roxelana, favorita lui Soliman al II-lea (1505 - 1561).

122 *Leonardă a tagmei* - în romanul picaresc al lui Lesage, Gii *Blas*, apărut între 1715 și 1735, „jupâneasa Leo* narda”, este servitoarea hoților.

123 *soldaților care au trecut artileria peste munleie Saint-Bernaid* - în cursul campaniei din Italia, soldații lui Napoleon au realizat performanța - de a trece în anul 1800 cu artileria prin trecătoarea înaltă de 2472 de metri (Saint-Bernard), care desparte Elveția de Italia.

124 *Sganaielle, Mascațiile, Scapin* - valeți ingenioși din comedile lui Molière.

125 - *Baruch*, ai cărui *prenume indică* îndeajuns o Fiznâși/u de caivini Am - protestanții francezi, discipoli ai lui Calvin, aveau obiceiul, ca și protestanții din alte țări, să dea copiilor nume biblice.

126 *cei cinci Hochoni* - în limba fraftceză, „les cinq Ha chons” - cei cinci Hochoni se poate înțelege, fonetic, „les cinq cochons” - cei cinci porci.

12? *madras* - țesătură ușoară de mătase și bumbac fabricată la Madras, în India.

128 *Directorat* (sau *Directoriu*) - v. nota 4, și *Un debut în viață*, nota 20.

129 *cetățeanul și cetățeană Brazier* - în timpul Revoluției (1789 - 1794) și al Directoriului (1795 - 1799), apelativul care preceda numele patronimice era „cetățean”, „cetățeană”.

130 *Albani, Dominichino, Bellini, Leonardo da Vinci, Tizian* - celebri pictori italieni; au trăit: Albani, supranumit „pictorul grațiilor”, între 1578 - 1660; Domini chino, între 1581 - 1641; Bellini, pictor venețian, celebra pentru madonele sale, între 1426 și 1516; binecunoscutul Leonardo da Vinci între 1452 și 1519; iar Tizian, șeful școlii venețiene, între 1477 și 1576.

131 *Paul Veronese... jueotul genovez* - Paul Veronese, pictor venețian, autor de tablouri cu subiect și colorit

bogat, a trăit între 1528 și 1588; preotul genovez (Bernardo Strozzi

— 1581 - 1644) a fost pictor, elev al lui Caravagio.

132 Perugino... *Corregio*... *Andrea del Sarto* - pictorul italian Perugino (1416 - 1524) a fost unul din profesorii lui Rafael (1480 - 1520); Corregio, pictor de fresce, a trăit între 1494 și 1534; Andrea del Sarto, pictor florentin, a trăit între 1486 și 1531.

133 *arta lui Boulle* - arhitect, pictor și sculptor, André Charles Boulle (1642 - 1732) a fost cunoscut mai ales pentru mobilele de abanos încrustate cu fileaturi de aramă și de bagă pe care le-a creat pentru aristocrații și bogătașii din secolul al XVIII-lea.

134 *politicienii din LA PETITE PROVENCE la palatul Tuileries* - *La Petite Provence* (Mica Proventa) era numele unei alei de lângă palatul Tuileries, alee pe care se plimbau discutând politicienii timpului; se numea astfel probabil pentru că, fiind așezată spre miazăzi, era însorită ca și regiunea Proventa.

135 *domnișoarei de Romans*... *Ludovic cel prea iubit* - e vorba de Ludovic al. XV-lea (1710 - 1774) cunoscut pentru viața lui destrăbălată; ambițioasa domnișoară de Romans a fost una dintre nenumăratele lui favorite; - „cel prea iubit” ajunsese atât de urât de poporul său, încât moartea lui a dezlănțuit o bucurie fără margini.

136 zilele dezmațului din 1793 și din 1798 - *prima dată*

— 1793 - este anul așa-numitei „Terori”, an de încleștare maximă din perioada Revoluției franceze (1789 - 1794.); a doua dală - 1798 - reprezintă penultimul an al guvernă-mântului burghez așa-numit Directoriu (1795 - 1799), în care atât finanțele cât și moravurile erau deficitare; Balzac, neavând perspectiva istorică pentru a aprecia Revoluția, o consideră o epocă tulbure cu excese reprobabile, ca și Di rectoriul.

13? *faldurile filosofiei enciclopediste* - filosofia

enciclopedistă este cea a materialiştilor francezi, care, în frunte cu Diderot, publică celebra Enciclopedie (1751 - 1777); bătrânul Rouget, ca şi majoritatea enciclopediştilor, era ateu.

138 s-o *emancipăm* - emanciparea reprezenta pentru tânărul minor dreptul de a efectua, înainte de majorat (douăzeci şi unu de ani) anumite acte juridice; în cazul Florei, eman* ciparea nu înseamnă mare lucru, căci drepturile femeii erau, în tot cazul, limitate (v. nota 84).

139 *Sophie Dawes... ultimul din familia Conde* - devenită în 1817 amanta ultimului Condă, actriţa engleză Sophie Dawes a căpătat cu timpul un mare ascendent asupra bă* târnului prinţ, care i-a dăruit averi mari; conde a fost găsit spânzurat de fereastra camerei lui, în condiţii rămase misterioase (1830], mo *un chirurg ca Desplein* - Desplein este un personaj pomenit deseori în romanele lui Balzac, care i-a dat un rol de prim plan în nuvela *Liturghia unui ateu*; ca model l-a servit celebrul chirurg Dupuytren (1777 - 1835).

141 vest/fu/u/ Careme - Marie-Antoine Careme (1784 1833), bucătar celebru, autor de lucrări de artă culinară; şi-a exercitat arta în casa lui Talleyrand şi, apoi, la curţile imperiale din Rusia şi Austria.

142 Aossinţ - v. nota 67.

143 *cursul de chimie al lui Rouelle* - Guillaume-François Rouelle (1703 - 1770) a fost profesor de chimie şi membru al

Academiei de ştiinţe; împreună cu fratele său mai mic, Hilaire-Marin Rouelle (1718 - 1779), a lucrat la rafinarea salpetrului.

144 *Rabelais... caquemarre* - la Rabelais, cuvântul de „caquemarre” înseamnă un animal rar şi curios (de-aici: „cauchemar”, coşmar, vis urât); - „coquemar” este o oală.

, 45 *Otway... „Veneţia salvată”* - *Venefia salvată*, capodopera poetului dramatic englez Thomas Otway

(16521685) fusese reluată cu succes în Franța pe vremea lui Balzac. care o menționează în multe din romanele sale.

U6 *Bessin* - ținut fertil din regiunea nordică a Franței (Normandia).

! 4? *domnișoara Georges* - despre domnișoara Georges (1787 - 1867), actriță celebră din vremea primului imperiu, se spunea că nu respinsese omagiile admirative ale lui Napoleon.

148 *cea mai frumoasă Aggrippine, deja Racine încoace* - actrița care a jucat rolurile feminine principale din tragediile lui Racine și care a fost iubită de acesta este Marie Desmares Champmesle (1642 - 1698); urmașa ei pare a fi, pentru Balzac, domnișoara Georges (v. nota precedentă).

149 *toate modurile de a iubi, pe al lui Gulnare și pe al Medorei* - Medora și Gulnare, eroine din poemul „Corsarul” de Byron, au fost popularizate și de pictorii vremii, ca întruchipări ale iubirii credincioase și pasionate; Medora, iubită lui Conrad, moare din cauza dorului după iubitul ei; Gulnare, favorita pașei ucis de Conrad, scapă din închisoare pe corsarul care a salvat-o din flăcări.

150 doamna *Everard* - așa se numește (mai exact: Evrard) menajera, care caută să fie luată în căsătorie, din comedia *Bătrânul holtei* de Colin d'Harleville, reprezentată pentru prima oară la 24 februarie 1792.

151 „*La Pandore*” - ziar de opoziție din vremea Restaurației, ca și „Constituționalul”; a apărut între 1823 și 1828.

152 *va //* eliberat Ferdinand al VII-lea de coriezurile sale

— Cortezurile (parlamentul, camerele) spaniole s-au format în 1020, în urma unei revoluții populare și i-au impus regelui absolut Ferdinand al VII-lea o Constituție liberală. În 1823, armata franceză a Bourbonilor „restaurați” a copleșit Spania și Ferdinand al VII-lea a fost repus în „drepturile” sale absolutiste.

153 băfd/ia de /a Hanau - la Hanau, în 1813, trupele
na1

poleoniene au repute o victorie asupra armatelor
austrobavareze.

*54 *Femeile sunt niște minori* - v. nota 84.

155 *De} q 1770 și până la 1780 oamenii bogafi
adoptară moda de a învăța un meșteșug - meșteșugurile
fuseseră repuse în cinste de Enciclopedia (v. nota 137)
care se intitula „Dicționar național al științelor, artelor și
meseriilor” \ moda era atât de răspândită, încât și Ludovic
al XVI-lea și-a instalat la Versailles un atelier de
lăcătușerie.*

conspirație de soiul aceleia a lui Berton - generalul
bonapartist Jean-Baptiste Berton (1769 - 1822) s-a raliat
mișcării liberale a „cărbunarilor” și a încercat să conducă
o revoltă populară din vestul Franței, în 1822; arestat la
17 iunie, a fost executat la 5 octombrie 1822.

157 Domnul de *Riviere* - marchizul, apoi duce, de
Riviere (1763 - 1828) a încercat să răstoale sudul Franței
împotriva lui Napoleon, la întoarcerea acestuia din insula
Elba; sub Restaurație, a fost numit ambasador la
Constantinople.

158 *vulpile lui Samson, din Biblie* - în Biblie se
povestește că Samson a avut ideea de a goni în tabăra
inamică, a filistenilor, vulpi cu făclii aprinse legate de
coadă, care au dat foc așezărilor.

159 asemeni *preoților lui Brahma* - Brahma este zeul
suprem în mitologia indiană, personificând puterea
creatoare, față de Civa, zeul distrugerii.

160 douăzeci și cinci de *ludovici* - cam cinci sute de
franci.

Își *dveră* - perdeaua din fața altarului.

Br4 guet - Abraham Louis Breguet (1747 - 1828),
ceasornicar și mecanic celebru, a fost fondatorul industriei
franceze de ceasornice și instrumente de precizie (pendule
astronomice, orologii marine etc.); fiul său, Lours-François

Cl & agent Breguet (1804 - 1883) a fost constructorul telegrafului mobil și cu cadran și a ceasornicelor electrice. În Franța.

163 *Nicolet* - Jean-Baptiste Nicolet (1710 - 1796) a Fost la început directorul unui teatru de marionete; apoi a întemeiat un teatru de comedii ușoare, care a purtat, din 1792, numele de irla Gaițe" (Veselia).

164 *scene din „Telemaque”* - pentru gustul micilor burghezi, se fabricau tapete cu scene din *Aventurile lui Telemaque*, roman educativ de Fénelon (1699).

165 *Mnopces el iestins”* - în traducere t „chefuri și ospețe”.

166 iJuâlru *mareșal Berirand* - generalul Henri-Gralien Bertrand (1773 - 1844) și-a manifestat devotamentul față de Napoleon însoțindu-l în exil, atât în insula Elba, cât și în insula Sfânta Elena; el e cel care s-a ocupat și de readucerea rămășițelor lui Napoleon în patrie (184Q).

16? *acest nou Masacru al Inocenților* - o legendă biblică povestește că regele Irod a poruncit, la Betleem, uciderea tuturor pruncilor mai mici de doi ani, când a aflat, de la magi, că în acel oraș s-a născut un rege al evreilor.

168 *poznașul de Mistigris* - tânărul Mistigris, ucenic la pictură, își arată verva de calamburgiu în povestirea *Un debut în viață*.

*69 un *mic pușor, cum se zice, un Poussin* - Flore Brazier își arată ignoranța amestecând cuvintele *poulet* și *Poussin* care înseamnă amândouă în limba franceză: „pui de găină”, dovadă că n-a auzit niciodată de marele pictor Poussin (Nicolas), șeful școlii clasice franceze, specialist în scene mitologice și istorice (1594 - 1665).

170 *mulțumi sorții, ca și bărbatul din labula lui La Fontaine hoțului* - în fabula lui La Fontaine „Bărbatul, nevasta și hoțul” (IX, 15) un soț, nemulțumit de faptul că are o solie puțin drăgăstoasă, e recunoscător hoțului care

a speriat-o și a făcut-o să i se refugieze în brațe.

Frederick Lemaître... *în ac/* din VIAȚA UNUI

CARTOFOR – în melodrama *Treizeci de ani sau Viața unui cartofor*, de Ducange și Dinaux, reprezentată pentru prima oară în 1827, celebrul actor Frederick Lemaître juca rolul lui Georges de Germany, cartofor decăzut.

procesul sergenților din La Rochelle... Berton și Caron

— Jean-Baptiste Berton (1769 – 1872) general francez; s-a distins în campaniile de la Austerlitz, Prusia etc. Șters din controalele armatei după Restaurație, s-a raliat cărbunarilor. la 1322, mișcarea cărbunarilor l-a însărcinat să conducă o acțiune insurecțională care trebuia să izbucnească la Saurmur. Mișcarea eșuând, Berton a fost arestat și condamnat la moarte (v. și nota 156); Augustin-Joseph Caron (1774 – 1822) colonel francez a fost implicat în 1820 într-un complot împotriva Bourbonilor; achitat în urma procesului, el conspiră din nou în 1822 pentru a elibera un grup de deținuți. De astă dată a fost condamnat la moarte și împușcat. Sergenții din La Rochelle erau afiliați cărbunarilor; ei urmau să pornească o răscoală pentru eliberarea generalului Berton, dar au fost arestați în orașul La Rochelle și executați, în afară de cel care-i trădase.

173 *Sfânta Alianță* – pact reacționar încheiat în 1815 între Prusia, Austria și Rusia, din inițiativa cancelarului austriac Metternich; era îndreptat împotriva mișcărilor liberale și naționale.

174 în *iafa Curtii pair-ilor* – camera *pair-ilor* avea latitudinea să se transforme în înalt for de judecată, pentru a judeca persoane importante.

175 *zilele glorioase ale Convenției* – sub numele de „Convenția națională” se înțelege adunarea revoluționară care a guvernat Franța de la 20 septembrie 1792 până la 26 octombrie 1795 Convenția a proclamat Republica (I-a), a apărât-o împotriva atacurilor din exterior și din interior

și a procedat la reforme foarte importante.

176 *iugit ad saiices* - versul latin complet (Vergiliu, *Egloge*, III, 65) este: *Ei fugit ad saiices et se cupit ante videri*: Și fugie la sălcii (se ascunde) și dorește să fie mai înainte văzut (a).

<77 *bene sit* - în limba latină: „fie și așa”, să-ți fie de bine”.

178 *celui care se află acum în paradisul vitejilor* - Napoleon a murit exilat în insula Sfânta Elena, în anul 1821.

179 *Marea armată* - armata lui Napoleon, care se acoperise de glorie în bătălii, era denumită „marea armată” mai ales în cercurile bonapartiste.

180 *celor care au încercat* să-l repună în *drepturi pe fiul „său”* - în vremea Restaurației, bonapartiștii se fereau să pomenească numele lui Napoleon, la care se refereau prin diverse pronume: „acela”, „el”, „celălalt” etc.

181 *Hudson Lowe* - generalul englez cu acest nume (1769 - 1844) a fost guvernatorul insulei Sfânta Elena și, în această calitate, gardianul (aspru) al lui Napoleon, până la moartea acestuia.

182 *îndemtnarea unui batonist* - sportul „batonului” e un fel de scrimă, care se practică cu bețe rezistente și suple.

183 *Cezar Borgia* - fiu al papei Alexandru al VI-lea Borgia, Cezar Borgia (1475 - 1507) a fost un om politic fără scrupule, care și-a dominat adversarii prin violență și șiretenie.

184 Celălalt nu va mai fi Celălalt - *v. nota 180*.

185 *Fouché îi îndemnează pe Ludovic al XVIII-lea să se cu/ce în cearceaiurile lui Napoleon* - adică să ia pur și simplu locul lui Napoleon la cârma țării, păstrând măsurile de guvernământ luate de acesta. Fouché (Joseph) a fost ministru al poliției sub Napoleon, care-l făcuse și duce, apoi, trădându-l pe împărat, și-a păstrat un timp ministerul și sub Restaurație.

186 scena *jucată de Richard al III-lea cu regina care toc mai rămăsese văduvă din cauza lui* - este scena 2 din actul I în drama lui S'nakespeare *Richard al III-lea*, scenă în care Richard se arată îndrăgostii de regina văduvă.

187 un „*pas de trois*” - dans executat de trei persoane.

188... *urmările celei de a doua căsătorii a lui Ludovic al XII-lea* - Ludovic al XII-lea s-a căsătorit la şaizeci de ani cu linăra prinţesă Maria a Angliei - şi a murit curând după nuntă.

189 *Napoleon al I-lea* - fiul lui Napoleon creştea la curtea austriacă; el avea să moară tânăr, (în 1832), fără a fi domnit vreodată.

190 *generalul Rapp* - Jean Rapp (1772 - 1821), lost ofiţer al lui Napoleon, se afla în fruntea trupelor trimise de Ludovic al XVIII-lea pentru a împiedica înaintarea împăratului întors din insula Elba; el a trecut din nou de partea lui Napoleon, s-a retras în Elveţia după înfrângerea de la

Waterloo, iar în 1819 a reapărut la curtea Bourbonilor, unde a fost numit din nou general şi pa/r.

Wl în cursul *Expoziţiei* - expoziţiile din acea epocă erau expoziţii industriale şi aveau loc în curtea Luvrului sau în piaţa Concordiei; aici e vorba de expoziţia din 1823.

192 *suirea pe tron a lui Carol al X-lea* - Ludovic al XVIII-lea murind fără moştenitori, în 1824, tronul revine fratelui său, Carol al, X le-a.

193 *delfinului* - „le dauphin” (de la provincia Dauphine) era titlul purtat de moştenitorul tronului; dorind să reintroneze vechile tradiţii feudale, Carol al X-lea reintrodusese acest titlu la curte, ca şi titlul de „madame”; în această VTeme, delfinul era ducele de Angoulême.

194 *favoarea ca aceasta să fie înălţată la majorat* - majoratele erau proprietăţi funciare legate de titluri de nobleţe; sub Restauraţie* posesiunea unui majorat era obligatorie pentru a intra în Camera pair-ilor; majoratele

au fost definitiv desființate în 1849.

195 *citat în Almanahul regal* - „Almanahul regal al Franței” apăsrea din 1699.

196 *comandor al ordinului sfântul Ludovic* - aceasă decorație fusese creată de Ludovic al XIV-leae în 1693, pentru ofițerii catolici; suprimată în timpul Revoluției, ea a fost restabilită în 1814 și apoi desființată în 1831.

197 o *serbare la Élysée-Bourbon* - Palatul Élysée, astăzi reședință a președintelui Republicii Franceze, se numea în vremea Restaurației Élysée-Bourbon și era locuit de membri ai familiei regale.

198 *domnișoara des Touches* - sub acest nume apare în romanele lui Balzac și mai ales în *Beatrix* un personaj de scriitoare, pentru care autorul *Comediei umane* pare a fi avut drept model pe George Sand.

199 *petrecerile Doamnei - Madame*” întruchipa pe timpul Restaurației eleganța și gustul în persoana Carolinei de Napoli, ducesă de Berry (1798 - 1870), ale cărei petreceri date în palatul Élysée ajunseseră celebre.

200 *Père Lachaise* - cimitir parizian, înființat în 1804.

201 *Ciouveiin* - marchizul François Bernard de Chauvelin (1766 - 1832) a părăsit serviciul regelui pentru a îmbrățișa cauza Revoluției, în timpul căreia a fost ambasador; sub Restaurație a fost deputat liberal.

202 *Charâet* - elev al pictorului Gros, Nicolas Toussaint Chaillet (1792 - 1845) s-a făcut cunoscut ca desenator \ litografice lui de inspirație patriotică și populară i-au adus celebritatea \ Balzac îl prețuia mult.

203 *minunea lui Moise* - legenda biblică afirmă că Moise, eliberator și legislator al poporului evreu, ar fi scos apă dintr-o stâncă.

204 du *Tillet, Nucingen, Rastignac, Maxime de Traillles și de Marsay* - nimic de mirare în prietenia cinicului Philippe cu aceste personaje pe care Balzac le prezintă în alte romane ca speculanți, escroci, destrăbălați și ariviști fără scrupule.

205 crezu în *izbânda ordonanțelor* - văzând că alegerile din 1830 erau în favoarea opoziției, Carol al X-lea și guvernul său reacționar hotărâră promulgarea a patru „ordonanțe” (decrete), care 1) suprimau libertatea presei, 2) dizolvau Camera, 3) stabileau o nouă lege electorală restrictivă (numărul alegătorilor era redus la un sfert) și 4) anunțau noi alegeri; indignarea stârnită de aceste ordonanțe a fost una din condițiile care au dus la revoluția din iulie

(1830).

206 În *28 iulie* - în zilele de 27, 28 și 29 iulie 1830 a avut loc revoluția pariziană care a răsturnat guvernul-șgal și pe Carol al X-lea.

207 *nerozia de a crede în repunerea în drepturi a ramurii primului născut* - regii Bourboni erau descendenții primului născut al lui Henric al IV-lea și a urmașilor săi; descendenții celorlalți fii formau ramura așa-zisă de Qkleans, căreia îi aparținea Ludovic-Filip, regele întronat în 1830.

208 în 1835, un regiment în Algeria - v. *Un debut în viață*, nota 103.**

209 *vitejia sa asemănătoare cu a lui Murat* - Joachim Murat, mareșal al Franței și cumnat al lui Napoleon, a rămas vestit pentru curajul arătat în bătălii (v. și *Un debut în viață*, nota 51).

CUPRINS

Pag-Cuvân/ înainte. I PIERRETTE...5 PIERRE GRASSOU. 116 UN DEBUT ÎN VIAȚĂ...187 PESCUITORII ÎN APA TULBURE... 35 a Note...? 669

HONOREI DE BALZAC

Pescuitorii în apa tulbure

În românește de Rose Hefter Prefață de Elena Vianu
Note de Theodosia Ioachimescu

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București 1962

PREFAȚA

Când Balzac scria primele romane izbutite ale carierei sale, după mai bine de zece ani de grea ucenicie literară, adică în anul 1830, nu știa că a pornit să fundeze o imensă operă unitară Abia în 1834, când reia în Moș *Goriot* personaje care jucaseră un rol în nuvela *Gobseck*, romancierul își dă seama că el, Balzac, a pus prima piatră a unei „Societăți fictive, menită a alcătui o lume completă”. *Comedia Umană* se încheagă apoi în etape, fără ca autorul să fi găsit titlul operei complete. Abia în 1841 Balzac încheie cu editorii săi un contract unde numele prodigioasei creații se ivește pentru prima oară. Cu patru ani mai târziu (ianuarie 1845), într-o scrisoare trimisă unei prietene din copilărie, Zulma Carraud, Balzac va scoate acest strigăt de uimire în fața propriei lui creații: ((Nu-ți poți închipui ce este *Comedia Umană*: e mai vastă, literar vorbind, decât arhitectura catedralei din Bruges”).

În toți anii aceștia, care preced în creația balzaciană viziunea întregului, scriitorul e obsedat de ideea posibilei unități a operei lui. Pe lângă prefetele și scrisorile care ne-o dovedesc, pe lângă faptul că Balzac își grupează romanele sub titluri unificatoare - *Scene ale vieții private* (1830) sau Studii *de moravuri* (1834) - dimensiunea însăși a eroilor balzacieni ne-o mărturisește.

Într-adevăr, personajele lui Balzac sunt croite după tipare care depășesc fiecă roman luat în parte. Ele determină o anumită acțiune, dar nu-și istovesc rolul odată cu sfârșitul ei, ci cresc în chip înspăimântător, părând că scapă din mâna care le-a plăsmuit. Trăind pe socoteala lor, eroii lui Balzac îl lasă în urmă pe artist, care aleargă, gâfâind, după ei, din roman în roman, fegăsindu-i și pierzându-i, așa cum în viață găsim, pierdem și regăsim ființe și lucruri cunoscute și îndrăgite

Unitatea *Comediei Umane* nu este astfel una factice și forțată, ci însăși unitatea realului, țesută din mii de fire, care se întretaie și se leagă, și uneori se deșiră dintr-odată, lăsând mari goluri unde năvălește o altă realitate, cu noi

urzeli aparent nelegate de primele, dar care mai apoi li se integrează. Tocmai de aceea, orice roman sau orice nuvelă a lui Balzac nu pare decât un epizod, fragment al marelui tot

Astfel stând lucrurile, inițierea în opera balzaciană cere timp, după cum timp ar cere cunoașterea unei lumi unde am pătrunde brusc, sfioși, uimiți. Surpriza, curiozitatea pe încet trezită, o familiaritate mereu crescândă sporesc farme.

cui deosebit și greu analizabil al acestei replici artistice a realului: „Am purtat o societate întreagă în mintea mea”, îi scrie Balzac doamnei Hańska în 1844 Cele patru lucrări publicate în acest volum – romanul *Pescuitorii în apă tulbure* (1842) și nuvelele *Pierrette* (1839) *Pierre Grassou* (1839) și *Un debut în viață* (1842) – ilustrează de minune interdependența felurilor epizoade ale *Comediei Umane*. Într-adevăr, eroii acestor patru opere fac parte dintr-o aceeași lume care-și întinde, precum un păianjen, firele departe, peste întreaga Franță, anexând și Beny-ul (*Pescuitorii*) și Bretania (*Pierrette* și *Pierre Grassou*) și Ilede-France (*Pierrette*), dar având centrul la Paris, în orașul prestigios către care zboară ca fluturii spre lumină toți ambițioșii balzacieni.

Orizontal întinsă peste Franța, creația balzaciană are și o dimensiune verticală: din adâncuri se ridică oameni la suprafață, în adâncuri se prăbușesc oameni care au plutit o clipă și au fost prinși în lumina orbitoare a gloriei. Și prăbușirile zgomotoase, și ascensiunile uluitoare străbat păturile mijlocii ale societății, le sparg și unesc elemente ale lor fie cu mediile interlope unde se ascund ocnașii, fie cu acelea unde crima îmbracă uniforma strălucitoare a ambasadurilor sau fracul pair-ilor de Franța.

Această privire orizontală asupra societății franceze, unită cu o secțiune verticală făcută în structura ei îngăduie lui Balzac să folosească o nemaîntâlnită diversitate de mijloace literare Limbaje, jargoane, mentalități și reacții

potrivite cu vârsta, medii sociale și provincii felurite, toate sunt reprezentate în romanele lui Balzac. Observația amănuntului semnificativ coexistă cu faptul senzațional și românesc. Astfel, candoarea și tenacitatea țăranului breton izbucnesc în zorii unei zile de toamnă în strofele unui cântecel care trezește vechiul Provins, cetate regală din miezul Franței, îmburghezită în anul 1827, când începe nuvela Pierreffe în *Pescuitorii în apă tulbure*, Balzac ne arată cum provincia franceză. În speță orașul Issoudun, este invadată de aventurierii napoleonieni care, după ce au cutreierat lumea întreagă, vin să-și refacă puterile și să-și umple pungile în casele burghezilor zgârciți

Arivistul se plimbă nu numai de-a lungul și de-a latul lumii, ci coboară și suie treptele ei. Iată-l, de pildă, pe Philippe Bridau, personajul principal din romanul *Pescuitorii în apă tulbure*. În primele pagini ale cărții, Philippe ne apare ca un copil reușit al unui înalt funcționar al Imperiului. Apoi, îl vedem umplând de mândrie inima mamei sale, buna Agathe Bridau, atunci când se acoperă de glorie în bătălia de la Montereau. Prăbușirea Imperiului îl aruncă pe drumuri pe Philippe Bridau, deblocat din armată și silit să trăiască dintr-o jumătate de soldă. Tânărul se mistuie de plictis și, în curând, începe a-și cheltui vitalitatea în dezmăț și hoție. Dar povestea lui Philippe Bridau nu se sfârșește ca aceea a lui Julien Sorel, în fața unei Cuiți cu Juii. Escrocul, după ce a coboat toate treptele sociale, începe să le urce sub ochii uimiți ai cititorului. O moștenire obținută prin josnicie, minciună și crimă îi câștigă lui Philippe Bridau titlul de conte și gradul de general în armata Restaurației Cele două traiectorii ale acestei comete trec prin existențe sublime, abjecte sau mediocre: Philippe Bridau își jertfește mama, împinge spre destrăbălare și moarte pe tânăra și frumoasa țitoare a unchiului bogat, își ucide în duel rivalul, un alt napoleonid descompus de ură și plictis. Seducătorul și josnicul Max Gilet e o replică a lui Philippe Bridau El e merit să

sugereze cititorului, prin existența sa, că asemenea oameni ca el, Gilet, și ca Philippe Bridau, sunt puzderie și constituie totodată o primejdie, dar și o rezervă de abjectă vitalitate.

Chipului întunecat al lui Philippe Bridau, Balzac îi opune, într-un contrast rembrandtian, făptura luminoasă a lui Joseph Bridau, fratele mai mic al primului. Pe cât de ticălos e Philippe, pe atât de curat și de candid este Joseph. Născut, întocmai ca Balzac, în 1799, Joseph Bridau, pe care-l întâlnim foarte des în lucrările publicate în acest volum și care, de altfel, mai apare și în alte episoade ale *Comediei Umane* – nu joacă nicăieri rolul principal, nefiind nicio clipă motorul vreunei acțiuni. Joseph este mai degrabă un martor al evenimentelor, decât un faur al lor

Faptul că Joseph Bridau nu participă direct la acțiunea romanului, ci asistă numai la evenimentele povestite, se explică și prin aceea că Joseph este artist. S-a spus că modelul viu al lui Joseph Bridau ar fi fost pictorul Eugène Delacroix, șeful școlii romantice în pictură. Sigur este că Balzac a împrumutat, pentru a zugrăvi pe Joseph Bridau, și masca lui Delacroix și estetica acestuia. Întocmai ca Delacroix, Bridau are un chip brăzdat încă din anii tinereții. Deasupra liniilor subțiri și oblice pe care le desenează doi ochi de cărbune, izbucnesc flăcările negre ale părului vâlvoi. Întocmai camodelul său, Bridau e discipolul lui Gros, frecventează salonul pictorului Gârard, dorește să reînnoiască pictura „spărgând convențiile eline” și exprimând „natura astfel precum este, în atotputernicia și fantezia ei”. În sfârșit, Joseph înregistrează primul lui succes răsunător – un succes amar, împrôscat de insultele burghezilor – în 1823, un an după ce Eugène Delacroix expusese vestita lui pânză, *Baica lui Dante*.

Dar, după cum spuneam, Joseph Bridau nu determină evenimentele romanului; el le absoarbe numai, urmând să facă din acestea substanța lirică a artei sale. Balzac se

consideră și el un asemenea martor al realității sociale. În a sa Introducere la *Comedia Umană* (1842), face următoarea semnificativă declarație: „Societatea franceză este istoricul. Eu, unul, nu sunt decât secretarul ei”.

Și totuși, obiectul aspirațiilor lui Balzac nu e contemplația, ci acțiunea. Tânărul Honoré se născuse odată cu gloria

lui Napoleon. Deși legitimist, adică partizan al monarhiei restaurate, Balzac profesează cultul Împăratului. Pe statueta de bronz care-l reprezenta pe acesta, scriitorul a pus să i se graveze următoarele cuvinte menite a-i folosi ca îndreptar: „Ceea ce el a început cu spada, voi sfârși eu cu condeiul”.

Condeiul lui Balzac este o spadă mânărită cu îndemânare și cu capacitatea de pasiune a geniului. Cu condeiul, Balzac dorește să cucerească puterea. Pentru el, aceasta este mai întâi puterea gândului, înțelegerea deplină a realității; realitatea o dată înțeleasă va fi, fără doar și poate, cucerită și stăpânită. Cunoașterea este astfel, în concepția lui Balzac, o primă treaptă a acțiunii. Eroul balzacian, acela care-l reprezintă măcar parțial pe artist, este omul de acțiune.

Dar oamenii de acțiune ai universului balzacian aparțin unor categorii psihologice și morale diferite. O sistematizare simplificatoare i-ar putea ordona în trei grupe. Primul ar cuprinde marile suflete curate și generoase, care-și închină viața fericirii celorlalți și-și ating scopurile constructive. Aci se rânduiesc numeroșii medici ai romanelor balzaciene, un Desplein, un Bianchon și, îndeosebi, Benassis, medicul de țară. Al doilea grup e alcătuit din veleitarii acțiunii, oamenii pentru care fapta e mistuitoare. Astfel ne apare romanticul erou din *Pielea de aagri*, Raphael de Valentin, omul căruia orice dorință împlinită îi scurtează viața. A treia categorie

— Cea mai bogat reprezentată în lumea lui Balzac — este aceea pe care romancierul însuși a definit-o când a

vorbit despre „sofiștii acțiunii” (J/uzii *pierdutei*

Ce este oare, în concepția lui Balzac, un „sofist al acțiunii”? Dar ce este un sofist? Un sofist este un om care modifică premisele raționamentului în vederea unei concluzii adoptate din capul Locului. În materie de acțiune, sofismul presupune schimbarea premizelor morale, sau, mai simplu spus, suprimarea scrupulelor.

Fără de șovăială suprimă scrupulele toți ariviștii balzacieni: inteligentul Eugene de Rastignac, seducătorul și turburele Lucien de Rubempré, Henri du Marsay, unul dintre „Cei treisprezece”, Ronquerolles și câți alții. În această serie se situează Philippe Bridau și Maz Gilet, cei doi rivali întru moștenirea unchiului Rouget. Și în apropierea lor, deși pictați în tonuri mai cenușii, stau cei doi ariviști din nuvela *Pierrette*, colonelul Gouraud și avocatul Vinet.

Căci ceea ce este interesant de observat e faptul că „sofis* mele acțiunii” le folosesc în romanele lui Balzac nu numai tinerele fiare pornite să cucerească puterea cu cortegiul ei de plăceri, dar și ființele mediocre, oamenii cu orizont limitat și cu o vitalitate redusă. E cazul rentierilor Rogron – fratele și sora – care despoaie pe nepoata lor Pierrette Lorrain de moștenire și apoi o ucid cu încetul» ajutați de Gouraud și de Vinet, în goană după bani și situații. Crima este atât de flagrantă, încât logodnicul fetei, tânărul tâmplar Brigaut, încearcă să tragă la răspundere pe ucigași, dar societatea burgheză se strânge în Jurul lor și ți ascunde „sub paravanul legalității și sub acoperișul discret al vieții de familie”.

Căci societatea zugrăvită de Balzac este aceea în care triumfă – zgomotos și obraznic – burghezia. Aventura militară a lui Napoleon a luat sfârșit, și, după 1815, negustorul, bancherul și industriașul, care și-au consolidat averile cumpărând pe capete bunuri naționalizate și vânzând la negru marfă în vremuri de criză, au hotărât, cu o energie proaspătă, să se îmbogățească rapid și fabulos. E

vremea când „mai presus decât Carta stă sfânta, venerata, solida, iubită, grațioasă, frumoasă, nobila, tânăra și atotputernica monedă de cinci franci” (*Veișoara Bette*).

În scopul acestei îmbogățiri rapide a membrilor ei, societatea burgheză alcătuiește o rețea legală care apără pe criminalii banului, îngăduindu-le să-și clădească imensele averi la umbra Codului. Balzac posedă o competență de jurist și de economist, care va provoca mai târziu admirația lui Engels. „Balzac – spune Engels – grupează întregul istoric al societății franceze, din care, chiar în detaliile lui economice (spre exemplu, despre noua repartitie a proprietății reale și personale după revoluție), eu am învățat mai mult decât din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă”.

Crima la adăpostul legii se realizează prin jocul contractelor, donațiilor între vii, testamentelor și uzufructului. Raționamente notariale complicate și cu scopuri urmărite de departe – precum acelea ale unui șahist care prevede încă de la începutul jocului ultimele lovituri – acordă nu numai vieții aventurierilor, dar și existențelor unor modești burghezi, un interes palpitant și un patetism ciudat. Vedem astfel cum niște marchitani din mahalaua Saint-Denis – e vorba de cei doi Rogroni – chinuiesc, cu o știință psihologică deosebită și cu o rară cruzime, pe biata Pierrette și se pricep s-o ruineze și s-o ucidă. Un zgârcit de provincie, bătrânul Hochon, combină o complicată strategie de asediu menită a cuceri pentru Philippe Bridau moștenirea vecinului Rouget. Moreau, administratorul contelui de Serisy și protectorul lui Oscar Husson, eroul nuvelei *Un debut* în viață, adună o avere considerabilă și cucerește importante situații politice datorită unor lovituri întemeiate pe o desăvârșită cunoaștere a sufletului omenesc.

Discrepanța aceasta între profunzimea omului și uneori și vastitatea planurilor sale și suprafața lui socială modestă amenință romanele lui Balzac cu primejdia

senzaționalului facil. Când, de pildă, facem cunoștință cu Philippe Bridau, ni se pare că avem de-a face cu un bețivan dezmațat și hoț. Apoi, escrocul câștigă proporții din ce în ce mai mari. Omul care nu se putea stăpâni și-și pierdea pensia pe o lună într-o singură seară la joc urmărește, cu o voință tenace și impla

1 Engels, *Scrisoare către Margaret Herknesa*, aprilie 1808, în K Man* P Engels, *Despre artă fi literatura*, EPLP, 1953. p. 137.

cabilă, scopuri îndepărtate și greu de realizat. E ca și când un individ nou s-ar fi născut din cel vechi; unul care a preschimbat defectele sale mărunte în unelte diabolice ale puterii.

Această evoluție spre gigantic a eroului balzacian, care apare deosebit de limpede în *Pescuitorii* în apă tulbure, poate fi observată în aproape toate romanele lui Balzac. Astfel, o fată bătrână și uscată, cum e verișoara Bette, se preschimbă într-un Iago, o femeie ușuratică și cheluitoare într-un monstru de pasiune și ură (*Un contract de căsătorie*), un tată iubitor în martirul măreț și lamentabil al paternității (*Moș Goriot*).

O asemenea evoluție rapidă, ca aceea a unei febre eruptive, ar putea să pară nemotivată și melodramatică, dacă n-ar fi susținută pe de o parte de suportul unei observații de o mare precizie, minuție și complexitate, și, pe de altă parte, de faptul că personajele pe care Balzac le destină unei asemenea evoluții sunt indivizi caracteristici, încărcăți cu o anume misiune: aceea de a reprezenta liniile de forță ale societății franceze într-un anumit moment al istoriei sale.

Să vedem mai întâi care e tehnica acestei reconstituiri a realității cu ajutorul observației precise. S-a spus că Balzac scrie greoi, că descrierile sale sunt lungi și adeseori inutile, că face paradă de o obositoare știință a obiectelor, stabilind adevărate inventare de bunuri Critica veacului al XIX-lea, începând cu Sainte-Beuve și sfârșind

cu Brunetière, a avut (cu excepția lui Taine) prejudecata stilului frumos și a expresiei nostime („picante” – cum spunea Sainte-Beuve cu un cuvânt favorit al său). Dar Balzac nu scrie „nostim” Romanul balzacian este un epos străbătut de lirism. Lungimile Lui au rostul unor inițieri.

Astfel. Balzac își începe toate romanele prin descrierea amănunțită a orașului, străzii și casei unde se va desfășura acțiunea Casa fraților Rogron din Provins fPierrelle, casele lui Hochon și Rouget din Issoudun (*Pescuitorii în apă tulburej*, tristul etaj unde locuiesc, în străduța Cerisaie, soții Clapart (*Un debut în viață*), până și atelierul modest și ordonat unde desfășură o mediocră activitate pictorul Pierre Grassou, toate ne sunt zugrăvite cu mare minuție Dar, observați mai îndeaproape acest capitol descriptiv și veți băga de seamă că el servește în același timp romanului drept introducere, anunțând tema și situând personajele principale la locul exact pe care-l ocupă în ierarhia socială „Această casă renovată, al cărei lux încă proaspăt contrasta cu fațadele vechi ale tuturor celorlalte clădiri, l-ar fi făcut pe oricare observator să ghicească numaidecât ideile meschine și deplina mulțumire de sine ale unui negustoraș retras din afaceri, spune Balzac încă din primele pagini ale nuvelei sale *Pierrette*

Dar nu numai decorul e perfect precizat în romanele lui Balzac. ci și personajele secundare, cortegiul victimelor și profitorilor care-i urmează, fascinați, pe „sofiștii acțiunii” Portretul fiecăruia e rapid schițat de Balzac, dintr-o trăsătură de condei tot atât de incisivă și de hotărâtă ca acelea cu care Daumier îi înfățișează, în aceeași vreme, pe burghezi în caricaturile sale. Căci, în aceste fapte sortite mediocrității sau suferinței, ceea ce-i surprinde și pe Balzac și pe Daumier e automatismul individului, mecanizarea pe care rutina sau durerea le atrag după sine. Cei doi frați Rogron sunt „două mecanisme pe nedrept botezate cu numele de oameni”;

persecuțiile suferite „învăță pe libera și vesela Pierrette să-și stăpânească mișcările și să imite un automat”.

Din când în când are loc o întâmplare amuzantă: unul dintre aceste automate ale lumii burgheze aspiră la situația de artist. H cazul lui Pierre Grassou, eroul nuvelei cu același nume, care e burghezul întrupat: Pierre Grassou „făcea parte din garda națională, asista la toate parăzile, își plătea regulat chiria și nu rămânea dator cu nimic furnizorilor” Cu asemenea dispoziții, ar fi fost firesc ca Pierre Grassou să devină conțopist. Dar, prin nu se știe ce fixație, el dorește să fie pictor. Lipsa lui de talent e încoronată de succes Societatea burgheză încarnată de domnul Vervelle, negustor de vin la sticle înfundate, de soția acestuia și de fica lor, Virginie. îi deschide brațele. Pierre Grassou devine fericitul soț al bogatei Virginie, fabrică în serie tablouri imitate după maestri, ajunge membru al Academiei cu mult înaintea genialului Joseph Bridau, și e făcut ofițer al Legiunii de Onoare după ce se distinge în reprimarea sângeroasă a unei răscoale proletare. Mecanismul a funcționat de minune

Lumea balzaciană este astfel alcătuită din straturi multiple, care se întretaie alcătuiind îndrăznețe unghiuri de perspectivă. Cel mai gros dintre aceste straturi este compus din burghezi, clasa dominantă a societății franceze din al XIX-lea veac Burghezul este pe vremea lui Balzac ceea ce Taine numește „un *personnage regnant*” (un personaj care domnește). Când nu tinde să zboare spre vârfuri, se mecanizează și ruginește E cazul lui Rogron, pe care locuitorii din Provins, când se întorc seara acasă, îl aud scoțând niște strigăte ce te-ar fi făcut să crezi că fratele își ucidea sora; dar se lămureau că nu era decât căscatul spăimântător al unui negustoraș încolțit de plictiseală. Cele două automate n-aveau ce măcina în mașinăria lor ruginită și de aceea țipau” (*Pierrette*).

Deasupra burghezilor stau resturile unei aristocrații demise din privilegiile ei și căreia nu i-a mai rămas decât

vanitatea, satisfăcută adeseori prin escrocherie și crimă. Dedesubt sunt straturile sănătoase, omul din popor, curat, curajos, pasionat. E tâmplarul Jacques Brigaut, sau Adele (*Pierrette*), jupâneasa Sylviei. căreia îi e milă de mica orfană bretonă.

Între aceste etaje sociale are loc – cum spuneam – o circulație verticală. Aceea a ariviștilor. Circulația aceasta e orientată de o imagine atotputernică în mintea oricărui membru al societății burgheze imaginea Banului. Nu numai un scelerat ca Philippe Bridau vrea cu orice preț să se îmbogățească, ci toate personajele balzaciene, chiar cele „oneste”, ca Pierre Grassou, umblă să prindă „reflexul fantastic al vițelului de aur” (Pierre Grassou). Când *Pierrette* declară că „preferă să fie furată dar iubită”, înțelegem că ea își semnează osânda. Societatea burgheză răspunde dezinteresării printr-o condamnare la moarte.

Realismul lui Balzac – întemeietorul realismului – nu consistă așadar nici pe departe într-o copie fotografică a realității, ci într-o invenție permanentă, care creează o imagine a vieții după normele proprii artei. Balzac cunoaște realitatea socială ca nimeni altul în vremea lui, și el observă toate mediile existente, de la cele financiare la cele militare și politice. Dar refluxul literar al acestora este rezultatul unei selecții din materialul stufos al vieții și al unei adaptări a lor la scopurile artei.

Ceea ce Balzac modifică în raport cu realitatea sunt proporțiile oamenilor și ale evenimentelor. Pe unele le sporește gigantic, pe altele le estompează și le împinge în umbra planurilor adânci. Astfel făcând, el obține maxi fresce scânteietoare, asemenea acelor „măceluri ale istoriei” pe care le picta în aceeași vreme Delacroix, modelul viu al lui Joseph Bridau. Căci și Delacroix și Balzac sunt în aceeași măsură realiști și romantici; ei observă viața dar o și interpretează, potențând-o prin imensele lor rezerve lirice. Când Balzac scriind *Pescuitorii în apd tulbure* compune „romanul moștenirii”, el scrie efectiv

eposul odios al acesteia. Mărită prin lupta imă* ginației, lăcomia burgheză capătă culorile putrede și duhorile unui cadavru. Văzută prin poezia sufletului, iubirea Agathe Bridau față de fiul ei, Philippe, are toată violența, gingășia și oarba indulgență a pasiunii. Binele și răul se despart astfel ca apele de uscat, cum se spune în legenda biblică a Creației.

Atras, ca toți romanticii, de giganți și de monștri, de martiri și eTOI, Balzac evită melodrama (de care adeseori se apropie până o atinge) prin precizarea coordonatelor sociale. Acestea, strict urmărite, acordă tuturor personajelor sale valoarea unor cazuri tipice.

Dar suma „cazurilor tipice” ale societății burgheze în clipa ei de triumf se constituie într-un tablou deosebit de sumbru. Culorile pânzei sunt acelea ale unei apocalipse. Realistul Balzac, descriind minuțios și fidel prezentul, prorocește implicit și viitorul. Din această viziune, neexprimată dar sugerată, a viitorului și din tratarea totodată vizionară și exactă a prezentului, izvorăște dublul caracter al Comediei *Umane*: realist și romantic.

Hugo, care aparține prin cele două etape ale creației sale

— De tinerețe și de bătrânețe – ambelor curențe, a pătruns mai bine decât oricare altul dintre contemporani înțelesul adânc al operei balzacienne. Tocmai de aceea, în fața mormântului deschis al lui Balzac, Hugo a rostit profeticele vorbe: „Honoré de Balzac face parte din puternica rasă a scriitorilor revoluționari”.

ELENA VIANU